

પંચાસ્તિકાવસંગ્રહ પ્રકાશ

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીના પ્રવચન

ભાગ ૩

દમસ્તિકાવ

અદમસ્તિકાવ

પુદ્ગલાસ્તિકાવ

આકાશાસ્તિકાવ

જીવાસ્તિકાવ

કાળ

ॐ
नमः सिद्धेभ्यः

पंचास्तिकायसंग्रह प्रकाश

(भाग-3)

(श्रीमद् भगवत् कुंडकुंडाचार्यदेव प्रणीत श्री पंचास्तिकायसंग्रह
परमागम उपर अध्यात्मयुगप्रवर्तक पूज्य गुरुदेवश्री कानञ्जस्वामीना
ई.स. १९६४नी सालना प्रवचनो)

प्रकाशक
श्री द्विगंजर जैन स्वाध्याय मंदिर ट्रस्ट
सोनगढ-३६४२५० (सौराष्ट्र)

सहप्रकाशक
श्री कुंडकुंड-कलान पारमार्थिक ट्रस्ट
मुंबई

વિક્રમ સંવત
૨૦૭૭

વીર સંવત
૨૫૪૭

ઈ. સન
૨૦૨૦

પ્રકાશન

તા. ૩૦-૧૧-૨૦૨૦, કારતક સુદ-૧૫
શાશ્વત અષ્ટાક્ષિકા મહાપર્વ પૂર્ણાહૂતિ દિન અને
પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનો જન્મ દિન

પ્રાપ્તિ સ્થાન

૧. શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ,
સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)-૩૬૪૨૫૦. ફોન-૦૨૮૪૬-૨૪૪૩૩૪
૨. શ્રી કુંદકુંદ-કલાન પારમાર્થિક ટ્રસ્ટ
૩૦૨, કૃષ્ણ કુંજ, પ્લોટ નં. ૩૦, વી. એલ. મહેતા માર્ગ,
વિલે પાર્લા (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦૦૫૬
ફોન-(૦૨૨) ૨૬૧૩૦૮૨૦, ૨૬૧૦૪૯૧૨, ૬૨૩૬૯૦૪૬
www.vitragvani.com, email-info@vitragvani.com

ટાઈપ સેટિંગ

પૂજા ઈમ્પ્રેશન્સ

ભાવનગર

મો. ૯૭૨૫૨૫૧૧૩૧

પ્રકાશકીય નિવેદન

મંગલં ભગવાન વીરો, મંગલં ગૌતમો ગણી,
મંગલં કુંદકુંદાર્યો, જૈન ધર્મોસ્તુ મંગલં.

મહાવીર ભગવાન, ગૌતમ ગણધર ત્યારબાદ જેમના નામનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે એવા ભરતના સમર્થ આચાર્ય, સાક્ષાત્ સદેહે વિદેહમાં જઈ સીમંધર ભગવાનની દિવ્યધ્વનિનું પ્રત્યક્ષ રસપાન કરીને ભરતમાં આવેલ શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાર્યદેવ મહાન યોગીશ્વર છે એ જગતવિદિત છે. અનેક મહાન આચાર્યો તેમના દ્વારા રચિત શાસ્ત્રોના આધાર આપે છે. તેનાથી એમ પ્રસિદ્ધ થાય છે કે અન્ય આચાર્યો પણ તેમના વચનોને આધારભૂત માને છે.

નિર્ભળ પવિત્ર પરિણતિના ધારક તો હતા જ પરંતુ પુણ્યમાં સમર્થ હતા કે જેથી સીમંધર ભગવાનનો સાક્ષાત્ યોગ થયો. મહાવિદેહથી પાછા આવ્યા બાદ પોત્રુર તીર્થધામમાં સાધના કરતાં કરતાં તેમણે અનેક શાસ્ત્રોની રચના કરી. જેમાં શ્રી સમયસાર, પ્રવચનસાર, નિયમસાર, પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ, અષ્ટપાલુડ આદિ પાંચ પરમાગમ તો પ્રસિદ્ધ છે જ, પરંતુ આ સિવાય પણ અનેક શાસ્ત્રોની રચના તેમણે કરેલ છે.

‘શ્રી સમયસાર’ આ ભરતક્ષેત્રનું સર્વોત્કૃષ્ટ પરમાગમ છે. તેમાં નવ તત્ત્વોનું શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી નિરૂપણ કરી જીવનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રકાશ્યું છે. ‘શ્રી પ્રવચનસાર’માં નામ અનુસાર જિનપ્રવચનનો સાર સંઘર્ષો છે અને તેને જ્ઞાનતત્ત્વ, જ્ઞેયતત્ત્વ અને ચરણાનુયોગસૂચક ચૂલિકા નામના ત્રણ અધિકારોમાં વિભાજિત કર્યું છે. ‘શ્રી નિયમસાર’માં મોક્ષમાર્ગનું સ્પષ્ટ સત્યાર્થ નિરૂપણ છે. ‘શ્રી પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ’માં કાળ સહિત પાંચ અસ્તિકાયોનું (અર્થાત્ છ દ્રવ્યોનું) અને નવ પદાર્થપૂર્વક મોક્ષમાર્ગનું નિરૂપણ છે. તથા ‘શ્રી અષ્ટપાલુડ’ એક દાર્શનિક ગ્રંથ છે, જેમાં સમ્યક્ રત્નત્રય એક જ મોક્ષમાર્ગ છે એની દૃઢતાપૂર્વક સ્થાપના કરેલ છે.

પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ ઉપર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી દ્વારા વિભિન્ન ગાથાઓ ઉપર ઈ.સ. ૧૯૬૪માં થયેલા ઉપલબ્ધ પ્રવચનોને એકત્રિત કરી શબ્દશઃ ગ્રંથ લિપિબદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ શાસ્ત્રના પ્રારંભમાં જ આચાર્યદેવ કહે છે, કે આ શાસ્ત્ર સર્વજ્ઞ મહામુનિના મુખથી કહેવાયેલા પદાર્થોનું પ્રતિપાદક, ચતુર્ગતિનાશક અને નિર્વાણનું કારણ છે. આમ ચાર અનુયોગમાં કોઈપણ અનુયોગ હો પરંતુ ચારેય અનુયોગનું તાત્પર્ય વીતરાગતા છે, એમ છેલ્લે ૧૭૨ ગાથામાં કહીને બધાય અનુયોગનો સાર કહ્યો છે. નિશ્ચય-વ્યવહારરૂપ મોક્ષમાર્ગની સંધિ કરીને અતિ સ્પષ્ટ વિવેચન કરવામાં આવેલ છે.

વર્તમાન શ્રી સીમંધર ભગવાનની દિવ્યધ્વનિમાં જે કહેવાઈ રહ્યું છે, તેને પ્રત્યક્ષ ઝીલનારા ભગવાન શ્રી કુંદકુંદાર્યદેવ અને તેમના અનન્ય ભક્ત, કે જેમની વિદ્યમાનતા શ્રી કુંદકુંદાર્યદેવના વિદેહગમન વખતે સાક્ષાત્ હતી, એવા વ્હાલા પૂજ્ય કલાન ગુરુદેવશ્રીના અધ્યાત્મરસસભર પ્રવચનો, એનું શું કહેવું? જે વિષય

વચનગોચર નથી, વિકલ્પગોચર નથી તેને કથંચિત્ વક્તવ્ય કરવો એ કલ્પન ગુરુદેવશ્રીની સમર્થ પ્રચંડ શક્તિના દર્શન કરાવે છે અને ભાવિમાં ઝંકાર ધ્વનિ છૂટવાની છે તેનું સૂચક છે.

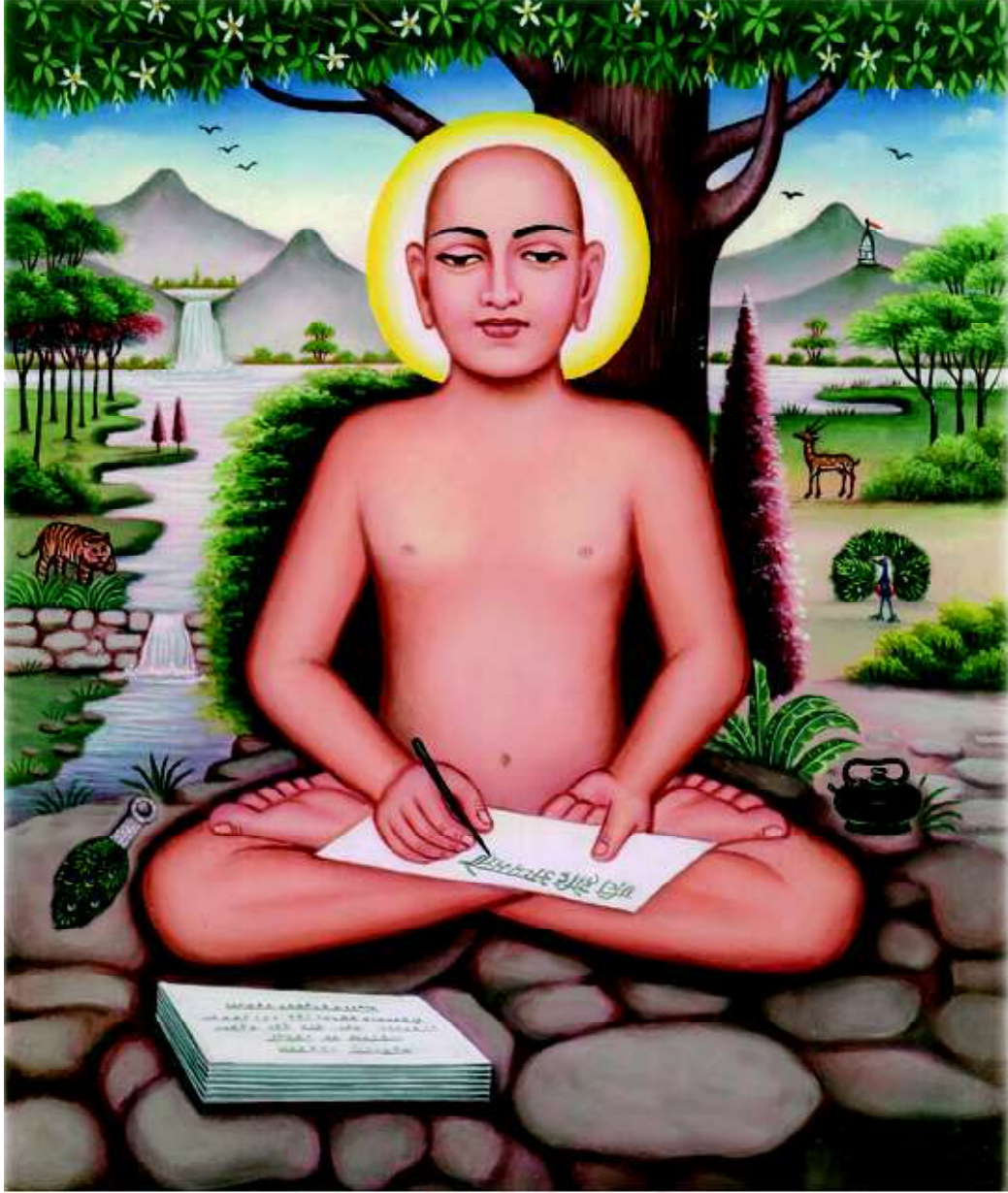
પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની દિવ્ય દેશનાને ઓડિયો ટેપમાં ઉતારવાનું મહાન કાર્ય શરૂ કરનાર શ્રી નવનીતભાઈ ઝવેરીનો આ પ્રસંગે આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ. તેમજ શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ, સોનગઢે આ ઉમદા કાર્યને અવિરત ધારાએ ચાલુ રાખ્યું અને સાચવી રાખ્યું, તે બદલ તેમના આભારી છીએ.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીની દિવ્ય દેશનાની જાળવણી સી.ડી., ડી.વી.ડી. તથા વેબ સાઈટ (www.vitragvani.com) જેવા સાધનો વડે શ્રી કુંદકુંદ-કલ્પન પારમાર્થિક ટ્રસ્ટ, વિલેપાર્લા, મુંબઈ દ્વારા કરવામાં આવેલ છે. આ કાર્ય પાછળ ટ્રસ્ટની એવી ભાવના છે કે વર્તમાનના આધુનિક સાધનો દ્વારા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી દ્વારા સમજાવેલ તત્ત્વજ્ઞાનનો બહોળો લાભ સામાન્યજન લે કે જેથી આ વાણી શાશ્વત જાળવાઈ રહે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના પ્રત્યેક પ્રવચનો અક્ષરશઃ ગ્રંથારૂઢ થાય તેવી ભાવનાના ફળસ્વરૂપે પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ ગ્રંથ ઉપરના વિભિન્ન ગાથાઓ ઉપર થયેલ ઉપલબ્ધ પ્રવચનો અત્રે પ્રકાશિત કરવામાં આવી રહ્યા છે. પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ ગ્રંથ ઉપરના સંકલિત પ્રવચનો પણ પહેલા શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ, સોનગઢ દ્વારા પ્રકાશિત થયેલ છે. આ પ્રવચનો પાછળથી પ્રાપ્ત થયેલા પ્રવચનો છે. પ્રસ્તુત ગ્રંથ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી તથા તદ્ભક્ત પ્રશમમૂર્તિ ભગવતી માતા પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબહેનના ચરણકમળમાં સાદર સમર્પિત કરીએ છીએ.

આ પ્રવચનો સાંભળી અને ગ્રંથારૂઢ કરવાનું કાર્ય શ્રી ચેતનભાઈ મહેતા, રાજકોટ દ્વારા કરવામાં આવેલ છે. સર્વ પ્રવચનોને સાંભળીને ગ્રંથારૂઢ કરવામાં ચીવટતા રાખવામાં આવેલ છે. વાક્યરચનાને પૂર્ણ કરવા અર્થે ક્યાંક ક્યાંક કોંસ કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રસંગે ટ્રસ્ટ તેમના પ્રત્યે આભાર વ્યક્ત કરે છે. જિનવાણી પ્રકાશનનું કાર્ય ગંભીર તથા જવાબદારીપૂર્ણ હોવાથી અત્યંત જાગૃતિપૂર્વક તથા ઉપયોગપૂર્વક કરવામાં આવેલ છે. તેમ છતાં પ્રકાશનકાર્યમાં પ્રમાદવશ કે અજાગૃતિવશ કોઈ ભૂલ રહી ગઈ હોય તો ત્રિકાળવર્તી વીતરાગ દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પ્રત્યે ક્ષમા યાચીએ છીએ. ટ્રસ્ટ મુમુક્ષુગણને વિનંતી કરે છે કે અશુદ્ધિઓ ટ્રસ્ટને પાઠવે જેથી તે આગળની આવૃત્તિમાં સુધારી શકાય. આ પ્રવચનો www.vitragvani.com ઉપર ઉપલબ્ધ છે.

પાઠકવર્ગ આ પ્રવચનોનો અવશ્ય લાભ લઈ આત્મકલ્યાણને સાધે એવી ભાવના સાથે વિરામ પામીએ છીએ. ઈતિ શિવમ્.

ટ્રસ્ટીગણ
શ્રી કુંદકુંદ-કલ્પન પારમાર્થિક ટ્રસ્ટ,
વિલે પાર્લા, મુંબઈ

ભગવાનશ્રી કુંદકુંદાચાર્ય દેવ

અધ્યાત્મયુગસર્જક પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી

અધ્યાત્મયુગસર્જક પૂજ્ય સદ્ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામીનો સંક્ષિપ્ત જીવન પરિચય

ભારતદેશના ગુજરાત રાજ્યમાં ભાવનગર જિલ્લાના 'ઉમરાળા' ગામમાં સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના દશાશ્રીમાળી વણિક પરિવારના શ્રેષ્ઠીવર્ય શ્રી મોતીચંદભાઈના ઘેર, માતા ઉજમબાની કુંબે, વિક્રમ સંવત ૧૯૪૬ના વૈશાખ સુદ બીજ, (તા. ૨૧-૪-૧૯૯૦) રવિવારે વહેલી સવારે આ બાળ મહાત્માનો જન્મ થયો.

જે સમયે આ બાળ મહાત્મા ઘરતી પર પધાર્યા, તે સમયે જૈનોના જીવનનો શ્વાસ અંધશ્રદ્ધા, પાખંડ અને શુષ્ક ક્રિયાકાંડમાં જ રૂંધાઈ રહ્યો હતો. કોઈક સ્થળે આધ્યાત્મિક ચિંતન ચાલતું હતું, પણ તેમાં અધ્યાત્મ નહોતું. એવા એ અંધકારમય કળિકાળમાં આ તેજસ્વી કલ્પનસૂર્યનો ઉદય થયો.

સાત વર્ષની ઉંમરે નિશાળમાં લૌકિક શિક્ષા લેવાનું શરૂ કર્યું. દરેક વસ્તુના હાર્ટ સુધી પહોંચવાની તેજસ્વી બુદ્ધિપ્રતિભા, મધુરભાષીપણું, શાંતસ્વભાવ, ગંભીર મુખમુદ્રા તથા જતું કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી બાળ 'કાનજી' શિક્ષકોમાં તથા વિદ્યાર્થીઓમાં પ્રિય થઈ ગયા. નિશાળમાં તથા જૈન પાઠશાળાના અભ્યાસમાં પ્રાયઃ પ્રથમ નંબર આવતો, પરંતુ નિશાળના લૌકિક અભ્યાસથી તેમને સંતોષ થયો નહિ અને ઊંડે ઊંડે એમ લાગતું કે હું જેની શોધમાં છું તે આ નથી.

તેર વર્ષની ઉંમરે માતૃશ્રીના અવસાનથી પિતાજી સાથે પાલેજ જવાનું થાય છે. ચાર વર્ષ બાદ પિતાજીનો સ્વર્ગવાસ થતાં સત્તર વર્ષની ઉંમરે ભાગીદાર સાથે વેપારમાં જોડાય છે.

વ્યાપારની પ્રવૃત્તિ વખતે પણ તેઓ જરા પણ અપ્રમાણિકતા ચલાવી લેતા નહિ. સત્યનિષ્ઠા, નીતિમત્તા, નિખાલસતા અને નિર્દોષતાથી તેમનું વ્યાવહારિક જીવન સુગંધિત હતું. સાથે તેમનો આંતરિક વ્યાપાર અને ઝુકાવ તો સતત સત્યની શોધ તરફ જ હતો. દુકાનમાં પણ ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચતા. વૈરાગી ચિત્તવાળા કલ્પનકુંવર રાત્રિના રામલીલા કે નાટક જોવા જતાં ત્યારે તેમાંથી વૈરાગ્યરસનું ઘોલન કરતાં. જેના ફળસ્વરૂપે સત્તર વર્ષની ઉંમરે ઉચ્છ્રવળ ભવિષ્યની આગાહી કરતા બાર લીટીના કાવ્યની રચના કરે છે : 'શિવરમણી રમનાર તું, તું હી દેવનો દેવ...'

ઓગણીસ વર્ષની ઉંમરથી તો રાત્રિના આહાર, પાણી તથા અથાણાંનો ત્યાગ કરે છે. સત્યની શોધ માટે, દીક્ષા લેવાના ભાવથી ૨૨ વર્ષની યુવા વયે દુકાનનો પરિત્યાગ કરે છે

અને ગુરુ પાસે આજીવન-બ્રહ્મચર્ય વ્રત અંગીકાર કરે છે. પછી ૨૪ વર્ષની વયે (વિ. સં. ૧૯૭૦) જન્મનગરી ઉમરાળામાં ૨૦૦૦ જેટલા સાધર્મીઓના વિશાળ જનસમુદાયની હાજરીમાં સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયની દીક્ષા અંગીકાર કરે છે. દીક્ષા સમયે હાથી પર બેસવા જતાં ધોતિયું ફાટે છે. તીક્ષ્ણ બુદ્ધિના ધારક ગુરુવરને શંકા પડી જાય છે કે કંઈક ખોટું થાય છે.

દીક્ષા લીધાં બાદ સત્યના શોધક આ મહાત્માએ સ્થાનકવાસી તથા શ્વેતાંબર સંપ્રદાયના સમસ્ત આગમોનો ગહન અભ્યાસ માત્ર ચાર વર્ષમાં જ પૂરો કર્યો. સંપ્રદાયમાં મોટી ચર્ચાઓ ચાલી. કર્મ છે તો વિકાર થાય છે ને? જો કે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીને હજી દિગંબર શાસ્ત્રો તો મળ્યા નહોતાં. છતાં પૂર્વના સંસ્કારના બળે તેઓ દઢતાપૂર્વક સિંહગર્જના કરે છે ‘જીવ પોતાથી સ્વતંત્રપણે વિકાર કરે છે; કર્મથી કે પરથી નહિ. જીવ પોતાના ઊંઘા પુરુષાર્થથી વિકાર કરે છે અને સવળા પુરુષાર્થથી નાશ કરે છે.’

વિ. સં. ૧૯૭૮માં મહાવીરપ્રભુના જિનશાસન-ઉદ્ધારનો અને હજારો મુમુક્ષુઓના મહાન પુણ્યોદય સૂચક એક મંગળકારી પવિત્ર પ્રસંગ બને છે.

૩૨ વર્ષની ઉંમરે, વિધિની કોઈ ધન્ય પળે શ્રીમદ્ ભગવત્ કુંદકુંદાચાર્યદેવ વિરચિત સમયસાર નામનું મહાન પરમાગમ દામનગરમાં દામોદર શેઠ દ્વારા પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના હસ્તકમળમાં આવે છે અને આ પવિત્ર પુરુષના અંતરમાંથી સહજ જ ઉદ્ગાર નીકળે છે : ‘શેઠ! આ તો અશરીરી થવાનું શાસ્ત્ર છે.’ એનું અધ્યયન અને ચિંતન કરતાં અંતરમાં આનંદ અને ઉદ્ધાસ ઉભરાય છે. આ મહાપુરુષના અંતરંગ જીવનમાં પણ પરમ પવિત્ર પરિવર્તન થયું. ભૂલી પડેલી પરિણતિ નિજ ઘર દેખે છે. ત્યારબાદ વિ.સં. ૧૯૮૨ના ચાતુર્માસ પહેલા રાજકોટમાં શ્રી દામોદરભાઈ લાખાણીએ ‘મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક’ ગ્રંથ પૂ. ગુરુદેવશ્રીને આપ્યો. જે વાંચતા, પોતાના હૃદયની અનેક વાતોનું સમર્થન આ ગ્રંથમાંથી મળી આવતાં તેઓ તેના વાંચનમાં એવા ઓતપ્રોત થઈ જતાં કે તે વખતે તેમને ખાવું-પીવું કે સૂવું ગમતું નહીં. ત્યારબાદ શ્રી પ્રવચનસાર, અષ્ટપાહુડ, દ્રવ્યસંગ્રહ, સમ્યજ્ઞાન દીપિકા, વગેરે દિગંબર શાસ્ત્રોના અભ્યાસથી ૧૩ વર્ષ સુધી ખૂબ જ જ્ઞાનની પ્રગાઢતા બાદ તેઓશ્રીને નિઃશંક નિર્ણય થઈ જાય છે કે દિગંબર જૈનધર્મ જ મૂળ માર્ગ છે અને તે જ સત્ ધર્મ છે. તેથી અંતરંગ શ્રદ્ધા કંઈક અને બહારમાં વેશ કંઈક એવી સ્થિતિ તેમને અસહ્ય થઈ પડે છે. તેથી અંતરમાં ખૂબ જ મનોમંથન બાદ સંપ્રદાય છોડવાનો નિર્ણય કરે છે.

પરિવર્તન માટે યોગ્ય સ્થળની તપાસ કરતાં કરતાં સોનગઢ આવી ‘સ્ટાર ઓફ ઈન્ડિયા’ નામના એકાંત મકાનમાં મહાવીર જન્મકલ્યાણકના દિવસે (વિ. સં. ૧૯૯૧, ચૈત્ર સુદ ૧૩) બપોરે સવા વાગે સંપ્રદાયના ચિહ્ન મુલપત્તીનો ત્યાગ કરે છે અને જાહેર કરે છે : ‘હવે હું સ્થાનકવાસી સાધુ નથી, હું સનાતન દિગંબર જૈન ધર્મનો શ્રાવક છું.’ સિંહ સમાન વૃત્તિના ધારક આ મહાપુરુષે, ૪૫ વર્ષની ઉંમરે અંતરમાં મહાવીર્ય ઉછાળીને આ અદ્ભુત પરાક્રમી

કાર્ય કર્યું.

‘સ્ટાર ઓફ ઈન્ડિયા’માં ત્રણ વર્ષ દરમિયાન જિજ્ઞાસુ ભક્તજનોનો પ્રવાહ દિન-પ્રતિદિન વધતો જ ગયો, જેના કારણે આ મકાન ખુબ જ નાનું પડવા લાગ્યું. તેથી ભક્તોએ આ પરમપ્રતાપી સત્પુરુષ માટે નિવાસ અને પ્રવચનનું મકાન ‘શ્રી જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર’નું નિર્માણ કરાવ્યું. ગુરુદેવશ્રીએ વિ. સં. ૧૯૯૪ના વૈશાખ વદ ૮ના રોજ આ નિવાસસ્થાનમાં મંગળ પદાર્પણ કર્યું. આ ‘સ્વાધ્યાય મંદિર’ જીવન-પર્યંત આ મહાપુરુષની આત્મ-સાધના અને વીરશાસનની પ્રભાવનાનું કેન્દ્ર બની રહ્યું.

અહીં દિગંબર ધર્મના ચારે અનુયોગના નાના-મોટા ૧૮૩ જેટલા ગ્રંથોનો ઊંડાણથી અભ્યાસ કર્યો. તેમાંથી ૩૮ ગ્રંથો પર સભામાં પ્રવચનો કર્યા, જેમાં સમયસાર ઉપર તો ૧૯ વખત અધ્યાત્મવર્ષા કરી છે. પ્રવચનસાર, અષ્ટપાલુડ, પરમાત્મપ્રકાશ, નિયમસાર, પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ, સમયસાર કળશ-ટીકા વગેરે ગ્રંથો પર પણ અનેકવાર પ્રવચનો કર્યા છે.

દિવ્યધ્વનિનું રહસ્ય સમજાવનાર તેમજ કુંદકુંદાદિ આચાર્યોના ગહન શાસ્ત્રોનું રહસ્યોદ્ઘાટન કરનાર આ મહાપુરુષની ભવતાપવિનાશક અમૃતવાણીને ભાઈશ્રી નવનીતભાઈ ઝવેરીની દીર્ઘદષ્ટિને કારણે શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ, સોનગઢ દ્વારા ઈ.સ.૧૯૫૯ થી ૧૯૮૦ સુધી નિયમિત રીતે ટેપમાં ઉતારી લેવામાં આવી હતી. જેના પ્રતાપે આજે આપણી પાસે ૯૦૦૦ થી વધુ પ્રવચનો સુરક્ષિતપણે ઉપલબ્ધ છે. આ મંગલ વાણી દેશ-વિદેશના તમામ મુમુક્ષુમંડળોમાં તેમજ લાખો જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષુઓના ઘેર-ઘેર ગુંજતી થઈ ગઈ છે. તેથી એટલું તો નક્કી છે કે ભરતક્ષેત્રના ભવ્યજીવોને પંચમ કાળના અંત સુધી આ દિવ્યવાણી જ ભવના અભાવમાં પ્રબળ નિમિત્ત થશે.

આ મહાપુરુષનો ધર્મસંદેશ દેશ-વિદેશના સમસ્ત મુમુક્ષુઓને નિયમિત મળતો રહે તે હેતુથી સૌ પ્રથમ વિ. સં. ૨૦૦૦ના માગશર (ડિસેમ્બર ૧૯૪૩) માસથી ‘આત્મધર્મ’ નામની માસિક આધ્યાત્મિક-પત્રિકાનું પ્રકાશન સોનગઢથી મુરબ્બી શ્રી રામજીભાઈ માણેકચંદ દોશીના સંપાદન હેઠળ શરૂ થયું. આજે પણ ‘આત્મધર્મ’ ગુજરાતી તેમજ હિન્દી ભાષામાં નિયમિત રીતે પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે. પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના દૈનિક પ્રવચનોને પ્રસિદ્ધ કરતું ‘શ્રી સદ્ગુરુ પ્રવચન પ્રસાદ’ સપ્ટેમ્બર ૧૯૫૦ થી નવેમ્બર ૧૯૫૬ સુધી પ્રકાશિત થયું. સ્વાનુભૂતિવિભૂષિત આ ચૈતન્યવિહારી મહાપુરુષની મંગળવાણી વાંચીને તેમજ સાંભળીને હજારો સ્થાનકવાસી, શ્વેતાંબર તથા અન્ય કોમના ભવ્યજીવો પણ તત્ત્વની સમજણાપૂર્વક સાચા દિગંબર જૈનધર્મના અનુયાયી થયા. અરે..! મૂળ દિગંબર જૈનો પણ સાચા અર્થમાં દિગંબર જૈન બન્યા.

શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર ટ્રસ્ટ, સોનગઢ દ્વારા દિગંબર આચાર્યો-મુનિવરોના તેમજ આત્માનુભવી પંડિતવર્યોના ગ્રંથો અને પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના તે ગ્રંથો પરના પ્રવચનોને પુસ્તક રૂપે છપાવવાનું કાર્ય વિ. સં. ૧૯૯૯ (ઈ.સ. ૧૯૪૩)થી શરૂ થયું. આ સત્-સાહિત્ય દ્વારા

વીતરાગી તત્ત્વજ્ઞાનની દેશ-વિદેશમાં અપૂર્વ પ્રભાવના થઈ, જે આજે પણ અવિરતપણે ચાલી રહી છે. પરમાગમોનું ઊંડું રહસ્ય સમજાવીને કૃપાળુ કલાન ગુરુદેવે આપણા સહુ ઉપર કરુણા વરસાવી છે. તત્ત્વજિજ્ઞાસુ જીવો માટે આ એક મહાન આધાર છે અને દિગંબર જૈન સાહિત્યની આ એક અમૂલ્ય સંપત્તિ છે.

દસલક્ષણ પર્યુષણ પર્વ દરમ્યાન ભારતભરમાં અનેક સ્થળોએ પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ પ્રરૂપેલા તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રચાર માટે પ્રવચનકારો મોકલાય છે. આ પ્રવૃત્તિથી ભારતભરના સમસ્ત દિગંબર સમાજમાં જાગૃતિ આવી છે. આજે પણ દેશ-વિદેશમાં પર્યુષણ પર્વમાં સેંકડો પ્રવચનકાર વિદ્વાનો આ વીતરાગી વાણીનો ડંકો વગાડે છે.

બાળકોમાં તત્ત્વજ્ઞાનના સંસ્કારોનું સિંચન થાય તે હેતુથી સોનગઢમાં વિ. સં. ૧૯૯૭ (ઈ. સ. ૧૯૪૧)ના મે માસના વેકેશનથી ૨૦ દિવસના ધાર્મિક શિક્ષણ વર્ગ શરૂ થયા. વડીલો માટેનો પ્રૌઢ શિક્ષણ વર્ગ વિ. સં. ૨૦૦૩ના શ્રાવણ માસથી શરૂ કરવામાં આવેલ છે.

સોનગઢમાં વિ.સં. ૧૯૯૭ના ફાગણ સુદ બીજના રોજ નૂતન દિગંબર જિનમંદિરમાં કલાનગુરુના મંગળ હસ્તે શ્રી સીમંધરાદિ ભગવંતોની પંચકલ્યાણક વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠા થઈ. તે સમયે સૌરાષ્ટ્રમાં માંડ ચાર-પાંચ દિગંબર જિનમંદિરો હતા અને દિગંબર જૈનો તો ભાગ્યે જ જોવા મળતા હતાં. આવા ક્ષેત્રે ગુરુદેવશ્રીની પાવન પ્રેરણાથી પ્રથમ જિનમંદિર બને છે અને બપોરે પ્રવચન બાદ જિનમંદિરમાં અડધો કલાક ભક્તિ થાય છે, જેમાં જિનવરભક્ત ગુરુરાજ હંમેશા હાજર રહે છે. ઘણીવાર તેઓશ્રી અતિભાવવાહી ભક્તિપાન કરાવતાં. આમ, ગુરુદેવશ્રીનું જીવન નિશ્ચય-વ્યવહારની અપૂર્વ સંધિપૂર્વકનું હતું.

ઈ. સ. ૧૯૪૧ થી ઈ. સ. ૧૯૮૦ દરમ્યાન સૌરાષ્ટ્ર-ગુજરાત ઉપરાંત ભારત દેશના અનેક શહેરોમાં તથા વિદેશમાં (નાઈરોબીમાં) એમ કુલ ૬૬ દિગંબર જિનમંદિરોની મંગળ પ્રતિષ્ઠા, આ વીતરાગમાર્ગ પ્રવર્તક સત્પુરુષના પવિત્ર કરકમળ દ્વારા થઈ.

જન્મમરણથી રહિત થવાના સંદેશા નિરંતર સંભળાવનાર આ ચૈતન્યવિહારી પુરુષની મંગળકારી જન્મજયંતી ઉજવવાની શરૂઆત ૫૯મા વર્ષથી થઈ. ૭૫મા હિરકજયંતી પ્રસંગે સમગ્ર ભારતના જૈન સમાજ દ્વારા ચાંદી જડિત એક આઠસો પાનાનો દળદાર ‘અભિનંદન ગ્રંથ’ આ ભાવિ તીર્થાધિનાથને ભારત સરકારના તત્કાલીન ગૃહમંત્રી શ્રી લાલબહાદુર શાસ્ત્રી દ્વારા મુંબઈમાં દેશભરના હજારો ભક્તોની હાજરીમાં અર્પણ થયો.

શ્રી સમ્મેદશીખરજીની યાત્રા નિમિત્તે ઈ. સ. ૧૯૫૭ તથા ઈ. સ. ૧૯૬૭માં એમ બે વખત સમગ્ર ઉત્તર અને પૂર્વ ભારતમાં મંગળ વિહાર કર્યો. તે જ રીતે ઈ. સ. ૧૯૫૯ અને ઈ. સ. ૧૯૬૪માં એમ બે વખત દક્ષિણ અને મધ્ય ભારતમાં મંગળ વિહાર કર્યો. આ મંગળ તીર્થયાત્રાના વિહાર દરમ્યાન લાખો જિજ્ઞાસુ જીવોએ આ સિદ્ધપદના સાધક સંતના દર્શન કર્યા અને તેઓશ્રીની ભવાંતકારી અમૃતમય વાણી સાંભળીને અનેક ભવ્ય જીવોના જીવનની

દિશા આત્મ-સન્મુખ થઈ ગઈ. આ સત્પુરુષને અનેક સ્થાનોથી લગભગ ૮૦ જેટલા અભિનંદન પત્ર અર્પણ થયા.

શ્રી વીરપ્રભુના નિર્વાણ બાદ, આ સળંગ ૪૫ વર્ષનો સમય (વીર સંવત ૨૪૬૧ થી ૨૫૦૭ અર્થાત્ ઈ. સ. ૧૯૩૫ થી ૧૯૮૦) વીતરાગમાર્ગની પ્રભાવનાનો સુવર્ણકાળ હતો. જે કોઈ મુમુક્ષુ અધ્યાત્મ તીર્થધામ સુવર્ણપુરી જતા, તેમને તો ત્યાં ચતુર્થ કાળનો જ અનુભવ થતો.

વિ. સં. ૨૦૩૭ના કારતક વદ ૭, (તા. ૨૮-૧૧-૧૯૮૦) શુક્રવારના રોજ, આ પ્રબળ પુરુષાર્થી આત્મજ્ઞ સંતપુરુષ દેહાદિનું લક્ષ છોડી પોતાના જ્ઞાયક ભગવાનના અંતરધ્યાનમાં એકાગ્ર થયા, અતીન્દ્રિય આનંદકંદ નિજ પરમાત્મતત્ત્વમાં લીન થયા. સાંજે આકાશનો સૂર્ય અસ્ત થયો, ત્યારે સર્વજ્ઞપદના સાધક સંતે ભરતક્ષેત્રથી સ્વર્ગપુરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. તેઓશ્રી વીરશાસનને પ્રાણવંતું કરી અધ્યાત્મયુગનું સર્જન કરતાં ગયાં.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કાનજીસ્વામી આ યુગના એક મહાન અને અસાધારણ વ્યક્તિ હતા. તેમના બહુમુખી વ્યક્તિત્વની સૌથી મોટી વિશેષતા એ છે કે તેમણે સત્યથી ખુબ જ દૂર જન્મ લઈને સ્વયંબુદ્ધની જેમ સત્યનું અનુસંધાન કર્યું અને પોતાના પ્રયંડ પુરુષાર્થથી આત્મસાત્ પણ કર્યું.

આ વિદેહ દશાવંત મહાપુરુષનું અંતર જેટલું ઉજ્જ્વળ હતું તેટલું બાહ્યજીવન પણ પવિત્ર છે; પવિત્રતા અને પુણ્યનો સહજ યોગ આ કળિકાળમાં ભાગ્યે જ જોવા મળે છે. તેમની અત્યંત નિયમિત દિનચર્યા, સાત્વિક અને પરિમિત આહાર, આગમ સંમત સંભાષણ, કરુણ અને સુકોમળ હૃદય, તેમના વિરલ વ્યક્તિત્વના અભિન્ન અવયવો હતા. શુદ્ધાત્મતત્ત્વનું નિરંતર ચિંતન અને સ્વાધ્યાય એ જ તેમનું જીવન હતું. જૈન શ્રાવકના પવિત્ર આચાર પ્રત્યે તેઓશ્રી હંમેશા સતર્ક અને સાવધાન હતા. તેઓ જગતની પ્રશંસા કે નિંદાથી અપ્રભાવિત, માત્ર પોતાની સાધનામાં જ તત્પર રહેતા. ભાવલિંગી મુનિઓના તેઓ દાસાનુદાસ હતા.

આચાર્ય ભગવંતોએ જે મુક્તિનો માર્ગ પ્રકાશ્યો છે તેને આ અનુભૂતિ વિભૂષિત સંતપુરુષે પોતાના શુદ્ધાત્મતત્ત્વની અનુભૂતિના આધારે, સાતિશય જ્ઞાન અને વાણી દ્વારા, યુક્તિ ને ન્યાયથી સર્વ પ્રકારે સમજાવ્યો છે. દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય, ઉપાદાન-નિમિત્ત, નિશ્ચય-વ્યવહાર, ક્રમબદ્ધપર્યાય, કારણશુદ્ધપર્યાય, આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, સમ્યજ્ઞાન અને તેનો વિષય, સમ્યજ્ઞાન અને જ્ઞાનનું સ્વ-પરપ્રકાશકપણું ઈત્યાદિ સમસ્ત તેઓશ્રીના પરમ પ્રતાપે આ કાળે સત્યરૂપે બહાર આવ્યું છે. આજે દેશ-વિદેશમાં લાખો જીવો મોક્ષના માર્ગને સમજવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તે તેઓશ્રીનો જ પરમ પ્રતાપ છે.

સમગ્ર જીવન દરમ્યાન આ ગુણવંતા જ્ઞાનીપુરુષે બહુ જ અલ્પ લખ્યું છે, કેમકે તેઓશ્રીને તો તીર્થકરની વાણી જેવો યોગ હતો. તેમની અમૃતમય મંગળવાણીનો પ્રભાવ જ એવો હતો

કે સાંભળનાર તેનું રસપાન કરતાં થાકતા જ નહિ. દિવ્યભાવશ્રુત જ્ઞાનધારી આ પુરાણપુરુષે પોતે જ પરમાગમના આ સારભૂત સિદ્ધાંતો લખાવ્યા છે :

૧. એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડે નહિ, સ્પર્શે નહિ.
 ૨. દરેક દ્રવ્યની દરેક પર્યાય ક્રમબદ્ધ જ થાય છે.
 ૩. ઉત્પાદ, ઉત્પાદથી છે, વ્યયથી કે ધ્રુવથી નથી.
 ૪. ઉત્પાદ પોતાના ષટ્કારકના પરિણામનથી થાય છે.
 ૫. પર્યાયના અને ધ્રુવના પ્રદેશ ભિન્ન છે.
 ૬. ભાવશક્તિના કારણે પર્યાય હોય જ છે, કરવી પડતી નથી.
 ૭. ભૂતાર્થના આશ્રયે સમ્યજ્ઞર્શન થાય છે.
 ૮. ચારે અનુયોગનું તાત્પર્ય વીતરાગતા છે.
 ૯. સ્વદ્રવ્યમાં પણ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના ભેદ પાડવા તે અન્યવશપણું છે.
 ૧૦. ધ્રુવનું આલંબન, પણ વેદન નહિ, અને પર્યાયનું વેદન, પણ આલંબન નહિ.
- આ અધ્યાત્મયુગસર્જક મહાપુરુષે પ્રકાશેલ સ્વાનુભૂતિનો પાવન પંથ જગતમાં સદા જયવંત વર્તો!

તીર્થંકર શ્રી મહાવીર ભગવાનની દિવ્યધ્વનિનું રહસ્ય સમજાવનાર શાસન સ્તંભ શ્રી કલાન ગુરુદેવ ત્રિકાળ જયવંત વર્તો!

સત્પુરુષનો પ્રભાવના ઉદય જયવંત વર્તો!

અનુક્રમણિકા

પ્રવચન ક્રમાંક	તારીખ	શ્લોક/ગાથા	પૃષ્ઠ નંબર
૨૮	૨૩.૦૯.૧૯૬૪	ગાથા-૧૨૬-૧૨૭	૦૩
૨૯	૨૪.૦૯.૧૯૬૪	ગાથા-૧૨૬ થી ૧૩૦	૧૯
૩૦	૨૫.૦૯.૧૯૬૪	ગાથા-૧૨૮ થી ૧૩૦	૩૬
૩૧	૨૬.૦૯.૧૯૬૪	ગાથા-૧૨૮ થી ૧૩૧	૪૯
૩૨	૨૭.૦૯.૧૯૬૪	ગાથા-૧૩૨	૬૪
૩૩	૨૯.૦૯.૧૯૬૪	ગાથા-૧૩૩, ૧૩૪	૭૮
૩૪	૩૦.૦૯.૧૯૬૪	ગાથા-૧૩૫, ૧૩૬	૯૪
૩૫	૧.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૩૭ થી ૧૩૯	૧૧૦
૩૬	૨.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૦	૧૨૬
૩૭	૩.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૦ થી ૧૪૨	૧૩૫
૩૮	૪.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૨	૧૫૨
૩૯	૫.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૩, ૧૪૪	૧૬૭
૪૦	૬.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૪	૧૮૧
૪૧	૭.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૫	૧૯૫
૪૨	૮.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૫, ૧૪૬	૨૦૮
૪૩	૯.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૬	૨૨૩
૪૪	૧૦.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૬	૨૩૬
૪૫	૧૧.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૬	૨૪૮
૪૬	૨૧.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૭, ૧૪૮	૨૬૧
૪૭	૨૩.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૮, ૧૪૯	૨૭૪
૪૮	૨૪.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૪૯ થી ૧૫૧	૨૮૮
૪૯	૨૫.૧૦.૧૯૬૪	ગાથા-૧૫૦, ૧૫૧	૩૦૩

୫୦	୨୬.୧୦.୧୯୬୪	ଗାଥା-୧୫୦, ୧୫୧	୩୧୫
୫୧	୨୭.୧୦.୧୯୬୪	ଗାଥା-୧୫୨, ୧୫୩	୩୨୭

ॐ
परमात्मने नमः

पंथास्तिकायसंग्रह प्रकाश

(भाग-३)

(श्रीमद् भगवत् कुंडकुंदाचार्यदेव प्रणीत श्री पंथास्तिकायसंग्रह
परभागम उपर अध्यात्मयुगप्रवर्तक पूज्य गुरुदेवश्री कानञ्जस्वामीना
ई.स. १९६४नी सालना प्रपचनो)

गाथा-१२५-१२७

संठाणा संघादा वण्णरसफ्फासगंधसद्दा य ।
पोग्गलदव्वप्पभवा होंति गुणा पज्जया य बहू ॥ १२६ ॥
अरसमरुवमगंधं अट्वत्तं चेदणागुणमसद्धं ।
जाण अलिंगगहणं जीवमणिद्धिद्वसंठाणं ॥ १२७ ॥
संस्थानानि संघाताः वर्णरसस्पर्शगन्धशब्दाश्च ।
पुद्गलद्रव्यप्रभवा भवन्ति गुणां पर्यायाश्च बहवः ॥ १२६ ॥
अरसमरुपमगन्धमव्यक्तं चेतनागुणमशब्दम् ।
जानीह्यलिङ्गग्रहणं जीवमनिर्दिष्टसंस्थानम् ॥ १२७ ॥

जीवपुद्गलयोः संयोगेऽपि भेदनिबन्धनस्वरूपाख्यानमेतत् ।

यत्खलु शरीरशरीरिसंयोगे स्पर्शरसगन्धवर्णगुणत्वासशब्दत्वात्संस्थानसङ्घ । तादिपर्याय-
परिणतत्वाच्च इन्द्रियग्रहणयोग्यं, तत्पुद्गलद्रव्यम् । यत्पुनरस्पर्शरसगन्धवर्णगुणत्वादशब्दत्वाद-
निर्दिष्टसंस्थानत्वादव्यक्तत्वादिपर्यायैः परिणतत्वाच्च नेन्द्रियग्रहणयोग्यं, तच्चेतनागुणत्वात्
रूपिभ्योऽरूपिभ्यश्चाजीवेभ्यो विशिष्टं जीवद्रव्यम् । एवमिह जीवाजीवयोर्वास्तवो भेदः सम्यग्ज्ञानिनां
मार्गप्रसिद्धयर्थं प्रतिपादित इति ॥ १२-१२७)

इति अजीवपदार्थव्याख्यानं समाप्तम् ।

સંસ્થાન-સંઘાતો, વરણ-રસ-ગંધ-શબ્દ-સ્પર્શ જે,
 તે બહુ ગુણો ને પર્યાયો પુદ્ગલદ્રવ્યનિષ્પન્ન છે. ૧૨૬.
 જે ચેતનાગુણ, અરસરૂપ, અગંધશબ્દ, અવ્યક્ત છે,
 નિર્દિષ્ટ નહિ સંસ્થાન, ઈન્દ્રિયગ્રાહ્ય નહિ, તે જીવ છે. ૧૨૭.

અન્યચાર્થ :- (સંસ્થાનાનિ) (સમચતુરસ્રાદિ) સંસ્થાનો, (સંઘાતાઃ)
 (ઔદારિકાદિ શરીર સંબંધી) સંઘાતો, (વર્ણરસસ્પર્શગન્ધશબ્દાઃ ચ) વર્ણ, રસ, સ્પર્શ,
 ગંધ અને શબ્દ-(બહવઃ ગુણાઃ પર્યાયાઃ ચ) એમ જે બહુ ગુણો અને પર્યાયો છે,
 (પુદ્ગલદ્રવ્યપ્રભવાઃ ભવન્તિ) તે પુદ્ગલદ્રવ્યનિષ્પન્ન છે.

(અરસમ્ અરૂપમ્ અગન્ધમ્) જે અરસ, અરૂપ તથા અગંધ છે, (અવ્યક્તમ્) અવ્યક્ત
 છે, (અશબ્દમ્) અશબ્દ છે, (અનિર્દિષ્ટસંસ્થાનમ્) અનિર્દિષ્ટસંસ્થાન છે (અર્થાત્
 જેનું કોઈ સંસ્થાન કહ્યું નથી એવો છે), (ચેતનાગુણમ્) ચેતનાગુણવાળો છે અને
 (અલિંગ્ગગ્રહણમ્) ઈન્દ્રિયો વડે અગ્રાહ્ય છે, (જીવં જાનીહિ) તે જીવ જાણો.

ટીકા :- જીવ-પુદ્ગલના સંયોગમાં પણ, તેમના ભેદના કારણભૂત સ્વરૂપનું આ કથન છે
 (અર્થાત્ જીવ અને પુદ્ગલના સંયોગમાં પણ, જે વડે તેમનો ભેદ જાણી શકાય છે એવા તેમના
 ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપનું આ કથન છે).

શરીર અને ઋશરીરના સંયોગમાં, (૧) જે ખરેખર સ્પર્શ-રસ-ગંધ-વર્ણગુણવાળું હોવાને
 લીધે, સશબ્દ હોવાને લીધે તથા સંસ્થાન-સંઘાતાદિ પર્યાયોરૂપે પરિણત હોવાને લીધે
 ઈન્દ્રિયગ્રહણયોગ્ય છે, તે પુદ્ગલદ્રવ્ય છે; અને (૨) જે સ્પર્શ-રસ-ગંધ-વર્ણગુણ વિનાનું
 હોવાને લીધે, અનિર્દિષ્ટસંસ્થાન હોવાને લીધે તથા ઋઅવ્યક્તત્વાદિ પર્યાયોરૂપે પરિણત
 હોવાને લીધે ઈન્દ્રિયગ્રહણયોગ્ય નથી, તે, ચેતનાગુણમયપણાને લીધે રૂપી તેમ જ અરૂપી
 અજીવોથી ઋવિશિષ્ટ (ભિન્ન) એવું જીવદ્રવ્ય છે.

આ રીતે અહીં જીવ અને અજીવનો વાસ્તવિક ભેદ સમ્યજ્ઞાનીઓના માર્ગની પ્રસિધ્ધિ
 અર્થે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો.

(ભાવાર્થ :- અનાદિ મિથ્યાવાસનાને લીધે જીવોને પોતે કોણ છે તેનું વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી
 અને પોતાને શરીરાદિરૂપ માને છે. તેમને જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્યનો વાસ્તવિક ભેદ દર્શાવી
 મુક્તિનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરાવવા અર્થે અહીં જડ પુદ્ગલદ્રવ્યનાં અને ચેતન જીવદ્રવ્યનાં
 વીતરાગસર્વજ્ઞકથિત લક્ષણો કહેવામાં આવ્યા. જે જીવ તે લક્ષણો જાણી, પોતાને એક સ્વતઃસિદ્ધ

૧. શરીરી = દેહી, શરીરવાળો (અર્થાત્ આત્મા).

૨. અવ્યક્તત્વાદિ = અવ્યક્તત્વ વગેરે; અપ્રકટત્વ વગેરે.

*વિશિષ્ટ = ભિન્ન; વિલક્ષણ; ખાસ પ્રકારનું.

સ્વતંત્ર દ્રવ્ય તરીકે ઓળખી, ભેદવિજ્ઞાની અનુભવી થાય છે, તે નિજાત્મદ્રવ્યમાં લીન થઈ મોક્ષમાર્ગને સાધી શાશ્વત નિરાકુળ સુખનો ભોક્તા થાય છે.) ૧૨૬-૧૨૭
આ રીતે અજીવપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું.

પ્રવચન નં :- ૨૮, ગાથા-૧૨૬-૧૨૭
ભાદરવા વદ-૨, તા:-૨૩-૯-૬૪, બુધવાર

વર્ણન ચાલે છે. એમાં પહેલાં નવતત્ત્વનું વર્ણન ચાલે છે. નવ પદાર્થ ભિન્ન ભિન્ન કહે છે, એવા સમ્યજ્ઞાનીઓના માર્ગની પ્રસિધ્ધિ હેતુ સમ્યજ્ઞાનીઓના માર્ગની પ્રસિધ્ધિ હેતુ પ્રતિપાદન કરવામાં આવે છે. કરવામાં આવ્યું છે એમ આગળ આવશે, છેલ્લી ગાથામાં.

ગાથા ૧૨૬-૧૨૭. મોક્ષમાર્ગપ્રકાશકમાં જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ લીધા છે તે તેમાંથી લીધા છે. પછી મોક્ષનો અધિકાર, મોક્ષમાર્ગનો અધિકાર પણ તેમાંથી લીધો છે. તેનું કરવાનું કાંઈ નથી. તેનું સ્પષ્ટીકરણ અહીં (કર્ચું છે.) કેટલેક ઠેકાણે સામાન્ય હોય ત્યાં વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. જીવ-અજીવનો છેલ્લો સંબંધ બતાવવા માટે.

સંઠાણા સંઘાદા વણ્ણરસપ્પાસગંધસદ્દા ય ।

પોગ્ગલદવ્વપ્પભવા હોંતિ ગુણા પજ્જયા ય બહૂ ॥ ૧૨૬ ॥

અરસમરૂવમગંધં અદ્વત્તં ચેદણાગુણમસદ્દં ।

જાણ અલિંગ્ગગહણં જીવમણિદ્વિદ્વસંઠાણં ॥ ૧૨૭ ॥

ટીકા:- જીવ-પુદ્ગલના સંયોગમાં પણ, શું કહે છે, જુઓ! આ આત્મા અને આ પુદ્ગલ એક જગ્યાએ સાથે રહેવા છતાં બન્નેનું ભિન્ન ભિન્ન લક્ષણ અને ભિન્ન ભિન્ન કાર્ય (છે.) બેયનું એક કાર્ય છે નહીં. સંભળાય છે? નહિંતર અહીં આવો નજીક. સમજાય છે કાંઈ? જીવ-પુદ્ગલના સંયોગમાં પણ. આ સાથે રહેવા છતાં. જીવ અને આ પુદ્ગલ એક સાથે સંયોગપણે, નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધપણે રહેવા છતાં તેમના ભેદને કારણભૂત, બેની જુદાઈના કારણભૂત સ્વરૂપનું આ કથન છે. જુઓ! તેમાંથી લીધું છે અહીંયાંથી.

જીવ અને પુદ્ગલના સંયોગમાં પણ, જે વડે તેમનો ભેદ જાણી શકાય છે, શરીર અને આત્મા નજીક એક જગ્યાએ હોવા છતાં પણ શરીરની પર્યાય પુદ્ગલની સ્વતંત્ર થાય છે. આત્માની પર્યાય આત્માથી સ્વતંત્ર થાય છે. ફક્ત તે શરીરોદિ પર્યાય થાય છે, ત્યારે જીવના રાગ, જ્ઞાન આદિને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એ તો નિમિત્ત પણ નિમિત્તનો અર્થ એ નથી કે તેનાથી તે પર્યાય થાય છે. અને પોતાના જીવની પર્યાયમાં જ્ઞાન-દર્શન આદિની પર્યાયમાં જડ ને મનનું નિમિત્ત છે પણ તેનાથી તે થાય છે એમ છે નહીં.

પુદ્ગલના સંયોગમાં પણ જેના દ્વારા જેનો ભેદ જાણી શકાય છે એવા તેમના ભિન્નભિન્ન સ્વરૂપનું આ કથન છે. શરીર અને શરીરીના સંયોગમાં, શરીરી એટલે જીવ. આ શરીર અને શરીરના સંયોગમાં, જુઓ! આ વાસ્તવિક અજ્ઞાનીની ભૂલ ક્યાં થાય છે અને સમ્યજ્ઞાનીઓની ક્યાં ભૂલ ન થાય તેની પ્રસિધ્ધિ માટે વાત કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

શરીર અને શરીરીના સંયોગમાં, જે ખરેખર સ્પર્શ-રસ-ગંધ-(રંગ) વર્ણગુણવાણું હોવાને લીધે, આ શબ્દ-રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ વર્ણવાળા જડના ગુણ છે. તેની પર્યાય પણ તેનાથી થાય છે. આત્માથી નહીં. આ શરીરની અવસ્થા થાય છે, વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શની રૂપાંતર પર્યાય અથવા આ ક્ષેત્રાંતર પર્યાય એ બધી પર્યાય અજીવની અજીવથી અજીવમાં થાય છે, આત્માથી નહીં. સમજાણું કાંઈ?

આ પર્યાય પણ તેનાથી થાય છે તો બહારની તો વાત શું કરવી? એ બતાવે છે. વેપાર, ધંધા. શેઠ! એ તો બધી જડની પરની પર્યાય પરથી થાય છે, આત્માથી કાંઈ એક કુદડી-એક પરમાણુનો પરમાં ફેરફાર કરી શકે તેમ છે જ નહીં.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ધૂળ કરે! અજ્ઞાની એમ માને છે. પોતા સિવાય એક પરમાણુથી અનંત પરમાણુ પોતાની વર્તમાન પર્યાયથી સ્વતંત્ર સ્વયં પરિણામી રહ્યા છે. તેમાં આત્માનો બિલકુલ અધિકાર નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે તેનો અર્થ એ કે પૃથક્તા જણાવે છે. એ પૃથક્ ચીજ છે. શરીરાદિની આવી અવસ્થા, વાણી નીકળે છે એ બધી જડની પર્યાય જડથી થાય છે, આત્માથી નહીં. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! તેમાંથી મોક્ષમાર્ગપ્રકાશકમાંથી લીધું છે.

જીવ-અજીવનું અધ્યાત્મમાં જેનાથી ભેદજ્ઞાન થાય એવો અભ્યાસ કરતા નથી. અને કદાચિત્ અભ્યાસ કરે છે તો એક બીજાનો અંશ એક બીજામાં ભેળવી દેયે છે. છે ને? અમરચંદભાઈ! આહાહા! પણ અજીવની પર્યાય થાય છે, તેમાં જીવ તો નિમિત્તમાત્ર છે. જીવના અનંતગુણની પર્યાય થાય છે, તેમાં અજીવ નિમિત્તમાત્ર છે. એવું ભેદજ્ઞાન કરતા નથી. અને એક બીજાનો અંશ એક બીજામાં ભેળવીને માને છે, તેથી તેમાં તેની જીવ-અજીવની અનાદિની ભૂલ છે. જીવ-અજીવની ભૂલ છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એમાં એ ક્યાં આવ્યું? તેનાથી જડથી થાય છે. આત્મા તો ફક્ત છે એટલું જ. એ તો બતાવવું છે. આત્મા છે તો બને છે એમ નહીં.

મુમુક્ષુ :- આત્મા ન હોય તો કેમ નથી બનતી?

ઉત્તર :- નથી બનતી. બીજી બને છે. એમાં શું? આત્માની હયાતી છે અને બને છે. એ તો અહીંયાં બતાવવું છે. સંયોગમાં રહેવા છતાં, એકસાથે રહેવા છતાં શરીરની અવસ્થા શરીરથી છે, આત્માથી નહીં. અને આત્માના અનંતગુણની એક સમયની પર્યાય આત્માથી થાય છે. શરીર, ઈન્દ્રિય, મનથી નહીં. આ તો હજી જીવ-અજીવનો ભેદ કરાવે છે. સમજાણું કાંઈ? ઓહોહોહો! શું કહે છે. જુઓ!

જે ખરેખર સ્પર્શ-રસ-ગંધ-વર્ણગુણવાણું હોવાને લીધે, કોણ? શરીર. તેની પર્યાય વર્ણ-ગંધ-

રસ-સ્પર્શની થાય છે, તે શરીરની શરીરને કારણે થાય છે. સશબ્દ હોવાને લીધે, અને શબ્દ પરમાણુ છે ને પરમાણુ. સશબ્દ હોવાને લીધે તથા સંસ્થાન-સંઘાતાદિ પર્યાયોરૂપે પરિણત હોવાને લીધે, પહેલાં ગુણ લીધા. પરમાણુ શરીર ખરેખર સ્પર્શ, રસ, ગુણવાળા હોવાને લીધે. અને હવે પર્યાય લ્યે છે. આ શરીર, આ વાણી, આ બધા કર્મ આદિ એ બધા વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શવાળા પદાર્થ છે. ગુણ ગુણ. અને તેની પર્યાય સશબ્દ આ અવાજ શબ્દ ઊઠે છે એ પર્યાય છે, દ્રવ્યની જડની પર્યાય છે. પુદ્ગલની પર્યાય છે. આત્માથી ઊઠતી નથી, આત્મા બોલતો નથી. આત્માને કારણે શબ્દની પર્યાય થતી નથી.

મુમુક્ષુ :- ભાવ તો આવે છે ને?

ઉત્તર :- ભાવ આવે છે એ બીજી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ભાવથી જ વાણી થાય છે.

ઉત્તર :- બિલકુલ નહીં. અહીંયાં એ વાત કહે છે. ઝરીયાજી! ભાવ ભાવ પાસે રહ્યા. તેની પર્યાયમાં રહ્યા અને શબ્દની પર્યાય જડમાં ઊઠે છે. ભાવથી શબ્દની પર્યાય ઊઠે છે? એ તો બતાવવું છે. સમજાવ છે કાંઈ? એ પહેલાં બતાવવું છે. જીવ-અજીવ બેયની ભિન્નતામાં ભૂલ ક્યાં? આ અમારો ભાવ છે તો વાણીમાં પર્યાય થાય છે (એમ માને તે) મિથ્યાદષ્ટિ છે. અજીવની પર્યાય અજીવથી થાય છે તેમાં જીવ ફક્ત નિમિત્ત (છે.) નિમિત્તનો અર્થ :- એ થવાવાળી તો તેનાથી થાય છે. આ છે તો થાય છે (એમ માને) તો નિમિત્ત ન રહ્યું. તો આત્માથી થઈ છે તો નિમિત્ત ન રહ્યું. ઉપાદાન થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ?

શરીર અને શરીરીના સંયોગમાં, શરીરી એટલે જીવ. જે ખરેખર સ્પર્શ-રસ-ગંધ-વર્ણ જડના છે અને આ ભાષાની પર્યાય જડની છે. અને સંસ્થાન, જુઓ! આ આકાર થયો ને? બધાનો આકાર આવો આવો આવો. એ બધા જડની પર્યાયમાં જડની પર્યાયથી આકાર થયા છે, આત્માથી નહીં. આ શું છે? 'સંસ્થાન' આવ્યું તે શું છે?

મુમુક્ષુ :- આત્મા ચાલ્યો જાય છે તો શરીરની પર્યાય?

મુમુક્ષુ :- શરીરની પર્યાય બીજી થાય છે. તે બીજી પર્યાય એકરૂપ રહે છે. પર્યાય ભિન્ન ભિન્ન થાય છે. નહીં, આત્માથી તે પર્યાય થઈ જ નથી તે તો અહીં બતાવવું છે. એ માટે તો અહીંયાંથી લીધું છે. જીવ-અજીવથી નવતત્ત્વ લેશે. જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા બંધ અને મોક્ષ. પહેલાં આપણે ૧૫૪ થી મોક્ષમાર્ગનો અધિકાર ચાલ્યો. આવ્યો હતો. તમે આવ્યા ત્યારે માર્ગ ચાલ્યો હતો. પહેલેથી. અને ક્લાસ ચાલ્યા તો ૧૫૪ થી ચાલ્યા.

આ સંસ્થાન. જુઓ! એ સંસ્થાનની પર્યાયરૂપે પરિણત હોવાને લીધે, એ જડ પર્યાયોરૂપે પરિણત થાય છે. આત્માની પર્યાય પણ નહીં અને આત્માની પર્યાયથી તે થતી પણ નથી. આહાહા! આ અનાદિનો મોટો ભ્રમ છે ને? તે તો બતાવે છે. અનાદિ અજ્ઞાની-અજીવ અને જીવ એક સાથે રહે છે, સંયોગમાં. (એમ માને છે કે) હું છું તો તે પર્યાય થઈ, જુઓ આવું થયું આવું થયું આવું થયું. તો બધા સંસ્થાન એ પર્યાય છે. સંસ્થાન-વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એ ગુણ છે અને સંસ્થાન શબ્દ તે પરમાણુની પર્યાય છે. પુદ્ગલની પર્યાય છે, તે પર્યાય પુદ્ગલથી થઈ છે. આત્માથી નહીં.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોના ચમત્કારની? કોની?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કાંઈ ફાટ્યું નથી. તેની પર્યાય થવાની હતી. એ તો નિમિત્તની વાત છે. ફાટ્યું-ફાટ્યું! કોઈથી શિવલીંગ ફાટતું હશે? બહુ ઊંડી વાત છે. કોઈના પરમાણુની પર્યાયનો ઉત્પાદ તેમાં થાય છે? બીજો ઉત્પાદ કરાવી દ્યે તો તેણે શું કર્યું?

મુમુક્ષુ :- પછી તેણે મદદ કરી.

ઉત્તર :- હા, પછી મદદ શું કરી? જેમાં ઉત્પાદની શક્તિ ન હોય તો બીજો ઉત્પાદ કરાવી ન શકે. અને પોતાથી ઉત્પાદ હોય તો પરની અપેક્ષાની શું જરૂર છે?

મુમુક્ષુ :- એ તો કુંદકુંદઆચાર્યએ કહ્યું છે.

ઉત્તર :- એ તો આવી ગયું. પંચાધ્યાયીમાં પણ એમ કહે છે કે તારે નિમિત્તનું શું કામ છે? તેને કારણે તે પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં નિમિત્ત નિમિત્ત કરે છે, શું કામ છે તારે?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- રાખી હતી શું? પુદ્ગલની પર્યાય થવાની હતી. રાખે શું? સમન્તભદ્રઆચાર્યના મંત્રથી થઈ છે? ઘટના સાચી હોય શકે છે. ઘટના બરાબર છે. પણ તેનાથી થઈ છે, એમ નથી. ઘટના તો એવી થઈ શકે છે. દેવમાં પણ શક્તિ છે કે મનુષ્યને રોગાદિ કરી દ્યે, પણ તેનો પાપનો ઉદય હોય તો. તેને કારણે થાય છે પણ શબ્દ એમ આપે છે કે દેવમાં આવી શક્તિ છે. પણ એ તો નિમિત્તપણાનો અર્થ જ એ છે કે ત્યાં થવાવાળી હતી ત્યારે નિમિત્ત કોણ હતું તેનું જ્ઞાન કરાવે છે. સમજ્યા? શરીરમાં રોગ, નિરોગ, આડું શરીર કરી દ્યે, વાંકું કરી દ્યે, દાંત આવા (વિચિત્ર) કરી દ્યે પણ તેમાં તેનો પાપનો ઉદય પરમાણુની પર્યાયથી થવાવાળું હોય ત્યારે દેવને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નથી કરી શકતા. પોતાનું કરી શકે. પરનું શું કરી શકે. ભગવાન ત્રિલોકનાથ જિનેન્દ્ર વીતરાગ અનંતવીર્યવાળા બીજાની પર્યાયને શું કરી શકે? અજ્ઞાનીએ પોતાનું શલ્ય માન્યું છે કે મારાથી તેમાં થયું છે. અનેકાંત થયું. તેનાથી થાય છે, મારાથી નહીં. તેનું નામ અનેકાંત. તેનાથી પણ થાય છે અને મારાથી પણ થાય છે (તેને) કુદડીવાદ (કહે છે.)

મુમુક્ષુ :- જોવામાં આવે છે.

ઉત્તર :- શું જોવામાં આવે છે? એમ કે જોવામાં તો એમ આવે છે કે, બંદુક ગઈ બંદુક. સમજ્યા? બંદુકને? તો ગોળી અંદર ગઈ તો કાણા પડે છે. જોવામાં તો એમ આવે છે. તે ભ્રમ છે. તે પરમાણુની પર્યાય એવી ઉત્પન્ન થવાને કારણે ઉત્પન્ન થઈ છે. ગોળીથી નહીં. શેઠે પ્રશ્ન કર્યો તો તેનો પ્રત્યક્ષ દષ્ટાંત આપ્યો. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- આવું માનવા માટે હુકમ છે કે

ઉત્તર :- હુકમ નહીં. વસ્તુ એવી છે. વસ્તુ એવી છે. તર્ક બર્ક નહીં. વસ્તુ એવી છે. એમ જાણો નહીંતર મિથ્યાજ્ઞાન થશે. દુઃખદાયક દષ્ટિ થશે.

મુમુક્ષુ :- એ તો હુકમ થયો.

ઉત્તર :- હુકમ નહીં. વસ્તુ સ્વરૂપ છે. ઠીક કહે છે. અંગ્રેજી આવડે નહીં ને આવું કરે છે. શું દબાણથી હુકમ છે? શોભાલાલભાઈ! ભાઈ ઠીક કહે છે. ધીમેથી. કે આવો હુકમ છે ને? દબાણથી હુકમ છે.

મુમુક્ષુ :-એમ કહેવાય થોડું? વીતરાગની આજ્ઞા છે.

ઉત્તર :- એ આજ્ઞાનો અર્થ વસ્તુ એવી છે. એવી અમે જાણી છે એમ તમે જાણો તો સમ્યક્ થશે નહીંતર મિથ્યા થશે.

મુમુક્ષુ :- આજ્ઞા થઈ ગઈ.

ઉત્તર :- આજ્ઞાનો અર્થ શું? છે એમ જાણો. તે આજ્ઞા. આજ્ઞા બીજી શું હોય?

મુમુક્ષુ :- હુકમ કહો કે આજ્ઞા કહો.

ઉત્તર :- પણ છે એમ અમે કહીએ છીએ. અમે કહીએ છીએ એટલે માનો આમાં. એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- ન માને તો સજા તો થાય ને?

ઉત્તર :- સજા પણ કહી, એ તો પદાર્થમાં એવી અવસ્થા છે. તો માને છે કે મારાથી થઈ તો તેની દષ્ટિમાં અસત્ય આવ્યું. એ સત્યની સજા તેને થઈ. સમજાણું કાંઈ? શું કીધું? જુઓ! પહેલો શબ્દ. સશબ્દ હોવાને લીધે, શબ્દ છે? આચાર્ય મહારાજ કહે છે, ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્ય અને અમૃતચંદ્રઆચાર્ય ટીકા કરે છે. કે આ શરીર, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ એ પરમાણુ પરમાણુનો ગુણ છે. કાયમ રહેવાવાળી શક્તિ. અને શબ્દ છે તે તેની પર્યાય છે. કોની? આ પુદ્ગલની. એ પુદ્ગલની પર્યાય શબ્દની છે. પણ આત્માથી-મારાથી થઈ છે એમ માને તો મિથ્યાજ્ઞાન અસત્દષ્ટિ થઈ. તો તેને પાપદષ્ટિ થવાથી દુઃખરૂપ દષ્ટિ આવી. વસ્તુનું સ્વરૂપ આવું છે એમ ન માને અને વિપરીત માને, વિપરીત માન્યતાનો તેને દંડ છે. કોઈ ભગવાનનો દંડ બંડ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- આચાર્યને

ઉત્તર :- કીધું ને? કાલ તેની બહુ જ વાત આવી ગઈ. પુદ્ગલ તેની શક્તિથી થાય છે. અમારાથી તો કાંઈ નથી થયું.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોઈ બોલતું નથી. પરમાણુની પર્યાય થાય છે. શું આત્મા બોલી શકે છે? ૧૭૩માં આવ્યું ને? પરમ દિવસે બપોરે બતાવ્યું ને? પુનમ પુનમ. વાણી સ્વશક્તિથી બની છે. અમારાથી નહીં. અમે શાસ્ત્ર બનાવ્યા પણ નથી. અમે કોણ? અમે તો અરૂપી આત્મા છીએ. રૂપીમાં ઘુસી જાય કે રૂપીને બનાવી દેયે.

મુમુક્ષુ :- મહારાજ! સમજમાં ન આવે. જડ ચેતનને જગાડે છે.

ઉત્તર :- ના ના, જગાડતા નથી. તે જાગે છે ત્યારે તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એમ છે. જગાડતા નથી.

મુમુક્ષુ :- આપનો ઉપદેશ જગાડે છે.

ઉત્તર :- નહીં નહીં નહીં. એ વાતમાં કાંઈ માલ નથી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નહીં એમ નથી. શું જોવે છે? તેની જ્ઞાનની ઉત્પાદરૂપ પર્યાય તેમાં થાય છે તો વાણીને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. નિમિત્તનો અર્થ-વાણી ત્યાં છે તો થાય છે એમ નથી. તેની પાસે જ્ઞાનગુણ છે. આ વર્ણગુણ છે. વર્ણ, ગંધ, રસ. તો તેની સશબ્દ પર્યાય, સંસ્થાન પર્યાય. જુઓ! આ આકાર છે ને આકાર. બધા આકાર આમ આમ. એ બધી આકૃતિ પુદ્ગલ પરમાણુની પર્યાય છે. પોતાથી થઈ નથી. આત્મા કર્તા ને તે કાર્ય છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ? એમ શબ્દમાં. આ સંસ્થાનમાં આવ્યું. શબ્દમાં. પોતાથી થતી નથી. એમાં પરમાણુમાં એ સમયે એવી પર્યાય-ઉત્પાદવ્યયદ્રુવયુકતમૂસત્. એક સમયમાં ભગવાને પદાર્થના ત્રણ અંશ જોયા. છે એમ જોયા છે. કર્યું બર્યું કાંઈ નથી. તો પુદ્ગલમાં એ પર્યાય તેને કારણે ઉત્પન્ન થાય છે તો તેનું ઉપાદાન તો તે જ છે. આત્મા તેનું ઉપાદાન નથી. સમજાણું કાંઈ? એ વાત તો અહીંયાં કહે છે. શરીરમાં વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ આ પરમાણુ છે, તે તેની કાયમની ચીજ છે. અને શબ્દ છે તે તેની વર્તમાન પર્યાય છે. તો તે પર્યાય પુદ્ગલથી થાય છે. આત્માથી નહીં. આત્માથી થાય છે એમ માનવાવાળા અજીવને જીવ માને છે. અજીવની પર્યાય મારાથી થાય છે એમ માનવાવાળા અજીવને જીવ માને છે. છ ઢાળામાં આવે છે ને? સાત તત્ત્વની ભૂલ. સાત તત્ત્વની ભૂલ છ ઢાળામાં આવે છે. છ ઢાળા છે ને તેમાં ભૂલ આવે છે. અને આ મોક્ષમાર્ગપ્રકાશકમાં પણ લીધું છે.

પુદ્ગલ અને જીવ બેયની પર્યાય એક સમયે સ્વતંત્ર થાય છે તો તેમાં આ ઉપાદાન તેનું, આ તો નિમિત્ત છે. નિમિત્તનો અર્થ-છે તો અહીં થાય છે એમ નથી. થાય તો તેને કારણે પણ તેને કારણે અહીંયાં થયું છે, એમ નથી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બિલકુલ નહીં. એ નિમિત્તનો અર્થ શું કરે છે કે મારાથી થયું જ નથી. એ નિમિત્તનો અર્થ છે.

મુમુક્ષુ :- વિકલ્પ આવે છે

ઉત્તર :- વિકલ્પ તો આવે છે. એમાં શું કીધું? એમાં શું આવ્યું. વિકલ્પ આવ્યો તો આવ્યો. વાણી તો વાણીથી થઈ ગઈ.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાનમાં તો આવ્યું ને?

ઉત્તર :- શું જ્ઞાન આવ્યું? જ્ઞાન તો તેની પાસે રહ્યું. વાણીમાં શું જ્ઞાન આવ્યું. તેની પાસે જ્ઞાન રહ્યું. તેની પાસે રહ્યું. એ રૂપે પરિણામવાની યોગ્યતાથી પરિણામી રહ્યું છે. જ્ઞાનથી પરિણામી રહ્યું છે? જડમાં એવું જ પરિણામન થવાની પર્યાય છે. જ્ઞાનથી, ના. એ પણ નહીં. એમ પણ નહીં. એ પરમાણુ શાસ્ત્ર થવાની (યોગ્યતા) હતી તો વિકલ્પ આવ્યો એમ પણ નથી. તો એ કર્તા અને વિકલ્પ કર્મ થઈ જાય, એમ પણ નથી. અને જ્ઞાનમાં ખ્યાલ આવ્યો કે આમ કહું, તો જ્ઞાનનો ખ્યાલ છે તો ત્યાં શબ્દરૂપે પરિણામે એમ પણ નથી.

બિલકુલ નહીં. સમજ્યા? શેઠ! આ તમાકુમાં ગપ્પ માર્યા એમ અહીં નહીં ચાલે.

મુમુક્ષુ :- એમ ન ચાલે?

ઉત્તર :- કાંઈ ન ચાલે. શોભાલાલભાઈ! આવી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- બાપ દીકરાએ ચલાવ્યું.

ઉત્તર :- ક્યાંય (ચાલે નહીં.) માન્યું છે, ચલાવે કોણ? પૈસા હોય ને તો આમ આમ લાગે! આહાહા!
એય! ભગવાનદાસ શેઠ આવ્યા, ભગવાનદાસ શેઠ! આમ દેખીને મોઢું ફાટે! એક તો મોટી મૂછો! પડઘો પડે
એના ઘરનો. એટલી પેદાશ! અને બુંદેલખંડના મોટા રાજા!

મુમુક્ષુ :- સમ્મેદશીખરની જાત્રાનો ભાવ આવ્યો.

ઉત્તર :- પણ કોણ કરી શકે પરનું.....

મુમુક્ષુ :- કોઈનો અહેસાન માનવો, કોઈનો ઉપકાર માનવો.

ઉત્તર :- ઉપકાર બુપકાર બધું વ્યવહારથી માનવાનું છે. ઉપકાર કોઈનો છે નહીં અને અપકાર કોઈનો છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- અમે આપનો ઉપકાર માનીએ.

ઉત્તર :- એ બોલવાનું છે, એવો વિકલ્પ આવે છે. તેને સમજમાં પોતાથી જ આવ્યું તો નિમિત્ત છે, એવો વિકલ્પ આવે છે. પણ તેનાથી કાંઈ તેમાં થયું છે એ વાતમાં કિંચિત્ પણ સાચું છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- એમ માને તો એને ઉપકાર માન્યો એમ કહેવાય.

ઉત્તર :- એણે ઉપકાર જ માન્યો નથી. પરથી મારામાં થયું છે એમ માનવાવાળા પરનો ઉપકાર જ નથી સમજ્યા. કેમકે પર એમ કહે છે કે મારાથી તારામાં કાંઈ થયું જ નથી. ભારે વાત ભાઈ! એ વિનયની ભાષા છે. વિકલ્પ એવો આવે છે એ વિનયની ભાષા છે. ભાષા તો ભાષાને કારણે નીકળે છે. અને ભાષા થઈ તો ત્યાં જ્ઞાનની પર્યાય, આત્મા છે જ્ઞાનગુણ કાયમ છે. જ્ઞાનની પર્યાય થાય છે તો, તેની ગુણની પર્યાય વિશેષ. સામાન્યનું વિશેષ તેમાં થયું. વાણીનું વિશેષ શું આવ્યું? પુદ્ગલના ગુણ વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, એ સામાન્ય. આ ભાષાની પર્યાય થઈ તે તેનું વિશેષ. તો તેના વિશેષથી ત્યાં વિશેષ થયું, એમ છે નહીં. એવું છે ભાઈ! ભાઈસાબ! આ આવો સત્યનો માર્ગ છે. હુકમ કે બળજોરીથી નહીં.

મુમુક્ષુ :- પરના લક્ષના કર્તા નથી એ દિમાગમાં આવી જાય તો (બેડો પાર થઈ જાય)

ઉત્તર :- ખલાસ! જે પરિણામે તે કર્તા. તેમાં આવ્યું ને? એક પરિણામ તેના બેય દ્રવ્ય કર્તા (ન હોય) જુઓ! ઉપર દ્રવ્યદષ્ટિ છે ચાકડો. દ્રવ્યદષ્ટિ ઉપર છે ચાકડો. આડા આડા. એક પરિણામ તેનો કર્તા બે દ્રવ્ય નથી. એક પરિણામના બે દ્રવ્ય કર્તા નથી. જડની પર્યાયનો કર્તા જડ છે. આત્માની પર્યાયનો કર્તા આત્મા છે. જડની પર્યાયના બે કર્તા છે નહીં. જડ પણ કર્તા અને આત્મા પણ કર્તા, (એમ) ત્રણકાળમાં છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- એમ જ માની રહ્યા છે.

ઉત્તર :- હા, માની રહ્યા છે. એ જ ભ્રમ કાઢવા માટે કહે છે ને. જુઓ! છેલ્લી ગાથામાં જુઓ! આ રીતે અહીં જીવ અને અજીવનો વાસ્તવિક ભેદ સમ્યજ્ઞાનીઓના માર્ગની પ્રસિધ્ધિ અર્થ

પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- પણ તેની યોગ્યતા છે તો આવે છે. આ કારણથી ત્યાં આવે છે એમ પણ નથી. આ તો અજબ લીલા છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- નટ-નાગરની બાજી છે.

ઉત્તર :- નટ-નાગરની બાજી! શું સમજે બ્રાહ્મણ કાજી. એ આનંદઘનજીમાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

“કિસ્સા એક સમયમેં ઠાણે, ઉપજે વિનશે તબ હી,

ઉલટ-પલટ ધ્રુવ સત્તા રખ્ખે યા હમ સૂની ન કબ હી.”

અબ તો નટ-નાગર કી બાજી, કયા જાને બ્રાહ્મણ કાજી.

બ્રાહ્મણ વેદ કોણ જાને અને કાજી કુરાન કોણ જાને આ વાતને. એ તો સર્વજ્ઞ ભગવાન ત્રિલોકનાથ પરમેશ્વરે વીતરાગદેવે કહ્યું, તેમાં જાણવામાં આવે છે. બીજામાં તે વાત છે નહીં. કયા જાને બ્રાહ્મણ કાજી.

એક સમયમાં બધા પદાર્થ ફરે છે. એક સમયમાં ધ્રુવ રહે છે-સ્થિરતા. અને ઉપજે વિણસે તબહી. નવી પર્યાયથી ઉપજે છે અને જૂની પર્યાયનો વ્યય થાય છે. ઉલટ-પુલટ ધ્રુવ સત્તા રાખે. ઉપજે-વિણસે ઉલટ-પુલટ ધ્રુવ સત્તા રાખે. યા હમ સૂની ન કબ હી. આવી વાત અમને વીતરાગ સર્વજ્ઞ સિવાય ક્યાંય સાંભળવામાં આવી નથી. કયા જાને બ્રાહ્મણ કાજી. એ વેદાંત અને કુરાનને શું ખબર છે કે એક એક દ્રવ્યમાં એક સમયમાં ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવ ત્રણે અંશ છે. કોણ જાણે? સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

કીધું, અહીંથી લ્યો ભઈ! જીવ-અજીવનું ભેગું થાય ને પછી પુણ્ય-પાપનું લેવું છે. શેઠી!

મુમુક્ષુ :- આ જ ઘૂંટવા જેવું છે. આપના દ્વારા પ્રવચન થઈ રહ્યા છે.

ઉત્તર :- બિલકુલ ભાવ તેને સ્પર્શતા નથી. વાણીને આત્માના ભાવ સ્પર્શતા નથી, છૂતા નથી, અડતા પણ નથી. વાણી આત્માના ભાવને સ્પર્શતી નથી, અડતી નથી. નક્કી કરી લ્યો! સમજાણું કાંઈ?

દરેક પુદ્ગલ આદિનું કાર્ય ઉત્પાદ છે. ઉત્પાદ કલો કે કાર્ય કલો. પોતાની પર્યાયથી કાર્ય કરે છે. બીજો પદાર્થ શું કરે? એક પરમાણુમાં, આ હોઠ છે ને હોઠ. હોઠ કહે છે ને? તેનાથી પણ ભાષા નથી બોલાતી. આત્માથી તો નહીં પણ હોઠથી પણ નહીં. આ હોઠ ભિન્ન છે અને ભાષા ભિન્ન છે. ભાષા સૂક્ષ્મ છે. આ સ્થૂળ છે. આ (હોઠ) હલે છે તો ભાષાની પર્યાય થાય છે (એ વાત) બિલકુલ ખોટી છે.

મુમુક્ષુ :- જીભથી તો (ભાષા) થાય.

ઉત્તર :- જીભથી (ભાષા થાય) એ પણ ખોટું છે.

મુમુક્ષુ :-ચક્કરમાં પડી જવાય છે.

ઉત્તર :- ચક્કરમાં પડી જાય છે. ખબર નહીં ને. પણ અનંત પુદ્ગલ છે કે નહીં? કે એક, બે, ત્રણ ને અસંખ્ય છે? અનંત છે. તો, અનંત અનંત પુદ્ગલ અનંતપણે રહીને પોતાનું ઉત્પાદનું કાર્ય કરે છે કે બે ભેગા થઈને કરે છે. આ પદાર્થ ભિન્ન છે, શબ્દની પર્યાય ભિન્ન છે, જીભના પરમાણુ ભિન્ન છે. બધા પોત-પોતાની પર્યાયને કરે છે. કોઈ કોઈની પર્યાય કરે... ભાષાની પર્યાયને જડ નથી કરી શકતું કે આત્મા નથી કરી

શકતો.

મુમુક્ષુ :- બધી ભેગી થઈને તો થાય છે ને?

ઉત્તર :- લ્યો! કામ કરો ભાઈ! ભગવાનલાલ શોભાલાલની કંપની.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બુદ્ધિ બુદ્ધિ આત્મામાં છે, પર્યાય પર્યાય પર્યાયમાં છે. એમ કહે છે. આવી વસ્તુ સ્થિતિ છે. ભગવાનનો હુકમ નથી. જોર નહીં. અમે કહીએ છીએ, છે એમ માનો નહીંતર... નહીંતર જેલમાં એમ નથી. ભગવાન! તમે આત્મા છો ને. તો તારી સમાપ્તિ તારી પર્યાયમાં છે. સમજાણું કાંઈ? તારી સમાપ્તિ તારો સત્ના અંશના સમાપ્તપણાની સીમા, તારી પર્યાયમાં તારી સીમા છે. પરમાણુની દ્રવ્ય-ગુણની સીમા તેની પર્યાયમાં સીમા છે. પોતાની પર્યાયની સીમા ઉદ્ધંધીને કોઈની પર્યાય કરવા જાય અને કોઈની પર્યાય પોતામાંથી થાય (એમ) ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં બનતું નથી.

મુમુક્ષુ :- કોઈ બંધનમાં પડ્યા છે તે તો રુષ્ટ થઈ જાય છે.

ઉત્તર :-પણ તે રુષ્ટ થઈ જાય છે તેને કારણે. એમાં આપણે શું છે?

મુમુક્ષુ :- તેનો ધર્મ છે તેને વંદન કરવાનો.

ઉત્તર :- પણ તે ધર્મી હોય તો ને? ધર્મ હોય તો તેને વંદન કરવાનો ભાવ આવ્યા વગર રહેતો જ નથી. એ તો વિકલ્પ આવે જ છે. તેમાં શું? સમ્યક્દષ્ટિ સહિત ધર્મી ને મુનિ હોય, આ તો કર્તા માને છે કે અમે ભાષાના કર્તા છીએ. અમે કોઈનું કરીએ છીએ. અમે મંદિર બનાવીએ છીએ, અમે આમ કર્યું, અમે શિષ્ય બનાવ્યા. કોણ બનાવે? કોઈની પર્યાય કોઈ બનાવતું નથી.મિથ્યાદષ્ટિ. ઈશ્વરને જગતનો કર્તા માને અને જૈનસાધુ એમ માને કે હું છકાયની દયા પાળી શકું છું, શરીરની રક્ષા કરી શકું છું. બેય એક જાતના મિથ્યાદષ્ટિ છે. એક જાતના મિથ્યાદષ્ટિ છે.

એ તો આપણે આવી ગયું. કર્તાપણે, સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકારમાં આવી ગયું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? જૈનમાં જનમ્યા પણ જૈન શું કહે છે અથવા વસ્તુ શું છે (તેની) ખબર નથી તો ધર્મ ક્યાંથી થશે. સમજ્યા? બહારથી મુંડ મુંડાવીને બેસે પણ.. આ તો કેશલોચ મેં કર્યું. પરમાણુની પર્યાય થાય છે તેમાં તે શું કર્યું? સમજાણું કાંઈ?

કોણ કરે? આંગળી વાળને અડતી પણ નથી. ત્રકાળમાં આંગળી વાળને અડતી પણ નથી. અને વાળ નીકળે છે તે તેની પર્યાયને કારણે નીકળે છે. આત્મા માને કે મેં કર્યું. લોકો કહે, આહાહાહા! શું છે પણ? એ તો અજ્ઞાન થયું. પરનું કાર્ય મેં કર્યું એ તો મિથ્યાદષ્ટિ અજીવની પર્યાયને પોતાની માની તે તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! આ સૂક્ષ્મ વાત છે.

મુમુક્ષુ :- ઊંડી વાત છે.

ઉત્તર :- ઊંડી એવી. એવી વાત છે. જેવી છે તેવી આ છે. બીજી છે નહીં. લોકોને, સમાજને આ વાત મળી નહીં અને આવી વાત, ક્રિયાકાંડ કરવા, આમ કરવું. ઘુસી ગયા.

મુમુક્ષુ :-સાંભળવામાં કેમ ન આવી?

ઉત્તર :- હા પણ સમાજની યોગ્યતા ન હતી તો સાંભળવામાં ન આવી. શું કહે છે. જુઓ! ઉપાદાન શું કહે છે ઉપાદાન. શબ્દ તેનાથી થયા છે. પુદ્ગલમાં શબ્દ થવા અને સંસ્થાન-સંઘાત મળી ગયા. એકતા થઈ. પર્યાયોરૂપે પરિણત હોવાને લીધે, કોણ? પુદ્ગલ. એ પુદ્ગલ પોતાની પર્યાયોરૂપે પરિણત હોવાને લીધે, જુઓ! ભાષા કેટલી સ્પષ્ટ છે. શરીર, આ વાણી (તેનો) આમ આમ આમ બધા આકાર થયા છે. (તે) બધા આકારો પુદ્ગલની પર્યાયની પરિણતિ થવાથી થયા છે. આત્માના કર્મથી નહીં અને આત્માએ ભાવ કર્યા હતા તો કર્મ બંધાણા હતા, એમ પણ નથી. અને કર્મ છે તો આવી પર્યાય થઈ, એમ પણ નથી.

મુમુક્ષુ :- આ જ દલીલ ગળે નથી ઉતરતી.

ઉત્તર :- આ તો બે ને બે ચાર છે. તો દલીલ કેમ નથી ઉતરતી? પુદ્ગલ અનંત છે કે નહીં? કે એક છે? અનંત છે તો અનંત રહીને ઉત્પાદ થાય છે કે મળીને ઉત્પાદ થાય છે. મળીને થાય તો અનંત રહે નહીં. અને અનંત રહીને ઉત્પાદ થાય તો બીજાથી થતા નથી.

મુમુક્ષુ :- મળીને એક થયા તો અનંતપણું શું કરવા ચાલ્યું ગયું?

ઉત્તર :- ચાલ્યું ગયું. બધી મળીને એક પર્યાય થઈ તો તે પર્યાયમાં, અનંતની અનંત થવી જોઈએ, અને એક પર્યાયને અનંત દ્રવ્યએ કરી તો દ્રવ્ય એક થઈ ગયા. દ્રવ્ય જુદું રહ્યું નહીં. સમજાણું કાંઈ?

અનંત દ્રવ્યની અનંત પર્યાય ભિન્ન થવી જોઈએ. એની જગ્યાએ અનંતની અસંખ્ય પર્યાય મળીને થાય તો અનંત દ્રવ્યનો તો નાશ થઈ ગયો. સ્વતંત્ર અનંત છે, ભિન્ન ભિન્ન. તેનું અસ્તિત્વ તો રહ્યું જ નહીં. સમજાણું કાંઈ? આરે! આ કેવો ધર્મ! ભાઈ કહે.

મુમુક્ષુ :- ઉલટી જાતના ભૂક્કા ઉડાવી દીધા.

ઉત્તર :- જુદી જાતનું છે. એય!

મુમુક્ષુ :- આ ડાહ્યા થવાની કોલેજ છે.

ઉત્તર :- આ મુખાઈ કાઢવા માટેની કોલેજ છે. મુખાઈ ભરેલી છે ને મુખાઈ! સાધુ નામ ધરાવીને પણ મુરખ બુદ્ધિ રાખે છે. કે અમે ભાષા બોલીએ છીએ તો બોલાય છે. શરીર આમ ચલાવીએ છીએ. શરીરની પર્યાય તો કહે છે કે પર્યાયોરૂપથી પરિણત તો પુદ્ગલ થયું છે. તારાથી થયું છે? તું કોણ? તારું તારા અસ્તિત્વમાં છે, તેના અસ્તિત્વમાં તારું ઘુસી ગયું છે? કે તેના અસ્તિત્વમાં તારાથી પર્યાય થાય. વીતરાગસ્વરૂપીભાવ. સમજાણું કાંઈ?

આ વળી વીતરાગની વાણી કહેતો હતો ને એટલે. વાણી જ વીતરાગની નથી. એ બધી સમજવાની વાત છે. એટલે જ લોકો ગડબડ કરે છે ને? આ ભગવાનની વાણી નથી. હવે સાંભળ તો ખરો! એ તો નિમિત્તથી કથન છે. ભગવાન જડના છે? વાણી તો જડ છે. ભગવાન શું જડ છે? સોનગઢને નામે લોકો અત્યારે બહુ જ મોટી ગડબડ કરે છે. પણ આ કોણ કહે છે? આ કુંદકુંદઆચાર્ય ભગવાને બે હજાર વર્ષ પહેલાં કહ્યું છે અને અનાદિથી એ જ વાત ચાલી આવે છે. વાત ત્રિકાળ એકરૂપ છે. બીજી વાત ત્રણકાળમાં હોય જ નહીં. ઓહોહોહો! સમજાણું કાંઈ? લ્યો! હજી તો અહીં અટક્યું! શરીર અને શરીરી બેય ભિન્ન ચીજ છે.

મુમુક્ષુ :- જીવ તો શરીર નથી અને આમાં શરીરી ક્યાંથી આવ્યું?

ઉત્તર :- શરીરમાં પણ શરીરી જીવને શરીરવાળો એમ કહેવામાં આવ્યું. ટૂંકી ભાષા કરવા માટે નિમિત્તથી કથન કરવામાં આવ્યું. સમજાણું કાંઈ? એ ખરેખર આ શરીર સ્પર્શ-રસ-ગંધ-વર્ણ એ તેના ગુણ છે. શબ્દ તેની પર્યાય છે. અને સંસ્થાન તેની પર્યાય છે. સંસ્થાન. આ જુઓ! આમ આમ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- સંસ્થાન એટલે હાલત?

ઉત્તર :- આકાર. સંસ્થાન એટલે આકાર. એ આકાર. આ આકાર છે ને. જુઓને! ભિન્ન ભિન્ન આકાર થયા ને? એક એક રંગમાં કેટલા આકાર છે. જુઓ! અહીં અહીં અહીં. કોઈને કાંઈ, કોઈને કાંઈ. બધા પરમાણુસ્કંધના આકાર થાય છે તે પુદ્ગલનું પરિણામન છે. આત્માએ બિલકુલ કર્યું નથી. ત્યારે કોઈ કહે કે પૂર્વના કર્મ છે કે નહીં? પણ કર્મ ભિન્ન ચીજ છે. કર્મના રજકણ ભિન્ન છે, આ રજકણ ભિન્ન છે. કર્મથી આ થયું છે એમ પણ નથી. એ તો નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા માટે કહ્યું હતું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

સંસ્થાન-સંઘાતાદિ, આદિ એટલે કંઈ પણ આકૃતિ થાય આવા વિસ્તાર આદિ બધા પર્યાયોરૂપે પરિણત હોવાને લીધે, નાના-મોટા આકાર થાય છે ને? શરીરના ટુકડા થઈ જાય પાછા ભેગા થઈ જાય, પાતળો થઈ જાય. આવા વળ શરીરમાં પડે, શરીર છે ને તો વળ પડે છે ને? એ બધાની આકૃતિરૂપ પરિણામન આ પુદ્ગલની પર્યાય છે. સમજાણું કાંઈ? આ જીભ પણ (મોઢાની) અંદર આમ આમ ફરે, આકાર. જીભનો આકાર ફરે છે ને? ખાતી વખતે આમ સીધી નથી રહેતી. એ આકૃતિ પુદ્ગલની પર્યાયથી થાય છે. આત્માની ઈચ્છાથી એમ થતી જ નથી.

મુમુક્ષુ :-ને ભાવ છે?

ઉત્તર :- ભાવ આત્માની પાસે રહ્યા. એમાં શું? એને અડયા છે? જીભના અનંત પરમાણુના સ્કંધ છે. એ કહે છે કે સ્કંધના સંસ્થાન-સંઘાત એકઠા થવા, ઉત્પાદનાશ થવું એ બધી જડની પર્યાય છે, આત્માથી છે નહીં. ઓહોહો! હજી તો જીવ-અજીવની ભિન્નતાનું ભાન નથી. તેને પુણ્યથી આત્મા ભિન્ન બતાવવો, એ તો બીજી ચીજ રહી ગઈ. એ આગળ કહેશે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નહીં નહીં બહારથી નહીં. પોતાથી પર્યાય થાય છે. એટલી વાત. એ અનંતગુણની વિશેષરૂપ પર્યાય પોતાથી થાય છે. મનથી નહીં, વાણીથી નહીં, શરીરથી નહીં, કર્મથી નહીં, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રથી પણ નહીં. જેની પાસે જે સામાન પુંજી છે તેનું વિશેષ થાય છે. એ પહેલાં આગળ આવી ગયું ને. ૧૨૫માં આવી ગયું. એમકે તેમાં હિત-અહિત આદિની વિશેષ પર્યાય દેખાતી નથી તો સામાન્યજ્ઞાન તેમાં નથી. જેમાં વિશેષ દેખાતું હોય તે વિશેષનું સામાન્ય હોય. જડમાં જ્ઞાનની પર્યાયનું વિશેષ નથી તો સામાન્યજ્ઞાન પણ નહીં. સમજાણું કાંઈ? એ પહેલાં આવી ગયું. આ તો ત્યાંથી મેં ટૂંકું કરીને લીધું છે. આવે છે ને. આ તો ઉપરથી કહી ગયા ને. એ તો અહીં ૧૨૬-૧૨૭માં વાત લેવી છે. સમજાણું કાંઈ?

એ તો જડમાં, કોઈ જડની પર્યાયમાં જ્ઞાનનું વિશેષપણું દેખાતું નથી. તો જ્ઞાનગુણનું સામાન્યપણું પણ તેમાં નથી. જડમાં પર્યાયશબ્દની સંસ્થાન-આકૃતિ દેખાય તો તેમાં સામાન્ય વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ દેખાય છે.

જેનું વિશેષ હોય તે પ્રકારનું સામાન્ય હોય. જડમાં જ્ઞાનની પર્યાયનું વિશેષ નથી તો જ્ઞાનનો સામાન્યગુણ પણ નથી. એમ જડમાં જે શબ્દ આદિની જે પર્યાય થાય છે તે વિશેષ છે. અને વિશેષ જડ છે તો તેના ગુણ વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ પણ જડ છે.

આત્મામાં જે જ્ઞાનાદિની વિશેષ પર્યાય થાય છે તો સામાન્ય પણ જ્ઞાનગુણ છે. સામાન્ય ગુણ છે તેની વિશેષ પર્યાય છે. વિશેષ જાત હોય તે જાતનું સામાન્ય હોય. સમજાણું કાંઈ? કહો, શેઠી!

મુમુક્ષુ :- વાણી તો છે આત્મા સાથે.

ઉત્તર :- જડ છે.

મુમુક્ષુ :- જડ છે તો આત્મા ઉપર પ્રભાવની છાપ પડે છે.

ઉત્તર :- કોઈ (છાપ પ્રભાવની) પડતી નથી. કોણ કહે છે પડે છે. ભગવાન ના પાડે છે. પડતી જ નથી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ તો તેનું ઉપાદાન છે તો ખ્યાલ આવે છે. એ તો નિમિત્ત ચીજ છે. તેનાથી પ્રભાવ પ્રભાવ પડતો નથી. મિથ્યાદષ્ટિએ માન્યું છે. અત્યારે વાત ચાલતી નથી. એવી ગડબડ થઈ ગઈ છે એવી ગડબડ. વાણી પણ આત્માએ પીધું નથી પછી ક્યાં પ્રશ્ન છે. ભગવાનની વાણી જ નથી. એ તો આવ્યું ને? પરમ દિવસે ૧૭૩ ગાથામાં બપોરે આવ્યું.

મુમુક્ષુ :- બધો લોકો બોલે છે.

ઉત્તર :- એ તો બોલવામાં આવે છે. નિમિત્ત કોણ એમ બોલવામાં આવે છે. આરોપથી કથન છે. વાણી તો વાણીની છે. આ કહ્યું ને? સશબ્દ હોવાને લીધે, કોણ? જડ. સંસ્થાન-સંઘાતાદિ, ભેગા થવા-જુદા થવા. પર્યાયોરૂપે પરિણત હોવાને લીધે ઈન્દ્રિયગ્રહણયોગ્ય છે, તે પુદ્ગલદ્રવ્ય છે. લ્યો! પુદ્ગલદ્રવ્ય છે. બધા પુદ્ગલદ્રવ્ય છે. ભાષા પુદ્ગલ, ભગવાનની વાણી તો નિમિત્તથી કહેવામાં આવી છે. વાણી ભગવાનને થાય છે? ભગવાન જડ છે? ઓલા કહે ને કે અરરર! ભગવાનની વાણી નહીં? અરે! ભગવાનની વાણી કહીને ગાળ આપે છે. ભગવાન તો અરૂપી ચૈતન્યઘન છે. તેની પાસે ક્યાંથી આવી વાણી? તે બહારમાં આવી ગયા? આહાહા!

હજી તો રૂપી-અરૂપીમાં પણ કોની પર્યાય કેમ થાય છે અને કોણ નિમિત્ત છે તેની પણ ખબર નથી કોઈનો અંશ કોઈમાં ભેળવી દેવો, મૂઢ છે. મિથ્યાજ્ઞાન છે, અસત્જ્ઞાન છે, પાપદષ્ટિ છે.

મુમુક્ષુ :- વ્યાપ્ય-વ્યાપક છે ને?

મુમુક્ષુ :- ક્યાંથી વ્યાપ્ય-વ્યાપક થાય? પોતાની પર્યાયમાં થાય પછી પ્રશ્ન શું છે? એક પરમાણુ બીજા પરમાણુમાં વ્યાપ્ય-વ્યાપક થતા નથી. વ્યાપ્ય કહો કે અવસ્થા કહો, વ્યાપ્ય કહો કે ઉત્પાદ કહો. ઉત્પાદ તે વ્યાપ્ય છે અને દ્રવ્ય તે વ્યાપક છે. એ વ્યાપ્ય-વ્યાપક પોતામાં થાય છે કે (પરમાં થાય છે?) કર્તા-કર્મ કહો કે વ્યાપ્ય-વ્યાપક કહો. આહાહા! કે ઉત્પાદને ધ્રુવ કહો. ધ્રુવ વ્યાપક પર્યાય વ્યાપ્ય, ઉત્પાદથી. વસ્તુનો અનાદિ સ્વભાવ છે, કોઈએ કર્યો નથી. ભગવાને કહ્યું, હુકમ દઈ દીધો કે આ માનો નહીંતર જેલ થશે. એમ છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- એમ નહીં માનો તો ચોરસીમાં (ફરવું પડશે.)

ઉત્તર :- એ તો વસ્તુ એવી છે. એમ નહીં માનો તો-તમારી દષ્ટિમાં વિપરીતતા છે માટે જાશે.

સમજાણું કાંઈ? આહાહા! પરિણામનની પોતાની યોગ્યતાથી પરિણામે છે. તેની યોગ્યતા પ્રમાણે તે જાણે છે પોતાને કારણે. શ્રોતા પોતાની યોગ્યતાથી સામાન્યજ્ઞાનમાંથી વિશેષરૂપ યોગ્યતા તે સમયે થાય છે એમ જાણે છે. બસ. વાણીથી કહે છે એ પણ નિમિત્તનું કથન છે. શું કોઈનું વિશેષ કોઈ સામાન્ય વિનાનું હોય છે? તેનું જ્ઞાનગુણ સામાન્ય છે તેની વિશેષ પર્યાય થશે. સામાન્ય ન્યાં છે તો તેનાથી અહીં વિશેષ થઈ? આહાહા! આખી મોટી વસ્તુ જ અનંત પદાર્થનો નાશ થાય છે દષ્ટિમાં, દષ્ટિમાં. વસ્તુ તો ક્યાં ચાલી જાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? એય દેવીલાલજી! શું છે આ? આ ભગવાનની પૂજા બુજા પછી કરવી કે નહીં? અષ્ટ દ્રવ્ય. નક્કી તો કર! ક્રિયા પણ વચ્ચે થવાવાળી જડથી થાય છે. તારો તો શુભભાવ, તારો તો શુભભાવ, બસ. એ ક્રિયા એનાથી થાય છે, તારાથી નહીં. સમજાણું કાંઈ? અરે ભગવાન!

હજી જડથી દષ્ટિ ઉઠાવવી મુશ્કેલ પડે છે તો તેના પુણ્યના વિકલ્પથી દષ્ટિ ઉઠાવવીને મારામાં પુણ્ય પણ નહીં. સમજાણું કાંઈ? જેને પોતાના સિવાય બીજા પદાર્થ અને બીજાથી પોતાનામાં કાર્ય કારણ માન્યું તેણે બધું વિપરીત માન્યું. તે જડ કારણ અને મારી પર્યાય કાર્ય. મારી પર્યાય કારણ અને જડ પર્યાય કાર્ય. બધું વિપરીત ગોટાળા!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ વાત કરી. સ્વરૂપ કારણ વિપર્યાસ, સ્વરૂપ વિપર્યાસ, ભેદાભેદ વિપર્યાસ બધું વિપર્યાસ થઈ ગયું તેને તત્ત્વ શું છે. વસ્તુ આ તો શાંતિથી, ધીરજથી ભેદજ્ઞાન કરવાની વાત છે. જીવ-અજીવથી ભેદજ્ઞાન કરવાની વાત છે. ભેદ તો ક્યારે થશે કે મારી પર્યાય મારાથી તેની પર્યાય તેનાથી ત્યારે ભેદ થશે. હજી તો અજીવ ને જીવથી ભેદ કરવાની વાત છે. પછી પુણ્ય ને પાપથી ભેદ કરવાની વાત સ્વભાવની છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- અહીં આવી પડયા તો મોક્ષ આટલો બધો આકરો પડશે.

ઉત્તર :- આકરો! લ્યો! એ કહે છે કે અહીં આવી પડયા તો મોક્ષ ભારે આકરો પડશે. આકરો થઈ ગયો. આવી પડયા હવે આમાંથી નીકળવું શી રીતે? વિષ્ટાને અમૃત માન્યું હતું. શું કહે કે વિષ્ટા આપણે બહુ જ છે, બહુ જ છે. એવું શું? અહીં કહે છે કે ભગવાન તારી ચીજમાં પુદ્ગલનું પરિણામન તારાથી ક્યારેય થયું જ નથી. ભૂલ કાઢવા માટે કહે છે ને કે ભૂલ રાખવા માટે કહે છે? એ કહ્યું ને? જીવ-અજીવનો વાસ્તવિક ભેદ સમ્યજ્ઞાનીઓના માર્ગની પ્રસિદ્ધિ, માર્ગની પ્રસિદ્ધિ માટે કહેવામાં આવે છે. ભગવાન અમૃતચંદ્રઆચાર્ય..... ભાઈ! 'સમ્યજ્ઞાનિના માર્ગપ્રસિદ્ધયર્થ પ્રતિપાદિત ઇતિ'. સંસ્કૃતમાં, નીચે હિન્દીમાં છે. ભાવાર્થ ઉપર છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

એ વાસ્તવમાં ગુણ અને પર્યાયથી પરિણત હોવાને લીધે એક ઈન્દ્રિયગ્રહણયોગ્ય છે, તે પુદ્ગલદ્રવ્ય છે. એ પુદ્ગલદ્રવ્ય છે. એ પોતાનું આત્મદ્રવ્ય નહીં. અને આત્માની પર્યાય પણ નહીં. સમજાણું કાંઈ? શરીરાદિ પર્યાય હો, આત્માને નિમિત્ત કહે છે. નિમિત્ત કહે છે તો નિમિત્ત છે તો તે થઈ છે? તો નિમિત્ત રહ્યું નહીં. નિમિત્તનો અર્થ એ કે એ ચીજ અને છે પોતાથી ત્યારે સામે સંયોગ છે. તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. નિમિત્ત છે તો તેમાં પર્યાય થઈ. તેમાં પર્યાય થઈ તો પોતાના નિમિત્તથી થઈ એમ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? આ તો શરીરની વાત ચાલે છે. બાહ્યમાં પણ બધું, આ લાડું વળે છે, આમ થાય છે, ઢેબરા,

પુરી બધું, ચક્કર, ગોળ, બધી પુદ્ગલની પર્યાય પરિણામે છે. પુદ્ગલ થઈને પરિણામે છે. આત્માની ઈચ્છા ત્યાં પરિણામાવે એવું ત્રણ કાળમાં બનતું નથી.

મુમુક્ષુ :- થોડું ધ્યાન જરૂરી છે.

ઉત્તર :- હં... આ જ્ઞાન જરૂર વગર તેને સત્યની ખબર નહીં પડે. કહે છે એટલું જ્ઞાન જરૂરી છે. જડથી ભિન્ન ચૈતન્યની પર્યાય એવું. ટૂંકામાં ટૂંકું છે. ઈન્દ્ર, ચક્રવર્તીને પણ ભાન છે. તેમાં ભાન છે. છન્નું હજાર સ્ત્રી ચક્રવર્તી ને છે, કરોડો અપ્સરા ઈન્દ્રને છે. છે ભાન અમારી પર્યાય અમારાથી ઉઠતી પર્યાય તેનાથી અમારાથી કાંઈ છે નહીં. એવું ભાન છે ઈન્દ્રને. સમ્યજ્ઞિ છે. ભેદજ્ઞાન છે. ભેદનો અર્થ-જુદાં. શરીરની પર્યાય શરીરથી મારાથી નહીં. ચક્રવર્તી પણ સમ્યજ્ઞિ હો. લડાઈ કરવા જાય, ઘોડેશ્વાર થઈને જાય છે ને. હજાર તો દેવ સેવા કરે છે. તિમિત ગુફા હતી. ગુફા શોધે છે ને? હાથમાં ડંડ છે. એક દંડ હજાર દેવ સેવા કરે છે. એ પર્યાય મારાથી થઈ નથી એમ માને છે. મારાથી થઈ નથી. મારી પર્યાય મારી સીમા આળંગીને બહાર જાતી નથી. તેની પર્યાય તેની પર્યાય તેની સીમા આળંગીને બીજાને અડતી નથી. ઓહોહોહો! એ પુદ્ગલ આવ્યું. એ પુદ્ગલની વ્યાખ્યા કરી, શરીર. સમજાણું કાંઈ?

આદિ બધું લેવું, હોં! એકલું શરીર નહીં. આ તો શરીરની વાત કરી છે. ઔદારિક શરીર સંબંધી સંઘાત, વર્ણન આદિ બધું, બધું લેવું. અને બધી બહારની પણ પુદ્ગલની પર્યાય, અક્ષર વાંચવા, અક્ષર લખવા, શીશપેન ફેરવવી, એ બધી પુદ્ગલની પર્યાય છે. આત્મા તેને કરતો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? આ શરીરની એકતા થાય છે ને પરમાણુ, એ બરાબર થાય, આમ આમ આમ કરો તો શરીર સારું રહેશે. કાંઈ છે નહીં. તારી કલ્પનાની મર્યાદા કલ્પના. શરીરની પર્યાયમાં પરિણામન થાય તે શરીરને કારણે. તારી કલ્પનાથી તેમાં કાંઈ પણ ફેરફાર થાય, ત્રણકાળમાં બને નહીં. સમજાણું કાંઈ?

વિકલ્પ તો આવે છે. જ્ઞાનીને પણ ક્ષુધા તો આવતી નથી? ક્ષુધા તો પણ તે આહાર આવવો (તે) વિકલ્પ આવ્યો તો આવે છે એમ નથી અને તેમાં જઠરનું ઉપશમ થવું તે આહાર આવ્યો તો થયું એમ પણ નથી. એ પર્યાય એવી ઉત્પન્ન થવાની હતી તો આહારને નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યો. વિકલ્પ આવ્યો તો આહાર આવ્યો અને ક્ષુધા મટી ગઈ એમ છે નહીં. સંઘાત આવે ને સંઘાત. પુદ્ગલ(નું) ભેગું થવું તે આત્માની પર્યાય છે? ના, એ તો પુદ્ગલની પર્યાય છે. પુદ્ગલ પર્યાય એકઠી થાય છે. એ પુદ્ગલ એક ગાથાનો અર્થ થયો. હવે ૧૨૬ ગાથા. જુઓ! 'પોગલદલ્લભવાહોંતિ ગુણા પજ્જયા ય બહુ'

હવે આત્મા. સ્પર્શ, રસ, રંગ, ગંધ, વર્ણ ગુણ રહિત આત્મા. આત્મામાં સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણગુણ વિનાનું હોવાને લીધે, અશબ્દ. ઓલામાં શબ્દ હતું ને? આત્મામાં શબ્દ હોવાનું કારણ નથી. એટલે શબ્દ હોવાનું કોઈ કારણ નથી. આત્મા શબ્દ રહિત છે.

મુમુક્ષુ :- ક્યારે?

ઉત્તર :- અનાદિઅનંત. આત્મામાં શબ્દ છે? શબ્દમાં આત્મા છે? બે ભિન્ન ચીજ છે. આ ઓલાને લાગે, બે કારણ લગાવો. પણ બે કારણનો અર્થ શું? પોતાથી થાય છે તો એ બીજી ચીજ છે તો તેને આરોપ તેનાથી દેવામાં આવે છે. નહીં. જેવું નિમિત્ત મળે તેવી પર્યાય થાય છે. અચ્છા! ચાલ્યા જાવ ચાર ગતિમાં રખડવાને.

મુમુક્ષુ :- ભગવાનની વાણી ખરે છે....

ઉત્તર :- ખરે છે તો વાણી ખરે છે એમ કહ્યું ને? એ તો વાણી ખરે છે. આત્મા ખરે છે? આત્મા ખરે છે તેમાં? ભગવાન ખરે છે વાણીમાં? ખરતા હોય તો ભગવાનનું જ્ઞાન ક્ષીણ થઈ જાય. એ તો વાણી ખરે છે, જડ. અનંત રજકણ પરમાણુ. ભાષા થવાની લાયકાતથી ભાષાની પર્યાય થાય છે. ભગવાનની વાણી છે કે જડની? જૈનનું શું? જીવ-અજીવ તે પણ સાંભળ્યું નથી.

મુમુક્ષુ :- વાર લાગશે.

ઉત્તર :- વાર લાગશે તો ભલે લાગે.

મુમુક્ષુ :- આત્મા જે ભાવથીક્રિયા થાય છે તો અંદર જાવાનો ભાવ થયો.

ઉત્તર :- ભાવ થયો.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ન કરી શકે તો ત્યાં તો ભાષા પણ નથી કરી શકતા. ભાષા થવાની હોય તો થાવ. શરીર પણ પોતાના પરિણામનથી ગતિ કરવાનું હોય તો હો. પણ ભાવ આવ્યો તો શરીરની ગતિ થઈ એમ નથી. ભાવ થયો તો વાણી નીકળે છે એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- ભગવાનની વાણી હતી તો ભાવ આવ્યો.

ઉત્તર :- નહીં એમ પણ નહીં.

મુમુક્ષુ :- ક્રિયાથી તો પક્કડમાં આવે છે, ભાવ ક્રિયાથી પક્કડમાં આવે છે.

ઉત્તર :- નહીં બિલકુલ કોઈએ પકડ્યું નથી. ભાવ ભાવમાં રહ્યા, ભાષા ભાષામાં રહી.

મુમુક્ષુ :- ક્રિયા

ઉત્તર :- નહીં, નહીં, નહીં. જડની ક્રિયા જડમાં, આત્માની ક્રિયા આત્મામાં.

મુમુક્ષુ :- અનુકૂળ એટલે એકરૂપ થઈ ગયા ને?

ઉત્તર :- અનુકૂળનો અર્થ શું? ભાષા જેવા ભાવ હતા એવી ભાષા પણ. ભાષા ભાષાને કારણે નીકળી છે. ભાવને કારણે નહીં. એ તો કહે છે, અહીં બતાવવું છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોણ? કોના? એ તો વ્યવહારના વિકલ્પ આવે છે. પૂજ્ય વ્યવહારે કહેવામાં આવે છે. શુભભાવ આવે છે ને? એ કારણે. આત્મા તો, આ ભગવાનની પ્રતિમા પણ જડ છે. પણ નિક્ષેપ કરે છે તો આ ભગવાન એવો શુભભાવ આવે છે. એ પોતામાં શુભભાવ છે. પણ શુભભાવને કારણે મંદિર બન્યા એમ નથી. અને મંદિર છે તો શુભભાવ આવ્યો એમ નથી. આહાહા!

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રોમાં તો આવે છે મંદિર બંધાવવું.

ઉત્તર :- એ તો ભાષા આવે. વિકલ્પ થવાનો હોય તો થાય. આત્માનું કર્તવ્ય છે? આત્મા કરી શકે છે? આહાહા! ભારે ગડબડ ભાઈ! હજી તો ભગવાનની વાણીના વાંધા ઉઠે. અહીં કહે છે કે વાણી જડની છે, લે.

મુમુક્ષુ :- એ કહે છે કે જાદુ

ઉત્તર :- જાદુ કરે, ના, ઠીક છે. થોડી વાર લાગશે. એમ કહે છે. નહીં સમજાય એમ નથી કહેતા.

કહો, સમજાણું કાંઈ? નિર્ણય કરવાનો બહુ જ ખીચડો હોય છે ને તો એમાંથી કાઢવું. અશબ્દ હોવાને લીધે, કોણ? આત્મા અશબ્દ છે. જુઓ! કુંદકુંદાર્યાર્ય કહે છે કે આત્મામાં અશબ્દ છે અને શબ્દમાં આત્માનો અભાવ છે. અત્યંત અભાવ છે. શબ્દની પર્યાયમાં ભગવાનઆત્માનો અત્યંત અભાવ છે. ભગવાનઆત્મામાં શબ્દની પર્યાયનો અત્યંત અભાવ છે. કોણ કોને કરે. આહાહા!

વ્યવહારથી બોલવામાં આવે છે. બપોરે આવ્યું ને? વ્યવહારીક દષ્ટિ. એ તો વ્યવહારથી કથન કરવામાં આવ્યું, નિમિત્તથી. પોતાના ભાવની પર્યાય કરે છે. બસ, બસ. પોતાના અસ્તિત્વમાં. બીજાના અસ્તિત્વના ક્ષેત્રમાં શું સીમા છે અંદરની પોતાની કે તેમાં ઘુસે.

સ્પર્શ-રસ-ગંધ-વર્ણગુણ વિનાનું હોવાને લીધે, અશબ્દ હોવાને લીધે, કોણ? આત્મા. અનિર્દિષ્ટસંસ્થાન હોવાને લીધે, તેમાં કોઈ સંસ્થાન નથી કે આવું સંસ્થાન કહેવામાં આવે છે. તથા અવ્યકતત્વાદિ પર્યાયોરૂપે પરિણત હોવાને લીધે, ઈન્દ્રિયગ્રાહ્ય નથી એવી પર્યાયરૂપથી પરિણત છે. ઈન્દ્રિયગ્રાહ્ય નથી એવી પર્યાયથી પરિણત છે. ઈન્દ્રિયગ્રહણયોગ્ય નથી. લ્યો! આત્મા ઈન્દ્રિયગ્રહણયોગ્ય નથી, શબ્દ ઈન્દ્રિયગ્રહણયોગ્ય છે. પુદ્ગલ ઈન્દ્રિયગ્રહણયોગ્ય, બે ભિન્ન ચીજ છે. બેયને કોઈનું કાંઈ લેવું દેવું નથી. સમજાણું કાંઈ?

મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશકમાં એ લીધું છે. અજીવથી અજીવ થાય છે (તેમાં) તારું તો નિમિત્ત છે, એ તો અંશ મેળવી દેયે છે તારો. મારા અંશથી તેનું થશે અને તેના અંશથી મારું થશે, કહો, સમજાય છે કાંઈ? ચેતનાગુણમયપણાને લીધે, લ્યો! કેવા ભગવાન છે આત્મા? ભગવાનનો અર્થ બધા આત્મા, હોં! ચેતનાગુણમયપણાને લીધે રૂપી તેમ જ અરૂપી અજીવોથી વિશિષ્ટ (ભિન્ન) એવું જીવદ્રવ્ય છે. લ્યો! ભગવાનઆત્મા ચેતનાગુણમયપણાને લીધે તેની પર્યાય પણ ચેતનામય છે. એ રૂપી પુદ્ગલથી ભિન્ન છે. અરૂપી આકાશાદિથી પણ ભિન્ન છે. પાંચ છે ને દ્રવ્ય પોતાનાથી ભિન્ન? રૂપી પુદ્ગલ અને અરૂપી આ ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ અને કાળ. એ રૂપી અને અરૂપી અજીવોથી વિશિષ્ટ ભિન્ન, વિલક્ષણ, ખાસ પ્રકારનું, ભિન્ન એવું જીવદ્રવ્ય છે, લ્યો! બેય દ્રવ્ય ભિન્ન ભિન્ન છે.

હજી જીવ અને અજીવ ભિન્નનો ભાસ ન હોય, ભિન્નની ખબર ન હોય. તેને ધર્મ, ચાલો કરો સામાયિક કરો, પડિકમણા કરો, પૌષધ.. શું છે? મૂંઢ છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો! વિશેષ વાત કરશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:- ૨૯, ગાથા:- ૧૨૬ થી ૧૩૦
તા.૨૪-૯-૧૯૬૪, ભાદરવા વદ-૩, ગુરુવાર

૧૨૬-૧૨૭ ગાથા. પંચાસ્તિકાય નવપદાર્થનું વર્ણન ચાલે છે. કાલે આ અધિકાર પૂરો થયો. આ રીતે અહીં જીવ અને અજીવનો વાસ્તવિક ભેદ, છે? જીવ એ રૂપી અરૂપી અજીવોથી ભિન્ન છે. જીવ રૂપી પુદ્ગલ અને અરૂપી ધર્માસ્તિ આદિ કાળ તેનાથી ચૈતન્ય દ્રવ્ય ભિન્ન છે. એ વાસ્તવિક ભેદ યથાર્થપણે ભેદ ભિન્ન છે.

સમ્યજ્ઞાનીઓના, સાચા જ્ઞાનીઓના માર્ગની પ્રસિધ્ધિ અર્થે, જડ અને ચૈતન્ય, જડની પર્યાય જડથી થાય છે, ચૈતન્યની પર્યાય ચૈતન્યથી થાય છે. કાલ આવ્યું હતું ને, સમઠાણ આદિ. બધા શરીરની પર્યાયનો કાળ પરમાણુથી થાય છે. અહીં અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવું છે. એ અસ્તિત્વ તેનાથી છે. પોતાના આત્માનું અસ્તિત્વ જડનું, દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયથી ભિન્ન છે. એવી વાસ્તવિક જુદાઈ, ખરેખર બેય જુદા છે. એટલે એમ નહીં કે એક જીવ ને એક અજીવ ને એક જીવ સહિત અજીવ સહિત જીવને, એમ ગરબડ કરે છે ને, બહુ જ. એ પુદ્ગલ સહિત જીવ, આવો જીવ એમ બહુ જ વાત કરે છે. એક એકલો જીવ છે. બે સાથે છે. છે જ નહીં.

જીવ ને અજીવ ત્રણેકાળ ભિન્ન છે. એ સચેતન પુદ્ગલ એ જૂઠ છે. સચેતન પુદ્ગલ ક્યાંથી આવ્યું? એ કોઈ કહે છે. આત્મા સચેતન પુદ્ગલ છે, બીજા અચેતન પુદ્ગલ છે. એમ નહીં, વાસ્તવિક જીવ અને અજીવ. દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય પોતપોતામાં ત્રણેકાળ ભિન્ન જ છે. સમ્યજ્ઞાનીઓના માર્ગની પ્રસિધ્ધિ અર્થે, કોઈ કહે છે કે એકલો આત્મા જ જગતમાં છે. કોઈ વળી કહે કે એકલો અજીવ જ છે. જીવ બીવ કોઈ દેખાતા નથી. એમ નથી. રૂપી અરૂપી, રૂપી અરૂપીથી ભિન્ન. રૂપી પુદ્ગલ અરૂપી આકાશ, ધર્માસ્તિ આદિ અરૂપી તેનાથી આત્મા ભિન્ન. કાલ આવ્યું હતું.

આત્મા રૂપી અને અરૂપી અજીવથી ભિન્ન. અજીવના બે પ્રકાર, એક રૂપી અજીવ અને એક અરૂપી અજીવ. રૂપી અજીવ આ પુદ્ગલ, અરૂપી અજીવ ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ, આકાશ અને કાળ. કહો! સમજાણું કાંઈ? એ પાંચથી ભગવાનઆત્મા તદ્દન ભિન્ન અનાદિનો છે. એ માર્ગની પ્રસિધ્ધિ અર્થે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો, લ્યો! આચાર્યમહારાજ અમૃતચંદ્રઆચાર્યદેવ કહે છે કે, ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્યે આવું ભિન્ન બતાવવા માટે, ભિન્ન છે, એવા જ્ઞાનીને પ્રસિધ્ધિ માટે ભિન્ન બતાવ્યું.

મુમુક્ષુ :- અત્યારે ભિન્ન છે?

ઉત્તર :- અત્યારે ભિન્ન છે, અત્યારની વાત છે. સિદ્ધની વાત ક્યાં છે. શરીરની પર્યાય શરીરમાં છે. આત્માની પર્યાય આત્માથી ભિન્ન જ છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? બહુ જ ગડબડ થાય છે ને, આ ક્યાંથી થયું? વાણી જિનવાણી છે કે નહીં? વાણી જિનવાણી છે કે નહીં? જિનવાણી છે કે નહીં? જિનવાણી છે નહીં અને

વાણી જિનની છે નહીં. વાણી વાણીની છે, જિન જિનના છે. સમજાણું કાંઈ? જિન જિનના છે, વાણી વાણીની છે. વાણી શું જિનની થઈ જાય છે? અને જિન શું વાણીના થઈ જાય છે? જિનની વાણી ખરે છે ને? જિનની નથી ખરતી. જિનમાંથી નીકળે છે તો ખરે છે? પરમાણુની પર્યાય થઈને ખરે છે. ઓહોહો! નીકળે છે બીજું શું ખરે છે. બહાર આવે ને ભણકાર. શું છે?

શ્રોતા :- વાણી ક્યાંથી આવે છે?

ઉત્તર:-વાણી જડમાંથી આવે છે. ક્યાંથી આવે? આત્મામાં ભરી છે? આત્મામાં પરમાણુની ખાણ છે?

શ્રોતા :- ભાષા પર્યાપ્તિ છે.

ઉત્તર :- ભાષા પર્યાપ્તિ જડમાં છે. એ પર્યાપ્તિથી પણ આવતી નથી. ભાષા પર્યાપ્તિ ભિન્ન છે. નામ કર્મ છે. આદિ સૂક્ષ્મ છે. બેય ભિન્ન ચીજ છે. ક્યારેય ભિન્ન પાડ્યું પણ નહીં. ક્યારે શું ભિન્ન છે. ખબર પણ નથી. આવું કરું, આવું બનાવું. કોણ કરે ભાઈ! પર પદાર્થ માટે આત્મા પાંગળો છે. પાંગળા, પંગુ, પંગુ. છે જ નહીં. પોતાના સ્વરૂપમાં એ છે નહીં તેના સ્વરૂપમાં આ છે નહીં. તદ્દન ભિન્ન અત્યારે કે કાયમ? ત્રણેકાળમાં.

હવે ભાવાર્થ. તેનો થોડો ભાવાર્થ લે છે.

અનાદિ મિથ્યાવાસનાને લીધે, અનાદિ મિથ્યાગંધ, રુચિ, અભિપ્રાયને લીધે, જીવોને પોતે કોણ છે, પોતે કોણ છે, તેનું વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી. પોતે કોણ છે, કેમ છે, કેવી રીતે છે, ખબર નથી.

મુમુક્ષુ :- ધર્મ ... કોણ છે?

ઉત્તર :- ધર્મ કોનો? ધર્મ કરનાર કોણ છે તેની ખબર નથી તો ધર્મ ક્યાંથી થશે? ધર્મ કરનાર કેવા છે, કેવી રીતે છે, અને ધર્મ શું પર્યાય છે, દ્રવ્ય છે કે ગુણ છે?

મુમુક્ષુ :- ભગવાને આચારંગ કહ્યા છે.

ઉત્તર :- આચારંગ કીધા છે. આચારંગમાં સમ્યજ્ઞાન, જ્ઞાન નથી કીધું? આવા ને આવા ઊંઘા ઊંઘા. સમ્યજ્ઞાન, સમ્યજ્ઞાનનું આચારંગમાં વર્ણન નથી? પહેલાં વર્તનનું કથન કર્યું છે અને દષ્ટિનું તો બાર અંગમાં કહ્યું છે. એમ કાલે આવ્યું છે. દષ્ટિનો વિષય બાર અંગમા દષ્ટિવાદમાં અને આચારંગના કથન પહેલાં. સમ્યજ્ઞાન વિના આચારંગ ક્યાંથી આવ્યા? સમજાણું કાંઈ? જેઠાભાઈ! અહીંયા મોટા મોટા પંડિત ભણ્યા, સમજાય છે? પાડા પખાળે છે. કાંઈ ખબર નહીં શું ચીજ છે. ઓહોહો! પંડિતાઈની આ ચીજ નથી. આ તો વસ્તુની અંતરદષ્ટિની અને અંતરરુચિની ચીજ છે. સમજાણું કાંઈ?

કરા પડ્યા ને લખ્યા ને ભાષણ આપી દયે, પચાસ પચાસ હજાર, લાખને, માટે હોંશિયાર છે, એમ નથી. આ ચીજ એવી નથી. ચીજ ચીજમાં છે, ચીજ પરમાં ત્રણકાળમાં છે નહીં. ભાષા આત્મા કરી શકે છે, બીજાને સમજાવી શકે છે એ વસ્તુમાં છે નહીં. આહાહા!

કહે છે અનાદિ મિથ્યાવાસનાને લીધે જીવોને પોતે કોણ છે તેનું વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી, આમ તો કહે છે કે અમે જીવ છીએ, જીવ છીએ પણ જીવ છે તો પોતાના દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં તેની સીમા મર્યાદા છે. પરની સીમા પરમાં છે. સમજાણું કાંઈ? આ આંગળી હલે, આ હલે તે તો તેના કારણે હલે છે. હલ્યા વગર રહે નહીં.

કોઈ કહે કે તેને કારણે હલે છે તો પછી તમે બંધ કરી દ્યો, તો હલે? પણ કોણ બંધ કરે? તેના કારણે હલે તો તેના કારણે બંધ થાય. તેમાં બીજાનો અધિકાર છે જ નહીં. બીજા કાર્ય કરીને ખસી જાય તો બીજાએ કાર્ય ન કર્યું તેમ માનવું. એમ છે જ નહીં. એ તો વાણી, શરીર તેની પર્યાયમાં જે રહેવાવાળી ક્રિયા છે તે તો થશે જ. થશે જ. એ ક્યાં પોતાના આત્માથી થાય છે.

એમ જીવોને પોતે કોણ છે તેનું વાસ્તવિક જ્ઞાન નથી. અને પોતાને શરીરાદિરૂપ માને છે. ક્યા કારણથી? પોતાનું અસ્તિત્વ કેવું છે એવું જાણવામાં ન આવ્યું તો ક્યાંય પણ પોતાનું અસ્તિત્વ માનવું તો જોઈએ. પોતાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ કેવું છે એવું જ્ઞાનમાં લીધું નહીં તો ક્યાંય પણ પોતાના હોવાપણાનું અસ્તિત્વ માનવું તો પડશે જ. આ શરીર હું છું, વાણી હું કરું છું, શરીરને હલાવું છું, વાણી બોલું છું, કર્મ બાંધું છું, એમ પરને પોતાનું માન્યું છે. કહો! સમજાણું કાંઈ?

પોતાની ચીજ ભિન્ન છે તેનું જ્ઞાન નથી તો પોતાના હોવાપણાની સત્તાનો સ્વીકાર તો ક્યાંક કરવો પડશે ને? પોતાની સત્તાનો સ્વીકાર નથી કે હું જ્ઞાયક એકલો ચૈતન્ય ભિન્ન છું, એવું જ્ઞાન નથી. પોતાનું અસ્તિત્વ શરીર હું છું, આ હું કરું છું, આ કરું છું, તેની પ્રસિધ્ધિથી મારી પ્રસિધ્ધિ મારું અસ્તિત્વ તેનાથી છે. બોલું છું કે હું આત્મા, ચાલું છું તો હું આત્મા, કર્મ બાંધું તો હું આત્મા. એમ પરના અસ્તિત્વમાં પોતાનું (અસ્તિત્વ) માની લીધું છે. સમજાણું કાંઈ?

પોતાને શરીરાદિરૂપ, શરીર, વાણી, કર્મ, તેમને જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્યનો વાસ્તવિક ભેદ દર્શાવી, ભગવાન ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા અથવા કુંદકુંદઆચાર્ય આદિ સંતો, જેને આવું જ્ઞાન સ્વયં કોણ છે એવું નથી તો પરને પોતાનું માન્યા વગર રહેતા નથી. સ્વયં પોતાનું ભિન્ન શું છે તે જાણવામાં આવ્યું નથી તો પરમાં પોતાપણું માન્યા વગર રહેતા નથી. તેમને જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્યનો વાસ્તવિક ભેદ દર્શાવી, તેમને ભેદ બતાવ્યો, ભાઈ! શરીર આદિ રૂપી છે, આકાશ આદિ અરૂપી છે. તે તારામાં છે નહીં. તારું અરૂપી જ્ઞાનધન ભિન્ન તત્ત્વ છે. તારે અને પરને કાંઈ સંબંધ છે નહીં. તેમને જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્યનો વાસ્તવિક ભેદ દર્શાવી મુક્તિનો માર્ગ પ્રાપ્ત કરાવવા અર્થે, લ્યો!

મુક્તિનો માર્ગ, મુક્તિનો માર્ગ, મોક્ષનો ઉપાય, પ્રાપ્ત કરાવવા અર્થે, અહીં જડ પુદ્ગલ દ્રવ્યનાં, જડ પુદ્ગલ દ્રવ્યનાં, અને ચૈતન્ય જીવદ્રવ્યનાં, શરીરાદિ જડ પુદ્ગલ દ્રવ્યનાં અને ચૈતન્ય જીવદ્રવ્યનાં, વીતરાગસર્વજ્ઞકથિત, સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પરમેશ્વર વીતરાગે કહેલા લક્ષણો કહેવામાં આવ્યા છે. તેના જીવના અને જડના લક્ષણો કહેવામાં આવ્યા છે. સમઠાણ, શબ્દ વગેરે તો જડની પર્યાય છે. એ તો જડના લક્ષણ છે, તારાથી તે ક્યાંથી આવ્યા? તારું લક્ષણ તો જ્ઞાન છે. આત્મા જ્ઞાનથી જાણવામાં આવે છે. આત્મા જ્ઞાતા છે. બેયને વીતરાગ સર્વજ્ઞથી કહેવામાં આવ્યા. એવા લક્ષણો કહેવામાં આવ્યા.

જે જીવ તે લક્ષણો જાણી, જડની પર્યાય જડનું લક્ષણ છે અજીવના, જ્ઞાનલક્ષણથી આત્મા જાણવામાં જાય છે, આત્મા. એવા જે જીવ તે લક્ષણો જાણી, બેયના લક્ષણ જીવ. જાણવાવાળો તો આત્મા છે ને? લક્ષણો બેના, જાણવાવાળો એક. જડનું લક્ષણ જાણવાવાળો જડ છે. જડનું લક્ષણ અને ચૈતન્યનું લક્ષણ જાણવાવાળો તો આત્મા જ છે. બેયના લક્ષણ જાણવાવાળો તો એક છે. લક્ષણ બેના

જાણવાવાળા બે એમ છે નહીં, એક જ છે. સમજાણું કાંઈ?

જે જીવ તે લક્ષણો જાણી, જુઓ! જડનું લક્ષણ સમઠાણ આદિ, શબ્દ આદિ, વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ આદિ એ તો તેનું તત્ત્વ છે અને મારું તત્ત્વ તેનાથી ભિન્ન છે. બેયના લક્ષણ જાણવાવાળો એક જીવ. સમજાણું કાંઈ?

પોતાને એક સ્વતઃસિદ્ધ, બેનું લક્ષણ જાણીને પોતાને સ્વતઃસિદ્ધ પોતાથી છે. શરીરથી, કર્મથી, પરદ્રવ્યથી છે નહીં. કોઈ ઈશ્વરથી છે નહીં, પોતાથી સ્વયંસિદ્ધ છે. પોતાને સ્વતઃસિદ્ધ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય તરીકે ઓળખી, સ્વતંત્ર દ્રવ્ય તરીકે ઓળખ. હું તો પદાર્થ સ્વતંત્ર છું. અનાદિ સ્વયંસિદ્ધ, પર્યાયમાં પણ બગડવું, સુધરવું તે પોતાથી થાય છે. સ્વતંત્ર છું. મારી પર્યાય અને ગુણ-દ્રવ્ય સ્વતંત્ર છે. સમજાણું કાંઈ? એક સ્વતઃસિદ્ધ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય તરીકે ઓળખી ભેદવિજ્ઞાની અનુભવી થાય છે. લ્યો! પરથી ભિન્ન જાણીને, બેના લક્ષણ ભિન્ન જાણીને પોતાનો આત્મા પરથી ભિન્ન છે તો પોતાના દ્રવ્ય ઉપર લક્ષ જવાથી પોતાને ભેદજ્ઞાન-અનુભવ થાય છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? કેમ કે પરથી ભિન્ન અને મારા લક્ષણથી તે ભિન્ન બેને જાણ્યા તો પોતાની પર્યાય-ગુણ-દ્રવ્ય, પરથી ભિન્ન. પર્યાયનું લક્ષણ જાણ્યું તો પર્યાય પછી દ્રવ્ય શું છે તે જાણ્યું, દ્રવ્ય-ગુણ શું છે તે જ્ઞાનથી ઓળખવામાં આવ્યું. એકલા પર્યાયના નહીં, પર્યાય-ગુણ ને દ્રવ્ય ત્રણેયને જાણવામાં આવે તો લક્ષ દ્રવ્ય ઉપર જાય છે તો ભેદવિજ્ઞાની થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

પરથી જુદા કરીને પોતે અનુભવી થાય છે એ મુક્તિ, મુક્તિમાર્ગનો ઉપાય છે. એ મુક્તિનો માર્ગ છે. પરથી પોતાનો આત્મા પર્યાય તો ભિન્ન છે પણ એક સમયની પર્યાયને દ્રવ્ય-ગુણ પણ પરથી તો ભિન્ન છે. તો દ્રવ્ય કેટલું છે, કેવું છે? એવા પોતાના આત્માને પરથી ભિન્ન જાણીને પોતાના આત્માનો ભેદવિજ્ઞાની અનુભવી થાય છે. તે નિજાત્મદ્રવ્યમાં લીન થાય છે. લ્યો! તે પોતામાં લીન થઈને પોતાને પરથી ભિન્ન જાણ્યો તે પોતામાં લીન થઈને, લ્યો! પહેલાં જાણ્યું પણ ભિન્ન અને પોતામાં લીન થયો તે ચારિત્ર. સમજાણું કાંઈ?

પરમાં લીન થવું એ નહીં, રાગ-દ્વેષાદિ વિકાર કેમ કે તે તો પર્યાય છે, દ્રવ્યમાં છે નહીં તો દ્રવ્યને પરથી ભિન્ન જાણીને ભેદવિજ્ઞાની અનુભવી થાય છે, આ કરવાનું છે. કરવાની આ ચીજ છે. તે નિજાત્મદ્રવ્યમાં લીન થઈ મોક્ષમાર્ગને સાધીને, નિજાત્મદ્રવ્યમાં લીન થઈને મોક્ષમાર્ગને સાધીને, પોતાનો જ્ઞાયકસ્વભાવ ચિદાનંદ પ્રભુ આનંદનું ધામ નિત્યાનંદ જેમાં આનંદ જ ભર્યો છે. એવું દ્રવ્ય, એવો ગુણ, એવી પોતાની દૃષ્ટિ આનંદવન, આનંદભુવન ભગવાન, આનંદના ભુવન ભગવાનઆત્મા તે તરફની દૃષ્ટિ થઈ તો પર્યાયમાં પણ અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રગટ થાય તેનું નામ ભેદજ્ઞાન અનુભવ કહેવામાં આવે છે. એ સાચું જ્ઞાન છે. સમજાણું કાંઈ?

નિજાત્મદ્રવ્યમાં લીન થઈને મોક્ષમાર્ગને સાધીને, એ લીન થઈને મોક્ષમાર્ગને સાધીને, બીજું સાધવાનું છે જ નહીં. જ્ઞાયક ચૈતન્ય નિત્યાનંદ જેના આનંદનો સ્વાદ એક સમયમાં નિર્ભર આખો આનંદથી ભરેલો, પર્યાયમાં ક્યારેય આનંદ લીધો નહીં. કેમ કે પરથી ભિન્ન જાણ્યું નહીં, ભિન્ન ન જાણ્યું તો દ્રવ્યમાં પૂર્ણાનંદ છે એવી ઓળખાણ થઈ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

જ્યારે દષ્ટિએ પરદ્રવ્યનું લક્ષણ હોયું (અને) પોતાના જ્ઞાનલક્ષણથી લક્ષણ થવાવાળો ભગવાન તેમાં દષ્ટિ લગાવીને, જો આત્મા પરથી ભિન્ન જાણ્યો તો તેમાં પર્યાયમાં આનંદનો અનુભવ થયો તો જાણ્યું કે આખો આત્મા આનંદમય છે. હું આખો આત્મા અનાદિ આનંદમય છું. અતીન્દ્રિય આનંદમય છું. તેમાં લીન થઈને આનંદમાં લીન થવું એ ચારિત્ર છે. ચારિત્ર કોઈ દુઃખરૂપ નહીં. ચારિત્રને કષ્ટ સહન કરવું પડે એવું નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા પરથી ભિન્ન એક પર્યાયમાં જરા રાગ અને દુઃખ છે, એટલું નથી કારણ કે ભિન્ન જાણ્યું તો પર્યાયથી ભિન્ન જાણ્યું પણ સર્વ દ્રવ્ય પણ ભિન્ન છે. એક પર્યાય જેટલું દ્રવ્ય નથી. એવી સત્તા, જ્ઞાન, આનંદ સત્તારૂપ દ્રવ્ય તેનો પરથી અનુભવ કર, મુક્તિ પોતામાં લીન થઈને મોક્ષમાર્ગને સાધી, જુઓ! તે મોક્ષનો ઉપાય સાધીને શાશ્વત નિરાકુળ સુખનો ભોક્તા થાય છે. શાશ્વત, નિરાકુળ, આકુળતા વિના આનંદનો ભોક્તા થાય છે. લ્યો! સમજાણું કાંઈ?

કઈ બે ચીજ છે, બેમાં ક્યાંથી ખસવું અને ક્યાં જાવું અને તેમાં લીન થવું તે જ મોક્ષનો માર્ગ. અને મોક્ષના માર્ગથી મોક્ષ પૂર્ણ નિરાકુળ આનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? મોક્ષમાર્ગને સાધી શાશ્વત નિરાકુળ સુખનો ભોક્તા થાય છે. એ શાશ્વત સુખ પ્રગટ થયું તો અંદર શાશ્વત પોતાનું સુખ તેનો અનુભવ પૂર્ણ થયો. પૂર્ણ થયો અને તેવો ને તેવો અનાદિ સાદીથી ઉત્પન્ન થયો અનાદિ અનંતકાળ પછી રહે છે. સાચો આનંદ પ્રગટ્યો અનંતકાળ રહેશે. શાશ્વતમાંથી આનંદ આવ્યો, શાશ્વતકાળ રહે છે.

એ પોતાનો ચૈતન્ય પરથી ભિન્ન, રાગથી ભિન્ન, આ ગુણ-ગુણીનો પણ ભેદ નહીં દષ્ટિમાં. ભારે વાત ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? કહો! દેરીયાજી! આ શું કરવું, ક્રમબદ્ધમાં માણસ મુંઝાય છે. આ ક્રમબદ્ધમાં કરવું શું? પણ ક્રમબદ્ધમાં કરવું, હું કરું એવી બુદ્ધિનો નાશ થાય છે. ક્રમબદ્ધમાં હું કરું એવી બુદ્ધિનો નાશ થાય અને અકર્તાબુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય તેનું નામ ક્રમબદ્ધ માન્યું કહેવામાં આવે છે. એમ નહીં થાય છે, થાય છે, થાય છે પણ થાય છે (તો) તું કોણ છો? સમજાણું કાંઈ?

ક્રમબદ્ધમાં લોકો કહે સ્વચ્છંદ બનાવી દ્યે છે એમ માને છે. સ્વચ્છંદ બને તો સમજે નહીં. રોકી શકાય છે, શું? થાય છે એવી એની દષ્ટિ નથી રહેતી. એ રોકી શકાય છે, એનો અર્થ એ છે. ક્રમબદ્ધ માનવાવાળાની ક્રમ થાય છે તેની ઉપર દષ્ટિ હોતી નથી. પર્યાય થાય છે, પોતાનો અર્થ પર્યાય થાય છે, પરમાં થાય છે અને પોતામાં થાય છે. થાય છે પણ ક્રમબદ્ધ માનવાવાળાની દષ્ટિ ક્રમબદ્ધ માન્યા ક્યારે કહેવામાં આવે છે કે હું પરનું કરું અને રાગનું કરું એવી બુદ્ધિનો નાશ થઈ જાય. તેનો અર્થ એ કે જ્ઞાતાદષ્ટા થઈ જાય. ત્યારે તેણે ક્રમબદ્ધ માન્યું, જાણ્યું કહેવાય. માન્યું છે ક્યાં? એમ ક્રમબદ્ધ ક્રમબદ્ધ કરે તો ક્યાંથી ચાલે? સમજાણું કાંઈ?

ક્રમબદ્ધનો અર્થ-થાય છે. થાય છે તેમાં કરવું ક્યાંથી આવ્યું? કર્તૃત્વબુદ્ધિ અનાદિથી તેને બનાવ, બનાવ, બનાવ, બનાવ પોતામાં બનાવ, પરમાં બનાવ, એ બુદ્ધિનો પ્રવેશ જ્ઞાયક ઉપર થાય છે. જ્ઞાયક ઉપર પ્રવેશ થાય છે. બનાવ એ બુદ્ધિ છૂટી જાય છે. છે તેના જ્ઞાતાદષ્ટા રહી જાય છે. આ તેનું નામ ક્રમબદ્ધ જાણ્યું અને માન્યું કહેવાય. નહીંતર માન્યા ન કહેવાય. કરું કરું એવી બુદ્ધિ છે અને ક્રમબદ્ધ માને એ ક્યાંથી આવ્યું? હું આવું કરું, હું આવું કરું, ક્રમબદ્ધ તો થાય છે તેમાં કર્તૃત્વ હું કરું એવી બુદ્ધિનો અભાવ

અને અકર્તાપણાની બુદ્ધિનો ઉત્પાદ. અકર્તાપણાની ઉત્પત્તિનો ઉત્પાદ જ્ઞાતાદષ્ટાના આશ્રયથી થાય છે. ભારે ઝીણી વાત! વસ્તુની ખબર નહીં, પદાર્થ શું છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- તેની છે. સમકિત (તેને છે જેને) કર્તૃત્વ નથી, તેને ક્રમબદ્ધની શ્રદ્ધા છે. અજ્ઞાનીને શ્રદ્ધા ક્યાં છે? કરું, કરું, તો બુદ્ધિ છે તેની. શેઠી! ક્રમબદ્ધની માન્યતા કોને હોય છે? ક્રમસર થાય છે. ક્રમસર થાય છે. તો ક્રમસર થાય છે તો કરું એવી બુદ્ધિ ક્યાંથી આવી? સમાધાન તો થાતું નથી તેને? હું આમ કરું, હું આમ કરું, આમાં આમ કરી દઉં, તેનાથી મારામાં આમ આવી જાય. આવી બુદ્ધિ તો પર્યાય છે. તેમાં ક્રમબદ્ધ ક્યાં આવ્યું? આસ્થા તો છે નહીં, માનતો તો નથી. સમજાણું કાંઈ? પ્રવીણભાઈ! ભારે ગડબડ ચાલી છે.

ક્રમબદ્ધ શબ્દ નહોતો ત્યાં સુધી મૂઢપણું હતું, ક્રમબદ્ધ આવ્યો તો પાછા, અરે! આ શું? થાય છે, થાય છે તો થવા દો ને? પણ થવા દેવું કોને? પરને થવા દેવું તમારા અધિકારની વાત છે કે પરનું અટકાવી દે. પરની પર્યાય તો થાય છે, ચાલી જાય છે. તમારાથી ટકે છે ને તમારાથી બને છે?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- અને પોતામાં પણ, બને તો બનવા દયો તેનો અર્થ શું? રાગ આવે છે તો, આવે છે તો તેની દષ્ટિ ક્યાં છે? રાગ ઉપર નહીં, પર્યાય ઉપર નહીં, પર ઉપર નહીં, ગુણભેદ ઉપર નહીં. અખંડજ્ઞાયકમૂર્તિ આત્મા છે. તે તરફ સાવધાનીથી ઝૂકીને પરનો અકર્તા થયો ત્યારે તેની ક્રમબદ્ધની માન્યતા સાચી થઈ. એ તો જ્ઞાતાદષ્ટા થઈ ગયો. અમરચંદભાઈ! આહાહા! વાત એવી વસ્તુસ્થિતિ એવી છે. સમજાણું કાંઈ? નિજાત્મદ્રવ્યમાં લીન થઈને કહો કે ક્રમમાં કર્તૃત્વબુદ્ધિ છૂટીને પોતાનો જ્ઞાતાસ્વભાવ આખો જ્ઞાનનો ભંડાર, પૂરી જાણવાની ક્રિયા એ જ્ઞાનની પણ ક્રમસર થવાવાળી પર્યાય, જ્ઞાનગુણની પણ ક્રમસર થવાવાળી પર્યાય, રાગની પણ ક્રમસર થવાવાળી પર્યાય, પરની પણ ક્રમસર થવાવાળી પર્યાય, કર્તૃત્વબુદ્ધિ છૂટી ગઈ. હું જ્ઞાનપર્યાય કરું એવો પણ વિકલ્પ નહીં. રાગને કરું એમ તો નહીં પણ હું પર્યાય કરું એવી બુદ્ધિ છૂટી ગઈ. જ્ઞાતાદષ્ટા તરફ દષ્ટિ ઝૂકી ગઈ, પર્યાય નિર્મળ થાય છે. બસ! ધરમચંદજી! સમજમાં આવ્યું? ગડબડ બહુ જ છે તો બહુ જ ખુલાસો કરવો પડે છે. હેં? આહાહા! અરે ભગવાન! તારી વાસ્તવિક ચીજની ખબર જ્યાં પડી ત્યાં તું ગડબડ કરે છે! હા.. અચ્છા! અમારા મીઠાલાલજી છે ને! મીઠા! મીઠાલાલ છે મીઠા! ભાઈ! તારું સ્વરૂપ તો, અહીં સર્વજ્ઞપણું સિદ્ધ કરવું છે.

સર્વજ્ઞ છે, કોનું કરે છે? કોનું કરે છે, કોનું અટકાવે છે? જાણો છે. એવો જ તું છો. સર્વજ્ઞ સ્વભાવ જાણનાર-દેખનાર તું છો, બસ એટલું જ ત્યાં સિદ્ધ કરવું છે. જાણવું-દેખવું, કોને? બધાને, કોનામાં રહીને? પોતામાં રહીને. પરમાં રહીને નહીં, પોતાની જ્ઞાનપર્યાયમાં રહીને અને તે પર્યાય દ્રવ્યના આશ્રયે ઉત્પન્ન થઈ તેનું જાણવું-દેખવું રહી ગયું. સર્વજ્ઞ પૂર્ણ જાણો છે, જ્ઞાની અલ્પ જાણો છે પણ જાણવું-દેખવું બેયનું એક સરખું છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં રાગ આવે છે તોપણ જાણો છે. ભગવાનને રાગ નથી તો નથી જાણતા એટલું. પણ જાણવું-દેખવું એ સિદ્ધ કરવું છે ક્રમબદ્ધમાં. આહાહા! સમજાણું કે નહીં? કાંતિભાઈ! શું છે

આ બધું? સુધરેલા માણસો પાછા આ બધી ગડબડ કરે, ક્રમબદ્ધ હોય ક્રમબદ્ધ. ક્રમબદ્ધ ક્રમબદ્ધનો અર્થ શું? ક્રમબદ્ધ તો મોટી મહાન મહત્ ચીજ છે.

એકલો જ્ઞાનસ્વભાવ સિદ્ધ કર્યો, હું જ્ઞાનસ્વભાવ છું એટલો નિર્ણય થયો (તો) જાણવાની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. બસ! રાગ લાવવો છે કે રાગ છોડવો છે કે રાગ કરવો છે એ કાંઈ રહેતું નથી. તેનું નામ ક્રમબદ્ધને માન્યું કહેવામાં આવે છે. એમ શબ્દ બોલવાથી શું કરે?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- હા, એ વીતરાગતા છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નહીં. નિર્મળ પર્યાયને કરું એવા વિકલ્પને પણ સ્થાન નથી. સમજાણું કાંઈ? નિજાત્મદ્રવ્યમાં લીન થઈ મોક્ષમાર્ગને સાધી, બસ એમ જ્યાં જ્ઞાતા-દષ્ટા થયો, કર્તાપણું છૂટી ગયું, પરમ સત્ સ્વભાવની એકાગ્રતા થતાં થતાં, રાગ છૂટી જશે, કેવળજ્ઞાન થઈ જશે. શાશ્વત સુખનો ભોક્તા થઈ જશે. સમજાણું કાંઈ? પણ જેને કરવું છે ને અથવા કરવું છોડવું છે, કરવું અટકાવવું છે તેને આ વાત નહીં બેસે. શેઠી! કરવું અને કરવું છોડવું બેય આત્મામાં છે નહીં.

પરનું કરવું અને પરનું છોડવું, રાગને કરવો અને રાગને છોડવો બેય આત્મામાં છે નહીં. એવી દષ્ટિ હોય તો ક્રમબદ્ધ તેને બેસે નહીંતર બેસે નહીં. ઝાંઝરીજી!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોનું કરવું? રાગનું કરવું છે? રાગનું છોડવું છે? જાણવું-દેખવું છે, બસ.

મુમુક્ષુ :- રાગ આવે છે.

ઉત્તર :- આવે, કરવું નથી. આવે છે ને બીજા તો પરજ્ઞેય તરીકે જાણવું છે. સૂક્ષ્મ વિષય છે. આવે છે તો આવો, તેને તો આત્મા જાણે છે. આવ્યા, જેવું પર છે તેવું આવ્યું, જોયું તો રાગ ભિન્ન જાણ્યો, રાગને કરવો નહીં, રાગને છોડવો નહીં. સ્વભાવમાં ક્યાં છે રાગને કરવો ને છોડવો. એવી દષ્ટિ હોય તો ક્રમબદ્ધ માન્યું કહેવામાં આવે, નહીંતર તો વાત કરે છે. હેં? શું? ધોખાબાજી કરે છે. ઠીક કહે છે. પોતાની વાતમાં ઠગાય છે, પોતાને ઠગે છે, ક્રમબદ્ધના નામથી. બહુ સૂક્ષ્મ વાત છે.

સર્વગ ભગવાન કોને.... આ તો આપણે આવી ગયું દિઢી જહેવ ણાણં આ દષ્ટિ જુએ છે, શું કરે દષ્ટિ? શું કરે? જુએ. એવું છે, ખાડો પડ્યો, નીકળ્યો, ઢગલો થયો. ખાડો કરે છે આંખ? ઢગલો કરે છે? આત્મા શું રાગ બનાવે છે? આત્મા રાગ છોડે એ વસ્તુમાં છે નહીં.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- રાગ હો તો હો, જાણે છે. મારા સ્વભાવમાં રાગ છે જ નહીં. હું તો રાગનું, રાગનું જ્ઞાન મારી સન્મુખ થઈને મારાથી પર્યાય તેમાં મને જાણું છું તેમાં રાગ વ્યવહારથી જાણવામાં આવી જાય છે. આહાહા! એવું ક્રમબદ્ધનું અકર્તાપણું, જ્ઞાતાપણું તેની સિદ્ધિફળ છે. ક્રમબદ્ધનું ફળ એ છે. એ ફળ આવ્યા વિના ક્રમબદ્ધ માને એને માન્યા છે નહીં. સમજ્યા? સોગંદચંદજી! અહીંયા ઘંટીના પડ નથી હલાવવાના. રાટી

બોટી કરવી હોય તો લાવ ઘંટીના પડ હલાવો, રોટી કરો, આમ લાવો, ફલાણું કરો. સમજાય છે કે નહીં?

એ તો રજકણે રજકણે પરદ્રવ્ય છે. પોતાની પર્યાયથી આવે જાય છે, ફરે છે, તૂટે છે, ભાંગે છે તેમાં આત્માનો અધિકાર શું છે? અને પોતાની પર્યાયમાં દોષનો રાગ આવ્યો તો ક્રમબદ્ધવાળાની દષ્ટિ રાગ ઉપર છે પણ નહીં. તો પર્યાય બુદ્ધિ થઈ, ત્યાં કર્તાબુદ્ધિ થઈ. ક્રમસરની બુદ્ધિ થઈ (નહીં.) હું જ્ઞાયક છું, જ્ઞાયક સ્વપરપ્રકાશક ચૈતન્ય છું, પોતાને જાણવામાં પરનું જાણવું પોતાને જાણવામાં આવી જાય છે. પરનું જાણવું જુદું કરવું પડે એમ પણ નથી. સમજાણું કાંઈ?

જુઓ! તેમાં થોડું એ આવ્યું, ક્રમબદ્ધનું પણ. તેમાં લીન થવું છે. સાવધાન જ્ઞાનની પર્યાય દ્રવ્ય તરફ ઢળી છે, ઢળી કહે છે ને? બસ! ઢળી તે ઢળી. ક્રમબદ્ધનો નિર્ણય કરવાવાળાની દષ્ટિ જ્ઞાન- જ્ઞાયક ઉપર ઢળી. ઢળી, વળી, ઝૂકી, બસ થઈ ગયું. પછી રાગ આવે છે તો જાણે છે. પરવસ્તુ થાય છે તો જાણે છે. આ પોતાની પર્યાય થઈ તેને પણ જાણે છે. હું કરું એવી બુદ્ધિ છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ? વાત બહુ સૂક્ષ્મ છે. લ્યો! ૧૨૬-૧૨૭ થઈ ગઈ.

આ રીતે અજીવપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું. તેનો અર્થ જીવ અને અજીવ બેનું વ્યાખ્યાન. કાલે જીવનું વ્યાખ્યાન પૂરું થયું આ અજીવનું, બેનું પૂરું થયું. પહેલાં જીવનું કહેવાઈ ગયું છે. પહેલાં ભિન્ન.

બે મૂળપદાર્થો કહેવામાં આવ્યા. કોણ? બે. જીવ અને અજીવ. હવે (તેમના) સંયોગપરિણામથી નિષ્પન્ન થતા, સંયોગપરિણામથી નિષ્પન્ન થતા અન્ય સાત પદાર્થોના ઉપોદ્ઘાત અર્થે, જુઓ! પુણ્ય-પાપ અથવા આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ ને મોક્ષ અને પુણ્ય અને પાપ. એ સાત. એ સાત તેના સંયોગપરિણામથી ભાષા એવી છે. શું છે? જીવ અને અજીવ સંયોગપરિણામથી, સંયોગની હયાતિમાં પોતાથી પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ અને સંયોગના અભાવમાં પોતાથી સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. એટલી પણ અપેક્ષા આવી તો સંયોગપરિણામથી નિષ્પન્ન સાત પદાર્થ કહેવામાં આવ્યા. મોક્ષ પણ સંયોગપરિણામથી નિષ્પન્ન થવાવાળા સાત પદાર્થ. સમજાણું કાંઈ?

પોતાની પર્યાય પોતામાં, દ્રવ્યમોક્ષના પરિણામ જડમાં. સંવરના પરિણામ પોતામાં અને દ્રવ્યસંવરના પરિણામ પરમાણુમાં. એ બે દ્રવ્ય તેની સાત પર્યાય. સાત પર્યાયમાં-સાત પર્યાય આત્માની છે અને સાત જડની છે. સમજાણું કાંઈ? તેમના સંયોગપરિણામથી પ્રાપ્ત નિષ્પન્ન, થવાવાળા અન્ય સાતપદાર્થોના ઉપોદ્ઘાત, તેનો ઉપોદ્ઘાત કરે છે. સમજી ગયા? એ કહેશે. સૂચનિકા-સૂચન, સૂચન. જીવકર્મ અને પુદ્ગલકર્મનું ચક્ર વર્ણવવામાં આવે છે. જીવકર્મ એટલે જીવનું કાર્ય અને પુદ્ગલકર્મનું ચક્ર વર્ણવવામાં આવે છે. પર્યાયની વાત કરે છે ને. જરીક સંવર, નિર્જરા પછી કહેશે. સૂચન. આ સૂચન કરવામાં આવ્યું. આ હવે કહેશે. ઉપોદ્ઘાત કરે છે ને, આ પુસ્તકમાં આ કહેવામાં આવે છે, એમ પહેલાં સૂચન કરે છે. પ્રસ્તાવના કરે ને શું કરે? પ્રસ્તાવના.

ગાથામાં સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ નહીં લ્યે. ગાથામાં તો એકબીજાના નિમિત્ત-નિમિત્તસંબંધથી પરિભ્રમણ કરે છે એમ લેશે. પછી લેશે. સ્વાધીન ને નિઘન. અનાદિઅનંત અભવિના સંસાર ભવિના સંસાર અનાદિસાંત. બસ એટલું.

गाथा-१२८ थी १३०

उक्तौ मूलपदार्थो । अथ संयोगपरिणामनिर्वृत्तेतरसप्तपदार्थानामुपोद्धातार्थं जीवपुद्गल-
कर्मचक्रमनुवर्ण्यते ।

खो खलु संसारत्थो जीवो ततो दु होदि परिणामो ।
परिणामादो कम्मं कम्मादो होदि गदिसु गदी ॥ १२८ ॥
गदिमधिगदस्स देहो देहादो इंदियाणि जायंते ।
तेहिं दु विसयग्रहणं ततो रागो व दोसो वा ॥ १२९ ॥
जायदि जीवस्सेवं भावो संसारचक्कवालम्मि ।
इदि जिणवरेहिं भणिदो अणादिणिधणो सणिधणो वा ॥ १३० ॥

यः खलु संसारस्थो जीवस्ततस्तु भवति परिणामः ।
परिणामत्कर्म कर्मणो भवति गतिषु गतिः ॥ १२८ ॥
गतिमधिगतस्य देहो देहादिन्द्रियाणि जायन्ते ।
तैस्तु विषयग्रहणं ततो रागो वा द्वेषो वा ॥ १२९ ॥
जायते जीवस्यैवं भावः संसारचक्रवाले ।
इति जिनवरैर्भणितोऽनादिनिधनः सनिधनो वा ॥ १३० ॥

इह हि संसारिणो जीवादनादिबन्धनोपाधिवशेन स्निग्धः परिणामो भवति । परिणामात्पुनः
पुद्गलपरिणामात्मकं कर्म । कर्मणो नारकादिगतिषु गतिः । गत्यधिगमनाद्देहः । देहादिन्द्रियाणि ।
इन्द्रियेभ्यो विषयग्रहणम् । विषयग्रहणाद्रागद्वेषौ । रागद्वेषाभ्यां पुनः स्निग्धः परिणामः । परिणामात्पुनः
पुद्गलपरिणामात्मकं कर्म । कर्मणः पुनर्नारकादिगतिषु गतिः । गत्यधिगमनात्पुनर्देहः । देहात्पुनरिन्द्रियाणि
। इन्द्रियेभ्यः पुनर्विषयग्रहणम् । विषयग्रहणात्पुनरागद्वेषौ । रागद्वेषाभ्यां पुनरपि स्निग्धः परिणामः ।
एवमिदमन्योन्यकार्यकारणभूतजीवपुद्गल-परिणामात्मकं कर्मजालं संसारचक्रे जीवस्यानाद्यनिधनं
अनादिसनिधनं वा चक्रवत्परिवर्तते । तदत्र पुद्गलपरिणामनिमित्तो जीवपरिणामो जीवपरिणामनिमित्तः
पुद्गलपरिणामश्च वक्ष्यमाण-पदार्थबीजत्वेन संप्रधारणीय इति ॥ १२८-१३० ॥

वे मूलपदार्थो कहेवामां आव्या. एवे (तेमना) संयोगपरिणामथी निष्पन्न थता अन्य
पदार्थाना उपोद्घात अर्थे अवकर्म अने पुद्गलकर्मनुं यक्क वण्णवामां आवे छे.

સંસારગત જે જીવ છે પરિણામ તેને થાય છે,
 પરિણામથી કર્મો, કર્મથી ગમન ગતિમાં થાય છે. ૧૨૮.
 ગતિપ્રાપ્તને તન થાય, તનથી ઈન્દ્રિયો વળી થાય છે,
 એનાથી વિષય ગ્રહાય, રાગ-દ્વેષ તેથી થાય છે. ૧૨૯.
 એ રીત ભાવ અનાદિનિધન અનાદિસાંત થયા કરે
 સંસારચક્ર વિષે જીવોને—એમ જિનદેવો કહે. ૧૩૦.

અન્વયાર્થ :- (ય:) (ચ:) જે (ખલુ) ખરેખર (સંસારસ્થ: જીવ:) સંસારસ્થિત જીવ છે (તત: તુ પરિણામ: ભવતિ) તેનાથી પરિણામ થાય છે (અર્થાત્ તેને સ્નિગ્ધ પરિણામ થાય છે), (પરિણામાત્ કર્મ) પરિણામથી કર્મ અને (કર્મણ:) કર્મથી (ગતિષુ ગતિ: ભવતિ) ગતિઓમાં ગમન થાય છે.

(ગતિમ્ અધિગતસ્ય દેહ:) ગતિપ્રાપ્તને દેહ થાય છે, (દેહાત્ ઇન્દ્રિયાણિ જાયન્તે) દેહથી ઈન્દ્રિયો થાય છે, (તૈ: તુ વિષયગ્રહણં) ઈન્દ્રિયોથી વિષયગ્રહણ અને (તત: રાગ: વા દ્વેષ: વા) વિષયગ્રહણથી રાગ અથવા દ્વેષ થાય છે.

(એવં ભાવ:) એ પ્રમાણે ભાવ, (સંસારચક્રવાલે) સંસારચક્રમાં (જીવસ્ય) જીવને (અનાદિનિધન: સનિધન: વા) અનાદિ-અનંત અથવા અનાદિ-સાંત (જાયતે) થયા કરે છે- (ઇતિ જિનવરૈ: ભણિત:) એમ જિનવરોએ કહ્યું છે.

ટીકા :- આ લોકમાં સંસારી જીવથી અનાદિ બંધનરૂપ ઉપાધિના વશે સ્નિગ્ધ પરિણામ થાય છે, પરિણામથી પુદ્ગલપરિણામાત્મક કર્મ, કર્મથી નરકાદિ ગતિઓમાં ગમન, ગતિની પ્રાપ્તિથી દેહ, દેહથી ઈન્દ્રિયો, ઈન્દ્રિયોથી વિષયગ્રહણ, વિષયગ્રહણથી રાગદ્વેષ, રાગદ્વેષથી પાછા સ્નિગ્ધ પરિણામ, પરિણામથી પાછું પુદ્ગલપરિણામાત્મક કર્મ, કર્મથી પાછું નરકાદિ ગતિઓમાં ગમન, ગતિની પ્રાપ્તિથી પાછો દેહ, દેહથી પાછી ઈન્દ્રિયો, ઈન્દ્રિયોથી પાછું વિષયગ્રહણ, વિષયગ્રહણથી પાછા રાગદ્વેષ, રાગદ્વેષથી વળી પાછા સ્નિગ્ધ પરિણામ. એ પ્રમાણે આ અન્યોન્ય ઋકાર્યકારણભૂત જીવપરિણામાત્મક અને પુદ્ગલપરિણામાત્મક કર્મજાળ સંસારચક્રમાં જીવને અનાદિ-અનંતપણે અથવા અનાદિ-સાંતપણે ચક્રની માફક ફરીફરીને થયા

*કાર્ય એટલે નૈમિત્તિક, અને કારણ એટલે નિમિત્ત. (જીવપરિણામાત્મક કર્મ અને પુદ્ગલ-પરિણામાત્મક કર્મ પરસ્પર કાર્યકારણભૂત અર્થાત્ નૈમિત્તિક-નિમિત્તભૂત છે. તે કર્મો કોઈ જીવને અનાદિ-અનંત અને કોઈ જીવને અનાદિ-સાંત હોય છે.)
 *અજ્ઞાની અને જ્ઞાની જીવ પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોમાંથી ક્યા ક્યા પદાર્થોના કર્તા છે તે સંબંધી આચાર્યવર શ્રી જયસેનાચાર્યદેવકૃત તાતપર્યવૃત્તિ નામની ટીકામાં નીચે પ્રમાણે વર્ણન છે:-

*અજ્ઞાની જીવ નિર્વિકાર સ્વસંવેદનના અભાવને લીધે પાપપદાર્થોનો તથા આસ્ત્રવ-બંધપદાર્થોનો કર્તા થાય છે; કદાચિત્ મંદ મિથ્યાત્વના ઉદયથી, દેખેલા-સાંભળેલા-અનુભવેલા ભોગોની આકાંક્ષારૂપ નિદાનબંધ વડે, ભવિષ્યકાળમાં પાપનો અનુબંધ કરનારા પુણ્યપદાર્થોનો પણ કર્તા થાય છે. જે જ્ઞાની જીવ છે તે, નિર્વિકાર-આત્મતત્ત્વવિષયક સ્થિતિ, તદ્વિષયક જ્ઞાપ્તિ અને તદ્વિષયક નિશ્ચળ અનુભૂતિરૂપ અભેદરત્નત્રયપરિણામ વડે, સંવર-નિર્જરા-મોક્ષપદાર્થોનો કર્તા થાય છે; અને જયારે પૂર્વોક્ત

કરે છે.

આ રીતે અહીં (એમ કહ્યું કે), પુદ્ગલપરિણામ જેનું નિમિત્ત છે એવા જીવપરિણામ અને જીવપરિણામ જેનું નિમિત્ત એવા પુદ્ગલપરિણામ હવે પછી કહેવામાં આવનારા (પુણ્યાદિ સાત) પદાર્થોના બીજ તરીકે અવધારવા.

ભાવાર્થ :- જીવ અને પુદ્ગલને પરસ્પર નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણે પરિણામ થાય છે. તે પરિણામને લીધે પુણ્યાદિ પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે, જેમનું વર્ણન હવેની ગાથાઓમાં કરવામાં આવશે.

પ્રશ્ન :- પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોનું પ્રયોજન જીવ અને અજીવ એ બેથી જ પૂરું થઈ જાય છે, કારણ કે તેઓ જીવ અને અજીવના જ પર્યાયો છે. તો પછી તે સાત પદાર્થો શા માટે કહેવામાં આવે છે?

ઉત્તર :- ભવ્યોને હેય તત્ત્વ અને ઉપાદેય તત્ત્વ (અર્થાત્ હેય તત્ત્વ અને ઉપાદેય તત્ત્વનું સ્વરૂપ તથા તેમનાં કારણો) દર્શાવવા અર્થે તેમનું કથન છે. દુઃખ તે હેય તત્ત્વ છે, તેનું કારણ સંસાર છે, સંસારનું કારણ આસ્ત્રવ અને બંધ બે છે (અથવા વિસ્તારથી કહીએ તો પુણ્ય, પાપ, આસ્ત્રવ અને બંધ ચાર છે) અને તેમનું કારણ મિથ્યાદર્શનજ્ઞાનચારિત્ર છે. સુખ તે ઉપાદેય તત્ત્વ છે, તેનું કારણ મોક્ષ છે, મોક્ષનું કારણ સંવર અને નિર્જરા છે અને તેમનું કારણ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર છે. આ પ્રયોજનભૂત વાત ભવ્ય જીવોને પ્રગટપણે દર્શાવવા અર્થે પુણ્યાદિ ઋસાત પદાર્થોનું કથન છે. ૧૨૮-૧૩૦.

ગાથા-૧૨૮ થી ૧૩૦ ઉપર પ્રવચન

खो खलु संसारत्थो जीवो तत्तो दु होदि परिणामो ।

परिणामादो कम्मं कम्मादो होदि गदिसु गदी ॥ १२८ ॥

નિશ્ચયરત્નત્રયમાં સ્થિર રહી શકતો નથી ત્યારે નિર્દોષપરમાત્મસ્વરૂપ અર્હત-સિદ્ધોની તથા તેનું (નિર્દોષ પરમાત્માનું) આરાધન કરનારા આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-સાધુઓની નિર્ભર અસાધારણ ભક્તિરૂપ એવું જે સંસારવિચ્છેદના કારણભૂત, પરંપરાએ મુક્તિકારણભૂત, તીર્થંકરપ્રકૃતિ વગેરે પુણ્યનો અનુબંધ કરનારું વિશિષ્ટ પુણ્ય તેને અનીહિતવૃત્તિએ નિદાનરહિત પરિણામથી કરે છે. આ રીતે અજ્ઞાની જીવ પાપાદિ ચાર પદાર્થોનો કર્તા છે અને જ્ઞાની સંવરાદિ ત્રણ પદાર્થોનો કર્તા છે.

(અહીં જ્ઞાનીના વિશિષ્ટ પુણ્યને સંસારવિચ્છેદના કારણભૂત કહ્યું ત્યાં એમ સમજવું કે- ખરેખર તો સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર જ સંસારવિચ્છેદના કારણભૂત છે, પરંતુ જ્યારે તે સમ્યગ્દર્શનચારિત્ર અપૂર્ણદશામાં હોય છે ત્યારે તેની સાથે અનિચ્છિતવૃત્તિએ વર્તતા વિશિષ્ટ પુણ્યમાં સંસારવિચ્છેદના કારણપણાનો આરોપ કરવામાં આવે છે. તે આરોપ પણ વાસ્તવિક કારણની-સમ્યગ્દર્શનાદિની-હયાતિમાં જ થઈ શકે.)

ગદિમધિગદસ્સ દેહો દેહાદો ઇંદિયાણિ જાયંતે ।

તેહિં દુ વિસયગ્ગહણં તત્તો રાગો વ દોસો વા ॥ ૧૨૯ ॥

જાયદિ જીવસ્સેવં ભાવો સંસારચક્કવાલમ્મિ ।

ઈદિ જિણવરેહિં ભણિદો અણાદિણિધણો સણિધણો વા ॥ ૧૩૦ ॥

અહીં તો અહીંથી શબ્દ ઉપાડ્યો છે. 'સંસારસ્થ જીવ'. પછી ટીકાકાર જરી વધારે લેશે. અનાદિબંધને વશ એટલું થોડું નાખશે. જુઓ! આ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ બતાવે છે, હો! અહીં લોકો બહુ જ ગડબડ કરે છે. જુઓ! પંચાસ્તિકાયમાં આવું લખ્યું છે, કમ્માદો હો હિ ગદિસુ ગદી લ્યો! ભવિ અને અભવિ બેની વાત.

ટીકા :- આ લોકમાં સંસારી જીવથી, જીવથી સ્નિગ્ધ પરિણામ થાય છે, એવું કહેવું છે. સમજાણું કાંઈ? પાઠમાં છે ને, 'સંસાર જીવો તદો કોઈ પરિણામો' પહેલું પદ છે. સંસારી જીવને પરિણામ થાય છે. કેમ થાય છે તે ખુલાસો કર્યો. કે સંસારી જીવથી અનાદિ બંધનરૂપ ઉપાધિના વશે, એટલા શબ્દ લીધા. કર્મથી નહીં, કર્મના વશે. હા.. તેઓ ઉપાધિને વશ થાય છે. ઉપાધિ તો પર છે. પરને વશ થાય છે. કર્મથી નહીં પણ ઉપાધિને વશ થાય છે તો પરિણામ ચીકાશ રાગ-દ્રેષ થાય છે, એમ બતાવ્યું છે.

પાઠ એમ છે ને, તત્તો દુ હોદિ પરિણામો સંસારમાં જીવ રહ્યો તો પરિણામ થાય છે. તો પરિણામની વ્યાખ્યા કરી, ઉપાધિ કર્મ, કર્મની ઉપાધિને વશ થઈને, કર્મ જડ છે, ઉપાધિ પર વસ્તુ. તેને વશ થઈને, જીવમાં ચીકાશ મિથ્યાત્વ રાગ-દ્રેષભાવ આત્મા કરે છે.

મુમુક્ષુ :- સ્નિગ્ધ એટલે?

ઉત્તર :- સ્નિગ્ધ એટલે ચીકાશવાળા રાગ-દ્રેષ મિથ્યાત્વ. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ ચીકાશ. એ ચીકાણા ભાવ છે. બંધનું કારણ બતાવવું છે ને? સ્નિગ્ધ પરિણામ થાય છે. સ્નિગ્ધ એટલે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ. ઉપાધિના વશે, એટલું લીધું. સ્નિગ્ધ પરિણામ ચીકાશ રાગ-દ્રેષ મિથ્યાત્વ થાય છે. વશ લીધું. ઉપાધિના વશે લીધું, હો! પરિણામથી પુદ્ગલપરિણામાત્મક કર્મ, એ નિમિત્ત કહે છે, હવે. ત્યાં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ બતાવે છે ત્યાં આગળ કે જુઓ! એ રીતે હોય છે, એ રીતે હોય છે. આ તો આ છે તો ત્યાં તેને કારણે થાય છે તેનો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ બતાવે છે વ્યવહાર.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર-વિભાવ પરિણામ કોની?

ઉત્તર :- જીવની. જીવના વિભાવ પરિણામનું નિમિત્ત પામીને પુદ્ગલ પોતાથી કર્મરૂપ થાય છે. પહેલાં કર્મ લ્યે છે. પરિણામથી પુદ્ગલપરિણામાત્મક કર્મ, પુદ્ગલ પરિણામસ્વરૂપ આઠ કર્મ. એ પુદ્ગલ પરિણામસ્વરૂપ કર્મ છે. એ આત્માએ કર્યા નથી. આત્માએ તો પોતાના ચીકાશ પરિણામ કર્યા-મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ બસ, એટલું. જુઓ! પરિણામ થાય છે, પરિણામથી પુદ્ગલપરિણામાત્મક કર્મ, એનાથી એટલે નિમિત્તથી પુદ્ગલ પરિણામસ્વરૂપ કર્મ છે. પુદ્ગલ પરિણામસ્વરૂપ કર્મ છે, તેમાં પરિણામ નિમિત્ત પડ્યા. સમજાણું કાંઈ?

એ પરિણામથી એટલે નિમિત્તથી એમ લેવું. નિમિત્ત તેમાં ત્યાં આઠ કર્મ થવાની પર્યાયિની યોગ્યતાથી પુદ્ગલ પરિણામનું કાર્ય જડમાં થાય છે. આ તો પરિણામ કહ્યા ને નિમિત્તથી. પરિણામ કહો કે જીવના મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્વેષ નિમિત્ત અને ત્યાં પુદ્ગલના પરિણામરૂપી કાર્ય જડમાં નૈમિત્તિક, જડના કારણે ત્યાં થયું. આ કારણથી નહીં. આ તો નિમિત્ત. સમજાણું કાંઈ? નૈમિત્તિક જડની અવસ્થા, ઉપાદાન તેનું. ત્યાં રાગનું ઉપાદાન જીવ, મિથ્યાત્વનું ઉપાદાન જીવ, નિમિત્ત પરને તે. સમજાણું કાંઈ? પરિણામથી પુદ્ગલપરિણામાત્મક કર્મ, બધા માળા આ વાત લ્યે!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- પણ અહીં વાત એ કહે છે, નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ બેના સંયોગપરિણામથી આમ થાય છે, એ બતાવે છે. કર્મને લઈને પરિણામ છે ને પરિણામને લઈને કર્મ, એ તો નિષેધ કર્યો પહેલેથી. જુદા તો બતાવી દીધા.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- સ્વતંત્ર છે. બતાવ્યું ને. મિથ્યાત્વ રાગ-દ્વેષ થવામાં સ્વતંત્ર જીવ છે. અને કર્મ થવામાં પુદ્ગલ સ્વતંત્ર છે. કર્મ થવાની પર્યાયમાં પુદ્ગલ સ્વતંત્ર છે. અને રાગ-દ્વેષ કર્યા તો કર્મ કરવા પડ્યા એમ નથી. આહાહા! ભારે વાત ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- નિમિત્ત-નૈમિત્તિક

ઉત્તર :- સંબંધ બસ બસ એટલું. પૃથક પૃથક પોત પોતાની પર્યાયમાં નિમિત્ત-નિમિત્ત કેવું હોય છે એ બતાવ્યું છે. લ્યો! આવ્યું ને. હવે આવશે, જુઓ! કર્મથી નરકાદિ ગતિઓમાં ગમન, એ તો નિમિત્તથી કથન છે. એ તો પહેલાં આવી ગયું. નરકગતિમાં પોતાની યોગ્યતાથી જાય છે, એ તો પહેલાં આવી ગયું છે. સમજાણું કાંઈ?

ચાર ગતિની ઉદયભાવની પર્યાય પોતાથી પોતામાં છે. કર્મને કારણે ઉદયભાવ ચાર ગતિનો છે એમ છે નહીં. કહો! સમજાણું કાંઈ? અહીં તો થાય છે તેમાં નિમિત્ત કોણ એટલું બતાવવું છે. કાંઈ કર્મ નરકગતિમાં લઈ જાય છે, જડ? જડની પર્યાયથી જીવને નરકગતિમાં જાવું પડે? બિલકુલ નહીં.

મુમુક્ષુ :- પૂર્વે ભાવ તો કર્યા છે ને.

ઉત્તર :- ભાવ તો વર્તમાન છે, પૂર્વ નહીં, વર્તમાન. નરકગતિમાં જાવાનો ભાવ છે. પૂર્વભાવ કોણ કહે છે. વર્તમાનમાં નરકગતિની યોગ્યતા ઉદયથી પોતામાં છે. તો ચાલ્યો જાય છે, પોતાની ક્રિયાથી જાય છે. નરકગતિના ઉદયથી કામ નહીં. નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? એ ભગવાન કર્મથી નરકગતિમાં કહે છે અને તમે ના પાડો છો. અહીં તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ કહે છે. નરકમાં કર્મ પરદ્રવ્ય, આત્માને પોતાની પર્યાયમાં ખેંચીને લઈ જાય? કર્મમાં તાકાત છે? પોતાની શક્તિ નરકમાં જાવાની ન હોય અને કર્મ નરકમાં જાવાની શક્તિ બનાવી દ્યે, એમ બને નહીં. પોતામાં શક્તિ છે તો નરકગતિએ શું કર્યું? પોતાનાથી જ જાય છે. એ તો નિમિત્તમાત્ર ભિન્ન ચીજ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- વિરૂઢધ જ છે. અજ્ઞાની કરે છે કે નહીં અનાદિથી? તે કરે છે કે નહીં? કોણ કરે છે? જડ. એ તો પહેલાં આવી ગયું.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાન ફસાવી દયે છે.

ઉત્તર :- અજ્ઞાન પોતાનું. કોણ અજ્ઞાન? બીજાનું અજ્ઞાન છે? તેનું અજ્ઞાન. અજ્ઞાન કોઈ જડ નથી. તેનું બેભાન તેને અજ્ઞાનમાં ફસાવે છે. ભાન નથી તેને. પોતાનું અજ્ઞાન છે, કોઈ બીજાનું અજ્ઞાન છે? પોતાથી બંધાય છે, રાગથી.

મુમુક્ષુ :- કઠણ છે.

ઉત્તર :- કઠણ કાંઈ નથી. બધું સીધું સટ થઈ ગયું છે હવે તો. નવા હોય એને જરી, સાંભળ્યું ન હોય એને નવું (લાગે).

મુમુક્ષુ :- બાળકોને ભણાવો છો. આપ ભણાવો છો ને.

ઉત્તર :- બાળકોને ભણાવે છે, અહીં તો બુઢા કોઈ નથી. બધા બાળક જ છે. સમજવાવાળા વિદ્યાર્થી છે ને વિદ્યાર્થી.

મુમુક્ષુ :- સત્ય, પવિત્ર વધારે છે...

ઉત્તર :- વધારે છે, એવું કાંઈ નથી. ઘણું સરળ છે. આત્મા શું છે, આત્મા તો સરળ છે, સીધો છે. આ રઢ્યા હાજર છે. કહો! સમજાણું કાંઈ? નરકાદિ ગતિ, જુઓ! ચારે ગતિ લીધી ને? કર્મથી ચાર ગતિમાં જાય છે એ નિમિત્તથી કથન લીધું. કોઈ દ્રવ્યથી કોઈ દ્રવ્યની પર્યાય ક્યારેય ત્રણકાળમાં... આ તો એવો ચક્રભાલ બતાવવો છે ને? સંસાર ચક્રભાલમાં, જુઓ! સંસારના ચક્રમાં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધથી શું થાય છે એ બતાવવું છે. સમજાણું કાંઈ?

ન કર્મથી નરકાદિ નરક, મનુષ્ય, દેવ, સ્વર્ગ, નિગોદ. નિગોદાદિ ગતિમાં ગમન. એ બધામાં લેવું. સમજાણું કાંઈ? પરદ્રવ્ય નિમિત્તમાત્ર છે. પરદ્રવ્યથી પરદ્રવ્યમાં ક્રિયા ત્રણકાળમાં થતી નથી. એ તો પહેલાં સિઢ્ધ કર્યું. પરના પરિણામ પરનું કર્તૃત્વ છે એમ છે નહીં. અજ્ઞાનથી પણ પોતાને ભૂલીને પોતાના પરિણામ અજ્ઞાન કરે તો તે કારણે નરકમાં (જાય) શ્રેણિકરાજ એ તો જ્ઞાની હતા. લ્યો! સમકિતી હતા. ક્ષાયિક સમકિતી, તીર્થકર ગોત્ર (બાંધ્યું) એ પણ પોતાની ગતિની યોગ્યતાથી ત્યાં જાય છે. ગતિની યોગ્યતાના પરિણામ પોતાના સ્વતઃસિઢ્ધ છે. ગતિનો ઉદયભાલ છે પોતામાં. ગતિ તો ભિન્ન છે કર્મ. એ કારણે જાય છે. આ તો નિમિત્ત બતાવવું છે. સમયસારમાં એવું છે. બધામાં આવે છે.

આવે, નરકાદિ ગતિઓમાં ગમન. લ્યો! કોનાથી? કર્મથી. એના ઉપર ભાર દયે. કર્મથી.. અરે! સાંભળને ભાઈ! પહેલાં જ બતાવી દીધું, બંધના વશે, પોતાના વશે પોતાના પરિણામ છે. શું પરના વશે પરિણામ થાય છે? અને ગતિની પ્રાપ્તિથી દેહ, લ્યો! ગતિ થઈ તો ત્યાં દેહ મળશે. એમ કહે છે. દેહ તો જડ છે. ગતિ દેહને કારણે ઉદય થઈ છે. ગતિ છે ત્યાં દેહ હશે. આ શરીર નહીં રહે. એમ બતાવે છે. ગતિ તો પોતાની પર્યાયને કારણે મળી છે. અને ત્યાં દેહ જડ આવ્યો. અને પરમાણુના પિંડની શરીરરૂપે થવાની લાયકાત થઈ.

મુમુક્ષુ :- પર્યાયમાં નિમિત્ત-નિમિત્ત

ઉત્તર :- દરેક નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ બતાવવો છે. ચક્ર બતાવવું છે ને? દેહથી ઈન્દ્રિયો, જુઓ! દેહ મળ્યો-ઈન્દ્રિયો, ઈન્દ્રિયોથી વિષયગ્રહ્યા, વિષયગ્રહણનો અર્થ શું? વિષયગ્રહણ કરી શકે છે? વિષય ઉપર લક્ષથી આ છે મારું આ વિષય, આ શબ્દ, આ રૂપ, આ ગંધ, આ રસ, આ સ્પર્શ, શરીરના વિષયનું ત્યાં જ લક્ષ જશે.

ઈન્દ્રિયોથી વિષયગ્રહણ, વિષયનું લક્ષ કરશે. શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, આ વિષયગ્રહણથી રાગદ્વેષ, ત્યાં રાગદ્વેષ જ છે. આ ઠીક છે ને આ અઠીક છે. આવા શબ્દ ઠીક છે ને આવા શબ્દ અઠીક છે. આવા રૂપ ઠીક છે ને આવા રૂપ અઠીક છે, આવી વાણી ઠીક છે. આવા વિષયગ્રહણથી રાગદ્વેષ, કહો! સમજાણું કાંઈ? આ રાગદ્વેષથી પાછા સ્નિગ્ધ પરિણામ, મિથ્યાપરિણામ. એ પણ પરિણામ તે જ થયા. એ ચક્ર.... સંસારચક્ર આલંબી. આહાહા! રાગદ્વેષથી પાછા સ્નિગ્ધ પરિણામ, એમ લીધું છે..જુઓ! કર્મથી નહીં. એ રાગદ્વેષ એ ચીકાશભાવ છે. પરિણામથી પાછું પુદ્ગલપરિણામાત્મક કર્મ, એમ પાછું ચક્ર આવ્યું. એ પરિણામ નિમિત્ત અને નવા કર્મ પોતાથી બંધાય છે. કર્મથી પાછું નરકાદિ ગતિઓમાં ગમન, વળી ચાર ગતિઓમાં જાવું. એકમાંથી બીજામાં.

મુમુક્ષુ :- ચક્રમાં છે.

ઉત્તર :- એ ચક્રમાં અનાદિથી પડ્યો છે. એ બતાવવું છે, નિગોદથી માંડીને અનાદિથી, ગતિની પ્રાપ્તિથી પાછો દેહ, ગતિ મળી તો ત્યાં દેહ થશે જ. દેહથી પાછી ઈન્દ્રિયો, અહીં ઈન્દ્રિયો કહ્યું કેમ કે તેનું લક્ષ તો પર ઉપર છે ને? ઈન્દ્રિયોથી પાછું વિષયગ્રહણ, શુભઅશુભ હો! ભગવાનની પ્રતિમા પણ વિષય, ભગવાન પણ વિષય, હા.. સમવસમરણમાં બિરાજમાન ભગવાન પણ ઈન્દ્રિયનો વિષય છે. ત્યાં લક્ષ જશે તો રાગ થશે. લક્ષ અહીં આત્મદ્રવ્ય શું છે એ તો ખબર નહીં.

મુમુક્ષુ :- આત્માનું શરીરમાં... ક્યાં જાય?

ઉત્તર :- ક્યાં જાય? બહાર જાય. એ તો કહ્યું ને બહાર જાય. એ તો કહે છે. અંદરમાં પ્રવેશ ન કરે તો ક્યાં જાય? બહાર જાય. આ તો બીજું સિદ્ધ થઈ ગયું. ઈન્દ્રિયોથી પાછું વિષય(ગ્રહણ), સ્ત્રી, કુટુંબનો વિષય હો કે દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની વાણીની મૂર્તિ કે ભગવાન સાક્ષાત હો. પણ એ ઈન્દ્રિયોથી તે પરદ્રવ્ય જોવામાં આવશે. શુભઅશુભરાગ થશે. સમજાણું કાંઈ?

વિષયગ્રહણથી પાછા રાગદ્વેષ, રાગદ્વેષથી વળી પાછા સ્નિગ્ધ પરિણામ, લ્યો! ચક્રાવો. એ પ્રમાણે આ અન્યોન્ય કાર્યકારણભૂત છે, જુઓ! અન્યોઅન્ય કાર્યકારણભૂત, નિમિત્ત જુઓ! નીચે (ફૂટનોટ) છે. કાર્ય એટલે નૈમિત્તિક અને કારણ એટલે નિમિત્ત, નીચે ફૂટનોટ છે. જીવપરિણામાત્મક કર્મ અને પુદ્ગલ-પરિણામાત્મક કર્મ, જીવ પરિણામાત્મક કર્મ, જીવના રાગદ્વેષરૂપ પરિણામરૂપી કાર્ય અને પુદ્ગલના પરિણામરૂપી જડનું કાર્ય, પરસ્પર કાર્યકારણભૂત અર્થાત્ નૈમિત્તિક-નિમિત્તભૂત છે. કાર્ય તે નૈમિત્તિક અને કારણ તે નિમિત્ત, ભૂત છે, બસ. તે કર્મો કોઈ જીવને અનાદિ-અનંત અને કોઈ જીવને અનાદિ-સાંત હોય છે. હવે ખુલાસો આવશે. પાઠમાં છે ને, પાઠમાં.

અભવિને અનાદિ-અનંત, ભવિને અનાદિ-સાંત. સ્વભાવ ઉપર દષ્ટિ કરશે ત્યારે તેનું સ્વયં કામ થશે. કર્મ ઉપર જ્યાં સુધી દષ્ટિ છે, ત્યાં સુધી સંસારચક્ર (ચાલુ રહેશે.) અભવિને અનાદિ-અનંત, ભવિને અનાદિ-સાંત. સ્વભાવ ઉપર દષ્ટિ કરશે ત્યારે તેનું સ્વયં કામ થશે. કર્મ ઉપર જ્યાં સુધી દષ્ટિ છે, ત્યાં સુધી સંસારચક્ર ચાલશે.

કાર્યકારણભૂત જીવપરિણામાત્મક, જીવના પરિણામસ્વરૂપ અને પુદ્ગલના પરિણામસ્વરૂપ કર્મજાળ, કર્મજાળ, જુઓ! જીવપરિણામસ્વરૂપ કર્મ અને પુદ્ગલપરિણામસ્વરૂપ કર્મજાળ છે. વિકારપરિણામ પણ કર્મજાળ છે, જડના પરિણામ જડની જાળ છે. સંસારચક્રમાં જીવને અનાદિ-અનંતપણે, એવા સંસારચક્રમાં જીવને અનાદિ-અનંતપણે અભવિ, અનાદિ-સાંતપણે ભવિ. ચક્રની માફક, ચક્રની માફક. ચક્ર, કોઈનું ચક્ર રોકાય જાય છે, કોઈનું ચક્ર ચાલુ જ રહે છે, એમ ને એમ. ફરીફરીને થયા કરે છે. લ્યો! અનાદિ-સાંતપણે ચક્રની માફક ફરીફરીને થયા કરે છે. ભવિને પણ અનાદિ, જ્યાં સુધી અંત ન આવે ત્યાં સુધી ફર્યા કરે છે. અભવિ પણ ફરે છે. ભગવાનના તીર્થકરના આત્મા પણ એમ ને એમ અનાદિથી સાંત ફર્યો. છે અનાદિ? સંસારચક્ર.... સમજાણું કાંઈ?

જુઓ! આ કથનની શૈલીમાં નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધથી કારણકાર્યભાવ કહ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? એ વ્યવહારનયનો સંબંધ બતાવ્યો છે. ટોડરમલજી કહે છે ને, વ્યવહારનયનું લક્ષણ એવું છે, એક કારણને બીજામાં કાર્ય બનાવી દે. કારણકાર્યને એક બીજાને, એક ભાવને બીજા ભાવમાં એવી રીતે પરસ્પર લગાવી દે, એનું નામ વ્યવહાર. એવી શ્રદ્ધા કરે છે તે મિથ્યાદષ્ટિ છે. જ્ઞાન કરવું પણ એવું શ્રદ્ધાન કરી લ્યે કે આ કારણથી આ કાર્ય થયું, આ કાર્યમાં આ કારણ પડ્યું, એક બીજાના કારણ બતાવે, નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા માટે કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

વ્યવહાર આવે છે ને ભાઈમાં! ટોડરમલ! એ તો વ્યવહાર અભૂત તેમાંથી કાઢીને સંબંધ કીધો છે. નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધને એમ માની લ્યે કે નિમિત્તથી અહીં થાય છે, ત્યાંથી ત્યાં થયું, એમ છે જ નહીં. ફક્ત નિમિત્તની ઉપસ્થિતિ જ્ઞાન કરાવવા માટે છે. એમ માની લ્યે કે તેનાથી આત્માની ગતિ થઈ અને કર્મ આત્માને ગતિમાં લઈ જાય છે તો એ કારણકાર્ય બીજાને બીજામાં માન્યા એ મિથ્યાત્વ છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- હા, ક્યાંથી સુઝે. એ તો કોઈ કર્મને કારણે અહીંયા હોય અને ત્યાંને કારણે અહીંયા હોય. કોઈ દિ' આપણામાં આવવાની ફુરસદ મળે જ નહીં. એ તો પોતાને કારણે પોતામાં છે, તો પોતાની દષ્ટિ લગાવી દે, હટી જાય વિકાર. કર્મ પણ બંધાતા નથી, કર્મને કારણે બંધાતા નથી. સમજાણું કાંઈ? આટલો સ્પષ્ટ કર્મનો ખુલાસો તેમણે કર્યો તે વસ્તુની સ્થિતિ બતાવવા માટે. વ્યવહારનય એવો છે કે પરને કારણકાર્યમાં મેળવીને કહે છે. છે કે નહીં? એને તો મિથ્યાત્વ થાય છે એ તેમને નથી બેસતું વર્તમાનમાં. ગડબડ.. પોતાની શ્રદ્ધા નથી બેસતી તેમને. જુઓ!

વ્યવહારનય સ્વદ્રવ્ય પરદ્રવ્યને અને તેના ભાવોને અને કારણકાર્ય આદિમાં કોઈનું કોઈમાં મેળવીને કથન કરે છે. તેથી તેવા શ્રદ્ધાનથી મિથ્યાત્વ છે. તેથી તેનો ત્યાગ કરવો. એ શ્રદ્ધાનો ત્યાગ કરવો. અને નિશ્ચયનય

તેનું યથાર્થ નિરૂપણ કરે છે, એમ કોઈનું કોઈમાં ભેળવતું નથી તેથી તે શ્રદ્ધાન સમ્યક્ હોય છે. માટે એવું શ્રદ્ધાન કરવું. નિશ્ચયનું શ્રદ્ધાન કરવું, વ્યવહારના શ્રદ્ધાનમાં કારણકાર્ય લગાવીને તેનું શ્રદ્ધાન છોડવું. છે એવું માનવું, નિમિત્ત છે પણ તેનાથી થાય છે તેવું શ્રદ્ધાન છોડવું. ૨૫૫ થી શરૂ છે. ૨૫૬માં પૂરું થાય છે. બહુ સરસ લીધું છે. એ તો બધામાં આવ્યું છે. શાસ્ત્રની પદ્ધતિ છે ને તેમાં, વાંચવાની. તેમાં આવ્યું છે. શરૂઆતમાં, શરૂઆતમાં આવ્યું છે. પરદ્રવ્યનું નિરૂપણ. જુઓ! દેખો. શ્રદ્ધાન છોડીને, એ ને? એ તો પહેલેથી ત્યાંથી લીધું છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- તમને નહોતું મળ્યું ને. જુઓ! વ્યવહારનય સ્વદ્રવ્ય પરદ્રવ્યને અને તેમના ભાવોને કારણકાર્યમાં ભેળવીને નિરૂપણ કરે છે એટલે એવા શ્રદ્ધાનથી મિથ્યાત્વ થાય છે. એ તો ત્યાગ, એ તો આપણે ચાલતું હતું તે. એ તો નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવા માટે છે. વખત થઈ ગયો.

(શ્રોતા :-પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

નિશ્ચય દષ્ટિથી દરેક જીવ પરમાત્મસ્વરૂપ જ છે. જિનવરને જીવમાં ફેર નથી. ભલે તે એકેન્દ્રિયનો જીવ હોય કે સ્વર્ગનો જીવ હોય. એ બધું તો પર્યાયમાં છે. વસ્તુ સ્વરૂપે તો પરમાત્મા જ છે. પર્યાય ઉપરથી જેની દષ્ટિ ખસીને સ્વરૂપ ઉપર દષ્ટિ થઈ છે એ તો પોતાને પણ પરમાત્મા સ્વરૂપ દેખે છે ને દરેક જીવને પણ પરમાત્મસ્વરૂપ દેખે છે. સમ્યક્દષ્ટિ બધા જીવોને જિનવર જાણે છે અને જિનવરને જીવ જાણે છે. અહા! કેટલી વિશાળ દષ્ટિ! અરે, આ વાત બેસે તો કલ્યાણ થઈ જાય, પણ આવી કબૂલાતને રોકનારા માન્યતારૂપી ગઢના પાર ન મળે! અહીં તો કહે છે કે ૧૨ અંગનો સાર એ છે કે જિનવર સમાન આત્માને દષ્ટિમાં લેવો કેમ કે આત્માનું સ્વરૂપ પરમાત્માસ્વરૂપ જ છે. ૨૫. (પરમાગમસાર)

પ્રવચન નં:-૩૦, ગાથા-૧૨૮ થી ૧૩૦
ભાદરવા વદ-૪, તા:-૨૫-૯-૬૪, શુક્રવાર

આ પંચાસ્તિકાયના નવપદાર્થનું કથન ચાલે છે. આ આવ્યું. જુઓ! ૧૩૦ ગાથા-ટીકાની આ છેલ્લી ત્રણ પંક્તિ છે. આ રીતે અહીં (એમ કહ્યું કે), પુદ્ગલપરિણામ જેનું નિમિત્ત છે, કોના? જવના પરિણામમાં. એવા જવ પરિણામ. દ્રવ્ય બે છે. જવ અને અજવ. બેયના પરસ્પર નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધથી સાત પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

આ રીતે અહીં એમ કહ્યું કે, આવ્યું? તેને આવ્યું નથી. પુદ્ગલપરિણામ જેનું નિમિત્ત છે. એવા જવપરિણામ, એ જવપરિણામમાં તો, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. (એમ) સાત પર્યાય આવે છે. અને જવપરિણામ જેનું નિમિત્ત છે. પુદ્ગલના એવા પુદ્ગલપરિણામ તેમાં સાત પર્યાય છે. હવે પછી કહેવામાં આવનારા (પુણ્યાદિ સાત) પદાર્થોના બીજા તરીકે અવધારવા. અરસપરસ પરિણામના સંબંધ તેના બીજા તેનાથી સાત પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. જુઓ તેનો ભાવાર્થ. તેનો ભાવાર્થ છે.

જવ અને પુદ્ગલને પરસ્પર નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણે , જ્યારે જવના પરિણામ નિમિત્ત તો પુદ્ગલના પરિણામ નૈમિત્તિક, પુદ્ગલના પરિણામ નિમિત્ત તો જવના પરિણામ નૈમિત્તિક. જવ અને પુદ્ગલને પરસ્પર નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણે પરિણામ થાય છે. તે પરિણામને લીધે પુણ્યાદિ પદાર્થો ઉત્પન્ન થાય છે. તે પરિણામ જ પુણ્યાદિ પદાર્થ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? શું શોભાલાલભાઈ? સમજમાં ન આવ્યું? ક્યાં ગયા? શેઠ આવ્યા નથી? શેઠ નો આવે ને, શેઠને વાર લાગે.

જવ અને જડ બે પદાર્થ દ્રવ્ય છે. પરસ્પર નિમિત્ત નૈમિત્તિક સંબંધમાં સાત પર્યાય જવમાં અને સાત પર્યાય પુદ્ગલમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? શું કીધું? ફરીને. જવદ્રવ્ય અને પુદ્ગલદ્રવ્ય બે પદાર્થ છે, વસ્તુ. હવે વસ્તુમાં જવના પરિણામમાં સાત પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. પુણ્યપરિણામ પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. એ સાત પરિણામમાં પુદ્ગલપરિણામ નિમિત્ત છે. અને પુદ્ગલના સાત પરિણામમાં, દ્રવ્યપુણ્ય, દ્રવ્યપાપ, દ્રવ્યઆસ્રવ, દ્રવ્યસંવર, દ્રવ્યનિર્જરા, દ્રવ્યબંધ અને દ્રવ્યમોક્ષ તેમાં પુદ્ગલના પરિણામમાં જવના પરિણામ નિમિત્ત છે. કહો, હવે સમજાણું કે નહીં? માંગીરામજી!

મુમુક્ષુ :- નિમિત્તનું કાંઈ હાલતું નથી.

ઉત્તર :- હાલતું નથી એમ ક્યાં કહ્યું? છે. જો પોતાના પરિણામ થાય છે તો, સદ્ગુરુને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. તે પણ અહીંયાં તો, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ જે છે. એ વિકારી ચાર ભાવ તેમાં પુદ્ગલના વર્તમાન પરિણામ નિમિત્ત છે. વિદ્યમાન. સંવર, નિર્જરા, મોક્ષમાં તે પરિણામ અભાવરૂપ નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ, એ જવમાં ચાર પરિણામ થાય છે તે વિકાર છે. કર્મના

ઉદયનું નિમિત્ત-ત્યાં વિદ્યમાન નિમિત્ત છે. અને અહીંયાં સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ પોતાની પર્યાયમાં પોતાથી થાય છે ત્યારે કર્મના નિમિત્તનું અભાવરૂપ નિમિત્ત.

મુમુક્ષુ :- ચાર સદભાવરૂપ ત્રણ અભાવરૂપ.

ઉત્તર :- ત્રણ અભાવરૂપ. ત્રણમાં, અભાવરૂપ. સૂક્ષ્મ વાત! આત્મામાં સાત પરિણામ થાય છે. શુભભાવ-અશુભભાવ બેય મળીને આસ્રવ. અટકવું બંધ, સંવર નિર્મળ પર્યાય, નિર્જરા વિશેષ શુદ્ધ પર્યાય, મોક્ષ પૂર્ણ શુદ્ધ પર્યાય. આ સાત પરિણામ તે જીવમાં થાય છે. તેમાં પુદ્ગલનું નિમિત્ત વિદ્યમાન, શુભ, અશુભ, આસ્રવ અને બંધ, તેમાં વિદ્યમાન નિમિત્ત છે. ચાર. ચારમાં. અને સંવર, નિર્જરા, મોક્ષમાં નિમિત્તનો અભાવ. તેના અભાવરૂપ નિમિત્ત છે. લ્યો! સમજાણું કાંઈ?

દ્રવ્ય પોતપોતાના પરિણામનું કર્તા (છે.) નિમિત્ત કહેવું એ બીજી કઈ ચીજ ઉપસ્થિત છે તેનું જ્ઞાન કરાવવું. સાતે પરિણામનો કર્તા જીવ. શુભ, અશુભ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ. સાત પર્યાયનો કર્તા આત્મા-જીવ. અને પુદ્ગલપરિણામમાં દ્રવ્યઆસ્રવ, દ્રવ્યબંધ, દ્રવ્યપુણ્ય, દ્રવ્યપાપ અને દ્રવ્યસંવર, દ્રવ્યનિર્જરા, દ્રવ્યમોક્ષ. તેના પરિણામને કરવાવાળું પુદ્ગલ. અમરચંદભાઈ! શું છે? જુઓ! આ નવતત્ત્વની વાત ચાલે છે. નવપદાર્થ લખ્યું છે ને. નવપદાર્થપૂર્વક મોક્ષમાર્ગપ્રપંચકવર્ણન છે. પ્રપંચનો અર્થ વિસ્તાર. સમજાણું કાંઈ? ૧૫૪ ગાથાથી આપણે લીધું હતું. આ તો પહેલાં નવપદાર્થનું વચમાંથી છોડી દીધું હતું. જુઓ ભાવાર્થ.

જીવ અને પુદ્ગલને, પુદ્ગલ એટલે કર્મપુદ્ગલ અહીં લેવા એકલા. બીજા પુદ્ગલને ન લેવા. જીવ અને પુદ્ગલને પરસ્પર, પરસ્પર. નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણે પરિણામ થાય છે. નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણે, કર્તા-કર્મથી નહીં. જીવપરિણામ કર્તા અને પુદ્ગલમાં કાર્ય, પુદ્ગલપરિણામ કર્તા અને જીવપરિણામમાં કાર્ય એમ નથી. કર્તા-કર્મ ભિન્ન ચીજ છે અને નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ચીજ ભિન્ન છે.

મુમુક્ષુ :- પરિણામ પર્યાય.

ઉત્તર :- પરિણામ કહો કે પર્યાય કહો એટલી ખબર નથી? પરિણામ કહો, પર્યાય કહો, અવસ્થા કહો, દશા કહો, વર્તમાન ભાવ કહો, બધાનો એક અર્થ છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો હજી નવતત્ત્વની વાત ચાલે છે અને નવ કોને કહે છે? હૈં? ત્યાં આગળ હજી બાધામંડળ! બાધામંડળ એટલે શું છે. હજી તો નવતત્ત્વ મૂળ વાત! પહેલી સાધારણ. તેમાં જીવ અને જડ બે દ્રવ્ય છે, પદાર્થ. તેના પરિણામ, પર્યાય, અવસ્થા, દશા બધું એક અર્થમાં છે. જડમાં પણ પરિણામ થાય છે, ચૈતન્યમાં પણ (પરિણામ) થાય છે. કેમકે પર્યાયને અહીંયાં પરિણામ કહેવામાં આવ્યા છે. પરિણામને પર્યાય અને પર્યાયને પરિણામ કહો તે એક જ વાત છે. ભાવ કહો, વર્તમાન પરિણામ કહો, પર્યાય કહો, અવસ્થા કહો બધી એક જ વાત છે. તો જીવમાં, જીવદ્રવ્ય છે, વસ્તુ ધ્રુવ, તેમાં ચાર પરિણામ વિકારી થાય છે. શુભ-અશુભ, આસ્રવ અને બંધ. સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ અવિકારી પરિણામ થાય છે. સાત. કર્મમાં સાત થાય છે. અહીંયાં શુભભાવ તેમાં નિમિત્ત થયો તો દ્રવ્યપુણ્ય અથવા નવા પુણ્ય આવ્યા. નવા પુણ્ય આવ્યા તે દ્રવ્યપુણ્ય, દ્રવ્યપાપ, દ્રવ્યઆસ્રવ રજકણ આવે છે. દ્રવ્યબંધ અને સંવર નિર્જરા અહીંયાં આવે છે તો તેને કારણે રજકણ ઉદયમાં આવ્યા નહીં, રોકાઈ જાય અથવા આવે

નહીં, તેને કહે છે કે દ્રવ્યસંવર. દ્રવ્યનિર્જરા કર્મના રજકણ ખરી જાય તે દ્રવ્ય નિર્જરા. પૂર્ણપણે કર્મ ખરી ગયા તે મોક્ષ. તે સાત પર્યાય પરિણામ પુદ્ગલમાં થાય છે અને સાત પરિણામ પર્યાય જીવમાં થાય છે. અરસ-પરસ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ, કર્તા-કર્મ સંબંધ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

જીવ અને પુદ્ગલને પરસ્પર માલોં માલે. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક પરિણામ થાય છે. તે પરિણામને લીધે, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ પદાર્થ ઉત્પન્ન થાય છે. તે પરિણામને લીધે ઉત્પન્ન એટલે કે પરિણામ પોતે જ પદાર્થ છે. જેમનું વર્ણન હવેની ગાથાઓમાં કરવામાં આવશે. પછી આવશે. જીવ-અજીવ આવ્યા. હવે પુણ્ય-પાપ પદાર્થ ૧૩૧ ગાથાથી શરૂ થાશે.

હવે જરી અંદર જયસેનઆચાર્યની ટીકામાંથી પ્રશ્ન લીધા છે. પ્રશ્ન. કહો શેઠ! સમજાણું કાંઈ? લ્યો! શું સમજમાં આવ્યું (કહે) તો જવાબ આપવો પડશે. શોભાલાલભાઈ! જવાબ આપવો પડશે. શેઠ! હા પાડવામાં પણ જવાબદારી છે ને? બે પદાર્થ છે, દ્રવ્ય-અનાદિઅનંત. જીવ અને જડ. અત્યારે અહીં પુદ્ગલપરમાણુની વાત લેવી છે ને? દ્રવ્ય છે તો અરસપરસ પોતાના પરિણામ જીવમાં સાત પ્રકારના થાય છે ત્યારે પુદ્ગલકર્મને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. અને પુદ્ગલમાં સાત પરિણામ થાય છે. જડમાં જડને કારણે પર્યાય (થાય છે.) તેમાં જીવના પરિણામને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. કર્તા-કર્મ કોઈ નહીં.

મુમુક્ષુ :- પરસ્પર ઉપકાર કરે છે.

ઉત્તર :- ઉપકાર કરે એ ક્યાંથી આવ્યું? આ તો નિમિત્ત છે તેનું નામ ઉપકાર. નિમિત્ત છે તેનું નામ ઉપકાર કહેવામાં આવે છે. ઉપકાર કોણ કરે અને અપકાર કોણ કરે. કહો, સમજાણું કાંઈ? હવે જુઓ! ટોડરમલ્લે નવપદાર્થ અને મોક્ષમાર્ગ અહીંથી વિશેષ ખાસ લીધા છે. કેટલીક વાત બીજેથી લીધી છે. તેમાં પ્રયોજનભૂત નવતત્ત્વ કહે છે ને? હા, પ્રયોજનભૂત શબ્દ અહીંથી લીધો છે. આ જયસેનઆચાર્યની ટીકામાંથી. પ્રયોજનભૂત એવો શબ્દ ક્યાંથી આવ્યો? અહીંથી લીધો છે, જયસેનઆચાર્યની ટીકામાંથી.

પ્રશ્ન :- પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોનું પ્રયોજન જીવ અને અજીવ એ બેથી જ પૂરું થઈ જાય છે. શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. ભગવન! પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ એ સાત પર્યાયો. સાત પર્યાય કહો કે પદાર્થ કહો, અવસ્થા કહો, ભાવ કહો. સમજાણું કાંઈ? એક સમયની પર્યાયને પદાર્થ પણ કહે છે. તદઅર્થ શબ્દ બોલે છે એવું ત્યાં છે ને? ત્યાં ભાવ છે ને ભાવ! સંવર. એ શબ્દ હતો. સંવર પર્યાય છે કે નહીં? વસ્તુ છે કે નહીં? અને સાતેયને પદાર્થ કહે છે. પદાર્થ કોઈ દ્રવ્યને જ કહે છે એવું નથી. પર્યાયને પણ પદાર્થ કહે છે. નવપદાર્થ છે કે નહીં? સાત તો પર્યાય છે. પર્યાયને પણ અહીં પદાર્થ કહેવામાં આવ્યા છે. અનાદિથી ચાલે છે. આ કોઈ નવી વાત નથી. નવપદાર્થ છે ને? જુઓ! ઉપર. નવપદાર્થપૂર્વક મોક્ષમાર્ગપ્રપંચકવર્ણન.

પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોનું, જુઓ! શુભભાવ પણ પુણ્યપદાર્થ, અશુભભાવ પાપપદાર્થ બે થઈને આસ્રવપદાર્થ, રોકાઈ જવું અબંધસ્વભાવી ત્યાં રાગમાં રોકાઈ જાય તે ભાવબંધ પદાર્થ અને શુદ્ધિનું થવું તે સંવર પર્યાયપદાર્થ. શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થવી તે શુદ્ધરૂપ પર્યાયપદાર્થ અને પૂર્ણ શુદ્ધિ થવી તે મોક્ષરૂપ પદાર્થ. સમજાણું કાંઈ? સંપ્રદાયમાં જનમ્યા પણ સંપ્રદાય શું તે ખબર નહીં. શોભાલાલભાઈ! આ શેઠીયાઓને

પણ ખબર નહીં, ઓલાને પણ ખબર નહીં. આ શેઠીયાઓ તો મોઢાઆગળ બેસવાવાળા છે. આવો આવો આવો! મોઢા આગળ બેસો. (પણ) સમજે છે શું? કાંઈ નહીં.

મુમુક્ષુ :- સમજવા માટે તો આગળ બેઠા.

ઉત્તર :- આગળ બેઠા તો અત્યાર સુધી કર્યું શું? દિગંબર ધર્મમાં જન્મ લીધો અને ચાલતી નથી? સમજાણું કાંઈ? જીવ અને પુદ્ગલમાં સાત પદાર્થોનું પ્રયોજન. શિષ્ય પૂછે છે. જીવ-અજીવ બેથી જ પુરું થઈ જાય છે. બે દ્રવ્યથી બીજી ચીજ સાત પદાર્થ છે નહીં. બેયની આવશ્યકતા છે તો બે કહેવામાં સાત આવી જાય છે. સાતથી ક્યાં પ્રયોજનની જરૂર છે. એમ શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. બેયમાં આવી જાય છે. બે સિવાય કોઈ ત્રીજી ચીજ જીવ અને જડ બેના પરિણામ છે (તો) બેમાં આવી ગયું.

સાત પરિણામ બેથી ભિન્ન એવા નવનું કરવું તો સાતથી શું પ્રયોજન છે? સાત પર્યાયનું. પર્યાય તો દ્રવ્યની છે. જીવની પર્યાય સાત અને જડની પર્યાય સાત, તે તો પર્યાય છે, અવસ્થા છે. દ્રવ્ય કોઈ બીજું નથી.

મુમુક્ષુ :- આસ્રવ, બંધ, નિર્જરા ક્રિયા છે ને?

ઉત્તર :- ક્રિયા છે. પર્યાય કલો કે ક્રિયા કલો. રાગ, આસ્રવ-બંધ રાગની ક્રિયા છે. રાગની ક્રિયા કલો કે રાગ પદાર્થ કલો કે રાગ પર્યાય કલો કે રાગ પરિણામ કલો કે રાગ અવસ્થા કલો.

મુમુક્ષુ :- પદાર્થ

ઉત્તર :- એ માટે તો આ વાત ઠીક ખુલી. પર્યાયને અહીંયાં પદાર્થ કહે છે. ત્યાં કહ્યું નહીં? જુઓ! થોડી વાર લાગશે. છે નહીં ને. થોડી વાર લાગશે. જુઓ! આવ્યું ને ભાઈ! પ્રશ્ન જુઓ!

પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોનું, જુઓ! પુણ્યાદિ સાત પદાર્થ. તેને પદાર્થ કહે છે. હમણાં અર્થ કર્યો ને? પદ શબ્દનો અર્થ તેમાં છે. સંવર શબ્દ અર્થ તે પર્યાય છે. નિર્જરા શબ્દ શુદ્ધિ તે પર્યાય છે. પર્યાયને પદાર્થ કહે છે. દ્રવ્યને પણ પદાર્થ કહે છે અને પર્યાયને પણ પદાર્થ કહે છે. ત્રણેયને પદાર્થ (કહે છે.) ત્રણેયને ભાવ કહે છે, પર્યાય કહે છે, અવસ્થા કહે છે. દ્રવ્યને પણ અવસ્થા અને પર્યાયને પણ અવસ્થા. અહીંયા અવસ્થા સાથે છે તેને પદાર્થ કહે છે.

નવપદાર્થ કોને કહે છે? નવ તો નામ સાંભળ્યું છે કે નહીં? નવ તત્ત્વ. તો નવતત્ત્વમાં સાત તો પર્યાય આવી. જીવ અને અજીવ બે દ્રવ્ય આવ્યા. સાત તો પર્યાય આવી. એક સમયની પર્યાય છે. વિકારી પર્યાય એ ક્રિયા છે. રાગની ક્રિયા એ આસ્રવ, પુણ્ય, પાપની ક્રિયા એ પર્યાય, એ પદાર્થ. સંવર, નિર્જરા, મોક્ષની પર્યાય એ ક્રિયા. એ શુદ્ધપદાર્થ. શુદ્ધપર્યાય, પદાર્થ. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ભાવવાન અને ભાવ...

ઉત્તર :- બે પદાર્થ છે. પર્યાય પદાર્થ છે કે નહીં? એક સમયની અવસ્થા છે. અને એક સમયની અવસ્થામાં પણ અનંત અનંત ધર્મસ્વભાવ ભર્યો છે. એ પર્યાયમાં પણ અનંત સ્વભાવ ભર્યો છે. પોતાની પર્યાયથી, બીજી પર્યાયથી નહીં, દ્રવ્ય ગુણથી નહીં. એક પર્યાયમાં અનંતી સપ્તભંગી ઊઠે છે. અમરચંદભાઈ! એક પર્યાયમાં અનંતી સપ્તભંગી ઊઠે છે. અનંતદ્રવ્યથી પર્યાય નહીં, અનંતગુણથી પર્યાય નહીં, બીજી

પર્યાયથી નહીં, વર્તમાન પર્યાય અનંત છે. એમાં એક એક પર્યાય બીજી પર્યાયથી નહીં. અસ્તિનાસ્તિ એવી સપ્તભંગી અનંત. પદાર્થ, પર્યાય, વસ્તુ છે ને? કાયમની નહીં પણ એક સમયનું સત્ છે કે નહીં? સત્ છે કોઈ અસત્ ચીજ નથી.

આ તો ભાઈએ પૂછ્યું ને કે પદાર્થ શું? તો પદાર્થ સિદ્ધ કર્યો. એક સમયની પર્યાય, પદાર્થ શું કે તેમાં અનંતધર્મ છે. એક સમયની પર્યાયમાં અનંત અનંત શક્તિ છે. પોતાથી છે, પરથી નહીં, દ્રવ્યથી નહીં, ગુણથી નહીં, બીજી પર્યાયથી નહીં. એવો નાસ્તિ ધર્મ તેમાં અનંત છે. પર્યાય એમ. સમજાણું કાંઈ? અત્યારે એ વાત ચાલતી નથી. બહારથી કાં લોકસેવા ને એ વાત ચાલશે, કાં આ બાલ્ય ક્રિયા ભક્તિ, પૂજા કરવી અને વ્રત, નિયમ લઈ લેવા. પણ શું ચીજ છે? વ્રત શું છે, પૂજા શું છે. કોની પર્યાય છે, ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે, કોણ તેમાં નિમિત્ત છે, કેટલો કાળ તે પર્યાય રહે છે. દ્રવ્ય કેટલો કાળ રહે છે, ખબર નહીં. ચાલો આંધળે આંધળાં પલાય, દેખાડનાર આંધળો અને કરનાર પણ આંધળો. પલાય, ચાલો.

મુમુક્ષુ :- એક વાર પ્રશ્ન તો એવો રાખ્યો હતો કે

ઉત્તર :- ધીરે ધીરે ઊંઘા રસ્તે છે. રસ્તો એ નથી. રસ્તો એ નથી. કોઈ રાગ મંદ હોય તેમાં. પણ તેની પણ તેને ખબર નથી કે રાગ મંદ હોય તોપણ શુભભાવ કહેવામાં આવે છે. એને તો એમ કે આ શરીરમાં આહાર બે દિવસ ન કર્યા તો અમારે નિર્જરા થઈ ગઈ. કાળ ગયો તારો. નિર્જરા ક્યાંથી આવી? સમજાણું કાંઈ? અપવાસ બપવાસ કરે છે કે નહીં?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બેકારી હતી. ગઈ ક્યાંથી? બેકાર ન હતા ને બેકાર થયા એમ નથી. શેઠી!

નવપદાર્થ, જુઓ! ઉપર નામ છે. નવપદાર્થપૂર્વક મોક્ષમાર્ગપ્રપંચકવર્ણન. આ તેમાં માક્ષમાર્ગમાં ઘણા અધિકાર લીધા છે. એક શબ્દ પણ તેના ઘરનો નથી. ટોડરમલ્લે શાસ્ત્રનું સામાન્ય થોડી વાતનું વિશેષ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તેણે લખ્યું છે, કોઈ જગ્યાએ સામાન્ય અથવા વિશેષ કહીશ. બાકી તો હું શાસ્ત્રની જ વાત કરું છું. અમારા ઘરની કોઈ (વાત નથી.) પંચાસ્તિકાયમાંથી નવપદાર્થ લીધા છે અને મોક્ષમાર્ગ અહીંથી લીધું છે. નિશ્ચય-વ્યવહાર. સમજ્યા?

કેટલાક પુષ્ટિ કરવા માટે બીજેથી લીધા છે, પ્રવચનસાર, સમયસાર, લોકો-પોતાથી કોઈ બીજા મોટા થઈ જાય અને અમે પંડિત છીએ ને અમે રહી જાય? નહીં જાઓ તે અપ્રમાણિક છે. (એમ કહે.) અરે! કોઈપણ આઠ વર્ષનો બાળક હોય અને યથાર્થ વાત કહે તો તે પ્રમાણ છે. સમ્યગ્દષ્ટિ બાળક હોય સમ્યગ્દષ્ટિ. આઠ વર્ષનો બાળક શું આઠ વર્ષની છોકરી હોય. વાત કરે અંદરની કે માર્ગ આવો છે. તેનું વચન પ્રમાણ છે. સમજાણું કાંઈ?

સમ્યગ્જ્ઞાનીનું વચન પ્રમાણ છે. આઠ વર્ષની છોકરી છે અને અમે સો સો વર્ષના છીએ, અને અમે મોટા મોટા કરોડપતીઓ છીએ. તો એમ ત્યાં ન ચાલે. આઠ વર્ષની છોકરી પિતાજીને કહે પિતાજી! તમે ખોટું કરો છો. કેમ બહેન? તમે રાગમાં ધર્મ માનો છો તે તો વિકલ્પ છે. નિર્વિકલ્પ (વસ્તુ છે.) માનવું પડશે. એમ નહીં કે અમે એંસી વર્ષના થઈ ગયા અને મોટા મોટા વિદ્વાન થઈ ગયા તો મારી ભૂલ કાઢે છે? અરે! ભૂલ

તો ઢેઢ હરિજન પણ કાઢે. એમાં શું? સમજાય છે કાંઈ? એ તો કબુલ કરવું પડે ને? એમાં શું?

પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોનું, લ્યો! સાત પદાર્થ. ઉપર નવપદાર્થ કહે છે ને? જીવ-અજીવ તો દ્રવ્ય પદાર્થ છે, સાત પર્યાય પદાર્થ છે. બે દ્રવ્ય પદાર્થ છે, સાત પર્યાય પદાર્થ છે. પર્યાય પદાર્થ કહો કે પરિણામરૂપી પદાર્થ કહો. કહો, સમજાણું કાંઈ? એ પ્રયોજન, શિષ્યનો પ્રશ્ન છે હો? જીવ અને અજીવ બેથી જ પૂરું થઈ જાય છે. કારણ કે તેઓ જીવ અને અજીવની જ પર્યાય છે. જીવ અને અજીવની જ પર્યાય છે. બીજાની નથી. તો પછી તે સાત પદાર્થો શા માટે કહેવામાં આવે છે? શિષ્યનો પ્રશ્ન છે. તે સાત પર્યાય તો જીવની જ છે. જીવ-અજીવની જ છે. કોઈ બીજી ચીજ નથી (કે) કોઈ ત્રીજું દ્રવ્ય છે. તો સાત પદાર્થો શા માટે કહેવામાં આવે છે? એવો શિષ્યનો પ્રશ્ન (છે.) આચાર્યએ સામાનો ખુલાસો કરવા માટે પ્રશ્ન શિષ્યના મુખમાં લીધો.

ઉત્તર :- ભવ્યોને, જુઓ! ભવ્યોને. અભવિને નહીં. ભવ્યોને વાત સમજવામાં આવે છે ને? અભવિને સમજમાં આવતી નથી. પહેલેથી (ભવ્યોને) શબ્દ ઉપાડ્યો.

ભવ્યોને, લાયક જીવને, હેય તત્ત્વ અને ઉપાદેય તત્ત્વ. જુઓ! (અર્થાત્) હેય અને ઉપાદેય તત્ત્વનું સ્વરૂપ તથા તેમના કારણો દર્શાવવા અર્થે, તેમનું કથન છે. ભવ્યોને છોડવાલાયક શું, આદરવાલાયક શું અર્થાત્ ઉપાદેય શું અને હેય શું (તે) દર્શાવવા માટે અને તેમના કારણો દર્શાવવા અર્થે, હેયનું કારણ કોણ અને ઉપાદેયનું કારણ કોણ.

હેય-ઉપાદેયનું સ્વરૂપ શું અને હેય-ઉપાદેયનું કારણ શું? સમજાણું કાંઈ? દર્શાવવા અર્થે તેમનું કથન છે. હવે સિદ્ધાંત લીધો. દુઃખ તે હેય તત્ત્વ છે, જુઓ! સમજો. દુઃખ તે હેય તત્ત્વ છે. પ્રાણીને દુઃખ તે છોડવાલાયક ચીજ છે. દુઃખ. આત્માની પર્યાયમાં દુઃખ, આકુળતા. દુઃખ તે હેય તત્ત્વ છે. છોડવાલાયક છે. લોકોને દુઃખ નથી જોઈતું. સુખ જોઈએ છીએ. તે હેય તત્ત્વ થઈ ગયું. પોતાની પર્યાયમાં જે આકુળતા ઉત્પન્ન થાય છે તે દુઃખ છે, હેય તત્ત્વ છે. તેનું કારણ સંસાર છે, દુઃખ તે હેય અને તેનું કારણ સંસાર. જુઓ! કહ્યું હતું ને તત્ત્વનું સ્વરૂપ તથા તેમના કારણો. કૌંસમાં લીધું છે. સમજાય છે કાંઈ? તેનું કારણ સંસાર છે. એ દુઃખનું કારણ એ સંસરણમ્ દશા છે.

સંસારનું કારણ આસ્રવ અને બંધ બે છે. એ સંસરણમ્ રખડવાનો ભાવ તેનું કારણ પુણ્ય-પાપરૂપી આસ્રવ. અબંધ ભગવાન રાગમાં રોકાઈ જાય છે તે જ આસ્રવ અને બંધ જ સંસારનું કારણ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ત્રણ બાજુથી વાત લીધી. દુઃખ તો હેય તત્ત્વ છે. એક વાત. તેનું કારણ સંસાર. તેનો અર્થ એ સંસરણ દશા. આત્મામાં જે સંસરણ દશા છે તે દુઃખનું કારણ છે. અને સંસારનું કારણ તે જ આસ્રવ અને બંધ ભાવ (છે.) બેય પર્યાય છે. પુણ્ય-પાપની પર્યાય તે આસ્રવ દુઃખરૂપ છે. સંસાર છે, હેય છે. અને બંધ. આત્મા અબંધસ્વભાવી રાગમાં રોકાય જાય છે એટલો બંધ. તે આસ્રવ-બંધ જ સંસારનું કારણ છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પુણ્ય-પાપથી તો આસ્રવ-બંધ થાય છે, અહીં પુણ્ય-પાપ

ઉત્તર :- એ આવી ગયું ને. આવી ગયું. આસ્રવ ને બંધમાં પુણ્ય-પાપ આવી ગયું. આ છે, જુઓ!

(અથવા વિસ્તારથી કહીએ તો પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ અને બંધ ચાર છે) સાથે લ્યો તો આસ્રવમાં પુણ્ય-પાપ આવી ગયું. નવ (પદાર્થ) માં લ્યો તો વિસ્તાર ચાર આવી ગયા. પાંચ પર્યાય લ્યો, બે દ્રવ્ય અને પાંચ પર્યાય-આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. એ પાંચ હોય છે. વિસ્તાર કરો તો આસ્રવમાંથી પુણ્ય-પાપ. બીજા બે પુણ્ય-પાપ સાત પર્યાય થઈ ગઈ. સાત થઈ ગઈ. સમજાણું કાંઈ?

બહુ સરસ અધિકાર છે. જયસેનાચાર્યે બહુ સરસ વાત કરી. ભાઈ! તારે દુઃખ જોઈએ છીએ? તો કહે, ના. દુઃખ ક્યાં છે તે તને ખબર નથી પણ દુઃખ જોઈએ છે? તો કહે, ના. તો દુઃખ હેય છે. દુઃખ છોડવાલાયક છે. દુઃખનું કારણ સંસરણ દશા છે. સ્વભાવમાંથી નીકળીને સંસરણ વિકાર પરિણામમાં (જવું) તે સંસાર છે. તે સંસાર દુઃખનું કારણ છે. અને તે જ સંસાર આસ્રવ-બંધનું કારણ સંસાર છે. (અથવા વિસ્તારથી કહીએ તો પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ અને બંધ ચાર છે) સંસારનું કારણ. લ્યો! સંસારનું કારણ પુણ્ય પરિણામ છે. એ વિકારી સંસરણ દશા છે ને?

મુમુક્ષુ :- છે તો ખરા! પણ જોર ચાલે છે

ઉત્તર :-અનાદિથી અજ્ઞાનીનું જોર ચાલ્યું આવે છે. હેય છે, દુઃખરૂપ છે, સંસારરૂપ છે, તેના કારણરૂપ છે. એટલું તો સિદ્ધ કર્યું. પુણ્ય પરિણામ હેયરૂપ છે. કારણ કે દુઃખરૂપ છે. એ સંસારનું કારણ સંસરણ છે. સંસારનું કારણ શુભભાવ છે, આસ્રવભાવ છે. વર્તમાનમાં ચાલે છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિનો વિકલ્પ છે એ ધર્મ છે. (એમ લોકો માને છે.) ખબર ન મળે. વ્યવહારધર્મ તો જેને નિશ્ચય ધર્મ થાય છે તેને શુભભાવમાં વ્યવહારધર્મનો આરોપ આપવામાં આવે છે. નિશ્ચયથી તો તે ધર્મ નથી. નિશ્ચયથી તો અધર્મ છે.

મુમુક્ષુ :- આખો ફેરફાર છે. સોનગઢનું છે એમ કહે છે.

ઉત્તર :- સોનગઢનું હોય? આત્મ અવલોકનમાં ચોખ્ખું કહ્યું છે, મિશ્રધર્મમાં આવા શ્રાવકોને અધર્મ અને ધર્મ બે છે. એવી વાત લીધી છે. પાઠમાં લીધી છે, અધમમ. પંચાધ્યાયીમાં લીધું છે. સંવર, નિર્જરા સિવાય ભાવ રહે છે તે અધર્મ છે. તેમાં શું છે? સમજાય છે કાંઈ? પહેલાં ટપની સાલમાં સભામાં કહ્યું હતું. જે ભાવથી તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે તે ભાવ ધર્મ નથી. ધર્મથી બંધ નથી. ત્યારે શું? ધર્મ વિરૂદ્ધ છે. તેમાં સમજી લ્યો ને? ટપની સાલ. કેટલા વર્ષ થયા? ૩૫. બોટાદમાં મોટી સભા હતી. બોટાદના સંપ્રદાયમાં હતા ને? અમારું નામ બહુ જ પ્રસિદ્ધ હતું ને? અમે વ્યાખ્યાન કરવા બેસીએ તો લોકો મકોડાની જેમ આવતા હતા. મકોડા. બહુ જ માણસો. ટપની સાલ પોષમાસ. બહુ જ માણસો આખું ભરચકક. વ્યાખ્યાનમાં આવે તો બારી છે ને બારી-બહાર આખી શેરી ભરાઈ જતી હતી. નામ તો બહુ જ પ્રસિદ્ધ હતું ને? અમે તો, પહેલાંથી.. એમાં બે નામધારી સાધુ બેઠા હતા. એમાં અમે કહ્યું કે જે ભાવથી તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય તે ભાવ ધર્મ નથી. ધર્મથી વિરૂદ્ધ છે. ધર્મથી બંધ થાય નહીં. અને જે ભાવથી બંધ થાય તે ધર્મ નથી. તીર્થંકર ગોત્ર બંધાય તે ભાવ પણ ધર્મ નથી.

મુમુક્ષુ :- કલ્યાણ તો થઈ જાય.

ઉત્તર :- કલ્યાણ તેનાથી થાય? કે રાગનો અભાવ કરવાથી કલ્યાણ થાય છે.

મુમુક્ષુ :- બંધમાં લાભ છે.

ઉત્તર :- બંધમાં બિલકુલ લાભ થતો નથી. એ અહીંયાં કહેશે. પરંપરા.... પુણ્યથી બિલકુલ- તીર્થંકર ગોત્રનો બંધ પડ્યો છે તે તો જડ પ્રકૃતિ છે. શું તેનાથી આત્માનું કલ્યાણ થાય છે? શેઠ! નક્કી કરવું પડશે. અત્યાર સુધી બહુ જ ગપ્પા ચલાવ્યા છે. પ્રકૃતિ જડ છે. શું અજીવ પ્રકૃતિ આત્માને શાંતિ આપે છે? જે ભાવથી પ્રકૃતિ બંધાય છે, તે શુભભાવ તો રાગ છે. રાગ વીતરાગભાવનું કારણ થાય છે? કેવળજ્ઞાનનું કારણ થાય છે?નંદજી! હે...ખળભળાટ થઈ ગયો! ઊભા થઈ ગયા, ભાગી ગયા. વોસરે! વોસરે! ભાગી ગયા. સભા તો મોટી હતી. એમ કે આવો સત્યનો માર્ગ ન જોઈએ. અમને આ વાત સ્વતી નથી. ૮૫માં.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- તે વિના જરી બેસે નહીં. ધર્મ નહીં. ધર્મ છે એ આત્માની શાંતિનું કારણ છે. ધર્મ બંધનું કારણ હોતું જ નથી. ધર્મ બંધનું કારણ હોય તો મોક્ષ થાય કે ' દિ' . અને બંધનું કારણ છે તો ધર્મ ક્યાંથી થશે? બંધનું કારણ બંધરૂપ છે. મોક્ષનું કારણ મોક્ષરૂપ છે.

મુમુક્ષુ :- મીઠી જબાન....

ઉત્તર :- એમાં મીઠી જીભ શું છે? વાત સમજવામાં મીઠાશ છે, નહીં સમજવામાં અજ્ઞાન છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? અને તેનું કારણ, હવે જુઓ! તેનું કારણ. કોના? આસ્રવ અને બંધનું. કેટલો ભેદ લીધો! એક તો દુઃખ હેય છે, એક વાત. દુઃખ હેય છે તેનું કારણ સંસાર છે, વિકાર, સંસારણ દશા. તેનું કારણ આસ્રવ-બંધ છે અને તેનું કારણ મિથ્યાદર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર છે. ચાર સ્પષ્ટ વાત લીધી. સમજાણું કાંઈ?

આત્મા આનંદમૂર્તિ છે. આત્માનો સ્વભાવ તો અતીન્દ્રિય આનંદમૂર્તિ છે. તેને ભૂલીને પર્યાયમાં આનંદથી ઉલટી વિકારી દશા દુઃખરૂપ છે. તેનો સ્વભાવ તો સચ્ચિદાનંદ આનંદ છે. પર્યાયમાં આનંદથી ઉલટી દશા દુઃખ છે, આકુળતા છે. એ આકુળતાનું કારણ સંસારણ દશા છે. એ સંસારણનું કારણ આસ્રવ અને બંધભાવ છે. આસ્રવ-બંધનું કારણ મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર છે. એક વાતને ચારમાં લગાવી. સમજાણું કાંઈ?

ખરેખર મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર તે દુઃખ છે. લ્યો! મિથ્યાશ્રદ્ધા, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર તે જ દુઃખ છે.

મુમુક્ષુ :-આસ્રવ ઓછા

ઉત્તર :- હેં? આસ્રવ તો તેમાં ઓછા થયા છે. અહીં ક્યાં આવ્યું? અહીં ક્યાં આવ્યું. આત્મામાં આવ્યા? આ તો રજકણ ... જડમાં. આત્મામાં શું છે? જડની પર્યાય થઈ. ભાવ ન કરે એટલે શું? પરમાણુમાં આવવાવાળી તાકાત ન હતી. તેમાં ક્યાં આવ્યો? એ તો એને કારણે નથી આવ્યા. આત્માએ ભાવ ન કર્યા ન કર્યા તો રોકાઈ ગયા? એમ નથી. એને કારણે આવવાવાળા ન હતા તેને દ્રવ્યઆસ્રવથી અટક્યા એમ કહેવામાં આવે છે. ઓહોહો! જુઓ! આખો સંસાર દુઃખને હિતકર નથી માનતો. એ તો બરાબર છે. તો દુઃખ ક્યાં છે તેની ખબર નથી. સંયોગમાં નિર્ધનપણું માને છે. આવું દરિદ્રપણું, જેમાં આનંદ છે તેની દશામાં જ દુઃખ છે. દુઃખ નથી સંયોગમાં, દુઃખ નથી સ્વભાવમાં. દુઃખ તેની પર્યાયમાં (થતો) વિપરીતભાવ છે. વિપરીત પર્યાય છે તેનું નામ દુઃખ છે. પરમાં દુઃખ નથી, સ્વભાવમાં દુઃખ

નથી. પરમાં સુખ નથી, સ્વભાવ સુખથી ખાલી નથી.

આનંદ-એ આનંદસ્વભાવને ઉલ્ટા માન્યા એ પુણ્યપરિણામ, પાપપરિણામ એ જ હું, એટલો જ હું, એ જ મારું કાર્ય, એ જ મારો સર્વસ્વ અધિકાર તો એ જ ભાવ દુઃખરૂપ છે. એ દુઃખરૂપને અહીં સંસાર કહ્યું. એ સંસારનું કારણ પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ કહ્યું. એ જ બંધનું કારણ મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર. જો પર વિષય કરીને સ્વ વિષયને છોડીને, પુણ્ય-પાપને વિષય બનાવીને એ જ હું છું એવી મિથ્યાશ્રદ્ધા તેનું જ્ઞાન કરવું, સ્વનું જ્ઞાન છોડવું-મિથ્યાજ્ઞાન અને રાગ-દ્રેષમાં એકાકાર થવું તે મિથ્યાચારિત્ર. મિથ્યાદર્શનજ્ઞાનચારિત્ર જ આસ્રવ-બંધ છે, સંસાર છે, દુઃખ છે, માટે તે હેય છે.

બાયડી છોકરા છોડવા છે? એ તો છૂટા જ પડ્યા છે. એ અંદરમાં ક્યાં ઘુસી ગયા છે. મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર. મિથ્યાચાર તો એ કે જે પોતાના સ્વભાવમાં નથી તેને પોતાનું માનવું અને પોતાનો સ્વભાવ શ્રદ્ધામાં ભૂલી જવો. તેનું નામ મિથ્યાદર્શન. પુણ્ય ને પાપનો ભાવ પોતાના સ્વભાવમાં નથી તેને પોતાનો માનવો તે મિથ્યાદર્શન. તેનો આખો સ્વભાવ વિષય કરવાલાયક છે તે વિષય છોડીને જો જ્ઞાને એકલા રાગ-દ્રેષને વિષય કર્યા (તો તે) મિથ્યાજ્ઞાન. અને આખા સ્વભાવમાં તો વિકલ્પ છે નહીં. પુણ્ય-પાપ ઉત્પન્ન થયા અને તે જ આચરણ કર્યું તે મિથ્યાચારિત્ર.

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર

ઉત્તર :- નથી ફરતા. ફરીને કહો, એમ કહે છે. ભગવાનઆત્મા પોતાનો નિત્યાનંદપ્રભુ, તેની સ્વવિષય કરીને પ્રતીતિ કરે તો સમ્યક્દર્શન. તેનો વિષય છોડીને પુણ્ય-પાપનો વિષય કરીને તે જ હું છું. તે જ. પરની વાત એક બાજુ રાખો, તેનું નામ મિથ્યાદર્શન. અને જ્ઞાનની પર્યાય સ્વવિષય ન કરીને એકલા પુણ્ય-પાપને જ્ઞેય કરીને જ્ઞાન રોકાઈ ગયું. તેનું નામ મિથ્યાજ્ઞાન. અને પુણ્ય ને પાપના વિકલ્પ-સ્વરૂપમાં છે નહીં. તેના વિપરીત ભાવ કરીને, તેનું આચરણ કરવું, વર્તન કરવું. લીન થવું, વેદન કરવું તેનું નામ મિથ્યાચારિત્ર. સમજાણું કાંઈ? લ્યો! એ એક વાત કરી. દુઃખને હેય કહ્યું. દુઃખ હેય છે અને સંસાર પરિણામ પણ હેય છે. અને તેના પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ તે પણ હેય છે, અને તેનું કારણ મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્ર તે પણ હેય છે. સમજાણું કાંઈ?

હવે સુખ તે ઉપાદેય તત્ત્વ છે. આનંદ એ આદરણીય છે. સમજાણું કાંઈ? એ આનંદની પર્યાય પ્રગટ કરવી તે ઉપાદેય છે. આનંદ-લોકો આનંદ જ માગે છે કે નહીં. પૂર્ણ આનંદ-અનાકુળ શાંતિ, પૂર્ણ શાંતિ તે સુખ. તે જ ઉપાદેય છે. હેય કરવાલાયક છે માટે તેને દુઃખરૂપ છે, હેય કરવાલાયક, વ્યય કરવાલાયક માટે તેને હેય કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? ઉત્પન્ન કરવાલાયક છે માટે તેને ઉપાદેય કહ્યું. શું ઉત્પન્ન કરવું છે? પૂર્ણ આનંદ. આનંદ ઉત્પન્ન કરવો તે ઉપાદેય છે. સુખ તે ઉપાદેય તત્ત્વ છે.

તેનું કારણ મોક્ષ છે, મોક્ષમાં જ સુખ છે. બીજામાં સુખ છે નહીં. સંસાર પરિણામ દુઃખ, મોક્ષ પરિણામ સુખ. સમજાણું કાંઈ? મોક્ષનું કારણ સંવર અને નિર્જરા છે, મોક્ષનો ઉપાય સંવર અને નિર્જરા. શુદ્ધ સ્વભાવ તે તો ઉપાદેય છે જ. પણ પૂર્ણ શુદ્ધ પ્રગટ કરવો છે, તો ઉપાદેય છે. અંગીકાર કરવાલાયક છે. ઉત્પન્ન કરીને અંગીકાર કરવાલાયક છે. દુઃખ, રાગ-દ્રેષ, પુણ્ય, પાપ વ્યય કરવાલાયક છે, માટે

હેય છે. ઉત્પન્ન કરવાલાયક છે માટે ઉપાદેય છે. મોક્ષનું કારણ સંવર અને નિર્જરા છે, દેખો! સંવર અને નિર્જરા મોક્ષનું કારણ છે. આશ્રવ અને પુણ્ય-પાપ ભાવ, બંધનું કારણ છે. હેય છે, આ ઉપાદેય. અને તેમનું કારણ, સંવર, નિર્જરાનું કારણ, સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર છે. સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર છે એ સંવર, નિર્જરાનું કારણ છે. સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર વિના સંવર-નિર્જરા હોતી નથી. સમજાણું કાંઈ? વળી શું સંવર, નિર્જરાનું કારણ સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર વ્યવહાર છે? સમજાણું કાંઈ? સંવર, નિર્જરાનું કારણ સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર નિશ્ચય છે.

મુમુક્ષુ :- બારમે ગુણસ્થાને.

ઉત્તર :- બારમે ગુણસ્થાને એ તો પૂર્ણની વાત છે. અહીં તો ચોથે (ગુણસ્થાન)થી સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રનો અંશ ઉત્પન્ન થાય છે. ચોથેથી ત્રણનો અંશ ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાદર્શનજ્ઞાનચારિત્રની વ્યાખ્યા જ જુદી છે.

ઉત્તર :- કીધું ને? સ્વસ્વભાવ પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, તેનો વિષય કરીને, અનુભવ કરીને પ્રતીત કરવી તે સમ્યક્દર્શન અને તેનું વેદન કરવું તે જ્ઞાન. અને તેનો વિષય કરીને જ્ઞાન કરવું તે સમ્યક્જ્ઞાન. અને તેના વિષયમાં લીન થવું-દ્રવ્યમાં લીન થવું તે ચારિત્ર. ભારે વાત! આ તો હજી નવપદાર્થની વાત ચાલે છે. મૂળ એકડાની હજી!

મુમુક્ષુ :- એકડા જ શીખવાવાળા છીએ, સાહેબ!

ઉત્તર :- હજી એકડા શીખવાવાળા છે? ૭૬-૭૭ વર્ષ થયા ને? સાચી વાત છે. શેઠીને ૭૭ વર્ષ ચાલે છે. ૭૭ ને? શરીરને ચાલે છે ને? આત્માને શું છે. ક્યાં તમે જયપૂરના. તમને મોટા ખાનદાન કહે છે. એમણે આવું સાંભળ્યું નથી. આ વાત ચાલતી જ નહોતી. બહારની વાત! આમ કરો ને આમ કરો. એ... ભગવાનની પ્રતિમાને નાઠ્યા વિના અડતા નહીં. આમ કરતા નહીં. જય ભગવાન! શું છે પણ હવે? એકવાર અમે ગયા ને. અમે ઉપર ચડ્યા ભગવાન-એ... અડતા નહીં. શું છે પણ હવે તને? ઝઘડા ઝઘડા ઝઘડા! એમકે સ્નાન કર્યા વિના અડાય નહીં. સાંભળને! તારા કરતાં પણ અમે વધારે સ્નાન કરીએ છીએ. પાછા આવા ને આવા! આહાહા! ઝઘડા! મૂર્તિના ને પૂજાના ઝઘડા! એ તો એક શુભભાવ હોય છે ત્યાં મૂર્તિ, પૂજા વગેરે નિમિત્તપણે આવે છે. સમજાણું કાંઈ? પણ તેમાં ઝઘડા! અમે મોટા ભગત છીએ. જુઓ! આવા. ન્હાઈ ઘોઈને આવે એમાં કલેશ શું કામ કરે છે?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ના ના ના. એ તો અમે ઉપર ચડ્યા ને, છે ને મંદિરમાં કોઈક ઊભા ભગવાન ઉપર છે. કોઈક મંદિરમાં. તો અમે ઓટલા ઉપર ચડ્યા, ઓટલા સમજો છો? વેદીમાં ચડ્યા, આગળ ભગવાન હતા માટે. અરે! અડતા નહીં ઊભા રહેજો. અરે! કીધું આવા ને આવા. કાંઈ ભાન ન મળે, ક્રિયા કાંડ ને એકલા, મૂર્તિની પૂજા કરે ને કહે કે અમે ભગત છીએ. અને એને બરાબર એમ કે વિવેકથી (કરીએ છીએ.) કલેશ કલેશ કલેશ.

મોક્ષનું કારણ સંવર-નિર્જરા છે, સંવર-નિર્જરાનો અર્થ શુદ્ધ પર્યાય પ્રગટ કરવી તે સંવર. અને શુદ્ધિમાં વૃદ્ધિ થવી તેનું નામ નિર્જરા. અને તેમનું કારણ સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર છે. જુઓ! મોક્ષમાર્ગ

આવી ગયું. આ નિશ્ચયસમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર નિર્જરાનું કારણ છે? માળા! આ તો કહે, જુઓ! સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર સંવર-નિર્જરાનું કારણ છે, સાતમે ગુણસ્થાન સુધી. ભાઈ! ગજબ કર્યો છે ને? કોઈ પૂછનાર ન મળે! આહાહા!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- પોતાની ઉપર ઘાત કરે છે તેને ખબર નથી. જુઓ! હવે આચાર્યદેવ ખુલાસો કરે છે. આ પ્રયોજનભૂત વાત ભવ્ય જીવોને, જુઓ! આ શબ્દ આવ્યો. શિષ્યએ પ્રશ્ન કર્યો હતો. કે પ્રયોજન તો બેથી ચાલશે. સાતથી શું-સાત તો તેની પર્યાય છે. તો કહે, નહીં. આ દુઃખ બતાવવું છે, દુઃખ હેય કરાવવું છે. દુઃખનું કારણ સંસાર છે, સંસારનું કારણ પુણ્ય-પાપ આસ્રવ-બંધ છે. તેનું કારણ મિથ્યાદર્શનજ્ઞાનચારિત્ર છે. મિથ્યા. તે કારણે સાત પર્યાય પ્રયોજનભૂત છે. (એ) બતાવવું જોઈએ. એ વગર તે સમજી શકે નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ?

આ પ્રયોજનભૂત વાત જુઓ! હવે આચાર્યદેવ પોતે કહે છે. એ તો શિષ્યના મુખમાં પ્રશ્ન પોતે મુક્યો છે ને? આ પ્રયોજનભૂત વાત ભવ્ય જીવોને પ્રગટપણે દર્શાવવા અર્થે, પ્રગટ આ શુભભાવ, આ આસ્રવ, આ બંધ, આ સંવર, આ નિર્જરા, આ મોક્ષ. પર્યાય ખ્યાલમાં આવી જાય તે કારણે તે પ્રયોજનભૂત છે. સાત પર્યાય સહિત બેય દ્રવ્ય પ્રયોજનભૂત છે. જુઓને! ત્યાં તેણે પ્રયોજનભૂત કહ્યું ને? શ્વેતાંબર પ્રયોજનભૂત નથી કહેતાં. નવને માનો (પણ) પ્રયોજનભૂત છે એનું નથી કહેતાં. આ એમાંથી લીધું છે. પ્રયોજનભૂત શું છે? (તે કીધું છે.) એકલા ઘટને જાણ્યા ને ઘટ રાતો છે ને પીળો છે ને, કાળો છે ને ઢીકણું છે. એમાં શું આવ્યું? પ્રયોજનભૂત અજીવ શું છે? પોતાના સંબંધમાં નિમિત્ત, પર્યાયમાં શું છે? રાગ. તેમાં શું હોય છે-પર્યાય. બસ તે પ્રયોજનભૂત. સમજાણું કાંઈ?

આ પ્રયોજનભૂત વાત ભવ્ય જીવોને પ્રગટપણે દર્શાવવા અર્થે, જુઓ! પ્રગટરૂપે, ખાસ તેને ખ્યાલમાં આવી જાય. (કે) આ પર્યાય પુણ્ય અને આ પર્યાય પાપ (છે.) બેય થઈને આસ્રવ-બેય થઈને બંધ. તે જ દુઃખ, તે જ હેય. તેની શ્રદ્ધાથી લાભ માનવો તે મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન, મિથ્યાચારિત્ર છે. એવું સમજાવવા માટે, બરાબર પ્રગટપણે દર્શાવવા અર્થે પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોના કથન છે. લ્યો! પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોના કથન છે ને? નીચે (ફુટનોટમાં) થોડી વાત છે, જુઓ! નીચે (ફુટનોટમાં) બગડો છે. નોટમાં છે નોટમાં.

અજ્ઞાની અને જ્ઞાની જીવ પુણ્યાદિ સાત પદાર્થોમાંથી કયા કયા પદાર્થોના કર્તા છે તે સંબંધી, હવે કર્તા કોનો છે તે બતાવે છે. આચાર્યવર શ્રી જયસેનાચાર્યદેવકૃત તાત્પર્યવૃત્તિ નામની ટીકામાં નીચે પ્રમાણે વર્ણન છે. બહુ સરસ વાત કરે છે.

અજ્ઞાની જીવ નિર્વિકાર સ્વસંવેદનના અભાવને લીધે, ત્યાં કારણ આપ્યા. કર્મ કર્મ તો છે જ નહીં. કર્મ તો નિમિત્ત કર્મમાં છે. અહીંયાં કયાં છે? અજ્ઞાની જીવ નિર્વિકાર સ્વસંવેદન. આત્મા આનંદ તેના આનંદનું વેદન. સ્વસંવેદન-સ્વસંવેદન, સ્વ એટલે પોતાનું વેદન, આનંદનું વેદન, અનાકુળ આત્માની શાંતિનું વેદન. જુઓ! આત્મા અનાકુળ અને આનંદરૂપ છે. તેનો અભાવ અજ્ઞાનીને અભાવ. સ્વસંવેદન

નથી. પોતાના આનંદનું વેદન હોય તો પુણ્ય-પાપ પદાર્થનો કર્તા થતો નથી. તેના અભાવને લીધે પાપપદાર્થોનો, પાપપદાર્થ એટલે? અશુભભાવ. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ, ક્રોધ, માન, માયા.

અને આસ્રવ-બંધ પદાર્થોનો કર્તા થાય છે. પુણ્યનું પછી લેશે. આસ્રવ-બંધ પદાર્થોનો કર્તા થાય છે. અજ્ઞાનીને પોતાના આનંદના વેદનની ખબર નહીં અને વેદનમાં આખો આત્મા આનંદમય પડ્યો છે તેની દષ્ટિ નથી. આનંદનું વેદન નથી તો વેદન થાય તો આખો આત્મા આનંદમૂર્તિ છે એવી દષ્ટિ થાય તો તે પાપ-પુણ્યનો કર્તા થતો નથી. પોતાની રચના, શાંતિની રચના તેનો કર્તા થાય છે. અજ્ઞાની પોતાનો નિર્વિકાર આનંદ-જો નિત્ય આનંદ, ધ્રુવ આનંદ, તેના તરફ ઝૂકવાથી પર્યાયમાં જે આનંદનું ભાન તેનો અજ્ઞાનીને અભાવ. પાપપદાર્થોનો-અશુભભાવનો કર્તા થાય છે. અજ્ઞાની અશુભભાવનો કર્તા થાય છે. કેમકે આત્માના આનંદનું તો ભાન નથી. આનંદનું ભાન હોય તો આનંદની પર્યાયનો કર્તા થાય. અથવા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષનો કર્તા થાય. એ તો છે નહીં, ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? શું?

પાપપરિણામના, પાપપદાર્થ છે ને? પાપપરિણામ. એ અરૂપી પાપપરિણામ તેને અહીં પદાર્થ કહ્યું. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ, રાગ-દ્રેષ, રતિ, અરતિ. આસ્રવ. આસ્રવમાં પુણ્ય-પાપ ભેગા આવી ગયા. અને બંધપદાર્થોનો પણ કર્તા થાય છે. હવે જરી પુણ્યને જુદા પાડીને બતાવે છે. કદાચિત્ મંદ મિથ્યાત્વના ઉદયથી, મંદ મિથ્યાત્વ! વાહ! મંદ મિથ્યાત્વ.

અનંતાનુબંધીનો મંદ મિથ્યાત્વ, મંદ ભાવ. દેખેલા, દેખેલા આત્માને તો અજ્ઞાનમાં જોયો નથી. બાર જોયેલાં પદાર્થ. સાંભળેલાં બાર પદાર્થ. અનુભવેલા ભોગોની આકાંક્ષારૂપ, કેમકે અજ્ઞાનીને સ્વસંવેદનમાં આનંદનો તો અભાવ છે. તો તેના દેખેલા-સાંભળેલાં અનુભવેલા ભોગોની આકાંક્ષારૂપ, બસ તે. આ હોય તો ઠીક આ હોય તો ઠીક આ હોય તો ઠીક. નિદાનબંધ વડે, નિદાન કરે છે, હેતુ ત્યાં બાંધે છે. સ્વભાવ ઉપર નહીં શુભભાવ ઉપર હેતુ પડ્યો છે. હેતુ એ પડ્યો છે, સારું ફળ મળશે. અમે શુભ-ભાવ કરીએ છીએ (તો) સારું ફળ મળશે. હેતુ ત્યાં છે. ભવિષ્યકાળમાં પાપનો અનુભવ કરવાવાળા. છે ને? ભવિષ્યકાળમાં તો તેમાં પાપનો અનુબંધ થશે. પુણ્યપદાર્થનો પણ કર્તા થાય છે. અજ્ઞાની શુભભાવનો કર્તા છે. દયા, દાન, વ્રત, તપ, ભક્તિ, કરુણા, કોમળ, સેવા. એ ભાવનો કર્તા મિથ્યાદષ્ટિ છે. ભવિષ્યમાં પાપ બાંધશે. રોગ લાગશે. શું કરે છે? રાગ કરે છે. બહુ સારું કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- નિદાન બાંધશે...

ઉત્તર :- પણ એ નિદાન હેતુ જ છે નિદાન. હેતુબંધ વડે, હેતુ ત્યાં પડ્યો છે ને? રાગમાં હેતુ પડ્યો છે. ભોગમાં હેતુ પડ્યો છે. સ્વભાવના અનુભવરૂપ ભોગ નહીં, ત્યાં સારું છે કે મીઠાશ છે. રાગમાં મીઠાશ છે. નિદાનબંધ વડે, ભવિષ્યમાં પાછા પાપ કરશે. અત્યારે થોડા પુણ્ય બાંધે છે, ભવિષ્યમાં પાછા પાપ કરીને જાવ! નરકમાં ચાલ્યો જાશે. ભારે કઠણ! સમજાણું કાંઈ? પુણ્યપદાર્થનો કર્તા,

મુમુક્ષુ :- આકાંક્ષા....

ઉત્તર :- આકાંક્ષા જ છે. આનંદની ભાવના નથી,

મુમુક્ષુ :- તોપણ તે કષાય

ઉત્તર :- તોપણ કષાય છે પણ રાગ છે, મંદ કષાય છે ને? મંદ છે ને? અને જે જ્ઞાની જીવ છે, જુઓ! તે અજ્ઞાનીની વાત કરી. આત્મા અનંદસ્વરૂપની દષ્ટિ નહીં, નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યના શ્રદ્ધાનનું જ્ઞાન નહીં, એવા પુણ્ય-પાપ આ આ ક્રિયા ને આ ભાવ. તેની માન્યતા છે. સમજાણું કાંઈ? આ મોટા મોટા નેતા કહેવાય ને? અમે સેવા કરીએ, પાપ બાંધીને ભવિષ્યમાં રખડવાના છે. એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- ઈન્દ્ર બની જાશે.

ઉત્તર :- ઈન્દ્ર બીન્દ્ર નહીં બને ઈન્દ્રનો ઘોડો બની જાશે. ઘોડા એટલે એ દેવ છે. પણ તે ઘોડાનું રૂપ ધારણ કરે. ઘોડાનું રૂપ ધારણ કરવું પડે. હાથીનું રૂપ ધારણ કરે એવા ચાકર-નોકર થાય. પાછા ભવિષ્યમાં પાપ બાંધી ને જાય હેકે. ચાર ગતિમાં રખડવા. સમજાણું કાંઈ? ક્યાં ગયા વાસુદેવભાઈ? છે કે નહીં? ઠીક. કહો, સમજાણું કાંઈ? આ કીધું ને? ભવિષ્યકાળમાં પાપનો અનુબંધ કરનારા પુણ્યપદાર્થનો પણ કર્તા થાય છે. ભવિષ્યમાં પાપ બાંધશે. મિથ્યાત્વભાવ છે. જાવ ચોર્યાસીમાં રખડવા.

આત્મા પરમાનંદ છે તેનો તો આદર નહીં. આ દયા-દાનનો ભાવ આવ્યો, સેવાનો ભાવ આવ્યો. (તેનો) આદર કરે છે. અમે બહુ જ કરીએ છીએ, બધું અમે બહુ જ કરીએ છીએ. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ વાત ખોટી છે. નહીં, કહે છે કે, જુઓ! આમ થયું તો સ્વતંત્ર પચાઈ થઈ. મૂઢ છે. કોઈ ગુલામ આમ વિચાર પણ નથી. મોટો ગુલામ રહ્યો. ગુલામી કોને કહે છે? માથે રાજા રાજ કરે તો ગુલામી છે? એ તો પરિણામ મંદ હોય તો એમ થાય છે. એમાં શું છે?

મુમુક્ષુ :- નકશો જ બદલી નાખ્યો.

ઉત્તર :- ના ના, નકશો બદલી ગયો. જેલમાં ગયો માટે બદલી ગયો છે? તમારી વાત કરે છે. જેલમાં ગયા ને? મહિનો મહિનો ગયા હતા. એક એક મહિના, બે મહિના. કહો, સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાની ક્યા ભાવનો કર્તા છે? તેની વાત કરશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૩૧, ગાથા-૧૨૮ થી ૧૩૦
ભાદરવા વદ-૫, તા:-૨૬-૯-૬૪, શનિવાર

નવ પદાર્થનો અધિકાર ચાલે છે. નીચે (કુટ)નોટ ચાલે છે (કુટ)નોટ. ૧૨૮થી ૧૩૦ ગાથાની નોટ ચાલે છે. નીચે નોટ છે ને? અજ્ઞાની અને જ્ઞાની કયા પદાર્થના કર્તા હોય છે તેની વાત છે. પહેલાં અજ્ઞાની આવી ગયું. ફરીથી જુઓ! પેરેગ્રાફ છે ને? હિન્દીમાં ૧૯૩ મા પાના ઉપર નીચે છે.

અજ્ઞાની જીવ નિર્વિકાર સ્વસંવેદનના અભાવને લીધે, પોતાનું સ્વરૂપ નિર્વિકાર આનંદ શુદ્ધ તેનું અંતર સ્વવેદનના અભાવને લીધે, પાપપદાર્થનો કર્તા થાય છે. પાપપદાર્થરૂપ પરિણામન કર્તા થાય છે. આસ્રવ-બંધ પદાર્થનો કર્તા થાય છે. આત્મા આનંદ અને જ્ઞાયક સ્વસંવેદનમાં આવ્યો નથી તો તે બંધ અને આસ્રવ અને પુણ્ય-પાપનો કર્તા, બુદ્ધિમાં તે જ વર્તે છે.

કદાચિત્ મંદ મિથ્યાત્વના ઉદયથી, પોતાના પરિણામમાં મિથ્યાત્વનો મંદ ઉદય હોય. દેખેલા-સાંભળેલા-અનુભવેલા ભોગોની આકાંક્ષારૂપ નિદાનબંધ વડે, તેનો હેતુ એ રાગ ઉપર પડ્યો છે. સ્વભાવમાં વેદનનો અભાવ છે. તો એ આકાંક્ષારૂપ નિદાનબંધ વડે, ભવિષ્યકાળમાં પાપનો અનુબંધ કરનારા પુણ્યપદાર્થનો પણ કર્તા થાય છે. પુણ્યપદાર્થ એવો છે કે ભવિષ્યમાં પણ પાપ પરંપરા કરશે. દષ્ટિ ત્યાં રહેશે ત્યાં સુધી. હવે ત્યાં સુધી આવ્યું હતું. અર્થ.

હવે જે જ્ઞાની જીવ છે, સમ્યક્ષ્ટિ, જુઓ! તેમાં શું લખ્યું છે? સ્પષ્ટીકરણ છે. નિર્વિકાર-આત્મતત્ત્વવિષયક રુચિ, જુઓ! તેનું નામ અભેદરત્નત્રયપરિણામ કહ્યા છે. કોઈ કહે કે ભેદરત્નત્રયાત્મકથી સંવર-નિર્જરાનો કર્તા થાય છે. તો અહીંયાં નિષેધ કરે છે. ચોથાથી સાતમા સુધી ભેદરત્નત્રય-વ્યવહારરત્નત્રય એમ કહે છે. અને તેનાથી સંવર અને નિર્જરા થાય છે. એમ કહે છે. કહે છે કે નિર્વિકાર આત્મતત્ત્વવિષયક રુચિ. જ્ઞાયક શુદ્ધ નિર્વિકાર અનાકુળ એવો જે આત્મતત્ત્વસ્વભાવ તે સંબંધી રુચિ તે નિશ્ચય અભેદરત્નત્રયમાં નિશ્ચયસમ્યક્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ?

નિર્વિકાર-આત્મતત્ત્વ-નિર્વિકારીઆત્મસ્વભાવ. શુદ્ધ જ્ઞાયક વીતરાગસ્વભાવ. તે સંબંધી રુચિ. તદ્વિષયક જ્ઞાપ્તિ, તે આત્મા નિર્વિકારતત્ત્વ તે સંબંધી તેનું જ્ઞાન. તે નિશ્ચય જ્ઞાન. અને તદ્વિષયક નિશ્ચળ અનુભૂતિરૂપ, તદ્સંબંધી નિર્વિકારી ભગવાન જ્ઞાયકભાવ સ્વભાવ તે સંબંધી નિશ્ચળ અનુભૂતિ, અનુભવન, નિર્વિકલ્પ અંતર અનુભવન. તે અભેદરત્નત્રયપરિણામ. તેને નિશ્ચય અભેદ રત્નત્રયપરિણામ કહેવામાં આવ્યા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? અભેદરત્નત્રયપરિણામ વડે, સંવર-નિર્જરા-મોક્ષપદાર્થોનો કર્તા થાય છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :-નહીં. જુઓ! તેમાં છે કે નહીં. શું કહ્યું? શુદ્ધ જ્ઞાયકદ્રવ્ય વસ્તુસ્વભાવ તે સંબંધી સમ્યક્રુચિ.

નિશ્ચયસમ્યક્ તે સંબંધી જ્ઞાપ્તિ, સ્વનું જ્ઞાન. નિશ્ચયજ્ઞાન કહો કે આ ભેદજ્ઞાન કહો. અને તદ્વિષયક અનુભૂતિ. એ સંબંધી આત્મા નિર્વિકાર, તે સંબંધી સ્વરૂપની સ્થિરતા. અનુભૂતિરૂપ ચારિત્ર. અભેદરત્નત્રય, એ ત્રણે અભેદરત્નત્રય છે. ચોથા ગુણસ્થાનમાં પણ અંશે છે. નહિંતર સંવર-નિર્જરાનો કર્તા થતો નથી. જુઓ! સમજાણું કાંઈ?

અભેદરત્નત્રયપરિણામ વડે, પૂર્ણ શુદ્ધ નિર્મળ ભગવાન અનાકુળ આનંદ રસ સ્વભાવ તે સંબંધી રુચિ, તે સંબંધી જ્ઞાન, તે સંબંધી અનુભૂતિ તે અભેદરત્નત્રયપરિણામ થયા. તે પર્યાય છે. એ નિશ્ચયરત્નત્રય એ પરિણામ છે, પર્યાય છે, વિષય છે. શું? તેનો વિષય આત્મા.

મુમુક્ષુ :- અભેદ રત્નત્રય એટલે?

ઉત્તર :- કહ્યું ને? બે વાર અભેદ એટલે નિશ્ચય. પોતાનો નિર્વિકારી આત્મભાવ. તત્ત્વ એટલે ભાવ. નિર્વિકારી જ્ઞાયક આનંદ સ્વભાવભાવ. તે સંબંધી અંતર રુચિ. તે અભેદસમ્યજ્ઞર્શન. પર્યાય દ્રવ્ય સાથે અંદર અભેદ થઈ. અને તે સંબંધી જ્ઞાપ્તિ-જ્ઞાન, સ્વભાવ સંબંધી અને સ્વભાવ સંબંધીની અનુભૂતિ. એ અભેદ સ્વરૂપ તરફની પર્યાય અભેદ થઈ. ભેદરત્નત્રય જે વ્યવહારરત્નત્રય છે તે ભેદ છે, વિકલ્પ છે, આસ્રવ છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો! આ જયસેનઆચાર્યમાંથી એવું નીકળ્યું. લોકો કહે કે અહીંયાં વ્યવહારરત્નત્રય છે, ચોથે (ગુણસ્થાન)થી છઠ્ઠા-સાતમા સુધી. છે તેમાં? જુઓ! દેવીલાલજી! શું કીધું?

અભેદરત્નત્રયપર્યાય, પર્યાય કહો, પરિણામ કહો, અવસ્થા કહો. એકવાર આ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષપદાર્થનો કર્તા થાય છે. અમરચંદભાઈ! હજી આ મોટી ચર્ચા બહારમાં ચાલે છે. અત્યારે ઊંઘી, ઊંઘાનો અર્થ. એ તો કહે છે, વ્યવહારરત્નત્રય એકલા ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે થાય છે. એકલા વ્યવહારરત્નત્રય. નિશ્ચય નહીં. અભેદરત્નત્રય નહીં. અને તે વ્યવહારરત્નત્રય તે જ મોક્ષનો માર્ગ અને સંવર, નિર્જરાનો કરવાવાળો તે છે. દેવીલાલજી! આ બોલથી નક્કી કરવું હો! એ બંધના કારણને સંવરનું કારણ બતાવે છે. તે જ પહેલાં મોક્ષમાર્ગ છે, એમ કહે છે. કેમકે પરંપરા મોક્ષનું કારણ તે છે. સાક્ષાત કારણ નિશ્ચય છે. સાતમાથી થોડું લીધું છે. આઠમાથી થાય છે. અને પરંપરા વ્યવહાર છે. એમ છે જ નહીં. સાક્ષાત અભેદરત્નત્રય સંવર, નિર્જરાના કર્તા છે. ધરમચંદજી! આ જુઓ! આ વાત બહુ જ ચાલે છે. તમારા હિન્દીમાં, હિન્દમાં બહુ જ ગડબડ ચાલે છે.

મુમુક્ષુ :- બિના દુલ્હે કી જ્ઞાન

ઉત્તર :- શું? હા, દુલ્હા નહીં સાચી વાત છે. અમારે કહે છે. વર વિનાની જ્ઞાન. વર વિનાની જ્ઞાન. તો અહીં કહે છે કે એ તો શાસ્ત્રમાં મોક્ષમાર્ગ નામ પડ્યા ને? વ્યવહાર અને નિશ્ચય. તો વ્યવહારરત્નત્રય પહેલાં તેનાથી સંવર, નિર્જરા વધીને આગળ વધતાં વધતાં સાતમે (ગુણસ્થાને) નિર્વિકલ્પ અનુભવ થઈ જાય તો તે નિશ્ચયઅભેદરત્નત્રય. અહીં તો કહે છે જ્યાંથી સંવર, નિર્જરા પર્યાય પ્રગટ થઈ તેના કર્તા અભેદરત્નત્રયપરિણામ છે ત્યાંથી કર્તા કહેવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ?

અભેદરત્નત્રય એટલે આત્મા જ્ઞાયકભાવ નિર્મળ, નિર્વિકારી તત્ત્વ કહ્યું ને? આત્મા નિર્વિકારી તત્ત્વ છે. અચલ નિર્દોષ વીતરાગ સમસ્વભાવી આત્મા તે સંબંધી નિર્વિકલ્પ રુચિ. તે વિષય કહેવાય ને? વિષય એટલે

તે સંબંધી રાગ વિનાનું નિર્વિકલ્પ જ્ઞાન. અંતર જ્ઞાયકનું જ્ઞાન અને જ્ઞાયકમાં અનુભૂતિ. એ ત્રણે નિર્વિકાર અભેદરત્નત્રય વીતરાગી પર્યાયરૂપ પરિણામ છે. એ વડે સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષપદાર્થોનો કર્તા થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

મોક્ષનો કર્તા અભેદરત્નત્રય પરંપરા, સાક્ષાત નિશ્ચય. અહીં તો કહે છે કે, મોક્ષની પર્યાય અને સંવર, નિર્જરાની પર્યાયનો કર્તા અભેદરત્નત્રયપરિણામ વડે જ કર્તા થાય છે. શેઠી! સમજાય છે કાંઈ? બહુ જ શાસ્ત્રના વાંચવાવાળા એમ માને છે. અમે શાસ્ત્રમાંથી આમ કાઢ્યું છે. આમ કાઢ્યું છે. ટોડરમલે કાઢ્યું છે એવું નથી, જયચંદ્રપંડિતે કાઢ્યું છે એવું નથી, બનારસીદાસે કાઢ્યું છે એવું નથી. અમે કાઢ્યું છે. ચોથાથી છઠ્ઠા સુધી વ્યવહારરત્નત્રય હોય છે. સાતમા સુધી હોય છે તે તો વળી એમ કહે છે. બારમે (ગુણસ્થાને) નિશ્ચય હોય છે. અહીં તો કહે છે જ્યાંથી સંવર, નિર્જરાની પર્યાય ઉત્પન્ન થઈ તેના કરવાવાળા પરિણામવાળા અભેદરત્નત્રય છે. દેવીલાલજી! સમજાણું કાંઈ?

હજી શાસ્ત્રનો અર્થ કેમ છે તેને સમજવાની તૈયારી નથી અને પોતાની કલ્પનાથી અર્થ કરે, યશોવિજયજી કહે છે. જ્ઞાતિ અંધનો દોષ નહીં આકરો, જે જાણે નહીં અર્થ, જ્ઞાતિ અંધ. સમજ્યા? જન્મ અંધ. જન્મ અંધ તો કાંઈ જોતા નથી બિચારા! શું કરે? જ્ઞાતિ અંધનો રે દોષ નહીં આકરો, જે જાણે નહીં અર્થ, મિથ્યાદષ્ટિ રે તેથી આકરો. કરે અર્થનો અનર્થ. ઓલો આંધળો તો કાંઈ જોતો નથી. આ મિથ્યાદષ્ટિ આંધળો અર્થના અનર્થ કરે. આહાહા! જયસેનઆચાર્યમાંથી આધાર લઈને અમારા પંડિતજીએ નાખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- છે. ના, પહેલાં એટલા બધા ન હતા. પહેલાં તો સમુચ્ચય હતા. વ્યવહાર-નિશ્ચય વ્યવહાર-નિશ્ચય. પણ આ તો હવે પહેલાં વ્યવહાર હોય. એવા બહુ તર્ક આવે છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- લાવો અહીંયાં. લાવો તમારે અહીંયા લાવવું, ત્યાં જયપૂર લઈ જાવું એમ નથી. આહાહા! મીઠાલાલ છે ને. હળવે હળવે મીઠું બોલે. જુઓ!

અભેદ રત્નત્રય પરિણામ વડે, વાસ્તવિક સ્વઆશ્રય. સ્વઆશ્રય. અભેદ શબ્દે આત્મા જ્ઞાયક નિર્વિકારી તત્ત્વ તેની સ્વરૂપ સંબંધી રુચિ, તે સંબંધી જ્ઞાન તે સંબંધી અનુભૂતિ સ્થિરતા. તે અભેદરત્નત્રય કહો, નિશ્ચયરત્નત્રય કહો, યથાર્થ મોક્ષમાર્ગ કહો. તે આખા સંવર, નિર્જરા, મોક્ષપદાર્થોનો કર્તા થાય છે. લ્યો! જુઓ! ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે સંવર, નિર્જરા છે કે નહીં? સમજાણું કાંઈ? સંવર, નિર્જરા છે કે નહીં? તો સંવર, નિર્જરાનો કર્તા વ્યવહારરત્નત્રય છે ભેદરત્નત્રય? એ તો પરાશ્રિત ભાવ છે. ભેદરત્નત્રય સ્વ-પર પ્રગટે તે ભાવ છે. મેલ છે, આસ્રવ છે, ઉદયભાવ છે. તો એ કહે કે નહીં. એ તો ક્ષયોપશમ, ક્ષાયિક, ઔપશમિકભાવ છે. બહુ ગડબડ, ઘણી ગડબડ! સામે કોઈને જ્ઞાન ન મળે. સાંભળવાવાળા! અને આ બધું એમ ને એમ ચાલે. ઓહોહો! વાહ! વાહ! સારું કાઢ્યું!

અહીં કહે છે કે તે સંવર, નિર્જરા, મોક્ષપદાર્થોનો કર્તા થાય છે. સ્વશુદ્ધ ચૈતન્ય નિર્વિકારી

સ્વભાવ, સ્વ કહો કે નિર્વિકારી આત્મતત્ત્વ કહો. આત્મતત્ત્વ. આત્માનો નિર્દોષ ત્રિકાળી આનંદ પવિત્ર સ્વભાવ. તે સંબંધી શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને અનુભૂતિ તે પરિણામ દ્વારા, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષના પરિણામનો આત્મા કર્તા થાય છે. સમજાણું કાંઈ? ભેદરત્નત્રયથી સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષનો કર્તા નહીં. ભેદરત્નત્રયથી મોક્ષની પરિણતિ થતી નથી. ભેદરત્નત્રયથી સંવર, નિર્જરાની પરિણતિ થતી નથી. એમ લોકો કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

અને જીવ પહેલેથી સંવર, નિર્જરાનો કર્તા અભેદરત્નત્રય છે, પૂરો મોક્ષ થવામાં અભેદરત્નત્રય પરિણામ મોક્ષ પર્યાયનો કર્તા છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? અને જ્યારે પૂર્વોક્ત નિશ્ચયરત્નત્રયમાં, જુઓ! પૂર્વોક્ત. એ અભેદરત્નત્રયને જ નિશ્ચયરત્નત્રય કહ્યું. નિશ્ચયનો સ્વઆશ્રય. એકલો જ્ઞાયકભાવ પરમનિર્દોષ તેના આશ્રયથી જે દષ્ટિ, જ્ઞાન લીનતા થઈ તે અભેદરત્નત્રય કહો કે નિશ્ચયરત્નત્રય કહો, એ નિશ્ચયરત્નત્રયમાં સ્થિર રહી શકતો નથી, સ્થિર નથી રહી શકતો ત્યારે નિર્દોષપરમાત્મસ્વરૂપ અર્હત-સિદ્ધોની, ભક્તિ કરે છે. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

અસાધારણ ભક્તિરૂપ, સમજાણું કાંઈ? નિર્દોષપરમાત્મસ્વરૂપ અર્હત-સિદ્ધોની ભક્તિ કરે છે. તથા તેનું (નિર્દોષ પરમાત્માનું) આરાધન કરનારા આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-સાધુઓની નિર્ભર અસાધારણ ભક્તિ, બહુ જ ઉદ્ધાસ, વિકલ્પથી અસાધારણ ભક્તિ એ સમ્યગ્દષ્ટિને જ હોય છે. તે કારણે તેને અસાધારણ કહ્યું.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- આ થયું. તેમાં પછી સ્થિર રહી શકતો નથી. થોડો થયો તો છે. પણ અંદર સ્થિર રહી શકતો નથી. તો અરિહંત, સિદ્ધની ભક્તિનો શુભભાવ આવે છે. અને અરિહંત સિદ્ધનું આરાધન કરવાવાળા આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-સાધુની ભક્તિનો ભાવ કરે છે, કરે છે એટલે આવે છે. એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? એ પરંપરા એટલે તેનો અભાવ કરીને જાશે તે કારણે. સમજાણું કાંઈ? અસાધારણ ભક્તિરૂપ એવું જે સંસારવિચ્છેદના કારણભૂત, છે તો શુભભાવ. પરંપરા વિચ્છેદના કારણનો આરોપ આવ્યો. સંસારવિચ્છેદનું કારણ તો અંદર નિશ્ચયરત્નત્રય છે. પણ શુભભાવમાં સંસારવિચ્છેદનો આરોપ આવ્યો. હમણાં કહેશે. આગળ કહેશે આગળ. ખુલાસો કરશે. નીચે (કુટનોટમાં) પછી ભાઈ ખુલાસો કરશે. પંડિતજી. પાછળ પાછળ. અસાધારણ ભક્તિરૂપ એવું જે સંસારવિચ્છેદના કારણભૂત, પરંપરાએ મુક્તિકારણભૂત, જુઓ!

તીર્થંકરપ્રકૃતિ વગેરે પુણ્યનો અનુબંધ કરનારું વિશિષ્ટ પુણ્ય, એ લેવાનો છે, ભાવ લેવાનો છે. પરંપરાએ મુક્તિકારણભૂત, તીર્થંકર પ્રકૃતિ વગેરે પુણ્ય, આહારક શરીરાદિ બની જાય. અનુબંધ કરનારું, એ પુણ્યનો અનુબંધ કરનારું, ખાસ પુણ્યથી અનીહિતવૃત્તિએ જ્ઞાની, અનીહિતવૃત્તિથી, ઓલામાં નિદાન હતું. ભાવ નથી કે હું કરું પણ અનીહિતવૃત્તિએ એવો ભાવ આવ્યા વગર રહેતો નથી. નિદાનરહિત પરિણામથી કરે છે. લ્યો! હેતુ તેનો આ થાય તે મને લાભદાયક છે એવા નિદાનરહિત પરિણામ કર્તા એટલે પરિણામે છે. જ્ઞાની પણ શુભપરિણામરૂપ પરિણામે છે. તેને અહીંયાં કર્તા કહેવામાં આવ્યા. સમજાણું કાંઈ?

સંવર, નિર્જરારૂપ પરિણામે છે. અને મોક્ષરૂપ પરિણામે છે. એમ નિર્વિકલ્પ અનુભવના ઉપયોગમાં સ્થિર

ન રહી શકે ત્યારે એવા ભાવરૂપ પુણ્યભાવ (આવે છે.) જેથી તીર્થંકરપ્રકૃતિ બંધાય એવા શુભભાવનો કર્તા થાય છે. કલો, સમજાણું કાંઈ? આ રીતે અજ્ઞાની જીવ પાપાદિ ચાર પદાર્થોનો કર્તા છે, ખુલાસો કરી દીધો, સરવાળો. અજ્ઞાની જીવ પાપ, પુણ્ય, આશ્રવ, બંધનો કર્તા છે. સંવર, નિર્જરા, મોક્ષનો નહીં. પોતાના જ્ઞાયકભાવનું સ્વસંવેદન નિર્વિકલ્પ જ્ઞાનચેતનાના અભાવથી અજ્ઞાની પાપ-પુણ્ય અને આશ્રવ, બંધના પરિણામનો કર્તા છે. એ ચાર પ્રકારના પરિણામના પરિણામનરૂપ દશા છે. જ્ઞાની સંવરાદિ ત્રણ પદાર્થોનો કર્તા છે. સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. પુણ્યને કહ્યું પણ અનીહિતવૃત્તિથી તેને છોડી દીધું. સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષનો જ કર્તા છે.

મુમુક્ષુ :- અનીહિતવૃત્તિએ એટલે?

ઉત્તર :- ઈચ્છા વિના. અનીહિતવૃત્તિએ ઈચ્છા નથી કે એવું કરું, (પણ) આવ્યા વિના રહેતી નથી. કલો, સમજાણું કાંઈ? જુઓ! તેનો ખુલાસો પાછળ કુટનોટમાં કર્યો છે. પાછળના પાનામાં કુટનોટ. વિચ્છેદ. વિચ્છેદ કહ્યું ને? તેનો ખુલાસો કરે છે. (નીચે) કુટનોટ છે ને?

અહીં જ્ઞાનીના વિશિષ્ટ પુણ્યને, ખાસ પુણ્યને, સંસારવિચ્છેદના કારણભૂત કહ્યું, ત્યાં શુભભાવને કહ્યો ને? જેનાથી તીર્થંકરગોત્ર બંધાય આદિ, તે ભાવને સંસારવિચ્છેદના કારણભૂત કહ્યું. ત્યાં એમ સમજવું કે-ખરેખર તો સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર, અભેદરત્નત્રય નિશ્ચય. એ સંસાર- વિચ્છેદના કારણભૂત છે. સંસારની પર્યાયના પાપાદિનો નાશ કરવાવાળું તો નિશ્ચય રત્નત્રય છે. પરંતુ જ્યારે તે સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર અપૂર્ણદશામાં હોય છે. પુરી દશા નથી અપૂર્ણદશા છે, દર્શનજ્ઞાન તો છે પણ ચારિત્રમાં હજી અપૂર્ણદશા છે. ત્યારે તેની સાથે અનીહિતવૃત્તિ, અનીહિતવૃત્તિનો અર્થ કર્યો. અનિશ્ચિતવૃત્તિથી, ઈચ્છાવિના વૃત્તિથી વર્તતો થકો, ખાસ પુણ્યથી સંસારવિચ્છેદના કારણપણાનો આરોપ કરવામાં આવે છે. ખરેખર તો નિશ્ચયરત્નત્રય સંસારવિચ્છેદના કારણભૂત છે. શુભભાવમાં આરોપથી સંસારવિચ્છેદનું કારણ કહેવામાં આવ્યું. તે આરોપ પણ વાસ્તવિક કારણની-સમ્યક્દર્શનાદિની-હયાતીમાં જ થઈ શકે. જુઓ!

તે આરોપ પણ વાસ્તવિક એટલે આત્મા નિર્દોષ, નિર્વિકારીની રુચિ, જ્ઞાન અને રમણતા એવી ભૂમિકામાં જે શુભભાવ આવ્યો તેને આરોપ આપવામાં આવે છે. અજ્ઞાનીના શુભભાવમાં પણ સંસારવિચ્છેદનો આરોપ કહેવામાં આવતો નથી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ત્રણ થઈ ગયું છે. રાગનો અભાવ. તેનો રાગનો અભાવ. એ ભાવે બંધાણો છે તે રાગનો અભાવ કરશે. પ્રકૃતિ તેને કારણે નાશ થશે. ભાવનો નાશ કરીને થઈ જાશે. જ્ઞાનીને શુભભાવમાં આરોપ આવ્યો. કેમકે તેની દષ્ટિ ત્યાં નથી સ્વસંવેદનમાં છે. અનીહિતવૃત્તિથી આવ્યો. તેનો અભાવ કરીને વીતરાગતા થઈ જાશે. તો તેને પરંપરાનો આરોપ આપવામાં આવ્યો. અજ્ઞાનીને આત્માના સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય દષ્ટિ, જ્ઞાન નથી (તો) તેનો ગમે તેટલો શુભભાવ હોય, સંસારવિચ્છેદનો આરોપ પણ તે પુણ્યપરિણામમાં આવતો નથી. સમજાણું કાંઈ?

કેમકે સ્વદ્રવ્યના આશ્રયથી જ ભવનો અભાવ થાય છે. ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં વિકલ્પના આશ્રયે ભવનો અભાવ થતો નથી. શેઠી! નિર્દોષ, નિર્વિકાર આત્મતત્ત્વ. તત્ત્વ કહો કે ભાવ કહો. ત્રિકાળી જ્ઞાન, આનંદ સ્વભાવ તેના આશ્રયથી જ દષ્ટિ, જ્ઞાન ને લીનતા તે જ ભવના અભાવનું કારણ છે. જ્ઞાનીને શુભભાવ વચમાં આવ્યો તો આરોપ દેવામાં આવ્યો કે પરંપરા કારણ સંસારવિચ્છેદનું છે. ખરેખર તો છે જ નહીં. તે આરોપ પણ જ્ઞાની સમ્યક્દષ્ટિ સ્વસંવેદન, પોતાના દ્રવ્યના આશ્રયે દષ્ટિ જ્ઞાન કર્યા હોય તેને શુભભાવમાં આવો આરોપ આવે છે. સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય નથી. એકલો શુભરાગ થાય છે. ચાહે તે પંચમહાવ્રતનો હોય કે અઠીયાવીસ મૂળગુણનો હોય તે ભાવમાં પરંપરા સંસારવિચ્છેદના કારણનો આરોપ પણ આવતો નથી. બરાબર છે? જુઓ! આ ખુલાસો અભેદરત્નત્રય સંવર-નિર્જરાનું કારણ અહીંથી, હા, ચોથે તેટલા અંશે સંવર, નિર્જરા છે કે નહીં? કે ભેદરત્નત્રય-વ્યવહારરત્નત્રયથી સંવર, નિર્જરા થાય છે? વ્યવહારરત્નત્રય તો ઉદયભાવ છે, રાગ છે, વિકલ્પ છે. ઓહોહો!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- હા. હા. સાતમે કહો કે આઠમે કહો કે બારમે. ખબર છે. કોઈ વળી તેરમે પૂરા. બહુ જ ગડબડ થઈ ગઈ છે. ના ના ચારેયનો એક મત નથી એમાં. અજ્ઞાનીના અનેક મત હોય. સમજાણું કાંઈ? પછી વિકલ્પ આવે છે તેને ભેદરત્નત્રય કહે છે. સમજાણું કાંઈ? શું છે? શું ચરણાનુયોગમાં આવે છે? શુભભાવની વાત ચાલે છે. ચરણાનુયોગમાં પાપથી બચવા માટે શુભભાવની વાત ચાલે છે. પણ તે શુભભાવમાં સમ્યક્દર્શનજ્ઞાન પોતાનો શુદ્ધ સ્વભાવ એવી દષ્ટિ ન હોય તો એકલા શુભભાવમાં સંસાર-વિચ્છેદનો આરોપ પણ કહેવામાં આવતો નથી.

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનચિદાનંદ સ્વરૂપ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા તીર્થંકર પ્રભુએ જેવો આત્મા જોયો. તો આત્મા કોને કહે છે? શરીર, વાણી આ જડને આત્મા કહે છે? અને દયા, દાનના પરિણામને આત્મા કહે છે, તે તો આશ્રવ છે. પુણ્ય-પાપના પરિણામ તો આશ્રવ છે, તે આત્મા નથી. આત્મા નિર્દોષ સ્વભાવભાવ. જુઓ! માટે વિશેષણ આપ્યું. નિર્વિકાર આત્મતત્ત્વ. સમજાણું કાંઈ? પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ જે ભાવ છે તે તો આશ્રવ છે. અંધનું કારણ છે. તેનાથી રહિત નિર્દોષ, નિર્વિકારી આત્મતત્ત્વ ભગવાન જ્ઞાનમૂર્તિ પ્રભુ તેની અંતર રુચિ તે સંબંધી જ્ઞાન, તે સંબંધી લીનતા સાક્ષાત સંવર, નિર્જરા, મોક્ષનું કારણ છે. અમરચંદભાઈ! આ વાત છે.

‘લાખ વાતની વાત કરે પણ નિશ્ચય ઉર આણો’, આવે છે કે નહીં? ભાઈ! ઢાળમાં આવે છે. છ ઢાળામાં (આવે છે.) એ વાત જ પણ વ્યવહાર કરતાં કરતાં શું પણ નિશ્ચય વિના વ્યવહાર કહેતા જ નથી. અહીં તો એ કહે છે. સ્વચૈતન્ય જ્ઞાયકભાવ નિર્દોષભાવ સ્વભાવભાવ. પુણ્ય, પાપ વ્યવહારરત્નત્રય સદોષભાવ છે. રાગભાવ છે, ઉદયભાવ છે. સમ્યક્દષ્ટિને હોય છે પણ તે ભાવ સ્વભાવભાવ છે. તે નહીં. અરે! આવા નિર્ણયના પણ ઠેકાણા નહીં! આહાહા! એ ઊંડા કૂવાના ગંભીરપણાનો ક્યાંથી તેને પતો લાગે? આ ગંભીર પદાર્થ! ઓહોહો! કેટલા આનંદ ચૈતન્ય..બધાથી નિર્દોષ, કહ્યું ને? નિર્દોષ, નિર્વિકાર આત્મતત્ત્વ. નિર્વિકારઆત્મભાવ, ત્રિકાળ સ્વભાવભાવ, નિર્વિકાર નિર્દોષ આત્મતત્ત્વ. પુણ્ય, દયા, દાનના વિકલ્પો બધા

રાગ. એ તો આસ્ત્રવ તત્ત્વ છે. તેનાથી રહિત નિર્વિકારી પોતાનો ભગવાન મહાન સત્તાધામ આનંદ તે સંબંધી સચિ જ્ઞાન અને રમણતા, તે અભેદ રત્નત્રય, નિશ્ચય રત્નત્રય. સંવર, નિર્જરા મોક્ષનો પરિણમવાવાળો તે.

મુમુક્ષુ :- આ તો એકાંત થઈ ગયું. અનેકાંત ન થયું.

ઉત્તર :- એકાંત આ. એમ છે અને વ્યવહારરત્નત્રયથી નથી તેનું નામ અનેકાંત છે. વ્યવહારથી છે અને નિશ્ચયથી પણ છે એવું અનેકાંત છે જ નહીં. એ અભેદ રત્નત્રયથી સંવર, નિર્જરા, મોક્ષનો કર્તા છે. ભેદ રત્નત્રયથી સંવર, નિર્જરા, મોક્ષનો કર્તા નથી. તેનું નામ અનેકાંત છે. પરસ્પર વિરૂદ્ધ શક્તિ જુઓ. પરસ્પર વિરૂદ્ધ શક્તિનું નામ અનેકાંત છે. તે એમાં છે. એક વસ્તુને વસ્તુપણાને નીપજાવનારી અસ્તિ-નાસ્તિ આદિ પરસ્પર બે શક્તિનું પ્રકાશવું અનેકાંત છે. વિરૂદ્ધ અસ્તિ-નાસ્તિ. પોતાનું અભેદ રત્નત્રયથી એક જ મોક્ષમાર્ગ છે. વ્યવહારથી કહ્યું તે કથન માત્ર છે. છે નહીં. આહા! અત્યારે તો તે ઘડી થઈ ગઈ તે. નાખી દીધું નથી. તેની આણસમજણો નાખી દીધું છે. શેઠ! વ્યવહારનયે નહીં.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહારનયે પણ નહીં.

ઉત્તર :- વ્યવહારનય તો શ્રુતજ્ઞાનની એક પર્યાય છે. જાણવાલાયક બરાબર થયો, ત્યાં રાગ છે એવું જ્ઞાન થયું તો સમ્યજ્ઞાનનો અંશ છે. સમજાણું કાંઈ? જેવું ત્રિકાળી જ્ઞાયકનું જ્ઞાન થયું એવું વ્યવહારનું જ્ઞાન થયું. રાગ છે, ભેદ છે. એનું જ્ઞાન પણ વ્યવહારનય શ્રુતજ્ઞાનનો એક અંશ છે. નય છે. નિશ્ચયનય શ્રુતજ્ઞાનનો અંશ છે એમ વ્યવહારનયપણ શ્રુતજ્ઞાનનો અંશ છે. પણ જાણવા માટે છે. આદરવા માટે નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

વ્યવહારને ન જાણો અને ન માને તો તે એકાંત મિથ્યાદષ્ટિ છે. અને વ્યવહારને આદરણીય માને તો પણ એકાંત મિથ્યાદષ્ટિ છે. એ વાત છે. સર્વથા બંધનું કારણ છે. સર્વથા બંધનું કારણ છે. એ અહીંયા આવશે. કળશટીકા આવશે ને? સર્વથા બંધનું કારણ. સમજાણું કાંઈ? અલમ અલમ છે ને? ક્યાં ગયું અલમ? એ બતાવશે. જુઓ! શું કહે છે જુઓ!

દ્રવ્યક્રિયા સિદ્ધાંતને વાંચો, લખો ઈત્યાદિ કિંચીત્ ન અસ્તિ. શુદ્ધ જીવસ્વરૂપ અનુભવ સર્વથા મોક્ષમાર્ગ છે. અન્ય સમસ્ત સર્વથા મોક્ષમાર્ગ છે નહીં. આ બાર ગાથા આવતાં આવતાં વાર લાગી ને? આવે ત્યારે આવે ને? બાકી તો એવું સ્પષ્ટ કર્યું છે! સમજાણું કાંઈ? શુદ્ધ જીવને, અનુભવીને એકલું મોક્ષનું કારણ છે. સમયસાર ઉપરાંત જે જીવને સ્વરૂપનો અનુભવ નથી તેને બીજો દ્રવ્યક્રિયા સિદ્ધાંતને વાંચો લખો તે કિંચિત્ (જરા) પણ મોક્ષમાર્ગ નથી. રાગ છે, બંધમાર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? તેનું જ્ઞાન કરવું છે તે પણ શ્રુતજ્ઞાનનો અંશ છે. જાણવા લાયક છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? શુદ્ધ જીવસ્વરૂપ અનુભવ મોક્ષમાર્ગ સર્વથા છે. જયપૂરની ઢુંઢારી ભાષામાં ત્યાં છે લખ્યું છે. હોં! છે. અન્ય સમસ્ત મોક્ષમાર્ગ સર્વથા છે નહીં. લ્યો! આગળ પણ આ જ મોક્ષમાર્ગ છે એનાથી અધિક કોઈ મોક્ષમાર્ગ કહે, એવા અભેદરત્નત્રયથી બીજો કોઈ મોક્ષમાર્ગ કહે (તો તે) બહિરાત્મા છે,

મુમુક્ષુ :- પંચમહાવ્રત પાળે છે.

ઉત્તર :- કોણ પાળે છે? વચ્ચે આવે છે. પાળે કોણ? કહ્યું ને? અનીહિતવૃત્તિએ શુભભાવ પંચમહાવ્રત

આદિ મુનિને આવ્યા વિના રહેતા નથી. આવે છે જરૂર. ત્યાં પાળવું છે, આસ્રવનું રક્ષણ કરવું છે? પંપાળીને બચ્ચાને મોટા કરવા એવું કરવું છે? શેઠી! આવે છે. વ્યવહારની સાથે કહેવામાં આવે છે. આવે છે એનો અર્થ શું? અનીહિતવૃત્તિએ નિશ્ચયરત્નત્રયમાં સ્થિર ન હોય (ત્યારે) એવો ભાવ જરૂર આવે છે. વ્યવહાર રાગ શુભભાવ તેમાં આરોપ પણ આવે છે કે સંસારવિચ્છેદનું પરંપરા કારણ છે એવો પણ આરોપ આવે છે. એ નિશ્ચયરત્નત્રયની અભેદદષ્ટિ હોય તો. સમજાણું કાંઈ? તો શુભભાવ આવે છે. છે બંધનું કારણ.

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાયક ચિદાનંદ પ્રભુ, સર્વજ્ઞપરમાત્મા તીર્થકરદેવે જેવી વસ્તુ જોઈ એવી વસ્તુની અંતરદષ્ટિ જ્ઞાન અને રમણતા એક જ મોક્ષનો માર્ગ છે. કોઈ વચમાં વિકલ્પ... જે ભાવે તીર્થકરગોત્ર બાંધે એ ભાવ પણ મોક્ષમાર્ગ નહીં. જે ભાવે તીર્થકરગોત્ર બાંધે એ ભાવ પણ મોક્ષમાર્ગ નહીં. તે ભાવ બંધમાર્ગ છે. તારી પાસે મોટી પુંજી પડી છે, મહાધ્યાન તેની તો તું દષ્ટિ કરતો નથી, નિહાળતો નથી અને આ ગડબડ ક્રિયાકાંડ ચરણાનુયોગમાં કહ્યું છે, આ બધું કહ્યું છે. નિશ્ચયની ભૂમિકામાં કેવો વ્યવહાર હોય છે તેનું ધ્યાન કરાવ્યું છે. વ્યવહારનયથી કહે છે કે પાળો. પાળે છે એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

જુઓ! આ અલમ અલમમાં છે હો? ન સમયસાર ન પરમ ક્રિયિત અસ્તિ હલો, હલોમાં.સમજાણું કાંઈ? વાસ્તવિક આ કારણની-સમ્યઞ્ઞર્શનાદિની-હયાતિમાં જ થઈ શકે છે. નહીંતર આરોપ પણ હોતો નથી. લ્યો એ પૂરા થઈ ગયા. ૧૩૧ ગાથા. ૧૩૦ ગાથા પૂરી થઈ. ૧૩૧ ગાથા. હવે પુણ્ય-પાપપદાર્થોનું વ્યાખ્યાન છે. પુણ્ય કોને કહે છે, પાપ કોને કહે છે. તે વ્યાખ્યા. પછી આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ ચાલશે. પછી મોક્ષમાર્ગ પાપના વ્યાખ્યાન બાદ. કહો સમજાણું કાંઈ?

ગાથા-૧૩૧

મોહો રાગો દોસો ચિત્તપ્રસાદો ય જસ્સ ભાવમ્મિ ।

વિજ્ઞદિ તસ્સ સુહો વા અસુહો વા હોદિ પરિણામો ॥ ૧૩૧ ॥

મોહો રાગો દ્વેષશ્ચિત્તપ્રસાદઃ વા યસ્ય ભાવે ।

વિદ્યતે તસ્ય શુભો વા અશુભો વા ભવતિ પરિણામઃ ॥ ૧૩૧ ॥

પુણ્યપાપયોગ્યભાવસ્વભાવાખ્યાપનમેતત્ ।

इह हि दर्शनमोहनीयविपाककलुषपरिणामता मोहः । विचित्रचारित्रमोहनीयविपाकप्रत्यये प्रीत्यप्रीती रागद्वेषौ । तस्यैव मन्दोदये विशुद्धपरिणामता चित्तप्रसादपरिणामः । एवमिमे यस्य भावे भवन्ति, तस्यवश्यं भवति शुभोऽशुभो वा परिणामः । तत्र यत्र प्रशस्तरागश्चित्तप्रसादश्च तत्र शुभः परिणामः, यत्र तु मोहद्वेषावप्रशस्तरागश्च तत्राऽशुभ इति ॥ १३१ ॥

હવે પુણ્ય-પાપ પદાર્થોનું વ્યાખ્યાન છે.

છે રાગ, દ્રેષ, વિમોહ ચિત્તપ્રસાદપરિણતિ જેહને,

તે જીવને શુભ વા અશુભ પરિણામનો સદ્ભાવ છે. ૧૩૧.

અન્યથાર્થ :- (યસ્ય ભાવે) જેના ભાવમાં (મોહઃ) મોહ, (રાગઃ) રાગ, (દ્વેષઃ) દ્વેષ (વા) અથવા (ચિત્તપ્રસાદઃ) ચિત્તપ્રસન્નતા (વિદ્યતે) છે, (તસ્ય) તેને (શુભઃ વા અશુભઃ વા) શુભ અથવા અશુભ (પરિણામઃ) પરિણામ (ભવતિ) છે.

ટીકા :-આ, પુણ્ય-પાપને યોગ્ય ભાવના સ્વભાવનું (સ્વરૂપનું) કથન છે.

અહીં, દર્શનમોહનીયના વિપાકથી જે કલુષિત પરિણામ તે મોહ છે; વિચિત્ર (-અનેક પ્રકારના) ચારિત્રમોહનીયનો વિપાક જેનો આશ્રય (-નિમિત્ત) છે એવી પ્રીતિ-અપ્રીતિ તે રાગ-દ્રેષ છે; તેના જ (ચારિત્રમોહનીયના જ) મંદ ઉદયે થતાં જે વિશુદ્ધ પરિણામ તે ઋચિત્તપ્રસાદપરિણામ (-મનની પ્રસન્નતારૂપ પરિણામ છે. એ રીતે આ (મોહ, રાગ, દ્રેષ અથવા ચિત્તપ્રસાદ) જેના ભાવમાં છે, તેને અવશ્ય શુભ અથવા અશુભ પરિણામ છે. તેમાં, જ્યાં પ્રશસ્ત રાગ તથા ચિત્તપ્રસાદ છે ત્યાં શુભ પરિણામ છે અને જ્યાં મોહ, દ્રેષ તથા અપ્રશસ્ત રાગ છે ત્યાં અશુભ પરિણામ છે. ૧૩૧.

ગાથા-૧૩૧ ઉપર પ્રવચન

મોહો રાગો દોસો ચિત્તપ્રસાદો ય જસ્સ ભાવમ્મિ ।

વિજ્ઞદિ તસ્સ સુહો વા અસુહો વા હોદિ પરિણામો ॥ ૧૩૧ ॥

છે રાગ, દ્રેષ, વિમોહ ચિત્તપ્રસાદપરિણતિ જેહને,

તે જીવને શુભ વા અશુભ પરિણામનો સદ્ભાવ છે. ૧૩૧.

ટીકા :- આ, પુણ્ય-પાપને યોગ્ય ભાવના સ્વભાવનું (-સ્વરૂપનું) કથન છે. છે? ૧૯૪ પાના પાછળ ટીકા છે.

ટીકા :- આ, પુણ્ય-પાપને યોગ્ય, ભાવ હો? ભાવની વાત. આત્મામાં પુણ્યભાવ ને પાપભાવ જે દોષ છે, બંધનું કારણ છે, એ કોને કહેવા તેની અહીં ઓળખ કરાવે છે. પુણ્ય-પાપને યોગ્ય ભાવના સ્વભાવનું, જુઓ! એવા ભાવના સ્વભાવનું અર્થાત્ સ્વરૂપનું કથન છે.

અહીં, દર્શનમોહનીયના વિપાકથી જે કલુષિત પરિણામ તે મોહ છે. આત્મામાં પુણ્ય

પરિણામ મારો ધર્મ છે, પાપભાવમાં મને મજા પડે છે, એવો મિથ્યાત્વભાવ તે અશુભભાવ છે. તે મોહ છે. પાપ પરિણામ અને તેમાં મને મજા પડે છે, પુણ્ય પરિણામ તે મારો ધર્મ છે અને અલ્પજ્ઞપણું તે મારું પૂર્ણતત્ત્વ છે, એવી જેની દષ્ટિ છે તેને મોહ એટલે મિથ્યાત્વ કલુષિત પરિણામ કહેવામાં આવે છે. એ મિથ્યાત્વભાવ છે. મિથ્યાદર્શન શલ્ય.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- શું ફેર છે? એ કે બીજી? કહ્યું ને? એ એક વાત કરી છે. આત્મામાં જે પાપભાવ થાય છે, હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ-વાસના તેમાં મને મજા પડે છે, આનંદ આવે છે તે મિથ્યાત્વભાવ છે. અને દયા, દાન, પુણ્યના પરિણામ થાય છે તે ધર્મ છે, પરમાર્થધર્મ છે તે મિથ્યાત્વભાવ છે. અને આત્મામાં અલ્પજ્ઞ, અલ્પદર્શી, અલ્પવીર્ય જે અલ્પપર્યાય છે તેને પૂર્ણતત્ત્વ માનવું તે મિથ્યાત્વ છે. અલ્પમાં પૂર્ણને માનવું અને પુણ્યને ધર્મ માનવો અને પાપમાં મજા માનવી તેનું નામ કલુષિત મિથ્યાત્વભાવ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? પરપદાર્થની વાત નથી કરતા. વિકાર અને અલ્પજ્ઞ. સમજાણું કાંઈ? એ પ્રકારનો વિકાર અને એક અલ્પજ્ઞ, અલ્પદર્શી, અલ્પવીર્ય એટલો જ હું છું, એટલી જ દષ્ટિ રાખી છે, તેમાં મને મજા છે, એ જ મિથ્યાત્વ કલુષિતભાવ છે.

બહાર પૈસા મારા અને મકાન મારા માનવું તો ક્યાંય રહી ગયું. એ તો ધૂળ રહી ગઈ ક્યાંય. પૈસા ક્યાં આત્મામાં ઘુસી ગયા છે. એ તો બહાર છે, ખબર છે. અહીં ગજવામાં (ખીસ્સામાં) લાવ્યા છે? ક્યાં છે? અહીં પૈસા લાવ્યા છે? ગુંઝામાં છે? ક્યાં છે? ગુંઝા સમજો છો? જેબ. જેબ. છે? અહીંયા પૈસા છે? અમે પૈસાવાળા છીએ. એવી પોતાની પાસે મમતા છે. એ મમતા એ જ પાપ છે. અને તે પાપમાં મને મજા છે તે મિથ્યાત્વભાવ છે. ધૂળમાં રૂપિયા દાનમાં.. દાન તો રાગની મમતા કરે તો થાય છે. પૈસા હોય કે ન હોય તેની વાત ક્યાં કરે છે? એકેન્દ્રિયને પણ પુણ્યભાવ નથી હોતો? ત્યાં પૈસા નથી, મુનિને દાન નથી. અમરચંદભાઈ! આ નિગોદના જીવ. નિત્ય નિગોદ. મનુષ્ય થાય છે, પુણ્યભાવ શુભભાવ થાય છે, એમાં શું છે? કષાયની મંદતા થાય છે, શુભભાવ થાય છે. પૈસા પણ નથી. આહાર-પાણી દેવા માટે કાંઈ નથી. પુણ્ય પણ નથી. એક શરીર સિવાય મન ને વાણી પણ નહીં. તો શું આવ્યું? ભાવ તો પોતાની કષાયની મંદતાથી થાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? દર્શનમોહનીયના વિપાકથી જે કલુષિત પરિણામ. એ તો કર્મના નિમિત્તથી લીધું પણ પરિણામમાં પોતાનો સંબંધ કર્યો તો તેમાં કલુષિત પરિણામ મિથ્યાત્વ થયું તેને મોહ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? મિથ્યાદર્શન શલ્ય. મિથ્યાશ્રદ્ધા, વિપરીત અભિપ્રાય. એક વાત. તે અશુભભાવ છે. અહીં અશુભની વાત પહેલાં કરી. શુભને પછી લેશે.

એ પાપભાવ છે. મોહ એક પાપભાવ છે. પાપભાવ જેનો સ્વભાવ છે, સ્વરૂપ છે. લ્યો! (-અનેક પ્રકારના) ચારિત્રમોહનીયનો વિપાક જેનો આશ્રય (-નિમિત્ત) છે, પરિણામમાં. જીવમાં શુભ-અશુભ પરિણામ થાય છે, ચારિત્રમોહનીયનો વિપાક જેનો આશ્રય છે, જુઓ! પહેલાં દર્શનમોહનીયના વિપાકથી કલુષિત પરિણામ એમ કહ્યું હતું. અહીં ખુલાસો કરી દીધો. ચારિત્રમોહનીયનો વિપાક જેનો આશ્રય છે. નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? તેમાં એમ લેવું. દર્શનમોહનીયનો ઉદય મિથ્યાત્વ પરિણામ કરે

છે તો તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? એવી પ્રીતિ-અપ્રીતિ તે રાગ-દ્રેષ છે. લ્યો! એ રાગ અને દ્રેષ. દયા-દાનનો ભાવ એ પુણ્ય રાગ અને બીજો દ્રેષ. અને સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર લક્ષ્મી પ્રત્યે પ્રેમ એ અશુભરાગ. સમજાણું કાંઈ?

તેના જ (ચારિત્રમોહનીયના) મંદ ઉદયે, છે ને? એવી પ્રીતિ-અપ્રીતિ તે રાગ-દ્રેષ છે. મંદ ઉદયે થતાં જે વિશુદ્ધ પરિણામ તે પુણ્ય છે. રાગમાં પણ, એ તો પહેલાં આવ્યું તે અશુભ છે. મંદ ઉદયે, રાગનો મંદ ભાવ હોય દયાનો, દાનનો, વિશુદ્ધ પરિણામ તે શુભપુણ્ય છે, પુણ્યબંધનું કારણ છે. ધર્મ નહીં, સંવર, નિર્જરા નહીં. ચિત્તપ્રસાદપરિણામ, જુઓ! ચિત્તની પ્રસન્નતા, વિશુદ્ધતા, ઉજ્જવળતા. એ બધા શુભભાવ છે. (-મનની પ્રસન્નતારૂપ પરિણામ) છે. આ રીતે આ (મોહ, રાગ, દ્રેષ અથવા ચિત્તપ્રસાદ) જેના ભાવમાં છે, તેને અવશ્ય શુભ અથવા અશુભ પરિણામ છે. લ્યો! જેના ભાવમાં આવા ભાવ છે તેને શુભ અને અશુભ (પરિણામ છે.) રાગ-દ્રેષ એકલા સ્ત્રી, કુટુંબ આગળ છે તે અશુભ છે. દ્રેષને અહીં અશુભ ગણવામાં આવ્યા છે. મોહ, મિથ્યાત્વ અશુભ છે. દયા, દાન આદિમાં રાગની મંદતા હોય તો તે શુભ છે.

એ રીતે આ (મોહ, રાગ, દ્રેષ અથવા ચિત્તપ્રસાદ) જેના ભાવમાં છે, જે આત્માની પર્યાયમાં તે છે, તેને અવશ્ય શુભ અને અશુભ પરિણામ (છે.) કહેવામાં આવશે. બેય પુણ્ય ને પાપના ભાવ છે. પુણ્ય ને પાપ તત્ત્વ છે. જ્ઞાયકતત્ત્વ ભિન્ન આત્મા. નિર્દોષ સ્વભાવભાવરૂપી જ્ઞાયકભાવ તેમાં પરિણામમાં આ શુભ અને અશુભભાવ હોય (તે) બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? ધર્મનું કિંચિત કારણ નહીં. દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, વિકલ્પ એ પુણ્ય પરિણામ. હિંસા જૂઠ, ચોરી, અવ્રત વિકલ્પ તે પાપ પરિણામ. જેના પરિણામમાં પુણ્ય ને પાપભાવ બેય બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? તેમાં, જ્યાં પ્રશસ્ત રાગ તથા ચિત્તપ્રસાદ છે, જુઓ! ખુલાસો કરે છે. જેમાં શુભરાગ છે, દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા અને ચિત્તની પ્રસન્નતા, દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર પ્રત્યેનો ઉદ્ધાસ, પ્રસન્નતા એવા શુભ પરિણામ. એ શુભ પરિણામ છે, પુણ્ય પરિણામ છે. પુણ્યબંધનું કારણ છે. ધર્મ નહીં. સમજાણું કાંઈ? હજી તો બહુ જ ગડબડ ચાલે છે. સારા વીતરાગના માર્ગમાં... દયા, દાન, વ્રત, તપ, ભક્તિ કરો, તે ધર્મ છે. ભગવાન કહે છે કે તે રાગ મંદ હોય તો પુણ્ય છે. ધર્મ બર્મ નહીં. ધર્મ સંવર, નિર્જરા છે. આ તો પુણ્ય-પાપ તત્ત્વની વાત ચાલે છે. પુણ્ય-પાપ (તે) સંવર, નિર્જરા નથી. સંવર, નિર્જરા (તે) પુણ્ય-પાપ નથી. સમજાણું કાંઈ? સાત પદાર્થની વ્યાખ્યા ચાલે છે. જીવ અને અજીવ બે દ્રવ્ય છે. બેના સંગથી સાત પર્યાય જીવમાં અને સાત પર્યાય જડમાં (છે.) અહીં જીવની વાત ચાલે છે. અને જ્યાં મિથ્યાત્વભાવ છે, દ્રેષભાવ છે. અને અપ્રશસ્ત મેલા રાગ (અશુભ) છે ત્યાં અશુભ પરિણામ છે. લ્યો! શુભ-અશુભ પરિણામની વ્યાખ્યા. સમજાણું કાંઈ? આટલું પણ સમજાય નહીં. કહો, આહાહા! હોંશિયાર કેટલા?

આત્મામાં જેટલો વિપરીત મિથ્યાત્વનો ભાવ છે કે પુણ્ય પરિણામમાં ધર્મ છે. તે પુણ્ય પરિણામ દયા, દાન તે સંવર છે. એવી માન્યતાનો ભાવ મિથ્યાત્વભાવ છે. તે અશુભભાવ છે. અને પર પ્રત્યે દ્રેષ કરવો તે અશુભભાવ છે. અને સ્ત્રી, કુટુંબ પ્રત્યે રાગ કરવો તે અશુભભાવ છે. અને દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર પ્રત્યે, સાચા

પ્રત્યે ઉદ્ધાસ કરવો, ભક્તિ ચિત્તની પ્રસન્નતાભાવ તે શુભ છે. શુભ અને અશુભ બન્ને બંધનું કારણ છે. કર્મનો ઉદય કોણે કહ્યું? સાંભળ્યું નહીં? નિમિત્ત છે તે તો. ઉદય કોણે કીધું? જૈનમાં કર્મની લાકડી ઘરી ગઈ છે. અને એક પુણ્ય પરિણામથી ધર્મ થાય છે, એવી લાકડી ઘરી ગઈ છે. અનાદિની છે અને વર્તમાનમાં એવું કહેવાવાળા મળ્યા તો પુષ્ટિ થઈ ગઈ. શેઠી! આ મોટા જૂના માણસ વૃદ્ધ છે, તેને પણ લાકડી ઘરી ગઈ. એ તો અહીંયાં આવી ને જરી કર્યા. નહીંતર તો, નહીં નહીં, આ શું? પ્રવિણભાઈ! આ તો પૂર્વની વાત છે. જુઓ! અનાદિકાળથી

મુમુક્ષુ :- ચમક થાય છે.

ઉત્તર :- ચમક થાય છે. ચમક થાય છે ને? લોઢાને કાટ લાગી જાય છે ને પછી ચમક થાય છે ને? અરે! સાંભળ તો ખરો? અહીં તો કહે છે કે, જેટલા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, વિકલ્પ, તપ મેં કર્યું એવો વિકલ્પ ઊઠે છે તે બધા પુણ્ય પરિણામ છે. તે પુણ્ય પરિણામ છે. તેનાથી પુણ્ય બંધાશે. આત્માને બિલકુલ ધર્મ નહીં થાય. અનાદિથી તે કરે છે અને કરતો આવે છે. પોતાનો સ્વભાવ પુણ્ય પરિણામથી ભિન્ન છે. તેની દૃષ્ટિ કર્યા વગર, તેનો અનુભવ કર્યા વગર ક્યારેય સંવર, નિર્જરા હોતા નથી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- તપથી શું? શું તપ? આ હું નહીં એવો વિકલ્પ તે શુભ છે. તપ શું? શુભ પરિણામ છે, જો રાગ મંદ કર્યો હોય તો. માન માટે કર્યું હોય તો અશુભભાવ છે. અપવાસ બપવાસ પંદર કર્યા અને મારી, શું કહેવાય સાંજી વહેંચે ઈ. ભેગા થઈને સાંજી વહેંચે છે ને? લ્હાણી કરે, સાંજી કે કાંઈક એવું કરે, આપે આમ આપે. ઓહોહો! વળી પચ્ચીસ માણસો પૂછવા આવે. ઓહો! બહેન બહુ અપવાસ! પછી સૂંઠ બુંઠ ચોપડે ને કરે ઓહોહો! એ તો એકલા પાપભાવ છે. જગતમાં માન લેવાનો ભાવ છે. અને એવી કોઈ વિધવા બાઈ હોય, પાંચ પચીસ હજાર ખર્ચાવવા હોય ઘણી પાસે કે કોઈ દીકરા પાસે, એ તો પાપભાવ છે. પણ રાગ મંદ કર્યો હોય તો પુણ્ય છે. ધર્મ તો નહીં.

ધર્મ તો આત્મા આનંદકંદ. શુદ્ધ દ્રવ્યમાં દૃષ્ટિ લગાવ્યા વિના ધર્મની પર્યાય દ્રવ્યમાંથી આવતી નથી. સમજાણું કાંઈ? અનાદિથી માન્યું છે અને લોકોએ પુષ્ટિ કરી છે. હાય! હાય! બાયડીયું, આ બધા વર્ષાતપ કરે અને પછી ખર્ચ કરાવે. પાંચ, દસ હજાર.. પાંચ, દસ હજાર ખર્ચે આહાહા! અને નહીંતર આ માણસ મરી જાય છે ને? પછી ન સુવે ને? છાતી ન કૂટે તો, લાકડું પડ્યું છે આ? એમ બાયડીયું રોવડાવે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ધૂળમાંય જાણતો નથી. પાપ છે ત્યાં. એમ આ જરી અપવાસ બપવાસ કરે, લાંઘણું. અને પાછો બે પાંચ હજાર ખર્ચાવે તો, આહાહા! પૂજાય-પૂજાય બાપા! ધૂળમાંય તપ નથી. હવે સાંભળને? તપ કોને કહેવી તને ખબર નથી.

ભગવાન ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા તીર્થંકરદેવ જૈન પરમેશ્વર જેને સો ઈન્દ્રો પૂજનિક. એ ભગવાન કહે છે કે ભગવાન તારી ચીજ એ દયા, દાન, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી ભિન્ન અંદર છે. એવી દૃષ્ટિ કર્યા વિના તને ધર્મ ત્રણકાળમાં સંવર, નિર્જરા હોતી નથી. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનભાઈ! આ ભગવાનભાઈ અહીં

પડાવ નાખ્યો છે. હા, એ મિથ્યાત્વ છે, બાપા! ઈ મોટું મિથ્યાત્વ છે. દરેક મિથ્યાત્વ સાથે છે.

અહીં તો કહે છે, હૈં? બધે ફરી વળે. એમ કે અહીં ધર્મ પણ મોંઘો થઈ ગયો, એમ. તેલ મોંઘુ, ગોળ મોંઘા, અનાજ મોંઘુ, ધર્મ મોંઘો થઈ પડ્યો એમ કહે છે. અહીં ધમાલ છે. સમજાણું કાંઈ? બધું મોંઘુ થઈ ગયું. ધર્મ પણ મોંઘો થઈ ગયો છે. ધર્મ તો દુર્લભ જ છે. અનાદિથી દુર્લભ છે. પોતાનો છે માટે સુલભ છે. નથી પામ્યો માટે દુર્લભ છે. એ વાત છે. હં... પોતાથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં કોઈની જરૂર નથી. વિકલ્પની જરૂર નહીં, મનની જરૂર નહીં, પૈસાની જરૂર નહીં, નહીં. કોઈની જરૂર નહીં. એ પોતાના આત્માથી પ્રાપ્ત થાય છે. એને તો સુલભને દુર્લભ માને છે. અને આ લક્ષ્મી બક્ષ્મી ધૂળ અનંતવાર મળી. અનંતવાર આવી અને અનંતવાર ગઈ. એ તો પુણ્ય હોય તો આવે તેમાં શું છે? ધૂળમાં છે. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો કહે છે, પ્રશસ્તરાગ તથા ચિત્તપ્રસાદ છે ત્યાં શુભ પરિણામ, શુભભાવ. અને મોહ, દ્વેષ તથા અપ્રશસ્ત રાગ છે ત્યાં અશુભ પરિણામ છે. આ તેનું શુભાશુભ પરિણામનું સ્વરૂપ. તેમાં નક્કી કરવું જોઈએ. નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરવામાં પુણ્ય-પાપનું ત્રીજું સ્વરૂપ કયા પ્રકારે છે. તેમાં તેણે સમજીને શ્રદ્ધા કરવી જોઈએ. આ નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરાવે છે. પુણ્ય તત્ત્વને સંવર માને અને સંવરતત્ત્વ ભૂલી જાય. મૂઢ છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ? વાત કરીને કેટલું સ્પષ્ટ કર્યું છે. જુઓ!

અહીં તો કહે, ચિત્તપ્રસન્નતા શુભભાવ છે. નામ કર્મમાં આવે છે.....ચાર કારણથી શુભભાવ છે, તે શુભ છે. તેનાથી પુણ્ય બંધાય છે. નામકર્મથી પુણ્ય બંધાય છે, લ્યો! એ ચાર બોલ આપણે તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં આવે છે ને? ચાર પ્રકારે પુણ્ય બંધાય છે. નામ કર્મ. કાયની સરળતા, વચનની સરળતા, મનની સરળતા, અવિસંવાદ કોઈને ઠગવા નહીં. એવા ચાર ભાવ આવે છે. ચારથી પુણ્ય બંધાય છે પાપ. નામકર્મનું પુણ્ય બંધાય છે. સમજાણું કાંઈ? આવે છે? નામકર્મમાં આવે છે. શુભ નામકર્મ બંધાય છે ને? કાયા, વાણી, મન એ તો જડ. પણ તેમાં સરળ પરિણામ રાખવા (તે) પુણ્યભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? એ કહે છે. એ જ્ઞાનાર્ણવમાં આવે છે. જ્ઞાનાર્ણવ શું કહેવાય? જુઓ! જ્ઞાનસાગર એ અમારે વીરજીભાઈના પિતાજી હતા ને? એ ક્રિયાકાંડમાં માનવાવાળા. આ જ્યાં બ્યાસીમાં બોલ આવ્યો, મનને વાણીના પરિણામ અંદર સરળ હોય પુણ્યબંધ છે, ધર્મ નહીં. મહારાજ! કાંઈક વાત તો કહો. એકલા ખાનગી આવ્યા હતા. શું વાત છે? એ તો નિમિત્ત છે. પણ અંદર સરળતાના પરિણામ હોય કાયાસંબંધી, ભાષાસંબંધી શુભનામ. જુઓ! તમારા જ્ઞાનસાગરે લખ્યું છે.

આ પોષા કરે ને સામાયિક કરે. ક્યાં તારા પોષા ને સામાયિક! હજી વસ્તુની ખબર નથી, આત્મા કોણ છે, શું કરી શકે છે, કેવો જ્ઞાતા-દષ્ટા છે, શું કરી શકે છે, ખબર નથી. આ તારા પોષા ને સામાયિક ક્યાંથી આવ્યા? પોષા ને સામાયિક તો પંચમ ગુણસ્થાનમાં હોય છે. હજી સમ્યજ્ઞાનની તો ખબર નથી. શેઠી! એ મોટા મોટા હતા. વીરજીભાઈના પિતાજી! મોટા વ્રત! બત્રીસ સૂત્ર. ચાલતા સૂત્ર કહેવાતા. બત્રીસ સૂત્ર કહેવાય ને? સાધુ-આર્યિકાને વંચાવે. જામનગરમાં મોટા... એ જ્યાં બે વ્યાખ્યાન સાંભળ્યા ત્યાં મુંઝાઈ ગયા. ૮૨ની સાલ. આડત્રીસ વર્ષ થયા. એક દિવસ જ્યાં વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું આ... દેખો તો જ્ઞાનસાગરમાં તમારા જામનગરથી બહાર પડ્યું છે, પુનાતર તરફથી. ત્રણ યોગની સરળતા પુણ્યબંધનું કારણ છે. ત્રણ

યોગમાં સરળતા ધર્મ છે, એમ તેણે નથી લખ્યું. સમજાણું કાંઈ?

શુભ અને અશુભ નવ તત્ત્વમાં શુભ-અશુભ કોને કહે છે તેનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. તેને એમ સમજવું. તેને સંવર, નિર્જરા ન સમજવી. તેને આખો પૂર્ણ આત્મા ન સમજવો. દયા, દાન આદિનો રાગ આવ્યો, રાગ મંદ પ્રસન્નતા તેને પુણ્ય સમજવું. સાથે મિથ્યાત્વ આદિ ભાવ તેને પાપ સમજવું. જ્ઞાયકભાવ તેને જીવ સમજવો. અને સંવર, નિર્જરા બીજી ચીજ છે એ આગળ નવ તત્ત્વમાં વિસ્તારમાં કહેશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

નિર્વિકલ્પ થવાવાળો જીવ નિર્વિકલ્પ થવા પહેલાં આવો નિર્ણય કરે છે કે રાગાદિભાવે સદાચ હું પરિણમનારો નથી. પણ જ્ઞાન-દર્શનરૂપ પરિણમનારો (એવા સ્વભાવે) છું. હજુ રાગાદિભાવો થશે એમ જાણે છે. છતાં તેના સ્વામીપણે હું થનાર નથી, મને ભવિષ્યમાં સમ્યક્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર થશે એવો મારો પ્રયત્ન છે છતાં તે વખતે રાગ હશે, પરંતુ તે રૂપે હું (સ્વભાવે કરીને) પરિણમનાર નથી તેવો નિર્ણય છે. નિર્ણય કરે છે પર્યાયમાં. પછી અનુભવ થશે પર્યાયમાં. પણ તે પર્યાય એવો નિર્ણય કરે છે કે હું તો ચિન્માત્ર અખંડ જ્યોતિસ્વરૂપ છું, પર્યાયરૂપ નથી. ૨૯ (પરમાગમ સાર)

ગાથા-૧૩૨

સુહપરિણામો પુણ્ણં અસુહો પાવં તિ હવદિ જીવસ્સા।
 દોણ્ણં પોગલમેત્તો ભાવો કમ્મત્તણં પત્તો।।૧૩૨।।

શુભપરિણામઃ પુણ્યમશુભઃ પાપમિતિ ભવતિ જીવસ્ય ।

દ્વયોઃ પુદ્ગલમાત્રો ભાવઃ કર્મત્વં પ્રાપ્તઃ ॥ ૧૩૨ ॥

પુણ્યપાપસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

જીવસ્ય કર્તુઃ નિશ્ચયકર્મતામાપન્નઃ શુભપરિણામો દ્રવ્યપુણ્યસ્ય નિમિત્તમાત્રત્વેન કારણીભૂતત્વાત્તદાસ્રવક્ષણાદૂર્ધ્વં ભવતિ ભાવપુણ્યમ્ । एवं जीवस्य कर्तुर्निश्चयकर्मतामापन्नोऽ-
 शुभपरिणामो द्रव्यपापस्य निमित्तमात्रत्वेन कारणीभूतत्वात्तदास्रवक्षणार्द्ध्वं भावपापम् । पुद्गलस्य कर्तुर्निश्चयकर्मतामापन्नो विशिष्टिप्रकृतित्वपरिणामो जीवशुभपरिणामनिमित्तो द्रव्यपुण्यम् । पुद्गलस्य कर्तुर्निश्चयकर्मतामापन्नो विशिष्टप्रकृतित्वपरिणामो जीवाशुभपरिणामनिमित्तो द्रव्यपापम् । एवं व्यवहारनिश्चयाभ्यामात्मनो मूर्तममूर्तञ्च कर्म प्रज्ञापितमिति ॥ १३२ ॥

શુભભાવ જીવના પુણ્ય છે ને અશુભ ભાવો પાપ છે;

તેના નિમિત્તે પૌદ્ગલિક પરિણામ કર્મપણું લહે. ૧૩૨.

અન્યથાર્થ :- (જીવસ્ય) જીવના (શુભપરિણામઃ) શુભ પરિણામ (પુણ્યમ્) પુણ્ય છે અને (અશુભઃ) અશુભ પરિણામ (પાપમ્ इति भवति) પાપ છે; (દ્વયોઃ) તે બન્ને દ્વારા (પુદ્ગલમાત્રઃ ભાવઃ) પુદ્ગલમાત્ર ભાવ (કર્મત્વં પ્રાપ્તઃ) કર્મપણાને પામે છે (અર્થાત્ જીવના પુણ્ય-પાપભાવના નિમિત્તે શાતા-અશાતાવેદનીયાદિ પુદ્ગલમાત્ર પરિણામ વ્યવહારથી જીવનું કર્મ કહેવાય છે).

ટીકા :- આ, પુણ્ય-પાપના સ્વરૂપનું કથન છે.

જીવસ્ય કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત શુભ પરિણામ દ્રવ્યપુણ્યને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે તેથી 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને (-અનુલક્ષીને) તે શુભ પરિણામ 'ભાવપુણ્ય' છે. (શાતાવેદનીયાદિ દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવનો જે પ્રસંગ બને છે તેમાંજીવના શુભ પરિણામ નિમિત્તકારણ છે માટે 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવ'પ્રસંગની પાછળ પાછળ તેના નિમિત્તભૂત શુભપરિણામને પણ 'ભાવપુણ્ય' એવું નામ છે.) એવી રીતે જીવસ્ય કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત અશુભપરિણામ દ્રવ્યપાપને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે તેથી 'દ્રવ્યપાપાસ્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને (-અનુલક્ષીને) તે અશુભપરિણામ 'ભાવપાપ' છે.

પુદ્ગલરૂપ કર્તાના *નિશ્ચયકર્મભૂત વિશિષ્ટપ્રકૃતિરૂપ પરિણામ (-શાતાવેદનીયાદિ ખાસ પ્રકૃતિરૂપ પરિણામ)-કે જેમાં જીવના શુભપરિણામ નિમિત્ત છે તે દ્રવ્યપુણ્ય છે. પુદ્ગલરૂપ કર્તાના *નિશ્ચયકર્મભૂત વિશિષ્ટપ્રકૃતિરૂપ પરિણામ (-અશાતાવેદનીયાદિ ખાસ પ્રકૃતિરૂપ પરિણામ)-કે જેમાં જીવના અશુભપરિણામ નિમિત્ત છે તે દ્રવ્યપાપ છે.

આ પ્રમાણે વ્યવહાર તથા નિશ્ચય વડે આત્માને મૂર્ત તથા અમૂર્ત કર્મ દર્શાવવામાં આવ્યું. ભાવાર્થ :-નિશ્ચયથી જીવના અમૂર્ત શુભાશુભપરિણામરૂપ ભાવપુણ્યપાપ જીવનું કર્મ છે. શુભાશુભપરિણામ દ્રવ્યપુણ્યપાપનું નિમિત્તકારણ હોવાને લીધે મૂર્ત એવાં તે પુદ્ગલપરિણામરૂપ (-શાતા-અશાતાવેદનીયાદિ) દ્રવ્યપુણ્યપાપ વ્યવહારથી જીવનું કર્મ કહેવાય છે.

પ્રવચન નં:-૩૨, ગાથા-૧૩૨
ભાદરવા વદ ૬, શનિવાર, તા:-૨૭-૯-૬૪, રવિવાર

પંચાસ્તિકાય:-૧૩૨ ગાથા ચાલે છે. ભગવાન તીર્થંકરદેવે જે નવ પદાર્થનો વિસ્તાર કહ્યો, તેનો વિસ્તાર ચાલે છે. આ ૧૩૨મી ગાથા આવી છે. પુણ્ય-પાપના સ્વરૂપનું કથન. નવ પદાર્થ છે ને, નવ તત્ત્વ. જીવ-અજીવ તો બે દ્રવ્ય છે દ્રવ્ય. દ્રવ્ય એટલે વસ્તુ. જીવ-અજીવ બે પદાર્થ. તેના સંયોગમાં સાત પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે. જીવમાં સાત પર્યાય-પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. જડમાં સાત પર્યાય કર્મે ઉત્પન્ન થાય છે. એ બે કર્મ મળીને નવ તત્ત્વ કહેવામાં આવ્યા છે.

નવ તત્ત્વ શું છે તે સમજ્યા વગર તેની સાચી શ્રદ્ધા થતી નથી અને સાચી શ્રદ્ધા વગર સમ્યજ્ઞર્શન થતું નથી. સમ્યજ્ઞર્શન વગર તેને કોઈ વ્રત, તપ, સંવર થતા નથી. બધું અજ્ઞાન થાય છે. તો કહે છે, પુણ્ય અને પાપ ભગવાન તીર્થંકરદેવ પરમાત્માએ શું સ્વરૂપ કહ્યું કે જે પુણ્ય અને પાપભાવ બેય હેય છે. સમજાણું કાંઈ? હેય છે. છોડવા લાયક છે. ધર્મ નહીં. પુણ્ય અને પાપ બેય ભાવ ધર્મ નથી. પણ છે તેને જાણવા લાયક છે. સમ્યજ્ઞિને પણ પુણ્ય આદિ પાપનો ભાવ આવે છે. તે જાણવા લાયક છે. આદરવા લાયક નથી. એ પુણ્ય-પાપનું શું સ્વરૂપ છે એ બતાવે છે. જુઓ! ગાથા ૧૩૨.

સુહપરિણામો પુણ્ણં અસુહો પાવં તિ હવદિ જીવસ્સ ।

દોણ્ણં પોગ્ગલમેત્તો ભાવો કમ્મત્તણં પત્તો ॥ ૧૩૨ ॥

જીવ કર્તા છે અને શુભ પરિણામ તેનું (અશુદ્ધનિશ્ચયનયે) નિશ્ચયકર્મ છે.

*પુદ્ગલ કર્તા છે અને વિશિષ્ટપ્રકૃતિરૂપ પરિણામ તેનું નિશ્ચયકર્મ છે (અર્થાત્ નિશ્ચયથી પુદ્ગલ કર્તા છે અને શાતાવેદનીયાદિ ખાસ પ્રકૃતિરૂપ પરિણામ તેનું કર્મ છે).

ટીકા :-જીવરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત શુભ પરિણામ, જુઓ! આટલા શબ્દની વ્યાખ્યા આત્મા અનંતગુણનો પિંડ પૂર્ણ સ્વરૂપ આત્મા છે. તેની પર્યાયમાં જીવ કર્તા થઈને, કર્તા થઈને પુણ્ય પરિણામનો રટવાવાળો થઈને આત્મામાં શુભભાવ પુણ્ય થાય છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! જીવરૂપ કર્તાના, જીવ કર્તા છે. કરવાવાળો છે. નિશ્ચયકર્મભૂત, આત્માની પર્યાયમાં, અવસ્થામાં દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજાનો જે વિકલ્પ ઊઠે છે તે રાગ છે, તે પુણ્ય છે, તે નિશ્ચયથી આત્માનું કાર્ય છે. સમજાણું કાંઈ? શું શેઠી! શું થયું?

મુમુક્ષુ :- સર્વથા હેય બતાવ્યું.

ઉત્તર :-હા, સર્વથા હેય.

મુમુક્ષુ :- આશ્રય કરવા લાયક છે.

ઉત્તર :- આશ્રય બાશ્રય કરવા લાયક બિલકુલ નહીં. પુણ્યભાવ આશ્રય કરવા લાયક માને એ મિથ્યાદષ્ટિ મૂઢ છે. એ જૈન છે નહીં. તેને જૈનની, વીતરાગની આજ્ઞા શું છે તેની ખબર નથી.

મુમુક્ષુ :- આવે તો છે?

ઉત્તર :- આવે છે તો આજ્ઞા છે રાખવાની? તેમાં શું આવ્યું? એ તો કાલ આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ? અહીં કહે છે કે જીવરૂપ કર્તા, પોતાના નિશ્ચય કર્મ એટલે કાર્યભૂત. આત્માની પર્યાયમાં થાય છે તે કારણે નિશ્ચય અને શુભભાવ છે તે કાર્ય. આત્માની દયાના, અહિંસાના, સત્યના, દત્તના, બ્રહ્મચર્યના, અપરિગ્રહના, દાન વગેરે ભાવ, ભક્તિ, વ્રત, પૂજા એવા જે રાગ આવે છે, તે નિશ્ચયથી કર્તા આત્માનું કાર્ય છે. છે તે પર્યાય. તે શુભરાગરૂપી વિકારી પર્યાય તેને પુણ્ય કહે છે. શા માટે પુણ્ય કહે છે તે પણ અહીં થોડું લઈ લેશે. સમજાણું કાંઈ? ખબર ન મળે શું પર્યાય છે. દેરીયાજી! પર્યાય સિદ્ધમાં પણ લાગુ પડી ગઈ. પર્યાય પીછો છોડતી નથી. પર્યાય તો પોતાનો સ્વભાવ છે. વિકારી હોય કે અવિકારી હોય દરેક આત્માના પર્યાય પરિણામ અવસ્થા કહો, પર્યાય કહો તે તેનો ધર્મ છે. ધર્મનું નામ તેનો સ્વભાવ છે. પર્યાય ન હોય તો દ્રવ્ય ન હોય, દ્રવ્ય ન હોય તો પર્યાય ન હોય. પણ ખબર નહીં. વસ્તુ આમ એવી અંધાધૂંધ ચાલે અને માની લ્યે.

ભગવાનઆત્મા દ્રવ્ય છે. અનંતગુણનો પિંડ, પદાર્થ. તેની પર્યાયમાં પરિણામન છે. પલટવું અવસ્થા થાય છે. તેમાં આ પુણ્યપરિણામ એક અવસ્થા છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ એવો જે વિકલ્પ ઊઠે છે, બહારની ક્રિયા નહીં. રાગ ઊઠે છે. એ શુભ પરિણામ પુણ્ય છે. જેનાથી શાતાવેદનીય આદિ બંધ પડે છે. ધર્મ નહીં. નિશ્ચયકર્મભૂત, જુઓ! તે નિશ્ચયથી આત્માનું કાર્ય છે. કોણ? શુભ પરિણામ, શુભભાવ, શુભ પર્યાય, શુભ વિકારી દશા તે આત્મામાં, આત્માથી કર્તા થઈને, શુભ પરિણામ આત્માની પર્યાયમાં થાય છે. તેનો કર્તા આત્મા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

એ શુભ પરિણામ નિશ્ચયકાર્યભૂત દ્રવ્યપુણ્યને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે. શું કહે છે, જે શુભભાવ થયા અહિંસા, સત્ય, દત્ત, દયા આદિ નવા પુણ્ય શાતાવેદનીય ઉચ્ચ ગોત્ર, લાંબુ આયુષ્ય વગેરે. જેનું લાંબુ હોય-નારકીનું તો સાત છે. મનુષ્ય આદિનું. એવું આયુષ્ય અને નામ કર્મ પુણ્ય-યશોકીર્તિ વગેરે. એવી જડ પ્રકૃતિ બંધાય છે, તેમાં શુભ પરિણામ નિમિત્ત પડે છે. તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. કહો. સમજાણું કાંઈ? શુભ પરિણામ, જો જીવનું નિશ્ચય કાર્ય છે. તે દ્રવ્યપુણ્ય. દ્રવ્યપુણ્ય સમજાય છે? જડ જડ.

કર્મમાં શાતાવેદનીય આદિ રજકણ જે પડે, રજકણ ધૂળ ઝીણી. આઠ કર્મ છે તેમાં ચાર કર્મ અઘાતિમાં પુણ્ય છે અડધા. બીજા પાપ છે. અને ચાર ઘાતિકર્મ તો એકલા પાપ જ છે. (શ્રોતા :- ઘાત કરવાવાળા) ઘાત કરવાવાળા નહીં. એમ નથી કહેતાં. પાપ છે એમ કહે છે. કર્મ પોતાની પર્યાયને ઘાત કરતા નથી. કહેવા માત્ર છે. કર્મ તો જડ છે. પર પદાર્થ પોતાની પર્યાયને ઘાત કરે એમ ક્યારેય બનતું નથી. ઘાતિકર્મ ઘાત કરે. એ નામ આવ્યું. ભિખારીનું લક્ષ્મીચંદ નામ આવ્યું તો લક્ષ્મીચંદ થઈ ગયો? ભિખારીને લક્ષ્મીચંદ નામ નથી આપતાં? એવું નામ છે આ. એ પરમાણુની પર્યાયનું નામ ઘાતિકર્મ કહેવામાં આવ્યું છે. આત્મા પોતાની પર્યાયને ઉલટો થઈને ઘાત કરે છે ત્યારે તે કર્મ ઘાતિ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. તે કારણથી ઘાતિ કહેવામાં આવે છે. આહાહા! ઘાત પોતાથી પોતાની પર્યાયમાં (થાય છે.) પરથી થાય છે? સમજાણું કાંઈ? બપોરે આવે છે. પોતાના પરિણામ પોતામાં થાય છે પરના પરિણામ પરમાં છે.

જૈન સંપ્રદાયમાં જન્મે પણ જૈન પરમેશ્વર શું કહે છે, નહીં ખબર પોતાને નહીં ખબર ત્યાગીને. જય નારાયણ એમ ચાલે. 'જય નારાયણ' રખડવાનું થાય. ચાર ગતિમાં રખડશે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા પોતાના અંતર આનંદ અને જ્ઞાતા-દૃષ્ટા સ્વભાવે તેમાંથી અસ્થિર થઈને જે પુણ્યના શુભ પરિણામ થાય છે તે આત્માનું નિશ્ચયથી યથાર્થ કાર્ય છે. તે શુભ કાર્ય નવા દ્રવ્યપુણ્યને નિમિત્ત છે. શાતાવેદનીય આદિ નવા કર્મ બંધાય છે તેમાં તે શુભ પરિણામ નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ?

દ્રવ્યપુણ્યને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે. તેથી 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને (-અનુલક્ષીને) જુઓ! આ આવ્યું. દ્રવ્યપુણ્ય જડમાં પરમાણુમાં થાય છે. શાતાવેદનીય જડ અજીવ માટી ઝીણી ધૂળ. એ ધૂળમાં જે શાતાવેદનીય છે તે જડના પુણ્ય પ્રકૃતિ પરિણામ કહેવામાં આવે છે. જડના પરિણામ હોં! એ 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને (-અનુલક્ષીને) એ નિમિત્ત જે જડ થાય છે પુણ્ય તેનું અનુસરણ અનુલક્ષ કરીને શુભ પરિણામને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? આ તકરાર છે ને. પહેલું નિમિત્ત પહેલું નિમિત્ત. પહેલું નિમિત્ત શું છે? આ ફેરવી નાખ્યું. પંડિતજીએ પક્ષ લીધો એમ કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

અરે! ભગવાન! તત્ત્વ શું છે, નવ તત્ત્વમાં દ્રવ્ય કેટલાં અને પર્યાય કેટલી એ તો ખબર ન મળે! ભગવાન જાણો! ભગવાન તો જાણે છે ને? તને શું ખબર છે? નવ તત્ત્વ ભગવાને કહ્યા તેની યથાર્થ શ્રદ્ધા આત્મજ્ઞાનપૂર્વક હોય તો સમ્યજ્ઞાન થાય છે. સમ્યજ્ઞાન વિના કોઈ વ્રત, તપ, સંયમ કાંઈ હોતું જ નથી. બધા બાળ (તપ) અજ્ઞાન તપ છે. મુર્ખાઈથી ભરેલાં અજ્ઞાન મુર્ખાઈ છે. એ તો ખબર નથી શું છે? કહે છે કે નવ તત્ત્વમાં જે પુણ્ય પરિણામ છે તે શુભભાવ તે નવા જડકર્મમાં નિમિત્ત પડે છે. જડકર્મ પુણ્ય છે તો પુણ્યનું અનુલક્ષ કરીને શુભભાવને પુણ્ય કહ્યા. એમ અહીં સંબંધ લગાવ્યો છે. અહીં શુભભાવથી ત્યાં પુણ્યનું નિમિત્ત નથી લગાવ્યું. શેઠી! ફરીથી આ કહે છે ને?

શુભભાવ થયો તેનાથી ત્યાં દ્રવ્યપુણ્ય બંધાયું તો તેને પુણ્ય કહ્યું. એમ અહીં નથી કહ્યું. નવા જે જડ દ્રવ્યપુણ્ય બંધાય છે, શાતાવેદનીય, ઉચ્ચ ગોત્ર, દેવાદિનું લાંબુ આયુષ્ય વગેરે. સમજાણું કાંઈ? તે જડની પરમાણુની પર્યાય છે. દ્રવ્યપુણ્ય પરમાણુ પુદ્ગલ અજીવ માટી મૂર્ત ધૂળની પર્યાય છે. તેને પુણ્ય કહ્યા તો

તેમાં જે નિમિત્ત ભાવ પડ્યો તેનું અનુલક્ષ કરીને, તેને અનુસરીને શુભભાવને પણ પુણ્ય કહ્યા. અમરચંદભાઈ! આ બીજી ગતિએ વાત છે. અહીંથી લગાવ્યું છે અહીંથી નહીં. કર્મ પુણ્ય બંધાવે છે, માટે ભાવને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યું છે. આહાહા!

મુમુક્ષુ :- ..ભાવ તો પહેલાં છે.

ઉત્તર :- પહેલાં નથી. પહેલાં ક્યાંથી આવ્યા? કોણ કહે છે પહેલાં?

મુમુક્ષુ :- થયા.

ઉત્તર :- ના ના થયા બયા નથી. બધું એક સાથે છે. ક્યાંથી આવ્યા?

મુમુક્ષુ :- શુભ હોવા છતાં....

ઉત્તર :- બસ, એટલું સિદ્ધ કરવું છે. એક સમયમાં, એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં, જ્યારે દ્રવ્યપુણ્ય બંધાય છે, જડમાં જડના પરિણામ થાય છે, પુણ્યરૂપ પરિણામ જડમાં જડમાં જડના પરિણામ. એ અપેક્ષા લઈને શુભભાવને આત્મામાં શુભભાવ થયો. દયા, દાન, વ્રત, તપનો વિકલ્પ જો શુભરાગ તેને ભગવાન કહે છે કે દ્રવ્યપુણ્યનું અનુલક્ષ કરીને તેને પુણ્ય કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? પહેલાં પછી નહીં. શેઠી! શું થયું? વળી પહેલાં ત્યાં થયા ને અહીં ક્યાંથી આવ્યા? એ તો તકરારી પ્રશ્ન છે. પહેલાં નિમિત્ત થયું પછી નૈમિત્તિક થયું એમ કોઈ કાઢે છે. એમ છે જ નહીં. સાથે છે. સ્વતંત્ર નહીં, સાથે છે. સ્વતંત્ર તો છે પણ બેય એક સમય....

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ના તે નહીં. ભાવ તો દ્રવ્યપુણ્યમાં તે નિમિત્ત છે. તે કારણે તેને પુણ્ય કહ્યું. પછી કહેવામાં આવ્યું. દ્રવ્યપુણ્યમાં શુભ પરિણામ નિમિત્ત છે. નવા બંધાય છે તે શુભ પરિણામમાં નિમિત્ત નથી. તેને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. એવી વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

આત્મામાં તો અનંતગુણ આનંદ સચ્ચિદાનંદ સિદ્ધ સમાન આત્મા છે દ્રવ્ય વસ્તુ વસ્તુ. પર્યાયમાં જેટલા દયા, દાન, વ્રતના પરિણામ આવે છે, તે શુભરાગ છે, પુણ્ય છે. તો કહે છે કે તેને પુણ્ય કેમ કહ્યા? કે શાતાવેદનીય આદિ જડકર્મ પુણ્ય બંધાય છે, તેનું અનુલક્ષ કરીને શુભભાવને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા છે. તે નવા (કર્મ) બને છે એ શુભ પરિણામમાં નિમિત્ત છે એમ નથી. શું? અહીં તો બહુ ફેર છે. નવા કર્મ બને છે એ શુભ પરિણામમાં નિમિત્ત છે એમ નથી. પણ નવા બને છે તેમાં શુભ પરિણામ નિમિત્ત છે. શુભ પરિણામ નિમિત્ત છે. શુભ પરિણામમાં નવા કર્મ નિમિત્ત છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? અહીંયાં તો એટલું સિદ્ધ કરવું છે કે, ભગવાનઆત્મા પોતાની પર્યાયમાં જે જેટલા પરિણામ દયા, દાન, વ્રત આ તપમાં રાગ મંદ કરતા હોય તો, શુભ પરિણામ હોય તો તેને પુણ્ય કેમ કહ્યું? એ નવા શાતાવેદનીય પરમાણુમાંથી બંધાય છે એ પુણ્ય બંધાય છે. પુણ્ય બંધાય છે તેનું અનુલક્ષ કરીને શુભભાવને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. શુભભાવમાં દ્રવ્યપુણ્ય નિમિત્ત છે એમ નથી. પણ દ્રવ્યપુણ્યને કારણે શુભભાવને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. બસ એટલું. અને શુભભાવ નવા દ્રવ્યકર્મ બંધાય છે તે પોતાને કારણે બંધાય છે, તેમાં શુભ પરિણામ નિમિત્ત છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? લ્યો! આ પંડિત માણસ છે ને ગંભીર માણસ એ તો અમારે પંડિતમાં ગણાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

આ ૧૩૨મી ગાથા ચાલે છે. તે ગાથા સંબંધી ચર્ચા બહુ જ ચાલી હતી. બાર દિવસ. ફરીવાર કહે છે. અહીંયાં ભાવપુણ્ય અને દ્રવ્યપુણ્ય બેની વાત ચાલે છે. ભાવપુણ્ય આત્માના પરિણામ થાય તેને ભાવપુણ્ય કહે છે. કયા પરિણામ? દયા, દાન, અહિંસા, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, સેવા, અનુકંપા એવા ભાવ તે ભાવપુણ્ય છે. રાગની મંદતા છે. ભાવપુણ્ય છે. કોને ભાવપુણ્ય નિમિત્ત પડે છે? નવા શાતાવેદનીય આદિ બંધાય છે તેમાં ભાવપુણ્ય નિમિત્ત છે. પણ જે દ્રવ્યપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા છે, બંધાય છે તે કારણે શુભને ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. સમજાણું કાંઈ?

પહેલાં પછીની અહીં વાત છે જ નહીં. કે દ્રવ્યપુણ્ય પહેલાં અને ભાવપુણ્ય પછી, ભાવપુણ્ય પહેલાં અને દ્રવ્યપુણ્ય પછી. એક સમયમાં બે સાથે હોય છે. બધામાં એક સાથે હોય છે ને! આગળ પાછળ હોય છે? સમજાણું કાંઈ? વદ્ધભદાસભાઈ! સમજાય છે કાંઈ આમાં? એય! જ્યંતિભાઈ! ભગવાન જાણે શું હશે ખબર ન મળે. આંધળે આંધળા એમ ને એમ. કરો સામાયિક અને કરો પોષા અને કરો પડિક્કમણા. ધૂળમાંય તારા સામાયિક નથી. હવે સાંભળને! હજી દષ્ટિ મિથ્યાત્વ છે, અજ્ઞાન શું છે, મિથ્યાત્વ શું છે તેની તો ખબર નથી. સમ્યક્દર્શન શું છે તે પણ ખબર નથી. સમ્યક્દર્શન તો છે નહીં પણ સમ્યક્દર્શન કોને કહે છે તેની પણ ખબર નથી. થઈ ગયા વ્રત ને સંયમ ને મહાવ્રત ને દયા ને દાન. ભગવાનભાઈ! એ બધા જૂના માણસ છે. એ જ્યંતિભાઈ ને આ વદ્ધભદાસભાઈ! જુઓ! જામનગરના જૂના માણસ છે ને? આહાહા! અરેરે! કાંઈ ખબર ન મળે!

વીતરાગ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ નવ તત્ત્વનું શું રૂપ છે, શું સ્વરૂપ છે. તેમાં હેય કોણ છે, ઉપાદેય કોણ છે. ખબર ન મળે. સમજાણું કાંઈ? અને (એમ કહે કે) તેને સમ્યક્દર્શન છે, માની લ્યો. હવે વ્રત લઈ લ્યો તો સંયમ થઈ ગયો. ધૂળમાંય નથી. મૂઢ છે. બાળ મુખાઈ ભરેલાં વ્રત, મુખાઈ બાળ અજ્ઞાનીના તે તપ છે. તેવા વ્રત, તપમાં કોઈ સંવર, નિર્જરા છે નહીં. શેઠી! હવે તો બહુ જ સાંભળતા આવ્યા છીએ ને? હવે શું કઠણ પડે છે?

શું કીધું? જુઓ! અહીંયાં આચાર્યદેવે એટલા નવા બોલ લીધા કે આત્મા તો પવિત્રધામ અનંતગુણનો પુંજ આત્મા ભગવાન છે. તેને આત્મા જ્ઞાયકભાવ (કહે છે.) હવે તેની પર્યાય તેનું નામ આત્મા કહ્યું. હવે પર્યાયમાં કેવા ભાવને પુણ્ય કહ્યા અને તેને પુણ્ય કેમ કહ્યા? બે બોલ છે. તેની પર્યાયમાં, ભાવમાં જેટલા દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના ભાવ થાય છે તે શુભ પરિણામ છે. શુભ પર્યાય છે, વિકારી પર્યાય છે, મલિન દશા છે, ઉપાધિ ભાવ છે. તે શુભ પરિણામ ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા ભાવપુણ્ય. ભાવપુણ્ય કેમ? કે આત્માની પર્યાયમાં થાય છે, અવસ્થામાં. માટે ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. તે ભાવપુણ્ય નિમિત્ત નવા શાતાવેદનીય આદિ નવા કર્મ બંધાય છે તે દ્રવ્યપુણ્ય. તે દ્રવ્યપુણ્યનું લક્ષ કરીને, અનુસરીને. છે તો સમય એક જ. શુભભાવને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. દ્રવ્યપુણ્યને અનુસરીને કહેવામાં આવ્યા. દ્રવ્યપુણ્ય ભાવપુણ્યને નિમિત્ત છે એમ નહીં. ભાવપુણ્ય દ્રવ્યપુણ્યમાં નિમિત્ત છે. દ્રવ્યપુણ્ય ભાવપુણ્યને નિમિત્ત છે એમ નહીં. પણ દ્રવ્યપુણ્યને પુણ્ય કહ્યા તો તે પુણ્યનું અનુલક્ષ કરીને શુભભાવને ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. સમજાણું કાંઈ? એટલું અહીં કહ્યું. સમજાણું કાંઈ?

ખરેખર તો એ શુભભાવ છે તે આત્માનો સ્વભાવ છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ? એ તો વિકાર છે, વિભાવ છે, મેલ છે. જેમ હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષય, ભોગ-વાસના, કામ-ક્રોધ, પાપ મેલ છે. તેમ દયા, દાન, અહિંસા, વિકલ્પ પુણ્ય મેલ છે. ધર્મ નહીં. અજ્ઞાનીને ખબર નથી. તે ધર્મ. બીજાને ધર્મ કહે, મિથ્યાત્વનું સેવન કરે, મિથ્યાદષ્ટિની પુષ્ટિ કરે અને માને કે અમે ધર્મ કર્યો. કહો, જયંતિભાઈ! શું કર્યું? અત્યાર સુધી શું કર્યું છે?

મુમુક્ષુ :- પ્રતિહાર્ય મળે ને?

ઉત્તર :- પ્રતિહાર્ય મળે. ધૂળમાંથી મળે. એમાં આત્માને શું થયું? ધર્મ નહીં. થઈ રહ્યું. પુણ્યબંધ... ભવકલ્પનો નાશ ન થાય. દયા, દાન, પરિણામથી ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરશે. સમજાણું કાંઈ? એ હેય છે. જયસેનાચાર્યમાં લખ્યું છે. તેમાંથી બધું લીધું છે. જયસેનાચાર્યની ટીકામાં ૧૩૩ ગાથા શરૂ કરીને તો આ હેયની વાત કરી દ્રવ્યભાવની. તેમાંથી બધું મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક(માં લીધું છે.) સમજાણું કાંઈ?

શુભ પરિણામ 'ભાવપુણ્ય' છે. જુઓ! કૌંસમાં. શાતાવેદનીયાદિ નવા કર્મ બંધાય છે ને શુભભાવથી? નવા કર્મ બંધાય છે. શુભભાવથી સંવર, નિર્જરા નથી થતી. સંવર, નિર્જરા તો આત્મા અખંડાનંદ શુદ્ધ ચિદાનંદની મૂર્તિ. તેનું અંતરમાં અવલંબન કરીને ભગવાન પરમાનંદ પોતાની જ્યોત તેની અંતરમાં દષ્ટિ કરીને જ્યારે નિર્મળ પર્યાય થાય છે તેને ભગવાન સંવર, નિર્જરા કહે છે. સમજાણું કાંઈ? બાકી થોથે થોથા પુણ્ય ને પાપના પરિણામ કરે, બંધ કરે અને ચાર ગતિમાં રખડે. સમજાણું કાંઈ? શાતાવેદનીયાદિ, આદિ શબ્દે? શાતાવેદનીય, નામ કર્મ, ગોત્ર, આયુષ્ય. મનુષ્ય ઊંચા આયુષ્ય અને સ્વર્ગાદિ. દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ, દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ કહ્યું, જે પ્રસંગ બને છે તેમાં, દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ કોણ? નવા આવે છે તે. આ નવા આવે છે તેમાં અહીં પૂર્વની વાત નથી. જે શુભભાવ નવા પરમાણુ પોતાને કારણે આવે છે, શાતાવેદનીયાદિ, દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવનો જે પ્રસંગ બને છે તેમાં, પ્રસંગ બને છે પરમાણુમાં કર્મની પર્યાય તેમાં જીવના શુભ પરિણામ નિમિત્તકારણ છે. દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ જે આવે છે તેમાં જીવના શુભ પરિણામ નિમિત્ત છે. માટે 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ'પ્રસંગની પાછળ પાછળ એ દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ જે રજકણો આવ્યા તેને અનુસરીને, લક્ષ કરીને, પાછળ પાછળનો અર્થ પછી પર્યાય થઈ એમ નથી. તેને દ્રવ્યપુણ્ય કહ્યું, તો અહીં શુભને ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. સાથે સાથે. પાછળ પાછળ એટલે સાથે નામ લીધું. શેઠ થાય તો તેનું નામ નોકર આપે છે કે નહીં?

તેના નિમિત્તભૂત, કોના નિમિત્તભૂત? નવા દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ આવે છે. નવા જડકર્મનો બંધ આવે છે તે દ્રવ્યપુણ્ય તેના નિમિત્તભૂત શુભ પરિણામને પણ ભાવપુણ્ય એવું નામ છે. ભાવપુણ્ય એવું નામ છે. ભાવપુણ્ય આત્માની વિકારી પર્યાય છે. જડપુણ્ય કર્મની વિકારી પર્યાય છે. પુદ્ગલની વિકારી પર્યાય છે. બેય ભિન્ન ભિન્ન ચીજ છે. દ્રવ્યપુણ્ય જડની પર્યાય છે. ભાવપુણ્ય જીવની વિકારી પર્યાય છે. બેય ચીજ ભિન્ન ભિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન જાણે ભાવપુણ્ય શું હશે ને દ્રવ્યપુણ્ય શું હશે? સમજાણું કાંઈ? ભગવાન તો જાણે છે. આ ભગવાન જાણાવે છે.

એવી રીતે જીવરૂપ કર્તાના, એક બોલ ચાલ્યો. પુણ્ય પરિણામની વાત. તેને શુભભાવ પુણ્ય કેમ કહ્યા? કે દ્રવ્યપુણ્ય આવે છે તે દ્રવ્યપુણ્ય ખરેખર જડની પર્યાય છે તેનું લક્ષ કરીને તેને ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. નહીંતર વિકારી ભાવ છે તેને પુણ્ય કેમ કહ્યા? દ્રવ્યપુણ્યને કારણે તેને ભાવપુણ્ય કહ્યા. સમજાણું કાંઈ? ખાસ વાત છે એટલે તેમાંથી એક માણસ કહે છે. જુઓ! પહેલાં નિમિત્ત તેની પાછળ પાછળ નૈમિત્તિકભાવ. એમ છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- સમયભેદ નથી.

ઉત્તર :- સમયભેદ નહીં.

મુમુક્ષુ :- કાળ ભેદ

ઉત્તર :- કાળ ભેદ પણ ક્યાં છે? એ તો દ્રવ્યપુણ્ય શાતાવેદનીયમાં કહ્યું તો અહીં ભાવપુણ્ય તેમાં નિમિત્ત છે. તો દ્રવ્યપુણ્ય ત્યાં નિમિત્ત છે તો ત્યાં ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. ખરેખર વિકારી પરિણામને ભાવપુણ્ય કેમ કહ્યા? કે દ્રવ્યપુણ્યનું તેમાં નિમિત્ત પડ્યું. અને દ્રવ્યપુણ્યને પુણ્ય કહ્યું, તેને કારણે આને ભાવપુણ્ય કહ્યું. બસ આ વાત છે. આહાહા! જુઓ! અમૃતચંદ્ર આચાર્યમહારાજે એવો શબ્દ લીધો છે. પાઠમાં લીધું છે, અનુસરીને, 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ'પ્રસંગને અનુસરીને, એવો પાઠ છે. અમૃતચંદ્રાચાર્યની ટીકા. સમજાણું કાંઈ? આવી વાત આ સમજવું. એ કરતાં પાળને દયા ને વ્રત, થઈ જશે કલ્યાણ. એટલે તો બિચારો મરી ગયો, એમ ને એમ. અનંતકાળ ચાલ્યો ગયો. એમાં પણ ક્યાંય જન્મ-મરણ તેના નાશ થયા નહીં. દેવીલાલજી! શું છે? કરો ભક્તિ ભગવાનની! કરી નાખો. ઓલો કહે પાળો દયા, ઓલો કહે કરો જાત્રા, ઓલો કહે કરો વ્રત, બીજો કહે કરી નાખો અપવાસ. બધા મૂઢે મૂઢે છે. તેમાં ધર્મ માને એ. ભાવ શુભ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનીના શુભભાવની શું કિંમત? જ્ઞાનીના શુભભાવ પણ બંધનરૂપ છે.

ઉત્તર :- એ બંધનભાવ..... આ તો અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ છે ને. તેને શુભભાવ છે તેમાં તો કાંઈ લાભ છે નહીં. ચાર ગતિ સમ્યક્દષ્ટિને શુભભાવ આવે છે જરૂર ભક્તિનો, વ્રતનો પણ એ રાગ પુણ્યબંધનું કારણ જાણે છે. પોતાના આત્માની શાંતિ અને ધર્મનું કારણ નથી માનતા. અજ્ઞાની તેને ધર્મ માને છે. કહો, ભીખાભાઈ!

મુમુક્ષુ :- માન્યતા

ઉત્તર :- હા તો તેને માટે તો નવ પદાર્થ બતાવે છે. એ આત્માની સન્મુખ થઈને નવ પદાર્થ જેવા છે તેવા તેને માનવા. તો તેનું નામ સમ્યક્દર્શન કહે છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન શું કહે છે. ભગવાન શું? નવ તત્ત્વના નામ પણ હજી ઘણાને નથી આવડતા. પાછા જીવ, અજીવ બોલી જાય પણ કોને કહે છે? સમજાયા વિના પાછું તેને સમજાય. એ ભીખ માંગવાની ટેવ છે. કહે છે. ભીખાલાલ છે ને? સમજાણું કાંઈ? ભીખાલાલ નામ છે ને?

અહીં તો ભગવાન કહે છે કે કોઈની પર્યાયના કોઈ કરવાવાળા છે જ નહીં. ભીખાભાઈની માંગણી ક્યાં આવી? કહો, સમજાણું કાંઈ? એ પુણ્ય પરિણામની વાત કરી. પુણ્ય પરિણામ છે. અરૂપી વિકારી આત્મામાં

ભાવ થાય છે. અહિંસાના, દયાના, દાનના, અનુકંપાના, સેવાના, ભગવાનના નામ સ્મરણના. એ બધા શુભરાગ છે. પુણ્યભાવ છે, પુણ્યબંધનું કારણ છે. સંવર, નિર્જરા નહીં. એ નવા પુણ્ય બંધાય છે તેને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. તેને અનુસરીને શુભભાવને પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. બસ. સમજાણું કે નહીં? શેઠ! પૂછે તો આ કહેતાં આવડે કે નહીં? ના પાડે છે તમારા. રાજમલજી કહે આવડે નહીં. એટલી હિંમત પણ થોડી ન આવી? કે કહી શકે. આટલી વાત તો કરી.

આત્મા અનાદિ અનંત વસ્તુ છે. કોઈએ બનાવી નથી. અકૃત્રિમ પદાર્થ આત્મા. તેની પર્યાયમાં એટલો ભાવ દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપનો આવ્યો તેને ભાવપુણ્ય કેમ કહ્યું? એ ભાવને પુણ્ય કેમ કહ્યા? કે તેના નિમિત્તથી નવા દ્રવ્યપુણ્ય બંધાય છે. તેને અનુસરીને તેને ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. બસ એટલી વાત છે. લ્યો! એ ભાવપુણ્ય આત્માનું નિશ્ચય કાર્ય છે. એ આવી ગયું નિશ્ચયકર્મ. ભાવપુણ્ય આત્માનું નિશ્ચયકાર્ય છે અને દ્રવ્યપુણ્ય તે પરમાણુનું નિશ્ચય કાર્ય છે. સમજાણું કાંઈ?

એવી રીતે, હવે પાપની વાત લ્યે છે. જીવરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત, કર્મ એટલે કાર્યભૂત. અશુભ પરિણામ. હિંસાનો ભાવ, જૂઠાનો ભાવ, ચોરીનો, વિષયનો, પરિગ્રહનો, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ભોગ-વાસના બધા અશુભભાવ છે. પાપ ભાવ છે. મલિન ભાવ પાપ ભાવ છે. એ જીવરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત છે. કર્મ એટલે કાર્ય. એ જીવનું નિશ્ચયકાર્ય છે. પોતાની પર્યાયનું તે કાર્ય છે. જીવમાં પાપ થાય છે. કોઈ જડમાં નહીં. પુણ્ય પણ જીવમાં થાય છે, પરમાં નહીં. પોતાનો આત્મા દ્રવ્યગુણપર્યાય. દ્રવ્ય અનંતગુણનો પિંડ, ગુણ અનંત શક્તિઓ, તેની પર્યાય હાલત-હાલતમાં પાપ ભાવ થાય છે. પુણ્ય પણ તેની હાલતમાં અને પાપ પણ તેની હાલત પર્યાયમાં. (થાય છે.) સમજાણું કાંઈ?

કહે છે જીવરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત, કર્મ એટલે કાર્ય. અશુભ પરિણામ દ્રવ્યપાપને નિમિત્તમાત્રપણે, નવા પાપ બંધાય છે ને? જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય, અંતરાય, અશાતાવેદનીય, નરક આયુષ્ય આદિ. એ પાપ કર્મનો બંધ છે. તેમાં આ પાપ પરિણામ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. નવા બંધ પડે છે તેમાં પાપ પરિણામ અશુભભાવ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

એ અશુભ પરિણામ દ્રવ્યપાપને નિમિત્તમાત્રપણે, દ્રવ્યપાપ એટલે જડ. અશાતાવેદનીય જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધાય તે જડ એ દ્રવ્યપાપ. માટી, ઘૂળ, અજીવ. તેને અશુભ પરિણામ નિમિત્ત થયા તે ભાવ જીવનું પાપ. જીવના ભાવરૂપી પાપ. તે અરૂપી વિકારી ભાવ. અને જડ કર્મ છે, રૂપી, મૂર્ત જડ પર્યાય. કર્મની જડ પર્યાય. સમજાણું કાંઈ? આવી વાત પણ સાંભળી ન હોય. જ્યંતિભાઈ! હાલે છે ક્યાં? આખો દિ' મંડે છે, આ કરો ને આ કરો. અપવાસ કરી નાખો, આંબેલ કરી નાખો, સામાયિક કરો, પોષા કરો. પણ કોણ છો તું? શું કરે છે એ તને કાંઈ ખબર છે? (આત્માના) ભાન વિના. સમજાણું કાંઈ? મિથ્યાદર્શનમાં ધર્મ કરી લ્યો! શ્રદ્ધા તો વિપરીત છે. ભાન તો છે નહીં. શું પુણ્ય, શું પાપ, શું બંધન, શું જડ. જડમાં નિમિત્ત કોણ છે. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે, નિશ્ચય જીવનું કાર્ય પાપ પરિણામ છે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ-દ્વેષ પાપ પરિણામ છે. અરૂપી જીવના પરિણામ છે. જીવનું કાર્ય છે. જીવમાં થાય છે. જીવ સ્વતંત્ર થઈને

પાપ પરિણામને કરે છે. સમજાણું કાંઈ? કર્મ બર્મની અહીં વાત કરી નથી હો! પૂર્વના કર્મ નિમિત્ત છે, એ સાધારણ વાત બેયમાં લીધી પણ નથી. પુણ્યમાં પણ પૂર્વના કર્મ નિમિત્ત છે એ વાત લીધી નથી. પાપમાં પણ પૂર્વના કર્મ નિમિત્ત છે એ વાત લીધી પણ નથી. પાપ પરિણામ થાય છે, નવા અશાતા આદિ બંધાય તેમાં પાપ પરિણામ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એમ લીધું છે.

અમૃતચંદ્રાચાર્યની શૈલી ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય કહે છે. ભગવાનના પેટ ખોલીને જે વાત કરી તેને ટીકામાં સ્પષ્ટ કરી દીધી. સમજાણું કાંઈ? અશુભ પરિણામ, કોણ? કે જીવનું નિશ્ચય કાર્ય છે, ખરેખર જીવનું પાપ પરિણામ કાર્ય છે. વિકલ્પ પાપનો હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય વગેરે તે અશુભ પરિણામ દ્રવ્ય પાપને જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, અશાતાવેદનીયને નિમિત્તમાત્રપણે, કારણ કે જડ પર્યાય ભિન્ન છે, આ પાપ પરિણામ ભિન્ન છે. નિમિત્તનો અર્થ કારણભૂત છે. નવા જડ કર્મ બંધાય તેમાં પાપ પરિણામ નિમિત્તરૂપ કારણ છે. પાપના પરિણામમાં પૂર્વના કર્મ નિમિત્ત છે એ વાત અહીં લીધી નથી. નવા કર્મમાં તો નિમિત્ત છે. નવા કર્મ પાપના પરિણામમાં નિમિત્ત છે. એમ છે જ નહીં. ભારે ગડબડ ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

નવો બંધ પડે છે તે અશુભ પરિણામમાં નિમિત્ત છે એમ છે નહીં. નવો બંધ પડે છે તેમાં અશુભ પાપ પરિણામ નિમિત્ત છે. અહીં પાપને પાપ કેમ કહ્યું? એ કહે છે. જુઓ! તેથી 'દ્રવ્યપાપાસ્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને (-અનુલક્ષીને), ઓલું દ્રવ્યપાપ બંધાણું, એ દ્રવ્યપાપાસ્રવનો પ્રસંગ બન્યો, ત્યાં પરમાણુની પર્યાય બની, અશાતાવેદનીય જડમાં બન્યા એ 'દ્રવ્યપાપાસ્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને (-અનુલક્ષીને) તે અશુભ પરિણામ 'ભાવપાપ' છે. એમ કહેવામાં આવ્યું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

ઉદયની વાત છે જ નહીં. એ તો કહ્યું ને પહેલાં? ઉદયનું શું કામ છે? પોતાથી પરિણામ થાય છે, તેનું કામ શું છે? આ તો પરિણામ પોતાથી થયા તેમાં નવા બંધ પડ્યા તે પરિણામ તેને નિમિત્ત પડ્યા. અને જે બંધ થયો તે પુણ્યનો બંધ થયો, તો અહીં શુભભાવને પુણ્ય કહ્યા. અશુભ પરિણામ નિમિત્ત નવા અશાતાના બંધાયા તે પાપ. તો અહીં અશુભ પરિણામને પાપ કહ્યા. બસ એટલી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? પૂર્વને પૂર્વના પુણ્યની વાત છે જ નહીં. પૂર્વની અહીં વાત છે જ નહીં.

અહીં તો શુભ પરિણામ થયા તો પોતાના રાગની મંદતા કરવાથી દયા, દાન, વ્રતના શુભભાવ થયા. એ પરિણામમાં પૂર્વના કર્મની વાત લીધી જ નથી. તે પરિણામ નવા બંધમાં નિમિત્ત છે. અને નવા બંધમાં પુણ્ય પડ્યા તો શુભ પરિણામને પુણ્ય કહ્યા, પાપ પડ્યા તો અશુભ પરિણામને પાપ કહ્યા. બસ એટલી વાત લેવામાં આવી છે. સમજાણું કાંઈ? બે બોલ થઈ ગયા. ભાવપુણ્ય, દ્રવ્યપુણ્ય, ભાવપાપ, દ્રવ્યપાપ. ભાવપુણ્ય-ભાવપાપ એ જીવની પર્યાય, દ્રવ્યપાપ-દ્રવ્યપુણ્ય એ કર્મની, પુદ્ગલની જડ પર્યાય. એ જડની પર્યાયનો કરવાવાળો આત્મા નથી અને આત્માના પુણ્ય-પાપભાવને કરવાવાળા કર્મ જડ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

હવે પુદ્ગલની વાત લ્યે છે, જુઓ! જીવની લીધી હવે પુદ્ગલની. પુદ્ગલરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત, જુઓ! પુદ્ગલ કર્તા. કોણ કર્તા? એ શાતાવેદનીય બંધાય છે, શાતાવેદનીય. ઉચ્ચ ગોત્ર એવા પુણ્યના પરમાણુ બંધાય છે. એ પુણ્યની પર્યાયનો કર્તા કોણ? તો કહે એ પુદ્ગલકર્મ છે. જડ પુણ્યની પર્યાયનો કર્તા

નિશ્ચયથી પુદ્ગલકર્મ છે. એ પુદ્ગલનું નિશ્ચય કાર્ય છે. કોણ? જો શાતાવેદનીય બંધાણી, ઉચ્ચ ગોત્ર બંધાણું એ પુદ્ગલનું નિશ્ચય કાર્ય છે. જડની પર્યાયરૂપી કાર્ય એ પુદ્ગલનું નિશ્ચય કાર્ય છે. આત્માનું નહીં. સમજાણું કાંઈ?

પુદ્ગલકર્મ નવા પરમાણુ, રજકણ છે ને. ધૂળ. આઠ કર્મ માટી. એ માટી છે. આ જેમ માટી છે એમ આઠ કર્મ અંદર ઝીણી ધૂળ છે. માટી ઝીણી. પુદ્ગલરૂપ કર્તાના, એ પુદ્ગલ કર્તા થઈને, નિશ્ચયકર્મભૂત, નીચે (ફૂટનોટમાં છે.) લખ્યું છે. પુદ્ગલ કર્તા છે અને વિશિષ્ટપ્રકૃત્તિરૂપ પરિણામ તેનું નિશ્ચયકર્મ છે, જુઓ! (અર્થાત્ નિશ્ચયથી પુદ્ગલ કર્તા છે અને શાતાવેદનીયાદિ ખાસ વિશિષ્ટપ્રકૃત્તિરૂપ પરિણામ તેનું કર્મ છે). એ પુદ્ગલનું કાર્ય છે.

આઠ કર્મમાં શાતાવેદનીયાદિ ચાર કર્મ જો અઘાતિના બંધાય એ પુદ્ગલની પર્યાય છે. પુદ્ગલની પર્યાય જો શાતા આદિરૂપ થઈ, તેનો નિશ્ચયથી કર્તા પુદ્ગલ છે. પુદ્ગલના પુણ્ય પરિણામ જડની પર્યાયમાં થયા, શાતાવેદનીય જડની પર્યાય એ પુદ્ગલનું નિશ્ચય કાર્ય છે. કાંઈ ખબર ન મળે.... અને થઈ જાય સમજણ વિના ધર્મ.

મુમુક્ષુ :- સમજણ નથી પડતી ત્યારે ઝળઝળીયા પડે છે.

ઉત્તર :- ત્યારે ઝળઝળીયા પડે છે ને? કહો, સમજાણું કાંઈ? પહેલાં જીવની વાત કરી શુભ-અશુભભાવ. પુણ્ય-પાપ કેમ કહ્યું? અને કેમાં તે પુણ્ય-પાપ નિમિત્ત પડ્યા, તેનું નામ કેમ પડ્યું એની વાત પહેલાં કરી દીધી. હવે એ પુણ્ય પરિણામ જે જીવમાં થયા ત્યાં જડમાં શાતાવેદનીય બંધાણા, ઉચ્ચ ગોત્ર બંધાણા એ પુદ્ગલનું નિશ્ચયકાર્ય છે. આત્મા તેને બાંધતો નથી. આત્મા અરૂપી છે, તે તો જડ માટી, ધૂળ છે. ધૂળની પર્યાય આત્મા ક્યાંથી કરે? લોકો કહે છે ને આત્મા અકત્તા ને વિકત્તા, આત્મા કર્મને કરે અને આત્મા કર્મને ભોગવે. મૂઢ છે, એવું ક્યાંથી લાવ્યો? જડની પર્યાય આત્મા કરે? જડની પર્યાય આત્મા ભોગવે? સમજાણું કાંઈ? આ તો નિમિત્તનું કથન છે. નિમિત્તનું કથન આવશે. સમજાણું કાંઈ?

આઠ કર્મ છે. તેમાં ચાર કર્મ અઘાતિ. એ બે પ્રકારે છે. પુણ્ય અને પાપ. ચાર ઘાતિ. એકલા પાપ માટી ધૂળ હો! આઠ કર્મ જડ રજકણ છે. તો એ પુદ્ગલરૂપ કર્તાના, નિશ્ચયકાર્ય. એ પુદ્ગલનું કાર્ય. વળી પુદ્ગલને કાર્ય હોય? જીવને કાર્ય હોય. અરે! સાંભળને? માણા! આ પુદ્ગલનું કાર્ય છે. શું કહે છે આ? પુદ્ગલની પર્યાય છે.

મુમુક્ષુ :- હેરાન કર્યા!

ઉત્તર :- હેરાન કર્યા તમારા ભાવે. કોઈએ હેરાન કર્યા નથી. જેચંદભાઈ! હાથે કરીને હેરાન થઈ ગયા ને, કર્મે હેરાન કર્યા (એમ) મૂઢ માને છે. જેચંદભાઈ! તમે કર્મ જોયા છે? ક્યાં કર્મ છે? કર્મ તમને હેરાન કરી ગયા? કર્મ તો જડ છે. જડની પર્યાય આત્માને હેરાન કરી શકે છે? એ માને છે. મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ-જૈન નથી. વીતરાગના માર્ગની તેને ખબર નથી. એમ કહે છે. એ ક્યાં ગયા? શું આ કહે છે? હેરાન થઈ ગયા. હેરાન થઈ ગયા. બે ભેગા હતા ત્યારે ખુશી હશે જાણે મજા હશે, ધૂળમાં. બે ભાઈ ભેગા હશે ત્યારે મજા હશે. ધૂળમાં મજા નથી. કલ્પના છે, કલ્પનાના ઘોડા. ધૂળમાં મજા ક્યાં હતી ન્યાં. પાંચ પચીસ લાખ પૈસા હોય

કે દસ લાખ ધૂળ હોય. એ બધા દુઃખીના દાળીયા છે. સમજાણું કાંઈ? હેરાન હેરાન હેરાન હેરાન. હેરાન ભાવમાં હો! પરને કારણે નહીં. પોતાની પર્યાયમાં કલ્પના દોડાવે આવા અમે પૈસાવાળા છીએ, અમે સુખી છીએ, અમારે પૈસા આવે છે. મૂઢ છે. પરના પૈસા ક્યાં તારી ચીજ છે. એ તો જડ છે. માનતે છે કે અમે સુખી છીએ. મૂઢ છે. પ્રતિકૂળતામાં હેરાન થઈ ગયા. એ પણ તારી (પોતાની) મૂઢતાથી હેરાન થયો છો. શું પ્રતિકૂળ સંયોગથી હેરાન થાય છે? સમજાણું કાંઈ?

પુદ્ગલરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકાર્ય(કર્મ)ભૂત, હો? કાર્ય નિશ્ચય. જડમાં કાર્ય થાય છે. પર્યાય તેની જડની કાર્ય છે. ખબર નહીં જડનું કાર્ય છે કે નહીં. કાર્ય તો આત્મા કરે. કાંઈ જડ કરતું હશે? અરે! ભગવાન! સાંભળ તો ખરો? કોઈ પણ જડ, કાર્ય વગર એક સમય પણ રહેતું નથી. કાર્ય કહો, પર્યાય કહો, અવસ્થા કહો. વસ્તુ પરમાણુ કાયમ રહીને તેની પર્યાય થાય છે તે જડનું કાર્ય છે. એ કર્મનું કાર્ય પુદ્ગલનું કાર્ય છે. આત્માનું નહીં. સમજાણું કાંઈ?

નિશ્ચયકર્મભૂત, ક્યાં ગયા મલુકચંદભાઈ! ઓલા પૈસામાં યાદ આવ્યા. તમારો છોકરો, દુઃખના દાળીયા છે. ધૂળમાંય કરોડ બે કરોડ થઈ ગયા લ્યો! ક્યાં ગયા ડોસા! આ ડોસા રઘા. આ આના મામાના દીકરા પાસે પંદર કરોડ છે, લ્યો ને? આ પ્રેમચંદભાઈનો મામો. પંદર કરોડ. એક દિવસની ત્રીસ, ચાલીસ હજારની પેદાશ. ધૂળમાંય સુખ નથી. હેરાન હેરાન ગોવામાં છે. મૂઢ! પૈસા તો ધૂળ છે. એ તો માટી અજીવ પુદ્ગલ છે. તેના કારણે તારામાં સુખ ક્યાંથી આવી ગયું?

મુમુક્ષુ :- એમ માનતા હતા કે પૈસામાં સુખ છે.

ઉત્તર:- એ જ કહે છે કે મૂઢ છે અને માનતા હતા(કે પૈસામાં સુખ છે.) મફતનો મૂઢ થઈ! મોહનભાઈ! બેય જુદા પડયા ને તો આમ અંદરથી ખદબદ ખદબદ ખદબદ. બેય ભાઈ જુદા પડયા. ઓલો નાનો જુદો પડયો ને કાંઈક પૈસા થઈ ગયા મોટો ગાંડો થઈ ગયો. મગજ અસ્થિર થઈ ગયો. એક ઠેકાણે. સમજાણું? આ નાનાને કાંઈક થયું. ઓલા મોટાને કાંઈક થયું હતું.

એમ ને એમ દુનિયા ચાલી જાય છે. શું પરને કારણે થાય છે? સમજાણું કાંઈ? આહાહા! અહીં કહે છે કે પુદ્ગલ જે માટી રજકણ છે, વિહૂય રયમલા, નથી આવતું લોગરસમાં? એ આમાં આપણે દિગંબરમાં પણ આવે છે. વિહૂય રયમલા. રય=રજ ઝીણી ધૂળ છે. આઠ કર્મની માટી. એને રજ કહેવામાં આવે છે. રય 'ય'નો 'જ' થાય છે. અને મલ આ પહેલું કીધું રાગ-દ્રેષ, દયા-દાનના પરિણામ એ મેલ ભાવકર્મ છે. આ પાપ પરિણામ ભાવકર્મ છે. એ ભાવકર્મને મળ કીધો છે, જડકર્મને રજ કીધા છે. બેય ચીજ જુદી છે. મળ એ પોતાની પર્યાયમાં (થાય છે.) આ પુણ્ય-પાપના ભાવ એ મેલ છે. અને જડકર્મ બંધાય છે એ રજ છે. ઝીણી માટી, આ માટી છે ને? એ સ્થૂળ છે. આ આઠ કર્મની ઝીણી માટી છે ઝીણી. કાર્મણ રજકણ. ધૂળ અજીવ તત્ત્વ છે, માટી છે. એ માટીમાં જે કર્મની પર્યાય થાય છે, એ પુદ્ગલ કર્તા થઈને થાય છે, એમ કહે છે. ઓહોહો! સ્વતંત્ર! કર્તાની વ્યાખ્યા સ્વતંત્ર. તેમાં પણ કર્તા થઈને કર્યું ને? સ્વતંત્ર. કર્તાની વ્યાખ્યા સ્વતંત્ર.

આત્મા પુણ્ય ને પાપના પરિણામ કરે એ સ્વતંત્ર થઈને કરે છે. કર્મ છે તો પુણ્ય-પાપ કર્તા છે, એમ નથી. અને આત્માએ પુણ્ય-પાપ કર્યા તો કર્મ તેના અવલંબનથી બંધાયને પડયા એમ છે જ નહીં. પુદ્ગલ

કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત વિશિષ્ટપ્રકૃતિરૂપ, વિશિષ્ટ એટલે ખાસ. જેમ કે શાતા આદિ પરિણામ. કોના પરિણામ? જડના. જડમાં શાતાવેદનીયાદિ પર્યાય થઈ એ પુદ્ગલના પરિણામ છે. પરિણામ કહો, પર્યાય કહો, અવસ્થા કહો, દશા કહો, હાલત કહો કે કાર્ય કહો. સમજાણું કાંઈ?

પુદ્ગલરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત વિશિષ્ટપ્રકૃતિ, ખાસ પ્રકૃતિ પરિણામ એમ. શાતાવેદનીયાદિ મુખ્ય પ્રકૃતિ. વિશિષ્ટ કહ્યું ને? અહીં વિશિષ્ટનો અર્થ મુખ્ય. મુખ્ય પ્રકૃતિરૂપ પરિણામ. શાતા એટલે ઉચ્ચ ગોત્ર લઈએ. -કે જેમાં જીવના શુભપરિણામ નિમિત્ત છે. જુઓ! શાતાવેદનીય પર્યાય થઈ. તે કર્મનું કાર્ય છે. નિશ્ચયથી કર્મનું કર્તૃત્વ છે. -કે જેમાં, જેમાં એટલે શાતાવેદનીય કર્મ બંધાયા તેમાં. જીવના શુભપરિણામ નિમિત્ત છે. કહો સમજાણું કાંઈ?

તે-દ્રવ્યપુણ્ય છે. જડને દ્રવ્યપુણ્ય કહે છે. જડ જડ રજકણ માટી ધૂળ! જો પાપ થાય છે ને-આ પૈસા આદિ મળે છે, નિમિત્તથી કહેવામાં આવે છે તે. તેના વિકલ્પમાં પુરુષાર્થ છે નહીં. આ ધૂળ આવે છે ને? પાંચ, પચાસ લાખ. તે ધૂળ આવે છે તેમાં પૂર્વના દ્રવ્યપુણ્ય નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. તેના રાગથી અને પુરુષાર્થથી પૈસા આવે છે એમ ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં છે નહીં. એવા દ્રવ્યપુણ્યને જડનું કાર્ય કહેવામાં આવે છે. ઓહોહો! એને કેમ ખબર પડે કે મારે શાતાવેદનીયપણે બંધન...ખબરની ક્યાં જરૂર છે? ખબર હોય તો એક જ દ્રવ્ય સિદ્ધ થશે.

ભગવાને તો છ દ્રવ્ય જોયા છે. ભગવાને જ્ઞાનમાં છ દ્રવ્ય જોયા છે. અનંત આત્મા, અનંત પરમાણુ, એક ધર્માસ્તિ, એક અધર્માસ્તિ, એક આકાશ અને કાળ અસંખ્ય. એવા ભગવાને કેવળજ્ઞાનમાં છ દ્રવ્ય જોયા છે. જાણનાર એક જ દ્રવ્ય છે અને બીજા પદાર્થ નહીં. એમ છે નહીં. અનંતગુણા જડ છે. આત્મા કરતાં તો અનંતગુણા પરમાણુ છે. આ જગતમાં પરમાણુ છે તે અનંતગુણા છે. જેટલી સંખ્યા જીવની છે તેના કરતાં અનંતગુણા પરમાણુની સંખ્યા છે. અનાદિથી છે. જો ખબરવાળા દ્રવ્ય છે તો એકલા આત્મા સિદ્ધ હોય અને અનંતગુણા પરમાણુ સાબિત ન થાય. એ પરમાણુમાં પોતાની પર્યાય થવાની તાકાત છે. ખરેખર તેના દ્રવ્યમાં તે પર્યાય શક્તિ પડી છે. આહાહા! વળી એ આવ્યું લ્યો! એ દ્રવ્યપુણ્ય થવાની પર્યાયમાં પરમાણુમાં અંદર ગુણમાં શક્તિ પડી છે. એ રૂપે કાળ આવ્યો તો દ્રવ્યપુણ્યરૂપે પર્યાય થઈ ગઈ. કાર્યનું કારણમાં કથંચિત સત્વ છે. કારણમાં સત્વ ન હોય અને અધરથી કાર્ય થઈ જાય એમ બને નહીં. સમજાણું કાંઈ? એવી વાત છે.

આત્મામાં પણ જે પુણ્ય-પાપના પરિણામ થયા તે પરિણામની શક્તિની યોગ્યતા તો અંદર હતી. ગુણ છે તેમાં ક્ષણિક પર્યાયની એવી એક એક પર્યાયની ભિન્ન ભિન્ન યોગ્યતા છે. બધા ગુણમાં વિકાર થવાની યોગ્યતા નથી. તેમાં પણ ભિન્ન-ભિન્ન ક્ષણિક અવસ્થા છે. જો અવસ્થા થવાની યોગ્યતા છે તેમાં તે જાતની શક્તિ છે. કારણમાં થોડું સત્ છે. કાર્ય બિલકુલ નવું થાય છે એમ છે નહીં. ભારે તત્ત્વ ઝીણું ભાઈ!

મુમુક્ષુ :- સત્ય વાત.

ઉત્તર :- અંદર છે ને? એટલી એ જાતની પર્યાયની યોગ્યતા ગુણ તો અનંત પર્યાયનો પિંડ છે. પણ એવી એક પર્યાયની યોગ્યતા છે. પુણ્યરૂપ થાય છે, પાપરૂપ થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

અને પરમાણુમાં પણ એવી શક્તિ પડી છે તો પુણ્યરૂપ પર્યાય થાય છે, પાપરૂપ પર્યાય થાય છે. અંદર પડી છે. પર્યાયરૂપ થવું તે અનંત પરમાણુનો સ્કંધ છે. પરમાણુમાં એવી યોગ્યતા તો પડી છે નહીંતર સ્કંધરૂપે ક્યાંથી થાય? સમજાણું કાંઈ? કર્મરૂપ પર્યાય તો દરેક પરમાણુની થાય છે કે નહીં? કોઈ એવો ખાસ ગુણ નથી કે ગુણને કારણે અંદર કર્મની પર્યાય થાય. પણ તેમાં એવી પર્યાય થવાની લાયકાત છે. સમજાણું કાંઈ? એ દ્રવ્યપુણ્ય. કોને દ્રવ્યપુણ્ય કહ્યા? શાતાવેદનીય આદિ બંધાણા તેમાં ભગવાનઆત્માના શુભપરિણામ નિમિત્ત થયા, તેને દ્રવ્યપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. જડનું કાર્ય, માટીનું કાર્ય.

પુણ્યવરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત, હવે પાપ લ્યે છે. જડનું પાપ. હોં! પુણ્યવરૂપ કર્તાના નિશ્ચયકર્મભૂત વિશિષ્ટપ્રકૃતિ સમજ્યા ને? વિશિષ્ટ એટલે ખાસ. વિશિષ્ટ એટલે અશાતા આદિ. અશાતા આદિ પરિણામ જડમાં પડે છે, વેદનીયાદિ વિશિષ્ટ પ્રકૃતિરૂપ પરિણામ-કે જેમાં જીવના અશુભપરિણામ નિમિત્ત છે. લ્યો! નવા પાપના પરિણામ જડથી થાય છે તેમાં આત્માના પાપ પરિણામ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. કેટલું આમાં યાદ રાખવું? ફાવાભાઈ! સંસારની પાપની વાત કેટલી યાદ રાખે છે? હા. ઠામડાની પાધરી યાદ આવે ફટ! વહાણની. અત્યારે મુકી દીધું છે તોપણ. જેની જેને રુચિ તેની તેને યાદગીરી રહ્યા વિના રહે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો પદાર્થ નવ તત્ત્વ શું છે તેની વાત ચાલે છે. જડપાપ અને જડપુણ્ય પરમાણુની પર્યાયનું કાર્ય છે. પરમાણુનું કાર્ય છે. ભાવપુણ્ય ને ભાવપાપ એ જીવનું નિશ્ચયથી કાર્ય છે. સમજાણું કાંઈ? ભાષા એક એક જુઓ તો અહીંયાં છે તો વળી બીજે ઠેકાણે એવું કીધું તો વિરોધ થશે? કે પુણ્ય-પાપના પરિણામ જીવનો સ્વભાવ નથી. જીવ પુણ્ય-પાપરૂપે પરિણમતો જ નથી. એ તો દષ્ટિની અપેક્ષા... સમ્યજ્ઞાન થયું-‘હું ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ્ઞાયક છું’ એવી દષ્ટિ થઈ તો પછી પુણ્ય-પાપના થોડા પરિણામ થાય છે તેને કર્મનું કાર્ય છે એમ કહીને કાઢી નાખ્યા. પણ પહેલાં તેમાં છે નહીં ને નથી કરતો તો કાઢવાનું ક્યાંથી આવ્યું? સમજાણું કાંઈ?

પહેલેથી જ કહી દયે કે પુણ્ય-પાપ પરના પુણ્ય-પાપ પરના, કર્મને લઈને એ ભાવ... મૂઢ છે એ તો. હજી તો તારી પરથી ભિન્ન પડવાની તાકાત નથી. પછી પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ તેનાથી મારી ચીજ ભિન્ન છે. નિર્ણય કર્યા પછી. પછી. પહેલેથી (કહે કે) પુણ્ય-પાપ જડ છે. પુણ્ય-પાપ જડ છે તો મરી જાશે. સમજાણું કાંઈ? પુનાતર! કોઈક દિ’ આવે તેમાં કેટલી ઝીણી વાત! આમાં યાદ ક્યાં રહે? આ તો સાધારણ વાત છે. આમાં કાંઈ એવી વાત છે નહીં. આહાહા! લ્યો! આ તેને દ્રવ્યપાપ કહે છે. કોને? ઓલા પરમાણુને. અશાતાવેદનીય અને જ્ઞાનાવરણીય જડની પર્યાય તેમાં ભગવાનઆત્માના અશુભપરિણામ નિમિત્ત થયા તેને પાપ કહ્યા. પાપના અનુલક્ષથી પાપ કહેવામાં આવ્યા. એટલી વાત. જુઓ!

આ પ્રમાણે વ્યવહાર તથા નિશ્ચય વડે આત્માને મૂર્ત તથા અમૂર્ત કર્મ દર્શાવવામાં આવ્યું. વ્યવહાર વડે મૂર્ત કર્મનો કરવાવાળો નિમિત્તરૂપે કહ્યો. નિશ્ચયથી પોતાના પરિણામનો કર્તા કહેવામાં આવ્યો. સમજાણું કાંઈ? તેનો ભાવાર્થ કહેશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

ગાથા-૧૩૩

જમ્હા કમ્મસ્સ ફલં વિસયં ફાસેહિં ધુંજદે ણિયદં ।

જીવેણ સુહં દુક્ખં તમ્હા કમ્માણિ મુત્તાણિ ॥ ૧૩૩ ॥

યસ્માત્કર્મણઃ ફલં વિષયઃ સ્પર્શૈર્ભુજ્યતે નિયતમ્ ।

જીવેન સુખં દુઃખં તસ્માત્કર્માણિ મૂર્તાનિ ॥ ૧૩૩ ॥

મૂર્તકર્મસમર્થનમેતત્ ।

યતો હિ કર્મણાં ફલભૂતઃ સુખદુઃખહેતુવિષયો મૂર્તો મૂર્તૈરિન્દ્રિયૈર્જીવેન નિયતં ભુજ્યતે, તતઃ કર્મણાં મૂર્તત્વમનુમીયતે । તથાહિ-મૂર્ત કર્મ, મૂર્તસમ્બન્ધેનાનુભૂયમાનમૂર્તફલ-ત્વાદાખુવિષવદિતિ ।

॥૧૩૩ ॥

છે કર્મનું ફળ વિષય, તેને નિયમથી અક્ષો વડે,

જીવ ભોગવે દુઃખે-સુખે, તેથી તે કર્મ તે મૂર્ત છે. ૧૩૩.

અન્યથાર્થ :- (યસ્માત્) કારણ કે (કર્મણઃ ફલં) કર્મનું ફળ (વિષયઃ) જે (મૂર્ત) વિષય તે (નિયતમ્) નિયમથી (સ્પર્શૈઃ) (મૂર્ત એવી) સ્પર્શનાદિઇન્દ્રિયો દ્વારા (જીવેન) જીવ વડે (સુખં દુઃખં) સુખે અથવા દુઃખે (ભુજ્યતે) ભોગવાય છે, (તસ્માત્) તેથી (કર્માણિ) કર્મો (મૂર્તાનિ) મૂર્ત છે.

ટીકા :- આ, મૂર્ત કર્મનું સમર્થન છે.

કર્મનું ફળ જે સુખદુઃખના હેતુભૂત મૂર્ત વિષય તે નિયમથી મૂર્ત ઈન્દ્રિયો દ્વારા જીવ વડે ભોગવાય છે, તેથી કર્મના મૂર્તપણાનું અનુમાન થઈ શકે છે. તે આ પ્રમાણે :- જેમ મૂષકવિષ મૂર્ત છે. તેમ કર્મ મૂર્ત છે, કારણ કે (મૂષકવિષના ફળની માફક) મૂર્તના સંબંધ દ્વારા અનુભવાતું એવું મૂર્ત તેનું ફળ છે. (ઉદરના ઝેરનું ફળ(-શરીરમાં સોજા થવા, તાવ આવવો વગેરે) મૂર્ત છે અને મૂર્ત શરીરના સંબંધ દ્વારા અનુભવાય-ભોગવાય છે, તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે ઉદરનું ઝેર મૂર્ત છે; તેવી રીતે કર્મનું ફળ (-વિષયો) મૂર્ત છે અને મૂર્ત ઈન્દ્રિયોના સંબંધ દ્વારા અનુભવાય-ભોગવાય છે, તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે કર્મ મૂર્ત છે.) ૧૩૩.

પ્રવચન નં:-૩૩, ગાથા-૧૩૩-૧૩૪
ભાદરવા વદ ૯, તા:-૨૯-૯-૬૪, મંગળવાર

ગાથા-૧૩૩ ઉપર પ્રવચન

નવપદાર્થની વ્યાખ્યામાં પુણ્ય-પાપની વ્યાખ્યા ગઈ. એના ફળની જરા વાત કરે છે.

जम्हा कम्मस्स फलं विसयं फासेहिं भुंजदे णियदं ।

जीवेण सुहं दुक्खं तम्हा कम्माणि मुत्ताणि ॥ १३३ ॥

ટીકા :- આ, મૂર્ત કર્મનું સમર્થન છે. કર્મ અંદર છે આઠ કર્મ એ મૂર્ત છે મૂર્ત, રૂપી છે. તેની વાત અહીં સિદ્ધ કરે છે. આત્મા અમૂર્ત છે અને કર્મ મૂર્ત છે. તેના ફળ પણ બહારથી વિષય અનુકૂળ-પ્રતિકુળ મળે એ પણ મૂર્ત છે. એ વાત સિદ્ધ કરે છે. મૂર્ત દ્વારા ભોગવવામાં આવે છે તો કર્મ મૂર્ત છે. એમ કહે છે. જુઓ!

કર્મનું ફળ જે સુખદુઃખના હેતુભૂત મૂર્ત વિષય, કર્મ છે જે શાતા-અશાતા આદિ કર્મ બંધ પડ્યા છે તે મૂર્ત છે, અજીવ છે, રૂપી છે. કેમ? કે કર્મનું ફળ તો આત્મામાં દુઃખના પરિણામ જે થાય છે, સુખ-દુઃખનો ભાવ થાય છે, તેના હેતુભૂત મૂર્ત વિષય છે. સમજાણું કાંઈ?

આત્મામાં આ મને ઠીક છે, મને અઠીક છે એવી જે કલ્પના, સુખ-દુઃખની કલ્પના-છે તો બેય દુઃખ. શેઠી! બેય દુઃખ છે. સુખ આ. જુઓને આ લોકો માને છે સુખ આ. લાકડીનો ઘોડો કર્યો તો બાળક માને છે કે આ લાકડીનો ઘોડો, તો આ ઘોડો લે. એમ ભગવાનઆત્મા પોતાના અતીન્દ્રિય આનંદ સુખને ભૂલીને, પોતાના અતીન્દ્રિય આનંદ સ્વભાવને ભૂલીને, કર્મના ફળરૂપ જે ઈષ્ટ-અનિષ્ટ વિષય તેમાં સુખ-દુઃખની કલ્પના કરે છે, એ સુખ-દુઃખને ભોગવે છે તો કર્મનું ફળ જડ છે, ઈન્દ્રિય દ્વારા ભોગવે છે તો કર્મ જડ છે એમ અહીંયાં સિદ્ધ કરવું છે. સમજાણું કાંઈ?

કર્મનું ફળ જે, એટલું. સુખ-દુઃખના હેતુભૂત, કર્મનું ફળ કોણ? કે સુખ-દુઃખની જે કલ્પના થાય છે કે આ લક્ષ્મી મને મળી, નિર્ધનતા થઈ. અરેરે! શરીરમાં રોગ આવ્યો, અરે! ઠીક નહીં, નિરોગતા હોય તો ઠીક. એવી અજ્ઞાનીની કલ્પના પોતાના અતીન્દ્રિય આનંદ સ્વરૂપ સ્વભાવ તેને છોડીને, પૂર્વના કર્મના ફળરૂપ મળેલા ઈષ્ટ-અનિષ્ટ પદાર્થ. એ તરફની કલ્પના સુખ-દુઃખની થાય છે તેમાં હેતુભૂત પૂર્વના કર્મથી મળેલાં ઈષ્ટ-અનિષ્ટ પદાર્થ. કહો, સમજાણું કાંઈ? સમજાણું કે નહીં?

કર્મના ફળ જે, સુખ-દુઃખ એ અહીં કર્મનું ફળ નથી. કર્મનું ફળ જે સુખ-દુઃખ એમ નહીં. પણ કર્મનું ફળ એટલું. જે, શું કર્મનું ફળ? કે પોતાની પર્યાયમાં જીવ આનંદને ભૂલીને પોતાના આત્મામાં અતીન્દ્રિય

આનંદ છે તેને ભૂલીને, જે સુખ-દુઃખની કલ્પના કરવાવાળો જીવ એને હેતુભૂત નિમિત્ત-મૂર્ત વિષય, એ કર્મનું ફળ મૂર્ત વિષય છે. આ પાંચ, પચીસ લાખ ધૂળ મળે, સ્ત્રી-કુટુંબ મળે, બંગલા-બંગલા મળે, નિર્ધનતા મળે, સરોગતા થાય એ બધું મૂર્ત કર્મનું બાહ્ય ફળ છે. એ જેચંદભાઈ!

અનુકૂળ-પ્રતિકુળ બાહ્ય સંયોગ એ ફળ કર્મનું છે, ઈષ્ટ-અનિષ્ટ વિષયો જડ મળ્યા એ કર્મનું ફળ. એ પોતાના સુખ-દુઃખની કલ્પનામાં નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? કર્મનું ફળ, ભગવાનઆત્માનું ફળ તો આનંદ છે. અતીન્દ્રિય આનંદમય સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્મા છે. સત્-ચિદાનંદ. સત્-શાશ્વત, ચિદ્ એટલે જ્ઞાન અને અણીન્દ્રિય આનંદ સ્વરૂપ આત્મા છે.

મુમુક્ષુ :- એ આત્મા કેવો હશે?

ઉત્તર :- આ ભાન વિનાનો નથી તેવો. આ દુઃખ ભોગવે છે કે નહીં આ કલ્પનામાં? ઊંચા અંદર સ્વભાવ છે-અતીન્દ્રિય આનંદ. સમજાણું કાંઈ? પૂર્વના કર્મ જે પુણ્ય-પાપ બંધાયા છે તેના પાપ કાળમાં બાહ્યમાં અનુકૂળ-પ્રતિકુળ જગત કહે એવી ચીજનું મળવું. એ પૂર્વ કર્મનું ફળ. તેમાં અજ્ઞાની પોતાના આનંદને ભૂલીને સુખ-દુઃખની કલ્પના કરે છે તેમાં ઈષ્ટ-અનિષ્ટ વિષયો નિમિત્ત પડે છે. એ કરાવતા નથી. સમજાણું કાંઈ?

પ્રતિકુળ સંયોગ આવ્યા તો દુઃખ ઉત્પન્ન કરાવતા નથી. દુઃખમાં નિમિત્તભૂત છે. માને છે કે, અરે! મને નિર્ધનતા, હું એકલો થઈ ગયો, હું વાંઢો, હું વાંઝીયો, હું નિર્ધન, દરિદ્ર એવી અજ્ઞાનીની કલ્પનામાં પ્રતિકુળ ચીજો નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. કોઈ પ્રતિકુળ ચીજ દુઃખને કરાવતી નથી. અને જે અનુકૂળ છે. શરીર સુંદર, આબરૂ, કીર્તિ પાંચ-પચાસ લાખ ધૂળ. ધૂળ એટલે આ પૈસા. એ હોય તો અજ્ઞાની મૂઢ માને છે કે હું સુખી છું. એવી જે કલ્પના, એ કલ્પનામાં મળેલાં વિષયો નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. એ વિષય પૂર્વના મૂર્ત કર્મનું ફળ છે. બરાબર છે મોહનભાઈ! ભાઈ! સગવડતામાં તો બધું બરાબર લાગે. અગવડતામાં આકરું લાગે છે, એમ કહે છે. સગવડતા હોય શરીર સુંદર, ઈન્દ્રિયો સારી, કુટુંબ સારું, પૈસા, આબરૂ, કીર્તિ બધું બરાબર છે. પૂર્વના પુણ્ય કર્મનું ફળ છે. પોતાની કલ્પના કરે છે તો માને છે કે હું સુખી છું. સુખી છે નહીં. એ તો દુઃખ છે. કલ્પના તો દુઃખ છે. પણ માનેવું છે ને કે તેનાથી હું સુખી છું. અત્યારે તો બધાથી અમારે બાદશાહી છે. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે કે કર્મનું ફળ, જો આત્મામાં સુખ-દુઃખના પરિણામ થવા તેના હેતુભૂત મૂર્ત વિષય, તે નિયમથી મૂર્ત ઈન્દ્રિયો દ્વારા જીવ વડે ભોગવાય છે, તે વિષયો શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, તે નિયમથી મૂર્ત ઈન્દ્રિયો દ્વારા, નિમિત્ત છે ને નિમિત્ત. મૂર્ત ઈન્દ્રિયો દ્વારા ભોગવાય છે. ભોગવે છે તો સુખ-દુઃખના પરિણામ પણ અહીં ઈન્દ્રિય દ્વારા તેની કલ્પના થઈને (કે) આ મને ઠીક છે, આ મને અઠીક છે, એવી કલ્પનાનો ભાવ અજ્ઞાનીનો તેને સુખ-દુઃખની કલ્પનામાં પૂર્વના કર્મનું ફળ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? એ અનેકાંતમાં લેખ છે આ શ્રીમંતાઈનો. એ શ્રીમંતાઈનો લેખ છે ને એક વડીલોને. સમજાણું કાંઈ? લીધું છે એ રાખો તમારી પાસે.

એ મૂર્ત વિષય લાડુ, પૈસા, નિર્ધનતા, રોગ, સહેલા શરીર શરીર, શરીરમાં દાણે દાણે ઈયળુ પડે. દાણે

દાણો સમજો છો? શીતળા થાય છે ને શીતળા. શીતળા કહે છે. ઈયળ પડે ઈયળ. એ પ્રતિકૂળતા મૂર્ત કર્મનું ફળ છે. એ ઈન્દ્રિય દ્વારા કલ્પનાથી હું દુઃખી છું એમ ભોગવવામાં આવે છે. તો કર્મ મૂર્ત છે અને તેનું ફળ મૂર્ત છે. ઈન્દ્રિયો મૂર્ત દ્વારા ભોગવવામાં આવ્યા માટે કર્મ મૂર્ત એમ સિદ્ધ કરવું છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

તેથી કર્મના મૂર્તપણાનું અનુમાન થઈ શકે છે. આ કારણે કર્મમાં મૂર્તપણું છે એવું અનુમાન થઈ શકે છે. સમજાણું કાંઈ? કેમ અનુમાન થયું? મૂર્ત કર્મનું ફળ મૂર્ત અને લક્ષ કરીને ઈન્દ્રિયો મૂર્ત દ્વારા ભોગવવામાં આવી. તો કર્મ મૂર્ત છે તો તેના ફળ મૂર્ત ઈન્દ્રિયો દ્વારા સુખ-દુઃખની કલ્પના ભોગવી તેમાં તે નિમિત્ત થયા તો ઈન્દ્રિયો દ્વારા ભોગવવામાં આવે છે, એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આ શ્રીમંતાઈનું ભોગવવું શું છે? શ્રીમંતાઈ પૂર્વના પુણ્યનું ફળ છે. અને ઈન્દ્રિયો દ્વારા કલ્પના કરીને અમે સુખી છીએ, મૂઠ એમ માને છે. એમાં મૂઠ લખ્યું નથી હો!

ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિયરસની સૂરણ ગાંઠ. ભગવાનઆત્મા દેહમાં બિરાજમાન અતીન્દ્રિય આનંદની સૂરણ ગાંઠ. એ ગાંઠ સાંભળી છે સૂરણની? આખી. સૂરણની ગાંઠ. એવા ભગવાન આ દેહના રજકણથી ભિન્ન, વાણીથી ભિન્ન, કર્મના રજકણ આ ધૂળ ઝીણી છે તેનાથી ભિન્ન, ચૈતન્ય આનંદરસનો કંદ છે. ખબર નથી ક્યારેય. શું છે? હું છું. ભગવાનઆત્મા અંદર દેહમાં બિરાજમાન બધાના આત્મા હોં! અતીન્દ્રિય શાંત રસ, અનાકૂળ આનંદરસની ભીલી છે. ભીલી અમારે કોને કહે છે સમજાણું? ગોળની ભીલી આવે છે. ધ્રુવ આનંદરસની ભીલી તેને ભૂલીને અનાદિથી અજ્ઞાની મૂર્ત કર્મનું ફળ મૂર્ત ઉપર લક્ષ કરીને ઈન્દ્રિય દ્વારા સુખ-દુઃખની કલ્પના કરે છે. તો મૂર્તનું ફળ મૂર્ત અને ઈન્દ્રિયો દ્વારા ભોગવાયા તે કારણે કર્મમાં મૂર્તપણાની સાબીતી થઈ. શોભાલાલભાઈ! બરાબર છે? એ શેઠ! આ સમજાય છે? ધ્યાન પડે છે પણ યાદ નથી રહેતું. હેં? હા... શું મળ્યા? ધૂળ મળ્યા એમાં શું પણ થયું? કર્મથી પૈસા આવ્યા શ્રીમંતાઈ. તો એમાં આત્મામાં શું આવ્યું? આત્મા પાંચ પચાસ કરોડ પૈસા, તો તેની પાસે શું આવ્યું? લાવો. એ તો અડધી છે. તેની પાસે મારા છે તેવી મમતા આવી. ચીજ તો ત્યાં રહી ગઈ. સાથે લાવ્યા છે શેઠ? આ બેય શેઠીયા બેઠા છે. અમે ત્યાં કાનપૂરની સંભાળ કરીએ છીએ, આ શેઠ બધાની માથે હવે ધ્યાન રાખે છે. એ બધી મમતા છે.

કહે છે ભગવાન એક વાર સાંભળ તો ખરો? કે તારામાં આનંદ છે ભાઈ! તું તો સિદ્ધ જેવો અતીન્દ્રિય આનંદમય છો. સિદ્ધ ભગવાનને આનંદ છે. પરમાત્મા શરીરી અરિહંત ને સિદ્ધ થયા. અરિહંત ને સિદ્ધ ભગવાન. જેમ અતીન્દ્રિય આનંદ અનંતચતુષ્ટય પ્રગટ થયા. અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય. એવા તારા આત્મામાં અંદરમાં બેહદ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ અને વીર્ય પડ્યા છે. તેની રચિ વિના, તેના આશ્રય વિના, તેના અવલંબન વિના, તેના અનુભવ વિના મૂર્ત ધર્મનું ફળ મૂર્ત મળ્યું. તેનું લક્ષ કરીને મને ઠીક ઠીક છે એવી કલ્પનાને અજ્ઞાની અનંદને ભૂલીને ભોગવે છે. સમજાણું કાંઈ? કાંઈક તો મજા હશે કે નહીં ત્યાં? હેં? જેચંદભાઈ! પાંચ, પચીસ લાખની પુંજી હોય પાંચ-છલાખની પેદાશ હોય તો તેમાં કાંઈક તો સુખ હશે કે નહીં?

મુમુક્ષુ :- અત્યાર સુધી એમ જ માનતા હતા.

ઉત્તર :- અત્યાર સુધી એમ માન્યું છે. હા... એ ઠીક કહ્યું. એ કહે છે કે અત્યાર સુધી માન્યું હતું. ભાઈ

એમ કહે છે કે હવે શું છે? આહાહાહા! કોણ દયે ને કોણ લ્યે? અનંતકાળનો અજ્ઞાણો રખડતો, રખડતો ભિખારી. અનંતકાળનો અનાદિ અનાદિ અનાદિ અનાદિ આત્મા છે એને કાંઈ આદિ છે? છે છે તત્ત્વ અનાદિઅનંત ભગવાન પોતાના નિજ સ્વરૂપ તો ત્રિકાળ છે. તેની ખબર વિના આ ઈષ્ટ અનિષ્ટ પદાર્થ જોઈને ઝંપલાવે છે. જેમ ઓલા પતંગિયા દીવા જોઈને, દીવા કહે છે ને? ઝંપલાવે છે. એમ મૂર્ત વિષયને જોઈને અજ્ઞાની ઝંપલાવે છે. ખાડમાં પડે એમ કલ્પનાની ખાડમાં પડે છે. હા તો શું છે? છે શું? શરીર તમારું નથી, કર્મ તમારા નથી, બહારની ચીજ તમારી નથી. કલ્પનાની ખાડમાં પડ્યા. માટે હવે નક્કી કરવું કે આ કલ્પનાની ખાડ એ નુકસાન કારક છે. અંતર આનંદધામ ભગવાન છે. અતીન્દ્રિય આનંદનું ધામ જેનો સ્વાદ ઈન્દ્રોના ઈન્દ્રાસનમાં છે નહીં. એવો ભગવાનઆત્મા હું છું એવી રુચિ કરાવવા માટે આ વાત કરે છે. સમજાણું કાંઈ? તાત્પર્ય તો એ બતાવવું છે ને આવું આવું. પણ બતાવવું છે એ. અમૂર્ત ભગવાનઆત્મા તેનો અંદર અમૂર્ત આનંદ તેની રુચિ કર્યા વગર પોતામાં આનંદનું પોષણ કર્યા વગર, બહારના વિષયમાં ઈન્દ્ર લોય, નરેન્દ્ર લોય ઝંપલાવે છે તો કહે છે કે મૂર્તનું ફળ મૂર્તમાં ભોગવવામાં આવ્યું, તો કર્મ મૂર્ત છે એમ સાબિત થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ?

ઓ ભીખાભાઈ! કેટલું સુખ હશે મકાનમાં? હવે ભઈ ઓલા તળેટી કરતાં અત્યારે મકાન મોટા થયા. તળેટી કે શું કહેવાય? તળાટી. તળેટી તો ડુંગરની નીચે તળેટી કહેવાય.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- હા, તળાટી. મજૂરી કરવાની. કલો સમજ્યા?

હવે દષ્ટાંત આપે છે. તે આ પ્રમાણે:- કર્મ મૂર્ત કેમ છે? કે મૂર્ત તેના ફળમાં ઈન્દ્રિયો દ્વારા ભોગવવામાં આવે છે. હવે તેનું દષ્ટાંત આપે છે. જેમ મૂષકવિષ મૂર્ત છે, ઉંદર ઉંદર. ઉંદરનું વિષ છે ને? ઝેર. રાત્રે ઉંદર નથી કરડતા? ફૂંક મારે છે ઉંદર-ઉંદર. ફૂંક ફૂંક ફૂંક મારે એ વખતે ખબર ન પડે. અંદરથી ચામડી કાપી જાય. ખુદ્દા પગ રહી ગયા હોય તો ફૂંકી ફૂંકીને. એ સમયે એને દુઃખ ન થાય. સવારમાં જ્યાં આમ નજર કરે ત્યાં લાલચોળ! અરે! આ શું? પછી તેનું ઝેર ચડે તો સૂજી જાય. સૂજે. અમારી ભાષામાં સોજા સોજા. સોજી જાય છે.

જેમ મૂષકવિષ, મૂષક એટલે ઉંદરનું ઝેર મૂર્ત છે. તેમ કર્મ મૂર્ત છે. કારણ કે (મૂષકવિષના ફળની માફક) ઉંદરના ઝેરના ફળની માફક. મૂર્તના સંબંધ દ્વારા અનુભવાતું એવું મૂર્ત તેનું ફળ છે. મૂર્તના સંબંધ દ્વારા અનુભવાતું એવું મૂર્ત તેનું ફળ છે. શું? કે ઉંદરના ઝેરનું ફળ (-શરીરમાં સોજા થવા, તાવ આવવો વગેરે), બહુ કરડી ગયો હોય ને, તાવ આવી જાય. પગમાં (કરડયો હોય)તો ચાલી ન શકો હો? સવારમાં એટલા (સોજા) ચડી જાય. એક કલાક બે કલાક સવારે ઊઠે તો આહાહા! વિષ મૂર્ત છે તો શરીરમાં સોજા, તાવ વગેરે થાય છે. તો મૂર્ત છે અને મૂર્ત શરીરના સંબંધ દ્વારા અનુભવાય છે. સમજાણું કાંઈ? કોણ? ઓલા ફળ. ઉંદરનું ઝેર. સંબંધ દ્વારા અનુભવાય-ભોગવાય છે, તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે ઉંદરનું ઝેર મૂર્ત છે. લ્યો! ઉંદરનું ઝેર મૂર્ત છે. કારણ કે શરીર દ્વારા ભોગવવામાં-ભોગવવામાં તો રાગ-દ્રેષ આવ્યા. પણ તેમાં નિમિત્ત પડ્યા ને? લાલચોળ.. તેવી રીતે કર્મનું ફળ (-વિષયો)

મૂર્ત છે, લ્યો! અહીં તો ચોખ્ખું કહ્યું છે. બહારનું મળે ત્યારે મળે છે બાહ્ય પદાર્થ. કર્મના ફળ, વિષય પાંચ ઈન્દ્રિય શબ્દો, દુનિયા પ્રશંસા કરે, સુંદર રૂપ જોવા મળે. સુગંધ સારી મળે. ભોજનમાં ખાવા-પીવાનું સારું મળે. અને સરસ-સુંદર સુંદર મખમલની ગાદી... એ બધા કર્મના ફળ-સંયોગ છે. અને મૂર્ત ઈન્દ્રિયોના સંબંધ દ્વારા અનુભવાય છે, તેથી અનુમાન થઈ શકે છે કે કર્મ મૂર્ત છે. લ્યો! જેવા ઉંદરનું ઝેર મૂર્ત છે એવા કર્મના ફળ મૂર્ત છે. ઉંદરનું ફળ ઝેર એ શરીર દ્વારા, મૂર્ત દ્વારા ભોગવવામાં આવ્યા તે ઝેર છે. એમ ઈન્દ્રિયો દ્વારા તેનું ફળ જડ ભોગવવામાં આવ્યું, કર્મ મૂર્ત છે એવું અનુમાન થઈ શકે છે. આ કર્મની સિધ્ધિ કરી. કર્મ છે કે નહીં? કે તું છો અને કર્મ નથી અને કર્મ છે અને તું નથી. બેય છે. સમજાણું કાંઈ?

એમ શા માટે કહ્યું? કે જે બહારની સામગ્રી મળે છે એ તારા વર્તમાન પ્રયત્નથી નથી. વર્તમાનમાં તારી વિચિક્ષણતા અને સમજણ બહુ જ હોય તો બહુ જ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે એમ નથી. બહારમાં મળે એ તો મૂર્ત કર્મનું જ ફળ છે. તારો પ્રયત્ન તેમાં કાંઈ જ કામ કરતો નથી. સમજાણું કાંઈ? જેચંદભાઈ! ત્યાં ડહાપણ કામ ન કરે કે હું હોંશીયાર છું તો બાર મહિને પચાસ હજાર પેદા કરું છું, લાખ પેદા કરું છું, લાખ. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- દાન કરતા જાય.

ઉત્તર :- દાન કરતાં જાય શું? દાનમાં રાગ મંદ હોય તો પુણ્ય થાય. માન હોય તો પાપ થાય એમાં શું છે?

મુમુક્ષુ :- આશ્રમ ખુલે.

ઉત્તર :- આશ્રમ ખુલે. કોણ ખોલે? રાગ મંદ હોય તો પુણ્ય હોય. આશ્રમ ખોલવામાં, પ્રભાવનામાં, પૈસામાં મંદ રાગ હોય. તૃષ્ણા મંદ હોય, પુણ્ય થાય. તેમાં ધર્મ ક્યાં છે? એ દ્વારા કોઈ ધર્મ થતો નથી. પચાસ લાખ કરોડ મળ્યા ને, પચાસ લાખ અર્ચ કર્યા તો ધર્મ થઈ ગયો, ધૂળમાંય ધર્મ નથી. એ વળી બીજી વાત કે કોઈને માન ન પણ હોય. ધર્મની પ્રભાવના થઈ તો તેમાં રાગની મંદતા થઈ, પુણ્ય બંધ થયો, શુભભાવ થયો. પણ તેનાથી કોઈ ધર્મ થાય છે (એમ છે નહીં.) કે પાંચ પચાસ લાખના મંદિર બનાવ્યા તો ધર્મ થયો છે (એમ છે નહીં.) અને ત્યાં ધર્મ કરશે તેને કાંઈક ભાગ મળશે એમ પણ છે નહીં. શેઠી!

મુમુક્ષુ :- લાભ લ્યે.

ઉત્તર :- લાભ લ્યે તો તેની પાસે રહ્યા. તમારે શું આવ્યું? તમારી પાસે ક્યાં આવ્યા? ભાઈ! વાત તો એવી છે. તેને કારણે તો થયું છે. તેને કારણે શુભભાવ કર્યો તો પુણ્ય થયું. ધર્મ તો પોતાના સ્વભાવની દૃષ્ટિ કરવાથી ત્યાં ધર્મ થાય છે. મંદિર અને દેરાસર ઉપર લક્ષ કરવાથી ધર્મ નથી થતો.

મુમુક્ષુ :- કરે છે.

ઉત્તર :- કરે છે શું? પોતાથી શુભભાવ કરે છે. નિમિત્ત કોણ થયા? બાહ્ય અહીંયા મંદિર નિમિત્ત પડ્યું. પડ્યું તો તેનાથી નથી થયું તો આનાથી કેમ થાય ? એ સમયનો ભાવ તેણે કર્યો કે મંદિર હોય તો દુનિયા લાભ લ્યે! એવો પોતાનો ભાવ તે સમયે કરવાવાળાનો હતો તો તેનું નામ પુણ્ય. એટલું પુણ્ય થયું બસ. પછી કોઈ કરે તો અહીં થોડો લાભ મળશે..

મુમુક્ષુ :- એ તો પાપ છે.

ઉત્તર :- એ તો પુણ્ય છે, પણ પુણ્ય કરે છે ત્યાં તેનો અહીંયાં લાભ છે એમ છે નહીં.

મુમુક્ષુ :-પરનો લાભ મળે.....

ઉત્તર :- એમ છે નહીં. પરનો લાભ પરથી પોતામાં લાભ મળે એમ છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- આશિર્વાદ તો આપે છે ને?

ઉત્તર :- કોણ દયે આશિર્વાદ? કોઈના આશિર્વાદ કોઈને ફળે છે? એમ છે ગાંધીજી!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- શું વર્ણન છે? શાસ્ત્રમાં ક્યાંય છે નહીં. પુણ્ય થાય તેવું છે. મોક્ષ ક્યાંથી આવ્યો? છે જ નહીં. પંચમહાવ્રત પાળે તોય મોક્ષ નહીં તો પછી મંદિર બનાવે તો મોક્ષ ક્યાંથી આવ્યો? ભાઈ અહીં તો વાત..... ભાવ આવે, ભગવાનની પ્રતિમા આદિની ભક્તિ કરે તો શુભભાવ છે. પુણ્ય થશે પણ તેનાથી કોઈ સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ થઈ જાય એ વાત છે (નહીં.) અને ત્યાં કોઈને મોક્ષ થયો તો કરવાવાળાને લાભ થયો...એ તો પોતાની પર્યાયથી પોતાના દ્રવ્યને આશ્રયે લાભ થયો છે. વાત બહુ વિચિત્ર છે. લોકોએ એવી માની લીધી છે, આપણે નફો એક લાખ કરોડ તેમાંથી જેટલા લોકો ત્યાં ધર્મ કરશે તેમાંથી આપણને એક દસમો ટકો તો મળશે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ક્યાંથી કરે તો શું છે પણ? તેના પરિણામ પ્રમાણે તેને મળશે. હો. તેના પરિણામમાં જેવા ભાવ કર્યા તેના પુણ્યનું ફળ તેને છે. બીજાએ જે ભાવ કર્યો હતો તેમાં બધું મળે. ખુબ લાભ થાય તો એવા ભાવ જે પ્રમાણમાં કર્યા હતા તેટલા પુણ્ય બંધાય. તેમાં છે બીજાથી કોઈ મરી જાય ને ત્યાં જાય ને અહીં ખુબ માણસ કરે તો તેનું ફળ ત્યાં જાય એમ છે નહીં. શેઠ! નક્કી કરવું જોઈએ હોં! બધાએ. આ જુઓ આપણે દેરિયાજી ખુલાસો કરે છે! આ શેઠીયાવનો. અરે! આ પૈસાવાળા આટલા ખર્ચે તો એને કાંઈ મળે નહીં? અહીં મોટી નસિયા બનાવી, આવું બનાવ્યું. લ્યો! એમાંથી કાંઈક અહીં લાભ થાય છે કે નહીં? તો કહે બિલકુલ નહીં. વાત એવી છે. જે પ્રકારે તેણે ભાવ કર્યા હોય કરતાં કરતાં કરતાં, લોકો લાભ લ્યે એવા. જેવા ભાવ કર્યા તેવા તેને પુણ્ય (બંધાય) છે.

મુમુક્ષુ :- માનથી કર્યું હોય તો.

ઉત્તર :- એ તો વાત અહીં છે નહીં. માનથી શું પણ ભાવ સારા કર્યા હોય, લોકો લાભ લ્યે, ધર્મની પ્રભાવના સ્વાધ્યાય કરે શાસ્ત્રથી, એવા. એવા એવા જેવા ભાવ હોય એ પ્રમાણે પુણ્ય બંધાય છે. પણ બીજાથી પુણ્ય આવી જાય છે એમ છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- અમારી બિરાદરી નથી ચાલતી.

ઉત્તર :- બિરાદરી નથી ચાલતી. હં..... નક્કી કરવું જોઈએ. ૧૩૩ ગાથા થઈ, લ્યો! સમજાણું કાંઈ? બહારના અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ ફળ મળવા એ પોતાના પૂર્વના પુણ્ય-પાપના ફળ છે. અને તે ઈન્દ્રિય દ્વારા ભોગવવામાં આવ્યા મૂર્ત, પૂર્વના કર્મ મૂર્ત છે એટલું સાબિત કર્યું. અર્થાત્ એ કર્મ હું નથી અને તેનું ફળ પણ હું નથી. અને ભોગવવામાં વિકલ્પ આવ્યો સુખ-દુઃખ એ ખરેખર મારી ચીજમાં નથી. એવો અંતર અનુભવ

નિર્ણય કરાવવા માટે આ વાત કરે છે. ખાલી વાત જ નથી કે આમ છે આમ છે આમ છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન બહારની ચીજ તારાથી ભિન્ન છે તેનું કારણ કર્મ પણ તારાથી ભિન્ન છે અને તને ઈન્દ્રિય દ્વારા ભોગવવાની કલ્પના થઈ એ સુખ-દુઃખની કલ્પના તો તારા સ્વભાવથી ખરેખર ભિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- અમૂર્ત છે.

ઉત્તર :- અમૂર્ત છે, વિકારી પરિણામ અમૂર્ત છે પણ ખરેખર સ્થૂળ પરિણામ છે. સૂક્ષ્મ ચૈતન્ય સ્વભાવ તેમાં અતીન્દ્રિય આનંદ રસ પરિપૂર્ણ ભર્યો છે. એવો ભગવાનઆત્મા તેની અંતર દષ્ટિ કરવી એ બધું અહીં કહેવાનું તાત્પર્ય અને ફળ છે. સમજાણું કાંઈ? સાથે કર્મ અને ફળ પણ સાબિત કરે છે અસ્તિથી. આસ્થા તો બધી કરવાની છે કે નહીં?

કોઈની સામે જોવું નહીં એમ કહે છે. અરે! મને બહુ પ્રતિકૂળ આપી દીધું અને મને સલાય કરીને બહુ જ અનુકૂળ આપી દીધું. એ વાતમાં કાંઈ માલ નથી. તારા પૂર્વના પુણ્ય-પાપથી બહારની સામગ્રી આવે છે, બસ. અને સ્વભાવને ભૂલીને જેટલો તારો અપરાધ થયો, એટલો અપરાધ સુખ-દુઃખની કલ્પના કરો, એટલું તને નુકસાન છે. તારા ઘરમાં તોટો પડે છે. સમજાણું કાંઈ? તો આ પૈસા મળ્યા તેનો લાભ તો નહીં પણ સુખ-દુઃખની કલ્પનાનો તોટો પડ્યો.

વીતરાગ માર્ગ ભાઈ એવો છે, જગતને ઝટ... એટલો કઠણ પડે. આ બાલ્ય સામગ્રી! આહાહા! કેટલું સુખ છે એય! મલુકચંદભાઈ! આ સુખ જોઈને મેં સવારમાં પૂછ્યું. મુંબઈ ગયા હતા ને શું? બહુ જવાબ ન આપ્યો! બધાય અંધારે મુંબઈ જાય છે. પૈસા લઈને આવશે. ત્યાં ક્યાં પૈસા એના ગુંજા (ખીસ્સા)માં પડ્યા હતા કે લઈ આવે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ એને ખબર નથી પણ લોકો એમ માને છે. લોકો એમ માને છે. હેં? લોકો એમ માને. ભઈ મોટા ટિકરા! કરોડપતિ! ત્યાં ગયા હશે તો કાંઈક લેવા ગયા હશે. તો લાવશે કાંઈક તો માણસ માને. એ તો ગમે તે કારણે ગયા હોય. ઓલો તો ત્યાં સામુ પણ જોવે નહીં. હો હા. બધું સમજવા જેવું છે. બાપા બાપા કરે! બાપા બાપુ! બાપુ ત્યાં પૈસામાં ક્યાં બેસે? કેટલું સુખ હશે આ પૈસાવાળાને? એમ કહે છે આ. નહીં? બે છોકરા મોટા કરોડપતિ છે. એક એક કરોડ કરોડ રૂપિયા છે. લ્યો! ઘૂળમાંય નથી. છોકરાને રૂપિયા નથી તો વળી બાપને ક્યાંથી આવ્યા? આહાહા!

અહીં તો પૂર્વના પુણ્યની પાપની સામગ્રી મળે તેનું લક્ષ કરીને ઈન્દ્રિયથી ભોગવે. શું તે અતીન્દ્રિયથી ભોગવવામાં આવે છે? ઈન્દ્રિય દ્વારા લક્ષ કરીને આ ચીજ આવી છે, હેરાન! હેરાન! ઈન્દ્રિયથી પરાધીન થઈને હેરાન થઈ ગયો. અપને કો આપ ભૂલકે હેરાન હો ગયા. અહીં તો કર્મની સાબિતી કરી. કર્મ જડ સાબિત કર્યા, ફળ જડ સાબિત કર્યા, સુખ-દુઃખની કલ્પના સાબિત કરી. આત્માના અનંદથી તે ભાવ વિપરીત હતો. 'છે' એટલું સિદ્ધ કર્યું. એ આશ્રવ તત્ત્વ છે. સુખ-દુઃખની કલ્પના તે આશ્રવ તત્ત્વ છે. કર્મ જડ તત્ત્વ છે. તેનાથી મને સામગ્રી મળી તે પર વસ્તુ છે. સમજાણું કાંઈ?

એકલો આત્મા જ છે, એકલું જડ જ છે. એમ નથી. આત્મા સર્વથા નિર્મળ જ છે. પર્યાયમાં અનાદિ

સંસારમાં નિર્મળ નહીં. વિકારી ભાવ છે. નિર્મળ હોય તો અંદર તેને આનંદનો અનુભવ હોવો જોઈએ. અંદર આનંદ સ્વભાવ નિર્મળ છે. પર્યાયમાં નિર્મળ હોય તો અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ હોવો જોઈએ. માટે તેની દષ્ટિ પર ઉપર છે. સુખ-દુઃખને ભોગવે છે. પોતાનો આનંદ પડ્યો રહે છે.

ગાથા-૧૩૪

મુત્તો ફાસદિ મુત્તં મુત્તો મુત્તેણ બંધમણુહવદિ ।

જીવો મુત્તિવિરહિદો ગાહદિ તે તેહિં ઉગ્ગહદિ ॥ ૧૩૪ ॥

મૂર્તઃ સ્પૃશતિ મૂર્ત મૂર્તો મૂર્તેન બન્ધમનુભવતિ ।

જીવો મૂર્તિવિરહિતો ગાહતિ તાનિ તૈરવગાહ્યતે ॥ ૧૩૪ ॥

મૂર્તકર્મણોરમૂર્તજીવમૂર્તકર્મણોશ્ચ બન્ધપ્રકારસૂચનેયમ્ ।

ઇહ હિ સંસારિણિ જીવેઽનાદિસન્તાનેન પ્રવૃત્તમાસ્તે મૂર્તકર્મ । તત્સ્પર્શાદિમત્ત્વાદાગામિ મૂર્તકર્મ સ્પૃશતિ, તતસ્તન્મૂર્ત તેન સહ સ્નેહગુણવશાદ્બન્ધમનુભવતિ । એષ મૂર્તયોઃ કર્મણોર્બન્ધપ્રકારઃ । અથ નિશ્ચયનયેનામૂર્તો જીવોઽનાદિમૂર્તકર્મનિમિત્તરાગાદિપરિણામસ્નિગ્ધઃ સન્ વિશિષ્ટતયા મૂર્તાનિ કર્માણ્યવગાહતે, તત્પરિણામનિમિત્તલઙ્ઘ્યાત્મપરિણામૈઃ મૂર્તકર્મભિરપિ વિશિષ્ટતયાઽવગાહ્યતે ચ । અયં ત્વન્યોન્યાવગાહાત્મકો જીવમૂર્તકર્મણોર્બન્ધપ્રકારઃ । એવમમૂર્તસ્યાપિ જીવસ્ય મૂર્તેન પુણ્યપાપકર્મણા કથઙ્ઘિદ્બન્ધો ન વિરુદ્ધ્યતે ॥ ૧૩૪ ॥

-ઇતિ પુણ્યપાપપદાર્થવ્યાખ્યાનમ્ ।

મૂર્ત મૂર્ત સ્પર્શો અને મૂર્ત મૂર્ત બંધન લહે;

આત્મા અમૂર્ત ને કર્મ અન્યોન્ય અવગાહન લહે. ૧૩૪.

અન્યથાર્થ :- (મૂર્તઃ મૂર્ત સ્પૃશતિ) મૂર્ત મૂર્તને સ્પર્શો છે, (મૂર્તઃ મૂર્તેન) મૂર્ત મૂર્તની સાથે (બન્ધમ્ અનુભવતિ) બંધ પામે છે; (મૂર્તિવિરહિતઃ જીવઃ) મૂર્તત્વરહિત જીવ (તાનિ ગાહતિ) મૂર્ત કર્મોને અવગાહે છે અને (તૈઃ અવગાહ્યતે) મૂર્તકર્મો જીવને અવગાહે છે (અર્થાત્ બન્ધે એકબીજામાં અવગાહ પામે છે).

ટીકા :- આ, મૂર્તકર્મનો મૂર્તકર્મની સાથે જે બંધપ્રકાર તથા અમૂર્ત જીવનો મૂર્તકર્મની સાથે જે બંધપ્રકાર તેની સૂચના છે.

અહીં (આ લોકમાં), સંસારી જીવને વિષે અનાદિ સંતતિથી (-પ્રવાહથી) પ્રવર્તતું થકું મૂર્તકર્મ વિદ્યમાન છે. તે, સ્પર્શાદિવાણું હોવાને લીધે, આગામી મૂર્તકર્મને સ્પર્શો છે; તેથી મૂર્ત

એવું તે તેની સાથે, સ્નિગ્ધત્વગુણના વશે (-પોતાના સ્નિગ્ધરૂક્ષત્વપર્યાયને લીધે), બંધને પામે છે. આ મૂર્તકર્મનો મૂર્તકર્મની સાથે બંધપ્રકાર છે.

વળી (અમૂર્ત જીવનો મૂર્તકર્મની સાથે બંધપ્રકાર આ પ્રમાણે છે કે), નિશ્ચયનયથી જે અમૂર્ત છે એવો જીવ, અનાદિ મૂર્તકર્મ જેનું નિમિત્ત છે એવા રાગાદિપરિણામ વડે સ્નિગ્ધ વર્તતો થકો, મૂર્તકર્મને વિશિષ્ટપણે અવગાહે છે (અર્થાત્ એકબીજાને પરિણામમાં નિમિત્તમાત્ર થાય એવા સંબંધવિશેષ સહિત મૂર્તકર્મના ક્ષેત્રમાં વ્યાપે છે) અને તે રાગાદિપરિણામના નિમિત્તે જેઓ પોતાના (જ્ઞાનાવરણીયાદિ) પરિણામને પામે છે એવાં મૂર્તકર્મો પણ જીવને વિશિષ્ટપણે અવગાહે છે (અર્થાત્ જીવના પ્રદેશો સાથે વિશિષ્ટતાપૂર્વક એકક્ષેત્રાવગાહને પામે છે). આ, જીવ અને મૂર્તકર્મનો અન્યોન્ય-અવગાહસ્વરૂપ બંધપ્રકાર છે. આ રીતે અમૂર્ત એવા જીવનો પણ મૂર્ત પુણ્યપાપકર્મની સાથે કથંચિત્ (-કોઈ પ્રકારે) બંધ વિરોધ પામતો નથી. ૧૩૪.

આ રીતે પુણ્ય-પાપપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું.

ગાથા-૧૩૪ ઉપર પ્રવચન

મુત્તો ફાસદિ મુત્તં મુત્તો મુત્તેણ બંધમણુહવદિ।

જીવો મુત્તિવિરહિદો ગાહદિ તે તેહિં ઉગ્ગહદિ।।૧૩૪।।

ટીકા :- ૧૩૪ ગાથા. આ, મૂર્તકર્મનો મૂર્તકર્મની સાથે જે બંધપ્રકાર, બંધનો પ્રકાર. એ પૂર્વના મૂર્તકર્મની સાથે નવા મૂર્તકર્મ બંધાય છે તેની વાત કરે છે. જડથી જડ બંધાય છે. પૂર્વના કર્મ છે જડ તેનાથી નવાકર્મ મૂર્તની સાથે મૂર્ત બંધાય છે. તથા અમૂર્ત જીવનો મૂર્તકર્મની સાથે જે બંધપ્રકાર તેની સૂચના છે. અહીંયાં હવે બે સૂચના બતાવવી છે.

એ પૂર્વના કર્મ છે જડ, માટી, ધૂળ પડી છે ઝીણી, તેનાથી નવા કર્મ ધૂળથી ધૂળ બંધાય છે. રૂપીથી રૂપી અને આત્મા અરૂપી. તેની સાથે નવા કર્મ રૂપી જ બંધાય છે. તે કયા પ્રકારે તે વાત અહીં સિદ્ધ કરવી છે. મૂર્ત મૂર્તથી બંધાયા છે અને અમૂર્ત મૂર્તથી બંધાયા છે. બે વાત સિદ્ધ કરવી છે. સમગ્રાણું કાંઈ? અહીં (આ લોકમાં), સંસારી જીવને વિષે અનાદિ સંતતિથી (-પ્રવાહથી) પ્રવર્તતું થકું મૂર્તકર્મ વિદ્યમાન છે. શું કહે છે? ભગવાનઆત્મા અરૂપી જ્ઞાનઘન આદિ શુદ્ધ નિર્મળ સ્વભાવ અને પર્યાયમાં મલિનતા અને તેની સાથે કર્મ અનાદિ સંતતિ પ્રવાહથી ચાલ્યો આવે (છે.) આત્મા ક્યારેય કર્મ રહિત થયો નથી.

સંસારી જીવમાં સંસરણ કરતા એવા આત્મામાં અનાદિ પ્રવાહથી, ઓહોહો! ખાણમાં જેમ પથ્થર અને સોનું સાથે છે. એમ ભગવાનઆત્મામાં કર્મ અનાદિથી સાથે છે. પહેલાં આત્મા કર્મ રહિત હતો અને પછી

કર્મ થયા એમ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? ખાણમાં જેમ સોનું અને પથ્થર સાથે છે, ત્યાર પહેલાં સોનું જુદું હતું અને પથ્થર પછી લાગ્યો એમ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? સંસારી જીવને વિષે અનાદિ સંતતિથી (- પ્રવાહથી) પ્રવર્તતું થકું મૂર્તકર્મ વિદ્યમાન છે. જુઓ! મૂર્તકર્મ વિદ્યમાન છે. સર્વજ્ઞ પરમાત્મા સિવાય એવી વાત ક્યાંય ત્રણકાળમાં હોય નહીં. વીતરાગ પરમેશ્વર સર્વજ્ઞ દેવ જેણે એક સેકન્ડના અસંખ્ય ભાગમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક જોયા અને જાણ્યા. એવા પરમેશ્વર વીતરાગ તીર્થંકર એ સિવાય ક્યાંય કર્મની એવી જાત, એવી રીત કોઈએ જાણી નહીં અને કોઈએ કહી નહીં અને કોઈના ખ્યાલમાં આવી નહીં. સમજાણું કાંઈ?

અનાદિ સંતતિથી (-પ્રવાહથી) પ્રવર્તતું થકું મૂર્તકર્મ વિદ્યમાન છે. જડ વિદ્યમાન છે. ભગવાનઆત્મા પણ વિદ્યમાન છે. એની સાથે તે કર્મ પણ અનાદિ પ્રવાહ, પ્રવાહ, પ્રવાહ અનાદિ હો? એના એ કર્મ નહીં. એના એ રજકણ નહીં. વર્તમાન જે કર્મના રજકણ છે તે નહીં. પણ કર્મ કર્મ કર્મ કર્મ પ્રવાહથી ચાલ્યા આવે છે. નવા પરમાણુ આવે છે. પૂર્વના ચાલ્યા જાય છે. એમ કર્મના પ્રવાહ અનાદિથી સાથે ચાલ્યા આવે છે. સમજાણું કાંઈ? વર્તમાનમાં જે કર્મ છે અનાદિના તે જ કર્મ રજકણ છે એમ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? કેમ કે કર્મની સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડીની છે. તેનાથી વધારે હોતા નથી તો કોઈપણ પ્રાણીની સાથે ૭૦ કોડાકોડીની સ્થિતિથી વધારે કર્મ તેની સાથે હોતા જ નથી. અભવિ હોય કે ભવિ હોય, અનંત સંસારી હોય કે એકાવતારી હોય. સમજાણું કાંઈ?

આઠ કર્મ જડ છે. જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીયની સ્થિતિ અધિકમાં અધિક મિથ્યાત્વની છે. સતર કોડાકોડી. અમારી કાઠીયાવાડી ભાષામાં સીંતેર કહે છે. સાત અને શૂન્યને અમારે સીંતેર કહે છે. તમારે (હિન્દીમાં) સતર કહે છે. એને કરોડે ગુણે સીંતેર કોડાકોડી. એક કરોડને કરોડે ગુણે એવા સીંતેર કોડાકોડી. સાત અને શૂન્ય કરોડ. એને કરોડે ગુણે સીંતેર કોડાકોડ. એવી કર્મની સ્થિતિ અધિકમાં અધિક હોય તો આટલી હોય છે. આટલી અધિક સ્થિતિ કોઈ જીવની હોતી નથી. અભવિ અનંતકાળ રોવે, કર્મની સ્થિતિ અનંતકાળની નહીં. નવા બંધાય છે, જૂના ખરે છે, નવા બંધાય છે. એવો પ્રવાહ ચાલ્યો જાય છે. જેમ પાણીનો લોઢ છે ને? એ લોઢ સમાય જાય છે નવો ઉત્પન્ન થાય, સમાય જાય નવો ઉત્પન્ન થાય. નવા નવા ઉત્પન્ન થાય પણ લોઢ એવો પ્રવાહ રહે છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નવા કર્મ આવે છે. જૂના ચાલ્યા જાય છે, નવા આવે છે જૂના ચાલ્યા જાય છે. સર્વથા તો ચાલ્યા ન જાય. થોડા થોડા આવે છે અને થોડા જાય છે. એવો પ્રવાહ ચાલે. અનાદિ સંતતિથી (- પ્રવાહથી) પ્રવર્તતું થકું મૂર્તકર્મ વિદ્યમાન છે. એમ સિદ્ધ કર્યું. જુઓ! એ આત્માની સાથે કર્મ છે જડ. સાથે હોં! છે તો જુદાં. કર્મ કર્મનું કાર્ય કરે આત્મા આત્માનું કાર્ય કરે. આત્માનું કાર્ય કર્મ ન કરે અને કર્મનું કાર્ય આત્મા ન કરે. દ્રવ્ય બે ભિન્ન છે. વસ્તુ બે ભિન્ન છે. કોઈનું કોઈ કરે નહીં પણ સાથે છે. સમજાણું કાંઈ? ગાયને નથી કરતાં? બે ગાયને અંદર દોરડાં નાખે. બે ગાયને. અંદર દોરડાં નાખે. આગળ નાખે. એમ બે હાથ છે પણ છે ભિન્ન ભિન્ન. આ ગાય ભિન્ન, આ ગાય ભિન્ન. એમ કર્મ રજકણ જડ ભિન્ન આત્મા ભગવાન ભિન્ન. પણ છે બેય એક ક્ષેત્રમાં એક સાથે.

મુમુક્ષુ :- ભાગી જાય તો?

ઉત્તર :- આ તો દષ્ટાંત આપ્યું છે. ભાગી ક્યાં જાય? આ તો દષ્ટાંત આપ્યું છે. ગઘેડાને બે પગ નથી બાંધતા? બહુ દોડનારો ભાગનારો હોય તો બાંધી રાખે. ઓલો એટલામાં ને એટલામાં રહે. એમ અહીં તો નિમિત્ત નિમિત્ત સંબંધ તરીકે જડ અને આત્મા. નિમિત્ત નિમિત્ત સંબંધથી અનાદિથી સાથે છે બસ એટલું. તે, સ્પર્શાદિવાળું હોવાને લીધે, કોણ? એ વિદ્યમાન કર્મ અનાદિથી પડ્યા છે તે. એના પરમાણુમાં કર્મમાં રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ છે. જેમ આ શરીર છે માટી. એમાં રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ છે. એમ તેમાં રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ આઠ કર્મ ઝીણી માટી છે, માટી ઝીણી ધૂળ છે.

સ્પર્શાદિવાળું હોવાને લીધે આગામી મૂર્તકર્મને સ્પર્શે છે. શું કરે છે? ભવિષ્યના મૂર્તકર્મને સ્પર્શ કરે છે એમ. નવા કર્મને સ્પર્શ, ચીકાશ, લુખાશની એવી યોગ્યતા અને તેની યોગ્યતાની સાથે સંબંધ હોય છે. આ કર્મના, અજીવના, અજીવ તત્ત્વ છે કે નહીં? નવ તત્ત્વમાં અજીવ તત્ત્વ અને જીવ તત્ત્વ એવા ભેદ પાડીને અહીં સમજાવે છે. સમજાણું કાંઈ? તે, સ્પર્શાદિવાળું હોવાને લીધે, તે એટલે કોણ? પૂર્વે બાંધેલાં કર્મ. પ્રવાહથી ચાલ્યા આવે છે તે, રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શવાળા છે. તો આગામી મૂર્તકર્મને સ્પર્શે છે. નવા કર્મ પણ તેની સાથે બંધમાં આવી જાય છે. સ્પર્શ સાથે બંધાય જાય છે. તેથી મૂર્ત એવું તે તેની સાથે, મૂર્ત એવું તેની સાથે, સ્નિગ્ધત્વગુણના વશે, જુઓ! (પોતાની સ્નિગ્ધરૂક્ષત્વપર્યાયને લીધે), નવા પરમાણુ પોતાની સ્નિગ્ધ-રૂક્ષ ચિકાશ, લુખાશની યોગ્યતાને લીધે, બંધને પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્વની સાથે સંબંધ થઈ જાય છે. કહો, સમજાણું કે નહીં?

એક પરમાણુ પોતાની બે પર્યાય થાય અને બીજામાં ચાર થાય, એમ હોય તો, સાથે મળીને અહીં ચાર થઈ જાય એ સ્કંધરૂપે કહેવામાં આવે છે. એમ પૂર્વના પરમાણુમાં નવામાં પોતાના સ્પર્શની સ્નિગ્ધતા-રૂક્ષતાની મેળવાળો સંબંધ તેને હોય તો બંધમાં આવી જાય છે. મુત્તો ફાસદિ મુત્તં આ તેનો અર્થ કરે છે. પહેલાં શબ્દ છે ને? મુત્તો ફાસદિ મુત્તં મુત્તો મુત્તેણ બંધમણુહવદિ પહેલી જ લીટીનો અર્થ છે. આહાહા! તેથી મૂર્ત એવું તે તેની સાથે, સ્નિગ્ધત્વગુણના વશે, પોતાની સ્નિગ્ધ રૂક્ષત્વ પર્યાયને કારણે, એમાં બેય નાખ્યું હો! એ તો સ્નિગ્ધ તો એક શબ્દ મૂક્યો છે. ચિકાશ અને લુખાશ બેયને કારણે બંધને પરમાણુમાં એવી યોગ્યતા છે જૂના કર્મ સાથે બંધાય જાય છે. આ, મૂર્તકર્મનો મૂર્તકર્મની સાથે બંધ પ્રકાર છે. લ્યો!

જૂઓ! પાઠમાં એમ છે- બંધમણુહવદિ મૂર્ત મૂર્તની સાથે બંધને અનુભવે છે, અનુભવે છે એવો પાઠ છે. અનુભવનો અર્થ-એમ હોય છે. એનું નામ અનુભવ છે. એમ કહેવામાં આવે છે. પાઠ છે ને? મુત્તો મુત્તેણ બંધમણુહવદિ જડને અનુભવ... અનુભવ એટલે હોવું. બંધની પરમાણુમાં એવી યોગ્યતા હોય નવા કર્મ જેવા તેણે દયા, દાન, ભક્તિ, કામ, ક્રોધ, પાપ ભાવ કર્યા એ પ્રમાણે એવા નવા કર્મ પોતાની યોગ્યતાથી, ચિકાશ, લુખાશની યોગ્યતાથી પૂર્વના કર્મની સાથે બંધાય જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

જડને એવી કેમ ખબર પડે? હૈં? પોતાની પર્યાય ધર્મ છે તેની બહુ જ. એક એક પરમાણુમાં કર્મ થવાની લાયકાત છે. સમજાણું કાંઈ? મૂર્તકર્મ, મૂર્તકર્મની સાથે બંધપ્રકાર છે. એમ લખ્યું ને? બંધમણુહવદિ નો અર્થ કર્યો. મૂર્તકર્મ મૂર્તને અનુભવે છે. અનુભવનો આવો અર્થ છે. અનુભવનો અર્થ આ કે બંધમાં બંધરૂપ

થઈ જાય છે. તેનું નામ અનુભવ કરે છે એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા!

વળી (અમૂર્ત જીવનો મૂર્તકર્મોની સાથે બંધપ્રકાર આ પ્રમાણે છે કે), હવે આ તો ઠીક પણ આ ભગવાન અમૂર્ત અને આ કર્મ મૂર્ત આવા બે લાકડા ક્યાંથી ઘરી ગયા? કર્મ સાથે કર્મ તો બંધ થાય. એ તો જડ છે. જડને સ્પર્શ છે. પણ અસ્પર્શી આત્મા અને સ્પર્શવાળા કર્મ પુદ્ગલ એની સાથે ક્યાં જોડાણ થઈ ગયું? તેનો બંધ કેમ થયો? સમજાણું કાંઈ? અમૂર્ત જીવનો, કેટલાક કહે છે ને કે આત્મા તો નિર્મળ છે આત્મા તો. પણ ક્યાં નિર્મળ? સાંભળ તો ખરો? પર્યાયમાં મલિનતા ન હોય તો કર્મનો નિમિત્તરૂપ સંબંધ ક્યાંથી રહ્યો? સમજાણું કાંઈ? તારી પર્યાયમાં રાગ-દ્વેષ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ પડ્યા છે, પર્યાયમાં. તેં કર્યા છે એ પડ્યા છે. પર્યાયના કર્મ. બધા કર્મ પડ્યા છે તે નિમિત્ત છે. બે ચીજ છે.

આત્મા નિર્મળ છે નિર્મળ છે. શું નિર્મળ છે? નિર્મળ તો વસ્તુ સ્વભાવ નિર્મળ છે. પર્યાયમાં નિર્મળ હોય તો પછી કર્મ અને મલિનતા ક્યાંથી આવી? સમજાણું કાંઈ? નિશ્ચયનયથી જે અમૂર્ત છે એવો જીવ, જુઓ! ભગવાનઆત્મા તો અમૂર્ત છે. તેમાં રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ આત્મામાં નથી. અરૂપી આત્મા જ્ઞાન ઘન. રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વિનાની તે ચીજ. અનાદિઅનંત ભગવાનઆત્મા અમૂર્ત, અરૂપી. આત્મા તો ક્યાં ગયો આમાં? બાયડી, છોકરા, પૈસા આડે, આબરૂ આડે, પુણ્ય-પાપ આડે. આડે ને (હિન્દીમાં) શું કલો છો? સંબંધમાં ઘુસી ગયો.

આત્મા અંદર મહાન પદાર્થ! મહાન પદાર્થ. જેની એક સમયની પર્યાયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક જોવે. એવી એક સમયની પર્યાયનો, અનંત પર્યાયનો પિંડ ગુણ, એવા અનંતગુણનો પિંડ દ્રવ્ય. મહાન પદાર્થ ગુમ થઈ ગયો. કોઈ ચીજ ખોવાય જાય તો શોધવા જાય છે. ક્યાં ગઈ? ક્યાં ગઈ? ક્યાં ગઈ? સોનાની કોઈ ચીજ પડે છે ને? ઓહો! સોનાની ખોવાઈ ગઈ. આ તું ખોવાઈ ગયો ક્યાં? તારી તને ખબર છે? ખોવાઈ ગયો (ને) શું કહે છે? ખો ગયા. આખો આતમ પદાર્થ ખોવાઈ ગયો. આ પણ શું વાત કરે છે? આ વાત કરે તો ઠીક, આ શરીર ને વાણી ને આ ઘૂળ ને બૂળને. પણ આખો પદાર્થ ચિદાનંદ પ્રભુ અનંતગુણનું ધામ પરમાત્મા જેમ સિદ્ધ થયા એવી પરમાત્મ શક્તિની સંપદાવાળો આત્મા છે. દરેક જીવ. એ માટે તો કહીએ છીએ કે, પણ આ ખોવાઈ ગયાની ખબર નથી. સમજાણું? ખોવાઈ ગયો તેની ખબર નથી. જોરાવરમાં થયું હતું ને? શું? કોઈકનું ખોવાઈ ગયું. ઓલું છોડીનું ખોવાઈ ગયું. કોણ હતું? કોઈક અહીંયાં? સોનાનું. બુટ બુટ કાંઈક કહે ને? કાંટાવાળું હો. ખોવાઈ ગયું, ગોત્યું પણ મળે નહીં. એમાં જરી પગલાં કરવા ગયા તો તેના લુગડા (કપડા) માં ગરી ગયેલું (તો) પગમાં વાચ્યું. આ હાથ આવ્યું લ્યો! કીધું પગથી. સોનાની બૂટ હતી. કીરચંદભાઈની દીકરીને. પગે ગોતી દીધું.

એમ આત્મા શું છે, એવી નિર્મળ કળા પ્રગટ કરે તો આત્માને શોધે. આ તો ખબર નહીં શું છે? આ જગતની વિદ્યા, આબરૂ, કેળવણી. બી. એ., એલ. એલ. બી. ના પૂંછડા વળગાડે. એ માંગીરામજી! તમારે દીકરીયું તો ભણે છે ને ત્યાં? દીકરીયું બધી. ભાઈની દીકરી ને બધી તમારી દીકરી છે ને. એવા એવા પૂંછડા વળગાડે, ભણે. પચીસ વર્ષની. આહાહા! થઈ ગયા હોંશિયાર જાણે. ક્યાંય જાણે નીચે પગ થંભે નહીં. શું

છે પણ? શું થયું? પાગલપણું થયું. અમે તો બસ એવા-વાળ છૂટા- હાથમાં બેગ બેગ રાખે. શું કહેવાય? એક હાથમાં રાખે અને એક હાથમાં આમ. શું છે પણ? ક્યાં જાવું છે? શું કહે છે? અમારી નજરમાં તો મજા દેખાય છે અને તમે તો ક્યાંક પડવા જાવ છો દુર્ગતિમાં. બહુરૂપિયા થઈ ગયા.

કહે છે ને ભગવાન! તમે અરૂપી છો પ્રભુ! પણ અનાદિમૂર્તકર્મ જેનું નિમિત્ત છે એવા રાગાદિ પરિણામ વડે, જુઓ! આત્મા અમૂર્ત છે. જ્ઞાનાનંદ છે. છતાં અનાદિમૂર્તકર્મ જેનું નિમિત્ત, કોનું? રાગાદિ પરિણામ. આત્માએ રાગ, દ્રેષ, દયા, દાન, પુણ્ય-પાપનો ભાવ કર્યો, એ રાગ તેના પૂર્વના કર્મ નિમિત્ત. પૂર્વના. અનાદિમૂર્તકર્મ જેનું નિમિત્ત, જેનું એટલે આવા રાગ, દ્રેષ, પુણ્ય-પાપ, દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપ બધા વિકલ્પ ઊઠે છે. રાગ એ રાગ-દ્રેષ ઊઠે, એ બધા વિકાર પરિણામ તારી પર્યાયમાં તારાથી થાય છે. તેમાં પૂર્વના કર્મ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ બતાવે છે. અનાદિમૂર્તકર્મ જેનું નિમિત્ત છે એવા રાગાદિ પરિણામ વડે, કોણ? આત્મા. એ પોતામાં રાગ-દ્રેષ દ્વારા ચિકાશ વર્તતો. એ ચિકાશ તેની છે. જડની ચીકાશ જડમાં છે. બેનો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ થઈ જાય છે. એમ કહેવું છે. આત્મામાં તો દયા, દાન, કામ, ક્રોધ, પુણ્ય-પાપના ભાવ તે રાગ છે, તે ચિકાશ છે, દ્રેષ છે તે પણ ચિકાશ છે. એ ચિકાશ વિકાર તે ચિકાશ છે.

એ ચિકાશ વડે સ્નિગ્ધ વર્તતો થકો, મૂર્તકર્મોને વિશિષ્ટપણે અવગાહે છે. જુઓ! ચિકાશને કારણે નવા મૂર્તકર્મોને ખાસ એકબીજાને માટે પરિણામમાં નિમિત્તમાત્ર છે. એકબીજાને માટે પરિણામમાં નિમિત્તમાત્ર એવા સંબંધવિશેષ સહિત, સંબંધવિશેષ. કર્મનો ઉદય હોય અને રાગ-દ્રેષ આત્મા કરે તો તેને નિમિત્ત કહે છે. અહીંયાં રાગ-દ્રેષ કરે તો નવા કર્મ બને તેમાં રાગ-દ્રેષ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નવામાં ઈ કાંઈ કરતો જ નથી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ચોટે છે કે નહીં એમ કહે છે. ચિકાશ અહીં એનું મૂળ તો ચિકાશ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એ કહ્યું એક બીજાને નિમિત્ત-નૈમિત્તિક થવું એનું નામ અમૂર્ત સાથે મૂર્તનો બંધ કહેવામાં આવ્યો છે. તેને કારણે હો, ત્યાં રાગ-દ્રેષની ચિકાશ થઈ, પરમાણુમાં એટલી ચિકાશ પ્રમાણે પરમાણુ આવીને પૂર્વ કાર્ય સંબંધ છે. આત્માની સાથે નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે. બસ પોતાના પરિણામ કર્યા વિકાસ નવા કર્મમાં તે નિમિત્ત પડ્યા. પોતાના પરિણામ કર્યા પૂર્વના કર્મ તેમાં નિમિત્ત પડ્યા બસ એટલો સંબંધ છે. વિશિષ્ટ કીધાને. ખાસ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એવા છે. નહિંતર ત્યાં તો ધર્માસ્તિ અને અધર્માસ્તિ બીજા પણ પડ્યા છે.

જ્યાં આત્મા છે ત્યાં ધર્માસ્તિ ને અધર્માસ્તિ નિમિત્તરૂપે પડ્યા છે. પણ આ ખાસ વિશિષ્ટ નિમિત્ત. અર્થાત્ રાગ-દ્રેષ કરે તો કર્મને નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યા અને રાગ-દ્રેષ કરે તો નવા કર્મમાં રાગ-દ્રેષ નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યા. સમજાણું કાંઈ? ભાઈ! નવ પદાર્થનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. આ નવ પદાર્થની વ્યાખ્યા

કરે છે. પછી મોક્ષમાર્ગની વાત, આપણે ચાલી ગઈ છે. લૌકિક પદાર્થનું જ્ઞાન કરે. વિજ્ઞાન, નથી આવતું? પદાર્થ વિજ્ઞાન. પણ આ તો ભગવાનનું કહેલું પદાર્થ વિજ્ઞાન. સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ વીતરાગ અચિંત્ય સંપદાનો સ્વામી તેની વાણીમાંથી નીકળ્યું છે. તેની વાણી કહેવામાં નિમિત્તથી કથન છે.

એવા, મૂર્તકર્મોને વિશિષ્ટપણે અવગાહે છે. જુઓને, અવગાહે છે એનો અર્થ છે ને? પાઠમાં છે ખરું ને? જીવો મુતિવિરહિદો ગાહદિ તે તેહિં ઉગ્રહદિ એમ. અવગાહે છે, એમ. પાઠમાં છે. અર્થાત્ એકબીજાને પરિણામમાં નિમિત્તમાત્ર થાય એવા સંબંધવિશેષ, લ્યો! એનું નામ વિશેષસંબંધ. સહિત મૂર્તકર્મોના ક્ષેત્રમાં પ્રાપ્ત થાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? મૂર્તકર્મોના ક્ષેત્રમાં આત્મા પ્રાપ્ત થયો. આત્માના ક્ષેત્રમાં કર્મ પ્રાપ્ત થયા. બસ. અને તે રાગાદિપરિણામના નિમિત્તથી, જેટલા પ્રમાણમાં જીવ પોતાની ભૂલને ભૂલીને રાગ-દ્રેષ ને અજ્ઞાન પરિણામના નિમિત્તથી જેટલા પરિણામ કરે છે, જેટલા નિમિત્તથી. પોતાના જ્ઞાનાવરણીયાદિ પરિણામને પામે છે, કોણ? કર્મ. જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મ પોતાની પર્યાયને કોણ પ્રાપ્ત થયા? એવા મૂર્તકર્મો પણ જીવને વિશિષ્ટપણે અવગાહે છે. એ મૂર્તકર્મ પણ જીવને અવગાહે છે. આત્માએ તેની સાથે નિમિત્તરૂપે અવગાહ કર્યું. તેની સાથે નિમિત્તરૂપે અવગાહ કર્યું. સમજાણું કાંઈ?

એમ એકલા આત્મા આવો આવો કરે પણ, વાસ્તવિક પર્યાય શું? મલિન છે, નિર્મળ કેમ થાય છે, મલિનમાં નિમિત્ત કોણ છે, કર્મ શું છે ખબર નહીં તો ઉલટા થયા વગર રહે જ નહીં. કોઈની નિશ્ચયની એવી વાત સાંભળે તો આપણા જેવા છે હોં! અરે! તને ખબર નથી. આ વીતરાગની વાત એવી છે કે કોઈની સાથે તેનો મેળ થાય જ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

એવાં મૂર્તકર્મો પણ જીવને વિશિષ્ટપણે અવગાહે છે. અર્થાત્ જીવના પ્રદેશો સાથે કોણ? વિશિષ્ટતા પૂર્વક, ખાસ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ પૂર્વક એક ક્ષેત્રાવગાહને પામે છે, કર્મ. આત્મા કર્મના ક્ષેત્રને પ્રાપ્ત. ક્ષેત્રને અર્થાત્ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધરૂપ. અને કર્મ આત્માના નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધમાં રહે છે, અનાદિથી રહે છે.

આ, જીવ અને મૂર્તકર્મનો, જુઓ! આ ભગવાનઆત્મા અને મૂર્તકર્મનો, અન્યોન્ય-અવગાહ-સ્વરૂપ બંધપ્રકાર છે. અન્યોન્ય-અવગાહ બસ. અન્યોન્ય નિમિત્ત સંબંધે વ્યાપવું, રહેવું એવો બંધનો પ્રકાર છે. બીજો કોઈ છે નહીં, બસ... જીવ રહે ત્યાં કર્મ અને કર્મ છે ત્યાં જીવ નિમિત્ત-નિમિત્ત અવગાહ કરીને રહે છે. એક બીજાને પરિણામમાં નિમિત્ત થાય છે. એટલો સંબંધ છે. કર્તા-કર્મ સંબંધ નથી. આત્માએ રાગ-દ્રેષ કર્યા તો, આત્માએ કર્મ બંધ પણ કર્યા અને કર્મ ઉદય આવ્યા તો તેમાં કાર્ય કર્મનું આવ્યું ને. આત્મામાં કર્મએ રાગ-દ્રેષ કર્યા, કરાવ્યા એમ છે નહીં. કર્મ બે કામ નથી કરતા અને આત્મા બે કામ નથી કરતો. કર્મ પોતાની પર્યાયને કરે છે અને આત્મા પોતાની વિકારી પર્યાયને કરે છે. બસ. પોતાની વિકારી પર્યાયને કર્મ કરતાં નથી અને કર્મની પર્યાયને આત્મા વિકારી પર્યાયથી કરતો નથી. કેટલું આમાં યાદ રાખવું?

આ, જીવ અને મૂર્તકર્મનો અન્યોન્ય-અવગાહસ્વરૂપ બંધપ્રકાર છે. આ રીતે અમૂર્ત એવા જીવનો પણ, લ્યો! છે? અમૂર્ત હોવા છતાં મૂર્ત પુણ્યપાપકર્મની સાથે, જુઓ! પુણ્ય-પાપ લેવાના છે

ને? પુણ્ય-પાપની વ્યાખ્યા ચાલે છે ને? પુણ્ય-પાપની સાથે કથંચિત્ (-કોઈ પ્રકારે) બંધ વિરોધ પામતો નથી. દ્રવ્યબંધ નિમિત્તરૂપ છે. સર્વથા બંધ છે નહીં. એકરૂપે નથી. નિમિત્તરૂપ બંધ વ્યવહારથી છે. વિરોધને પ્રાપ્ત થતો નથી. લ્યો! આ રીતે પુણ્ય-પાપની વ્યાખ્યા પૂરી થઈ. હવે આશ્રવપદાર્થની વ્યાખ્યા ચાલશે.

(શ્રોતા:- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

વિકારી પર્યાય પરદ્રવ્યની સન્મુખતા કરે છે તેથી વિકારને દ્રવ્યથી ભિન્ન કહ્યો અને શુદ્ધ પર્યાય સ્વદ્રવ્યની સન્મુખ થાય છે તેથી શુદ્ધ પર્યાયને દ્રવ્યથી અભિન્ન કહેવાય છે. પણ અભિન્નતાનો અર્થ એ છે કે દ્રવ્યનું જેટલું સામર્થ્ય છે-શક્તિ છે એ જ્ઞાન પર્યાયમાં આવી જાય છે. પ્રતીતિમાં આવી જાય છે. તેથી શુદ્ધ પર્યાયને દ્રવ્યથી અભિન્ન કહી છે. પણ એનો અર્થ એ નથી કે અનિત્ય પર્યાય નિત્ય દ્રવ્યની સાથે એકમેક થઈ જાય છે. દ્રવ્ય-પર્યાય બન્નેનું સ્વરૂપ જ ભિન્ન હોવાથી બન્ને ભિન્ન છે. પર્યાય દ્રવ્યનો આશ્રય કરે છે. લક્ષ કરે છે તેથી પર્યાય શુદ્ધ થાય છે. પણ તેથી દ્રવ્ય પર્યાય એક થઈ જાય છે તેમ નથી, બન્નેના સ્વરૂપ ભિન્ન હોવાથી પર્યાય દ્રવ્યરૂપ થતી નથી અને દ્રવ્ય પર્યાયરૂપ થતું નથી. ૩૦

(પરમાગમ સાર)

ગાથા-૧૩૫

अथ आस्रवपदार्थव्याख्यानम् ।

रोगो जस्स पसत्थो अणुकंपासंसिदो य परिणामो ।

चित्तमिह णत्थि कलुसं पुण्णं जीवस्स आसवदि ॥ १३५ ॥

रागो यस्य प्रशस्तोऽनुकम्पासंश्रितश्च परिणामः ।

चित्ते नास्ति कालुष्यं पुण्यं जीवस्यास्रवति ॥ १३५ ॥

पुण्यास्रवस्वरूपाख्यानमेतत् ।

પ્રશસ્તરાગોઽનુકમ્પાપરિણતિઃ ચિત્તસ્યાકલુષત્વઞ્ચેતિ ત્રયઃ શુભા ભાવાઃ દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવસ્ય નિમિત્તમાત્રત્વેન કારણભૂતત્વાત્તદાસ્રવક્ષણાદૂર્ધ્વ ભાવપુણ્યાસ્રવઃ । તન્નિમિત્તઃ શુભકર્મપરિણામો યોગદ્વારેણ પ્રવેશતાં પુદ્ગલાનાં દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવ ઇતિ ॥ ૧૩૫ ॥

હવે આસ્રવપદાર્થનું વ્યાખ્યાન છે.

છે રાગભાવ પ્રશસ્ત, અનુકંપાસહિત પરિણામ છે,

મનમાં નહીં કાલુષ્ય છે, ત્યાં પુણ્ય-આસ્રવ હોય છે. ૧૩૫.

અન્યથાર્થ :- (યસ્ય) જે જીવને (પ્રશસ્તઃ રાગઃ) પ્રશસ્ત રાગ છે, (અનુકમ્પાસંશ્રિતઃ પરિણામઃ) અનુકંપાયુક્ત પરિણામ છે (ચ) અને (ચિત્તે કાલુષ્યં ન અસ્તિ) ચિત્તમાં કલુષતાનો ભાવ છે, (જીવસ્ય) તે જીવને (પુણ્યં આસ્રવતિ) પુણ્ય આસ્રવે છે.

ટીકા :- આ, પુણ્યાસ્રવના સ્વરૂપનું કથન છે.

પ્રશસ્ત રાગ, અનુકંપાપરિણતિ અને ચિત્તની કલુષતા-એ ત્રણ શુભ ભાવો દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે તેથી 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવના પ્રસંગને *અનુસરીને (-અનુલક્ષીને) તે શુભભાવો ભાવપુણ્યાસ્રવ છે અને તે (શુભભાવો) જેનું નિમિત્ત છે એવા જે યોગદ્વારા પ્રવેશતાં પુદ્ગલોના શુભકર્મપરિણામ (-શુભકર્મરૂપ પરિણામ) તે દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવ છે. ૧૩૫.

*શાતાવેદનીયાદિ પુદ્ગલપરિણામરૂપ દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવનો જે પ્રસંગ બને છે તેમાં જીવના પ્રશસ્ત-રાગાદિ શુભભાવો નિમિત્તકારણ છે માટે 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવ' પ્રસંગની પાછળ પાછળ તેના નિમિત્તભૂત શુભભાવોને પણ 'ભાવપુણ્યાસ્રવ' એવું નામ છે.

પ્રવચન નં:-૩૪, ગાથા-૧૩૫-૧૩૬
ભાદરવા વદ ૧૦, તા:-૩૦-૯-૬૪, બુધવાર

ગાથા-૧૩૫ ઉપર પ્રવચન

હવે આશ્રવપદાર્થનું વ્યાખ્યાન છે. આ નવ પદાર્થનું શું સ્વરૂપ છે, એ બતાવે છે. નવ પદાર્થ જેવા છે તેવા માનવા તેનું નામ 'તત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનમસમ્યઞ્ઞર્શન' છે. તો એ સમ્યઞ્ઞર્શનની વ્યાખ્યામાં તેના વિષય નવ શું છે તેની વાત કરે છે. ગાથા ૧૩૫.

રોગો જસ્સ પસત્થો અણુકંપાસંસિદો ય પરિણામો ।

ચિત્તમ્હિ ગત્થિ કલુસં પુણ્ણં જીવસ્સ આસવદિ ॥ ૧૩૫ ॥

ટીકા :- એ પુણ્ય-પાપનો અધિકાર તો આવી ગયો હતો. પણ એક ગાથામાં બેય સાથે લઈ લીધા હતા. પુણ્ય અને પાપ. અહીંયાં આશ્રવ અધિકાર છે તો તેના વિસ્તારથી પુણ્ય ને પાપ બેય આશ્રવ છે, એ બતાવવા માટે તેમાં વિસ્તારથી કહે છે. આશ્રવમાં છ ગાથા લેશે.

ટીકા :- આ, પુણ્યાશ્રવના સ્વરૂપનું કથન છે. પ્રશસ્ત રાગ, પ્રશસ્ત રાગ. શુભરાગ. અનુકંપાપરિણાતિ, પર પ્રાણીને દુઃખમિશ્રિત અનુકંપાની પર્યાય. આ બધો શુભરાગ છે, વિકલ્પ છે. પ્રશસ્ત રાગ શુભ તેનો વિષય પ્રશસ્ત છે, આગળ કહેશે. સમજાણું કાંઈ? ૧૩૬ ગાથામાં કહેશે. તેનો વિષય પ્રશસ્ત, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર આદિ તો રાગને પણ પ્રશસ્ત કહેવામાં આવ્યો છે.

પ્રશસ્ત એટલે શુભ. અનુકંપાપરિણાતિ, પર પ્રાણીને દુઃખી જોઈને અનુકંપાના પરિણામ તે પણ શુભપુણ્ય છે. શુભપુણ્ય છે. ચિત્તની અકલુષતા, ચિત્તમાં કલુષિતતા રહિત ભાવ એટલે શુભભાવ. એ ત્રણ શુભભાવ દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે, એ ત્રણ શુભભાવ નામ સ્મરણ, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની ભક્તિ, પૂજા અથવા વિકલ્પ. ણમો અરિહંતાણં, ણમો સિદ્ધાણં આદિ સ્મરણ એ બધા પ્રશસ્ત રાગ, શુભરાગ છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનની ભક્તિ, પૂજાનો પણ જે રાગ છે તે શુભરાગ, પ્રશસ્ત રાગ છે.

એ ત્રણે શુભભાવ દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવને, નવા જે દ્રવ્યપુણ્ય આવવાના પરમાણુની જે લાયકાત છે, શાતાવેદનીય, ઉચ્ચ ગોત્ર, નામ, આયુષ્ય એ રજકણો તે સમયે તેનો દ્રવ્યપુણ્યરૂપ થવાનો કાળ છે. કોનો? જીવનો નહીં, જડનો. બરાબર! દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવ, નવા પરમાણુમાં પુણ્યરૂપ પર્યાય પરમાણુમાં થવાની લાયકાતનો કાળવાળો છે તેને દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવ કહે છે. તેને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે. તેને આ શુભરાગ નિમિત્તમાત્ર કારણ છે. એ ધર્મ નહીં. અનુકંપા, પ્રશસ્ત રાગ અકલુષિતતા એ રાગની મંદતારૂપ

શુભભાવ છે. અને તે નવા દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ એ જ સમયમાં આવવાવાળા પરમાણુની શાતાવેદનીય ઉચ્ચ ગોત્ર આદિ પર્યાય પરમાણુમાં થવા લાયક છે. તેને આ શુભભાવ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

અહીંયાં ભાવની વાત નથી. પહેલાં તો દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ કોણ છે? કે જેમાં રજકણની પુણ્યરૂપ પર્યાય થવાની લાયકાત છે, તે આવવાવાળા છે, તેમાં આ શુભભાવ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. અહીં તો સ્વતંત્ર શુભભાવ કર્યા તો પરમાણુ દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ આવ્યા એમ નથી. એ પરમાણુમાં પુણ્યની શાતાવેદનીય પર્યાય થવાવાળી હતી તેથી અહીં પ્રસંગ પ્રસંગ લીધો છે ને? તેનો પ્રસંગ હતો. દ્રવ્યપુણ્ય આવવાનો પરમાણુની પર્યાયમાં પ્રસંગ કાળ હતો. તેમાં આ શુભભાવ નિમિત્ત પડ્યો. જડને નહીં. જડની વાત એટલે શુભભાવ નિમિત્ત થયો. કયો જડ ભાવ? જૂના કર્મ કે નવા આવે છે તે? કોને પૂછે? કેટલી વાત ચાલી હવે? હજી એટલું પણ નથી કહેતાં? લ્યો! આ શું કહ્યું? શેઠી ઠીક છે. ક્યાં ચાલે છે? વિચાર ક્યાં ચાલે છે? દ્રવ્યપુણ્ય જે પરમાણુની પર્યાય આવવાવાળી છે તેનો પરમાણુનો પુણ્ય થવાનો કાળ છે. જીવે શુભભાવ કર્યો તો ત્યાં પુણ્ય થવાનો કાળ આવ્યો એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? શેઠ! ધ્યાન રાખે તો સમજાય. એવી વાત છે. એમ નથી. અત્યાર સુધી તો બહુ જ ગડબડ ચાલી છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- અહીં ઉદયની વાત છે નહીં.

મુમુક્ષુ :-.....

ઉત્તર :- દરબાર છે તો શું સમજવું છે કે કેમ બેસે? આ તો દલાલ છે ને. દેરિયાજી! અમારા દલાલ છે. એમ કે અહીંયાં બેઠા છીએ તો અમારે સમજવાની ક્યાં ચિંતા છે? એમ. વાત સાચી છે. સમજાણું કાંઈ? પોતાથી કામ થાય છે, કોઈથી કામ નથી થતું. પોતે જ સમજવું પડશે.

અહીંયાં જે કહે છે કે પ્રશસ્ત રાગ, અનુકંપાપરિણતિ અને ચિત્તની અકલુષતા. શુભરાગ. બસ! તેનાથી કાંઈ પરમાં થાય છે એવી અહીં વાત છે જ નહીં. પણ તે શુભરાગ નવા શાતાવેદનીયના પરમાણુ પર્યાયરૂપે આવવાવાળી યોગ્યતાનો પ્રસંગ છે. તેનો કાળ છે.

મુમુક્ષુ :- પુણ્યથી નથી આવ્યા.

ઉત્તર :- તેના શુભભાવથી નથી આવ્યો. શુભભાવથી નથી આવ્યો. એ તો જડની પર્યાય છે. શુભભાવ તો તેની પર્યાયમાં થયો બસ. નવા પરમાણુ આવવાનો તેનો કાળ હતો પુણ્યરૂપે થવાનો. શેઠી! ધ્યાન રાખવાનું છે. આમ નહીં ચાલે, ત્યાં હીરા, માણેકમાં ચલાવ્યા અને તમાકુમાં ચલાવ્યા. પ્રસંગનો અર્થ શું? કાળ. આ પ્રસંગ ભજ્યો તેનો અર્થ શું છે? એવા એ પ્રસંગનો એ કાળ છે. તેવી વાત થઈ.

અહીંયાં તો આચાર્ય એટલું સિદ્ધ કરે છે કે નવા પરમાણુ આવવાવાળાની સ્વતંત્ર પર્યાય યોગ્યતાથી આવે છે. ત્યારે ત્યાં ભાવપુણ્ય થયા તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યા. એવી વાત છે. શુભરાગ છે વિકારી પર્યાય, ધર્મ નહીં. અનુકંપા, પ્રશસ્ત રાગ. ધર્મ બર્મ નહીં, સંવર બંવર નહીં, મોક્ષનું કારણ નહીં. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનીને પણ આવે છે અને અજ્ઞાનીને પણ (આવે છે.) ખુલાસો કરશે. છ ગાથામાં છે, આસ્ત્રવ અધિકાર.

અહીં તો જરી તેથી 'દ્રવ્યપુણ્યાસ્ત્રવ'ના પ્રસંગને, જુઓ! એ પરમાણુમાં શાતા થવાની, ઉચ્ચ ગોત્ર

થવાની નામની પ્રકૃતિ, યશોકીર્તિ આદિ થવાનો એવી પ્રકૃતિનો પરમાણુની પર્યાયમાં તે જ સમયમાં એ દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવણ પરિણમવાનો તેનો કાળ હતો. અમરચંદભાઈ! આણે શુભભાવ કર્યો તો ત્યાં કાળ આવ્યો એમ નથી....મોટું આશ્ચર્ય! એવી વાત છે જ નહીં.

મુમુક્ષુ :-.....

ઉત્તર :- તેના કાળમાં. એ કાળ એક જ પણ પોત પોતાના કાળમાં છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં તો કહ્યું કે, દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવણે શુભરાગ નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે તેથી 'દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને, કાલ ૧૩૨માં આવ્યું હતું. એ અનુસરણ કરીને અહીં ભાવપુણ્ય કેમ કહ્યું? કે દ્રવ્યપુણ્યની પર્યાય તેમાં પરમાણુમાં હતી તો તેનું લક્ષ કરીને શુભભાવને ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. સમજાણું કાંઈ? ભાવપુણ્ય એ અરૂપી વિકાર છે. અને દ્રવ્યપુણ્ય એ રૂપી જડ પુદ્ગલ કર્મની પર્યાય છે. તે પર્યાયના પ્રસંગનું લક્ષ કરીને શુભભાવને પુણ્ય કહ્યા. એમ અહીં ભાવપુણ્ય કેમ કહ્યું? દ્રવ્યપુણ્યનો આશ્રવ થાય છે તનું લક્ષ કરીને અહીં શુભભાવને ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યું છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- હા. એ અહીં થયા છે. સમજાણું કાંઈ? ત્યાં પુણ્ય-પાપ એક સાથે એક ગાથામાં લીધા હતા. હવે અહીં ભિન્ન ભિન્ન વિસ્તાર કરે છે. પુણ્ય-પાપ બધો આશ્રવ છે, બેય આશ્રવ છે. એ બતાવવા માટે વિસ્તાર કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

એ દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવના પ્રસંગનું અનુસરણ કરીને, નીચે (કુટનોટમાં) છે. જુઓ! શાતાવેદનીયાદિ, પરમાણુમાં શાતાવેદનીયાદિ પર્યાય થવાની હતી, ઉચ્ચ ગોત્રવાળી થવાની હતી. એ કર્મમાં, જડમાં તે પર્યાય થવાની હતી. આહાહા! આણે ભાવ કર્યો તો તેમાં (જડમાં) થવાની હતી એમ નથી. એમ સ્વતંત્ર સિદ્ધ કરે છે. ઉચ્ચ ગોત્ર, આયુષ્ય, નામ, બાદર, પંચેન્દ્રિયપણું, પર્યાયપણું આદિ બને છે ને તે બધી પુણ્ય પ્રકૃતિ છે.

પુદ્ગલપરિણામરૂપ દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવનો જે પ્રસંગ બને છે, પ્રસંગ બને છે. જુઓ! એ પ્રસંગ, કાળ તેનો બને છે. તેમાં જીવના પ્રશસ્ત-રાગાદિ શુભભાવો નિમિત્તકારણ છે માટે 'દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવ' પ્રસંગની પાછળ પાછળ, પાછળ પાછળનો અર્થ? કાળ પાછળ નહીં, ભાવ. જ્યારે દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવ આવ્યા તો તેનું નામ જ્યારે દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવ છે, તો અહીં પ્રશસ્ત રાગ અનુકંપા, અકલુષિત ભાવને ભાવપુણ્ય, દ્રવ્યપુણ્યનો પ્રસંગ બનવાવાળી પર્યાય થઈ છે. તેમાં જે ભાવપુણ્ય નિમિત્ત હતા તેને અહીં દ્રવ્યપુણ્યના આશ્રવને કારણે ત્યાં ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. સમજાણું કાંઈ? ઓહોહો! ટીકા તે પણ કઈ જાતની છે? અમૃતચંદ્રાચાર્ય એ તો એટલું સિદ્ધ કરે છે. ખરેખર ભાવ ભાવપુણ્ય ને ભાવપાપ કહેવા એ તો દ્રવ્યપુણ્ય ને દ્રવ્યપાપાશ્રવની પર્યાય થવાનો પ્રસંગ હતો તેનું લક્ષ અહીં કર્યું. ભગવાન(આત્મા) તો શુદ્ધ છે, વસ્તુ શુદ્ધ છે. પર્યાયમાં પુણ્ય-પાપનું નામ કેમ આપ્યું? એ તેની પર્યાય જે આવવાની હતી તેનું અનુલક્ષ કરીને અહીં પુણ્ય-પાપ કહ્યા. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પ્રશસ્ત રાગ, પ્રશસ્ત શબ્દ...

ઉત્તર :- શુભરાગ. પ્રશસ્ત એટલે શુભ-શુભ. પુણ્ય. અશુભ અપ્રશસ્ત, શુભ પ્રશસ્ત. બેય પ્રશંસા કરવાને લાયક નથી. બેય બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? આત્માને બિલકુલ ધર્મનું કારણ નથી. એ માટે તો ખુલાસા કરીએ છીએ. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પ્રશસ્ત કહેવું ને પાછો ધર્મ.

ઉત્તર :- પ્રશસ્તનો અર્થ? અશુભની અપેક્ષાએ પ્રશસ્ત. બાકી ખરેખર તે પણ અશુભ જ છે. પોતાના શુદ્ધપરિણામ સંવર, નિર્જરા એ અપેક્ષાએ તો તેને અશુભ કહેવામાં આવ્યા. પણ અશુભ જો પરિણામની કલુષિતતા છે. એ અપેક્ષાએ તેને અપ્રશસ્ત કહો તો શુભરાગને પ્રશસ્ત કહો, બસ એટલું. બાકી બેય બંધનું કારણ છે. બેય વિકલ્પ છે, રાગ છે. સમજાણું કાંઈ?

જુઓ!જરા વાંચવું, શીખવું પડશે. ચોપડા બોપડા શીખે છે તો વાંચે છે કે નહીં? કે એમ ને એમ ખતવણી કરે છે? કે આ શું છે, જમા, ઉદાર કોની પાસેથી શું લીધું? શું દીધું? કઈ અપેક્ષાએ છે તેનો પોતે સ્વાધ્યાય કરવાની પ્રેક્ટીસ કરવી જોઈએ. સમજાણું કાંઈ? ધરમચંદજી! ડોક્ટરની પ્રેક્ટીસ કેટલી કરી છે? ઉડાડી દયે છે. શું એમાં કાંઈ ન મળે થોથા. સમજાણું? દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવના પ્રસંગનું અનુસરણ કરીને પાછળ પાછળ તેના નિમિત્તભૂત શુભભાવોને પણ 'ભાવપુણ્યાસ્રવ' એવું નામ છે. નામ છે. શુભભાવ ભાવપુણ્યાસ્રવ છે. એ શુભભાવ ભાવપુણ્યાસ્રવ અને શુભભાવ જેનું નિમિત્ત છે. જુઓ! જે કાળમાં આવવાવાળા પરમાણુના.

એવા જે યોગદ્વારા પ્રવેશતા, આત્મામાં કંપન થયું. યોગ દ્વારા પરમાણુ આવ્યા. આત્માના પ્રદેશમાં પ્રવિષ્ટ થવાવાળા પુદ્ગલોના શુભકર્મપરિણામ પુદ્ગલોના શુભકર્મ પરિણામ-શુભકર્મરૂપ પરિણામ તે દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવ છે. શુભકર્મરૂપ પર્યાય એ દ્રવ્યપુણ્યાસ્રવ છે. જીવ અને જડ બે દ્રવ્ય છે, આ સાત પર્યાય છે. એક ભાવપુણ્ય જીવની વિકારી શુભપર્યાય અને દ્રવ્યપુણ્ય પુદ્ગલની વિકારી પર્યાય. છે તે પર્યાય. નથી સમજાતું? એય! શેઠી!

મુમુક્ષુ :- ના પાડે છે.

ઉત્તર :- ના ન પાડે. એમાં ના પાડે તો આબરૂ જાય. નહીં જાય. એટલી વાત યાદ નથી રહેતી? એમ કહે છે. સમજાણમાં કેમ ન રાખે? કહ્યું ને? કે દ્રવ્યપરમાણુ પુણ્યના પરમાણુ આવવાનો કાળ છે. તો અહીં તેને શુભભાવ નિમિત્ત પડ્યા તો પુણ્ય આવવાને કારણે તેને ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવે છે. અને જેને ભાવપુણ્ય નિમિત્ત છે તે રજકણને દ્રવ્યપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. સીધી વાત છે. આ યોગ કંપન છે ને? આત્માના પ્રદેશ. કંપન દ્વારા આવે છે. આ શુભ ને અશુભપરિણામ વિકાર છે. તેનાથી સ્થિતિ-રસ પડે છે. અને યોગ દ્વારા આવે છે. પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ યોગ દ્વારા આવે છે. અને આ શુભ ને અશુભપરિણામ દ્વારા સ્થિતિમાં રસ પડે છે. એ બતાવવા માટે કહ્યું. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ઉદય

ઉત્તર :- ઉદય શું વળી દ્રવ્યપુણ્યનું? અહીં કોણ કહે છે દ્રવ્યપુણ્યનો ઉદય હોય. અહીં કોણે કહ્યું? હુકમીચંદજી! બરાબર ધ્યાન રાખવું જોઈએ ને? અત્યાર સુધી બહુ જ ગપગોળા ચલાવ્યા. દ્રવ્યપુણ્ય તો

આવવાવાળા રજકણની વાત છે. ભાઈ! શું? આવવાવાળા છે. નવા આવે છે તેની વાત છે. જૂના કર્મની (વાત નથી.) એ તો ઘણી વાર આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ?

નવા રજકણ પુદ્ગલમાં કર્મમાં પુણ્યપર્યાય થવાવાળા પરમાણુની પર્યાય થઈ તે દ્રવ્યપુણ્ય. તેમાં આ ભાવપુણ્ય નિમિત્ત પડે છે, એટલું. અને ઓલા દ્રવ્યપુણ્ય કહ્યા તો તેના પ્રસંગને આનું નામ ભાવપુણ્ય કહ્યા. આ ભાવપુણ્ય છે. ઓલા દ્રવ્યપુણ્ય છે. બેય ભિન્ન ભિન્ન છે. આ ચૈતન્યની પર્યાય છે. તે જડની પર્યાય છે.

મુમુક્ષુ :- યોગ દ્વારા

ઉત્તર :- કંપન. ના, ના પ્રદેશનું કંપન. આત્માના પ્રદેશ અંદર કંપે છે, ઘુબે છે. એ દ્વારા આવે છે. જેમ તળાવમાં છીંદ્ર હોય ને પાણી આવે છે ને? એમ કંપન પ્રદેશના. અંદર આત્મપ્રદેશના. એ દ્વારા પ્રકૃતિ આ પરમાણુ આવે છે. અને શુભ અશુભપરિણામ વિકાર છે. તેમાં સ્થિતિ રસ પડે છે.

અહીં તો નિમિત્તની વાત કરી પણ નિમિત્તથી શું આવ્યું? એમ કહ્યું ને? આવવાવાળા પરમાણુને નિમિત્ત યોગ છે. અને પડવાવાળી સ્થિતિ રસમાં નિમિત્ત કષાય ભાવ છે. એમ બે વાત કરવી છે ને? નિમિત્ત. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ તો વાત ચાલે છે. અહીં તો નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવવું છે ને? આવવાના છે તો નિમિત્ત કોણ છે તેની તો વાત કરે છે. સમજાણું કાંઈ? એ તો પહેલાં વાત કરી ને? પ્રસંગ તો તેનો છે કર્મ પરમાણુમાં આવવાવાળી પર્યાય તેમાં આ પુણ્યપરિણામ નિમિત્ત પડ્યા તો ભાવપુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. હવે તેને આવ્યા કેમ તે બતાવવું છે. આવ્યા યોગના કંપન છે અને આવવાની પ્રકૃતિ, પ્રદેશ તેની લાયકાતથી આવી છે. તેમાં નિમિત્ત યોગ છે. સ્થિતિ રસમાં શુભઅશુભપરિણામ છે. એ ચારે વાત આવી. સમજાણું કાંઈ? એવા જે યોગદ્વારા પ્રવેશતાં પુદ્ગલોના શુભકર્મપરિણામ (-શુભકર્મરૂપપરિણામ) તે દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવ છે. લ્યો! હવે શેઠીને કલો કે (સ્પષ્ટ) થઈ ગયું કે નહીં હવે? જડની ને ચૈતન્યની બેયની પર્યાય ભિન્ન ભિન્ન છે. હજી નક્કી થયું નથી?

એક પરમાણુ પુદ્ગલદ્રવ્ય પુદ્ગલ છે. કર્મ થવાને લાયક. તેમાં કર્મ થવાની પુણ્યની પર્યાય થઈ. બસ તે જડ. અને અહીંયાં આત્મામાં પ્રશસ્ત રાગ અનુકંપા આદિ એ શુભરાગ તેમાં તે નિમિત્ત પડ્યા. તેને દ્રવ્યપુણ્યાશ્રવ કહ્યા છે તે છે. તેનું પ્રથમ લક્ષ કરીને તેને અહીં ભાવપુણ્ય કહ્યા. તે દ્રવ્યપુણ્ય છે. બેય પર્યાય છે. બેય બે દ્રવ્યની પર્યાય છે. એક જીવની વિકારી ભાવપુણ્ય પર્યાય અને દ્રવ્યપુણ્ય જડની પર્યાય તે પુદ્ગલની વિકારી પર્યાય છે. એ અજીવ છે આ જીવની વિકારી પર્યાય જીવ છે. સમજાણું કાંઈ?

એક જ સમયની વાત છે. એ તો એક સમયમાં ચાલે છે. આગળ-પાછળ છે નહીં. તે તરફનું તેનું લક્ષ કરીને અહીં પુણ્ય કહેવામાં આવ્યા. હવે વિશેષ. ૧૩૬ ગાથા.

મુમુક્ષુ :- થવાવાળી પર્યાય થઈ.....

ઉત્તર :- થઈ જ છે. પણ તે આવવામાં નિમિત્ત કોણ? શુભરાગ. ત્રણ બોલ કહ્યા ને? તેમાં નિમિત્ત. પણ તેને ભાવપુણ્ય કેમ કહ્યા? નિમિત્તને ભાવપુણ્ય કેમ કહ્યા? કે દ્રવ્યપુણ્યનો પ્રસંગ બનવાથી તેને

ભાવપુત્ર કહેવામાં આવ્યા. ઓહોહો! હવે એકસો છત્રીસ. બરાબર અભ્યાસ કરવો, થોડો. ઘરે કોઈક દિ' વાંચો છો કે નહીં? ના પાડે છે. શોભાલાલભાઈ! થોડો થોડો અભ્યાસ કરવો. ઘરે પણ થોડો અભ્યાસ કરવો. ચોપડા કેમ ફેરવ ફેરવ કરે છે? કરે છે, ચોપડા ફેરવ ફેરવ કરે છે કે નહીં? કેટલા છે કેટલા છે, બધું ખ્યાલમાં છે. ડાલચંદજી શું કરે છે, પ્રેમચંદજી શું કરે છે, બધો ખ્યાલ (હોય છે.) સમાચાર લાવ નહીં તો કાગળ કેમ નથી આવ્યા?

ગાથા-૧૩૬

અરહંતસિદ્ધસાહુસુ ભક્તી ધમ્મમ્મિ જા ય ખલુ ચેટ્ટા ।

અણુગમણં પિ ગુરુણં પસત્થરાગો ત્તિ વુચ્છંતિ ॥ ૧૩૬ ॥

અર્હત્સિદ્ધસાધુષુ ભક્તિર્ધર્મે યા ચ ખલુ ચેષ્ટા ।

અનગમનમપિ ગુરુણાં પ્રશસ્તરાગાં ઇતિ બ્રુવન્તિ ॥ ૧૩૬ ॥

પ્રશસ્તરાગસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

અર્હત્સિદ્ધસાધુષુ ભક્તિઃ, ધર્મે વ્યવહારચારિત્રાનુષ્ઠાને વાસનાપ્રધાના ચેષ્ટા, ગુરુણામાચા-ર્યાદીનાં રસકિત્વેનાનુગમનમ્-એષઃ પ્રશસ્તો રાગઃ પ્રશસ્તવિષયત્વાત્ । અયં હિ સ્થૂલલક્ષ્યતયા કેવલભક્તિપ્રધાનસ્યાજ્ઞાનિનો ભવતિ । ઉપરિતનભૂમિકાયામલબ્ધાસ્પદસ્યાસ્થાનરાગનિષેધાર્થ તીવ્રરાગજ્વરવિનોદાર્થ વા કદાચિજ્ઞાનિનોઽપિ ભવતીતિ ॥ ૧૩૬ ॥

અર્હત-સાધુ-સિદ્ધ પ્રત્યે ભક્તિ, ચેષ્ટા ધર્મમાં,

ગુરુઓ તારું અનુગમન-એ પરિણામ રાગ પ્રશસ્તના. ૧૩૬.

અન્વયાર્થ :- (અર્હત્સિદ્ધસાધુષુ ભક્તિઃ) **અર્હત-સિદ્ધ-સાધુઓ પ્રત્યે ભક્તિ,** (ધર્મે યા ચ ખલુ ચેષ્ટા) **ધર્મમાં ખરેખર ચેષ્ટા** (અનુગમનમ્ અપિ ગુરુણામ્) **અને ગુરુઓનું અનુગમન,** (પ્રશસ્તરાગઃ ઇતિ બ્રુવન્તિ) **તે 'પ્રશસ્ત રાગ' કહેવાય છે.**

ટીકા :- આ, પ્રશસ્ત રાગના સ્વરૂપનું કથન છે.

*અર્હત-સિદ્ધ-સાધુઓ પ્રત્યે ભક્તિ ધર્મમાં-વ્યવહારચારિત્રના *અનુષ્ઠાનમાં-
*ભાવનાપ્રધાન ચેષ્ટા અને ગુરુઓનું-આચાર્યાદિનું-રસિકપણે *અનુગમન, તે 'પ્રશસ્ત રાગ'

૧- અર્હત-સિદ્ધ-સાધુઓમાં અર્હત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ પાંચેય સમાઈ જાય છે (કારણ કે 'સાધુઓ'માં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ ત્રણ સમાઈ જાય છે).

(નિર્દોષ પરમાત્માથી પ્રતિપક્ષભૂત એવા આર્ત-રોદ્રધ્યાનો વડે ઉપાર્જિત જે જ્ઞાનાવરણીયાદિ પ્રકૃતિઓ તેમનો,

છે. કારણ કે તેનો વિષય પ્રશસ્ત છે.

આ (પ્રશસ્ત રાગ) ખરેખર, જ્ઞે સ્થૂળ-લક્ષ્યવાળો હોવાથી કેવળ ભક્તિપ્રધાન છે એવા અજ્ઞાનીને હોય છે; ઉપરની ભૂમિકામાં (-ઉપરના ગુણસ્થાનોમાં) સ્થિતિ પ્રાપ્ત ન કરી હોય ત્યારે, જ્ઞઅસ્થાનનો રાગ અટકાવવા અર્થે અથવા તીવ્ર રાગજ્વર હઠાવવા અર્થે, કદાચિત્ જ્ઞાનીને પણ હોય છે. ૧૩૬.

ગાથા-૧૩૬ ઉપર પ્રવચન

અરહંતસિદ્ધસાહુસુ ભત્તી ધમ્મમ્મિ જા ય ખલુ ચેદ્ધા।

અણુગમણં પિ ગુરુણં પસત્થરાગો ત્તિ વુદ્ધંતિ।।૧૩૬।।

જુઓ! આ પ્રશસ્ત રાગની વ્યાખ્યા. ત્રણ બોલ આવ્યા ને? ત્રણ. પ્રશસ્ત ઉપયોગની વ્યાખ્યા. એક ગાથામાં એક એક ભિન્ન ભિન્ન વ્યાખ્યા કરશે. સમજાણું કાંઈ? પછી અનુકંપા હતી પછી અકલુષતા હતી.

આમાં ક્યાં હરિગીત છે? આમાં હરિગીત છે જ નહીં. નથી તો ક્યાંથી લાવવું અહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ?

ટીકા :- આ, પ્રશસ્ત રાગના સ્વરૂપનું કથન છે. છે ટીકા? બરસો પાને. બરસો. ત્રીજી પંકિત

રાગાદિવિકલ્પરહિત ધર્મ-શુકલઘ્વાનો વડે વિનાશ કરીને, જેઓ ક્ષુધાદિ અઠાર દોષ રહિત અને કેવળજ્ઞાનાદિ અનંતયતુષ્ટ્ય સહિત થયા તેઓ અર્હંતો કહેવાય છે.

લૌકિક અંજનસિદ્ધ વગેરેથી વિલક્ષણ એવા જેઓ જ્ઞાનાવરણીયાદિ-અષ્ટકર્મના અભાવથી સમ્યક્ત્વાદિ-અષ્ટગુણાત્મક છે અને લોકાગ્રે વસે છે, તેઓ સિદ્ધો છે.

વિશુદ્ધ જ્ઞાનદર્શન જેનો સ્વભાવ છે એવા આત્મતત્ત્વની નિશ્ચયરચિ, તેવી જ જ્ઞાપ્તિ, તેવી જ નિશ્ચય અનુભૂતિ, પરદ્રવ્યની ઈચ્છાના પરિહારપૂર્વક તે જ આત્મદ્રવ્યમાં પ્રતપન અર્થાત્ તપશ્ચરણ અને સ્વશક્તિને ગોપવ્યા વિના તેવું જ અનુષ્ઠાન-આવા નિશ્ચયપંચાચારને તથા તેના સાધક વ્યવહારપંચાચારને-કે જેની વિધિ આચારદિશાસ્ત્રોમાં કહી છે તેને-એટલે કે ઉભય આચારને જેઓ પોતે આચરે છે અને બીજાઓને આચરાવે છે, તેઓ આચાર્યો છે.

પાંચ અસ્તિકાયોમાં શુદ્ધજીવાસ્તિકાયને, છ દ્રવ્યોમાં શુદ્ધજીવદ્રવ્યને, સાતતત્ત્વોમાં શુદ્ધજીવતત્ત્વને અને નવ પદાર્થોમાં શુદ્ધજીવપદાર્થને જેઓ નિશ્ચયનયે ઉપાદેય કહે છે. તેમ જ ભેદો ભેદરત્નત્રયસ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગને પ્રરૂપે છે અને પોતે ભાવે (-અનુભવે) છે, તેઓ ઉપાદ્યાઓ છે.

નિશ્ચય-ચતુર્વિધ-આરાધના વડે જેઓ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને સાધે છે, તેઓ સાધુઓ છે.)

૧. અનુષ્ઠાન = આચરણ; આચરવું તે; અગલમાં ચૂકવું તે.

૨. ભાવનાપ્રધાન ચેષ્ટા = ભાવપ્રધાન પ્રવૃત્તિ; શુભભાવપ્રધાન વ્યાપાર.

૩. અણુગમન = અનુસરણ; આજ્ઞાંકિતપણું; અનુકૂળ વર્તવું તે. (ગુરુઓ પ્રત્યે રસિકપણે (ઉદાસથી, હોંશથી) આજ્ઞાંકિત વર્તવું તે પ્રશસ્ત રાગ છે.)

૪. અજ્ઞાનીનું લક્ષ્ય (-ધ્યેય) સ્થૂળ હોય છે તેથી તેને કેવળ ભક્તિનું જ પ્રધાનપણું હોય છે.

૫. અસ્થાનનો = અયોગ્ય સ્થાનનો, અયોગ્ય વિષય પ્રત્યેનો; અયોગ્ય પદાર્થોને અવલંબનારો.

વચ્ચે હિન્દીમાં. ટીકા :- આ, પ્રશસ્ત રાગ, જુઓ! પહેલાં પ્રશસ્ત રાગ કહ્યું ને? તેનું સ્વરૂપ કહે છે. આ, પ્રશસ્ત રાગના સ્વરૂપનું કથન છે. આ પ્રશસ્ત રાગ પહેલાં કીધો તેની વ્યાખ્યા કરે છે.

અર્હત-સિદ્ધ-સાધુઓ પ્રત્યે ભક્તિ, જુઓ! ત્રણલોકના નાથ સાક્ષાત પરમાત્મા હોય કે પ્રતિમા હોય અને સિદ્ધ ભગવાનની મૂર્તિ હો અને સિદ્ધભગવાન લક્ષમાં લેવા-સિદ્ધભગવાન ભક્તિના ભાવથી લક્ષમાં લેવા, એ બધા શુભરાગ છે, પ્રશસ્ત રાગ છે. અર્હત-સિદ્ધ-સાધુ, સાધુમાં ત્રણેય આવી ગયા. નીચે (ફૂટનોટમાં) છે જુઓ! નીચે છે એકડો.

અર્હત-સિદ્ધ-સાધુઓમાં અર્હત, સિદ્ધ બે છે. સાધુમાં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ પાંચેય સમાય જાય છે. (કારણ કે 'સાધુઓ'માં આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ ત્રણ સમાઈ જાય છે). કહો, સમજાણું કાંઈ? એ બધું છે ને લીટી ખરી. જુઓ! પાંચ પરમેષ્ટી. તે પ્રત્યેની ભક્તિ, સ્મરણ, યાદ કરવું તેનું નામ પ્રશસ્ત રાગ છે. પછી સાક્ષાત ભગવાન હોય અને સ્મરણ કરવું પછી સ્મરણ કરે ભગવાન ભગવાન ભગવાન ભગવાન ભગવાન ભગવાન નમોકાર આદિ. ભગવાનની પ્રતિમામાં પૂજાનો ભાવ. બધો પ્રશસ્ત રાગની જાત છે. સમજાણું કાંઈ? નીચે ફૂટનોટ.

નિર્દોષ પરમાત્માથી પ્રતિપક્ષભૂત એવા આર્ત-રૌદ્રધ્યાનો વડે ઉપાર્જિત જે જ્ઞાનાવરણીયાદિ પ્રકૃતિઓ, શું કહે છે? અર્હતની વ્યાખ્યા કરે છે. અર્હત કેમ થયા? અર્હત કેમ થયા કે તેવી રીતે થયા તેના જે ભક્તિ, સ્મરણ આદિ તેને પ્રશસ્ત રાગ કહેવામાં આવે છે. તે પણ સંવર, નિર્જરા નહીં. જેમ ભગવાનની પૂજા, ભક્તિ પણ શુભરાગ છે એમ સ્મરણ કરવું એ પણ શુભરાગ જ છે. એમાં કોઈ આ સ્મરણ કરવામાં સંવર-નિર્જરા છે અને ભગવાનની ભક્તિમાં બીજો રાગ છે એમ છે નહીં. બધાને ભગવાન શુભરાગ કહે છે. એવો શુભરાગ જ્ઞાની કે અજ્ઞાનીને પણ આવે છે.

નિર્દોષ પરમાત્માથી પ્રતિપક્ષભૂત એવા આર્ત-રૌદ્રધ્યાનો વડે ઉપાર્જિત જે જ્ઞાનાવરણીયાદિ પ્રકૃતિઓ, જુઓ! જરા. તેમનો, રાગાદિવિકલ્પ રહિત ધર્મ-શુકલધ્યાનો વડે વિનાશ કરીને, ભગવાન અરિહંત કેમ થયા? જે અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષ ભાવથી, આર્ત અને રૌદ્રભાવથી ઉપાર્જિત કરેલાં આઠ કર્મો એ બન્ને રાગાદિ વિકલ્પ રહિત ધર્મ-શુકલધ્યાન. જુઓ! ધર્મધ્યાન પણ રાગાદિ વિકલ્પ રહિત, શુકલધ્યાન પણ રાગાદિ વિકલ્પ રહિત.

અત્યારે ધર્મધ્યાનમાં બહુ જ ગડબડ ચાલે છે. ધર્મધ્યાન છે તો થોડો સાથે પ્રશસ્ત રાગ છે. તેમાં નિર્જરા (અને) સંવર પણ છે, એ ના પાડે છે. જુઓ! રાગાદિ વિકલ્પ રહિત ધર્મધ્યાનમાં શુદ્ધતા થોડી છે. શુકલધ્યાનમાં શુદ્ધતા વિશેષ છે. પણ છે તો બન્ને રાગ રહિત. પુણ્ય અને પાપનો જે વિકલ્પ છે તેનાથી રહિત પોતાના સ્વરૂપની ધર્મધ્યાન પરિણતિ અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિરૂપ શુકલધ્યાનની પરિણતિ એ વડે વિનાશ કરીને. આઠ કર્મ એ વડે વિનાશ થયા છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ધર્મધ્યાનનો કાઉસગ્ગ હોય?

ઉત્તર :- એ ધર્મધ્યાન કાઉસગ્ગમાં ક્યાં છે? એ તો વિકલ્પ છે. અહીં તો આત્મા અનંત અનંત આનંદનો કંદ તેની અંતરદષ્ટિ કરીને જે રાગ રહિત ધ્યાન પોતાની શુદ્ધતામાં થયું તે ધર્મધ્યાન છે. તે જ

ધર્મધ્યાન કર્મનો નાશ કરવાનો ઉપાય છે. બાકી બીજા શુભરાગ ઉપવાસ કર્યા ને આમ કર્યું ને આમ કર્યું. એ બધું અહીંયાં આત્મા આનંદકંઠ જ્ઞાતા-દૃષ્ટા તેમાં લીનતાની ધર્મધ્યાનની પર્યાય પ્રગટ કરે તેનાથી કર્મનો નાશ થાય છે. બીજો કોઈ નાશનો ઉપાય છે નહીં. કલો, સમજાણું કાંઈ? શેઠી!

ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાનમાં શુદ્ધતાના ઓછા વધતાપણાનો ફેર છે. ધર્મધ્યાનમાં શુદ્ધતા થોડી છે. શુકલધ્યાનમાં શુદ્ધતા વિશેષ છે. એ પહેલાં વચ્ચે કહ્યું હતું યાદ ન રહ્યું.

મુમુક્ષુ :- પ્રશસ્તરાગમાં ધર્મધ્યાન છે.

ઉત્તર :- નહીં નહીં નહીં પ્રશસ્ત રાગ એ ધર્મધ્યાન નથી. એ તો અહીં કહે છે. તેની સામે જ વાત છે. પ્રશસ્ત રાગ એ શુભપરિણામ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! ધર્મ અને શુકલધ્યાન વડે અરિહંત થયા. કોઈ અપવાસ બપવાસ કરીને, કોઈએ આટલા કર્યા પણ તેમાં ધર્મ અને શુકલધ્યાન આવે તો કર્મનો નાશ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં તો મારે બીજું કહેવું હતું. ધર્મધ્યાનને કોઈ બે પ્રકારે કહે છે. એક વિકલ્પ છે રાગ તે ધર્મધ્યાન તેનાથી પણ નિર્જરા થાય છે એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- શુદ્ધતામાં અંતર છે.

ઉત્તર :- (શુદ્ધતામાં) અંતર છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નહીં. શુદ્ધતા તો છે નિર્વિકલ્પ. ધર્મધ્યાન અને શુકલધ્યાન બેય નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ પરિણાતિ છે. પુણ્ય વિકલ્પ પ્રશસ્ત રાગમાં સામે દીધું છે ને? તેણે આ. પ્રશસ્ત રાગ તો શુભબંધનો છે. તેને વ્યવહાર ધર્મધ્યાન કહે. પણ આ નિશ્ચય ધર્મધ્યાન હોય તો તેને વ્યવહાર કહે અને તે પુણ્યબંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ?

રાગાદિ વિકલ્પરહિત, ધર્મ-શુકલધ્યાનો બેયને હજી એક શબ્દ લાગુ પાડયા છે. ઓલા શું કહે છે? કે ચોથાથી તે સાતમા સુધી હજી તો ધર્મધ્યાન છે. શુભરાગ. એ શુભઉપયોગ ધર્મધ્યાન, ત્યાંથી સંવર-નિર્જરા થાય છે. પછી શુકલધ્યાન આઠમાથી કોઈ વળી બારમેથી... સમજાણું કાંઈ? એમ છે નહીં. ધર્મધ્યાન આત્માના જ્ઞાતાસ્વભાવનું ધ્યાન એકાગ્રતા તે ધર્મધ્યાન છે. વચ્ચે પ્રશસ્ત રાગ આવ્યો ભગવાનનું સ્મરણ આદિ એ તો શુભરાગ છે. એ પુણ્યબંધનું કારણ છે. તે કર્મના નાશનું કારણ નથી. કલો, દેવીલાલજી! ભગવાનની ભક્તિ કરવી તે પુણ્ય છે અને સામાયિક કરીને વિકલ્પ કરીને બેસવું તે ધર્મ છે એમ છે? નહીં. એમ કહે છે.

એમ કે અહીં સામાયિક કરીને બેસે ને આ શુભરાગ વર્તે એ સંવર નિર્જરા. ભગવાનની ભક્તિ પુણ્ય એમ નથી. સામાયિકમાં પણ જેટલો ભગવાનના સ્મરણ, નામ આદિનો વિકલ્પ ઊઠે એ બધા પુણ્યબંધ છે. તેને ખરેખર સામાયિક છે નહીં.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બધા બંધના જ કારણ છે. ભગવાન જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ, નિર્વિકલ્પ સ્વભાવ તેને પકડીને લીન થવું તેનું નામ સામાયિક છે. તેનું નામ ધર્મધ્યાન છે. તેનું નામ કર્મનો નાશ કરવાનો ઉપાય છે. એ સંવર છે.

સમજાણું કાંઈ? આગળ સંવરનો અધિકાર આવશે.

જેઓ ક્ષુધાદિ અઢાર દોષ રહિત, જુઓ! ખુલાસો કર્યો છે. કેવા છે અરિહંત ભગવાન? એક તો રાગાદિવિકલ્પરહિત ધર્મ-શુકલધ્યાનો વડે વિનાશ કરીને, વિનાશ થયો તો થયું શું? ક્ષુધાદિ અઢાર દોષ રહિત થઈ ગયા. ભગવાન અરિહંતને ક્ષુધા, તૃષ્ણા, રોગ હોતા નથી. એવા અરિહંતનો ખુલાસો કર્યો. કોઈ કહે છે ને કે અરિહંતને ક્ષુધા હોય છે. વિચાર લે છે રોગ આવ્યો (તો) ઔષધિ લીધી. એ બધી વાત સાચી છે નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ? ક્ષુધાદિ અઢાર દોષો રહિત, રહિત છે તો ગુણ શું થયા? અને કેવળજ્ઞાનાદિ અનંતચતુષ્ટય સહિત થયા, લ્યો!

કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય એવી પચાસ અસ્તિ થઈ. અઢાર દોષ કર્મ નાશવાન તેવા દોષથી રહિત થયા. લૌકિક અંજનસિદ્ધ વગેરેથી વિલક્ષણ, હવે સિદ્ધની વ્યાખ્યા કરે છે. એ અરિહંતની કરી. એવા અરિહંતની ભક્તિ આદિને એટલે પ્રશસ્ત રાગ કહેવામાં આવે છે. એવા અરિહંત. બીજા અરિહંત કલ્પે કે રાગ તેના રાગને ખરેખર પ્રશસ્ત રાગ કહેવામાં આવતો નથી. અહીંયા એ કહે છે. હવે સિદ્ધ. આ પાંચ બોલ છે ને અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુ આ ત્રણ બોલ તેની વ્યાખ્યા છે.

લૌકિક અંજનસિદ્ધ આદિ, લૌકિકમાં એમ કહે છે ને અંજન આમ ઓલાના પગ તપી જાય એવી સિદ્ધિ. એવી પુણ્યની સિદ્ધિ થાય છે. એ નહીં. સિદ્ધપુરુષ. હા. એ સિદ્ધ ચિંતવન પુણ્યના. એ નહીં. તેનાથી વિલક્ષણ. જ્ઞાનાવરણીયાદિ-અષ્ટકર્મના અભાવથી, લ્યો! સમ્યક્ત્વાદિ-અષ્ટગુણાત્મક છે. આઠ કર્મનો અભાવ અને આઠ ગુણની પચાસનો સદભાવ. અને લોકાગ્રે વસે છે. લ્યો! અહીં લોકાગ્રે વસે છે એમ કહ્યું. તેઓ સિદ્ધ છે. લોકાગ્રે વસે છે. ક્ષેત્ર બતાવ્યું. ભાવ-પોતાના અનંતચતુષ્ટયમાં વસે છે. એ ભાવ કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? તેની ભક્તિ તે પ્રશસ્ત રાગ છે. એમ કહેવું છે. તેનું સ્મરણ કરવું, તેને યાદ કરવા, તેને પ્રેમ કરવો, તેનું બહુમાન કરવું, વારંવાર મનન, રટણ કરવું અરિહંત, સિદ્ધનું. તે પ્રશસ્ત રાગ છે, શુભરાગ છે, પુણ્ય રાગ છે. તેનાથી પુણ્ય આવે છે.

હવે સાધુની વાત કરે છે. આચાર્ય, ઉપાધ્યાય. વિશુદ્ધ જ્ઞાનદર્શન જેનો સ્વભાવ છે એવા આત્મતત્ત્વની, કેવો છે આત્મભાવ? આત્મતત્ત્વ કેવું છે? કે વિશુદ્ધ જ્ઞાનદર્શન જેનો સ્વભાવ. એકલો જ્ઞાતા-દૃષ્ટા વિશુદ્ધ નિર્મળ જ્ઞાનદર્શન વિશુદ્ધ સ્વભાવ તે આત્મતત્ત્વ. તેની નિશ્ચયરુચિ, તેની નિશ્ચયદષ્ટિ. તેનું નામ સમ્યક્દર્શન. તેવી જ્ઞાપ્તિ. એવી જ, એવા આત્મતત્ત્વની જ્ઞાપ્તિ. એવો જ્ઞાન-દર્શન સ્વભાવવાળો આત્મા તેનું જ્ઞાન, તેનું જ્ઞાન એ નિશ્ચય સમ્યક્જ્ઞાન છે. તેવી જ નિશ્ચળ-અનુભૂતિ. તેવી જ અંતરમાં નિશ્ચળ અનુભૂતિ, સ્થિરતા, રમણતા તેનું નામ ચારિત્ર.

પરદ્રવ્યની ઈચ્છાના પરિહારપૂર્વક તે જ આત્મદ્રવ્યમાં પ્રતપન અર્થાત્ તપશ્ચરણ છે, લ્યો! એ તપશ્ચરણ. પહેલાં સમ્યક્ આકાર કહ્યા. સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્ચારિત્ર. હવે સમ્યક્તપ. પરદ્રવ્યની ઈચ્છાના પરિહારપૂર્વક તે જ આત્મદ્રવ્યમાં પ્રતપન અર્થાત્ તપશ્ચરણ, સ્થિર, વિશેષ, ઉગ્ર પુરુષાર્થથી થવું તેનું નામ તપશ્ચરણ આચાર કહે છે. આચારના નામ કહે છે. પાંચ આચાર પાળે તે આચાર. આ પાંચ આચાર. સમજાણું કાંઈ? અને સ્વશક્તિને ગોપવ્યા વિના, એ વીર્ય. સ્વશક્તિને ગોપવ્યા

વિના તેવું જ અનુષ્ઠાન, એ વીર્યાચાર. વીર્યાચાર. દર્શનાચાર, જ્ઞાનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર, વીર્યાચાર પાંચ આચાર.

તેવું જ અનુષ્ઠાન-આવા નિશ્ચયપંચાચારને તથા તેના સાધક વ્યવહારપંચાચારને, હવે અહીં તો સાથે લીધા. સાધક ને ક્ષાધક, પહેલાં સાધક હોય અને સાધ્ય પછી હોય ને ઈ આમાં તો ન આવ્યું. -કે જેની વિધિ આચારાદિશાસ્ત્રોમાં કહી છે. વ્યવહારાચાર હો! -એટલે કે ઉભય આચારને જેઓ પોતે આચરે છે, ઉભય આચારને જેઓ પોતે આચરે છે. અહીં તો ભાઈ ઉભય કહ્યું. એક સમયમાં બે. જુઓ! હેં? ક્યાં થયો? ઉભય આચારને જેઓ પોતે આચરે છે, એક સાથે કહ્યું, ઉભય કોને કહે? નિશ્ચયદષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતા, તપ ને વીર્યાચાર તે નિશ્ચય. તેની સાથે વ્યવહાર, જ્ઞાનના આચાર છે ને? કાળે ભણવું, વિનયથી ભણવું, દર્શનશુદ્ધિ ચારિત્રનો, તીર્થનો વગેરે. વિકલ્પાત્મકભાવ વ્યવહાર છે તે પંચાચાર સાથે છે. નિશ્ચયપંચાચારની સાથે. ઉભય આચારને જેઓ પોતે આચરે છે, પોતે આચરે છે એ ક્યાંથી આવ્યું? વ્યવહારને આચરે છે અને નિશ્ચયને દષ્ટિમાં રાખે છે એમ છે?

મુમુક્ષુ :-.....

ઉત્તર :- ક્યાં આચરે છે? પોતે આચરે છે, વર્તમાન આચરે છે કહ્યું. પોતે આચરે છે અને બીજાઓને આચરણ કરાવે છે. તેનું નામ ઓલા નિશ્ચય-વ્યવહારને કરાવે છે. એમ કહે છે, જુઓ!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- શું? એ જયસેનાચાર્યએ લખી છે. જયસેનાચાર્યની વાત છે. હિંમતભાઈના ઘરની નથી. સમજાણું કાંઈ? માળા, કોણ જાણે શું કરે છે? ક્યાં ઉથલાવી મારી છે. ફેરફાર ફેરફાર. ઉભય આચારને જેઓ પોતે આચરે છે અને બીજાઓને આચરાવે છે. અહીં તો એવું લખ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? જયસેનાચાર્યની ટીકામાં છે ને ટીકામાં. શબ્દે શબ્દ છે. પછી શું? ઓહોહો! આવા આચાર્યની આવા આચાર્યની ભક્તિ. સમજાણું કાંઈ?

હવે ઉપાધ્યાય. ભેદાભેદરત્નત્રય, ત્યાં લેશે. ઉપાધ્યાય કોને કહે છે એ બતાવે છે. આવા ઉપાધ્યાયની ભક્તિ પ્રશસ્ત રાગ છે. ભેદાભેદરત્નત્રય વ્યવહાર બેયમાં આવી ગયું. સાધુ તો પોતાનું સાધન કરે છે ને? ઓળખાણ કોને આવી? એના ખ્યાલમાં હોય કે આ વસ્તુ છે એટલી. એ તો જ્ઞાન ને દર્શન હોય એ શુદ્ધિ એનામાં પોતાને પોતાના કારણે થઈ. આ એવા છે એટલું લક્ષ કર્યું એ તો વ્યવહારજ્ઞાન છે. અને તેના પ્રત્યે ભક્તિનો ભાવ એ શુભરાગ છે. સમજાય છે કાંઈ?

પોતાના આત્મામાં અંદરમાં જ્ઞાન-દર્શનની પરિણતિ સ્વના અવલંબે પ્રગટ થાય તે નિશ્ચય સમ્યક્દર્શન છે. આ આચાર્ય આવા આવા આવા (એવું) લક્ષ પરાવલંબી, પરસત્તાવલંબી, પરજ્ઞાન છે. અને તેની ભક્તિ આદિનો ભાવ શુભરાગ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ઉભય વ્યવહારમાં કાળ ભેદ છે કે આ કાળ છે?

ઉત્તર :- આ કાળ છે. એ મેં કહ્યું ને? પહેલાં કહ્યું. એક સાથે છે. પહેલાં કહ્યું. ઉભય એટલે એક સાથે છે. ત્યાં નિશ્ચયપંચાચાર છે સાથે વ્યવહાર વિકલ્પ આદિ છે. નિશ્ચય વિના વ્યવહાર ન હોય. એક નય-બીજી

નયની સાપેક્ષતા ન હોય તો મિથ્યા નય થઈ જાય છે. એકલો વ્યવહાર હોય અને નિશ્ચય ન હોય તો મિથ્યા નય થઈ જાય છે. અને પૂર્ણ નિશ્ચય હોય તો ત્યાં વ્યવહાર ભલે ન હોય પણ નિશ્ચય છે તો સાથે વ્યવહાર હોય જ છે. વિકલ્પ એવો શુભરાગ પ્રશસ્ત રાગ હોય જ છે. સાપેક્ષ વ્યવહાર ને નિશ્ચય થઈ ગઈ. સમજાણું કાંઈ? નિશ્ચયથી વ્યવહારથી નિરપેક્ષ નિશ્ચય છે. તેમાં વ્યવહારથી એવો સાપેક્ષ વિકલ્પ આવે છે. ભારે ભાઈ નયનું.

હવે ઉપાધ્યાય કેવા છે? આ એવા અરિહંત, એવા સિદ્ધ અને એવા આચાર્ય. તેની ભક્તિ તેનું નામ હજી પ્રશસ્ત રાગ શુભરાગ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બોલ બોલ કરે તો શું છે? પરાવલંબી જ્ઞાન છે જાણપણું. એમાં શું છે? સ્વના જ્ઞાન વિના એ પરાવલંબી જ્ઞાન ખરેખર મોક્ષના માર્ગમાં છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

હવે પાંચ અસ્તિકાયોમાં શુદ્ધજીવાસ્તિકાયને નિશ્ચયનયથી ઉપાદેય કહે છે. કહે છે. જુઓ! એ ઉપાધ્યાય એવી પ્રજ્ઞા કરે છે. કે પાંચ અસ્તિકાય છે, કાળ સિવાય. તેમાં શુદ્ધજીવાસ્તિકાયને જ નિશ્ચયનયથી ઉપાદેય કહે છે. જુઓ! સમજાણું કાંઈ?

એ ઉપાદેય ભગવાન જીવાસ્તિકાય સ્વ. અસંખ્યપ્રદેશી, અનંતગુણનું ધામ શુદ્ધજીવાસ્તિકાય એ ઉપાદેય છે. એવી પ્રજ્ઞા ઉપાધ્યાય કરે છે. એથી વિઙ્ઘ કરે તો ઉપાધ્યાય છે નહીં. એવી પ્રજ્ઞા કરવાવાળા ઉપાધ્યાયની ભક્તિ પણ શુભરાગ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- અસ્તિકાય છે.

ઉત્તર :- હા, અસ્તિકાય ચાલે છે હા હા. અત્યારે ચાલે છે. આસ્રવતત્ત્વ. છ દ્રવ્યોમાં શુદ્ધજીવદ્રવ્યને, ઉપાદેય કહે છે. લ્યો! કહે છે, જુઓ! એવો ઉપદેશ કરે છે. છ દ્રવ્યોમાં શુદ્ધજીવદ્રવ્યને, સ્વભાવ શુદ્ધ એ જીવદ્રવ્ય ઉપાદેય અને અંગીકાર કરવા લાયક છે. એવું કહેવાવાળાને ઉપાધ્યાય કહે છે. એવા ઉપાધ્યાયની ભક્તિ તે શુભરાગ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એની અહીં વાત જ ક્યાં છે? તેથી તો અહીં વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એને માને તો એને મિથ્યાત્વ થાય. ઉપાધ્યાય છે નહીં, આચાર્ય છે નહીં, અરિહંત, સિદ્ધ સ્વભાવ છે નહીં. (તેને માને) તો તેને મિથ્યાત્વ થાય. મિથ્યાત્વનો ભાવ આવે. ઓહોહો! છ દ્રવ્યોમાં શુદ્ધજીવદ્રવ્યને, સાત તત્ત્વોમાં શુદ્ધજીવતત્ત્વને, શું કીધું? ઉપાધ્યાય તેને કહ્યા કે સાત તત્ત્વોમાં શુદ્ધજીવતત્ત્વને જ ઉપાદેય કહેવામાં આવે છે. નવ પદાર્થોમાં શુદ્ધજીવપદાર્થને, જેઓ નિશ્ચયનયે, જુઓ વસ્તુ છે હો બધી. નિશ્ચયનયે ઉપાદેય કહે છે, એક વાત. તેમ જ ભેદાભેદરત્નત્રયસ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગને પ્રજ્ઞે છે. વ્યવહાર નિશ્ચયરત્નત્રયની પ્રજ્ઞા કરે છે. ભેદ ને ભેદ એટલે વ્યવહાર અને અભેદ એટલે નિશ્ચય. બે છે ને બે છે, સ્વરૂપ મોક્ષમાર્ગની પ્રજ્ઞા કરે છે અને પોતે ભાવે (-અનુભવે) છે,

ભેદાભેદરત્નત્રય પોતે ભાવે છે. તેઓ ઉપાધ્યાયો છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? એવા ઉપાધ્યાયની ભક્તિ તે પ્રશસ્ત રાગ છે.

અહીં તો પાંચ પદ કયા છે તેની ખબર નથી અને (અમે) જૈન છીએ (એમ કહે) બસ ભગવાનની ભક્તિ કરીએ, નમો અરિહંતાણું. બસ ક્રમે ક્રમે સંવર નિર્જરા થઈ જાશે. સામાયિક છે ને? બેઠા હતા તો અંદર શું કાંઈ સાફ કર્યું હતું? મેં સામાયિક કરી તેવી તેની માન્યતા જ મિથ્યાત્વ છે. સામાયિક છે નહીં અને તેને સામાયિક માની છે. શુદ્ધજીવસ્વભાવની,

મુમુક્ષુ :- (તેમાં) આનંદ આવે.

ઉત્તર :- ધૂળનો આનંદ આવે ત્યાં એને. ભેદાભેદરત્નત્રય.... તે ઉપાધ્યાયો છે. જુઓ! ઓળખાણ આપી ને? ઓળખાણ-ઓળખાણ

હવે સાધુ. નિશ્ચય-ચતુર્વિધ-આરાધના વડે, પણ સાધુ પ્રજ્ઞા નથી કરતાં, એ તો તેનું સાધન કરવું છે ને? સાધુને પોતાનું સાધન કરવું તે તો નહીં આદેશ, નહીં ઉપદેશ તે અપેક્ષાએ.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- તે નથી કરતાં આ સાધુ નથી કરતાં. ઉપાધ્યાય-વ્યવહારરત્નત્રયમાં આવી ગયું. વ્યવહારરત્નત્રય-નિશ્ચયરત્નત્રયમાં આરાધન કરે છે તેમાં વિકલ્પ આવી ગયા. ભેદરત્નત્રય વ્યવહાર છે. નિશ્ચયરત્નત્રય નિર્વિકલ્પ છે. જગતમાં પ્રજ્ઞા કરે છે ને ઉપાધ્યાય છે ને ઉપાધ્યાય. એની સમીપે.... પ્રજ્ઞા કરે છે. સાધુ છે ને સાધુ. સાધુમાં શું? સાધના કરવી બસ. તેને કોઈ આદેશ કરવો, ઉપદેશ કરવોની વ્યાખ્યા મુખ્યપણે છે જ નહીં.

નિશ્ચય-ચતુર્વિધ-આરાધના વડે, એ પોતાના જ્ઞાન-દર્શન ને આનંદ તેના દ્વારા, જેઓ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને સાધે છે, તેઓ સાધુઓ છે. સાધુઓમાં તો પ્રજ્ઞા કરવી, સમજાવવું, દીક્ષા આપવી તેવું તો છે નહીં. તે અપેક્ષાએ પોતાના નિશ્ચય સ્વરૂપનું આરાધન કરે છે. જુઓ! તેમાં કોઈ વિકલ્પનું આરાધન કરે છે તે પણ લીધું નથી. અને કહે છે જગતને સમજાવે છે એવું પણ સાધુમાં નથી લીધું. સાધુ તો પોતાના આનંદસ્વરૂપને સાધે તે સાધુ. અતીન્દ્રિય આનંદ(મય) સાધુ. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને તપ, નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ તેની સેવના, સાધુ છે ને તે સેવના કરે છે. સાધના કરે તે સાધુ. એ અર્હત-સિદ્ધ-સાધુઓ પ્રત્યે ભક્તિ, લ્યો! એટલો અર્થ થયો. એક પહેલી પંક્તિ. અર્હત-સિદ્ધ-સાધુઓ પ્રત્યે ભક્તિ, તેનું નામ પ્રશસ્ત રાગ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

એ સાક્ષાત સમવસરણમાં પ્રભુ બિરાજતા હોય તોપણ તેના પ્રત્યેની ભક્તિ તે શુભરાગ છે. ઓહોહો! અને આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ સાક્ષાત હોય તેની ભક્તિ પણ શુભરાગ છે. ધર્મમાં-વ્યવહારચારિત્રના અનુષ્ઠાનમાં-ભાવનાપ્રધાન ચેષ્ટા, શુભરાગની વ્યાખ્યા કરે છે. એ પ્રશસ્ત રાગની વ્યાખ્યા કરે છે. વ્યવહારચારિત્ર પંચમહાવ્રતના પરિણામમાં, તેના અનુષ્ઠાનમાં, આચરણ, આચરવું તે, અમલમાં મૂકવું. ભાવનાપ્રધાન ચેષ્ટા, શુભભાવ હોં! શુભભાવપ્રધાન વ્યાપાર. (આચાર) પંચમહાવ્રતમાં, પાંચ સમિતિ, ગુપ્તિમાં વ્યવહારમાં, વ્યાપારમાં બરાબર ભાવનાપ્રધાન ચેષ્ટા. શુભભાવ મુખ્ય.... ચેષ્ટા તેનું નામ

પ્રશસ્ત રાગ છે, પુણ્યબંધનું કારણ છે.

અને ગુરુઓનું-આચાર્યાદિનું-રસિકપણે અનુગમન. જુઓ! આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ આવતાં હોય જાતાં હોય તેનું રસિકપણે અનુગમન કરવું. અનુસરણ, આજ્ઞાંકિતપણું, અનુકૂળ વર્તન, ગુરુઓ પ્રત્યે રસિકપણે, પ્રેમથી, ઉદ્દાસથી, ઉત્સાહથી, રુચિપૂર્વક આજ્ઞાંકિત વર્તવું તે પ્રશસ્ત રાગ છે. લ્યો! સમજાણું કાંઈ? કેટલા શબ્દ લીધા છે, જુઓ!

ગુરુઓનું-આચાર્યાદિનું-રસિકપણે, એટલે પ્રેમથી, ઉદ્દાસથી, ઉત્સાહથી રુચિપૂર્વક. એમ. વેઠ તરીકે નહીં. વેઠ કરે છે ને તમારે, હેં? જબરજસ્તી. હઠ કહે છે. આ તો રસિકપણે અનુગમન તે પ્રશસ્ત રાગ છે. લ્યો! તેનું નામ ભગવાન પ્રશસ્ત રાગ કહે છે. શુભરાગ કહે છે. પુણ્યાસ્ત્રવનું કારણ કહે છે. સંવર, નિર્જરા નહીં. કેમ? હવે પ્રશસ્તની વ્યાખ્યા કરી. જુઓ!

કેમ કહ્યું પ્રશસ્ત રાગ? કે તેનો વિષય પ્રશસ્ત છે. સમજાણું કાંઈ? પંચપરમેષ્ઠી તેનો વિષય છે ને તે પ્રશસ્ત છે. તો રાગને પ્રશસ્ત કહેવામાં આવ્યો. અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ. પંચમહાવ્રત આદિ છે અને રસિકપણે, ઉત્સાહપણે ભક્તિ આદિ ભાવ તેનો વિષય પ્રશસ્ત છે તો રાગને પ્રશસ્ત કહેવામાં આવ્યો. વિષય પ્રશસ્ત છે તો રાગ પ્રશસ્ત. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- કારણ પ્રશસ્ત છે તેથી રાગ પ્રશસ્ત.

ઉત્તર :- તે નહીં. તેનો વિષય પ્રશસ્ત છે. સામી ચીજ પ્રશસ્ત છે એટલું, સામી ચીજ પ્રશસ્ત છે તો અહીંયાં રાગને પ્રશસ્ત કહેવામાં આવ્યો. એટલી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- કારણ પ્રશસ્ત છે.

ઉત્તર :- એ કારણ બારણની વાત નથી. અહીં એ વાત નથી. અહીં તો પ્રશસ્ત વિષય છે માટે, નિમિત્ત એવું છે ને? બસ એટલું. નિમિત્ત પ્રશસ્ત છે તો રાગને પ્રશસ્ત કહેવામાં આવ્યો એટલી વાત છે બસ. એ વાતની અહીં વાત નથી. અહીં તો રાગ કહે છે તેને પ્રશસ્ત કેમ કહ્યું? તેનો વિષય પ્રશસ્ત છે, એટલું. તેનાથી ઉત્પન્ન થયું છે કે તે કારણ છે તેની વાત અહીં છે જ નહીં.

રાગ છે તેનો વિષય પ્રશસ્ત કેમ કહ્યો એટલી વાત છે. પ્રશસ્ત કેમ કહ્યું કે સામે વિષય પ્રશસ્ત છે. બસ! નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યું દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર પ્રશસ્ત છે ને એટલે. સમજાણું કાંઈ? એટલે એણે રાગને પ્રશસ્ત કેમ કહ્યો? એ. અમારે પંડિતજી એક કહેતા હતા કે નહીં? આજ્ઞાંકિત માનવું એ હજી શુભરાગ છે. આજ્ઞા પ્રમાણે રહેવું. વ્યવહારથી આજ્ઞાંકિત. આજ્ઞા પ્રમાણે રહેવું.

મુમુક્ષુ :- આજ્ઞા પ્રમાણે એટલે રાગ.....

ઉત્તર :- એમ નહીં નહીં નહીં. આજ્ઞાંકિત એટલે ગુરુની આજ્ઞા અનુકૂળતાથી ચાલવું તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે રહેવું. એ શુભરાગ છે. એમ. શુભરાગની અહીં વાત નથી. અહીં તો તેની અનુકૂળમાં લક્ષ કરીને રહેવું બસ એટલી વાત છે. વિશેષ અહીં વાત જ નથી. સમજાણું કાંઈ? અહીંયાં તો પ્રશસ્ત વિષય છે ને નિમિત્ત. એટલે અહીં રાગને પ્રશસ્ત કહેવામાં આવ્યો. તેનાથી થાય છે એ પ્રશ્ન અહીં છે નહીં. વાત પ્રશસ્તની કરી આ તો પ્રશસ્ત વિષય જ છે. એ વાતની ચર્ચા અમારે થઈ ગઈ છે, અમૃતલાલ સાથે. વિષય એટલે

નિમિત્ત જ પ્રશસ્ત છે. સ્ત્રી, કુટુંબ અપ્રશસ્ત નિમિત્ત છે. એ કારણે અહીં પ્રશસ્ત રાગ કહેવામાં આવ્યો છે. ઉત્પન્ન તો પોતાથી થયો છે. હવે તે રાગ કોને થાય છે. એ વાત કહે છે. પોતાને કારણે હોં!

આ (પ્રશસ્ત રાગ) ખરેખર, જે સ્થૂળ-લક્ષ્યવાળો હોવાથી, અજ્ઞાની. આહાહા! અજ્ઞાનીનું ધ્યેય સ્થૂળ હોય છે. તેને માત્ર ભક્તિની જ પ્રધાનતા હોય છે, જુઓ! અજ્ઞાનીને ભક્તિની પ્રધાનતા, શુભભાવ. બસ. સ્મરણમાં, યાદગીરીમાં, ભક્તિમાં, પૂજામાં એકલો શુભરાગ તદ્દની. સ્થૂળ-લક્ષ્યવાળો એમ કહ્યું. હો! ધ્યેય ધ્યેય. લક્ષ્ય એટલે ધ્યેય. સ્થૂળ-ધ્યેય છે. રાગ-ધ્યેય છે. પરધ્યેય છે તેમાં પોતાનું ધ્યેય છે નહીં. કેવળ ભક્તિપ્રધાન છે, એવા અજ્ઞાનીને ભક્તિ ખરેખર હોય છે. અજ્ઞાનીની એવી સ્થૂળ ભક્તિ હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

ઉપરની ભૂમિકામાં (-ઉપરના ગુણસ્થાનોમાં) સ્થિતિ પ્રાપ્ત ન કરી હોય, ઉપરની ભૂમિકામાં, હવે જ્ઞાનીની વાત કરે છે. ઉપરની ભૂમિકામાં (-ઉપરના ગુણસ્થાનોમાં) સ્થિતિ પ્રાપ્ત ન કરી હોય ત્યારે, 'અસ્થાનનો રાગ અટકાવવા અર્થે, આ જ્ઞાનીની વાત છે. એ બધી વ્યવહારની વાત છે. અસ્થાનનો રાગ, તે તો રાગ-દ્રેષમાં વિકલ્પ એવો આવે છે કે આવું ન હોય. કોઈ અહીંયાં ક્રમબદ્ધમાં વિરોધ કરે એમ નહીં. અસ્થાનનો રાગ અટકાવવા અર્થે, કોઈ કહે કે અસ્થાનનો રાગ આવવાનો હતો ને રોક્યો કેવી રીતે? અરે! ભાઈ! એમ નથી. અહીં તો, એમ છે નહીં. ત્યાં તો રાગ ને સાથે થોડો અશુભરાગ ન હોય એવો વિકલ્પ આવે છે તેને રોકવાને માટે અસ્થાન એટલે રાગ આવ્યો છે ને રોક્યો છે? કથનની પદ્ધતિ નિમિત્તથી વાત સમજાવે છે.

અથવા તીવ્ર રાગજ્વર અટકાવવા અર્થે, તીવ્ર રાગજ્વર, રાગજ્વર તીવ્ર છે તો અટકાવવા માટે છે. પણ તીવ્ર રાગજ્વર ન આવે એવો ભાવ છે તો ત્યાં શુભરાગ કહેવામાં આવે છે. કદાચિત્ જ્ઞાનીને પણ હોય છે, એવો રાગ આવે છે ભક્તિનો, સ્મરણનો આદિનો ભાવ જ્ઞાનીને પણ પ્રશસ્ત રાગ આવે છે. આવ્યા વિના રહેતા નથી. એને પણ પુણ્યાશ્રવ એટલો, લ્યો! જ્ઞાનીને પણ પુણ્યાશ્રવ કહ્યા. કોઈ કહે કે ના, જ્ઞાનીનો શુભરાગ સંવર, નિર્જરાનું કારણ છે, એમ કહે છે ને? કહે છે. જ્ઞાનીનો અશુભરાગ ભોગમાં પણ નિર્જરા હોય છે તો શુભભાવમાં કેમ નિર્જરા ન હોય? અમરચંદભાઈ! એમ કહે છે. નહીં. જ્ઞાનીનો અશુભભાવ ભોગનો ભાવ પણ પાપનું કારણ છે. ભોગ ભાવ શું નિર્જરાનું કારણ છે? આ તો દષ્ટિની શુદ્ધતાની પ્રધાનતા બતાવવા માટે ભોગને જ્ઞાનીની નિર્જરા કહી છે. ભોગનો ભાવ નિર્જરા છે? જ્ઞાનીના શુભભાવને તો અહીંયાં પુણ્યાશ્રવ કહ્યા. જુઓ અહીંયાં. સમ્યજ્ઞાનીના શુભભાવ પ્રશસ્ત વિષય છે સામે, તેનું લક્ષ્ય થયું તો પુણ્યાશ્રવ છે, ધર્મ નહીં. ૧૩૬ ગાથા (પૂરી) થઈ.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

ગાથા-૧૩૭

તિસિદં વ ભુક્ષિદં વા દુહિદં દટ્ઠૂણ જો દુ દુહિદમણો ।
પડિવજ્રદિ તં કિવયા તસ્સેસા હોદિ અણુકંપા ॥૧૩૭ ॥

તૃષિતં બુભુક્ષિતં વા દુઃખિતં દૃષ્ટ્વા યસ્તુ દુઃખિતમનાઃ ।
પ્રતિપદ્યતે તં કૃપયા તસ્યૈષા ભવત્યનકમ્પા ॥ ૧૩૭ ॥

અનુકમ્પાસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

કચ્ચિદુદન્યાદિદુઃખપ્લુતમવલોક્ય કરુણયા તત્પ્રતિચિકીર્ષાકુલિતચિત્તત્વમજ્ઞાનિનો-ડનુકમ્પા
। જ્ઞાનિનસ્ત્વધસ્તનભૂમિકાસુ વિહરમાણસ્ય જન્માર્ણવનિમગ્નજગદવલોકનાન્મનામ્નનઃ ખેદ ઇતિ ॥
૧૩૭ ॥

દુઃખિત, તૃષિત વા ક્ષુધિત દેખી દુઃખ પામી મન વિષે
કરુણાથી વર્તે જેહ, અનુકંપા સહિત તે જીવ છે. ૧૩૭.

અન્યચાર્થ :- (તૃષિતં) તૃષાતુર, (બુભુક્ષિતં) ક્ષુધાતુર (વા) અથવા (દુઃખિતં)
દુઃખીને (દૃષ્ટ્વા) દેખી (યઃ તુ) જે જીવ (દુઃખિતમનાઃ) મનમાં દુઃખ પામતો થકો (તં
કૃપયા પ્રતિપદ્યતે) તેના પ્રત્યે કરુણાથી વર્તે છે, (તસ્ય ણા અનુકમ્પા ભવતિ) તેનો
એ ભાવ અનુકંપા છે.

ટીકા :- આ, અનુકંપાના સ્વરૂપનું કથન છે.

કોઈ તૃષાદિદુઃખથી પીડિત પ્રાણીને દેખી કરુણાને લીધે તેનો પ્રતિકાર (-ઉપાય) કરવાની
ઈચ્છાથી ચિત્તમાં આકુળતા થવી તે અજ્ઞાનીની અનુકંપા છે. જ્ઞાનીની અનુકંપા તો, નીચલી
ભૂમિકાઓમાં વિહરતાં (-પોતે નીચેનાં ગુણસ્થાનોમાં વર્તતો હોય ત્યારે), જન્માર્ણવમાં નિમગ્ન
જગતના અવલોકનથી (અર્થાત્ સંસારસાગરમાં ડૂબેલા જગતને દેખવાથી) મનમાં જરા ખેદ
થવો તે છે.* ૧૩૭.

*આ ગાથાની આચાર્યવર શ્રી જયસેનાચાર્યદેવકૃત ટીકામાં આ પ્રમાણે વિવરણ છે:- તીવ્ર તૃષા, તીવ્ર ક્ષુધા, તીવ્ર રોગ
વગેરેથી પીડિત પ્રાણીને દેખી અજ્ઞાની જીવ 'કોઈપણ પ્રકારે હું આનો પ્રતિકાર કરું' એમ વ્યાકુળ થઈને અનુકંપા કરે છે;
જ્ઞાની તો સ્વાત્મભાવનાને નહીં પ્રાપ્ત કરતો થકો (અર્થાત્ નિજાત્માના અનુભવની ઉપલબ્ધિ ન થતી હોય ત્યારે),
સંકલેશના પરિત્યાગ વડે (-અશુભભાવને છોડીને) યથાસંભવ પ્રતિકાર કરે છે તથા તેને દુઃખી દેખીને વિશેષ સંવેગ
અને વૈરાગ્યની ભાવના કરે છે.

પ્રવચન નં:-૩૫, ગાથા-૧૩૭ થી ૧૩૯
ભાદરવા વદ ૧૧, તા:-૧-૧૦-૬૪

ગાથા-૧૩૭ ઉપર પ્રવચન

પંચાસ્તિકાય તેમાં નવ પદાર્થ ચાલે છે. નવ પદાર્થની વ્યાખ્યા. નવ પદાર્થ કોને કહે છે. તેમાં આસ્રવ પદાર્થની વ્યાખ્યા ચાલે છે. પુણ્ય અને પાપ, શુભ અને અશુભભાવ બેય આસ્રવ છે. તેનાથી નવા આવરણ આવે છે, તે બંધનનું કારણ છે. એમ બતાવે છે. એ જુઓ! પહેલાં ૧૩૬માં આવી ગયું છે.

પ્રશસ્ત રાગ આવ્યું ને? પંચપરમેષ્ઠીમાં પ્રશસ્ત રાગ, ભક્તિ આદિ એ પુણ્યાસ્રવ છે. સમજાણું કાંઈ? અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, સાધુ સાચા, તેની વ્યાખ્યા કરી ગયા. તેની ભક્તિ, નામ, સ્મરણ, પૂજા વગેરે ભાવને પુણ્યાસ્રવ કહે છે. સંવર નહીં, ધર્મ નહીં. પરંપરા પણ નહીં. શુભરાગમાંથી પરંપરા થાતું નથી. પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ એ સંવર માર્ગમાં આવશે. શુદ્ધ માર્ગ સંવર ચૈતન્યમૂર્તિ તેનું અંતર અવલંબન લઈને જે શુદ્ધ વિકાર રહિત પરિણતિ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય તે મોક્ષનો માર્ગ એ જ સંવર છે, બીજો કોઈ માર્ગ છે નહીં. વચ્ચે એવો ભાવ આવે છે, તો તેને પુણ્યાસ્રવ કહેવામાં આવ્યો. કહો, સમજાણું કાંઈ? પ્રશસ્ત રાગની વ્યાખ્યા થઈ ગઈ.

જ્ઞાનીને પણ પ્રશસ્ત રાગ આવે છે. અજ્ઞાનીને તો એકલા સ્થૂળ લક્ષવાળી ભગવાનની ભક્તિ કરવાથી અમારું કલ્યાણ થઈ જશે એવો તેનો ધ્યેય સ્થૂળ છે. તેને પણ રાગ મંદ હોય તો પુણ્યાસ્રવ થાય છે, ધર્મ નહીં. જ્ઞાનીને પોતાના શુદ્ધસ્વભાવમાં રહી શકતા નથી અને અશુભરાગને વંચનાર્થ અથવા નિષેધાર્થ એવી ભક્તિનો ભાવ, સમ્યગજ્ઞાનીને પણ ભગવાનની ભક્તિ સ્મરણ, નામ, જાપ આદિનો ભાવ આવે છે. પણ છે તે પુણ્યાસ્રવ. શુભભાવ પુણ્યનો આસ્રવ કરવાવાળા છે. બંધને કરવાવાળા છે. હવે અનુકંપાની વાત ચાલે છે. શુભભાવના ત્રણ બોલ. એક પ્રશસ્ત રાગ, એક અનુકંપા એક અકલુષિત ભાવ. ત્રણ શુભભાવ છે. તેનાથી પુણ્યાસ્રવ, નવા પુણ્યનું આવરણ થાય છે. તેમાં એક પ્રશસ્ત રાગની વ્યાખ્યા થઈ ગઈ. હવે અનુકંપા. ૧૩૭ ગાથાની ટીકા.

તિસિદં વ ભુક્ષિદં વા દુહિદં દઢૂળ જો દુ દુહિદમણો ।

પડિવજ્જદિ તં કિવયા તસ્સેસા હોદિ અણુકંપા ॥ ૧૩૭ ॥

ટીકા :- આ અનુકંપાના સ્વરૂપનું કથન છે. એ અનુકંપા પણ શુભરાગ છે. સમજાણું કાંઈ? અનુકંપા પણ શુભરાગ છે. ધર્મ નહીં, સંવર નહીં. એ કહે છે, જુઓ! ૧૩૭ ની ટીકા.

કોઈ તૃષાદિદુઃખથી પીડિત પ્રાણીને દેખી, સંસ્કૃતમાં છે તેનું અક્ષરશઃ નીચે છે. કોઈ તૃષાદિ, કોઈને તૃષા લાગી હોય, ક્ષુધા લાગી હોય, રોગ હોય એવા દુઃખી પ્રાણી હોય. એવા દુઃખથી પીડિત પ્રાણી, એવા દુઃખથી પીડાવંત પ્રાણીને દેખી કરુણાને લીધે, કરુણા આવી હોય. પર પ્રાણીને કરુણાને લીધે તેનો પ્રતિકાર (-ઉપાય) કરવાની ઈચ્છાથી તેની તૃષા, ક્ષુધા, રોગ પીડા વગેરે દૂર કરવાના પ્રતિકારની ઈચ્છાથી ચિત્તમાં આકુળતા થવી, ચિત્તમાં આકુળતા થવી તે અજ્ઞાનીની અનુકંપા છે. સમજાણું કાંઈ?

એ અજ્ઞાનીની અનુકંપા છે, અજ્ઞાનીને અનુકંપા એવો શુભભાવ આવે છે. ‘હું આનો પ્રતિકાર કરું’ ઝટ કરી દઉં, ઝટ છોડી દઉં એવી અજ્ઞાનીની આકુળતા હોય છે. પરનો પ્રતિકાર કરવાની ઈચ્છા હોય પણ આત્મા કાર્ય કરી શકે એમ ત્રણકાળમાં છે જ નહીં. અજ્ઞાનીને એવી આકુળતા થાય કે હું એકદમ પરનું દુઃખ દૂર કરી દઉં, ક્ષુધા દૂર કરી દઉં, તૃષા દૂર કરી દઉં. ચિત્તમાં આકુળતા થવી એ અજ્ઞાનીની અનુકંપા છે. મિથ્યાદષ્ટિનો એ જરી શુભભાવ છે. તેને પુણ્યાશ્રવ હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- વાત તો એવી છે. જુઓ! ક્યાંથી આવ્યા છો ભાઈ? જ્વાલીયરથી. અચ્છા!.... શેઠી! જ્ઞાનીની અનુકંપા, જુઓ! સમ્યક્ષ્ટિની અનુકંપા કેવી હોય છે તેનું સ્વરૂપ કહે છે. પોતાનું સ્વરૂપ આનંદ અને જ્ઞાન છે. એવું જેને અંતર ભાન થયું છે. એવી સમ્યક્ષ્ટિની અનુકંપાનું શું સ્વરૂપ છે?

નીચલી ભૂમિકાઓમાં વિહરતાં, ચોથે, પાંચમે આદિ ગુણસ્થાનમાં વિચરતાં હોય. (-પોતે નીચેનાં ગુણસ્થાનોમાં વર્તતો હોય ત્યારે) જન્માર્ણવમાં નિમગ્ન જગતના અવલોકનથી, જુઓ! ભાષા ફરી ગઈ. અજ્ઞાની એ તો દુઃખની પીડા જોઈને પ્રતિકાર કરવાની આકુળતા છે. અને જ્ઞાનીને જન્માર્ણવમાં નિમગ્ન જગતના, જન્મરૂપી સંસાર, ચોર્યાસીના અવતાર તેમાં ડૂબતાં જગતના અવલોકનથી, અરે! પ્રાણી ચાર ગતિમાં રખે છે. સંસારસાગરમાં ડૂબેલાં ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરવાવાળા જીવને જોઈને મનમાં જરા ખેદ થવો તે અનુકંપા છે. ખેદનો અર્થ શુભભાવ, અનુકંપા.

મુમુક્ષુ :- એ તો મટાડી શકાય...

ઉત્તર :- મટાડી કોણ શકે છે? એ તો કહે છે. પરની પર્યાય કોણ મટાડી શકે છે? મટાડીને શું કહે છે? કોણ મીટા શકતે હૈં? પરનું આયુષ્ય હોય તો રહી શકે, આયુષ્ય ન હોય તો મરી જાય. તેને અશાતા ઉદય હોય તો પ્રતિકુળ સંયોગ મળે, શાતાના ઉદયથી અનુકુળ સંયોગ મળે. બીજું કોણ મેળવી શકે છે? એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને મેળવી શકે છે અને સંયોગ બનાવી શકે છે એમ ક્યારેય ત્રણકાળમાં બનતું નથી. બરાબર છે કે નહીં ભાઈ?

કોઈ પરમાણું પરદ્રવ્ય છે કે નહીં? જેમ જગતના કર્તા ઈશ્વર છે એમ માને છે એમ કોઈ જૈન પરદ્રવ્યના કર્તા માને તો બેયની દષ્ટિ એક જેવી છે, એક સ્થાન છે. પરનું શું કરી શકે? પરમાણુ પરઆત્મા સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે. તેની પર્યાયનું થવું તેને કારણે થાય છે. અજ્ઞાની પ્રતિકાર કરવામાં ‘હું પ્રતિકાર કરી દઉં’ દેરિયાજી! આ સમજવાની ચીજ છે.

મુમુક્ષુ :- આચાર્ય તુલસી આમ જ કહે છે.

ઉત્તર :- તુલસી શું કરી શકે છે? મટાડી શકે છે? પાપ કરે છે. તુલસી તો એવું કહે છે કે, અહીં તો પુણ્ય છે. પાપમાં ફેર છે. એ તો કહે છે કે બીજાને બચાવવાનો ભાવ પાપ છે. એમ નથી. એ તુલસી છે ને તેરાપંથી. સ્થાનકવાસીમાં નથી? તેરાપંથી. તે એમ માને છે ને કે બીજા ક્ષુધા, તૃષાવંતને આહાર-પાણી આપવાનો ભાવ પાપ છે. એમ કહે છે. પાપ નહીં. છે પુણ્ય.

જૈનની બીજી વાત છે, એ કહે છે એ બીજી વાત છે, દેરિયાજી! એ તો કહે છે કે બીજાને ભૂખ્યાને આહાર આપવાનો ભાવ એ પાપ છે. એમ નથી. એ ભાવ તો પુણ્ય છે. પણ અજ્ઞાનીને તેને પ્રતિકાર કરી દઉં, ક્ષુધા મટાડી દઉં, એવી ક્રિયા છે એ મિથ્યાદષ્ટિમાં અજ્ઞાનની આકુળતા છે. સમજાણું કાંઈ? અને જ્ઞાનીને પ્રતિકાર કરવાની ઈચ્છા નથી. અનુકંપા છે. પણ તેનો પ્રતિકાર કરી શકું, ક્ષુધા ટાળી શકું, તૃષા ટાળું એ મારા અધિકારની વાત નથી. એમ પરદ્રવ્યની પર્યાય હું કરી શકતો નથી. એ ફેર છે. બહુ જ ઉગમણો આથમણો ફેર છે. સ્થાનકવાસીમાં તેરાપંથી છે ને? એ તો એમ કહે છે, ક્ષુધા, તૃષા જોઈને, દુઃખી જોઈને, લક્ષ્મી પણ આપવી તે પાપ છે. એમ નથી. છે તો પુણ્ય-શુભભાવ. પણ હું આ ક્રિયા કરી શકું છું એવી માન્યતા અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિની છે. તેની તો પરની તો તેને ખબર પણ નથી. પરને કરી શકું, એ તો તેને પણ ખબર નથી અમને ખબર છે. તેના બધા શાસ્ત્રો જોયા છે.

મુમુક્ષુ :- ભાષા બદલી છે.

ઉત્તર :- ના, ના. ભાષા હવે બદલી. પહેલાં એવી ભાષા નહોતી. અલૌકિક પુણ્ય છે, સંસાર છે. એવી ભાષા કરતાં હતા. અમને ખબર છે. પહેલાં આવી ભાષા નહોતી. ચોખ્ખી પરની એ તો કહે છે, ચોખ્ખી પરની અનુકંપા. કેમ? કે તે બચે તો ઠીક! એવી ભાવના. આહાર-પાણી આપવાની ભાવના પાપ છે, એમ કહે છે. અહીંયાં એમ નથી. છે તો પુણ્ય પણ પરની ક્રિયા કરી શકું છું, એવી માન્યતા અજ્ઞાનીની છે. એ અજ્ઞાન સાથે શુભભાવનું પુણ્ય આવે છે, બસ એટલી વાત છે. અમરચંદભાઈ! અમરચંદભાઈને તો ફેકટરી છે ત્યાં કાનપુરમાં. તેરાપંથી..... સમજાણું કાંઈ?

એમ હું પરની ક્રિયામાં ક્ષુધા મટાડી દઉં, મટે ક્યાંથી? મટે તો, તેના સંયોગ મળે ને તેને મટે તો મટે. તું ક્યાંથી મટાડી શકે? સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનીને તો અનુકંપા સંસારસાગરમાં ડૂબેલાં પ્રાણી છે. એવું જોઈને જરા ખેદ, શુભરાગ આવ્યો તો અનુકંપા પુણ્ય આવ્યા. દષ્ટિમાં તે પુણ્યનો આદર નથી. પરની ક્રિયા કરી શકું એમ જ્ઞાની માનતા નથી. એ અનુકંપાનો ભાવ આવ્યો. પણ સમ્યદષ્ટિની દષ્ટિમાં ઉપાદેય નથી. ઉપાદેય નથી, અનુકંપા શુભભાવ હેય છે. આહાહા!

મુમુક્ષુ :- એના પુણ્યની અનુકંપા જોરવાળી છે.

ઉત્તર :- અજ્ઞાનની જોરવાળી થઈ. અજ્ઞાનના જોરવાળી થઈ પહેલી. પરનું હું કરી દઉં, પરનું હું કરી દઉં. કોણ કરી શકે છે? અજ્ઞાનનું જોર કરું. સમજાણું કાંઈ? બહુ જ ફેર છે. વસ્તુ વસ્તુમાં બહુ જ ફેર છે. કહે છે, જ્ઞાનીને અનુકંપા થાય છે. કોને? દુઃખને જોઈને થાય છે એમ નથી કહ્યું. જુઓ!

પીડિત પ્રાણીને દેખી કરુણાને લીધે અજ્ઞાનીને, જ્ઞાનીને દુઃખને જોઈને નહીં, કેમકે પર્યાયબુદ્ધિ તેને છે જ નહીં. પોતામાં તેને જોઈને વૈરાગ્ય આવે છે. ઓહોહો! ચૌધસીમાં ડૂબેલાં પ્રાણી, તેને શુભભાવ

આવ્યો ખેદ, તેને પ્રશસ્ત રાગ કહેવામાં આવે છે. એ પણ પુણ્યાસ્ત્રવ છે. જ્ઞાનીને પણ તે પુણ્યાસ્ત્રવ છે. વીતરાગ ન હોય તો એવો ભાવ આવે છે. પણ તે ધર્મ નથી. સમજાણું કાંઈ? ભારે ગડબડ કરે છે. મનમાં જરા ખેદ થવો, જોયું? થોડો જરા નીચે (કુટનોટમાં) ખુલાસો છે. નીચે કુટનોટમાં જયસેનાચાર્યની ટીકાનો ખુલાસો છે. નોટ છે. નીચે. ૨૦૨ પાના ઉપર નીચે.

આ ગાથાની આચાર્યવર શ્રી જયસેનાચાર્યદેવકૃત ટીકામાં આ પ્રમાણે વિવરણ છે. તીવ્ર તૃષ્ણા, તીવ્ર ક્ષુધા, તીવ્ર રોગ વગેરેથી પીડિત પ્રાણીને દેખી અજ્ઞાની જીવ 'કોઈ પણ પ્રકારે હું આનો પ્રતિકાર કરું' હું આમ દઈ દઉં, હું આમ દાન દઈ દઉં, આવો આહાર આપી દઉં પણ કોણ દઈ શકે છે? અજ્ઞાનીની એટલી આકુળતા છે. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનીને પ્રતિકાર યથા સંભવ લક્ષ્ય આવે છે. પણ તે પ્રતિકારની ક્રિયાનો કર્તા નથી થતો. ઈચ્છા-અનુકંપા આવી, એ કહે છે. જુઓ!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોણ પણ? શુભરાગ છે. આકુળતા શું? એ રાગ જ આકુળતા છે. સદાવ્રત ખોલે કે પૂછું ખોલે. રાગની મંદતા છે. પણ હું કરી શકું છું અને આપી શકું છું ને એ આપી શકે છે. એવી માન્યતા મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાનીની મિથ્યાત્વનું મોટું પાપ સાથે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? કોણ કરી શકે છે? પરનું કરે છે કોણ? પોતામાં તે ભાવ આવે છે. કરી શકે છે કોણ? અને રોકી શકે છે કોણ? સોગનચંદ્રજી! ભાઈ શું છે? કોણ કરી શકે છે? તમારા શરીરની એક આંગળી પણ નથી ચલાવી શકતો. એ તો જડ છે. જડની પર્યાય જડથી થાય છે. શું એ તમારાથી થાય છે? તેમાં ઉત્પાદ-વ્યય છે કે નહીં? જડ શરીરમાં ઉત્પાદ-વ્યય, તો ઉત્પાદ-વ્યય તેનાથી થયા છે? આત્માથી નથી થયા તો શું પરનું કરી શકે છે? જગતને બહુ કઠણ વાત છે.

'કોઈ પણ પ્રકારે હું આનો પ્રતિકાર કરું' અજ્ઞાની. એમ વ્યાકુળ થઈને અનુકંપા કરે છે. મિથ્યાશ્રદ્ધા સહિત આવો શુભભાવ અજ્ઞાનીને આવે છે તો મિથ્યાત્વ અને પુણ્ય બેનો આસ્ત્રવ તેને થાય છે. જ્ઞાની તો, સમ્યક્દષ્ટિ તો સ્વાત્મભાવનાને નહિ પ્રાપ્ત કરતો થકો, પોતાના અનુભવમાં ન રહી શકે, શુદ્ધઉપયોગમાં ન રહી શકે, ધર્મી પોતાના શુદ્ધ આનંદની, જ્ઞાનની દષ્ટિ હોવા છતાં સ્વરૂપમાં ટકી ન શકે, ત્યારે અર્થાત્ નિજાત્માના અનુભવની ઉપલબ્ધિ એટલે પ્રાપ્તિ ન થતી હોય ત્યારે, સંકલેશના પરિત્યાગ વડે, સંકલેશ નહીં અશુભભાવનો ત્યાગ.

યથાસંભવ પ્રતિકાર કરે છે, કરે છે એ વ્યવહારથી કહ્યું છે. સમજ્યા? યથાસંભવ, એમ. યથાસંભવ એટલે પાંચે ક્રિયા આવી થવાની હોય, એમ થાય છે. તેને વ્યવહારથી કર્તા એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ના ના યથાસંભવ એટલે એને યોગ્ય. સામાને યોગ્ય. આહાર મળ્યા, પાણી મળ્યું, ન મળ્યું, ઔષધિ મળી ન મળી એવી યથાસંભવ યોગ્યતા ત્યાં હોય એવી સ્થિતિ હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

સેવાનો ભાવ થયો પણ ત્યાં સાધન ન હોય તો, યથાસંભવ જે મળ્યું તે આમ સહજ થઈ જાય તો, યથાસંભવ. મુનિને તો પ્રતિકાર ઉપદેશથી થાય છે. બીજી રીતે નહીં.

તેને દુઃખી દેખીને, અહીં તો વિશેષ વાત આ છે. કે વિશેષ સંવેગ અને વૈરાગ્યની ભાવના કરે છે.

બસ! વૈરાગ્ય! ઓહો! એવા દુઃખીપ્રાણી જન્માર્ણવમાં રખડે છે. એવો વૈરાગ્ય સંવેગ જ્ઞાની કરે છે. પરની ક્રિયા તો કરી શકતો નથી. યથાસંભવ રાગ આવ્યો, યથાસંભવ ક્રિયા બની ગઈ તો બની ગઈ. સમજાણું કાંઈ? અનુકંપાની વાત થઈ. ૧૩૭ ગાથામાં. પ્રશસ્ત રાગની વાત અને અનુકંપાની વાત બે ની વાત થઈ. એક અકલુષિતતા. આ પુણ્યાસ્ત્રવની વાત ચાલે છે. ત્રણે પુણ્યાસ્ત્રવ છે. પ્રશસ્ત રાગ, અનુકંપા અને અકલુષિતભાવ એ ત્રણે પુણ્યાસ્ત્રવ છે. ત્રણેમાં કોઈ ધર્મ નથી. સંવર-નિર્જરા નથી. સંવર-નિર્જરા બીજી ચીજ છે.

મુમુક્ષુ :- સંવેગ અને વૈરાગ્ય એટલે શું?

ઉત્તર :- સંવેગ મોક્ષની ભાવના, છૂટવાની ભાવના. સમ્યક પ્રકારે વેગ મોક્ષની અભિલાષા. વૈરાગ્ય રાગથી પાછું ફરવું. મોક્ષનો વેગ અને રાગથી પાછા ફરવું, વૈરાગ્ય. એવી ભાવના અંદરમાં કરે છે. અનુકંપા આવી જાય છે પણ તેની ક્રિયા હું કરી દઉં એવી દષ્ટિ નથી. આ તો પંચાસ્તિકાય છે પણ પ્રવચનસારમાં પણ લીધું છે. જે પ્રાણી દુઃખી છે તેની ઉપર કરુણા કરું અને તેની ક્રિયા હું કરી દઉં. એ મિથ્યા દર્શનમોહનો ઉદય છે, દર્શનમોહ મિથ્યાત્વ. સમજાણું કાંઈ?

તેની કરુણા કરી દઉં, ભાવ આવે. તેની હું કરી દઉં. કોણ કરે? ...જ્ઞાન છે. રાગ કરો કે જ્ઞાતા રહો, બીજા તો કોઈ કરી શકતા નથી. હું કરી દઉં, બીજાનું કરી દઉં મિથ્યાત્વભાવ છે. દર્શનમોહ છે. પ્રવચનસારમાં છે. દર્શનમોહના, મિથ્યાત્વના લક્ષણ બતાવ્યા છે. વિપરીત માન્યતા. સમજાણું કાંઈ? કેટલામી ગાથા છે? ૮૫. એકલી ને? જુઓ! મિથ્યાત્વનું લક્ષણ બતાવ્યું છે. કે પદાર્થોની અયથાર્થ પ્રતિપત્તિ વડે પદાર્થ જેવા છે એવા ન જાણવા અને વિપરીત માનવા એ મિથ્યાત્વભાવ છે. તિર્યચ અને મનુષ્યો પ્રેક્ષા યોગ્ય હોવા છતાં, જુઓ! તિર્યચ અને મનુષ્યો તો જ્ઞાતા તરીકે દેખવાયોગ્ય છે. છતાં પણ તેમના પ્રત્યે કારુણ્યબુદ્ધિ વડે મિથ્યાત્વમોહને ઓળખીને, કઠણ વાત છે, આ વાત!

એ તો આત્માનું જ્ઞેય છે. પર જીવમાં દુઃખ હોવું. જ્ઞાન આ જ્ઞાતાનું જ્ઞેય છે. પ્રેક્ષાયોગ્ય છે. તે ઉપરાંત હું તેની કરુણા કરી દઉં તેની દયા પાળી ને તેને બચાવી દઉં. સમજાણું કાંઈ? એ મિથ્યાત્વભાવનું લક્ષણ છે.

મુમુક્ષુ :- સંતોષ થાય.

ઉત્તર :- સંતોષ થાય કે ન થાય પણ એની કરુણા કરું. એમ છે ને? તિર્યચો, મનુષ્યો તેમના પ્રત્યે કારુણ્યબુદ્ધિ. પોતાથી કરુણા રાગ આવી ગયો મધ્યસ્થ રીતે. આ તો એની કરુણા કરીને હું દુઃખ મટાડી શકું, આમ કરી દઉં, ઓહોહો! તેને જોઈને ઘુજારી થઈ જાય. તો એ બધા મિથ્યાત્વનું લક્ષણ છે. દુનિયાથી વિરૂધ્ધ છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાની ને અજ્ઞાનીની અનુકંપામાં ભેદ છે.

ઉત્તર :- ભેદ છે. જ્ઞાનીની અનુકંપા પોતાની પર્યાયમાં જરા ખેદ રાગ આવી જાય છે. બસ. અને અજ્ઞાનીને તો હું મટાડી દઉં, આમ કરી દઉં, આખી દુનિયાને સુધારી દઉં.....ના સ્વર્ગ ઉપરથી ઉતારી દઉં. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- છે કે ભાવના છે?

ઉત્તર :- એ માન્યતા એ મિથ્યાત્વ છે. હું પરનું આમ કરી દઉં એવી મિથ્યાત્વ ભાવના મિથ્યાશ્રદ્ધા

છે. ભારે વાત છે ભઈ! આવી વાત સાંભળી પણ ન હોય. જૈન પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ દેવાધિદેવ તેણે એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક જોયા. જેમાં અનંતપદાર્થ સ્વયંસિદ્ધ જોયા. કોઈ પદાર્થ કોઈનું કરી શકે એમ ભગવાને જોયું નહીં. ભાઈ! એક પદાર્થ બીજાનું કરી શકે છે? કોણ કરી શકે? સમજાણું કાંઈ? હું બીજાનું કરી દઉં એવી ભાવના મિથ્યાત્વ છે. ક્રિયા તો કરી શકતો નથી. ક્રિયા તો અજ્ઞાની શું કરી શકશે? ભાવ કરે છે કે આમ હું કરી દઉં.

મુમુક્ષુ :- ક્રિયા મિથ્યાત્વની?

ઉત્તર :- ક્રિયા તો પરની છે તેમાં ક્યાં મિથ્યાત્વ આવ્યું. હું તેનું (પરનું) કરી દઉં એ ભાવ મિથ્યાત્વ છે. ઓહોહો! ક્રિયા તો જડની થાય છે. પરની થાતી હોય તો થાય. તેમાં તેના ભાવથી ક્યાં ક્રિયા થાય છે. પણ માને છે કે હું તેનું દુઃખ બરાબર મટાડી દઉં. આમ હું કરી દઉં, આમ કરી દઉં, હું જાણકારને લાવીને તેનું દુઃખ મટાડી દઉં. એવી પરની ક્રિયાને કરવાનો ભાવ એ મિથ્યાત્વભાવ છે.

મુમુક્ષુ :- લુખી લાગણી રાખવાથી શું ફાયદો?

ઉત્તર :-લુખીની ક્યાં વાત છે? લુખી કોને કહે છે? કરી શકે તો ચીકણી છે? પરનું કામ કરે તો ચીકણી અને ન કરે તો લુખી. કરી શકતો જ નથી પછી પ્રશ્ન શું? શુભરાગ છે અને સાથે મિથ્યાત્વનું મહાન પાપ છે. પુણ્ય જરી છે અને પાપ મોટું છે.

મુમુક્ષુ :- પાપ અને ધર્મની સ્થિતિ.....

ઉત્તર :- ના ધર્મ નથી. ધર્મ તો ત્યાં છે જ નહીં. ના ના પુણ્ય તો એ પણ અધર્મ છે. શુભરાગ એ ધર્મ નથી. પણ હું કરી શકું છું એવી માન્યતા મિથ્યાત્વરૂપી અધર્મ છે. અને પુણ્ય સાથે જરી રાગ મંદ હોય તો તે પુણ્યનો અધર્મ છે. મોટી વાત કઠણ, જગતે ક્યારેય સાંભળી નથી, તત્ત્વ શું છે.

‘પદાર્થની અયથાતથપણે પ્રતિપત્તિ’ જેવો પદાર્થ છે એવો ન માનવો અને વિપરીત માનવો એ તેની મિથ્યાત્વ માન્યતા છે. હું બીજાનું કરી દઉં, આમ કરી દઉં, આમ કરી દઉં, આખી દુનિયાને સુખી કરી દઉં. ધૂળમાંય સુખી નથી થતાં. એને ભાન નથી. સમજાણું કાંઈ? એમાં છે પંચાસ્તિકાયમાં. શું કહે છે?

જ્ઞાનીને પર જીવને જન્મ-મરણના દુઃખ જોઈને દયા અનુકંપા આવે છે. પ્રતિકાર કરવાની વૃત્તિ થઈ પણ પ્રતિકાર કરવાની ક્રિયા પોતાથી થઈ તેમ નથી માનતા. થાવું હોય તો થાય, શરીરથી બહારથી. ન થાય તો પરમાં મારો કોઈ અધિકાર નથી. અજ્ઞાની તો પરમાં અધિકાર માને છે. કે હું પરના કામ કરી શકું જ બસ. ન કેમ કરી શકું? ઈચ્છા બળથી હું કરી શકું. એમ કહે કે ફરજ છે, આપણી ફરજ છે. એક જણો તો એમ કહેતો હતો. ઓલો ચૂડાનો નહીં? એય! ઈચ્છા બળથી કામ કરી શકે. વકીલ. પાનાચંદ શું નામ? કાંઈક હતું. અમૃતલાલ હા. લીંબડીમાં કહેતો હતો ને? ઈચ્છા બળથી રોગ મટાડી શકીએ. બહુ સારી વાત.

મુમુક્ષુ :- બહારમાં તો..

ઉત્તર :- બિલકુલ નહીં. પરનું કાંઈ નથી થતું. તેની પાસે, બહારની ક્રિયા તેની પાસે થઈ છે. કોઈ તેની ઈચ્છાના બળે કોઈનો રોગ મટી જાય, આમ શરીર ફરી જાય. બિલકુલ મૂઢ છે. તારી ઈચ્છા તારી પાસે રહી પરની ક્રિયા પરમાં રહી. પરની ક્રિયા ક્યાં તારી ઈચ્છાથી થઈ છે? એ તો બદલવાની

યોગ્યતાવાળાની બદલે છે. ઘર બદલે છે કોણ? એના પુણ્યનો યોગ ન હોય અને પાપનો યોગ હોય અને બદલવાની યોગ્યતા હોય ત્યારે દેવ નિમિત્ત પડે છે. શું દેવથી બદલી જાય છે? દેવ કોઈનો રોગ બદલી શકે એ ત્રણકાળમાં નહીં. અમરચંદભાઈ! આહાહા! ભારે ગડબડ ગડબડ! મિથ્યાત્વભાવ.

અહીં તો કહે છે જ્ઞાનીને જન્મ-મરણ જોઈને રાગ આવે છે, પુણ્યાશ્રવ થાય છે, જાણે છે કે આ પુણ્યાશ્રવ છે. અજ્ઞાની તો બધું હું કરી દઉં, બસ જંપલાવી દઉં. શું આવે છે? શરીર કાર્યામી કાંઈક આવે છે ને? કાર્યમ સાધ્યામી હં... ભલે શરીર પડે પણ કાર્ય તો સાધુ. કોના? પરના. મૂઢ છે. કેવી રીતે કરી શકે છે? માંગીરામજી! શું છે આ? આમાં તો મોટી ગડબડ મચી ગઈ.....જૂના માણસ છે.

બે બોલ આવ્યા. પ્રશસ્ત રાગ અને અનુકંપા. બેય પુણ્યભાવ છે. નવ તત્ત્વમાં જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. તેમાં પ્રશસ્ત રાગ, અનુકંપા બેય પુણ્ય તત્ત્વ છે. સંવર તત્ત્વ નહીં, સમજાણું કાંઈ? નિર્જરા તત્ત્વ નહીં, મોક્ષ તત્ત્વ નહીં. સાત તત્ત્વ નહીં.

ગાથા-૧૩૮

ક્રોધો વ જદા માણો માયા લોભો વ ચિત્તમાસેજ્ઞ ।

જીવસ્સ કુણદિ યોહં કલુસો ત્તિ ય તં બુધા બેંતિ ॥૧૩૮॥

ક્રોધો વા યદા માનો માયા લોભો વા ચિત્તમાસાઘ ।

જીવસ્ય કરોતિ ક્ષોભં કાલુષ્યમિતિ ચ તં બુધા વ્રુવન્તિ ॥ ૧૩૮ ॥

ચિત્તકલુષત્વસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

ક્રોધમાનમાયાલોભાનાં તીવ્રોદયે ચિત્તસ્ય ક્ષોભઃ કાલુષ્યમ્ । તેષામેવ મન્દોદયે તસ્ય પ્રસાદોઽકાલુષ્યમ્ । તત્ કાદાચિત્કવિશિષ્ટકષાયક્ષયોપશમે સત્યજ્ઞાનિનો ભવતિ । કષાયોદયાનુવૃત્તેરસમગ્રવ્યાવર્તિતોપયોગસ્યાવાન્તરભૂમિકાસુ કદાચિત્ જ્ઞાનિનોઽપિ ભવતીતિ ॥ ૧૩૮ ॥

મદ-ક્રોધ અથવા લોભ-માયા ચિત્ત-આશ્રય પામીને

જીવને કરે જે લોભ, તેને કલુષતા જ્ઞાની કહે. ૧૩૮.

અન્યચાર્થ :- (યદા) જ્યારે (ક્રોધઃ વા) ક્રોધ, (માનઃ) માન, (માયા) માયા (વા) અથવા (લોભઃ) લોભ (ચિત્તમ્ આસાઘ) ચિત્તનો આશ્રય પામીને (જીવસ્ય) જીવને (ક્ષોભં કરોતિ) ક્ષોભ કરે છે, ત્યારે (તં) તેને (બુધાઃ) જ્ઞાનીઓ (કાલુષ્યમ્) ઇતિ ચ વ્રુવન્તિ) 'કલુષતા' કહે છે.

ટીકા :- આ, ચિત્તની કલુષતાના સ્વરૂપનું કથન છે.

ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના તીવ્ર ઉદયે ચિત્તનો ક્ષોભ તે કલુષતા છે. તેમના જ (- ક્રોધાદિના જ) મંદ ઉદયે ચિત્તની પ્રસન્નતા તે અકલુષતા છે. તે અકલુષતા, કદાચિત્ કષાયનો વિશિષ્ટ (-આસ પ્રકારનો) ક્ષયોપશમ હોતાં, અજ્ઞાનીને હોય છે; કષાયના ઉદયને અનુસરતી પરિણતિમાંથી ઉપયોગને ✽અસમગ્રપણે પાછો વાળ્યો હોય ત્યારે (અર્થાત્ કષાયના ઉદયને અનુસરતા પરિણમનમાંથી ઉપયોગને પૂરો પાછો વાળ્યો ન હોય ત્યારે), મધ્યમ ભૂમિકાઓમાં (- મધ્યમ ગુણસ્થાનોમાં), કદાચિત્ જ્ઞાનીને પણ હોય છે. ૧૩૮.

ગાથા-૧૩૮ ઉપર પ્રવચન

હવે અકલુષતાને બતાવે છે. અકલુષિતતાનો ભાવ છે શુભભાવ. અકલુષતા. ૧૩૮. પણ પાઠમાં ચિત્તની કલુષતાના સ્વરૂપનું વર્ણન કરે છે. બતાવવી છે અકલુષતા હોં!

ક્રોધો વ જદા માણો માયા લોભો વ ચિત્તમાસેઝ ।

જીવસ્સ કુણદિ યોહં કલુસો ત્તિ ય તં બુધા બેતિ ॥ ૧૩૮ ॥

ટીકા :- આ, ચિત્તની કલુષતાના સ્વરૂપનું કથન છે. વાત તો લેવી છે અકલુષતા. સમગ્રાણું કાંઈ? દેવીલાલજી! વાત તો શુભરાગરૂપી અકલુષતા બતાવવી છે. અકલુષભાવ શુભરાગ છે. બસ પહેલાં કલુષતા બતાવીને તેનું સ્વરૂપ બતાવશે.

૧૩૮ની ટીકા. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના તીવ્ર ઉદયે, ટીકા છે ને? ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના તીવ્ર ઉદયે ચિત્તની પ્રસન્નતા તે અકલુષતા છે. તીવ્ર શબ્દ પડ્યો છે ને? આમાં નથી. આ અંદર છે ટીકામાં. તીવ્ર ઉદય છે. છે ને. પણ આમાં નથી. તીવ્ર ઉદય છે. અંદર ત્રણ પછી મંદ ઉદય આવે છે ખરો ને? પછી મંદ ઉદય આવે છે ને? ક્રોધ, માન, માયા, લોભના તીવ્ર ઉદયથી એમ અંદર વચમાં લખવું જોઈએ. તીવ્ર કહો, વો આખો પડ્યો રહ્યો છે.

ક્રોધ, માન, માયા, લોભનો અશુભભાવ તીવ્ર છે. ચિત્તનો લોભ કલુષતા છે. આ પાપ છે. ક્ષોભ. આ ચિત્તનો ક્ષોભ તે કલુષતા છે. આ પાપની વાત કરે છે. કહેવી છે પુણ્યની. પણ પાપની વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :- બહુ લોભમાં પાપ જ છે ને?

ઉત્તર :- બહુ લોભમાં શું છે? પાપ જ છે. તીવ્ર લોભ. પૈસાનો તીવ્ર લોભ. કંજુસાઈ એ બધા પાપ છે.

મુમુક્ષુ :- કરકસર.

ઉત્તર :- કરકસર બીજી ચીજ છે અને આ (લોભ) બીજી ચીજ છે. કરકસર તો બહુ નકામું ન જાય

એ પણ છે તો પાપ. ત્યાં ક્યાં એમાં પુણ્ય હતું. પણ આ તો કંજુસાઈ અને પૈસા રાખવાની તીવ્ર ગૃધ્ધિ. તે પાપ છે.

મુમુક્ષુ :- પરિગ્રહનું પ્રમાણ તો કહેવાય...

ઉત્તર :- પરિગ્રહ પ્રમાણ તો સમ્યજ્ઞા વિના પરિગ્રહ પ્રમાણ ક્યાંથી આવે? પહેલી દષ્ટિ સુધર્મા વિના, સમ્યજ્ઞાન થયા વગર પરિગ્રહ પ્રમાણના વ્રતભાવ ક્યારેય ત્રણકાળમાં પણ આવતા નથી. પરિગ્રહમાં મિથ્યાત્વ, ક્રોધ, માન, માયા આવે છે ને પરિગ્રહ. હજી મિથ્યાત્વ છૂટયા વિના બહારના પરિગ્રહની મર્યાદા ક્યાંથી કરે? એ તો મમતા ઘટાડવાની વાત છે, આસક્તિ ઘટાડવાની વાત છે. પણ પહેલી દષ્ટિ જ્ઞાનસ્વરૂપ હું છું એવો અનુભવદષ્ટિ થયા વગર તેની આસક્તિ ઘટવાના પ્રયત્ન નકામા છે. આસક્તિ ઘટતી નથી. સાધારણ કરીને કહે છે દ્રવ્ય ક્ષયોપશમ કહેશે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પરિગ્રહ પ્રમાણ.....

ઉત્તર :- પણ કોણ પરિગ્રહ પ્રમાણ કહે છે? એ તો પર વસ્તુ છે, એ બપોરે નથી ચાલતું? એ વિના એને શું કરવું છે? એ વગર કોઈ કરી શકતું પણ નથી. એ સમ્યજ્ઞાન કરતાં પરિગ્રહના પ્રમાણની ઓછી મમતા કરવી એ મહાન મુશ્કેલ છે. પહેલાં આ મુશ્કેલ છે. પછી તે મુશ્કેલ છે. એ તો વ્રત છે. વ્રતનો પુરુષાર્થ તો પાંચમા ગુણસ્થાને થાય છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં થાય છે. હજી ચોથે નથી આવ્યા ત્યાં પહેલેથી ક્યાંથી પરિમાણ આવ્યું? સમજાણું કાંઈ? ઘટાડી દીધા પણ શું ઘટાડ્યું? મિથ્યાત્વભાવ છે ને? બપોરે ચાલે છે ને? મેં તેનો ત્યાગ કર્યો. મિથ્યાદષ્ટિ છે. શું કર્યો ત્યાગ. તારામાં છે જ નહીં ને ત્યાગ શું કર્યો? એ ચીજ જ તારામાં છે નહીં ને મેં ત્યાગ કર્યો, મેં ઘટાડી દીધું (એમ માને) તો મિથ્યાત્વભાવની પુષ્ટિ કરી. બહુ જ કઠણ વાત છે. જુદી વાત આખી. દુનિયાથી જુદી વાત છે.

વિલક્ષણ. વીતરાગ સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથ તીર્થકરદેવ પરમાત્માએ એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક જાણ્યા એવો માર્ગ દુનિયામાં કોઈ છે જ નહીં. એ ચીજ જ જુદી છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? તેમના, તેમના એટલે જે ક્રોધ, માન, માયા, લોભનો જે તીવ્ર ઉદય છે તેમના જ (-ક્રોધાદિના) મંદ ઉદયે, મંદપણું, કષાયની મંદતા, ચિત્તની પ્રસન્નતા, ઓલામાં ચિત્તનો ક્ષોભ હતો તે પાપ. અને આમાં ચિત્તની પ્રસન્નતા. એ પુણ્ય. શુભભાવ એ ધર્મ નહીં. તે અકલુષતા છે. જુઓ! અહીં. ચિત્તને અકલુષ કરવો છે. મંદ ચિત્તમાં મંદભાવ રાગનો તેને અકલુષતા મંદ રાગ. તીવ્ર રાગ એ ક્ષોભ પાપ. મંદ રાગ એ પુણ્ય.

તે અકલુષતા, અજ્ઞાનીને હોય છે, પહેલાં એ વાત સિદ્ધ કરે છે. તે અકલુષતા, કદાચિત્ કષાયનો વિશિષ્ટ (-ખાસ પ્રકારનો) ક્ષયોપશમ હોતાં, જુઓ! છે તો મિથ્યાદષ્ટિ. પણ આટલા પુરુષાર્થથી રાગ મંદ કર્યો તેને અહીં ક્ષયોપશમ કહેવામાં આવે છે. ખરેખર તો ક્ષયોપશમ છે નહીં. પણ રાગને મંદ કરવાનો તીવ્ર ક્ષોભ પાપનો ભાવ હતો. મંદ કરવાના ભાવને તીવ્રની અપેક્ષાએ ક્ષયોપશમ કહેવામાં આવ્યો છે. હા, તીવ્ર રાગ-દ્રેષ મંદ મહાકલુષિત અનંતાનુંબંધી, અપ્રત્યાખ્યાનનો તીવ્ર ભાવ, આકરો ભાવ, શુભભાવ. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, મહા લોભ એ તીવ્ર. મંદ રાગ-રાગની મંદતા, કોમળતા તે મંદ. અકલુષતા કદાચિત્ કષાયની વિશિષ્ટ એટલે ખાસ પ્રકારની ક્ષયોપશમ હોતાં, જુઓ! મિથ્યાદષ્ટિનો પણ એ

જાતનો ક્ષયોપશમ ગણ્યો છે. નિયમસારમાં પણ પ્રત્યાખ્યાનનો અધિકાર છે. મિથ્યાદષ્ટિનો પણ વ્યવહાર પ્રત્યાખ્યાનને ક્ષયોપશમ ભાવ કહ્યો છે. છે તો ખરેખર ઉદય ભાવ. પણ, તે અપેક્ષાથી, ઓલાં તીવ્ર રાગની અપેક્ષાએ મંદ થશે એ અપેક્ષાએ ક્ષયોપશમ કહ્યો. અજ્ઞાનીને હોય છે. શું? અકલુષતા.

આવી ચિત્તની પ્રસન્નતાનો રાગ અજ્ઞાનીને પણ હોય છે. મિથ્યાદષ્ટિ છે, અકલુષતામાં પુણ્ય બાંધે છે. મિથ્યાત્વભાવ તો નિરંતર ચાલુ છે. સમજાણું કાંઈ? અજ્ઞાનીને હોય છે. કોણ? અકલુષતા. કલુષતા છોડ તેમાં મંદ પ્રસન્નતા અજ્ઞાનીને પણ રાગ મંદની પ્રસન્નતા એવા કોઈ પરની દયા, ભગવાનની ભક્તિ ચાલે તો પ્રસન્નતા આવી જાય છે. ઓહોહો! આહાહા! એવો શુભભાવની પ્રસન્નતા હોય. પુણ્યબંધ છે, પુણ્યબંધ છે. સાથે મિથ્યાત્વ છે. મેં એ ક્રિયા કરી અને આ ભાવ મને સારો છે, ધર્મ છે. એમ માનીને ભાવ થયો તો મિથ્યાત્વ સહિત પુણ્યાશ્રવ હોય છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ?

હવે જરા જ્ઞાનીની વાત કરે છે. તે અજ્ઞાનીની વાત કરી. અકલુષતા અજ્ઞાનીની કહી. જ્ઞાનીને પણ અકલુષતા થાય છે. કષાયના ઉદયને અનુસરતી કષાયના ઉદયને અનુસરતી પરિણતિમાંથી ઉપયોગને અસમગ્રપણે પાછો વાળ્યો હોય ત્યારે, જુઓ! ભાષા પણ પોતાના પુરુષાર્થથી બધું લીધું છે. કષાયના ઉદયને અનુસરતી જે પરિણતિ, પરિણતિ પોતાની પર્યાય. ઉદયને અનુસરતી તેમાં પોતાના ઉપયોગને અંશરૂપથી પાછો વાળ્યો હોય. અંશરૂપથી કે અસમગ્રપણે, એમ. જુઓ નીચે છે. અપૂર્ણપણે, અધૂરાપણે. પોતાની પરિણતિ ઉદયથી બિલકુલ પૂર્ણ હટાવી નથી. અંશરૂપે હટાવી છે. સમજાણું કાંઈ?

આમાં કર્મનું હોય છે તો મંદ રાગ થાય છે કે તીવ્ર રાગ થાય છે એવી વાત કરી પણ નથી. એ તો નિમિત્તની વાત પહેલાં કરી. પોતાની પરિણતિ રાગથી પૂર્ણપણે હટાવી નથી. અંશે હટાવી છે તો અંશમાં રાગના પોતાના શુભભાવમાં અકલુષતા આવે છે. કષાયના ઉદયને અનુસરતી પરિણતિ, પરિણતિ સમજ્યા? પર્યાય. પર્યાય-અવસ્થા. તેમાંથી ઉપયોગને પોતાના ભાવને અંશરૂપથી વિમુખ કર્યો. અંશરૂપથી વિમુખ કર્યો અને અંશરૂપથી હજી સન્મુખ રહ્યો.

પોતાના ઉપયોગને અંશરૂપથી રાગથી વિમુખ કર્યો. અંશરૂપથી હજી સન્મુખ રાખ્યો છે. એ બાજુ રાગમાં પુરુષાર્થ જાય છે. એટલી કમી છે. પોતામાં કમી પોતાને કારણે છે. આહાહા! પૂરો પાછો વાળ્યો ન હોય. જુઓ! અર્થાત્ કષાયના ઉદયને અનુસરતા પરિણમનમાંથી ઉપયોગને પૂરો પાછો વાળ્યો ન હોય ત્યારે, મધ્યમ ભૂમિકાઓમાં, ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા વગેરે ભાવમાં, મધ્યમ ગુણસ્થાનોમાં, કદાચિત જ્ઞાનીને પણ અકલુષતા આવે છે. અકલુષતા શુભભાવ છે. પુણ્ય પરિણામ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? આ મધ્યમ ભૂમિકા કઈ? બારમા ગુણસ્થાને? આ તો નીચેની વાત છે. ચોથા, પાંચમા, છઠ્ઠા આદિમાં પોતાના પરિણામ હજી રાગથી હટાવ્યા છે. સમગ્રપણે હટાવ્યા નથી. રાગ સન્મુખ કર્યો છે. ધર્મી જીવે પોતાનો ઉપયોગ સ્વભાવ શુદ્ધ સન્મુખ કર્યો છે. પૂર્ણ સન્મુખ કર્યો નથી અને પૂર્ણ પરથી પાછો હટ્યો નથી.

પોતાનો શુદ્ધ સ્વભાવ અવિકારી અકષાય પિંડ તે તરફનો તેનો ઝૂકાવ પૂર્ણ થયો નથી અને રાગથી પૂર્ણ વિમુખ થયો નથી. ત્યાં પૂર્ણ સન્મુખ થયો નથી અહીંથી પૂર્ણ વિમુખ થયો નથી. સમજાણું કાંઈ? એટલો અકલુષિત ભાવ જ્ઞાનીને પણ શુભભાવ તો આવે છે પોતાના પુરુષાર્થની કમીને લીધે. સમજાણું કાંઈ? એક

એક પદાર્થ શું છે તે સમજ્યા વગર તેની સાચી શ્રદ્ધા ક્યાંથી થાય? આત્મા કોને કહે છે, પુણ્ય તત્ત્વ કોને કહે છે, પાપ કોને કહે છે, આસ્રવ કોને કહે છે. સંવર-નિર્જરા નવ પદાર્થ શું છે તેની ખબર નથી ને ધર્મ થઈ જાશે? નવ પદાર્થની શું સ્થિતિ છે, નવ પદાર્થથી વિપરીત માન્યતા તો મિથ્યાત્વ છે. તો અવિપરીત તેના પદાર્થનો શું સ્વભાવ છે એ જાણ્યા વિના સમ્યક્દર્શન થતું નથી. અને સમ્યક્દર્શન વિના ચારિત્ર વ્રત કે બહારથી નિયમ લીધો.. બધા ઘટાડી દે મિથ્યાત્વ વધારી દે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- વધારી દે.

ઉત્તર :- મિથ્યાત્વ વધારે. પુષ્ટિ થઈ. બહારથી ત્યાગ, લાભ કોને? વસ્તુમાં છે જ નહીં ને તે ત્યાગ શેનો કર્યો? આવ્યું હતું ને? એ જ આવે છે. ચાલશે ને આજ હજી? પર વસ્તુનો ત્યાગ પરના અભાવ સ્વભાવ તો તારો સ્વભાવ છે. પરના ત્યાગરૂપ તો તારો સ્વભાવ છે. હવે ત્યાગ કરવો કોનો? હું પરને ત્યાગું, તેની દૃષ્ટિ તો પર મારું હતું અને પર હું છોડી શકું છું એવી માન્યતા થઈ એ તો મિથ્યાદૃષ્ટિ થયો. ભારે કઠણ! જૈન વીતરાગ માર્ગ શું છે. વીતરાગ માર્ગ એ વસ્તુનું સ્વરૂપ જ એવું છે. વીતરાગ માર્ગ એ કાંઈ નવો નથી કર્યો. પોતાના ધરનો.

એવું વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું ભગવાને જાણ્યું. એવું વાણીમાં આવ્યું. એવું વસ્તુ સ્વરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? આ અકલુષિતની વાત ચાલી. સમજાણું કાંઈ? આ આસ્રવનો અધિકાર ચાલે છે. એ ત્રણ બોલમાં તો પુણ્યાસ્રવની વાત ચાલી. પ્રશસ્ત રાગ, અનુકંપાની. હવે પાપ રાગની વાત ચાલે છે. પાપ આસ્રવ. હવે ૧૩૯ ગાથા. પાપ આસ્રવ. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- નવ તત્ત્વમાં મિથ્યાત્વ ક્યાં આવે?

ઉત્તર :- નવ તત્ત્વમાં મિથ્યાત્વ તત્ત્વ ન આવે? આસ્રવ અને બંધમાં મિથ્યાત્વ તત્ત્વ આવે કે નહીં? ક્યાં આવે? ૧૩૯ ગાથા આવ્યા. નવ તત્ત્વમાં મિથ્યાત્વ ક્યાં આવે? એમ પૂછે છે.

વિપરીત માન્યતા એવો ભાવ બંધ અને ભાવ આસ્રવમાં મિથ્યાત્વ ભાવ આવે છે. સમજાણું કાંઈ? અને મિથ્યાત્વનો નાશ થયા પછી પણ અવ્રત, પ્રમાદનો ભાવ પણ પાપ છે. અને એવો ભાવ કષાયની મંદતા આવે તે તો પુણ્ય છે. બેય આસ્રવ છે. મોટી ઝંઝટ ચાલે છે. કે નહીં શુભરાગ તો ધર્મ છે. શુભરાગથી કલ્યાણ થાય છે. સોનગઢવાળા કહે છે કે શુભરાગથી આસ્રવ-સોનગઢવાળા કહે છે કે ભગવાન કહે છે? કાલે આવ્યું છે હોં! એ શુભરાગને હેય કહે છે, શુભરાગને બંધનું કારણ કહે છે. કહે છે ને?

ભાઈ! ભગવાન કહે છે. ત્રણલોકનો નાથ કહે છે. સાંભળ તો ખરો! તને શુભરાગની મીઠાશ છે ને? પુણ્યની મીઠાશ! આહાહા! મોટું પુણ્ય! હવે પુણ્ય થાય છે પણ મોટું શું છે? સારું શું છે? એ તો બંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! આપણે જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને જડની રુચિ છે. તેને આત્માના ધર્મની રુચિ નથી. એક દાખલો આપ્યો હતો. ગુજરાતી. જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને જડની રુચિ છે. તેને આત્માની રુચિ નથી. દાખલો નાનો છે. જુઓ! નાનું નાનું છે ને લક્ષણનું.પણ દેખાતું નથી.

જેને પુણ્યની રુચિ છે તેને જડની રુચિ છે. તેને આત્માના ધર્મની રુચિ છે નહીં. એમ લેવું. તે ખુણામાં છે ભાઈ! બહુ નાના હતા. શુભભાવ છે. ખરેખર ભગવાન તો તેને અચેતન કહે છે. જુઓ! રાગ છે. રાગમાં

ચૈતન્યના પ્રકાશની કળાનો અભાવ છે. ચૈતન્યપ્રકાશ, સૂર્યનો પ્રકાશ ચૈતન્યરૂપ. રાગમાં ચૈતન્યનો અભાવ તો ભગવાન તેને અચેતન કહે છે. રાગ જડ કહે છે. કર્તા-કર્મમાં જડ કહે છે. એ જડની જેને રુચિ છે, કર્તા-કર્મમાં આવે છે. (સમયસારની) ૭૨ ગાથા છે, અશુચિ વિપરીતમ. કર્તા-કર્મમાં. ચૈતન્યથી અશુચિ ચૈતન્ય શુચિ છે રાગ અશુચિ છે. ચૈતન્ય ચૈતન્ય છે, રાગ વિપરીત જડ છે. આહાહા! આ પ્રશસ્ત રાગ અનુકંપા અને આ બધા અકલુષ શુભરાગ અચેતન છે નિશ્ચયથી, ચૈતન્યના સ્વભાવની અપેક્ષાએ. નહીં તો છે તેની પર્યાયમાં. સમજાણું કાંઈ?

કર્તા-કર્મમાં છે. મુંબઈમાં બહુ જ સ્પષ્ટીકરણ આવ્યું હતું. મુંબઈમાં આવ્યું હતું. હજારો માણસમાં લીધું હતું. જુઓ! રાગને જડ કહે છે. જડની શું વ્યાખ્યા ચાલી હતી? દસ, બાર હજાર માણસમાં. હજી ચાર મહિના પહેલાં. જડ કહે છે તેનો અર્થ પરમાણુ નહીં. પણ ચૈતન્યસૂર્ય, જ્ઞાયકસૂર્ય સ્વભાવ એ ચૈતન્યના કિરણનો રાગમાં અભાવ છે. રાગમાં ચૈતન્યના પ્રકાશનો અભાવ છે તો અંધારું છે. એ અપેક્ષાએ તેને જડ કહેવામાં આવ્યો છે. ભાઈ હતા છોટાલાલભાઈ-શોભાલાલભાઈ! શેઠી હતા કે નહીં? યાદ ન રહે. યાદ ન રહે તો ભાઈએ કહી દીધું. સમજાણું કાંઈ?

ત્યાં વ્યાખ્યાનમાં ૭૨ ગાથા ચાલી હતી. લ્યો! બીજું જુઓ! આસ્રવોનું અશુચિપણું, વિપરીતપણું અને દુઃખનું કારણ. જુઓ! અહીં તેમાં છે. એમાં નહીં. એ પંચાસ્તિકાય (છે.) આ તો સમયસારમાં (છે.) આસ્રવોને જડસ્વભાવપણું હોવાથી તેઓ બીજા વડે જણાવાયોગ્ય છે. પુણ્ય ને પાપ બેય આસ્રવ છે. તેને જડસ્વભાવપણું હોવાથી. વિપરીત શબ્દ પડ્યો છે ને? ચૈતન્યસ્વભાવ પ્રકાશમય છે. રાગ તેનાથી વિપરીત ભાવ છે. જડ છે. એમ કહેવામાં આવ્યું છે. જુઓ! આસ્રવોને જડસ્વભાવપણું હોવાથી તેઓ બીજા વડે જાણવાયોગ્ય છે. (-કારણ કે જડ છે તે પોતાને અને પરને જાણતું નથી, તેને બીજો જ જાણે છે.) ચૈતન્યથી અન્ય સ્વભાવવાળા આસ્રવ છે. જુઓ! આ આસ્રવની વાત ચાલે છે.

અનુકંપા, પ્રશસ્તભક્તિ આદિનો રાગ થાય છે પણ છે તે અચેતન. તે પુણ્યબંધનું કારણ છે. ચૈતન્યપ્રકાશ સ્વરૂપ છે, તેમાં એ રાગ નથી. કેમકે તે આસ્રવતત્ત્વ છે. આત્મા જ્ઞાયકતત્ત્વ છે. અને આસ્રવમાં બે ભાગમાં એક પુણ્ય ને પાપ બેય, બેય આસ્રવતત્ત્વ છે. શરીર, વાણી અજીવતત્ત્વ છે. નવ તત્ત્વ કેમ સિદ્ધ કરશે? અજીવ અજીવ છે. શરીર કર્મ અજીવ છે. ભગવાન જ્ઞાયકમૂર્તિ ચૈતન્યસૂર્ય આત્મતત્ત્વ છે. અને પ્રશસ્ત રાગ આદિ પુણ્યતત્ત્વ છે. હવે પાપતત્ત્વની વાત હવે કરશે. પાપ અને પુણ્ય બેય અચેતન જડ છે. જડનો અર્થ રજકણ નહીં. પુદ્ગલ નહીં. જડનો અર્થ ચૈતન્યપ્રકાશના પૂર તેજના નૂરનો અભાવ છે. આહાહા!

અહીં તો હજી વ્યાખ્યા ચાલે છે. આ સાચું છે લ્યો! એવો આસ્રવમાં ખુશ થઈ જાય છે કે આહાહાહા! બહુ સારો ભાવ આવ્યો. અને તે ભાવથી મને ધર્મ થશે. મુક્તિ થશે. મિથ્યાત્વભાવ છે. માણસને બહુ કડક લાગે છે. અનાદિથી માન્યું છે અને વર્તમાનમાં એવું પોષણ મળે છે. જ્યાં ત્યાં એવું પોષણ મળે છે. ઉપરથી એવું પોષણ મળે કે આમ છે આમ છે. ચાલો ભાઈ! એમ હશે ચાલો. ભગવાન ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા વીતરાગ પરમેશ્વર તેનો આત્મધર્મ રાગ ને પુણ્યરહિત સ્વભાવની દૃષ્ટિ અનુભવ કરવો એ છે. બાકી જેટલો પ્રશસ્ત

રાગ આવ્યો, એ પુણ્ય આવે છે. જ્ઞાનીને આવે છે. છોડે ક્યાંથી? છોડે તો શુદ્ધઉપયોગ હોય ત્યારે છૂટી જાય છે. દષ્ટિમાં છોડવાલાયક છે એમ માને છે. દષ્ટિમાં છોડવાલાયક છે એમ માને છે. છૂટતો નથી. છૂટે તો જ્યારે શુદ્ધઉપયોગ થઈ જાય ત્યારે છૂટી જાય. પણ દષ્ટિમાંથી છોડવાલાયક છે એમ સમકિતી પહેલેથી માને છે. જો પહેલેથી ન માને તો મિથ્યાદષ્ટિ છે.

શુભભાવથી ધર્મ અને લાભદાયક છે, પરની ક્રિયા તો એક બાજુ રહી. કેમ ભીખાભાઈ! થઈ જાય છે અરરર! માંડ માંડ આટલું કરીએ છીએ ત્યાં કહે પુણ્ય.

મુમુક્ષુ :- પુણ્ય હોય તો પુણ્ય જ કહેવાય ને? એમાં શું?

ઉત્તર :- ત્યાં પણ એને વળી જડ (કહે) અને પાછો ધર્મ નહીં. કલુષિત અને અકલુષિત બેયની વ્યાખ્યા આમાં બતાવી. બતાવવી હતી તો અકલુષતા પણ કલુષતાની વ્યાખ્યા પાઠમાં છે ને એટલે એ બતાવી ને એમાં અકલુષતા આચાર્યએ કાઢી.

ગાથા-૧૩૯

ચરિયા પ્રમાદબહુલા કાલુસ્સં લોલતા ય વિસણ્સુ।
પરપરિદાવપવાદો પાવસ્સ ય આસવં કુણદિ।।૧૩૯।।

ચર્યા પ્રમાદબહુલા કાલુષ્યં લોલતા ચ વિષયેષુ ।

પરપરિતાપાપવાદઃ પાપસ્ય ચાસ્રવં કરોતિ ।। ૧૩૯ ।।

પાપસ્રવસ્વરૂપાચ્ચાનમેતત્ ।

પ્રમાદબહુલચર્યાપરિણતિઃ, કાલુષ્યપરિણતિઃ, વિષયલૌલ્યપરિણતિઃ, પરપરિતાપપરિણતિઃ, પરાપવાદપરિણતિશ્ચેતિ પઞ્ચાશુભા ભાવા દ્રવ્યપાપાસ્રવસ્ય નિમિત્તમાત્રત્વેન કારણભૂતત્વાત્-દાસ્રવક્ષણાદૂર્ધ્વ ભાવપાપાસ્રવઃ । તન્નિમિત્તોઽશુભકર્મપરિણામો યોગદ્વારેણ પ્રવિશતાં પુદ્ગલાનાં દ્રવ્યપાપાસ્રવ ઇતિ ।। ૧૩૯ ।।

ચર્યા પ્રમાદભરી, કલુષતા, લુબ્ધતા વિષયો વિષે,

પરિતાપ ને અપવાદ પરના, પાપ આસ્રવને કરે. ૧૩૯.

અન્વયાર્થ :- (પ્રમાદબહુલા ચર્યા) બહુ પ્રમાદવાળી ચર્યા, (કાલુષ્યં) કલુષતા, (વિષયેષુ ચ લોલતા) વિષયો પ્રત્યે લોલુપતા, (પરપરિતાપાપવાદઃ) પરને પરિતાપ કરવો તથા પરના અપવાદ બોલવા-એ (પાપસ્ય ચ આસ્રવં કરોતિ) પાપનો આસ્રવ કરે છે.

ટીકા :- આ, પાપાસ્રવના સ્વરૂપનું કથન છે.

બહુ પ્રમાદવાળી ચર્ચાંરૂપ પરિણતિ (-બહુ પ્રમાદથી ભરેલા આચરણરૂપ પરિણતિ), કલુષતારૂપ પરિણતિ, વિષયલોલુપતારૂપ પરિણતિ, પરપરિતાપરૂપ પરિણતિ (-પરને દુઃખ દેવારૂપ પરિણતિ) અને પરના અપવાદરૂપ પરિણતિ-એ પાંચ અશુભ ભાવો દ્રવ્યપાપાસ્ત્રવને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે તેથી 'દ્રવ્યપાપાસ્ત્રવ'ના પ્રસંગને ઋઅનુસરીને (-અનુલક્ષીને) તે અશુભ ભાવો ભાવપાપાસ્ત્રવ છે અને તે (અશુભ ભાવો) જેનું નિમિત્ત છે એવા જે યોગદ્વારા પ્રવેશતાં પુદ્ગલોના અશુભકર્મપરિણામ (-અશુભકર્મરૂપપરિણામ) તે દ્રવ્યપાપાસ્ત્રવ છે. ૧૩૯.

ગાથા-૧૩૯ ઉપર પ્રવચન

હવે પાપ. ૧૩૯ ગાથા.

ચરિયા પમાદબહુલા કાલુસ્સં લોલદા ય વિસણ્સુ।

પરપરિદાવપવાદો પાવસ્સ ય આસવં કુણદિ।।૧૩૯ ॥

આ પાપાસ્ત્રવના સ્વરૂપનું કથન છે. લ્યો! આ પાપની વ્યાખ્યા હવે આવી. ભાઈ કહેતા હતા ને આ શું પાપ? બહુ પ્રમાદવાળી ચર્ચાંરૂપ પરિણતિ. (-બહુ પ્રમાદથી ભરેલી આચરણરૂપ પરિણતિ) એટલે પર્યાય. મહાપ્રમાદ. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, વાસના. તીવ્ર પ્રમાદ-તીવ્ર પ્રમાદ. એ અશુભભાવ પાપાસ્ત્રવ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- સુઈ રહ્યો હોય? જાગતો હોય છે બહારથી. સુઈ રહે તો સુઈ રહ્યો છે. પોતાના નિજસ્વરૂપમાં સુઈ રહ્યો છે. અંદરમાં જાગત નથી. તીવ્ર પ્રમાદ આવે છે. જ્ઞાનીને પણ થોડો પ્રમાદ તો છે. સમજાણું કાંઈ? બહુ પ્રમાદવાળી ચર્ચા, અતિ પ્રમાદથી ભરેલી આચરણરૂપ, ચર્ચા એટલે આચરણ. વિષયાદિમાં તીવ્ર આસક્તિ. કલુષતારૂપ પરિણતિ, મલિન પરિણતિ. જુઓ! ત્યાં આવ્યા. ત્યાં કલુષતાની વ્યાખ્યા કરી હતી ને? કલુષતારૂપ પરિણતિ પાપ. વિષયલોલુપતારૂપ પરિણતિ. ૧૩૯ ગાથાની ટીકા. સમજાણું કાંઈ? બહુ પ્રમાદવાળી પર્યાય એટલે ચર્ચાંરૂપ આચરણ એ પણ પાપ. કલુષતારૂપ પરિણતિ તે પણ પાપ. વિષયલોલુપતારૂપ પરિણતિ પાપ. વિષયની લોલુપતા તીવ્ર આસક્તિ. પરપરિતાપરૂપ પરિણતિ. (-પરને દુઃખ દેવારૂપ પરિણતિ) લ્યો! પરને દુઃખ દેવારૂપ ભાવ હો! દુઃખ આપી શકતો નથી. પણ પરને દુઃખ દેવાનો (ભાવ)પરપરિતાપરૂપ છે ને? પરને પરિતાપ કરવો. દુઃખ દેવું. એવી પરિણતિ અને પરના અપવાદરૂપ પરિણતિ પરની નિંદારૂપ પરિણતિ. સમજાણું કાંઈ? આ પાંચ અશુભભાવ પરના અપવાદરૂપ પરિણતિ.

* અશાતાવેદનીચાદિ પુદ્ગલપરિણામરૂપ દ્રવ્યપાપાસ્ત્રવનો જે પ્રસંગ બને છે તેમાં જીવના અશુભભાવો નિમિત્તકારણ છે માટે 'દ્રવ્યપાપાસ્ત્રવ' પ્રસંગની પાછળ પાછળ તેના નિમિત્તભૂત અશુભભાવોને પણ 'ભાવપાપાસ્ત્રવ' એવું નામ છે.

એ અશુભ પરની નિંદા વાસ્તવિક ગુણો હોય છતાં વિપરીત અને ન હોય છતાં અપવાદ પોતાના તીવ્ર પરિણામમાં કરીને કરવા તે અશુભભાવ દ્રવ્યપાપાસ્રવને નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે. કાલ આવ્યું હતું. એ પાપ પરિણામ નવા જે દ્રવ્યપાપાસ્રવ આવે છે. નવા નવા નવા તેમાં નિમિત્તમાત્રપણે કારણભૂત છે. એવા પાપપરિણામ એ બધું કહ્યું ને? નવા કર્મ જે આવે છે રજકણો તેના નિમિત્તમાત્ર છે. તેથી 'દ્રવ્યપાપાસ્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને, લ્યો! એ આવ્યું. ૧૩૨માં પણ હતું. દ્રવ્યપાપાસ્રવ જે આવે છે તેનું અનુલક્ષ કરીને, પ્રસંગ કરીને, અહીંયાં પાપ કહ્યું. બસ, એટલી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? કારણ કારણ નથી. કારણ તો પોતાના પરિણામ થયા. આવવાવાળી ચીજ તે થઈ. તો તે કારણથી અહીં નામ પડ્યું છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ?

પણ તે પાપ આવ્યું એટલું લક્ષ કરીને અહીંયાં પાપ કહેવામાં આવ્યું. સમજાણું કાંઈ? કારણ શું? દ્રવ્યપાપાસ્રવનું કારણ તો પૂર્વનું નિમિત્ત છે. આ તો ફક્ત આવે છે એટલું. રજકણો આવે છે. બસ. સમય તો એક જ છે. 'દ્રવ્યપાપાસ્રવ'ના પ્રસંગને અનુસરીને (-અનુલક્ષીને) તે અશુભભાવો ભાવપાપાસ્રવ છે. એ અશુભભાવને પાપાસ્રવ, ઓલા આવે છે તેનો પ્રસંગ જોઈને તેને પાપ કહ્યું. નીચે કુટનોટ છે. અશાતાવેદનીયાદિ, જુઓ! પુદ્ગલપરિણામરૂપ દ્રવ્યપાપાસ્રવનો જે પ્રસંગ બને છે. પ્રસંગ બન્યો, એ તેમાં પર્યાય બની, જડમાં. તેમાં જીવના અશુભભાવો નિમિત્તકારણ છે. માટે 'દ્રવ્યપાપાસ્રવ'ના પ્રસંગની પાછળ પાછળ, પાછળ પાછળનો અર્થ પાઠમાં છે તો લેવું તો પડે ને? સમજાણું કાંઈ?

'ઉર્ધ્વ' શબ્દ પડ્યો છે, પાઠમાં, સંસ્કૃતમાં. 'આસ્રવભાદઉર્ધ્વ' છે ને ઉર્ધ્વ? ઉર્ધ્વનો અર્થ પછી. પછીનો અર્થ છે તો સાથે. ઉર્ધ્વમાં મોટી તકરાર હતી. સંસ્કૃતમાં ઉર્ધ્વ શબ્દ પડ્યો છે. ઉર્ધ્વ એટલે જે પાપ આવ્યું તેની પાછળ પાછળ એટલે તેનું અનુસરણ કરીને આ શુભભાવને પાપ કહ્યું, બસ એટલું. પાછળનો અર્થ તે. છે તો સાથે. પણ અહીંયાંનું લક્ષ અશુભ પરિણામથી પાપ આવ્યું તે પાપના આસ્રવને અહીંયાં પાપ નામ આપવામાં આવ્યું. અશુભને દેવામાં આવ્યું.

તેના નિમિત્તભૂત અશુભભાવોને પણ 'ભાવપાપાસ્રવ' એવું નામ છે. આપણે અહીં લક્ષ આપવાનું છે. પહેલાં બધું ઉર્ધ્વમાં ગયું છે. ૧૩૨માં બધામાં ઉર્ધ્વ છે. બધામાં ઉર્ધ્વ શબ્દ પડ્યો છે. પાછળ પાછળની વ્યાખ્યા જ ઉર્ધ્વની કરી છે. સમજાણું કાંઈ?

અને તે (અશુભભાવો) જેનું નિમિત્ત છે. અશુભભાવો જેનું નિમિત્ત છે. એવા જે યોગદ્વારા પ્રવેશતાં, નિમિત્તથી કથન તો શું કરે? વાત તો એમ જ કરે ને? યોગ તો નિમિત્ત છે. પણ યોગદ્વારા પ્રકૃતિ આવે છે તેમાં નિમિત્ત યોગ છે. પુદ્ગલોના અશુભકર્મપરિણામ (-અશુભકર્મરૂપ પરિણામ) તે દ્રવ્યપાપાસ્રવ છે. લ્યો! ભાવ અહીં આવ્યા. નવા રજકણને દ્રવ્યપાપાસ્રવ કહેવામાં આવ્યા. નવા રજકણના કર્મની પર્યાયને દ્રવ્યાસ્રવ અહીંયાં ભાવાસ્રવ પરિણામ સ્વભાવ. બેયને પાપાસ્રવ કહેવામાં આવ્યા. એક જડ અને એક ચૈતન્ય. બેય બંધનું કારણ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? એ આસ્રવની વ્યાખ્યા કરી. હવે થોડો પાપાસ્રવનો વિસ્તાર કરશે. ગાથામાં છે મોટો વિસ્તાર.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

ગાથા-૧૪૦

સપ્નાઓ ય તિલેસ્સા ઇંદિયવસદા ય અટ્ટરુદ્ધાણિ।
 ણાણં ચ દુપ્પુત્તં મોહો પાવપ્પદા હોંતિ।।૧૪૦।।
 સંજ્ઞાશ્ચ ત્રિલેશ્યા ઇન્દ્રિયવશતા ચાર્તરૌદ્રે ।
 જ્ઞાનં ચ દુઃપ્રયુક્તં મોહઃ પાપપ્રદા ભવન્તિ ॥ ૧૪૦ ॥

પાપસ્રવભૂતભાવપ્રપચ્ચાખ્યાનમેતત્ ।

તીવ્રમોહવિપાકપ્રભવા આહારભયમૈથુનપરિગ્રહસજ્જાઃ, તીવ્રકષાયોદયાનુરજ્જિતયોગ-પ્રવૃત્તિરૂપાઃ
 કૃષ્ણનીલકાપોતલેશ્યાસ્તિસ્રઃ, રાગદ્વેષોદયપ્રકર્ષાદિન્દ્રિયાધીનત્વમ્, રાગ-
 દ્વેષોદ્રેકાત્પ્રિયસંયોગાપ્રિયવિયોગવેદનામોક્ષણાદિનાકાઞ્જ્ઞાનરૂપમાર્તમ્, કષાયક્રૂરાશયત્વા-
 દ્વિસાડસત્યસ્તેયવિષયસંરક્ષાણાનન્દરૂપં રૌદ્રમ્, નૈષ્કર્મ્યં તુ શુભકર્મણશ્ચાન્યત્ર દુષ્ટતયા પ્રયુક્તં જ્ઞાનમ્,
 સામાન્યેન દર્શનચારિત્રમોહનીયોદયોપજનિતાવિવેકરૂપો મોહઃ, -એષઃ ભાવપાપાસ્રવ-પ્રપચ્ચો
 દ્રવ્યપાપાસ્રવપ્રપચ્ચપ્રદો ભવતીતિ ॥ ૧૪૦ ॥

-ઇતિ આસ્રવપદાર્થવ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ।

સંજ્ઞા, ત્રિલેશ્યા, ઇન્દ્રિયવશતા, આર્તરૌદ્ર ધ્યાન બે,

વળી મોહ ને દુર્ચુક્ત જ્ઞાન પ્રદાન પાપ તણું કરે. ૧૪૦.

અન્વયાર્થ :- (સંજ્ઞાઃ ચ) (ચારેથ) સંજ્ઞાઓ, (ત્રિલેશ્યાઃ) ત્રણ લેશ્યા,
 (ઇન્દ્રિયવશતા ચ) ઇન્દ્રિયવશતા, (આર્તરૌદ્રે) આર્ત-રૌદ્રધ્યાન, (દુઃપ્રયુક્તં જ્ઞાનં)
દુઃપ્રયુક્ત જ્ઞાન (દુષ્ટપણે અશુભ કાર્યોમાં જોડાયેલું જ્ઞાન) (ચ) અને (મોહઃ) મોહ
 (પાપપ્રદાઃ ભવન્તિ) એ ભાવો પાપપ્રદ છે.

ટીકા :- આ, પાપાસ્રવભાવોના વિસ્તારનું કથન છે.

તીવ્ર મોહના વિપાકથી ઉત્પન્ન થતી આહાર-ભય-મૈથુન-પરિગ્રહસંજ્ઞાઓ; તીવ્ર કષાયના
 ઉદયથી *અનુરંજિત યોગપ્રવૃત્તિરૂપ કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત નામની ત્રણ લેશ્યા; રાગદ્વેષના ઉદના
 *પ્રકર્ષને લીધે વર્તતું ઇન્દ્રિયાધિનપણું; રાગદ્વેષના *ઉદ્રેકને લીધે પ્રિયના સંયોગને, અપ્રિયના
 વિયોગને, વેદનામાંથી છુટકારાને તથા નિદાનને ઇચ્છવારૂપ આર્તધ્યાન; કષાય વડે *કુર એવા

૧. અનુરંજિત = રંગાયેલ. (કષાયના ઉદયથી અનુરંજિત યોગપ્રવૃત્તિ તે લેશ્યા છે. ત્યાં, કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યાઓ તીવ્ર
 કષાયના ઉદયથી અનુરંજિત યોગપ્રવૃત્તિરૂપ છે.) ૨. પ્રકર્ષ = ઉત્કર્ષ; ઉગ્રતા, ૩. ઉદ્રેક = પુષ્કળતા; વધારો. ૪. કુર =
 નિર્દય; કઠોર; ઉગ્ર.

પરિણામને લીધે થતું હિંસાનંદ, અસત્યાનંદ, સ્તેયાનંદ અને વિષયસંરક્ષણાનંદ -રૂપ રૌદ્રધ્યાન; વગરપ્રયોજને (-નકામું) શુભ કર્મથી અન્યત્ર (-અશુભ કાર્યમાં) દુષ્ટપણે જોડાયેલું જ્ઞાન; અને સામાન્યપણે દર્શનચારિત્રમોહનીયના ઉદયથી ઉત્પન્ન અવિવેકરૂપ મોહ;-આ, ભાવપાપાસ્રવનો વિસ્તાર દ્રવ્યાપાસ્રવના વિસ્તારને દેનારો છે (અર્થાત્ ઉપરોક્ત ભાવપાપાસ્રવરૂપ અનેકવિધ ભાવો તેવા તેવા અનેકવિધ દ્રવ્યપાપાસ્રવમાં નિમિત્તભૂત છે.) ૧૪૦.

આ રીતે આસ્રવપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું.

પ્રવચન નં:-૩૬, ગાથા-૧૪૦

ભાદરવા વદ ૧૨, તા:-૨-૧૦-૬૪, શુક્રવાર

પંચાસ્તિકાય. નવપદાર્થનો વિસ્તાર ચાલે છે. ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જેને એક સેકંડના અસંખ્યમાં ભાગમાં આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છે તેની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ પર્યાયમાં સર્વજ્ઞ પદની પ્રાપ્તિ થઈ. ત્રણકાળ, ત્રણલોક જોવાની શક્તિ સ્વભાવમાં હતી તે પ્રગટ અનુભવ કરીને પ્રગટ થયો તેમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક પોતાના જ્ઞાનમાં જોવામાં આવ્યા. તેમાં આ પાપ, પુણ્ય, ધર્મ કોને કહે છે એ વાત અહીંયાં ચાલે છે. અહીંયાં અધિકાર પાપનો અત્યારે આવ્યો છે. ગાથા ૧૪૦.

સળ્ળાઓ ય તિલેસ્સા ઙ્દિયવસદા ય અટ્ટરુદ્ધાણિ ।

ળાળં ચ દુપ્પુત્તં મોહો પાવપ્પદા હોંતિ ॥ ૧૪૦ ॥

ટીકા :- આ, પાપાસ્રવભૂતભાવોના વિસ્તારનું કથન છે. તેનો શું અર્થ છે? આ આત્મા છે આત્મા તેનો સ્વભાવ તો સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ છે. આત્મપદાર્થ આ જો માટીથી ભિન્ન આ તો માટી છે પુદ્ગલ પરમાણુ જડ. વાણી પણ માટી છે. તેનાથી ભિન્ન તત્ત્વ જાણવા દેખવાવાળું છે. તેનો અંતરસ્વભાવ સચ્ચિદાનંદ સત્ એટલે શાશ્વત જ્ઞાન ને આનંદ તેના સ્વભાવમાં પૂરા ભર્યા છે.

આત્મપદાર્થ જેને આત્મતત્ત્વ કહે છે. એ આત્માનું તત્ત્વ કાયમનો તેમાં તો જ્ઞાન-દર્શન આદિ અંતર સ્વભાવ છે. અનાદિ કાળથી તેને પોતાનો પત્તો લીધો નથી કે હું કોણ છું. પોતાનો સ્વભાવ અને સ્વરૂપના ભાન વિના અનાદિકાળથી પુણ્ય-પાપનો ભાવ થાય છે તે મારી ચીજ છે અને પર વસ્તુ છે તે મારી ચીજ છે એમ પરને પોતાનું માનીને પોતાનું છે એમ માને છે અને તેના રાગની મંદતા કરે શુભરાગવાંચે છે તો પુણ્યભાવ છે. શુભભાવ છે. ધર્મ નહીં. હેં? રાગ છે, વિકલ્પ છે, ધર્મ નહીં. લક્ષ્મીથી શું ધર્મ થાય છે? અને લક્ષ્મીથી હોય તો ગૃહસ્થોને જ ધર્મ થાય અને ગરીબને રોવું પડે. અમારી પાસે કાંઈ નથી શું કરે. નહીં. ધર્મ એવી ચીજ નથી. ધર્મ તો પોતાનો સ્વભાવ સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધ તેને પરથી ભિન્ન કરીને પુણ્ય-પાપની

વાસના ઊઠે છે તેનાથી પણ હું ભિન્ન તેવી અંતરમાં દષ્ટિ કરવી અને અંતરમાં લીન થવું તેનું નામ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ધર્મ કહે છે. બાકી બધી વાતું છે. સમજાણું કાંઈ? અમરચંદભાઈ! બાકી દુનિયાને સમજાવવાથી તમારે ધર્મ થઈ જાશે. ધૂળમાં પણ છે નહીં. રણમાં રૂઢન છે. તારું કોઈ સાંભળશે પણ નહીં તારું રૂઢન.

અહીં ભગવાન પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ દેવાધિદેવ પરમેશ્વર કહે છે કે, અરે આત્મા! તારા પરિણામમાં પરિગ્રહસંજ્ઞા તે પાપ છે. સમજી લે તે પાપ છે. તારા સ્વરૂપની એ ચીજ નથી. તે ભૂલીને એવો ભાવ ઉત્પન્ન કર્યો છે. એ ભૂલ પોતાના સ્વભાવની દષ્ટિથી ટાળી શકે છે. બીજો કોઈ ઉપાય નહીં. સમજાણું કાંઈ? એ પુણ્ય થઈ ગયું. એ હજી રાગ છે. પૈસા પણ નહીં અને મમતા ઘટાડનાર કે વધારનાર હું નહીં. હું તો જ્ઞાતા આનંદ જ્ઞાનાનંદ સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધ એવો આત્મા છું એવી અંતરદષ્ટિ કરવાથી ધર્મ થાય છે. બાકી બધી વાતું કરે છે દુનિયા. માની લ્યે કે આપણે ધર્મ કર્યો. સહુ સંતોષ માને કાંઈક માન્યા વિના તો મરી જાય ને? નહીંતર તો જીવે શી રીતે? કાંઈક કરે છે. આપણે કરીએ છીએ. જાય ચોર્યાસીના અવતારમાં. મરણ થયું દેહ છૂટી ગયો. જાય પછી દેહ છૂટે છે કે આત્મા છૂટે છે? મરી જાય છે? આત્મા તો ત્રિકાળ તત્ત્વ છે શાશ્વત. જેવો ભાવ કર્યો (એવા) પરિભ્રમણમાં જાવું પડે.

એટલી વાત કરી. હવે બીજી વાત કરે છે. એ ચારેય પાપ પરિણામ એમ કહ્યું. આ પાપની વ્યાખ્યા ચાલે છે. હોં! તીવ્ર કષાયના ઉદયથી અનુરંજિત યોગપ્રવૃત્તિરૂપ કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત નામની ત્રણ લેશ્યા છે. એ પણ પાપ છે. ત્રણ લેશ્યા કહે છે ને લેશ્યા? કલેશ કલેશ. કહે છે, જેમ લાકડીમાં કાગળ ચોંટાડવા માટે વચ્ચે કલેશ હોય છે ને ગુંદર. એમ આત્માનો શુદ્ધ લેશ્યા રહિત સ્વભાવ છે. કૃષ્ણ-નીલ-કાપોત તો પાપ લેશ્યા છે. બીજા તેજો-પદ્મ-શુકલ પુણ્યભાવ છે. પાપની વાત કરવી છે ને? છએ પ્રકારની લેશ્યાનો ભાવ બંધનું કારણ છે. ત્રણ લેશ્યા પાપનું કારણ બતાવવું છે. મહા પરિણામ કલીષ્ટ કૃષ્ણ મેલું. તેનાથી થોડું મેલું. તેનાથી થોડું મેલું એવા ત્રણ પરિણામ લેશ્યાને પાપ પરિણામ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

કષાયના ઉદયથી, કષાય એટલે રાગ-દ્રેષ તેના ભાવથી અનુરંજિત રંગાયેલા, યોગપ્રવૃત્તિ અંદર કંપન આત્માના પ્રદેશમાં કંપન થાય છે. જરી સૂક્ષ્મ વાત છે. નીચે ફૂટનોટમાં લખ્યું છે, જુઓ! (કષાયના ઉદયથી અનુરંજિત યોગપ્રવૃત્તિ તે લેશ્યા છે. ત્યાં, કૃષ્ણાદિ ત્રણ લેશ્યાઓ તીવ્ર કષાયના ઉદયથી અનુરંજિત યોગપ્રવૃત્તિરૂપ છે.) ઝાડનું દષ્ટાંત આપ્યું છે ને? ઝાડનું દષ્ટાંત આપ્યું છે. ખુણામાં છે. લેશ્યાનું દષ્ટાંત આપ્યું છે આ લેશ્યાનું. શું? છ માણસો હતા તેને કેરી ખાવાનો ભાવ થયો. તો એક ઝાડ હતું (તેમાં) પચાસ મણ કેરી. લીલીછમ. એક તો કૃષ્ણ લેશ્યાવાળો કહે છે, કૃષ્ણ, કાળી બહુ જ માઠા પરિણામ. એ કહે છે કે આપણે મૂળમાંથી જ ઝાડને તોડી નાખો ને. (તો) કેરી મળશે. સમજાણું કાંઈ? બહુ જ કૃષ્ણ કાળા પરિણામ, મેલા પરિણામ છે.

બીજો નીલ. એ કહે કે આપણે છ જણા છીએ ને આખા ઝાડને કાપવાની શું જરૂર છે? એક જ ડાળી કાપી લ્યો ને? એક જ ડાળીમાં પાંચ પાંચ મણ કેરી છે. પચાસ મણ છે તો દસ ડાળી, એક કાપો તો જરી પાપના પરિણામ મંદ છે. છે તો પાપ.

અને ત્રીજા લેશ્યાવાળા કહે છે કે અરે ભાઈ! મહા ડાળી દસ મણની કાપવી અને કેરી કાઢવી તેના કરતા એક નાની ડાળી કાપી લ્યો! બે ત્રણ ત્રણ મણ નીકળશે. ડાળી કાપીને લેવું. એ ત્રણ પરિણામ મેલા કહેવામાં આવે છે. અને ચોથા પરિણામ એવા છે તેજો. એ પુણ્ય પરિણામ કહે છે. અહીંયા ચોથા સ્થાનમાં છે કે ચોથાવાળાએ આમ લખ્યું છે. કીધું કે ભાઈ! ઝાડ કાપવાનું શું કામ છે? નાના નાના લૂમખા તોડી લો. કેરી હોય છે ને પાંચ પાંચ દસ દસ લૂમખા. લૂમખા કહે છે ને? બસ એટલાં તોડી લ્યો. લૂમખા લઈ લ્યો. બસ. બીજું શું કામ છે? તેના પરિણામ જરા એવા-પાંચમો કહે કે ભાઈ લૂમખા તોડવાનું શું કામ છે? પાકી પાકી કેરી તોડી લ્યો. લઈ લ્યો આપણે બે મણ બહુ જ છે. છદ્ધે કહે છે કે આપણે શું કામ છે? જુઓ પવન નીકળ્યો છે. હમણાં પાકી બે મણ કેરી નીચે પડશે. નીચે પડી જાશે. આપણે તોડવાની જરૂર નહીં પડે.

છએના ખાવાના ભાવમાં પરિણામમાં તીવ્રતા, તીવ્ર, મંદ, મંદ, મંદ, મંદ, ચાલ્યું. એમ દરેક કામ કરતી વખતે અજ્ઞાનીના પરિણામમાં છ પ્રકારની તીવ્રતા, મંદતા, મંદતર, મંદ એવા પરિણામ આવે છે. સમજાણું કાંઈ? ઝાડ છે ખુણા માથે, દાખલો છે શાસ્ત્રમાં. લોકોને સમજાવવા માટે. ઝાડનું છે ને ઝાડ ઝાડ એ ખુણામાં. ઘોળા ઘોળા માણસ તેને કાપે છે. શાસ્ત્રમાં દાખલો છે હોં! પાઠમાં. ત્રણ લેશ્યા તો મેલી છે. કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત. કલેશ છે. નવા આવરણમાં જેમ ચીકાશ કાગળ ચોટે છે. એમ આત્મામાં એ પરિણામ કિલષ્ટ છે. નવા પાપ આવવામાં કલેશ છે. ચીકાશ છે. એ આત્માનો સ્વભાવ છે નહીં. પણ સ્વભાવનું ભાન ન હોવાથી અસ્વભાવનું ભાન થયા પછી પણ જરાક પોતાની કમજોરીથી આવા પરિણામ આવે છે તે પરિણામને અહીંયાં પાપ કહેવામાં આવ્યા છે. તેનાથી નવા પાપાસ્રવ આવે છે. તેમાં સુખ નથી. સમજાણું કાંઈ? આ તેને ત્રણ લેશ્યા કહેવામાં આવી છે. તે પાપ છે.

હવે ત્રીજું. રાગદ્વેષના ઉદયના પ્રકર્ષને લીધે, એ મોટું પ્રકર્ષ લીધું છે ઉત્કૃષ્ટનું. ઉત્કૃષ્ટ-ઉગ્રતા. કારણ વર્તતું ઈન્દ્રિયાધીનપણું. જુઓ! ઈન્દ્રિયાધીનપણું પાંચેય ઈન્દ્રિયોને આધીન થઈ જવું. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય સ્વરૂપ આ ઈન્દ્રિય તો માટીની જડની છે. ભગવાન અરૂપી ચિદાનંદ છે. અને તેમાં ભાવઈન્દ્રિય જે ખંડ ખંડ પરના વિષય ઉપર લક્ષ કરે છે. એ ઈન્દ્રિયાતીત આત્મા જ્ઞાનાનંદ પ્રભુ તેને આત્મા પોતાને ચૂકીને. પોતાને એવા આનંદ જ્ઞાયકમૂર્તિ હું છું એવી પોતાની સત્તા. મહા સત્તા મહા હોવાપણું તેને ચૂકીને પાંચ ઈન્દ્રિયને આધીન થઈ જવું એ પરિણામ પાપાસ્રવ છે. આસ્રવ એટલે તે પરિણામથી નવા રજકણનું આવવું થાય છે. આના-આસ્રવ. આ ઉપસર્ગ છે. સ્રવ આવવું. પરિણામ પાપ છે તે ભાવાસ્રવ છે. નવું આવરણ આવે છે તે દ્રવ્ય પાપાસ્રવ છે. થોડોક અભ્યાસ હોય તો, પંડિતજી! એક જ ગાથામાં પાપાસ્રવની બહુ જ ચર્ચા છે.

ભગવાનઆત્મા પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ જે રાગ છે તેનાથી પોતાનું સ્વરૂપ શુદ્ધ ત્રિકાળી જ્ઞાયક આનંદ છે. તેમાં તો અતીન્દ્રિય આનંદ ભર્યો છે. અતીન્દ્રિય આનંદ સ્વરૂપ પોતાનો સ્વભાવ તેના સ્વભાવનો વિશ્વાસ રુચિ, જ્ઞાન અને લીનતા થયા વગર તેને પાંચ ઈન્દ્રિય શબ્દ, રુપ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ તે તરફની ગૃધ્ધિને આધીન થઈ જવું, ઈન્દ્રિયાતીત આત્માને ભૂલી જવું એવા ભાવને પાપભાવ કહેવામાં આવે છે.

સમજાણું કાંઈ? અરે ભાઈ! જ્ઞાનીની વ્યાયામશાળામાં ક્યારેય આવ્યા નહીં. જ્ઞાનીની વ્યાયામશાળામાં કસરત કેવી હોય છે. ડોક્ટર! સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનની મૂર્તિ ચૈતન્ય પિંડ જ્ઞાયક એવો આનંદકંઠ પોતાનો ભાવ પડ્યો છે. જ્યાં જ્યાં જ્ઞાન ત્યાં ત્યાં આનંદ, જ્યાં જ્યાં આનંદ ત્યાં ત્યાં જ્ઞાન એવું પડ્યું છે.

જેમ (લીંડી) પીપરમાં ચોસઠ પહોરી ચરપરાઈ (તીખાશ) છે. તેની સાથે લીલો રંગ પણ છે. બહારમાં પીપરનો રંગ કાળો છે. કાળી દેખાય છે. મૂળ સ્વભાવ કાળો નથી. મૂળ સ્વભાવ ચરપરાઈ (તીખાશ)થોડી દેખાય છે એટલો નથી. મૂળ સ્વભાવ તો ૬૪ પહોરી ચરપરાઈ (તીખાશ) પૂરી છે. અને લીલો રંગ તો છે અંદર. એમ ભગવાનઆત્મામાં અતીન્દ્રિય આનંદ અને જ્ઞાન પૂરા ભર્યા છે. ખબર નહીં ક્યાં પૂરા અને ક્યાં અધુરા. એમ ને એમ આંધળે આંધળા પલાય. આંધળો દેખાડનાર અને આંધળો ચાલનાર. શું ચીજ છે એની ખબર નથી. પત્તો નથી. કોઈ તો પાપમાં મજા માને છે અને કોઈ પુણ્ય ક્રિયા કરે છે તેમાં અમને ધર્મ છે. એમ માને છે. બેય મિથ્યાદષ્ટિ મૂઢ છે. એમ કહે છે. રાજમલજી! હેં?

આ પીપરમાંથી થાય છે તેમાં સાબિતિ છે તેનું જ્ઞાન કરવાવાળું કોણ? પૂછો ખબર છે? પીપરને ખબર છે કે મારામાં ૬૪ પહોરી તીખાશ ભરી છે. લીલા રંગની તેને ખબર છે? ખબર કરવાવાળો તો આત્મા છે. જ્ઞાનમાં ખબર પડે છે કે તેમાં ચોસઠ પહોરી છે અને પ્રગટ થાય છે. હો તો પ્રગટ હો. તો ખ્યાલ કરવાવાળા પણ અંદરમાં મારામાં પરિપૂર્ણ જ્ઞાન અને આનંદ ભર્યા છે. તો હું અંતરદષ્ટિ કરીને મારી પર્યાયમાં, અવસ્થામાં પૂર્ણ એવું પ્રગટ કરી શકું છું. બંડીજી! આ વકીલાત એ બીજી વાત છે. શું કહેવાય તમારે? ઓલા ઈન્કમટેક્સ. કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

ઈન્દ્રિયાધીનપણું, ભગવાન અતીન્દ્રિય પ્રભુ! આ ઈન્દ્રિયો તો જડની માટીની છે. અંદર જોવાવાળા તો આ ઈન્દ્રિયથી પાર છે. અને ભાવઈન્દ્રિય એટલે એક એક ઈન્દ્રિયનો વિષય જે એક એક જાણવાની યોગ્યતા છે. એ તો ખંડ ખંડ છે. અંદર વસ્તુ પૂર્ણ સ્વરૂપ અતીન્દ્રિય આનંદ છે તેની સચિ, દષ્ટિ કર્યા વગર અનાદિકાળનો અજ્ઞાની પાંચ ઈન્દ્રિય શબ્દ પ્રશંસા આવે છે ને પ્રશંસા જ્યાં, અભિનંદન, ખુશી ખુશી વખાણ કરે છે. તેમાં સુખ છે? મજા પડે છે તો એના માટે તો અમે દષ્ટાંત આપીએ છીએ. તેમાં સુખ હોય છે?

બે રૂપિયાનો મજુર શીખેલો, ભણેલો, ભણેલો લઈ લેવો. બે પાનામાં લખાણ લખી દેવું. તમે તો આવા છો ને તમે તો આવા છો. બે ચાર પાનામાં. સવારથી સાંજ સુધી સંભળાવ્યા કરે. રાતના નવ વાગ્યે એમ કહે કે હવે નહીં (સંભળાવો). કેમ નહીં? એમાં સુખ છે ને? સુખને મર્યાદા કેમ? સુખ છે તો મર્યાદા કેમ? નહીં તે હવે.....સુખ છે ને તેમાં? તારી કલ્પના છે. મૂઢ છે કલ્પના છે કે તેમાં સુખ (છે.) એ વળી તેમની કલ્પના છે. બે રૂપિયાનો પગાર મજુર ભણેલો. વાંચ્યા જ કરે તારા વખાણ કર્યા કરે સવારથી સાંજ. અહીં શું કરે છે? બીજા વખાણ કરે તો મજા આવે છે કે નહીં? આ શું? બીજા વખાણ કરે, બાયડી કહે આહાહા! તમે પણ શું હોંશિયાર! (ઓલો) કુલી ને દોઢો થાય. ગામના કોઈ માણસો બે પાંચ ભેગા થાય. આહાહા! તમે ભારે હોંશિયાર હોં! શું છે આ બીજા પર નથી? એના બાપના છે એના ઘરના. કહો, સમજાણું કાંઈ? શોભાલાલભાઈ!

અહીં તો વાત બીજી ચીજ છે. અંદર ભગવાનઆત્મા તેની કિંમત કેવળજ્ઞાનીની વાણીમાં પૂર્ણ આવ્યું

નહીં. વાણીમાં શું આવે એવી ચીજ! અલૌકિક ચીજ! એક સ્વાદ જેવી ચીજ. સમજાણું કાંઈ? ઘીના સ્વાદ જેવી ચીજ કોઈ કહી શકે? બીજા પદાર્થની સાથે મેળવીને. ઘીનો કેવો સ્વાદ છે? સાકર. ઘી ગાયનું તેનો કેવો સ્વાદ છે? બતાવો. બીજા પદાર્થની સાથે મેળવીને બતાવો, તેનો આવો સ્વાદ છે. બસ એ તો ખાય તેને ખબર પડે. બીજા પદાર્થની સાથે મેળવીને ઘી આવું મીઠું. સાકર જેવું? ના ના, દૂધ જેવું? ના ના, કેળા જેવું? ના ના એ મીઠાશ કોઈ જાત જુદી. જાણતો હોઉં તો પણ કહી નથી શકતો. શોભાલાલભાઈ! જાણવામાં આવે છે બરાબર! કે નહીં ના ના કહી શકતા નથી માટે તમે જાણી શકતા નથી. એમ છે? જાણવામાં તો આવે છે કે સ્વાદ! ઓહો! એની લહેજત પણ કોઈ પરપદાર્થની સાથે મેળવીને, મીઠવીને બતાવવાનું હોય કે આવો છે...

તળાવમાં ઘીકેળા થાય છે તળાવમાં. ઘીકેળાનો સ્વાદ! ઈ સ્વાદ અને આ સ્વાદ કોઈ ચીજ જ બીજી છે. સમજાણું કાંઈ? એમ જ્યારે જડ પદાર્થનો પણ ખ્યાલ આવે છે તો કહી શકતા નથી, તો આ ચૈતન્યનો સ્વાદ..... પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી પાર ભગવાન આનંદનો સ્વાદ. ધર્મ થતાં સમ્યક્દર્શનમાં પોતાના આનંદનો સ્વાદ જ્ઞાની જાણે છે પણ કહી શકતા નથી. સમજાણું કાંઈ? ખબર નહીં શું ચીજ છે, શું થાય છે, શું કરી શકે છે, તેનું ફળ શું આવશે ક્યારેય વિચાર મનન કર્યા જ નથી.

કહે છે કે, ઈન્દ્રિયાધીનપણું રાગદ્રેષના ઉદયના પ્રકર્ષને લીધે, હો! ઉગ્રપણે. તે પાપપરિણામ છે. રાગદ્રેષના ઉદ્રેકને લીધે પ્રિયના સંયોગને, આર્તધ્યાનની વાત કરે છે. આર્તધ્યાન. પોતાના આનંદનું ધ્યાન છોડીને અનાદિનું તેણે આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન કર્યું. આર્તધ્યાનની શું ભાષા છે? આર્ત પીડા થાય છે. જેમ તલ ઘાણીમાં પીસાઈ જાય છે ને. એમ આર્ત માઠા, ભૂંડા પરિણામથી આત્માની શાંતિ પીસાઈ જાય છે. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદમૂર્તિ સ્વભાવ એ આર્તધ્યાનના પરિણામથી, જુઓ! ઈચ્છવારૂપ આર્તધ્યાન છે ને. છેલ્લે શબ્દ છે ચાર પછી, આર્તધ્યાન. એ આર્ત એટલે પીડા. અંદરમાં રાગની પીડા થાય છે. રાગ, કલેશ, પીડા. શું કહે છે, જુઓ! ઉદ્રેકને લીધે પ્રિયના સંયોગને, પ્રિયનો સંયોગ મળ્યો ને. લક્ષ્મી, સ્ત્રી, કુટુંબ, પુત્ર, જમાઈ. પ્રિયના સંયોગની. સમજાણું કાંઈ?

એ રાગ. આર્ત છે-આર્ત છે. આત્માની શાંતિને લૂંટવાવાળા એ આર્તપરિણામ છે. ભગવાનઆત્મા આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાનથી રહિત પોતાના શુદ્ધ જ્ઞાનમૂર્તિ તેની દષ્ટિ અને જ્ઞાન કર્યા વગર આવા આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન અંતર કર્યું. તો પહેલાં શું કર્યું? પ્રિયના સંયોગની ભાવના. છે ને? ઈચ્છા. ઈચ્છારૂપ આર્તધ્યાન. પ્રિયના સંયોગની ઈચ્છારૂપ આર્તધ્યાન. છેલ્લે શબ્દ લેવો. અને અપ્રિયના વિયોગને, પ્રતિકુળ દુષ્મન આવી જાય. સર્પ આવી જાય. એય ચાલ્યો જા ચાલ્યો જા, એવી ઈચ્છા. એ આકુળતા તે પણ આર્તધ્યાન છે. પ્રિયના સંયોગની ઈચ્છા એ પણ આર્તધ્યાન એટલે ધ્યાનની વિપરીતતા કલુષિતતા છે. એવા અપ્રિયનો વિયોગ થઈ જાય. અરે! આ પુત્ર આવો જાઓ, સ્ત્રી આવી જાગી, આવું મકાન ચાલ્યા જાય. જાય જાય અરે એ તો આવ્યા છે તારે પણ અપ્રિયનો વિયોગ કરવાની ઈચ્છા એ આર્તધ્યાન છે. પોતાના સ્વભાવમાં તો અપ્રિય-પ્રિયનો સંયોગ પણ છે નહીં. અને આર્તધ્યાન આદિ વિકલ્પ જે ઊઠે છે તે સ્વરૂપમાં તો છે નહીં.

એવી દષ્ટિ કર્યા વગર આવું આર્તધ્યાન તો અનંતવાર કર્યું. તેના પરિણામમાં નવું પાપનું આવરણ આવ્યું. નવા કર્મ આવ્યા એ દ્રવ્યપાપાસ્રવ કહે છે. ભાવ થયો તે ભાવપાપાસ્રવ. પરિણામને ભાવપાપાસ્રવ કહે છે.

વેદનામાંથી છુટકારાને, આવ્યું ડોક્ટરનું. શરીરમાં રોગ રોગ, શરીરમાં રોગથી છુટકારા એવા વિચાર એવી કલુષિતતા, એય દેવાનુપ્રિયા! એમાં તો ઈ જ યાદ આવ્યા. આ શરીરને આ થયું, આ શરીરને આ થયું, આખો દિ' ચોવીસ કલાક રાત્રે નવરા એટલે ઉંઘ નહીં. એય મોહનભાઈ! આ તમારા ભાઈની વાત કરીએ છીએ. રાત્રે આ કામ, આ કામ ક્યાં સુધી માંડવી છે? કહે છે કે આર્તધ્યાન છે. લ્યો સાંભળો! શરીરની પીડા અવસ્થાની એ રોગને કારણ નહીં. શરીરની અવસ્થા દશા શરીરના અસ્તિત્વમાં છે. પોતાના આત્માના અસ્તિત્વમાં તેનો સ્પર્શ જ નથી. કેવી રીતે પીડા થાય. રાગ કરે છે એની પીડા છે. પરની પીડા ક્યાં છે. આ તો જડ માટી છે. તેના અસ્તિત્વમાં રજકણમાં તો રંગ, ગંધ, રસ, સ્પર્શનું અસ્તિત્વ છે. એ અસ્તિત્વ હયાતિ આત્માના રૂપિ અસ્તિત્વમાં પેઠા નથી. રાગને કારણે પીડા થઈ. આ કારણે નહીં. તેના અસ્તિત્વમાં વિકલ્પ ઉત્પન્ન કરે છે. અરે! આમ, અરે! આમ. આ તેના વિકારનું દુઃખ છે. શરીરનું નહીં. સમજાણું? દયા! પ્રેમચંદ્રજી!

વાત તો આવી છે. નક્કી કરવું પડશે. તેને સ્વતંત્ર અને સુખી થવું હોય તો. ન હોય તો રખડશે એમાં શું? એ તો અનાદિકાળથી રખડે જ છે. અને એ લોકો કહે છે કે સ્વતંત્રતા મળી ધૂળમાં પણ મળી નથી. સાંભળને! આ બધા કહે છે ને રાગ સ્વતંત્ર. ધૂળમાં પણ સ્વતંત્ર નથી. સ્વતંત્ર કોને કહે છે? ભગવાન અનંતગુણનો ઘણી સ્વામી એ વિકાર મારો નથી. પર તો મારું નથી. એવી સ્વતંત્ર સ્વભાવની દષ્ટિ કરવી તેનું નામ સ્વતંત્ર થયા કહેવામાં આવે છે. બાકી બધા પરતંત્રના પોટલા છે. રાજા, મહારાજા, નેતા બધા પરાધીન, પરાધીન. સમજાણું કાંઈ? સુખી છે? ધૂળમાં પણ સુખી નહીં. કોણ કહે છે? દસ દસ હજારનો પગાર મળ્યો ને મોટી પદવી મળી. શું થયું પણ? પદવી કોની? તારી પદવી અંદર આનંદકંઠ શાયક એ પદવીને ચૂકીને આ મને મળી અને હું તેનો સ્વામી! વિષ્ટાના ગંજ ઉપર કુતરાને બેસાડ્યો હોય એવું છે. એ શેઠી! અને કુતરો માને કે ખુબ વિષ્ટા મળી. ઓલી થોડી થોડી ખાતો હતો એકસાથે... શું છે ભાઈ!

તારી સંપદા તો તારી પાસે છે. એથી ઝેર વધારે. અમે તો વિષ્ટાનો દાખલો આપ્યો. તેને પ્રેમ થાય છે રાગનો એ રાગ ઝેર છે. આત્માના અમૃતને લુંટીને તે રાગ થાય છે. ખરેખર એમ નથી, એનાથી વિશેષ છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! ત્યાં શું કહે છે? વેદનામાંથી છુટકારો, વેદનામાંથી છુટકારો. ક્યારે મટે, ક્યારે મટે, ક્યારે મટે? કોઈ દેવ આવે ને મટાડે? કોઈ દેવ આવે ને મટાડે? એના વિચાર તે આર્તધ્યાન છે. શું છે? વેદના તો મટવાની હશે તો મટશે. તારી કલ્પનાથી નહીં મટે. દવાથી પણ નહીં મટે. દવા તો નિમિત્તમાત્ર મટશે ત્યારે તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. દવાથી મટે તો વૈદ ડોક્ટર કેમ છુટી જાય? સમજાણું કાંઈ?

નહોતા ઓલા મોટા ડોક્ટર. ભાઈ ક્યા? અનસારી ડોક્ટર મોટા. મોટા અનસારી ડોક્ટર. રેલમાં જાતા હતા રેલમાં. રેલમાં જ પીડા થઈ, અનસારી મોટા ડોક્ટર. અરે! આ પીડા એટલી કે દેહ છુટી ગયો. શું તારે? ડોક્ટરની કળા તેની પાસે રહી. શરીરમાં શું કામ કરે? આ તો જડ છે. પરપદાર્થમાં પોતાની કળા શું કામ કરી

શકે? બરાબર છે ભાઈ? મોટા વકીલ છે ને. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન પરમાત્મા સર્વજ્ઞની વાણીમાં આવ્યું. પ્રભુ! આ તારા પરિણામ શરીરમાં વેદના છે ને એને દૂર કરવામાં ચિંતામાં પડી ગયો છે ને એ તારું મોટું અર્તધ્યાન છે. આર્તધ્યાન છે. તેમાં પાપ લાગે છે. નવું પાપ આવે છે. રોગ નથી મટતો. આ એ તો એના ભાઈ જાણો. આપણને તો આવડે છે એવું કાંઈ? કહો, સમજાણું કાંઈ?

એ કહે છે હીરા જો નીકળી જાયને બે, પાંચ, દસ લાખના તો મટે પણ હીરા વખતે જો ત્યાં ઊભો હોય, બીજો આવીને કહે મારી નાખું હવે આને. નહીંતર હીરા હું લઈ લઉં. નહિંતર તું ઓળખીને મારી ઉપર ફરીયાદ કરશે. હાય! હાય! એ કરતાં હીરા ન હોત તો ઠીક. શું ઘૂળમાં હીરા ઠીક છે? હીરામાં શું છે? અમેરીકામાં ઘૂળ છે. બધા એવા ને એવા છે. બધા આત્માની ઘૂળ કરીને પરમાં આનંદ માનવાવાળા બધે ઠેકાણે છે. બીજો કોણ બીજો હશે ત્યાં? બધી ચૂલામાં રાખ છે. કોઈપણ દેશમાં જુઓ તો. ચૂલામાં ક્યાંય કસ્તુરી છે? બધા દેશમાં પોતાના આત્માને ભૂલી ને પરમાં આનંદ માને છે. બધા દુઃખી છે. બધા દુઃખી જ છે એમાં જોવાનું શું છે?

આત્મા અંદર છે તેને ઓળખતો નથી અને પરપદાર્થની અનુકૂળતામાં મને પ્રેમ છે, બસ ઠીક છે. આર્તધ્યાન છે, પીડાધ્યાન છે. આત્માની શાંતિ ભાવપ્રાણની પીડા થાય છે. આ કાયદા જુદી જાતના છે, ભાઈ! આહાહા! અને નિદાનની ઈચ્છા. નિદાન કોઈપણ ક્રિયા કરે અને લાભ મળે. હું આમ કરું છું તો કોઈ પુણ્ય બંધાય તો સ્વર્ગમાંથી દેવ આવી જાય. મૂઢ! સાંભળ તો ખરો હવે ઈચ્છાથી નથી આવતાને. આવે છે તો પુણ્યથી આવે છે. નિદાન બાંધવાની ક્રિયા કરે દયા, દાન, અપવાસ એના ફળમાં સ્વર્ગ મને અથવા તેના ફળમાં અનુકૂળ લક્ષ્મી મળે, આ પાપના પરિણામ છે. તેનાથી નવા પાપ બંધાય છે. એ આર્તધ્યાન થયું.

હવે કષાય વડે કુર એવા પરિણામને લીધે થતું હિંસાનંદ, હિંસા કરતાં કરતાં આનંદ માનવો. બહુ મજા! આહાહા! આ તો ઘણા વર્ષની વાત છે. તમારે પાલેજની પાસે નબીપરા. તમારું ગામ નહીં? ભરૂચ અને પાલેજની વચ્ચે, ત્યાં એક ફેરે હું ગયેલો. આ તો ઘણા વર્ષની વાત છે. ૬૫-૬૬ની વાત છે. સંવત ૧૯૬૫ની વાત. સાધુ આવ્યા હતા ને? સ્થાનકવાસી સાધુ, દુકાને હું હતો. ત્યાં એક ગોરો હતો ત્યાં. ખુશી થાતો હતો હરણને મારીને આવ્યા હતા હરણીને. હરણને મારી ને હરણ કુદે ને આ શું કહેવાય તમારું આ? શિકાર. હાથ નાખ્યો ત્યાં કુદ્યો. હરણ મરે ને આમ. હરણને મારે ને.
.....નબીપુરા નામ પાડ્યું છે. ભરૂચ અને પાલેજ વચ્ચે. એ ઘા વાગે ત્યાં ખુશી થાતો તો મારીને. ઓલું આમ કુદે ને? પડ્યું આગળ જઈને. આહાહાહા! અરે! મુખના તે કાંઈ ગામ જુદાં હશે? જેચંદભાઈ! મુરખના ગામ જુદાં વસતાં હશે? ગામ દીઠ આવા મુરખ વસે એ ગામમાં હોય. આહાહા! અરે! તને સ્થિતિ ખબર નથી પ્રાણીને મારવાના ભાવ તારો. ઓલાના પ્રાણ ચાલ્યા જાય. ઓહોહો! આહાહા!

આવા પરાક્રમ આવા હિંસાનંદ! આ ગોંડલમાં રાજકુમાર નહીં? સિંહને મારવા ગયા. ગોંડલમાં બધા. લ્યો! આ દશા! હિંસાનંદ, કેટલાને માર્યા. તો કહે મેં સિંહને માર્યો. હવે આ મરવાના ટાણા જા નરકમાં હેઠે. માળા! આવા પરિણામના ફળ-ભાન છે કે નહીં? પ્રતિકુળ આવા દુઃખ

આપવાના ધ્યાન ક્યાંય છે કે નહીં? આટલી પ્રતિકુળતા જેના પ્રાણનો સંહાર એટલી પ્રતિકુળતાના સ્થાન જ્યાં હોય ત્યાં ઉપજે તેને નરક કહે છે. આવા પ્રતિકુળ આવા સ્થાન વર્તમાનમાં છે નહીં. સરકાર શું કરે. એક વાર ફાંસી આપશે. આટલા પ્રતિકુળ મર ફાળ એક નહીં પણ પચાસ, સો, પાંચસો માર ફાળ એવી પ્રતિકુળતાના ભાવમાં વર્તમાનમાં એક વાર ફાંસીની સજા તેનું ફળ પ્રાપ્ત નથી થતું. એ મરીને નરકમાં (જાય છે.) નીચે નરક યોનિ છે. નીચે (નરક) યોનિ છે. ત્યાં આગળ જેટલી પ્રતિકુળતા કરી એટલી પ્રતિકુળતા ભોગવવાના સ્થાનમાં જન્મ લેવો તેનું નામ નરક છે. બંદીજી! લોજીકથી વાત ચાલે છે હોં. જરી સમજમાં લક્ષમાં લેવું. એવી વાત નથી પણ તેને ખબર નથી ક્યારેય વિચાર કર્યો નથી.

શું પાપ, શું પુણ્ય, શું જડ, શું હું, બસ આ પણ હું, આ પણ હું, આ પણ હું, આ પણ હું. એમ માની ને ચોર્યાસીમાં અનંતવાર દુઃખી થઈ રહ્યો છે. હિંસાનંદ, અસત્યાનંદ-જૂઠું બોલીને આનંદ. પરંપરા ચાલે. એક જૂઠું બોલે તો તેને બચાવવા માટે બીજું, ત્રીજું, ચોથું, પાંચમું અને વળી મોટા માંઘાતા હોય જેને પુસ્તક બનાવ્યા હોય વાંચવા. જૂઠું જૂઠું હોય.

અસત્યમાં આનંદ માને તેનું નામ રૌદ્રધ્યાન. આનું નામ રૌદ્રધ્યાન. પહેલું આર્તધ્યાન હતું પરિણામ કાંઈક થોડાક મંદ. આ બહુ તીવ્ર પાપ. રૌદ્રધ્યાન છે ને? રૌદ્રધ્યાન. સમજાણું કાંઈ? અસત્યાનંદ. સ્તેયાનંદ, સ્તેય એટલે ચોરી. ચોરી કરીને મજા માનવી. રાજા સૂતો છે તો ઘરમાં જઈને ચોરી કરી આવ્યો. સમજાણું કાંઈ? ચોરી. સ્તેયાનંદ-સ્તેય એટલે ચોરી. ચોરી કરીને આનંદ માનવો. અત્યારે જુઓ ને? આ કાળા ચોર. આ બધા તમારે શું કહેવાય છે? કાળા બજાર ને, આહાહા! લૂંટારા.

કરે ચોરી અને હોંશીયારી માને જોયું કોઈને ખબર ન પડે. સરકારને ખબર ન પડે લ્યો! મેં આટલા પેદા કર્યા તે સરકારને ખબર ન પડે ચોપડાના પાના ફેરવે, એક પાનું લખે અને એક પાનું ખાલી. ખાલી સમજો છો ને. તમારે ઈન્કમટેક્સમાં ઘણા તપાસ કરવા પડતા હશે. તમને છેતરી જાય એવા ઘણાય ત્યાં હશે. સમજાણું કાંઈ? છેતરે કોણ કોઈને. પોતાને છેતરે છે. સમજાણું કાંઈ?

સ્તેયાનંદ અને વિષયસંરક્ષણાનંદ, વિષયસંરક્ષણાનંદ રૌદ્રધ્યાન. રૌદ્રધ્યાન મહાપરિણામ ઓલા વિષયના સંરક્ષણ, લક્ષ્મી, સ્ત્રી, કુટુંબ પૂરા પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષય રાખે. અમારું શરણ કરશે. વારંવાર પાંચ ઈન્દ્રિયનો સંગ્રહ કરવો એ રૌદ્રધ્યાન છે. માઠા પરિણામ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? મોહનભાઈ! વિષયનું સંરક્ષણ એટલે પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષયોનું સંરક્ષણ. તૈયાર આમ જુઓ તો, વાજા તૈયાર, વેશ્યા તૈયાર, ખાવાનું તૈયાર. એક રાજા હતો ને? આપણા માસ્તર નહોતા કહેતા? ક્યાં ગયા રતિભાઈ! કોઈક કહેતું હતું. આપણે માસ્તર કહેતા હતા. ખાવા બેસે ત્યારે પાંચ વિષય ભેગા થાય. વેશ્યા નાયતી હોય, કુલ બાગમાં બેઠો હોય, આહાહા! આહાર ઊંચો ખાતો હોય, સુગંધ પણ હોય, સાથે પાંચ. રતિભાઈ ! છે કે નહીં ? તમારા બાપ કહેતા હતા. ઈ કહેતા હતા કે એને પાંચ વિષય એક સાથે જોઈ. આ તે મૂઢ ! અરે તારો ઉપયોગ તો એકમાં લક્ષ જાય. રાગમાં. તે ફેરે ત્યાં બીજામાં લક્ષ જાય. એક હારે પાંચમાં ક્યાં લક્ષ તારું જાતું હતું. કટકે-કટકે વારાફરતી હોય. આ એક સાથે ન થાય. એકવાર લક્ષ સુગંધ ઉપર છે તો રસ ઉપર નહીં ને રસ ઉપર છે તો

ગંધ ઉપર નહીં ને ગંધ ઉપર છે તો સ્પર્શ ઉપર નહીં. વારાફરતી પાંચ ઈન્દ્રિયોને ભોગવે છે. વખાણ કરતા હતા કે ખૂબ સાધન છે.

બાગબગીચા-વેશ્યા નાચે, ખાય, વાજા વાગતા હોય એક હારે ખાવાનું...મૂઠ તે મૂઠ ! એકહારે આત્મામાં આનંદ પડ્યો છે જ્ઞાન શાંતિસાગર એને મૂકીને આવું રૌદ્ર ધ્યાન કરે છે તેનું ફળ નવું પાપ બંધાય છે માટે પાપને ઓળખીને પરને પર જાણીને. પુણ્યનો વિકલ્પ પણ શુભરાગ છે તે ઓળખીને મારી ચીજ તેનાથી જુદી છે. એવું તેનું શ્રદ્ધા જ્ઞાન કરવું તે આનું કહેવાનું પ્રયોજન છે.

(શ્રોતા : પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રશ્ન : અનુમાન જ્ઞાન દ્વારા આત્માનો નિર્ણય કરે તે અનુમાન જ્ઞાનને સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાય ?

ઉત્તર : અનુમાન જ્ઞાનને સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાય નહિ. સમ્યક્જ્ઞાન સાથે આનંદ હોય છે. આનંદ સહિતના જ્ઞાનને સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાય. પ્રત્યક્ષ પૂર્વકનું અનુમાન જ્ઞાન હોય તેને સમ્યક્જ્ઞાન કહેવાય છે. પ્રત્યક્ષ વિનાનું એકલું અનુમાન જ્ઞાન તે સમ્યક્જ્ઞાન નથી. પ્રવચનસારમાં (ગા.૧૭૨) અલિંગગ્રહણના બોલમાં પ્રત્યક્ષ વિનાના એકલા અનુમાન જ્ઞાનનો વિષય આત્મા નથી તેમ કહ્યું છે. ૩૧. (પરમાગમ સાર)

પ્રવચન નં:-૩૭, ગાથા-૧૪૦ થી ૧૪૨
ભાદરવા વદ ૧૩, તા:-૩-૧૦-૬૪, શનિવાર

પંચાસ્તિકાય ૧૪૦ ગાથા. આસ્રવપદાર્થની વ્યાખ્યા ચાલે છે. વર્તમાન ચાલે છે તો પાપાસ્રવની વાત ચાલે છે. પાપાસ્રવ. આ મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય, અશુભયોગ એ બધા ભાવ પાપાસ્રવ છે. તેનાથી નવા પાપ આવે છે તે દ્રવ્યપાપાસ્રવ છે. તેની વાત ચાલે છે. પહેલાં સંજ્ઞાની વાત કરી.

આત્માને કર્મના નિમિત્તના સંબંધથી તીવ્ર જે આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહની ગૃધ્ધિ થાય છે તે સંજ્ઞા પાપ છે, તે પાપ ભાવપાપ છે. તે ભાવપાપથી નવા દ્રવ્યપાપ આવે છે. લેશ્યા. તીવ્ર કષાયના ઉદયથી રંગાયેલી યોગપ્રવૃત્તિ છે તે લેશ્યા. યોગની પ્રવૃત્તિ છે કંપન. તેમાં કષાયથી રંગાયેલ ભાવ યોગપ્રવૃત્તિમાં તેનું નામ અહીંયાં લેશ્યા કહેવામાં આવી છે. અનુરંજિત=રંગાયેલી, કોણ? લેશ્યા. કષાયના ઉદયથી ક્રોધ, માન, માયા, લોભની તીવ્ર, અહીંયાં તીવ્રની વાત છે. રંગાયેલ યોગપ્રવૃત્તિ. આત્માના પ્રદેશ કંપન છે તેમાં કષાયનો રંગ ચડ્યો હોય તેનું નામ લેશ્યા કહેવામાં આવે છે. અહીંયાં પાપલેશ્યાનું કથન છે.

ત્રીજું પદ્મ ને શુકલ અને પુણ્યલેશ્યાનું પરિણામ છે. એ પુણ્યાસ્રવ છે. એ તો પહેલાં સાધારણ આવી ગયું. સમજાણું કાંઈ? હૈં? નથી ભલે લીધું પણ એ આવી ગયું છે, શુભભાવ. શુભભાવ લેશ્યા આવી ગઈ. ત્રીજું પદ્મ ને શુકલ એ શુભપરિણામ છે. તેનાથી નવા પુણ્યનો આસ્રવ આવે છે. આ નવા ત્રણના કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ પાપાસ્રવ છે. અહીંયાં, કહો, અમરચંદભાઈ! આત્માનું કંપન હોય છે ને? પ્રદેશ કંપન તેનું નામ યોગ. અને તેમાં કષાયથી રંગાયેલા પ્રવૃત્તિ યોગ તેને અહીંયાં લેશ્યા કહે છે.

કેવળીને પછી કષાય નહીં. પણ સાથે યોગ રહ્યો તે કારણે તેને પણ શુકલલેશ્યા કહેવામાં આવી છે. એક સમયનો આસ્રવ આવે છે ને તે તો શુભ આવે છે. અહીંયાં અશુભની વાત ચાલે છે. કષાયના તારતમ્ય મંદને કારણે. કષાયનું કાલે ઓલું દષ્ટાંત આપ્યું હતું ને? જાડનું. તારતમ્ય એટલે હિનાધીક કષાયના ભાવથી પાપના ત્રણ પરિણામ બન્યા. અને મંદ પરિણામ શુભમાં પણ હિનાધીકતા ત્રણ પ્રકારથી શુભભાવ બન્યા. પણ છે તે છએય લેશ્યા આસ્રવનું કારણ છે. તે ભાવાસ્રવ થાય છે. શુકલલેશ્યા હોય તો પણ ભાવાસ્રવ છે. સમજાણું કાંઈ?

અને પછી 'ઈન્દ્રિયવશત' ઈન્દ્રિયનું આધિનપણું એ પણ પાપાસ્રવ છે. આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન બેય પાપાસ્રવ છે. ત્યાં સુધી આવી ગયું. હવે વગરપ્રયોજને, ત્યાં આવ્યા. (-નકામું) શુભ કર્મથી અન્યત્ર (-અશુભ કાર્યમાં) દુષ્ટપણે જોડાયેલું જ્ઞાન; જ્ઞાનમાં અશુભ પરિણામનું જોડાણ બહુ જ એવા વિચાર કરી કરીને એવા સંકલેશ પરિણામ જ્ઞાનમાં લગાવો તેને અહીંયા દુષ્ટપણે જોડાયેલું જ્ઞાન (કહે છે.) તેનું નામ પાપાસ્રવ છે. જ્ઞાન દુષ્ટ પરિણામના વિચારમાં આમ બનાવવું ને આમ કરવું ને આમ કરવું એમાં લાગેલા તે

પણ અશુભપરિણામ પાપાસ્રવનું કારણ દ્રવ્યપાપાસ્રવ અને તે પોતે ભાવપાપાસ્રવ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? પોતાના જ્ઞાનની ક્ષયોપશમ દશા આવો પાપનો વિચાર કળા ને ધંધા ને તેમાં વિચાર કરવામાં લગાવી દેવો તે પાપ પરિણામ છે. કહો, પુનમચંદભાઈ! શું હશે એ? પાપપરિણામમાં બરાબર મગજનું સારું કામ કરે જ્ઞાનનું તો? કહ્યું ને જુઓ ને? વગરપ્રયોજને (નકામું) શુભ કર્મથી અશુભ એવી કલ્પના નિષ્પ્રયોજન છે.

મુમુક્ષુ :- પૈસા કમાવા તે નિષ્પ્રયોજન છે.

ઉત્તર :- તે નિષ્પ્રયોજન છે. પૈસા કમાવા શું? એવા સંચા બને ને આ બને ને એવું અહીં કરે ને, એવા કારખાના નાખવામાં જ્ઞાનનો ઉપયોગ લગાવે છે. એવા જ્ઞાનના ઉપયોગને અશુભ પરિણામ પાપાસ્રવ કહેવામાં આવ્યા તેનાથી નવા પાપ આવે છે.

મુમુક્ષુ :- દાન માટે કમાય તો?

ઉત્તર :- દાન માટે કમાવાનું કોણે કીધું? કુતરા મારીને ગાયને નાખવા, ગાય મારીને કુતરાને ધરાવવા. રળીને પછી કમાવું ને પછી દાન આપવું. એમ કોણે કહ્યું?

મુમુક્ષુ :-અશુભ જ છે.

ઉત્તર :- અશુભ જ છે. ધંધો શુભ ક્યે દિવસે હતો?

મુમુક્ષુ :- કમાયા વગર દાન કેમ આપે?

ઉત્તર :- કોણ કહે છે? દાનનું શું કામ છે? આ તો કુદરતે પાપથી આવ્યા હોય પછી રાગ મંદ કરીને દાનનો ભાવ હોય પુણ્ય થાય છે. દાન માટે કમાવું એમ કોણ કહે છે? સમજાણું? ઈષ્ટોપદેશમાં આવે છે અધિકાર ઈષ્ટોપદેશમાં. શાસ્ત્રમાં બધી વાત છે. કોઈ વાત છાની નથી. ઈષ્ટોપદેશમાં કહ્યું કે ઉપદેશ કોને કહે છે? દાન માટે કમાવું અને પછી દાન આપવું એ ઉપદેશ ઈષ્ટ નથી. હાથ બગાડીને પછી પાણીથી ધોવા છે. પહેલાં તો હાથ બગાડવા અને પછી ધોવા તેનો શું અર્થ? કોણ કહે છે કમાવું. કમાવાનો ભાવ જ પાપ છે. દુકાનના થડે બેસવું અને આમ ને આમ (કરવું) તે બધું પાપ છે.

એ બધા બીજા પરિણામ છે. કમાઈ તો તમારા માટે શું છે? તમારો શું અધિકાર છે? રાગ મંદ છે. તેથી શું? પાપ ક્યું એનું શું? એ ઈષ્ટોપદેશમાં બહુ જ લીધું છે. કોઈ એમ વિચાર કરે કે પહેલાં બહુ જ કમાઈ લઈએ પાંચ, દસ, પચ્ચીસ લાખ પછી આપશું. હવે છે તેમાં થોડી તૃષ્ણા ઘટાડે તો પુણ્ય થશે. કમાવાનું જેટલું દુકાને બેસવું અને તેની કળામાં ઉપયોગ લગાવવો. આવો ને આવો ને આવો ને. એવી મજુરી કરે છે. આવા મજુર લાવવા, આમ લાવવું, એ જ્ઞાનમાં ઉપયોગ લગાવી દેવો તે એકલો પાપભાવ છે.

મુમુક્ષુ :- છોકરાવને જવાબદારી

ઉત્તર :- છોકરાવને જવાબદારી શું? એ તો એકલું પાપ જ છે. છોકરો શું કરે, છોકરો કરે તો છોકરાને પાપ છે. છોકરા માટે બનાવવાની-કમાવાની કળા એકલું પાપ છે. નવા કર્મનો બંધ પડે છે. પાપભાવ છે. ક્યાં ગયા વાસુદેવભાઈ? પૈસાથી ઠીક થાય છે? સમજાણું કાંઈ? મૂળ દુકાને બેસવામાં કળા લગાવી દ્યે. આવું કરવું ને આવું કરવું ને આવું કરવું ને આવું કરવું ને. અને માલમાં મિશ્રણ કરવું ને શું કહેવાય, મરચામાં બીયાં

નાખવા, ચોખામાં ફણકી ભેળવવી. મહા અશુભપરિણામ, ભૂંડા ભાવ છે.

મુમુક્ષુ :- સાધારણ ભાવ કરે તો?

ઉત્તર :- સાધારણ ભાવ કરે તોપણ એ પાપના ભાવ છે જ. આ તો દુષ્ટ વિશેષ કહ્યા ને! આ તો તીવ્રની વાત ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ? પ્રયોજન એટલે, એ મફતનું જ કરે છે એમ એનો અર્થ. શુભકર્મને છોડી ને અશુભ કાર્યમાં દુષ્ટપણે જોડાયેલી જ્ઞાનની કળા ઉપયોગ. એમ આમ આમ જોડે. આવી કળા ને આવું કરવું ને આવું કરવું. પચાસ, લાખમાં લ્યો તો બે લાખ લગાવવા, બે લાખ બીજામાં લગાવવા, આમ લગાવવા, આમ લગાવવા. એ વ્યવસ્થા કરવાના પાપ ભાવની વ્યવસ્થા છે.

નાખે કોણ અને લ્યે કોણ? એમાં ભાવ જો પોતાના ક્ષયોપશમનો અનુભવ થયો હોય તો તેમાં લગાવી દ્યે છે. બીજા કોઈને ખબર નહીં પડે આમ કરો, આમ લાવો, આમ લાવો, આમ કરો, આમ કરો. એ બધી કળાનો ભાવ અશુભભાવ એકલું પાપ છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોને દે? કોણે કહ્યું? દેવાનું કહ્યું છે કોણે? અહીં તો કોઈને દેવાની વાત પણ ચાલતી નથી. અહીં તો પાપ જ્ઞાનમાં ઉપયોગ જોડવો એ પાપ (છે.) એટલી વાત ચાલે છે. દેહની વાત ચાલે છે ક્યાંથી આવ્યું? અંદરમાંથી આવ્યું, બળખા. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો હજી જ્ઞાનમાં વિકાસ કાંઈક કાંઈક થોડુંક શીખ્યો હોય ને? પાંચ-પચાસ વર્ષ સુધી આ પાપનું બધું. અનુભવનો લાભ પછી દુકાન ઉપર બેસીને છોકરાવને આપે. એને કળામાં લગાવવા આમ કરવું આમ કરવું. એ બધા એકલા દુષ્ટ પાપ છે. નવા નવા પાપના લોચા બને છે.

મુમુક્ષુ :- ભટકવા માટે શીખામણ આપે છે.

ઉત્તર :- ભટકવા માટે શીખામણ આપે છે. પોતાને ભટકવા માટે. તેને ચાર ગતિમાં ભટકવું છે. ક્યાં જાવું છે ને ક્યાં અવતાર કરશે એનું ભાન નથી. એટલું પાપ. કહો, સમજાણું કાંઈ?

અને સામાન્યપણે દર્શનચારિત્રમોહનીયના ઉદ્યયથી ઉત્પન્ન અવિવેકરૂપ મોહ, ભાન વિનાનો રાગ હોય કે મિથ્યાત્વ હોય બધું. આ ભાવપાપાસ્રવનો વિસ્તાર, એ ભાવપાપ આસ્રવના પરિણામનો વિસ્તાર કહ્યો છે. એ દ્રવ્યપાપાસ્રવના વિસ્તારને દેનારો (પ્રણામ કરવાવાળો) છે. તેને દ્રવ્યપાપનું દાન મળે છે. દ્રવ્યપાપ રજકણો પાપના તેની સાથે પહોંચે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? (અર્થાત્ ઉપરોક્ત ભાવપાપાસ્રવરૂપ, જુઓ! ઉપર કહ્યા સંજ્ઞા, લેશ્યા, વિષયા, ચિંતા, મોહ બધું. આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન વગેરે. અનેકવિધ ભાવો તેવા તેવા અનેકવિધ દ્રવ્યપાપાસ્રવમાં નિમિત્તભૂત છે.) જેવા જેવા અનેકવિધ પાપભાવ કર્યા એવા નવા આવરણમાં અનેકવિધમાં તે નિમિત્ત પડે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- તો તો જગતમાં બધો વ્યવહાર અટકી જાય.

ઉત્તર :- જગતમાં કોણ અટકે છે? જગતમાં તારી અટકણવાળો ઉત્પાદ છે ને. એમ અહીં તો કહે છે. જગત તો ચાલે જ છે. જગત કોનાથી ચાલે છે? તારાથી ચાલે છે?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- પણ શું કામ કરે? દાન દયે તો ન દયે. આજીવિકા થાય છે તો તેમાં શું છે?.....

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નથી થતાં. અને તેમાં શું? પચાસ રૂપિયા મળે તો પાંચ રૂપિયા દાન દયે. તેમાં શું? પણ એવા વિશેષ પાપ કરીને કરવું એ ભાવ છે નહીં.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ન આપે તો કોણ ના પાડે. ન આપે. પણ પાપ પરિણામ કરવા તે વાત છે નહીં. દાન ન આપે તો ભલે ન આપે. પોતાની પાસે (ન હોય તો ન આપે.)

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ પણ પાપ છે. ન્યાયથી કરે તે પણ પાપ. પાપ આ તો તીવ્ર, મંદની વાત છે. એ પણ પાપ છે. ન્યાયથી કમાય પણ પાપ છે ને એકલા બસ. આવા પુત્ર માટે, આબરૂ માટે, ખાવા માટે, પીવા માટે કમાય છે. એકલું પાપ છે. કેટલાકને તો એવા લોહવાટ થઈ જાય કે ચોવીસ કલાક ઘંઘામાં મશગુલ! ચોવીસ કલાક મશગુલ! રાત્રે સપના પણ એવા આવે. આવા લીધા, લે, પોતાનું કપાળ ફાડી નાખે. હોય ને, સૂતેલા હોય જાગે. કપડા ફાડે.

એ પાપની ગૃધ્ધિ સપનામાં પણ એ પરિણામ આવે તો પાપ છે. સપનામાં પણ એ પરિણામ આવે આવા, આવા, આવા, આવા, આવા એકલા પાપનો બોજો લાગે છે. સમજાણું કાંઈ? પાપને જાણવું. પાપ એ છે તેનાથી આત્મા ભિન્ન છે. આત્માનું જ્ઞાન કરે તો પાપપરિણામ મંદ થયા વગર રહે જ નહીં.

જેમાં પાપ નથી એવા આત્મા અખંડાનંદ જ્ઞાનઆનંદકંદ નિજ સંપદાથી ભરેલો એવી દૃષ્ટિ કરે તો અનંતાનુબંધીનો દોષ તો ટળી જાય. મંદ રાગ થયા વગર રહે નહીં. ભલે અશુભ હોય. તીવ્ર જે અનંતાનુબંધીનો હતો તેવો ને તેવો રહેતો નથી. જ્ઞાનીને પણ રાગ તો આવે છે, પાપ પણ થાય છે. તીવ્ર નથી થતો. પોતાનો જ્ઞાયકભાવ શુદ્ધ સ્વભાવની દૃષ્ટિની અધિકતાને કારણે વિકારની તીવ્રતાના પરિણામ તેને થતાં નથી. એકત્વબુદ્ધિથી નથી થતાં. પુણ્ય થાય છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોઈને લાગુ પડતા નથી. એકલાને પાપ લાગે. દસ માણસ માટે કમાતો હોય તો પાપના દસ ભાગ પડતા હશે કે નહીં, એ વાસુદેવભાઈ! એને પૂછો ને એનું કુટુંબ મોટું છે. સાત ભાઈઓ ને છ વહુઓને. છ છે ને શું છે? મોટું કુટુંબ છે. લ્યો! આ હીરા માટે દસ છોકરા માટે રળે તો આ પાપના દસ ભાગ પડતા હશે કે નહીં?

મુમુક્ષુ :- રૂપિયાના પડે.

ઉત્તર :- રૂપિયાના ભાગ પડે પાપના નહીં. પાપ સળંગ એકલું તેને. વીસ ખાય તો કમાવાના એકલાના પાપના એકલા એક ભાગીદાર છે. વીસ ભાગ નહીં. ખવડાવે શું? કોણ ખવડાવે છે? ખાય તોપણ ખાવાવાળાનો ભાવ ભિન્ન. એક દીવામાંથી બીજો દીવો ક્યારે થાય. બીજો ભિન્ન છે.

મુમુક્ષુ :- બચી જાય તેમાંથી?

ઉત્તર :- નહીં, નહીં, નહીં ક્યાં બચી ગયા? એ પણ ખાવાવાળાના પિતાજી સારું કમાયા તો અમને સારું છે તે પણ પાપ તેનું છે.

મુમુક્ષુ :- અનુમોદન છે.

ઉત્તર :- અનુમોદન તેનું પાપ તેની પાસે રહ્યું. ખાવાનો ભાવ પાપ છે કે નહીં? ભોગવવું ભોગવવું, અમારા પિતાજી કમાયા, બહુ જ સારું કર્યું તે પણ પાપ પરિણામ છે. આનું ભિન્ન પાપ, આનું ભિન્ન પાપ. ભાગ નથી પડતા કે તેણે આટલું કર્યું પંદર માટે કર્યું તો પાપમાં પંદર ભાગ પડી જાય.

મુમુક્ષુ :- પંદર પાપમાંથી તો બચી ગયા ને?

ઉત્તર :- બિલકુલ નહીં. બચે શું? ધૂળમાં? પંદર પણ માને છે કે અમારા પિતાજી કમાયા. ઠીક કર્યું તો તેનું અનુમોદન કરવાવાળા પણ પાપી છે. અશુભભાવવાળા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- કમીશન લાગે છે.

ઉત્તર :- ત્યાં કમીશન બમીશન લાગતું નથી. કોઈને કારણે અમે શું કરીએ, વીસ માણસો માટે હું એકલો કમાવાવાળો છું. તો ભાર થોડો તેને પણ પડશે. બીજાને પણ પડશે એમ છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- એક કમાય ને બધા ખાય

ઉત્તર :- ખાય. એક કમાવે અને પોતાના પાપનો ભોગવટો કરે. પાપનો ભોગવટો કરે. તેમાં બીજામાં શું છે? જેટલા પ્રકારના અનેકવિધ પાપાસ્રવ પરિણામ કરે છે. એટલા પ્રમાણમાં અનેકવિધ નવા કર્મના, જુઓ! અનેકવિધ લખ્યું છે ને? બેય. અનેકવિધ પાપાસ્રવ તેવા અનેકવિધ દ્રવ્યપાપાસ્રવ. જેવી જેવી દૃષ્ટતા આદિ. સંજ્ઞા, લેશ્યા આદિની છે એ પ્રમાણમાં નવા પાપાસ્રવ થાય છે. કોઈનો કોઈમાં ભાગ પડતો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

છોકરો કમાણો હોય અને તેણે કોઈ દાનનો ભાવ મંદ કર્યો હોય તો તેના પિતાને કાંઈક લાભ મળે એવું જરાપણ નથી. કાંઈ જરાપણ નહીં એના બાપાને. એના બાપાને કે આ કરોડ પેદા કર્યા તો ઠીક રહ્યું. એમાં પાપનો ભાવ, ભાવ પોતાનો એનું પાપ એને લાગે. અને એને એમ થયું કે બે લાખ દીઠા તો ઠીક થયું એટલા ભાવ થોડા કર્યા હોય તો એ શુભભાવ હોય. પોતાના શુભ હો! પેલાને કારણે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો સ્વતંત્ર વાત છે. કોઈને કારણે કોઈ મિશ્રણ મિશ્રણ હોતું નથી. લ્યો! આસ્રવપદાર્થ પૂરો થયો. તેની ઓળખાણ કરાવી. હવે સંવર પદાર્થ. સંવરમાં પણ પાપસંવરની પહેલી ગાથા છે. સર્વથા સંવર નહીં.

ગાથા-૧૪૧

अथ संवरपदार्थव्याख्यानम् ।

इन्दियकसायसण्णा णिग्गहिदा जेहिं सुट्टु मग्गम्हि।

जावत्तावत्तेसिं पिहिदं पावासवच्छिदं॥१४१॥

ઇન્દ્રિયકષાયસંજ્ઞા નિગૃહીતા યૈઃ સુષ્ટુ માર્ગે ।

યાવત્તાવત્તેષાં પિહિતં પાપાસ્રવચ્છિદ્રમ્ ॥ ૧૪૧ ॥

અનન્તરત્વાત્પાપસ્યૈવ સંવરાખ્યાનમેતત્ ।

માર્ગો હિ સંવરસ્તન્નિમિત્તમિન્દ્રિયાણિ કષાયાઃ સંજ્ઞાશ્ચ યાવતાંશેન યાવન્તં વા કાલં નિગૃહ્યન્તે તાવતાંશેન તાવન્તં વા કાલં પાપાસ્રવદ્વારં પિધીયતે । ઇન્દ્રિયકષાયસંજ્ઞાઃ ભાવપાપાસ્રવો દ્રવ્યપાપાસ્રવહેતુઃ પૂર્વમુક્તઃ । ઇહ તન્નિરોધો ભાવપાપસંવરો દ્રવ્યપાપસંવરહેતુ-સ્વધારણીય ઇતિ ॥૧૪૧॥

હવે સંવરપદાર્થનું વ્યાખ્યાન છે.

માર્ગે રહી સંજ્ઞા-કષાયો-ઈન્દ્રિયો નિગ્રહ કરે,

પાપાસ્રવનું છિદ્ર તેને તેટલું રૂંધાય છે. ૧૪૧.

અન્વયાર્થ :- (યૈઃ) જેઓ (સુષ્ટુ માર્ગે) સારી રીતે માર્ગમાં રહીને (ઇન્દ્રિયકષાયસંજ્ઞાઃ) ઈન્દ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓનો (યાવત્ નિગૃહીતાઃ) જેટલો નિગ્રહ કરે છે, (તાવત્) તેટલું (પાપાસ્રવચ્છિદ્રમ્) પાપાસ્રવનું છિદ્ર (તેષામ્) તેમને (પિહિતમ્) બંધ થાય છે.

ટીકા :- પાપની અનંતર હોવાથી, પાપના જ સંવરનું આ કથન છે (અર્થાત્ પાપના કથન પછી તુરત જ હોવાથી, અહીં પાપના જ સંવરનું કથન કરવામાં આવ્યું છે).

માર્ગ ખરેખર સંવર છે; તેના નિમિત્તે (-તેના અર્થે) ઈન્દ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓનો જેટલા અંશે અથવા જેટલો કાળ નિગ્રહ કરવામાં આવે છે, તેટલા અંશે અથવા તેટલો કાળ પાપાસ્રવદ્વાર બંધ થાય છે.

ઈન્દ્રિયો કષાયો અને સંજ્ઞાઓ-ભાવપાપાસ્રવ-દ્રવ્યપાપાસ્રવનો હેતુ (-નિમિત્ત) પૂર્વે (૧૪૦ મી ગાથામાં કહ્યો હતો; અહીં (આ ગાથામાં) તેમનો નિરોધ (-ઈન્દ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓનો નિરોધ)-ભાવપાપસંવર-દ્રવ્યપાપસંવરનો હેતુ અવધારવો (-સમજવો). ૧૪૧.

ગાથા-૧૪૧ ઉપર પ્રવચન

ઈન્દ્રિયકસાયસંજ્ઞા નિગૃહીતા જેહિં સુષ્ટુ મર્ગમ્હિ ।

જાવત્તાવત્તેસિં પિહિદં પાવાસવચ્છિદ્રમ્ ॥૧૪૧॥

ટીકા :- જેટલો કાળ અને જેટલો ભાવ. પાપની અનંતર હોવાથી, પહેલાં પાપની વ્યાખ્યા કરી. તેના પછી આવવાવાળી આ ગાથા. પાપના જ સંવરનું આ કથન છે. પાપ રોકવાનું કથન છે. સર્વથા પાપ-પુણ્ય નહીં. એકલો પાપ રોકવો. અશુભભાવ ન થવો. અશુભભાવ ન હોય તેટલો પાપ રોકે છે. એટલું.

સર્વથા પાપસંવર રોકે એ તો શુભ-અશુભ બન્ને રોકી દયે તો સર્વથા સંવર છે.

મુમુક્ષુ :- પાપને

ઉત્તર :- હા, પાપસંવર. પાપને રોકે એટલું અશુભભાવનું ન આવવું, ન થવું. અશુભભાવનું ન થવું એ પણ એટલું પાપનો સંવર ભાવ છે. અને નવા એટલા આવતા નથી તો પાપનો એટલો આસ્રવ રોકાઈ ગયો. પાપની અનંતર હોવાથી, પાપના જ સંવરનું આ કથન છે. અર્થાત્ પાપના કથન પછી તુરત જ હોવાથી, અહીં પાપના જ સંવરનું કથન કરવામાં આવ્યું છે.

પાપનો સંવર. સમ્યક્દષ્ટિની વાત છે, હોં! જ્ઞાનીને પાપનો સંવર હોય છે. અજ્ઞાનીને તો હોતો જ નથી.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાનીને ન થાય?

ઉત્તર :- અજ્ઞાનીને ક્યાં સંવર ફંવર છે. મિથ્યાત્વનો આસ્રવ આવે છે. મિથ્યાદષ્ટિ રાગમાં ઠીક માને છે. પાપમાં મજા માને છે. અમને બહુ જ અનુકુળ છે.

મુમુક્ષુ :- પાપના ઘટવાથી અશુભ તો ઘટે છે.

ઉત્તર :- સંવર નથી. માર્ગ ખરેખર સંવર છે. જુઓ! ભાષા. માર્ગ તો વાસ્તવમાં સંવર છે. મોક્ષનો માર્ગ તો વાસ્તવમાં સંવર છે. આસ્રવ તો વાસ્તવમાં બંધનો માર્ગ છે. અહીંયાં સંવર છે. જુઓ! જેટલો તેમાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ રોકાઈ જાય અને સમ્યક્દર્શનમાં અરાગી પ્રવૃત્તિ હોય એ જ એક સંવર માર્ગ છે. બાકી કોઈ સંવરમાર્ગ મોક્ષમાર્ગ છે નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ? શુભમાં પણ એ લોકો લગાવે છે. શુભમાં પણ થોડો સંવર છે એમ લગાવે છે. અહીં તો માર્ગ વાસ્તવમાં સંવર છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- આ છે ને પાઠમાં છે.....માર્ગ આત્મામાં શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ પુણ્ય-પાપના રાગ રહિત પોતાના સ્વભાવનું અંતર પૂર્ણાનંદને દષ્ટિમાં સ્વીકાર કરીને, સ્વરૂપ તરફની સાવધાની કરીને જીતવું, લીન થવું એ જ એક સંવર મોક્ષનો માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ?

સંવર માર્ગ કીધો જુઓ! મિથ્યાત્વ અને રાગનો નિરોધ એટલે ઉત્પત્તિ ન થવી અને સમ્યક્દર્શન અને વીતરાગી પરિણાતિની ઉત્પત્તિ થવી એ જ એક સંવર માર્ગ છે. બીજો કોઈ માર્ગ છે નહીં. ક્યાં કોનો માર્ગ? પૂર્ણ પરમાત્મપદ પામવાનો માર્ગ. પૂર્ણ મોક્ષ દશા પામવાનો માર્ગ એ શુભાશુભ વિકલ્પ રાગ અને નિમિત્તથી ખસીને સ્વભાવ પૂર્ણાનંદ એ તરફનો ઝૂકાવ જેટલે અંશે દષ્ટિ થઈ સ્થિરતા એટલે અંશે માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ?

જેને સંયોગ અને નિમિત્ત ઉપરનું જોર છે તે ત્યાંથી દષ્ટિ નહીં હટાવે. અને જેને શુભપરિણામમાં કોઈ લાભની બુદ્ધિ છે તે પોતાની પર્યાયથી બુદ્ધિ નહીં હટાવે. જેને પોતા સિવાય પર ચીજ છે, તે મારા કોઈ પણ કાર્યમાં લાભ-મદદ કરે છે એવી દષ્ટિ છે તો સંયોગથી નહીં હટે. અને જેને પોતાના પરિણામમાં શુભરાગની મંદતા હોય તેનાથી લાભ માનશે તેને પરિણામ ઉપરથી દષ્ટિ નહીં હટે. તેને ક્યારેય સંવર નહીં થાય. કહો.

મુમુક્ષુ :- માર્ગ કાંઈ લાંબાટૂંકો હોય છે?

ઉત્તર :- હા, કોઈને કાળ થોડો લાગે કોઈને કાળ વધારે લાગે, લાંબો ટૂંકો. માર્ગ બીજો નહીં. માર્ગ એ જ એક જ. વાંકો-ચૂંકો નહીં. એ તો તમારા વાંકાનો માર્ગ છે. એમ એક જણાએ કહ્યું હતું. અહીંના સોનગઢવાળાને પૂછ્યું ઓલાને, એ ટેઢાનો (વાંકાનો) માર્ગ છે. નામ ન પાડે પણ ટેઢાના (વાંકાના) માર્ગમાં શું કહેવું છે એ પાછો ઓલો પૂછે નહીં ને એમ ને એમ ચાલે. ટેઢા શું કહે છે એ પગદંડીનો. એ એનો જવાબ જલ્દીનો છે કે શું છે? તેણે જવાબ એવો આપ્યો.

મુમુક્ષુ :- પગદંડી એટલે જલ્દી.

ઉત્તર :- છે તો તેમ. પણ કોઈ પગદંડીમાં ઘુસી પણ જાય રસ્તામાં એવો કોઈ મળે તો. એમ કે કોઈએ પૂછ્યું કે આ કાનજીસ્વામી એવો માર્ગ કહે છે ને? વાંકા-ચૂંકાનો રસ્તો છે. પગદંડી તો સીધી થઈ જાય. આડા રસ્તા મળે, મેળામાં ખાડમાં સીધા ચાલ્યા જાય. તેનો કહેવાનો અર્થ બીજો છે, હોં! આહાહા! એમ કે ત્યાં ચડી જાય અને આ તો અમે જે કહીએ છીએ તે ઠોસ માર્ગ. ધોરી માર્ગ. ચાલ્યા જાય બસ, પહોંચે પહોંચે ને પહોંચે એમ. અરે ભગવાન! આ તો એક જ માર્ગ છે. રાગ માર્ગ કહો, કેડી માર્ગ કહો. પગદંડી કહે છે ને? પગદંડી. પગદંડીનો માર્ગ.

એ ભગવાનઆત્મા નિમિત્તનો પ્રેમ છોડીને, પુણ્યનો આગ્રહ છોડીને-શુભભાવનો. પોતાના સ્વભાવની દૃઢતામાં પ્રવેશ કરે, એ એક જ માર્ગ છે. બસ! બીજો કોઈ માર્ગ ત્રણકાળમાં નથી. સમજાણું કાંઈ? તેથી કહ્યું કે માર્ગ તો વાસ્તવમાં સંવર છે. દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત વિકલ્પ એ સંવર નહીં. એ માર્ગ નહીં. એ પુણ્યાશ્રવ છે. બંધ માર્ગ છે. એ માર્ગ નહીં. અહીં મોક્ષનો માર્ગ કહેવો છે ને? સમજાણું કાંઈ?

કાંઈ એણે વિચાર કર્યો નહીં અને એમ ને એમ જિંદગી ચાલી જાય. થોભે. ઓહો! આવો અવસર! અબજો કરોડો રૂપિયા આપે તોપણ તેની કિંમત (અંકાતી) નથી. એક દાખલો આમાં ક્યાંક આવ્યો છે ને! ઓલા ટોલ્સટોય પાસે ગરીબ માણસ ગયેલો. ગરીબ (માણસ). ટોલ્સટોય હતા ને? આહા! એની પાસે ગરીબ માણસ ગયો. (અને કહ્યું) મારી પાસે કાંઈ નથી, મારી પાસે કોઈ ચીજ પણ નથી. મને કોઈ પાસેથી કાંઈક અપાવો. સારું ભાઈ! એક તમારી આંખ આપો ને તો ડોક્ટર દસ લાખ આપશે. અરરર! આંખ આપવાની? તારો એક પગ આપીશ તો તેના તને બે લાખ આપશે. પગ કેમ આપવો? તારો એક હાથ આપીશ તો પાંચ લાખ આપશે. એ કેમ અપાય? તું કહેતો હતો ને તારી પાસે કાંઈ નથી? આટલી કિંમતી ચીજ તો તારી પાસે છે. એવો એક ટોલ્સટોય થયો ને? હા એ. ઓલો કહે મારી પાસે તો પાઈ (એક પૈસો) પણ નથી. અમે તો ગરીબ છીએ મારી પાસે તો કાંઈ જ નથી. કોઈ પાસેથી અપાવો મહારાજ! તારી પાસે કાંઈ નથી? એક એક ચીજની આટલી કિંમત છે તોપણ તું કહે છે કે અમારી પાસે કાંઈ જ નથી. એક આંખ આપ આંખ. બીજાને તો કામ આવશે. તારે શું છે? તારી પાસે તો કાંઈ ચીજ છે નહીં. આંખ આપીએ તો અમે આંધળા થઈ જઈએ, પગ આપીએ તો લુલા થઈ જઈએ. પણ પૈસા મળે છે કે નહીં? કિંમત મળે છે ને કિંમતની કિંમત થઈ જાય. અરે! પણ કિંમત આપીને પછી કોણ ભોગવે? ત્યારે પછી ભાઈ! તારી પાસે નથી એમ નથી. કિંમતી ચીજ બહુ જ પડી છે. સમજાણું કાંઈ? એ પૈસા દેવા-લેવાથી મળતી નથી. પૈસા આપવાથી મળે છે? એક કરોડ, આંખ મળે છે આંખ? ચલાવે છે એ તો. પુણ્યનો ઉદય હોય તો કોઈ ત્યાં

ચલાવે છે ને? કહો, સમજાણું કાંઈ?

કહે છે કે માર્ગ તો વાસ્તવમાં સંવર છે. માર્ગની પ્રભાવના કહ્યું હતું ને ભાઈ? છેલ્લી ગાથામાં છે ને? ૨૬૬ પૃષ્ઠ. ૨૬૬ પૃષ્ઠ છે. એ આપણે એક વાર કહ્યું હતું. (ગાથા-૧૭૩ની ટીકાનો બીજો પેરેગ્રાફ.)

માર્ગ એટલે પરમ વૈરાગ્ય કરવા પ્રત્યે ઢળતી પારમેશ્વરી પરમ આજ્ઞા. લ્યો! એ માર્ગ છે ને? ૧૭૩ ગાથાની પહેલી ટીકાની લીટી છે. ૧૭૩ ગાથા અને પાના નં ૨૬૬ છે. નીચેની બે લીટી. તદ્દન નીચેની. માર્ગ એટલે પરમ વૈરાગ્ય કરવા પ્રત્યે ઢળતી પારમેશ્વરી પરમ આજ્ઞા. શું જુઓ! નિમિત્ત અને રાગથી ખસીને પોતાના સ્વભાવમાં આવવું તે માર્ગ છે. છે ને અમરચંદ્રભાઈ? માર્ગ ભગવાનની આજ્ઞા પરમ વૈરાગ્ય. વિકલ્પથી, નિમિત્તથી, સંયોગથી, ભેદથી ખસીને પોતાના સ્વભાવમાં ઢળવું તેનું નામ માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? ૨૨૫(પેઈજ)માં છે. એ આવી ગયું છે પહેલાં? હવે આવશે નહીં? ૨૨૫(પેઈજ).

એ તો જીવસ્વભાવમાં નિયત ચારિત્રરૂપ હોવાને લીધે નિશ્ચયથી મોક્ષમાર્ગ છે. એ શબ્દ આવે છે ને? ૧૫૪ માં આવ્યું. આપણે ચાલી ગઈ. ૧૫૪ ગાથા. જીવસ્વભાવમાં નિયત ચારિત્રરૂપ હોવાને લીધે નિશ્ચયથી મોક્ષમાર્ગ છે. દેખો! આપણે ૧૫૪(ગાથા)થી ચાલ્યું. કલાસમાં. ૧૫૪ ગાથા. તેની ટીકાની લીટી. ટીકાની પછી. આ મોક્ષમાર્ગના સ્વરૂપનું કથન છે. જીવસ્વભાવમાં નિયત ચારિત્ર તે મોક્ષમાર્ગ છે. ૧૫૪ ગાથા નથી મળતી? ૧૫૪ ગાથાની ટીકા ક્યાં આવી? આટલા શબ્દ લેવા છે.

નિયત-નિશ્ચય. પોતાના જ્ઞાતા-દષ્ટા સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ તેમાં નિયત-નિશ્ચય ચારિત્ર તે મોક્ષમાર્ગ છે. તેમાં ચારિત્ર આવ્યું. દર્શન જ્ઞાન તો પહેલાં આવી ગયા? સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બહારમાં શું છે? અંદરમાં બધું પડ્યું છે. આખો ભગવાન અંદરમાં પડ્યો છે. પૂર્ણાનંદ પ્રભુ એક સમયની પર્યાયમાં પણ પૂર્ણ આવતો નથી. તો બહારમાં ક્યાંથી ઘુસી ગયો? સમજાણું કાંઈ?

આવો મહાન પ્રભુ! ચૈતન્ય મહાપ્રભુ! તેનો જો મહાન ત્રિકાળ જ્ઞાતા-દષ્ટા આનંદ આદિ સ્વભાવ તેમાં નિશ્ચય ચારિત્ર. જુઓ! ઓલા વિકલ્પ વ્યવહાર ચારિત્ર નહીં એમ કાઢવા માટે કહ્યું. વ્યવહાર પંચમહાવ્રત વિકલ્પ એ મોક્ષમાર્ગ નહીં. એમ કહ્યું. આ કોણ જાણે ક્યાંથી કાઢે છે આ? સમજાણું કાંઈ?

એકલા સ્વચૈતન્ય પ્રભુ તેનો આશ્રય લઈને જે ચારિત્ર થયું તે જ મોક્ષમાર્ગ છે. તન્મયતા. જેટલો જ્ઞાતા-દષ્ટાનો સ્વીકાર આવે તેમાં જેટલી લીનતા થઈ જાય, દષ્ટિપૂર્વકની વાત છે ને? દષ્ટિમાં તો જામ્યો છે કે 'ચરિત ખલુ ધમ્મો' આ આત્મા છે. અને પછી લીનતા થઈ જાય બસ તેજ મોક્ષમાર્ગ છે. ચારિત્ર મોક્ષમાર્ગ. બસ એક જ. અને ધર્મનું કારણ સમ્યક્દર્શન જ્ઞાન. એ તો પહેલાં થયું હોય. સ્વભાવની પ્રતીત અને જ્ઞાન પછી સ્વભાવમાં લીનતા, એક જ ચારિત્ર મોક્ષનું નિશ્ચય ચારિત્ર એક જ મોક્ષનો માર્ગ છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ક્યાં હતું ધૂળમાં, સુખ શું? જુદા જુદા પ્રકારના હથીયાર વાગે છે. વાગે છે અંદર. ચારેકોર. આ જુદા જુદા પ્રકારનું સુખ કહે છે પૈસાવાળાને. છોકરાનું સુખ, લ્યો! ઓહોહો! એનો છોકરો બાંધે છે ને

બીજું કાંઈક. આહા! રાજકુમાર જેવો છે ને છોકરો. બાપ એવો રૂપાળો નથી. છોકરો રૂપાળો છે. આવા તે પુણ્ય લઈને આવ્યો છે ને. માણસ એમ કહેતા હતા. પુણ્ય લઈને આવ્યો છે. રાજકુમાર દેખાય છે અત્યારથી. કહે રાજનો કુમાર. એમના દીકરાનો દીકરો નાનો. કરોડપતિને ઘરે આવ્યો. લઈને આવ્યો છે ને પુણ્ય. પુણ્યના સોજા. ધૂળમાંય સુખ નથી. મફતનો માને છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો વજન આપણે માર્ગ વાસ્તવ કહો કે ખરેખર કહો, ખરેખર કહો કે નિશ્ચયથી કહો. સમજાણું કાંઈ? માર્ગ તેજ સંવર: 'હી'નો વાસ્તવ અર્થ કર્યો ને? 'હી' અર્થ વાસ્તવ કર્યો. ખરેખર ઠીક છે. ખરેખર કહો, વાસ્તવ કહો, યથાર્થ કહો. માર્ગો સંવર હી એટલો શબ્દ સંસ્કૃતમાં છે. માર્ગો હી સંવર. સમજાણું કાંઈ? પહેલાં બે શબ્દ મુકી દઈને. અનન્તરત્વાત્પાપસ્યૈવ સંવરાખ્યાનમેતત્ । પછી માર્ગો હી સંવર નિશ્ચયાત્મા 'હી હી ખલુ નિશ્ચય યથાર્થ વસ્તુ' એક ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, સ્વભાવ તેમાં જ લીનતા. દષ્ટિની, જ્ઞાનની અને સ્થિરતાની. બસ એ જ એક સંવર. એ જ એક માર્ગ છે. બાકી બીજા માર્ગ (છે નહીં). વચ્ચે શુભ રાગાદિ, દયા, દાનના વિકલ્પ આવે એ બધા પુણ્યાશ્રવ છે, બંધનું કારણ છે. સંવર નહીં, મોક્ષનો માર્ગ નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ?

તેના નિમિત્તે અથવા તો તેના હેતુથી ઈન્દ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓનો જેટલા અંશે, જુઓ! અહીં પાપાશ્રવની વાત છે ને? અહીં સર્વથા પુણ્ય-પાપથી રહિત નથી લીધું. પછી લેશે. પાંચ ઈન્દ્રિયોના ત્રીવ્ર પાપથી હટવું અને કષાયોમાં ત્રીવ્ર કષાયથી હટવું અને સંજ્ઞાઓમાં જે ત્રીવ્ર કષાય છે ને તેનાથી હટવું. જેટલા અંશે અથવા જેટલો કાળ, બે શબ્દ લીધા છે. યાવત્, તાવત્ જેટલા અંશે સમ્યક્દર્શનપૂર્વક, પોતાના આત્માની શ્રદ્ધા જ્ઞાનપૂર્વક જેટલા અંશે પાપાશ્રવથી હટે છે, તેટલો કાળ નિગ્રહ કરવામાં આવે છે. પાપ પરિણામને રોકે છે. અથવા પાપ પરિણામ ઉત્પન્ન થવા દેતા નથી. તેટલા અંશે અથવા તેટલો કાળ પાપાશ્રવદ્વાર બંધ થાય છે. આહાહા!

શુભભાવ હોય અંદર વિચાર મનનમાં અંતર ઊઠે છે તો શુભભાવ હોય તો તેટલો પુણ્યાશ્રવ છે. પણ જેટલા અંશે તે પાપ તરફથી પરિણામ હટી ગયા છે તેટલા અંશે તેટલો કાળ પાપનો નિરોધ એવો સંવર કહેવામાં આવે છે. દષ્ટિપૂર્વક હોં!

મુમુક્ષુ :- પાપનો સંવર.

ઉત્તર :- હા, પાપનું રોકાઈ જવું થયું. પાપમાં હા. શુભપરિણામમાં ઓલા અશુભથી હટ્યો એટલા પાપ ઘટી ગયા. પણ તે દષ્ટિથી હોં!

મુમુક્ષુ :- માર્ગપૂર્વક છે.

ઉત્તર :- પણ એ તો પહેલાં માર્ગ એ માર્ગ વિનાની વાત પણ ક્યાં છે? એ અંદર સ્વભાવ સન્મુખ દષ્ટિ થઈ છે, તેમાં ખરેખર તો તેનાથી રોકાયો પણ ત્યાંથી પાપપરિણામ ન કર્યા તો એટલો પાપાશ્રવ રોકાઈ ગયો. એનાથી બે સંબંધ બતાવ્યા. બેનો સંબંધ. સમજાણું કાંઈ?

અહીં પાપાશ્રવ રોકાયો તો એટલો દ્રવ્યાશ્રવ પાપથી ન થયો. સમજાણું કાંઈ? અજ્ઞાનીની તો વાત જ છે નહીં. અજ્ઞાનીની દષ્ટિમાં તો પુણ્ય-પાપના પરિણામ પર જ તેની દષ્ટિ પડી છે. તેના પાપપરિણામ હટયા

તો પાપાસ્રવ રોકાઈ ગયા એને તો એ છે જ નહીં. તેને તો મિથ્યાત્વનો આસ્રવ હંમેશા ચાલુ જ છે. મિથ્યાત્વ અને અનંતાનુબંધીની પ્રકૃતિ કેટલી થઈ એકતાલીસ? મિથ્યાદષ્ટિને તો હંમેશા એકતાલીસ પ્રકૃતિ બંધાય છે. દયા, દાન, ભક્તિના પરિણામ હોય તોપણ તેને એકતાલીસ પ્રકૃતિ મહાસંસારની બંધાય છે. અને જ્ઞાની લડાઈમાં હોય તોપણ એકતાલીસ પ્રકૃતિનો સંવર એ સમયે પણ છે.

મુમુક્ષુ :- પાપાસ્રવ રોકવાથી ઈન્દ્રિય નિગ્રહ થયો ને.

ઉત્તર :- ના ના. નિગ્રહનો અર્થ એ થયો. પોતાના અતીન્દ્રિય સ્વરૂપનો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન થયો છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ના એ નહીં એ નહીં. એ ઈન્દ્રિય તરફ નહીં. પહેલી હજી આ વાત છે. કે આત્મા, આત્મા માર્ગ સંવર લીધો છે. દષ્ટિમાં અખંડાનંદ શુદ્ધ રાગનો કર્તા હું નહીં. પરની ક્રિયાનો કર્તા હું નહીં. એવી દષ્ટિ અનુભવમાં આવી છે. તેને ઈન્દ્રિય તરફથી ખસે છે તો પાપાસ્રવ રોકાય છે. બસ એટલું. અજ્ઞાનીને તો હટતા જ નથી. તેને તો શુદ્ધદષ્ટિ છે જ નહીં ને.

અજ્ઞાનીને તો ઈન્દ્રિયથી હું કામ લઉ છું, ઈન્દ્રિયથી હું કામ કરી શકું છું એવી બુદ્ધિ છે તો મિથ્યાદષ્ટિ (છે.) તેને તો ઈન્દ્રિય નિગ્રહ છે નહીં. ઈન્દ્રિય પ્રવૃત્તિ વિસ્તારની ઈન્દ્રિય પડી છે. એ તે વાત છે. સ્વભાવની દષ્ટિ.. જુઓ ને! માર્ગ તો પહેલાં કહ્યો. તેના નિમિત્તથી, તેના હેતુથી. એવો માર્ગ છે, બપોરે કહી એવી આ વાત છે.

હું કરું તો કોનો ત્યાગ કરું? મારી ચીજમાં ત્યાગ છે જ નહીં. હું પરના ત્યાગ સ્વભાવી છું. એવો અનુભવ દષ્ટિમાં આવ્યો પછી જેટલી ઈન્દ્રિયો પાપ તરફથી ખસે છે. પરિણામ હો પરિણામ. ઈન્દ્રિયો જડની અહીંયાં વાત નથી. પોતાના પરિણામમાં અશુભપરિણામથી ખસે છે. ઉત્પન્ન નથી થતાં એટલા પાપાસ્રવ આવતા નથી. એટલી વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ઈન્દ્રિયને કોણ રોકે?

ઉત્તર :- એને કોણ (રોકે?) આ તો માટી છે. એને રોકે કોણ, ઈન્દ્રિયને પોષે કોણ? પણ ભાવઈન્દ્રિય ખંડ ખંડમાં જેટલા પાપના પરિણામ હતા તે સ્વભાવની દષ્ટિ સન્મુખ થઈ છે. હું કોઈનો કર્તા કર્તા નહીં વિકલ્પનો નહીં. મારામાં પરનો ત્યાગ છે જ નહીં. એટલે કે હું પરનો ત્યાગ કરું એમ મારામાં છે નહીં. મારું સ્વરૂપ જ રાગના ત્યાગ સ્વભાવી છે.

એવી અતીન્દ્રિય સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ છે. પછી પરિણામમાં અશુભપરિણામ ઉત્પન્ન થવા નથી દેતાં તેનું નામ પાપાસ્રવ રોકાયા એમ કહેવામાં આવ્યું છે. અજ્ઞાની પાપાસ્રવને રોકે (એમ) ત્રણકાળમાં (બનતું) નથી. એ તો મિથ્યાત્વના પરિણામ મોટું પાપ તો પડ્યું છે. હું ઈન્દ્રિયને રોકું, આટલો મંદ થાઉં એવી દષ્ટિ તો મિથ્યાત્વ છે-હું ખાઈ શકું છું, હું છોડી શકું છું. સમજાણું કાંઈ?

એ તો હજી પુણ્યપરિણામ કરે છે તોપણ કર્તૃત્વબુદ્ધિ છે. કર્તૃત્વબુદ્ધિનો મિથ્યાત્વભાવ તો સાથે પડ્યો છે. ત્યાં પાપાસ્રવ રોકાતા નથી. મિથ્યાત્વને રોક્યો નથી તો બીજા પાપ તો ક્યાંથી રોકાય? આ તો દષ્ટિ ક્યાં? ભૂમિકામાં બે વાત કરે છે. માર્ગ તો અંદર પ્રગટાવ્યો છે, હું તો રાગ ને વિકલ્પથી, ઈન્દ્રિયોથી ખાલી

છું. તેનાથી હું રહિત જ છું. મારે તેને છોડવો છે એમ મારામાં છે જ નહીં. એવી દષ્ટિનો અનુભવ માર્ગમાં થયો ત્યારે એ વિકલ્પ અશુભપારિણામ જેટલો તેણે રોક્યો અને શુભપરિણામ તો છે. એ છે તો શુભપરિણામ આસ્રવ. પણ અશુભપરિણામ જેટલા રોકાયા તેને એટલો પાપાસ્રવ રોકાયો એમ વ્યવહારથી કહેવામાં આવ્યો.

નિશ્ચયથી પુણ્ય-પાપ બેય વિકલ્પરૂપ છે. સ્વરૂપમાં ઠરે તે સંવર છે. સમ્યક્દષ્ટિને જ થાય છે. અજ્ઞાનીને થતો નથી. આ પણ અજ્ઞાનીને નથી થતો. પાપાસ્રવ પરિણામ સમ્યક્દષ્ટિ જીવ જ્યારે ધંધા પાણીના વ્યાપાર પરિણામથી ખસીને પોતાના પરિણામના વિચારમાં છે તો શુભપરિણામ છે, દષ્ટિ સ્વભાવ ઉપર છે. પણ જેટલા વ્યાપાર ધંધા, ભોગ, વિષય, લડાઈ એટલા પરિણામ છૂટી ગયા તો એટલા નવા પાપ આવતા નથી. એટલા પાપનો સંવર થયો. સમજાણું કાંઈ? નજરે સૂઝે તેવો આ માર્ગ છે.

જ્ઞાનની નજરથી ખ્યાલમાં આવે એવો માર્ગ છે. નજર તો જ્ઞાનની છે કે આંખની છે? કલો સમજાણું કાંઈ? વસ્તુ તો... બપોરે જે કહી હતી તે જ ચીજ છે. પણ ત્યાં જરા ચારિત્રમાં ઓછપ છે, સ્થિરતા નથી અને સ્વરૂપની તો દષ્ટિ બરાબર અપોલક હું છું. પરનો ત્યાગ કરું એ મારી ચીજમાં તો છે જ નહીં. ઈન્દ્રિયનો નિગ્રહ કરું એ પણ મારી (ચીજમાં છે નહીં.)

ઈન્દ્રિય કોણ? જડ તો પર છે. ભાવ ઈન્દ્રિયમાં જરા રોકાતો હતો તે જ્યાં પાપપરિણામ હતીને છૂટયા એટલો અતીન્દ્રિય આનંદ તરફ ઝૂક્યો છે અને વિકલ્પ શુભનો છે ત્યાં અશુભ પાપ રોકાઈ ગયા છે. સમજાણું કાંઈ? કારણ કે પાંચમે ગુણસ્થાને, ચોથે હજી તો અશુભ પહેલાં ઘટાડે છે ને? શુભ તો હોય છે. હોય છે ને દયા, દાન, ભક્તિનો શુભભાવ.

મુમુક્ષુ :- એક સાથે છૂટી જાય.....

ઉત્તર :- એક સાથે છૂટી જાય તો તો કેવળજ્ઞાન થઈ જાય.

મુમુક્ષુ :- આપ તો પ્રતિજ્ઞા કરાવી દ્યો.

ઉત્તર :- પણ આ સમજયા વિના પ્રતિજ્ઞા કેવી? આ પ્રતિજ્ઞા ચાલે છે કે પ્રતિજ્ઞા કરો કે પુણ્ય-પાપ મારી ચીજ નથી. પ્રતિજ્ઞા કરો કે પુણ્ય-પાપ મારી ચીજમાં નથી. પ્રતિજ્ઞા કરો કે કોઈ પર ચીજનું કર્તૃત્વ મારી ચીજમાં નથી. એ પહેલી પ્રતિજ્ઞા સમ્યક્દર્શનની છે. પ્રતિજ્ઞા બીજું શું છે.

જ્ઞાનસ્વભાવ પરની એકત્વબુદ્ધિથી ખસી જાય તેનું નામ પ્રતિજ્ઞા કરી. મને હવે મિથ્યાત્વની પ્રતિજ્ઞા છે. મિથ્યાત્વ નહીં આવે. સમ્યક્દર્શન એ મારી ચીજ છે. હું શુદ્ધચૈતન્ય છું. મારામાં રાગ ઉત્પન્ન થયો તે ક્રિયા પણ મારી નથી. દેહની ક્રિયા તો મારામાં છે નહીં. એવી દષ્ટિ કરવી તે જ યથાર્થ પ્રતિજ્ઞા કહેવામાં (આવે છે.) પહેલાં મિથ્યાત્વ રોકાય છે, પછી અવ્રત અને પ્રમાદ રોકાય છે. મિથ્યાત્વ રોકાયા વગર અવ્રત અને પ્રમાદ ક્યાંથી રોકાય? એ માટે તો આ પહેલો શબ્દ લીધો છે. કોઈ એમ લઈ લ્યે કે ઠીક ત્યારે ઈન્દ્રિયનો નિરોધ કરી લ્યો.

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય, (યોગ).

ઉત્તર :- મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ. પહેલાં મિથ્યાત્વ ટાળ્યા વિના અવ્રતનો ત્યાગ

થઈ ગયો? ઈન્દ્રિય નિગ્રહ થઈ ગઈ? ક્યાંથી તારે થઈ ગઈ? માની છે. દ્રવ્યેન્દ્રિ શું ભાવેન્દ્રિયનો પણ માલિક છે. ખંડ ખંડ જ્ઞાનનો માલિક છે, પર્યાયનો માલિક છે. દ્રવ્યનો માલિક તો થયો જ નથી. સમજાણું કાંઈ? જેનો સ્વામી છે. ઘણીપણું કરે તેને રોકે કેમ? તેને તો પુષ્ટિ કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

અડદની દાળ છે. રત્નકરંડ શ્રાવકાચારમાં કહ્યું ને? પાણી પાણી આમ. તલવારમાં પાણી પાય છે પાણી આમ. એવા કોઈ પાણી હોય ને કોઈ કોઈ તળાવનું કે એવું કે એ પાણી પીએ તો તીખી તીખી તીખી ધાર તીખી ધાર હો! તીખી તો પોતાને કારણે થાય છે. તીખી શું? આ તો દષ્ટાંત છે. તરવાર છે ને એ? ભરત ચક્રવર્તીની. વજનો થાંભલો તેની ઘરે તો વજનો થાંભલો છે. હીરાનો થાંભલો. ચક્રવર્તી છે ને? એની ઘરે પથરા ને ઈટુંના થાંભલા ન હોય. હીરા નિલમણીની પાટુ નીકળે ત્રણ ત્રણ, ચાર ચાર મણની એકલી નિલમણીની પાટ. આટલી એક રૂપિયા ભારની કિંમત લાખો રૂપિયાની. ત્રણ ત્રણ મણ, ચાર ચાર મણની પાટ નીકળે. પાટ સમજો છો? મોટી લાંબી. આવડી મોટી લાંબી. નિલમના થાંભલા. નિલમની લાટી. ચક્રવર્તીને ઘરે નિલમની લાટી હોય.

મુમુક્ષુ :- બધું અહીં રહી જાય છે ને.

ઉત્તર :- એ તો બધાનું અહીંયાં રહી જાય છે. પણ તેને તરવાર લાગે તો ચીરી નાખે એવી તરવાર હોય છે. હીરાનો થાંભલો હો! તરવાર લગાડી દેય છે. જેમ કાકડી કાકડી કહે છે ને શું કહે છે તમારે? કાકડીને જેમ છરી છેદે છે એમ થાંભલા હીરાના હોય, નડતા હોય ને જરૂર પડે તો ચીરી નાખે.

મુમુક્ષુ :- એ જ્યારે તો મોટો લાભ થાય છે.

ઉત્તર :- કોઈને લાભ છે નહીં. લાભની ક્યાં વાત છે? આ તો તેમાં ટીકા કેટલી છે તે બતાવવા માટેનું દષ્ટાંત છે. માણસો કાપી નાખે એમ કહે છે. પડે એની સામે (તો કાપી નાખે.) મર્દન ગર્દન કાપવી એમાં શું છે? દુશ્મન વિરોધ કરે તો મારી નાખે.તેનું આયુષ્ય એટલું હોય તો મરે છે. એ તો નિમિત્ત પડે છે. ભાવમાં જરાક છે. તો તે પાપનું રોકાવું થાય તો સમ્યજ્ઞને પાપાસ્રવ રોકાય છે. બસ એટલી વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

..... ત્યાં તો મૂળ માર્ગ છે ને, હેતુથી કહ્યું ને? પાઠમાં કહ્યું ને? તન્નિમિત્ત જુઓ ને? સંવરતન્નિમિત્તમિન્દ્રિયાણિ એમ કહ્યું ને? એ હેતુ. સંવરના હેતુએ ને મોક્ષમાર્ગના હેતુએ. ભાવઆસ્રવ ભાવપાપાસ્રવનું રોકાવું થયું. તથા કષાયોના, અંદર સ્થિર થવાને માટે. હા, કષાયોના. અજ્ઞાની એકલા અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ કષાયને પોતાના માને છે, ઈન્દ્રિયને પોતાની માને છે આદિ. એ તો સ્વામી છે, ઘણી છે. ઘણી છે તેને કેમ છોડે? આ તો ઘણીપણું છોડીને માર્ગનો અંદર ખ્યાલ દષ્ટિનો આવ્યો છે

તેને ઈન્દ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓનો જેટલા અંશે અથવા જેટલો કાળ નિગ્રહ કરવામાં આવે છે, સંવર છે ને એટલે નિગ્રહ શબ્દ વાપર્યો. તેટલા અંશે અથવા તેટલો કાળ પાપાસ્રવદ્વાર બંધ થાય છે. જ્ઞાનીને એટલા પરિણામ અશુભ નથી. સમ્યજ્ઞર્શન છે, સમ્યજ્ઞાન છે, શુભવિકલ્પ છે તો પુણ્યાસ્રવ આવે છે. એટલો પાપાસ્રવ એટલો કાળ રોકાઈ ગયો. કહો, સમજાણું કાંઈ?

સમકિતી પણ લડાઈમાં હોય છે, ભોગમાં હોય છે, વેપારમાં હોય છે. વહાણના વેપારમાં. મોટો

વહાણનો વેપારી હોય છે. અબજો અબજો... તો જેટલો કાળ એ સંબંધી અશુભપરિણામ નથી અને તે માર્ગના હેતુ તેમાં ગયો તેટલો પાપાસ્રવ નથી આવતો.

ઈન્દ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓ-ભાવપાપાસ્રવ-દ્રવ્યપાપાસ્રવનો હેતુ (નિમિત્ત) પૂર્વે (૧૪૦મી ગાથામાં) કહ્યો હતો; લ્યો! ઈન્દ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓ પહેલાં કહી હતી ને? કાલ આવ્યું હતું. ભાવપાપાસ્રવ પરિણામ દ્રવ્યપાપાસ્રવનો હેતુ. નવા દ્રવ્યપાપ બંધાય છે તેમાં ભાવપાપાસ્રવ નિમિત્ત છે. પૂર્વે ૧૪૦ ગાથામાં કહ્યો હતો. અહીં (આ ગાથામાં) તેમનો નિરોધ, જુઓ! તીવ્ર જે પાપ કહ્યું હતું તેનો નિરોધ.

ઈન્દ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓનો નિરોધ. ભાવપાપસંવર, ભાવપાપ રોકાવો. દ્રવ્યપાપસંવર, દ્રવ્યપાપ આવવાવાળા ન હતા તેને દ્રવ્યપાપનો સંવર થયો એમ કહેવામાં આવ્યું. અવધારવો (-સમજવો) એમ કહે છે. જુઓ! અવધારણીયમ્, નિર્ણય કરવો. જેટલો પોતાના સ્વભાવનો માર્ગ પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેમાંથી જેટલા પાપ ઘટે (તેને) પાપાસ્રવ સંવર કહેવામાં આવે છે. એમ અવધારવું.

મુમુક્ષુ :- વ્યવહાર સંવર?

ઉત્તર :- નહીં તે નિશ્ચયથી એટલા તો અટકી ગયા ને? દષ્ટિ છે કે નહીં? પાપાસ્રવ રોકાઈ ગયા છે. બરાબર રોકાઈ ગયા છે. નિશ્ચયથી રોકાઈ ગયા છે. પુણ્યાસ્રવ છે. ત્યાં અશુભપરિણામ નથી તો એટલા રોકાઈ ગયા છે કે નહીં? ૨૪ કલાક કાંઈ એવા પાપમાં એ પડતા નથી. અમુક વિચારમાં હોય, બે ચાર કલાક સ્વાધ્યાયમાં હોય. દેવદર્શનમાં બેઠા હોય, ભક્તિ, સ્તવનમાં હોય, જ્ઞાની. સમજાણું કાંઈ? એટલા તેને ઓલા પાપપરિણામ નિશ્ચયથી રોકાય છે. છે જ નહીં પાપપરિણામ ઉત્પન્ન થયા નથી તો રજકણ ક્યાંથી આવે? એ આવવાવાળા જ નહોતા. હોય એ તો વ્યવહારથી કથન છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- પાપાસ્રવ નથી. એ તો વિચારમાં છે. પોતાના વિચારની શ્રેણીમાં છે. કોઈ ભક્તિ-સ્તુતિમાં છે ત્યારે તો પાપના પરિણામ તીવ્ર છે જ નહીં. કષાય મંદ છે. મંદ છે. દષ્ટિ તો સ્વભાવ ઉપર છે. મંદકષાય પણ હું નહીં. મારી ચીજ તો એ છે. મારે તો કરવું ધરવું છે જ નહીં. સ્વભાવમાં વીર્યની જાગૃતિ ચાલે છે. તેમાં જે તીવ્ર પાપપરિણામ ન થયા એટલા પાપાસ્રવ રોકાયા છે એમ કહેવામાં આવ્યું. બસ એટલી વાત! સમજાણું કાંઈ? ૧૪૧ (ગાથા) થઈ.

હવે સામાન્યપણે સંવરના સ્વરૂપનું કથન. ઓલા તો એકલા પાપનું કહ્યું હતું. હવે પુણ્યભાવ તે પણ આસ્રવ-બંધનું કારણ છે. તે પણ જ્ઞાનીને બેય રોકાઈ જાય તો સંવર બેયનો છે.

ગાથા-૧૪૨

જસ્સ ણ વિઙ્ગદિ રાગો દોસો મોહો વ સવ્વદવ્વેસુ।
 ણાસવદિ સુહં અસુહં સમસુહદુક્ખસ્સ ભિક્ખુસ્સ ॥૧૪૨ ॥
 યસ્ય ન વિદ્યતે રાગો દ્વેષો મોહો વા સર્વદ્રવ્યેષુ ।
 નાસ્રવતિ શુભમશુભં સમસુખદુઃખસ્ય ભિક્ષોઃ ॥ ૧૪૨ ॥

સામાન્યસંવરસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

યસ્ય રાગરૂપો દ્વેષરૂપો મોહરૂપો વા સમગ્રપરદ્રવ્યેષુ ન હિ વિદ્યતે ભાવઃ તસ્ય નિર્વિકારચૈતન્યવાત્સમસુખદુઃખસ્ય ભિક્ષોઃ શુભમશુભઞ્ચ કર્મ નાસ્રવતિ, કિન્તુ સંત્રિયત એવ । તદત્ર મોહરાગદ્વેષપરિણામનિરોધો ભાવસંવરઃ । તન્નિમિત્તઃ શુભાશુભકર્મપરિણામનિરોધો યોગદ્વારેણ પ્રવિશતાં પુદ્ગલાનાં દ્રવ્યસંવર ઇતિ ॥ ૧૪૨ ॥

સૌ દ્રવ્યમાં નહિ રાગ-દ્વેષ-વિમોહ વર્તે જેહને,
 શુભ-અશુભ કર્મ ન આસ્રવે સમદુઃખસુખ તે ભિક્ષુને. ૧૪૨.

અન્યથાર્થ :- (યસ્ય) જેને (સર્વદ્રવ્યેષુ) સર્વે દ્રવ્યો પ્રત્યે (રાગઃ) રાગ, (દ્વેષઃ) દ્વેષ (વા) કે (મોહઃ) મોહ (ન વિદ્યતે) નથી, (સમસુખદુઃખસ્ય ભિક્ષોઃ) તે સમસુખદુઃખ ભિક્ષુને (-સુખદુઃખ પ્રત્યે સમભાવવાળા મુનિને) (શુભમ્ અશુભમ્) શુભ અને અશુભ કર્મ (ન આસ્રવતિ) આસ્રવતું નથી.

ટીકા :- આ, સામાન્યપણે સંવરના સ્વરૂપનું કથન છે.

જેને સમગ્ર પરદ્રવ્યો પ્રત્યે રાગરૂપ, દ્વેષરૂપ કે મોહરૂપ ભાવ નથી, તે ભિક્ષુને -કે જે નિર્વિકાર ચૈતન્યપણાને લીધે *સમસુખદુઃખ છે તેને-શુભ અને અશુભ કર્મનો આસ્રવ થતો નથી, પરંતુ સંવર જ થાય છે. તેથી અહીં (એમ સમજવું કે)મોહરાગદ્વેષપરિણામનો નિરોધ તે ભાવસંવર છે, અને તે (મોહરાગદ્વેષરૂપ પરિણામનો નિરોધ) જેનું નિમિત્ત છે એવો જે યોગદ્વારા પ્રવેશતાં પુદ્ગલોના શુભાશુભકર્મપરિણામનો (-શુભાશુભકર્મરૂપપરિણામનો) નિરોધ તે દ્રવ્યસંવર છે. ૧૪૨.

* સમસુખદુઃખ = સુખદુઃખ જેને સમાન છે એવા; ઈષ્ટાનિષ્ટ સંયોગોમાં જેને હર્ષશોકાદિ વિષમ પરિણામ થતા નથી એવા. (જેને રાગદ્વેષમોહ નથી, તે મુનિ નિર્વિકારચૈતન્યમય છે અર્થાત્ તેનું ચૈતન્ય પર્યાયે પણ વિકારરહિત છે તેથી તે સમસુખદુઃખ છે.)

ગાથા-૧૪૨ ઉપર પ્રવચન

સૌ દ્રવ્યનું આવ્યું. હવે તેમાં તો કેટલો કાળ કેટલા અશુભપરિણામ ન થયા. જુઓ ત્યાં ભિક્ષુને આપ્યું.

જસ્સ ણ વિઙ્ગદિ રાગો દોસો મોહો વ સવ્વદવ્વેસુ।

ળાસવદિ સુહં અસુહં સમસુહદુક્ખસ્સ ભિક્ખુસ્સ।।૧૪૨ ।।

ટીકા :- આ, સામાન્યપણે સંવરના સ્વરૂપનું કથન છે. સામાન્ય એટલે પાપને રોકવો કે પુણ્યનું આવવું એમ કાંઈ નહીં પણ બેયનું ન આવવું. પુણ્ય-પાપના બેય વિકલ્પ છે, બેયનું ન આવવું. એકલા આત્મા તરફનો સંવર તેની વ્યાખ્યા છે.

જેને સમગ્ર પરદ્રવ્યો પ્રત્યે રાગરૂપ, જુઓ! ભાષા કેવી લીધી છે, કારણ લીધું છે. પરદ્રવ્ય કારણ લીધું છે. કે જેટલું પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ છે, દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની ભક્તિ, દયા આદિ તો પરદ્રવ્ય ઉપર લક્ષ છે એટલા તો શુભપરિણામ આસ્રવ છે. સમજાણું કાંઈ? અશુભમાં તો સ્ત્રીના ભોગ-વિષય લડાઈ તેમાં પરદ્રવ્યથી ખસ્યો હતો. આ તો સર્વ પરદ્રવ્યો પ્રત્યે. સ્વદ્રવ્યને આશ્રયે સંવર અને પરદ્રવ્યને આશ્રયે જેટલું લક્ષ એટલો આસ્રવ. એ સિદ્ધ કરવા માટે બધું લીધું છે. સમજાણું કાંઈ?

‘સર્વદ્રવ્યેષુ’ લેવાનો હેતુ, ભગવાનઆત્મા સર્વ પ્રશસ્ત કે અપ્રશસ્ત પરદ્રવ્ય તેનું લક્ષ છોડીને પોતાના લક્ષમાં લીધેલો આત્મા તેમાં ઠરી જાય તે સામાન્ય સંવર. તેને પુણ્ય અને પાપ બેય આવતા નથી. સમજાણું કાંઈ? હવે અહીં તો હજી સર્વ દ્રવ્યોમાંથી રોકે તેને કહે છે. ઓલા કહે નવ તત્ત્વ પરદ્રવ્ય છે અને પરદ્રવ્યની શ્રદ્ધા તે સમ્યક્દર્શન ચોથા ગુણસ્થાનની શ્રદ્ધા છે. અરે ભગવાન! ક્યાંથી ક્યાં લાવ્યા? કહો! નવ તત્ત્વ પરદ્રવ્ય છે, માટે તેની શ્રદ્ધા વ્યવહાર સમકિત છે. સ્વદ્રવ્યની શ્રદ્ધા જ્ઞાન તો તેરમે થાય છે બારમે થાય એ નિશ્ચય છે. અહીં તો કહે છે પહેલાંથી જેટલા પરદ્રવ્ય સામાન્ય બધા તેનું લક્ષ હટાવીને પોતાના એક દ્રવ્યમાં લક્ષ-રચિ થઈ ગઈ તેનું નામ એક દ્રવ્યાશ્રય સમ્યક્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ?

અને પછી ચારિત્રમાં બધું પરદ્રવ્ય. સમ્યક્દર્શન થયું હતું. છતાં જેટલું અપ્રશસ્ત દ્રવ્ય ઉપર લક્ષ હતું સ્ત્રી આદિ અને પ્રશસ્ત દ્રવ્ય ઉપર પણ લક્ષ હતું. જેટલું પર ઉપર લક્ષ હતું એટલો પુણ્ય-પાપનો આસ્રવ હતો. દેવીલાલજી! કહો! સ્પષ્ટ છે કે નહીં આ? પંચાસ્તિકાયમાં બધા દ્રવ્ય લીધા. આ મોક્ષમાર્ગ તો હવે બતાવવો છે ૧૫૪માં.

પહેલાં સંવર તો એને કહે છે અને એ સંવર મોક્ષમાર્ગ છે. જેટલા પરદ્રવ્યના લક્ષ ને આશ્રય રહે એટલો આસ્રવ છે. જેને સમગ્ર પરદ્રવ્યો પ્રત્યે રાગરૂપ, દ્વેષરૂપ કે મોહભાવરૂપ, ભાવ નથી. ત્રણેય લઈ લીધા. કોઈ પરપદાર્થ પ્રત્યે રચિનો તો અભાવ થઈ ગયો પણ પરપદાર્થ પ્રત્યેના આશ્રયનો પણ અભાવ થઈ ગયો. કોઈ પ્રત્યે રાગ, દ્વેષ, મોહ નહીં. તે ભિક્ષુને, મુનિને -કે જે નિર્વિકારચૈતન્યપણાને લીધે, પર્યાય કેવી ઉત્પન્ન થઈ છે, નિર્વિકારચૈતન્યપણાને લીધે. સમજાણું કાંઈ? નીચે લખ્યું છે. જુઓ! સમસુબદ્ધ:ખ છે.

એમ લખ્યું છે ને? જેને સુખદુઃખ સમાન છે એવા; ઈષ્ટાનિષ્ટ સંયોગોમાં જેને હર્ષશોકાદિ વિષમ પરિણામ થતા નથી. હર્ષ-શોકના સુખદુઃખનો અર્થ સંયોગ છે ને અનુકુળ, પ્રતિકુળ. એ તરફથી સમાન છે. જ્ઞેયરૂપ થઈ ગયા છે. અસ્થિરતા શુભ-અશુભ કોઈ નથી.

જેને રાગદ્વેષમોહ નથી, તે મુનિ નિર્વિકારચૈતન્યમય છે, અર્થાત્ જેની ચૈતન્યપર્યાયિ પણ વિકારરહિત છે. એમ બતાવવું છે ને અહીંયાં? શુભવિકલ્પ વિકાર છે. પરદ્રવ્યનું લક્ષ હતું દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર આદિની ભક્તિ એ બધાથી છૂટીને ચૈતન્યપર્યાયિ વિકારરહિત છે. તેથી તે સમસુખદુઃખ છે. અર્થાત્ સંયોગો અનુકુળ, પ્રતિકુળમાં એકલો જ્ઞાતાદૃષ્ટા થઈને રહ્યો છે. સમજાણું કાંઈ?

તેને શુભ અને અશુભ કર્મનો આસ્રવ થતો નથી. લ્યો! તે શુભ અને અશુભ પરદ્રવ્યથી સર્વથા ખસી ગયો છે. સ્વદ્રવ્યમાં દૃષ્ટિપૂર્વક સર્વથા લીન થઈ ગયો છે. તેને શુભઅશુભ આસ્રવ (હોતો નથી.) પરંતુ સંવર જ થાય છે. લ્યો! તેને તો સંવર થાય છે. તે જ મોક્ષનો માર્ગ છે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૩૮, ગાથા-૧૪૨
ભાદરવા વદ ૧૪, તા:-૪-૧૦-૬૪, રવિવાર

પદાર્થનો વિસ્તાર છે. સમ્યક્દર્શન તેનો નવ પદાર્થ વિષય છે. એ નવ પદાર્થનું સ્વરૂપ કેવું છે. ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ તીર્થકરદેવે જેવું નવ પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણ્યું, જોયું એવું અહીં કહેવામાં આવ્યું છે. એવા નવ પદાર્થની વાસ્તવિક યથાર્થ સ્વભાવ સન્મુખની શ્રદ્ધા તેને સમ્યક્દર્શન પ્રથમ ધર્મ કહે છે. પ્રથમમાં પ્રથમ ધર્મ કહો કે સુખ કહો. એ નવ પદાર્થમાં હવે સંવરની વ્યાખ્યા આવી છે. ૧૪૨.

જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ એટલા અધિકાર ચાલ્યા ગયા. હવે સંવરનો અધિકાર ચાલે છે. ૧૪૨ ફરીને. આ, સામાન્યપણે સંવરના સ્વરૂપનું કથન છે. ૧૪૨. સામાન્ય એટલે સંક્ષેપરૂપથી સંવર એટલે આત્માને વિષે પુણ્ય ને પાપ આદિ જે પરિણામ આવતા હતા, થતા હતા તેનું રોકાઈ જવું. પોતાના આનંદસ્વરૂપ જ્ઞાયક ચિદાનંદને અવલંબન લઈને પરદ્રવ્ય તરફની રુચિ છોડીને પોતાનો એક સ્વભાવ શુદ્ધ આનંદ જ્ઞાયક છે. એવી રુચિ કરવી તે પહેલાં સમ્યક્દર્શનરૂપી સંવર છે. સમજાણું કાંઈ?

સંવર કહો, ધર્મ કહો, સુખ કહો, શુદ્ધપરિણામ કહો બધું એકાર્થ છે. આ, સામાન્યપણે (સંક્ષેપમાં) સંવરના સ્વરૂપનું કથન છે. અર્થાત્ ધર્મના સ્વરૂપનું કથન છે. જેને, જે જીવને સમગ્ર પરદ્રવ્યો પ્રત્યે, શું કહે છે અહીંયાં? આ પોતાનો આત્મા છે તે જ્ઞાન, દર્શન આદિથી ભરેલો પદાર્થ છે. અને તેની જેટલી પરદ્રવ્ય પ્રત્યે પ્રીતિ હોય છે અને પરદ્રવ્ય પ્રત્યે અપ્રીતિ હોય છે એ બધા ભાવ આસ્રવ અને વિકાર ભાવ છે. એ પરદ્રવ્ય તરફની રુચિ છોડીને સમગ્ર આત્મા સિવાય અનંત પદાર્થ પોતાના સિવાય અનંત સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર આદિ બધા પરપદાર્થ છે. અહીંયાં મોક્ષની વાત નથી. અહીંયાં પરદ્રવ્યની વાત છે. મોક્ષની અહીંયાં રુચિ એ તો સ્વભાવની રુચિ. સમજાણું કાંઈ? એની અહીંયાં વાત નથી.

અહીંયાં તો સ્વદ્રવ્યનું અવલંબન કરીને પરદ્રવ્યનું અવલંબન છૂટવું એનું નામ સંવર અને ધર્મ છે. ઓહોહો! કહો વદ્ધભદ્રાસભાઈ! વ્યાખ્યા ભારે આ! ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ વીતરાગદેવ જેને એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક પોતાની પર્યાયની પવિત્રતામાં જાણવામાં આવ્યા. તે ભગવાનની વાણી ઈચ્છા વિના નીકળી એ વાણીને શાસ્ત્ર કહેવામાં આવ્યા. એ શાસ્ત્રોમાનું આ પંચાસ્તિકાય નામનું એક શાસ્ત્ર છે. આત્માને સુખ કેમ થાય છે. સુખ કહો, ધર્મ કહો, સંવર કહો, શુદ્ધ દશા કહો કે સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રની મોક્ષમાર્ગની દશા કહો, બધું એક અર્થમાં છે. અભ્યાસુને, આ સંસારના સુખની વાત નથી.

પોતાના આત્મામાં અતીન્દ્રિય આનંદ છે. તો સર્વજ્ઞને પૂર્ણ અતીન્દ્રિય આનંદ પ્રગટ થયો અને પરમાત્માને અનંતજ્ઞાનદર્શનવીર્ય પ્રગટ થયા. એવા અંતર આત્મામાંથી જે પ્રગટ થયું એ અંદરમાં હતું એવો સ્વદ્રવ્ય સ્વભાવની સન્મુખ થઈને તેની રુચિ, અનુભવ દષ્ટિ કરે એટલી પરદ્રવ્ય પ્રત્યેની રુચિ તેને છૂટી ગઈ. સર્વ પરદ્રવ્ય પ્રત્યેની રુચિ છૂટી ગઈ. દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની રુચિ તે પણ એક રાગ છે. સમજાણું કાંઈ?

એક ભગવાનઆત્મા એક સેકન્ડના અસંખ્યમાં ભાગમાં વસ્તુ વસ્તુ અનંતગુણનો ધામ પ્રભુ! પોતાનો નિજ સ્વભાવ તેનું અવલંબન લઈને જેને સર્વ પરદ્રવ્યો પ્રત્યે રાગરૂપ, દ્વેષરૂપ કે મોહરૂપ ભાવ નથી. પૂર્ણ સંવરની વાત કરી છે ને? તો પહેલાં મોહથી વાત કરે છે. બધા પરદ્રવ્ય પોતાના સિવાય અનંત પર પદાર્થ તેમાં ઈષ્ટ, અનિષ્ટબુદ્ધિ છોડીને પોતાનો જ્ઞાયક સ્વભાવ ચિદાનંદ પ્રભુ તેની અંતરમાં રુચિ દષ્ટિ કરીને સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાનનું પરિણામન થવું તેનું નામ પ્રથમમાં પ્રથમ સંવર છે. પ્રથમ ધર્મ છે, પ્રથમ આનંદ દશાનો અનુભવ છે. તેને પ્રથમ શુદ્ધ દશાની પર્યાય કહે છે. ઓહોહો!

મુમુક્ષુ :- ચોથા ગુણસ્થાનની વાત છે?

ઉત્તર :- ચોથા ગુણસ્થાનની વાત ચાલે છે. વલ્લભદાસભાઈ! આવું ચોથું ગુણસ્થાન! જૈનમાં તો દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા માની ભગવાન સાચા. જાવ થઈ ગયું સમકિત. પ્રભુ! એમ નથી ભાઈ! તને ખબર નથી. સમજાય છે? સમજાય છે એટલે સમજમાં આવે છે? તમારી હિન્દી ભાષામાં. ભગવાનઆત્મા! એટલે એક સેકન્ડના અસંખ્ય(માં) ભાગમાં પૂર્ણાનંદ પ્રભુ! 'સર્વ ઈદં' હું સર્વસ્વભાવ સંપન્ન છું.

એવા પર સમસ્ત પદાર્થથી રુચિ, સાવધાની અભિપ્રાય પરથી છોડીને પોતાનો જ્ઞાયકભાવ પૂર્ણાનંદ તરફનો ઝૂકાવ કરીને સમ્યક્દર્શનરૂપી પર્યાય સંવર પ્રગટ થયો તેનું નામ સંવર, ધર્મ અને સુખરૂપ દશા કહે છે. આહાહા! જૈનદર્શનમાં તો આવા નામ પણ ક્યાંય સાંભળવામાં આવતા નથી. આમ કરો-ભક્તિ કરો, પૂજા કરો, વ્રત કરો ને અપવાસ કરો. આહાહા! અરે ભગવાન! તું કોણ છો પણ? ક્યાંથી હટવાનું છે અને ક્યાં જાવાનું છે. ક્યાંથી હટવું તે ચીજ શું છે અને જેમાં જાવાનું છે એ ચીજ કેવી અને કઈ રીતે છે. જયંતિભાઈ!

ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ દેવાધિદેવ ફરમાવે છે કે, અરે! આત્મા! સંવર કોને કહે છે કે જેને સમગ્ર પરદ્રવ્યો પ્રત્યે, પહેલાં આપણે મોહરૂપભાવ નથી એમ લગાવતા હતા. સાંભળો! જેને સમગ્ર પરદ્રવ્યો પ્રત્યે, રાગ-દ્વેષ પછી લેશે. મોહરૂપ ભાવ નથી. સમગ્ર પરદ્રવ્યો પ્રત્યે આ ઠીક, આ અઠીક એવી રુચિ નથી. પોતાના જ્ઞાયક સ્વભાવ પૂર્ણાનંદ પ્રત્યે જેની દષ્ટિ થઈ તેને પોતાના દ્રવ્ય સિવાય સમસ્ત પરદ્રવ્ય જ્ઞેયરૂપ થઈ ગયા. સમજાણું કાંઈ? પરદ્રવ્ય આ ઠીક છે, આ અઠીક છે એવી સમ્યક્દષ્ટિની દષ્ટિમાં રહેતું નથી. જે ભિન્ન પદાર્થ છે તેને મારી સાથે કોઈ સંબંધ છે જ નહીં. મારું દ્રવ્ય એક સેકન્ડના અસંખ્યમાં ભાગમાં સચ્ચિદાનંદ જેવો પરમાત્માનો સિદ્ધ સ્વભાવ છે એ પ્રગટ છે. એવો મારામાં સ્વભાવ શક્તિ સત્વરૂપ પડ્યો છે પૂર્ણ પ્રભુ. એવી પોતાના દ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ લગાવીને સર્વ પરદ્રવ્યો પ્રત્યેની પ્રીતિ, રુચિ, મિથ્યાત્વની છૂટી જવી આ તેનું નામ પ્રથમ સમ્યક્દર્શન સંવર કહેવામાં આવે છે. ત્યારથી ધર્મની શરૂઆત થાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? અહીં તો લાખો માણસ ધર્મ-ધર્મ તો બહુ કરે છે. ભાદરવો મહિનો આ, શ્રાવણ ગયો. આઠ આઠ અપવાસ, કેટલાક દસ દસ. અરે ભગવાન! એ અપવાસ કોને કહે છે એ તો આહાર પાણી ન આવ્યા એ તો જડની અજીવ દશા થઈ. તારામાં કદાચિત આહાર ન કરું એવો ભાવ થયો હોય તોપણ શુભરાગનો વિકલ્પ, રાગનો વિકલ્પ પુણ્ય થયું છે. ધર્મ નહીં. આહાહા! ધરમચંદજી! એ ધર્મ નહીં. એ ધર્મચંદ નહીં.

મુમુક્ષુ :- કરમચંદ છે. કાંઈક મદદગાર તો છે ને.

ઉત્તર :- બિલકુલ નહીં. શું મદદગાર છે? રાગ મદદગાર છે, પોતાની સમ્યક્દષ્ટિ, અરાગી દષ્ટિને રાગ

મદદગાર છે? તેમાં હતા ને પહેલાં. ગળા સુધી ઘરી ગઈ હતી પહેલાં. હવે વળી થોડું થોડું બેસે છે. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ ઈન્દ્રની ઉપસ્થિતિમાં, ગણધરની ઉપસ્થિતિમાં, નરેન્દ્રની ઉપસ્થિતિમાં સમવસરાણમાં ફરમાવ્યું. અત્યારે પણ પરમાત્મા મહાવિદેહક્ષેત્રમાં સીમંધર પ્રભુ ત્રિલોકનાથની વાણી દ્વારા આવી ધર્મ પ્રજ્ઞપણા થાય છે. સમજાણું કાંઈ? તો કહે છે કે ભાઈ! આહાહા! જુઓ! આ સર્વ દ્રવ્યો આવ્યા ને ઉપર જરા અમારે વધારે. સમજાણું કાંઈ? એક ભગવાન પોતાના સ્વદ્રવ્ય. બસ પોતાના સ્વદ્રવ્ય ઉપર અંતર ઝૂકાવ થવાથી પોતાના સિવાય દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર, સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર, શેત્રુંજય અને સમ્મેદ્શિખર બધા પરદ્રવ્ય છે. સમજાણું કાંઈ?

પોતાના એક કોર રામ અને એક કોર ગામ. એક કોર પોતાના નિજાત્મ સ્વભાવ ભગવાન રામ આતમરામ જેમાં અનંત શાંતિ, જ્ઞાન, આનંદ ભરેલાં છે. એવા નિજ આત્મા ઉપર સ્વદ્રવ્ય ઉપર દષ્ટિ કરવાથી પોતાના સિવાય અનંત પરદ્રવ્ય ત્રિલોકનાથના સમવસરાણમાં ભગવાનની વાણી એ પણ પરદ્રવ્ય છે. તેના ઉપર જેટલું લક્ષ રહે છે એટલો વિકલ્પ અને આસ્રવ થાય છે. અને તેનાથી લાભ માને છે તો તે મિથ્યાત્વભાવ થાય છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ?

આવું તો હવે જૈન દર્શનમાં સાંભળ્યું નહોતું. એ વદ્ધભદ્રાસભાઈ! ભઈ અમે તો કંદમૂળ ન ખાવું, રાત્રે ચૌવિહાર કરવો, સામાયિક પોષા કરવા ભઈ આવું અમે સાંભળ્યું અને આ વળી ક્યાંથી નવું (કાઢ્યું?)

મુમુક્ષુ :- પ્રશસ્ત રાગ છે ને.

ઉત્તર :- પ્રશસ્ત રાગ રાગ તો શુભઆસ્રવ છે. એ સંવર નહીં. ધરમ નહીં. સમજાણું કાંઈ? દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની ભક્તિનો પ્રેમ એ પ્રશસ્ત શુભરાગ છે. પર જીવને ન મારવા એ ભાવ શુભરાગ છે. ભગવાનની પૂજા, શેત્રુંજય, સમ્મેદ્શિખર, ગીરનાર, પૂજાનો, ભક્તિનો, જાત્રાનો ભાવ શુભરાગ છે. એ આસ્રવ છે, સંવર નહીં. એ માટે તો અહીંયાં પરદ્રવ્ય કીધા છે. સમજાણું કાંઈ?

સમગ્ર પરદ્રવ્યો, છે પાઠ? ટીકા જુઓ! આ મહા સિદ્ધાંત છે. વીતરાગ પરમાત્માના ધરના નથી. તેણે બનાવ્યા નથી. છે એમ જાણ્યા, છે એમ કહ્યા. કોઈ દ્રવ્યના કોઈ દશાના ભગવાન કર્તા કર્તા નથી. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન તો સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પૂર્ણ એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોકનું જ્ઞાન થયું. જેવું છે એવું થયું, એવું કહ્યું, એમ છે. કહો, કુલચંદ્રજી!

મુમુક્ષુ :- ક્લીયર વાત છે.

ઉત્તર :- વાત તો ક્લીયર છે. બાકી દુનિયાએ ગડબડ કરી દીધી છે. આહાહા! જુઓ! શબ્દ છે? જેને, એટલે જેમને એટલે ધ્રુવ આત્માને સમગ્ર પરદ્રવ્યો પ્રત્યે, પોતાના દ્રવ્ય સ્વભાવ સિદ્ધ(રૂપ)ની દષ્ટિ થઈ તો બધા અનંત પદાર્થ પ્રત્યે મોહરૂપ ભાવ નથી. પહેલાં મિથ્યાત્વના ભાવનો નાશ કર્યો. અહીં તો સમગ્ર સંવરની વાત છે ને? પછી રાગ અને દ્વેષરૂપ. મોહનો નાશ થયો પછી પણ જેટલા દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર પ્રત્યે દયા પ્રત્યે જેટલો રાગ જતો હતો લક્ષ તે રાગ હતો, શુભરાગ. તે પણ છૂટીને સ્વભાવ તરફ સ્થિરતા થઈ ત્યારે દષ્ટિપૂર્વક વીતરાગ દશા થઈ તેનું નામ સામાન્ય સંક્ષેપમાં સંવર, ધર્મ, સુખરૂપ દશા, સ્વતંત્ર શુદ્ધ દશા

ભગવાન તેને ધર્મ કહે છે. કહો, આ કાંઈ ગુપ્ત બુપ્ત વાત નથી. અહીં તો ઢંઢેરા પીટીને વાત બહાર નીકળે છે. અમુલખદાસભાઈ! છે જ એવું છે. એવું એને નિર્ણય કર્યા વગર ધર્મ થાય છે (એમ) ત્રણકાળમાં (બનતું) નથી. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો સામાન્ય લઈ લીધું ને? મોહ, મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ બધું. પહેલાં તો મિથ્યાત્વનો નાશ થાય છે. પરદ્રવ્યથી બિલકુલ મારે લાભ થાય છે એ દષ્ટિ છૂટી જાય છે. પરદ્રવ્ય દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર હોય કે પરવસ્તુ. તેનાથી લાભ (માને) તો તો દષ્ટિ પર ઉપર ચાલી ગઈ. એ રુચિ છૂટીને પહેલાં સ્વદ્રવ્યમાં મને લાભ છે. અનંત આનંદનો કંદ હું પૂર્ણાનંદ પ્રભુ છું. મારો સિદ્ધ સ્વભાવ મારામાં પડ્યો છે તેને દષ્ટિ અને સ્થિરતા કરીને એન્વાર્જ કરીને પર્યાયમાં લાવવાનો છે. પર્યાયમાં અવસ્થામાં પરમાત્મ પદ લાવવાનું છે અંદરમાં પડ્યું છે તે. બહાર નથી પડ્યું ક્યાંય. (જિનેન્દ્ર) ભગવાન પાસે પોતાનો પરમાત્મા નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? ભગવાનભાઈ! આ ભગવાનમાં ભગવાનભાઈ યાદ આવ્યા વળી. ભગવાન પણ ગોત્યા ગોત ક્યાં કરે ભગવાન એવો?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- જાણે, એમ સમજે છે ત્યાં સુધી પણ વિકલ્પ છે. સમજવામાં જેટલું લક્ષ પર ઉપર જાય છે એટલો વિકલ્પ શુભાસ્રવ છે. સંવર નહીં. આ તો યથાર્થ વાતની વાત છે કે નહીં? એ સમજે. કલાસમાં સમજ્યા. ઠીક આવ્યું કહે છે. શ્રાવણ માસમાં કલાસ ચાલે છે તો અમારા જેવા પ્રૌઢ બહુ જ આવે છે. પ્રૌઢ. પણ કલાસમાં સમજવું શું? કલાસમાં સમજવામાં શું લેવું? કે પોતાનો ભગવાન, પોતાનું સ્વરૂપ હું પૂર્ણ શાંત આનંદનું ધામ. સમજાણું કાંઈ? જેમાં જ્ઞાન, દર્શન, આનંદનું કિરણ ફૂટે છે. એવું ધામ મારો સ્વભાવ શુદ્ધ. એવી અંતરદષ્ટિ લગાવીને પર અનંત પદાર્થ પ્રત્યે લાભ અલાભની રુચિ છૂટી જવી આ તેનું નામ સમ્યજ્ઞાન સંવર કહેવામાં આવે છે. પછી હજી સમ્યજ્ઞાન થયા પછી પણ હજી શુભરાગ દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્ર પ્રત્યેનો આવે છે. રુચિ નથી કે તેનાથી લાભ છે. પણ શુભરાગ આવે છે. દયા, દાનનો ભાવ આવે છે. અને કોઈ પ્રતિકુળ હોય તો તેના પ્રત્યે દ્વેષ (થાય છે) પોતાની અસ્થિરતાને કારણે, એ ચીજને કારણે નહીં. પોતાની કમજોરીને કારણે, પ્રતિકુળતાને કારણે દ્વેષ નહીં, અનુકૂળતાને કારણે રાગ નહીં. કેમ કે રુચિ બદલી ગઈ છે.

આટલો પોતાનો દ્રવ્ય સ્વભાવ જ્ઞાયકમૂર્તિ છે તેના સિવાય અનંત પરદ્રવ્ય તેનાથી લાભ (થાય તે) લાભ તેનાથી નુકસાન (થાય તે) નુકસાન એવી દષ્ટિ પહેલાં છૂટી ગઈ. લાભ તો મારા ચૈતન્ય દ્રવ્ય સ્વભાવની અંતર અનુભવ દષ્ટિથી લાભ છે. પરદ્રવ્યથી મને કાંઈ લાભ છે નહીં. તેવી દષ્ટિ પ્રથમ હોય તેનું નામ પ્રથમ સમ્યજ્ઞાન સંવર કહેવામાં આવે છે. અને પછી હજી કમજોરીથી અનંત પરદ્રવ્યને કારણે નહીં. પણ પોતાની કમજોરીથી અનુકૂળ પ્રત્યેનો રાગ અનુકૂળતાને કારણે નહીં. પ્રતિકુળતાને કારણે દ્વેષ નહીં પણ પોતાની કમજોરીથી રાગ-દ્વેષની જો આસક્તિ હતી તે સ્વભાવની સ્થિરતા કરીને એ રાગ- દ્વેષનું છૂટી જવું તેનું નામ ચારિત્રરૂપી સંવર છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- વાત તો એવી છે. વીતરાગમાર્ગ પરમાત્માનો માર્ગ ઈન્દ્રો જેને માને છે, ભગવાન ફરમાવે છે,

ગણધર જેને સ્વીકાર કરે છે. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં મોજુદ છે. સમજાણું કાંઈ? આ કોઈ સાધારણ માણસનો ધર્મ કલ્પના કરીને માની લ્યે એવી ચીજ નથી. માંગીરામજી! ઓહોહો! જેને સમગ્ર પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગરૂપ એટલે આસકિતરૂપ, દ્રેષરૂપ અણગમારૂપ એ પણ ચારિત્ર દોષ છે. અને મોહરૂપ મિથ્યાત્વ દોષ છે. પરથી લાભ નુકસાન માનવાવાળા એ દષ્ટિ છૂટી ગઈ અને પોતાના દ્રવ્ય સન્મુખ દષ્ટિ થઈ અને પછી પરદ્રવ્યને કારણે નહીં પણ પોતાની કમજોરીથી રાગ-દ્રેષનો આસ્રવ હતો એ પોતાના સ્વભાવને આશ્રયે તેને રોકાઈ ગયો આ તેનું નામ ભગવાન ભાવસંવર કહે છે.

ભજનમાં આમ જાણો, શું જાણો મેરૂ ઉપાડવો હોય તેવું લાગે, કોઈ દિવસ સાંભળ્યું નથી. છકાયની દયા પાડવી, ભગવાનની ભક્તિ કરવી, અપવાસ કરવા અને ખૂબ પૂજા કરવી, સિદ્ધ ચક્ર લગાવી દેવું અને આમ કરવું ને આમ કરવું. પણ કોણ કરે સાંભળ તો ખરો! એ તો પરદ્રવ્ય છે. ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં પરદ્રવ્યની પર્યાય કોણ કરી શકે? ઈશ્વર કર્તા માનો જગતના તો તેનો નિષેધ કરે. ના, (ઈશ્વર) કર્તા નહીં. અને સામા જગતનો કર્તા! દષ્ટિ, હાથ ચલાવે છે, બોલે છે તે અમારાથી થાય છે. એકની એક દષ્ટિ થઈ કર્તા જેવી એક વર્ગનો તે મિથ્યાદષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ? અમે જૈન છીએ અમે ઈશ્વરને ન માનીએ. બહુ સારું! ચૈતન્ય ઈશ્વરને ન માનો. જડને માનો ને? આ શરીરની ક્રિયા અમે કરી શકીએ છીએ તો તમે ઈશ્વર થયા, જડના. સમજાણું કાંઈ?

કર્મથી અમારામાં વિકાર થાય છે. તો કર્મ થયા તમારા ઈશ્વર. એમ છે જ નહીં. પરદ્રવ્યથી પોતાનામાં વિકાર થાય કે પરદ્રવ્ય પોતાને નુકસાન, લાભ કરે એવી પરદ્રવ્યમાં તાકાત નથી અને પોતામાં તાકાત નથી. પરદ્રવ્યથી માની લ્યે, એવી માન્યતા સાચી છે જ નહીં. ખોટી દષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ? બધા પરદ્રવ્ય પોતાનાથી ભિન્ન કર્મ હોય, દેવ, ગુરુ કે શાસ્ત્ર હોય સમ્મેદ્દશિખર કે ગીરનાર, શેત્રુંજય હોય બધા પરદ્રવ્ય છે. પોતાના દ્રવ્ય વસ્તુથી એ બધા પરદ્રવ્ય છે. તેનાથી લાભ-અલાભ માનવાની દષ્ટિ છોડીને પોતાના દ્રવ્યથી લાભ થશે એવી દષ્ટિ તેમાં જામી જાય તેનું નામ સમ્યજ્ઞાન ધર્મ પહેલામાં પહેલી ધર્મની શરૂઆત ત્યાંથી થાય છે. પછી રાગ-દ્રેષનો ત્યાગ. સમ્યજ્ઞાન હોવા છતાં હજી આસકિતનો રાગ-દ્રેષ થાય છે. પછી સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરીને રાગ-દ્રેષની ઉત્પત્તિ ન થવી શાંતિ અને સંવર આત્માના આનંદની ઉત્પત્તિ થવી તેનું નામ ચારિત્રરૂપ સંવર છે. પહેલાં સમ્યજ્ઞાનરૂપી સંવર કહ્યું. પછી ચારિત્રરૂપ સંવર હોય. ચારિત્રરૂપ સંવર સમ્યજ્ઞાનના સંવર વગર હોતું નથી. સમજાણું કાંઈ?

તે ભિક્ષુને, હવે અહીં સાચા અને પૂર્ણ સંવરની વાત લીધી ને? પૂર્ણ સંવર. એટલે મોહ અને રાગ-દ્રેષ ત્રણેય જેને છૂટી ગયા, પોતાના સ્વભાવ સન્મુખ એકદમ ઉગ્ર સ્થિરતા થઈ તેવા સાધુને. અથવા સાધુની મુખ્યતાથી વાત લીધી છે. સમજાણું કાંઈ?

કે જે નિર્વિકારચૈતન્યપણાને લીધે, એવી અંતર પરિણતિ નિર્મળ. સર્વ અનંત પરપદાર્થની રુચિ છૂટી ગઈ સ્વદ્રવ્યની દષ્ટિ થઈ, રુચિ. સર્વ પરપદાર્થ પ્રત્યેના નિમિત્તના પ્રસંગમાં પોતાની કમજોરીથી રાગ-દ્રેષની આસ્રવ વૃત્તિ ઉઠતી હતી તે સ્વભાવની સ્થિરતા દ્વારા જેણે નિર્વિકાર ચૈતન્ય પર્યાય પરિણતિ પ્રગટ કરી છે. ઓલું તો એક કલાક સાંભળે તો ખબર પણ પડે લ્યો! કંદમૂળ ન ખાવું, બટેટા ન ખાવા. શકરકંદમાં અનંત

જીવ છે. ભગવાને અનંતજીવ કહ્યા છે. વાત સાચી છે કોણ ના પાડે છે. પણ ખાય કોણ શકે છે? સાંભળ તો ખરો! ખાવાનો ભાવ કરવો તે પાપ છે. સમજાણું કાંઈ?

એ તો કોઈએ સાંભળ્યું નથી અને ખબર પણ નથી. એ તો બધા પરપદાર્થ છે. અહીં સમગ્ર પરદ્રવ્ય લીધા. તો શું આત્મા પરદ્રવ્ય ખાઈ શકે છે? પરદ્રવ્ય છોડી શકે છે? પરદ્રવ્ય શું આત્મામાં ઘુસી ગયું છે? ભગવાન આત્મા ભિન્ન છે, પરદ્રવ્ય ભિન્ન છે. ધરમચંદજી!

મુમુક્ષુ :- શરીરને સ્વસ્થ રાખે છે.

ઉત્તર :- સ્વસ્થ બ્વસ્થ. સ્વસ્થ કોને કહેવું?

મુમુક્ષુ :- સ્વસ્થ શરીરમાં આત્મા રહે છે.

ઉત્તર :- માનવાવાળાની બિલકુલ મૂઢ દશા છે. એ પરદ્રવ્ય છે. રોગ હોય, સ્વસ્થ હોય તેનાથી આત્માને કોઈ લાભ અલાભ છે જ નહીં. એય! દેવાનુપ્રિયા! જેચંદભાઈના ભાઈ! રાડ પાડે છે. શરીરમાં જરા આમ થાય ત્યાં રાડ પાડે છે. લક્ષ કરીને દુઃખી થાય. આ લોકો મૂઢ છે એમ માને છે ને કે શરીર સ્વસ્થ હોય તો મન સ્વસ્થ રહે, પરિણામ સ્વસ્થ થાય. મૂઢ છે. શરીર સ્વસ્થ માછલા પાણીમાં બહુ સ્વસ્થ રહે છે. તેને તો લેપ પણ લાગતો નથી.

અજ્ઞાનીઓએ એવી મિથ્યાત્વની ગંદકી ચલાવી છે (કે) શરીર સ્વસ્થ રહે તો મન સ્ફૂર્તિ રહે. સ્ફૂર્તિ રહે! તને રાગ રહે સાંભળને હવે? સાલા મૂઢ! શરીર તો માટી છે, ઘૂળ છે, ચામડા, હાડકા છે. અજીવ તત્ત્વ તને અડયું પણ નથી. તું પણ તેને ક્યારેય અડ્યો નથી. અડતો જ નથી. છૂતે નહીં સમજ્યા? અમારી કાઠીયાવાડની ભાષામાં અડતો પણ નથી (એમ કહે છે.) એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડતો પણ નથી ક્યારેય. હા પણ એમ કહે છે હો અમરચંદભાઈ! જો શરીર આમ હોય તો...

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ના એમ નહીં. આ તો સ્વસ્થ શરીરની વાત છે. શરીર નહાયા બહાયા તો સ્ફૂર્તિ રહે, મન સ્ફૂર્તિ રહે. મૂઢ છે. તને રાગની સ્ફૂર્તિ છે. તેમાં અશુભરાગ થયો. એય! દેવીલાલજી! દુનિયાથી બધી વાત જુદી છે. વીતરાગ ત્રિલોકનાથની વાત, દુનિયાથી જુદી હોય-કુંભાર પણ એમ કહે કે જીવને ન મારવો. એ પણ ભગવાન વાત કરે? સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ. ભાઈ! પરદ્રવ્ય શરીર આવ્યું. શરીર સ્વસ્થ હોય તો મને લાભ (થાય) મિથ્યાદષ્ટિ મૂઢ છે. અને શરીરમાં જ્વાનિ હોય, રોગ હોય, વિષ્ટા નીકળે તો આત્મા શું ધર્મ કરી શકે? મૂઢ છે.

સાતમી નરકનો નારકી રવ રવ પાંચ પાસળા છે. આ છે ને નીચે? એમાં સાતમી નરકમાં પાંચ પાસળા. એક પાસળામાં તેત્રીસ સાગરની સ્થિતિ છે. રવ રવ અપરિઠાણા એક સમયમાં શરીરમાં સોળ રોગ. સોળ રોગ. શ્વાસ, ખાંસી, કફ, એવા ચારે કોર જવર સોળ રોગ. ક્યાં સ્વસ્થ શરીર છે. કોઈ ક્ષણમાં અસ્વસ્થ શરીરનું લક્ષ તેને થાય તો, ઓહો! આ ચીજ છે? હું તે નહીં. મેં મનુષ્યપણામાં સાંભળ્યું હતું કે તારો આત્મા આનંદ પવિત્ર છે. મેં પ્રયોગ ન કર્યો. મેં સાંભળ્યું હતું પણ હું જાગ્રત થયો નહીં. એવી શરીરની અસ્વચ્છતા એકલી વિષ્ટામાં પડ્યો હતો તે. આમ અંદર ગુલાંટ ખાય છે. હું આત્મા આનંદકંદ છું. એવો અપરિઠાણો નારકી

અનંતકાળમાં સમ્યજ્ઞાન પ્રગટ ન થયું તે પ્રગટ કરી શકે છે. સમજાણું કાંઈ? અમરચંદભાઈ! શું શરીર લડે?

મુમુક્ષુ :- સો ટકાની વાત છે.

ઉત્તર :- સો ટકાની વાત છે.

મુમુક્ષુ :- વચ્ચેનો માર્ગ થોડો....

ઉત્તર :- વચલો માર્ગ છે ને આ. વચલો એ કે પહેલી દષ્ટિ કરવી પહેલાં રાગ-દ્રેષ નથી છૂટતાં. એ વચલો માર્ગ છે. પહેલાં રાગ-દ્રેષ આસક્તિ નથી છૂટતી. પણ પહેલી સમ્યજ્ઞાન કરી શકે છે. એ વચલો માર્ગ. અને સમ્યજ્ઞાન થયા પછી વીતરાગતા થઈ જવી તે ઉત્કૃષ્ટ માર્ગ છે.

એ પહેલો માર્ગ છે. સાતમી નરકમાં અપરિદાણે કેટલું દુઃખ છે ત્યાં? ગુલાટ ખાઈ જાય છે અંદર, વિષ્ટા હો. ઓહોહો! અને નવમી ત્રૈવેયકે એટલા સાધન છે તો મિથ્યાદષ્ટિ ત્યાં પણ રહે છે.

અને ભગવાનના સમવસરણમાં મનુષ્ય જાય છે. ભગવાનના સમવસરણમાં. ત્યાં પણ મિથ્યાદષ્ટિ રહે છે. સમવસરણ શું કરે? રાગનું..... મહાન. પોતાની અંતર શુદ્ધ વસ્તુ શું છે? પરની સાથે મારે કાંઈ સંબંધ પણ છે નહીં. હું ભિન્ન, તું ભિન્ન. એવું અંતરમાં પરદ્રવ્યની અનુકૂળતા, પ્રતિકુળતાને કારણે મને લાભ, નુકસાન થાય એ માન્યતા મિથ્યાદષ્ટિ મૂઢની છે. તેને જૈન કહેતા નથી.

જૈન કોઈ વાડો નથી, સંપ્રદાય નથી જૈન વસ્તુનું સ્વરૂપ છે. જૈન કોઈ સંપ્રદાય નથી કે અમારો આવો ધર્મ અને તારો આવો ધર્મ. જૈન એટલે આત્માનો સ્વભાવ પૂર્ણ વીતરાગ જ્ઞાનાનંદ પડ્યો છે. તે અજ્ઞાન ને રાગ-દ્રેષને સ્વભાવના આશ્રયથી જીતવો તેનું નામ જૈન કહેવામાં આવે છે. જૈન કોઈ સંપ્રદાય નથી. વસ્તુનું સ્વરૂપ એવું છે. સમજાણું કાંઈ? સાંભળ્યું નહીં જૈન શું છે? જૈનનું બિઝ્ઝ લગાવી દીધું. અમે જૈન છીએ અમે જૈન છીએ. જૈન કોને કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

સમગ્ર શરીર અસ્વસ્થ હોય તો તેને ઘરે રહ્યું. અરે! મન પણ થોડું અસ્વસ્થ થઈ જાય, અસ્થિર થોડા રજકણ એવા થઈ જાય, તો તે પણ તેને ઘરે રહ્યું. મારી ચીજ અખંડ જ્ઞાયકમૂર્તિ. સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય કર્યો (તો) પરદ્રવ્યથી ઈષ્ટ-અનિષ્ટની રુચિ છૂટી ગઈ. તેનું નામ પહેલામાં પહેલાં શરૂઆતનું સમ્યજ્ઞાન સંવર ધર્મ છે. પછી જ્ઞાનીને પણ રાગ-દ્રેષ ઉત્પન્ન થાય છે. વિષયના, ભોગના, લડાઈના, વ્યાપારના જ્ઞાનીને પણ રાગ થાય છે. અને પ્રતિકુળ ચીજના પ્રસંગમાં પ્રતિકુળ ચીજને કારણે નહીં પણ પોતાના કારણે ત્યાં દ્રેષ જ્ઞાનીને સમક્રિતીને પણ થાય છે. જેટલા રાગ-દ્રેષ રહે તેટલો આસ્રવ છે. પછી સ્વભાવમાં સ્થિરતા કરીને પુણ્ય-પાપનો આસ્રવ છૂટી જાય તે વીતરાગરૂપી સંવર છે. સમજાણું કાંઈ?

માર્ગ જ પકડવો નથી. ઊંધે ચાલે, જાવું હોય ભાવનગર અને ઢસા જાય. ભાવનગર જાવું હોય ભાવનગર. અહીં ઢસા. જઈ પડે આમ જાય. પોતાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પરમાનંદ એક. તે તરફ જાવું છે તો કહે બહારથી આ કરો તેનાથી તેમાં જશે. આમ કરો ત્યાં વિકલ્પ રાગ કરો તો અંદરમાં જાશે. ધૂળમાંય નહીં જાય. સમજાણું કાંઈ? રાગ કરો પછી સમ્યજ્ઞાન થશે. પ્રશસ્ત રાગ કરો પહેલાં. રાગથી હજી સમ્યજ્ઞાન તો અરાગી દષ્ટિ છે, વીતરાગી દષ્ટિ છે. રાગ કારણ અને વીતરાગી દષ્ટિ કાર્ય (એમ) મૂઢ માને છે. ભગવાનની આજ્ઞા ન સમજવાવાળા એમ માને છે.

મુમુક્ષુ :- એકદમ છૂટે છે?

ઉત્તર :- દષ્ટિ એકદમ છૂટે છે. રાગ-દ્રેષ પછી ક્રમે છૂટે છે. ચારિત્રમાં ક્રમ પડે છે, શ્રદ્ધામાં નહીં. શ્રદ્ધામાં એક સાથે કોઈપણ દ્રવ્યથી મને લાભ નુકસાન નથી. મારા દ્રવ્યથી લાભ એક સમયમાં, એક ક્ષણમાં. પછી રાગ-દ્રેષ ઘટે. રાગ-દ્રેષ ઘટે તે ચારિત્ર છે. તે ક્રમે ક્રમે (થાય છે.) સમજાણું કાંઈ? રાગ-દ્રેષ તો જ્ઞાનીને રહે છે. પૂર્ણ વીતરાગ ક્યાં થઈ ગયા છે. દષ્ટિ એક સાથે. એક સાથે ઘડાકો.

આ આત્મા પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ ઊઠે તે આસ્રવ, પરદ્રવ્ય મારાથી ભિન્ન. મારી ચીજ રાગ અને આસ્રવ અને પરથી ભિન્ન. એ તો એક દષ્ટિમાં કોઈ ક્રમ છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ? દષ્ટિ કાં સમ્યક્ અને કાં દષ્ટિ મિથ્યાત્વ. પછી રાગ-દ્રેષ તો જ્ઞાનીને પણ રહે છે. રહે તે જુદી વાત છે. પણ રાગનો પ્રેમ નથી. રાગથી લાભ નથી. જ્ઞાનીને દયા, દાનનો ભાવ પણ આવે છે. પણ તે પુણ્યાસ્રવ સમજે છે. હિંસા ભોગનો ભાવ આવે છે તે પાપ સમજે છે. પોતાનો સ્વભાવ વિકારથી ભિન્ન અધિક દષ્ટિમાં રાખ્યો છે. પોતાનું રક્ષણ અધિક રાખ્યું છે. ભિન્ન થાય છે તો છે એટલું પાપ એટલો આસ્રવ. હજી તો સમ્યક્દર્શન થયું. તીર્થંકર તો સમ્યક્દર્શન લઈને આવે છે તીર્થંકર તો. ક્ષાયિક સમકિતી તો ત્રણ જ્ઞાન લઈને માતાના ઉદરમાં આવે છે. છત્રું હજાર(રાણીઓ) સાથે લગ્ન કરે છે. લગ્ન. સમ્યક્દષ્ટિ છત્રું હજારની સાથે લગ્ન કરે છે. ધરમચંદજી! સાંભળ્યું છે કે નહીં? શાંતિનાથ, કુંથુનાથ, અરનાથ. એમાં શું છે? એ તો રાગ છે તો ચારિત્ર દોષ છે.

મુમુક્ષુ :- સંસારનું સ્વરૂપ

ઉત્તર :- હા, સંસાર સ્વરૂપ રાગ છે, દોષ છે.

મુમુક્ષુ :- લગ્ન કરવાનો રાગ!

ઉત્તર :- લગ્ન રાગ છે. સમ્યક્દર્શન તો અનુભવ થયો. પણ તે અસ્થિરતા(નો દોષ) ચારિત્ર દોષનો રાગ આવ્યો. ચારિત્ર દોષ બીજો, દર્શન દોષ બીજો. બેયની ખબર નથી. ખબર નથી, કાંઈ ખબર નથી. સાંભળ્યું નથી. જૈનદર્શન વસ્તુ શું છે તે સાંભળ્યું પણ નથી. લગ્ન કર્યા..... તમે દરકાર કરી નથી. શેઠ! નહીં. શોભાલાલભાઈ! તમે દરકાર કરી તો કેમ સત્ય મળ્યું નહીં? સત્ના શોધનારને સત્ મળે નહીં એમ બને નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ?

પહેલાં લગ્ન કેમ કરે છે? કે રાગ આવે છે. સમજે છે કે મારી કમજોરી છે. સમ્યક્દર્શન નિર્મળ છે. ક્ષાયિક સમકિત થાય છે. છત્રું હજારની સાથે લગ્ન કરે છે. લગ્ન કરે છે શું? તેમાં સુખ માને છે? બિલકુલ નહીં. એ વાત આખી આ તો અલૌકિક વાત છે. રાગ આવે છે, લગ્ન કરે છે ભરતચક્રવર્તી દુલ્હા. હંમેશનો દુલ્હો. ત્રણસો ત્રણસો રાણી, કન્યા પરણે હંમેશ.

એ દેહની ક્રિયા હું કરી શકતો નથી. મારાથી થતી નથી અને રાગ આવ્યો છે એ મને આનંદદાયક નથી, દુઃખદાયક છે. એવો અંતરમાં વિવેક-સમ્યક્દર્શનમાં અંતરમાં વિવેક કાયમ રહે છે. તેનું નામ સમ્યક્દર્શન છે. સમ્યક્દર્શન થયું અને તરત જ રાગ-દ્રેષ ચાલ્યા જાય તો તો કેવળજ્ઞાન થઈ જાય. તરત જ સમ્યક્દર્શન અને કેવળજ્ઞાન થઈ રહ્યું. વચ્ચે ગુણસ્થાન રહે નહીં. ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું, સાતમું.

મુમુક્ષુ :- મહારાજ! આ વાતને જરા વિસ્તારથી

ઉત્તર :- હા, કીધું ને? કે લગ્ન કરવા એ રાગ છે. ચારિત્રનો અસ્થિરતાનો દોષ છે.

મુમુક્ષુ :- સંસાર વધારવાની વાત છે ને....

ઉત્તર :- વધતો નથી પણ તમને હજી ખબર નથી. વધતો નથી પણ ઘટે છે. વાત સાંભળવામાં... આ તો અલૌકિક વાત છે. વધે શું? લગ્ન કર્યા જ નથી. અમે તો તમને બતાવીએ છીએ કે સ્ત્રીનો સંગ છે પણ અંદરમાં સંગ છે જ નહીં. દેરીયાજી! આ તો તમારી જેવી ભાષા કરીને કહ્યું. અંદરમાં તો ક્રમે ક્રમે પોતાના સ્વભાવ સન્મુખ રાગ ઘટતો જાય છે. પણ વચમાં એવો રાગ (આવે છે.) એક ક્ષણમાં રાગ-દ્વેષ છૂટી જાય તો તો કેવળજ્ઞાન થઈ જાય. પછી ગુણસ્થાન રહે નહીં. ચોથું, પાંચમું, છઠ્ઠું. શ્રાવકનું, મુનિનું ગુણસ્થાન ભેદ પણ રહે નહીં.

મુમુક્ષુ :- સંયોગ તો છે ને.

ઉત્તર :- અંદર સંયોગનો ભાવ એટલો પડ્યો છે, સંયોગ ભાવ પ્રત્યે પ્રીતિ, રુચિ છૂટી ગઈ છે. પ્રીતિ, રુચિ છૂટી ગઈ કે પુણ્ય પરિણામ ને પાપમાં મળા છે, સુખ છે. એવી દષ્ટિ ગઈ. દષ્ટિ થઈ આનંદમાં. પણ આસક્તિ છૂટી જાય તો તો કેવળજ્ઞાન થઈ જાય. એ આસક્તિનો દોષ છે. દર્શનનો દોષ નથી. સમ્યક્દર્શનમાં કિંચિત્ (જરાપણ) કમી નથી. છત્રું હજાર સ્ત્રીના પ્રસંગમાં પણ ક્ષાયિક સમકિતમાં કિંચિત્ કમી નથી. ત્રણ જ્ઞાન અને ક્ષાયિક સમકિત છે.

અને અજ્ઞાની સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે અને બાલ બ્રહ્મચારી હોય મિથ્યાદષ્ટિ. મેં દેહની ક્રિયા કરી નહીં. મેં આટલો ત્યાગ કર્યો. એવું પરનું મિથ્યાત્વનું અભિમાન પડ્યું છે. એ મિથ્યાદષ્ટિ મહાન સંસારી છે. આહાહાહા! આ તે કાંઈ વાત! અમરચંદભાઈ! મિથ્યાત્વનું પાપ કેટલું ને સમ્યક્માં ધર્મ કેટલો એની કિંમત જ નથી. વિપરીત માન્યતામાં કષાયખાના સાત વ્યસન પાપથી અનંતગણું પાપ છે. જે પુણ્યપરિણામ થાય છે વિકલ્પ તેમાં લાભ માનવાની દષ્ટિ મહા મિથ્યાત્વ છે. અને પાપના પરિણામ હોવા છતાં લાભબુદ્ધિ નહીં, દ્રવ્યમાં લાભબુદ્ધિ છે, જ્ઞાનીને અલ્પ પાપ લાગે છે. આહાહાહા!

મર્યાદિત સંસાર થઈ ગયો. અલ્પ રહી ગયો. અલ્પ-એક મોટા દરિયામાંથી એક બિંદુ રહી ગયું. એ દરિયામાંથી ભોગ છત્રું હજાર સ્ત્રી સાથે લગ્ન દરિયામાંથી એક બિંદુનો રાગ રહી ગયો. અનંતરાગ અનંતાનુબંધીનો છૂટી ગયો. અને અજ્ઞાની બાળ બ્રહ્મચારી આખી જીંદગી સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે અને પરિગ્રહ પણ ઓછા ખપે. એ પરદ્રવ્ય મારા ત્યાગ-ગ્રહણમાં છે તો હું ત્યાગી થઈ ગયો. અને મને જરા ત્યાગનો રાગ આવ્યો એ તો મને ધર્મ થયો એ મિથ્યાદષ્ટિનું પાપ સાત વ્યસન કરતાં અનંતગણું છે. સમજાણું કાંઈ?

તારણસ્વામી તો એવી વાતમાં 'નિગોદમ ગચ્છઈ' એમ જ કહે છે. કેટલી ગાથા! રાગથી લાભ માને છે, પુણ્યથી લાભ માને છે, પુણ્યાસ્રવથી લાભ માને છે. હો ભલે. આત્માનો ધર્મ માને છે. 'નિગોદમ્ ગચ્છઈ' નિગોદ જાશે. આકરી ભાષા છે. આકરી ભાષા છે હો. તારણસ્વામી. સમજાણું કાંઈ?

રાગ રહે છે. પણ રાગથી લાભ માને છે. જ્ઞાનીને શુભરાગ પણ આવે છે. દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજા ભાવમાં આવે. વીતરાગ થઈ ગયા છે? તો ન આવે? આવે છે. પણ જ્ઞાની જાણે છે કે એ પુણ્યાસ્રવ છે. ધર્મ નથી. મને એ કારણથી ધર્મ થાય છે એમ એ માનતા નથી. હું જેટલો મારા સ્વભાવનું અવલંબન લઈને સ્થિર

વાવ છું એટલો મારો ધર્મ છે. ઓહોહો! દુનિયાનો માપવાનો ગજ બીજો છે. સમજાણું કાંઈ?

-કે જે નિર્વિકારચૈતન્યપણાને લીધે સમસુખદુઃખ છે. શું કહે છે? અહીં તો ઉત્કૃષ્ટ વાત કરી ને? ભિક્ષુની પહેલાં દષ્ટિથી જુદાં પાડી દીધા પછી રાગ દ્રેષ પણ છૂટી ગયા. તે ભિક્ષુને, નિર્વિકારચૈતન્યપરિણામપર્યાય ઉત્પન્ન થઈ. અંતર પર્યાયમાં દશામાં સમસુખદુઃખ છે. અનુકૂળ, પ્રતિકુળનો ગંજ હોય ત્યારે, બધામાં મને વીતરાગભાવે સમતા જ્ઞાતાભાવ છે. તેને-શુભ અને અશુભ કર્મનો આસ્રવ થતો નથી. જુઓ! એવા ધર્માત્માને શુભ અને અશુભ કર્મના નવા પરમાણુ આસ્રવ નથી થતા. સમ્યજ્ઞાન થયું તો મિથ્યાત્વનો આસ્રવ, અનંતાનુબંધીનો આસ્રવ ન રહ્યો. જ્ઞાનીને પણ બીજા ત્રણ કષાય છે. એટલો આસ્રવ આવે છે.

અહીંયાં તો ઉત્કૃષ્ટ વાત કરી છે. એ પણ રાગ છૂટીને મુનિ. મુનિ કોને કહે છે? ઓહોહો! મુનિ પરમેશ્વર પદ. 'નમો લોએ સવ્ય સાહૂણું' ગણધર બાર અંગની રચના કરે. ગણધર ભગવાનના ગણધર. સીમંધર પરમાત્મા પાસે ગણધર બિરાજે છે. બાર અંગની રચના કરે. નમો લોએ સવ્ય સાહૂણું. પંચમકાળના કોઈ સાચા ભાવલિંગી સંત હોય તો મારા નમસ્કાર તેના શરણમાં. એ મુનિ પદ કેવું છે? ગણધરના નમસ્કાર જેને પહોંચે. સમજાણું કાંઈ? બરાબર છે કે નહીં? નમો લોએમાં આ નહીં હો બધા. લોએમાં આ.

જેના અંતર આનંદકંદની દષ્ટિ એક રાગનો કણ ઉઠે છે (પણ) કર્તવ્ય નથી માનતા. આવે છે પંચમહાવ્રતના પરિણામ જ્ઞાનીને આવે છે. પણ રાગ છે, મારું કર્તવ્ય નથી. વિકાર વિકલ્પ આવે છે એ પુણ્ય છે મારો ધર્મ નથી, મારો સંવર નથી. આ તો હજી દષ્ટિ વગર પંચમહાવ્રત છે પણ નહીં અને અમારે પંચમહાવ્રત છે ને સંવર નિર્જરા છે. ધૂળમાં પણ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- એ તો બહારના ત્યાગ.....

ઉત્તર :- બહારના ત્યાગથી બેસાડે છે. એમ કે ઓલા અંદરના ગજનું તો માપ છે નહીં. બરાબર બહારનું માપ હોય, બીજું તો માપ છે નહીં. હો. છત્રું હજાર સ્ત્રીને પરણે છે એ તો સમ્યજ્ઞાન છે. અને એક સ્ત્રીનો ત્યાગ કરી દયે બ્રહ્મચર્ય લ્યે તોપણ મિથ્યાદષ્ટિ છે. અરે! આ તે કાંઈ!

મુમુક્ષુ :- એનો અભિપ્રાય શું છે તે વાત છે.

ઉત્તર :- વીતરાગ માર્ગમાં આ પહેલી વાત સાંભળવા મળે છે. નહીંતર કરો પ્રશ્ન! આ તો સર્વજ્ઞ ત્રિલોકનાથના વીતરાગ પરમેશ્વરના ઘરની વાત છે. કલ્પના કરીને માની લીધી છે તે વીતરાગના ઘરની વાત નથી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- પણ હજી જેને ઈન્દ્રિય, રાગ, પુણ્ય-પાપ પરિણામ પર(છે તેને) પોતાના માને છે તો પરથી છૂટકારો થશે તો સ્વદ્રવ્ય કોને માનશે? હજી તો તેને માને છે. આ દયા, દાનનો વિકલ્પ આવ્યો, આ બ્રહ્મચર્યનો વિકલ્પ આવ્યો. આ વિકલ્પ આવ્યો. એ તો તને વિકલ્પ આવ્યો રાગ. એ રાગ મારી ચીજ છે એમ માને છે. આસ્રવ મારી ચીજ છે એમ માને છે. અને આ દેહની ક્રિયા વિષયમાં ન થઈ (તો એમ માને છે કે) મેં અટકાવી છે. આ જડની ક્રિયા વિષયમાં ભોગમાં ન થઈ (તો કહે છે કે) મેં અટકાવી. જડની પર્યાય તું અટકાવી શકે છે તો જડનો તું સ્વામી છે. રાગનો ને જડનો સ્વામી છે. ક્યાંથી સમ્યજ્ઞાન આવ્યું? ધર્મ

ક્યાંથી આવ્યો ત્યાં? કષાય ને કાયા આવે છે ને પ્રવચનસાર. સમજાણું કાંઈ? પ્રવચનસારમાં આવે છે. એક શ્લોક. ભારે કઠણ! ૨૩૬.

જુઓ! જે જીવોને સ્વ-પરનું ભેદજ્ઞાન નથી તેમને કદાચિત ભલે પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો સંયોગ ન દેખાતો હોય. એ સંયોગ ન દેખાતો હોય. જુઓ! અહીંયાં અમારા પંડિતજીએ તો બધું પહેલેથી લખ્યું છે. જેને સ્વ જ્ઞાયકમૂર્તિ જ્ઞાન અને રાગ એ વિકલ્પ અને આસ્ત્રવ છે, બંધનું કારણ છે, શરીર ઈન્દ્રિય આદિ જડ અને અજીવ છે તેનો ત્યાગ ગ્રહણ મારામાં નથી. એવું જીવને સ્વ-પર ભેદજ્ઞાન નથી તેને કદાચિત્ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોનો સંયોગ ન દેખાય. ભોગ લેતો ન દેખાય. બાહ્ય ત્યાગ હોય, છ જીવનીકાય દ્રવ્યહિંસા ન દેખાતી હોય, છ જીવને હણતો ન દેખાય, એકેન્દ્રિય જીવને ન હણતો હોય. અને એ રીતે સંયોગથી નિવૃત્તિ દેખાતી હોય તોપણ કાયાને કષાય હિંસાથી એકતા માનનારા એ વિકલ્પ ઊઠે છે દયા, દાન, બ્રહ્મચર્ય પાળુ, એ વિકલ્પ આસ્ત્રવ છે. તે અંદર પોતાના માને છે. માન્યતામાં અભિપ્રાયમાં પોતાના માને છે. અને કાયાથી ક્રિયા મેં છોડી દીધી અને મેં લીધું નહીં. તે બેને એક માનનારા તે જીવોને ખરેખર પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોની અભિલાષાનો નિરોધ નથી. હિંસાનો જરા પણ આધાર નથી. એ રીતે પરભાવથી બિલકુલ નિવૃત્તિ નથી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- તેના અભિપ્રાયથી ખબર પડે. એ અભિપ્રાય બોલે એમાંથી ખબર પડે હં.. શલ્ય પડ્યું છે મિથ્યાત્વનું. રાગથી મેં નિવૃત્તિ લીધી અને ઘણું જ છોડી દીધું. શું છોડી દીધું તે? કહ્યું નહીં? ધંધા પાણી છોડી દીધા. એ તું છોડી શકે છે? એ તો છૂટા જ પડ્યા છે તે ક્યારે છોડ્યા છે? આ કાયાથી અમે કામ નથી કરતાં. કાયાથી તું કરી શકે છે કે તે અટકાવી દીધું. તો જડનો સ્વામી થયો. અને બ્રહ્મચર્ય આદિના પરિણામ વિકલ્પ થયો તો તે પુણ્યાસ્ત્રવ થયો. તેને પોતાપણે માનવાવાળાને બાહ્યથી છકાયની હિંસા ન જોવામાં આવે, બહારથી પાંચ ઈન્દ્રિયના વિષય જોવામાં ન આવે તોપણ મિથ્યાદષ્ટિ અજ્ઞાની હિંસાના પરિણામ અંદર પડ્યા છે. રાગને પોતાનો માને એ મિથ્યાત્વના તીવ્ર હિંસાના ભાવ છે. અમરચંદભાઈ! આહાહા!

મુમુક્ષુ :- હિંસાનો ભાવ આવવો તો ઠીક છે, વિકલ્પ આવવો પણ ઠીક છે પણ પુરુષાર્થથી બદલે છે, શુદ્ધમાં બદલી જાય. ભાવ આવ્યો તો અમલમાં લીધો

ઉત્તર :- અમલમાં નહીં. તમે હજી સમજતાં જ નથી. દેહની ક્રિયા અમલમાં લીધી જ નથી. ભાવ આવ્યો ને? દેહની ક્રિયા લીધી તો અમલમાં લીધી. એ વાત જ ખોટી છે. એ અમલમાં લીધી જ નથી. એ તો જડની ક્રિયા થાય છે.

કહે છે એ સમજાણું ને? એમ કે ભાવ ભલે આવ્યો પણ અમલમાં કેમ મૂક્યો? લગ્ન કર્યા અને ભોગ લીધા. અમે તો કહીએ છીએ ભોગ લીધો જ નથી. ભગવાન એમ કહે છે. ભોગ લેતા જ નથી લોકો.

મુમુક્ષુ :- બાલ બચ્યા ક્યાંથી થયા?

ઉત્તર :- નહીં છે જ નહીં. બાલ બચ્યા થયા જ નથી. રાગ આવ્યો બસ એટલું. દેરિયાજી! અહીં તો અલક મલકની વાત છે. બાલ-બચ્યા તેને થયા જ નથી. એને રાગ થયો એ મારામાં નથી. હં... અભિપ્રાયમાં

આખો સંસાર પલટી ગયો છે. આ વાત રાત્રે પણ આવી હતી. તમારા મહેમાન આવ્યા છે ને, આજ આવ્યા છે ને? કોઈક દિવસ. એ સાંભળે તો ખરા શું છે? આહાહા!

ભાઈ! સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જૈન પરમેશ્વર એણે વસ્તુનું પૂર્ણ સ્વરૂપ જાણ્યું તેમણે શું કહ્યું છે, અને કેવી રીતે છે એ ખબર વગર ધર્મ ક્યાંથી થશે? બહારથી ત્યાગ, અહીં કીધું ને? પાઠમાં છે. જુઓ! સ્વ-પરના વિભાગના અભાવને લીધે કાયા અને કષાયોની સાથે એકતાનો અધ્યવસાય કરતા એવા જીવો વિષયોની અભિલાષાનો નિરોધ નહીં. સંવર બિલકુલ નહીં. અભિલાષા છૂટીને? અભિલાષા અંદર પડી છે, કામ હું કરું છું, રાગ મારું કર્તવ્ય છે. અને રાગ મને આવ્યો તો શરીરની ક્રિયાને જો મેં અમલમાં મૂકી. મૂઢ છે. શરીરની ક્રિયાને આત્મા ક્યાંથી અમલમાં મૂકી શકે? એ તો થવાની હશે તો થશે અને ન થવાની હોય તો ન થાય. એ તો અજીવની પર્યાય છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- સમજાણું કાંઈ? અમરચંદ્રભાઈ! એમ કે રાગ ભાવ આવવો ત્યાં સુધી હરકત નથી પણ ભાવ કર્યા પછી અમલમાં કેમ મૂક્યો? આ ભોગ ને દુકાને બેસે ને લડાઈમાં જાય. એ વાત જ સત્ય નથી. એ તો લડાઈમાં જાતો જ નથી. એ તો પોતાના ભાવમાં વિકલ્પ આવ્યો તેનો જાણવા-દેખવાવાળો રહે છે. ક્રિયા તો જડની થાય છે. તેને જાણે છે. બહારમાં આવ્યો પણ નથી અને અમલમાં મૂક્યો પણ નથી. આહાહા! અજર પ્યાલા. કોણ કરી શકે? આ વાણી કોણ બોલી શકે? આંગળી કોણ ચલાવી શકે આટલી? એ તો જડની પર્યાય છે. આત્મા ચલાવી શકે? ઈશ્વર જગતનો કર્તા અને આ કહે કે પરની ક્રિયા હું કરી શકું. મિથ્યાદષ્ટિ મૂઢ છે.

આ અનંત પરમાણુ જગત છે. એક એક પરમાણુમાં અનંતગુણ છે. એને તમે પર્યાય પલટ કરી શકો છો? આત્મા હથિયાર લઈ શકે છે? આંગળી આમ કરી શકે છે? મૂઢ છે.

મુમુક્ષુ :- અજ્ઞાની ન કરી શકે. જ્ઞાની તો.....

ઉત્તર :- જ્ઞાની, અજ્ઞાની કોઈ પરદ્રવ્યની પર્યાય કરી શકતા નથી.ભાઈ! રણે ચડ્યો રજપૂત છૂપે નહીં. આવે છે કે નહીં? ચંચળ નારી કો નેણ છૂપે નહીં, ચંદ્ર છૂપે નહીં બાદલ છાયા, રાજ છૂપે નહીં ભભૂત લગાયા. એમ કે રજપૂત ચડે રણે એ કરતો હશે વાણીયાની જેમ વેવલા આત્મા પોતાની સરાણે ચડ્યો કે 'હું જ્ઞાયક છું' દેહની ક્રિયા હો તો હો અને ન હો તો ન હો. મારે આધીન છે જ નહીં. અને મારી કમજોરીથી મારામાં રાગ આવે છે તેને હું બંધનું કારણ જાણું છું. એવો વિવેક જ્યાં વર્તે છે. લડાઈમાં પણ તે સંવરભાવ પ્રગટ કરે છે. અને અજ્ઞાની બ્રહ્મચર્ય પાળતા પાળતા પણ મિથ્યાત્વનું આસ્રવનું સંવર કરે છે. આસ્રવ એટલે? મિથ્યાત્વ કરે છે. સમકિતનું સંવર કરે છે. સમકિત આવવા નથી દેતો. શેકી! આહાહા!

આ તો ભાઈ! સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પરમેશ્વરનો માર્ગ છે. એ તે કાંઈ રાંકા આલી દુઆલી જેવા છે. ભિખારી માની લ્યે કે આવો છે ને આવો છે. જૈનમાં છે તો જૈનની તેને ખબર નથી. વાડાની ખબર નથી કે જૈન કોને કહે છે. શું માથે જૈનની છાપ છે? સમજ્યા વગર આવી ગયો. જૈન થઈ ગયો? માંગીરામજી! શું થયું? જુઓ! શુભ અને અશુભ કર્મનો આસ્રવ નથી થતો. જુઓ!

સમ્યક્દર્શન હોય, જ્યાં સુધી શુભાશુભ પરિણામ હોય (તો) એટલો તો આસ્રવ આવે છે. પણ દેહની

ક્રિયા થઈ માટે આસ્રવ આવે છે? ભોગ લીધા તેનો આસ્રવ અજ્ઞાનીને બિલકુલ નહીં. એ તો જડની પર્યાય થવાવાળી (હતી) તે અજીવની છે. અજીવ તત્ત્વ ભિન્ન માને છે. પોતાના પરિણામમાં જેટલી કલુષતા આવી એટલો આસ્રવ આવે છે એટલું જ્ઞાની જાણે છે. પણ એ આસ્રવ ક્રિયા થાય છે તો આ પરિણામ થયા એમ નથી. પરિણામ છે તો ક્રિયા થાય છે એમ નથી. અને પરિણામ થયા તો મારા સ્વભાવમાં એકરૂપ છે એમ પણ નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

આ મહેમાન આવ્યા છે ને. મહેમાન નવા છે કાંઈ સમજે જરા! હૈં? અમદાવાદથી આવ્યા છે. શું છે? આ તે સોનગઢવાળા શું કહે છે? શું છે? સોનગઢવાળા ભગવાનનો માર્ગ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? શુભ અને અશુભ કર્મનો આસ્રવ થતો નથી, પરંતુ સંવર જ થાય છે. જુઓ! આહાહા! અભિપ્રાયનો દોષ અને રાગ-દ્રેષનો દોષ બેય ચીજ જ જુદી છે. અને રાગ-દ્રેષના દોષને કારણે સમકિત ન થાય તો ક્યારેય કોઈને સમકિત થતું જ નથી. કેમ કે રાગ-દ્રેષ તો મુનિને પણ છટે ગુણસ્થાને પંચમહાવ્રતનો રાગ આવે છે. આર્તધ્યાન પણ થાય છે. મુનિ ભાવલિંગી સંત પરમેશ્વર સ્વીકાર્યા એવા મુનિ. એવા મુનિ તો હજી કોઈ છે નહીં. એ મુનિ અંદર ભાવલિંગી સંત અંતરમાં છે તેને પુણ્યાસ્રવનો વિકલ્પ આવે છે. એ પણ જાણે છે કે બંધ છે. બંધનું કારણ છે મારી ચીજ નથી. પણ આટલી કમજોરી ન હોય તો સર્વજ્ઞ થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ?

અને એ દોષ આવ્યો તો સમ્યજ્ઞર્શનમાં દોષ છે તો ક્યારેય સમ્યજ્ઞર્શન પ્રગટ થતું પણ નથી અને રહેતું પણ નથી. રાગને કારણે સમ્યજ્ઞર્શન ઉત્પન્ન ન થાય એમ પણ નથી અને રાગ છે તો સમ્યજ્ઞર્શનમાં વિઘ્ન આવે છે એમ નથી.

મુમુક્ષુ :- તો તો મોક્ષનો રસ્તો જ બંધ થઈ જાય.

ઉત્તર :- કેમ કે રાગ છે એ તો જ્ઞાનીને બારમે છૂટે છે. બારમી ભૂમિકામાં છૂટે છે. તો રાગ-દ્રેષ હોય ત્યાં સુધી સમ્યજ્ઞર્શનનો દોષ લાગી જાય તો સમ્યજ્ઞર્શન ઉત્પન્ન જ થતું નથી. અને સમ્યજ્ઞર્શન ટકતું નથી. સમજાણું કાંઈ? ગજબ વાતું છે ભાઈ! આહાહા!

પહેલાં ક્ષાયિક સમકિત થયું હોય, ક્ષયોપશમ સમકિત હોય પછી ક્ષાયિક થયું હોય અને ભાવલિંગી મુનિ થયા હોય. સમજાણું કાંઈ? પછી તેને ખબર પડે કે અરે! મારી મુનિ પર્યાય નથી, ટકતી નથી. મારામાં પુરુષાર્થની કમી થઈ ગઈ છે. સમજાણું કાંઈ? તો છટે ગુણસ્થાનેથી નીચે ઉતરી જાય ચોથે ગુણસ્થાને આવી જાય. અને મારાથી વિષયની વૃત્તિ રોકાતી નથી. ભાન છે. લગ્ન કરી લ્યે છે તોપણ ક્ષાયિક સમકિતમાં જરા પણ દોષ નથી. અમરચંદભાઈ! આ દુનિયાને ભાન કે દિ' છે? અક્કલ વિનાની દુનિયા. એને બહારથી માપ કરે એ માપ ચાલે? સમજાણું કાંઈ?

વાત એ છે કે ચારિત્ર પર્યાય પ્રગટ થઈ હતી પણ પછી જાણ્યું કે અમારાથી ચારિત્ર ટકશે નહીં, અંદર સ્થિરતા (છે.) હો! દ્રવ્યથી નગ્ન. બહારથી નગ્ન હોય, અઘ્યાવીસ મૂળ ગુણ પાળતા હોય ચારિત્ર પર્યાય અમારો પર્યાયનો પુરૂષાર્થ ઓછો થઈ ગયો. સપ્તમ ગુણસ્થાન કેમ નથી આવતું? અમારો પુરૂષાર્થ કમ છે. અમારો ભાવ છે. છૂટી ગયા. અમે બહારથી ટકી શકીએ છીએ તો ચાલો. અને બહારથી પણ

શુભ પરિણામ ન હોય તો મુનિપણું છોડી દયે. અરે! દેવીલાલજી! દુનિયાને ક્યાં ભાન છે? દુનિયા દુનિયામાં રહી ગઈ. સમજાણું કાંઈ? કહો, સમજાય છે કાંઈ?

શુભ અને અશુભ કર્મનો આશ્રવ થતો નથી. પરંતુ સંવર જ થાય છે. તેથી અહીં (એમ સમજવું કે) મોહરાગદ્વેષ પરિણામનો નિરોધ તે ભાવસંવર છે. મોહરાગદ્વેષ પરિણામનું અટકવું તે જ ભાવસંવર છે. બરાબર છે! અને તે (મોહરાગદ્વેષરૂપ પરિણામનો) નિરોધ જેનું નિમિત્ત છે એવો જે યોગદ્વારા પ્રવેશતાં પુદ્ગલોના, નવા આવવાવાળા, આવવાવાળા હતા નહીં હો? તે તો વાત કરે છે. ત્યાં આવવાવાળા હતા અને અટકી ગયા એમ નથી. ભારે કથનની પદ્ધત્તિ! મોહરાગદ્વેષરૂપ પરિણામનો નિરોધ થયો અંદરમાં. તો જેનું નિમિત્ત છે. જેને આવવાવાળા હતા તેમાં નિમિત્ત છે. યોગદ્વારા પ્રવેશતાં પુદ્ગલોના શુભાશુભકર્મપરિણામનો (-શુભાશુભકર્મરૂપ પરિણામનો) નિરોધ તે દ્રવ્યસંવર છે. એ રજકણ ન આવ્યા તે દ્રવ્યસંવર છે. અહીં ભાવમાં મોહરાગદ્વેષપરિણામ ન થયા તે ભાવસંવર છે. ભાવસંવર થયો તો ત્યાં દ્રવ્યસંવર રજકણો આવતા નથી તેને દ્રવ્યસંવર (કહે છે.) બે પર્યાય જડમાં એવી પર્યાય ન થઈ, ચૈતન્યમાં વિકારી ન થઈ. એવી એક સમયની આવી વાત કરી તો ભાવસંવર આત્માની પર્યાય છે. દ્રવ્યસંવર જડની પર્યાય છે. આવી નવતત્ત્વમાં સંવરની વ્યાખ્યા કરી. વિશેષ કહેશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રશ્ન : શાસ્ત્રથી આત્માને જાણ્યો અને પછી પરિણામ આત્મામાં મગ્ન (થયા) તે બેમાં આત્માને જાણવામાં શું ફેર છે?

ઉત્તર : શાસ્ત્રથી જાણપણું કર્યું એ તો સાધારણ ધારણારૂપ જાણપણું છે અને આત્મામાં મગ્ન થઈ અનુભવમાં તો આત્માને પ્રત્યક્ષ વેદનથી જાણે છે. તેથી એ બેમાં મોટો ફેર છે, અનંતગણો ફેર છે. ૩૭. (પરમાગમ સાર)

ગાથા-૧૪૩

જસ્સ જદા ખલુ પુણ્ણં જોગે પાવં ચ ણત્થિ વિરદસ્સા ।
 સંવરણં તસ્સ તદા સુહાસુહકદસ્સ કમ્મસ્સ ॥૧૪૩॥
 યસ્ય યદા ખલુ પુણ્યં યોગે પાપં ચ નાસ્તિ વિરતસ્ય ।
 સંવરણં તસ્ય તદા શુભાશુભકૃતસ્ય કર્મણઃ ॥ ૧૪૩ ॥

વિશેષેણં સંવરસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

યસ્ય યોગિનો વિરતસ્ય સર્વતો નિવૃત્તસ્ય યોગે વાઙ્મનઃકાયકર્મણિ શુભપરિણામરૂપં પુણ્યશુભપરિણામરૂપં પાપઞ્ચ યદા ન ભવતિ તસ્ય તદા શુભાશુભભાવકૃતસ્ય દ્રવ્યકર્મણઃ સંવરઃ સ્વકારણાભાવાત્પ્રસિદ્ધયતિ । તદત્ર શુભાશુભપરિણામનિરોધો ભાવપુણ્યપાપસંવરો દ્રવ્યપુણ્યપાપ-સંવરસ્ય હેતુઃ પ્રધાનોઽવધારણીય ઇતિ ॥ ૧૪૩ ॥

-ઇતિ સંવરપદાર્થવ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ।

જ્યારે ન યોગે પુણ્ય તેમ જ પાપ વર્તે વિરતને,
 ત્યારે શુભાશુભકૃત કર્મનો થાય સંવર તેહને. ૧૪૩.

અન્યચાર્થ :- (યસ્ય) જેને (-જે મુનિને), (વિરતસ્ય) વિરત વર્તતા થકાં, (યોગે) યોગમાં (પુણ્યં પાપં ચ) પુણ્ય અને પાપ (યદા) જ્યારે (ખલુ) ખરેખર (ન અસ્તિ) હોતાં નથી, (તદા) ત્યારે (તસ્ય) તેને (શુભાશુભકૃતસ્ય કર્મણઃ) શુભાશુભભાવકૃત કર્મનો (સંવરણમ્) સંવર થાય છે.

ટીકા :- આ, વિશેષપણે સંવરના સ્વરૂપનું કથન છે.

જે યોગીને, વિરત અર્થાત્ સર્વતઃ નિવૃત્ત વર્તતાં થકાં, યોગમાં-વચન, મન અને કાયસંબંધી ક્રિયામાં-શુભપરિણામરૂપ પુણ્ય અને અશુભપરિણામરૂપ પાપ જ્યારે હોતાં નથી, ત્યારે તેને શુભાશુભભાવકૃત દ્રવ્યકર્મનો (-શુભાશુભભાવ જેનું નિમિત્ત હોય છે એવા દ્રવ્યકર્મનો), સ્વકારણના અભાવને લીધે, સંવર થાય છે. તેથી અહીં (આ ગાથામાં) શુભાશુભ પરિણામનો નિરોધ-ભાવપુણ્યપાપસંવર-દ્રવ્યપુણ્યપાપસંવરનો *પ્રધાન હેતુ અવધારવો (-સમજવો). ૧૪૩.

આ રીતે સંવરપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું.

* પ્રધાન હેતુ = મુખ્ય નિમિત્ત. (દ્રવ્યસંવરમાં 'મુખ્ય નિમિત્ત') જીવના શુભાશુભ પરિણામનો નિરોધ છે. યોગનો નિરોધ નહીં. (અહીં એ ખ્યાલમાં રાખવા યોગ્ય છે કે દ્રવ્યસંવરનું ઉપાદાન કારણ-નિશ્ચય કારણ તો પુદ્ગલ પોતે જ છે.

પ્રવચન નં:-૩૯, ગાથા-૧૪૩-૧૪૪
ભાદરવા વદ અમાસ, તા:-૫-૧૦-૬૪, સોમવાર

ગાથા-૧૪૩ ઉપર પ્રવચન

૧૪૩ ગાથા ચાલે છે. નવપદાર્થની વ્યાખ્યા છે. નવમાં વર્તમાન સંવર અધિકાર ચાલે છે. નવપદાર્થમાં જીવ અને અજીવ તો બે દ્રવ્ય છે. સંયોગ અને વિયોગથી ઉત્પન્ન થવાવાળી સાત પ્રકારની પર્યાય છે. ધર્મ પણ એક પર્યાય છે. ધર્મ કોઈ ત્રિકાળી ગુણ કે દ્રવ્ય એ ધર્મ નથી. ધર્મ તો વર્તમાન એક શુદ્ધ નિર્મળ નિર્વિકારી પર્યાય તેને સંવર અને ધર્મ કહે છે. એ સંવર કહો કે ધર્મ કહો તેની વ્યાખ્યા ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ? ગાથા ૧૪૩.

जस्स जदा खलु पुण्णं जोगे पावं च णत्थि विरदस्स ।

संवरणं तरस्स तदा सुहासुहकदस्स कम्मस्स ॥ १४३ ॥

ટીકા :- આ, વિશેષપણે સંવરના સ્વરૂપનું કથન છે. કાલ સમાન વાત ૧૪૨માં ચાલી હતી. વિસ્તારથી સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે વિશેષપણે સંવરનો અધિકાર કહેવામાં આવે છે.

જે યોગીને, પહેલો શબ્દ છે. જે યોગીને, અર્થાત્ આત્મા અખંડ આનંદ અને પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવ એનું જેને અંતરમાં જોડાણ-યોગ સંબંધ થઈ ગયો છે. દષ્ટિમાં ત્રિકાળ જ્ઞાયક આનંદકંદ પૂર્ણ આનંદનું ધામ એ ઉપર દષ્ટિનું જોડાણ થઈ ગયું છે. તેનું નામ સમ્યક્દષ્ટિ યોગી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો તેનાથી વધારે વાત છે. વિરત, યોગી શબ્દ આપીને હવે વિરત, પોતાનો ચૈતન્ય પૂર્ણ આનંદ એકલા જ્ઞાયક સ્વભાવથી પૂર્ણ ભરેલો પડ્યો છે. એક સમયની પર્યાય તેનું લક્ષણ છોડીને, સંયોગનું લક્ષણ છોડીને અને વિકલ્પ આવે છે તેનું પણ લક્ષણ આશ્રય છોડીને પૂર્ણાનંદ ધ્રુવસ્વભાવ, દ્રવ્યસ્વભાવ તેમાં પૂર્ણ પરમાત્મસ્વભાવ પડ્યો છે. તેમાં દષ્ટિનું જોડાણ હોય તેનું નામ સમ્યક્દર્શન સંવર કહે છે.

પછી વિરત અર્થાત્ સર્વતઃ નિવૃત્ત વર્તતા થકાં, પોતાના પરિણામમાં શુભ અને અશુભ પરિણામ જો વિકલ્પ છે તેનાથી પણ નિવૃત્ત થયો છે. સમજાણું કાંઈ? પહેલાં તો ૧૪૨માં કહી ગયા છે. પોતાના દ્રવ્ય સિવાય બધા અનંત દ્રવ્ય છે. તે તરફની રુચિ છોડીને પોતાના જ્ઞાયક ચૈતન્ય સ્વદ્રવ્યમાં દષ્ટિ, રુચિનો અનુભવ થવો તેનું નામ પ્રથમ સમ્યક્દર્શન, ધર્મ, સંવર, શુદ્ધતા, મોક્ષનો માર્ગ તેને કહે છે. સમજાણું કાંઈ? હજી તો વિરત લીધું વિશેષ. પરદ્રવ્યથી એકલા ભગવાન આત્મરામ તેમાં અનંતગુણનું એક સ્વરૂપ દ્રવ્ય તેમાં ઘુસવાથી જો નિર્વિકલ્પ રાગના અવલંબન વિના સ્વભાવના અવલંબનથી નિશ્ચયદષ્ટિનું સમ્યક્નું થવું તેનું નામ સર્વ પરદ્રવ્યથી રુચિ છોડી દીધી. અને સ્વદ્રવ્યમાં રુચિ કરી. એ પહેલાં થયું. પહેલાં થયા વગર પરદ્રવ્ય

પ્રત્યે આસક્તિનો શુભાશુભભાવ છૂટતો નથી. સમજાણું કાંઈ?

સ્વચૈતન્યમૂર્તિ જ્ઞાયક પ્રભુ તેના ધામમાં અરિહંત સિદ્ધ પદ પૂર્ણ પડ્યું છે. એમ અંતર એકાગ્ર થઈને જે દષ્ટિનો લાભ થાય તેનું નામ સમ્યજ્ઞર્શન, સંવર, શુદ્ધતા, મોક્ષના માર્ગની શરૂઆત થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. જે યોગીને, ઉત્કૃષ્ટ સંવર લેવું છે ને? વિરત અર્થાત્ સર્વતઃ નિવૃત્ત વર્તતાં થકાં, અને અનંતદ્રવ્ય પ્રત્યે ઈષ્ટ-અનિષ્ટ બુદ્ધિનો તો નાશ થયો. પોતાનો સ્વભાવ પૂર્ણ ઈષ્ટ છે. એવી રુચિનો અનુભવ દષ્ટિમાં થયો. પણ હજી અનંત પરદ્રવ્ય પ્રત્યે પોતાની કમજોરીથી આસક્તિનો શુભાશુભભાવનો હજી નાશ થયો નથી. એ શુભાશુભભાવથી પણ વિરત થઈને.

જુઓ! સર્વતઃ નિવૃત્ત વર્તતા થકાં, પોતાના પરિણામમાં શુભાશુભભાવની જે પરિણતિ છે તેનાથી નિવૃત્ત, નિવૃત્ત વર્તતાં થકાં, યોગમાં, જો આત્માના પ્રદેશમાં કંપન થાય છે તેને યોગ ક્રિયા કહેવામાં આવે છે. આત્માના પ્રદેશનું કંપન છે તેને યોગક્રિયા કહેવામાં આવે છે.

એવા યોગમાં વચન, મન અને કાયસંબંધી ક્રિયામાં, અંતઃકંપન ક્રિયામાં, સમજાણું કાંઈ? જો પ્રદેશનું કંપન થાય છે. જેમાં કાયવર્ગણા નિમિત્ત છે તો તેને કાયકંપન કહે છે, પર્યાયમાં. વચનવર્ગણા નિમિત્ત છે તો વચનકંપન કહે છે. અને મનવર્ગણા નિમિત્ત છે તો મનયોગની કંપન ક્રિયા કહે છે. એવા મન, વચન અને કાયના નિમિત્તમાં પોતામાં કંપનરૂપ ક્રિયા એ ક્રિયામાં શુભપરિણામરૂપ પુણ્ય અને અશુભપરિણામરૂપ પાપ જ્યારે નથી હોતાં, સમજાણું કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા પોતાની મહિમામાં દષ્ટિ લગાવી દીધી અને અલ્પ પર્યાય રાગ અને નિમિત્તની મહિમા દષ્ટિમાંથી છૂટી ગઈ. ત્યારે અનંત પરદ્રવ્ય પ્રત્યેનો પ્રેમ અને રુચિ એકત્વબુદ્ધિની છૂટી ગઈ. અને પોતાના દ્રવ્યસ્વભાવમાં એકત્વબુદ્ધિ થઈ ગઈ. પણ જ્યાં સુધી પોતાની કંપન ક્રિયામાં અનંત પરદ્રવ્ય પ્રત્યે ઈષ્ટ-અનિષ્ટબુદ્ધિ ન હોવા છતાં આસક્તિના પરિણામ શુભાશુભક્રિયામાં ઉત્પન્ન થાય છે, કંપનક્રિયામાં. ત્યાં સુધી શુભાશુભપરિણામનો તેને આસ્ત્રવ આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

એ જ્યારે ક્રિયામાં, યોગની ક્રિયામાં. અહીં દેહની ક્રિયાની વાત નથી. આ તો અજીવતત્ત્વ તેનું અસ્તિત્વ જ ભિન્ન છે. જેનું અસ્તિત્વ ભિન્ન છે તેમાં શું થાય છે તેની તો અહીં વાત છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ? પોતાની કંપનક્રિયામાં શુભપરિણામરૂપ પુણ્ય, દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપનો શુભવિકલ્પ એ ક્રિયામાં પુણ્યપરિણામ ઉત્પન્ન થતાં હતાં. તેનું જ્યારે ન થવાનું થાય છે. ત્યારે શુભાશુભપરિણામનો સંવર થાય છે. અથવા શુભાશુભપરિણામ ઉત્પન્ન થતાં નથી. તો શુદ્ધપરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાય છે કાંઈ?

એ શુભપરિણામરૂપ પુણ્ય અને અશુભપરિણામરૂપ પર્યાયમાં પાપ, જો અશુદ્ધ ઉપયોગરૂપ પરિણામ હતા. જ્યારે હોતાં નથી, જે કાળમાં તે નથી હોતાં, એ કાળમાં ત્યારે તેને શુભાશુભભાવકૃત દ્રવ્યકર્મનો, શુભઅશુભભાવનું નિમિત્ત પામીને જે નવા દ્રવ્યકર્મ રજકણ પોતાની યોગ્યતાથી આવવાવાળા હતા. એ શુભાશુભભાવ જેનું નિમિત્ત હોય છે તેવા દ્રવ્યકર્મનો, નવા રજકણના આવવામાં શુભાશુભભાવ નિમિત્ત પડે છે. નવા રજકણના પુણ્ય-પાપના રજકણ આવવામાં શુભ અને અશુભપરિણામ નિમિત્ત પડતા હતા એ શુભાશુભપરિણામ જ્યારે નથી હોતાં ત્યારે સ્વકારણના અભાવને લીધે, સંવર થાય છે. તો

નવા દ્રવ્યકર્મનું કારણ શુભાશુભપરિણામ તેના સ્વકારણ અભાવ થવાથી તે દ્રવ્યકર્મ રજકણ આવતાં નથી તેનું નામ દ્રવ્યસંવર કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? બહુ ઝીણું.

રજકણ આવતાં જ નથી. આવે પછી બંધ પડે ને? આવતાં નથી. સંવર છે કે નહીં? અહીં તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ બતાવવો છે. ત્યાં શુભાશુભભાવ પોતાની ક્રિયામાં હતા તો નિમિત્ત પડતા હતાં, નવા દ્રવ્ય રજકણો શુભાશુભના જે રજકણ આવતાં હતાં તેને દ્રવ્યઆસ્રવ કહેવામાં આવ્યા. અને શુભાશુભભાવ છે તે ભાવઆસ્રવ કહેવામાં (આવ્યા). બેય પર્યાય છે. આ એક વિકારી પર્યાય જીવની અને કર્મની વિકારી પર્યાય આવવાવાળી આસ્રવ પર્યાય થઈને, જડની. જ્યારે તેના સ્વકારણ શુભાશુભપરિણામ રોકાઈ ગયા તો જેમાં તે શુભાશુભપરિણામ નિમિત્ત પડતા હતાં એ ચીજ આવવાવાળી છે એમ નથી અહીંયાં. પણ બતાવે છે. એ ચીજ આવવાવાળી નથી, આવવાવાળી ન હતી. જેમાં શુભાશુભપરિણામ નિમિત્ત પડતા હતાં, એ આવે છે તો જ્યારે શુભાશુભપરિણામ નથી તો આવવાવાળા જ નથી. આ તેનું નામ દ્રવ્યસંવર અને શુભાશુભપરિણામ રોકાઈ ગયા તેનું નામ ભાવસંવર. સમજમાં આવ્યું?

પર્યાય પર્યાયનું નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ શું છે એ બતાવે છે. દ્રવ્ય તો બેય સ્વતંત્ર છે, આખા પૂર્ણ બેય. જીવ અને અજીવ તેની ચાલતી પર્યાય. તેમાં યોગમાં જ્યાં સુધી પુણ્ય-પાપ હતાં. દષ્ટિ પોતાના જ્ઞાયક તરફ હોવા છતાં દષ્ટિ પોતાના જ્ઞાયક તરફ હોવા છતાં કંપનક્રિયામાં શુભાશુભપરિણામ હતાં ત્યારે તો નવા રજકણ આવવામાં એ પરિણામ નિમિત્ત પડતાં હતાં. બરાબર છે? સુમેરુમલજી! સમજાય છે કાંઈ? જ્યારે અહીંયાં શુભાશુભપરિણામ ક્રિયામાં રોકાઈ ગયા, ઉત્પન્ન ન થયાં. રોકાઈ ગયાનો અર્થ ઉત્પન્ન થયા નહીં. તેનું નામ રોકાયા. આવ્યા હતા અને રોકાઈ ગયા એમ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

સ્વભાવ પૂર્ણ શુદ્ધ તરફ વિશેષ ઝૂકવાથી અંદર કંપનમાં મન, વચનની ક્રિયા શુભાશુભપરિણામના આશુ ઉત્પન્ન થયા તેને અહીંયાં શુદ્ધ સ્વભાવ તરફથી શુભાશુભપરિણામ રોકાયા એમ કહેવામાં આવે છે. તે કારણે જે આવવાવાળી ચીજ હતી તે રોકાઈ તેને દ્રવ્યસંવર કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- સંવરનો અર્થ નિષ્કંપ થયો?

ઉત્તર :- નિષ્કંપ નહીં. ક્રિયાનું કંપન તો થાય છે. તેમાં શુભાશુભ અશુદ્ધ વિકારી પરિણામ હતા તે રોકાઈ ગયા તેનું નામ ભાવસંવર છે. ક્રિયા, પરિણામ અને ઉપયોગ એ પરિણામ ક્રિયા છે મન, વચનનું નિમિત્તમાં પોતાનું કંપન થયું તે ક્રિયા તે ક્રિયામાં શુભાશુભપરિણામરૂપ અશુદ્ધ ઉપયોગ હતો એ સ્વભાવ તરફ ઝૂકવાથી અશુદ્ધનો, અશુદ્ધની આણુઉત્પત્તિ થઈ અથવા ઉત્પન્ન ન થયો તેને ભાવસંવર કહેવામાં આવ્યું. અને એ નિમિત્તથી નવા રજકણ આવવાવાળા હતા એ ન આવ્યા તો દ્રવ્યસંવર કહેવામાં આવ્યું.

કંપન તો છે જ. ક્રિયા તો કેવળીને પણ છે. કંપનની ક્રિયા તો ત્યાં પણ છે. ત્યાં તો રજકણ બહુ જ આવે છે. નીચે કરતાં ત્યાં તો બહુ જ રજકણ આવે છે. એ ચીજ નહીં. અંદર જે શુભાશુભપરિણામ મલિન આવતા હતા તે જ આસ્રવ હતા. એ અભાવ થયો તો સંવર થયો. નવા દ્રવ્યાસ્રવ પણ આવ્યા નહીં. કહો, દેવીલાલજી! શુભાશુભભાવ જેનું નિમિત્ત થાય છે. એવા દ્રવ્યકર્મના સ્વકારણના અભાવને લીધે, અર્થાત્ નવા કર્મ આવવામાં કારણ જો શુભાશુભ પરિણામ હતા તેના તે સ્વકારણના અભાવને લીધે સંવર થાય છે.

કહો, સમજાણું કાંઈ?

ઓહોહો! સમય સમયની પર્યાય દ્રવ્ય કાયમ રહીને શુદ્ધાશુદ્ધ પર્યાય પોતાથી પોતામાં સ્વતંત્રપણે થાય છે. બીજા કર્મ તો નિમિત્ત માત્ર છે. સમજાણું કાંઈ? પોતાના આત્મામાં એ આત્મા છે એ તો સચ્ચિદાનંદ જ્ઞાનાનંદ પૂર્ણાનંદ સ્વભાવ જ્ઞાન, આનંદ ધ્રુવસ્વરૂપ છે. પૂર્ણ પરમ સ્વરૂપ કહો, પૂર્ણ પરમાત્મસ્વરૂપથી ભરેલો છે આત્મા. એક સમયમાં જ્ઞાન, આનંદથી પરિપૂર્ણ પરિપૂર્ણ વસ્તુ સ્વભાવ છે. તેની અંતરદષ્ટિ લગાવવાથી એવા જ્ઞાયક આનંદ પૂર્ણ પરમાત્મા પોતાનું નિજસ્વરૂપ તેમાં દષ્ટિ લગાવવાથી સમગ્ર પરદ્રવ્યની રુચિ છૂટી ગઈ. તેનાથી મને લાભ-અલાભ એ દષ્ટિ છૂટી ગઈ. મારા પૂર્ણ સ્વભાવથી જેટલો એકાગ્ર છું એટલો મને લાભ છે એવી દષ્ટિ-રુચિ થઈ ગઈ. સમજાણું કાંઈ?

અને એવી દષ્ટિ હોવા છતાં જ્યાં સુધી મન, વચન અને કાયા નિમિત્ત અને અંદર કંપનની ક્રિયા અને તેમાં શુભ-અશુભભાવ થતાં હતાં. શુભ-અશુભ દયા, દાન, ભક્તિ એ શુભપરિણામ છે મેલ પુણ્યપરિણામ. અશુભ હિંસા, જૂઠ, ચોરી પાપપરિણામ બેય મલિન ભાવ છે. એ કંપનક્રિયામાં બે હતાં ત્યાં સુધી શુભાશુભપરિણામના ભાવાસ્રવ હતા. મિથ્યાત્વનો આસ્રવ ન હતો. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- આ કહે છે, શું કહે છે?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કંપન તો સદાય હોય છે, એ ક્યાં પ્રશ્ન છે? લે.

મુમુક્ષુ :- કંપન વિના

ઉત્તર :- નહીં નહીં નહીં કંપન તો આવવાવાળી ક્રિયામાં નિમિત્ત છે બસ. પણ તેમાં શુભાશુભપરિણામ છે તે જ બંધ અને સ્થિતિનું કારણ છે. કંપન તો કેવળીને બહુ જ હોય છે. એ તો એક ક્રિયાનું કંપન છે. તેમાં શું છે? તે કોઈ મૂળ ચીજ નહીં. બંધનું કારણ તે ચીજ નહીં. બહુ આ જગતને તત્ત્વ શું છે, તત્ત્વ કેમ પ્રાપ્ત થાય એ ખબર નથી. ભગવાનઆત્મા દેહથી, વાણીથી, આ મનથી, જડથી ભિન્ન. ભિન્ન પણ પોતાના સ્વભાવથી અભિન્ન છે. આત્માનું પોતાનું સ્વરૂપ જે છે એ તો જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ, શાંતિ એવા સ્વભાવથી ભરેલો પડ્યો પૂરો સ્વભાવ આત્મામાં પડ્યો છે. અનાદિથી છે. પણ તે સ્વભાવનો પ્રેમ તેણે એક સમય પણ અનંતકાળમાં કર્યો નહીં.

આ પર અનંતપદાર્થ પ્રત્યે પ્રેમ, રુચિ ને અરુચિ (કરી) તે કારણે પરથી મને લાભ-અલાભ અને મારાથી પરમાં લાભ-અલાભ (થાય છે.) એવી દષ્ટિને મિથ્યાભ્રમ દષ્ટિ કહે છે. એ દષ્ટિ જ્યારે ચિદાનંદમાં લાભ છે, પોતાનામાં જેટલો એકાગ્ર છું એટલો મને લાભ. જેટલો અણએકાગ્ર રહું, રાગાદિ (કરું) એટલો મને અલાભ (છે.) કહો, બાલચંદ્રજી! એવી જ્યારે પ્રથમ દષ્ટિ થાય હું તો સચ્ચિદાનંદ શાશ્વત સત્ જ્ઞાન અને આનંદનો હું એક ખજાનો છું. નિધાન છું.

અનંત અનંત બેહદ આનંદ શાંતિ કાઢવાનો મારામાં ખજાનો પડ્યો છે. એવી દષ્ટિ થઈ ત્યારે મિથ્યાદષ્ટિ એટલે પરથી લાભ, નુકસાન અથવા અલ્પજ્ઞમાં હું પૂરો હતો, રાગમાં મને લાભ હતો, પુણ્યથી

મને લાભ હતો, પાપમાં મઝા છે. એ બધી દષ્ટિ છૂટી જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

એવી અંતરદષ્ટિ ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદ સચ્ચિદાનંદની દષ્ટિ થઈ ત્યારે તેને સમ્યક્દર્શન જેવો સત્સ્વભાવ હતો એવી પ્રતીત થઈ તો પ્રશંસનીય દષ્ટિ સમ્યક્દષ્ટિ કહેવામાં આવ્યા. એમ હોવા છતાં જ્યાં સુધી પોતાના કંપનમાં શુભ-અશુભપરિણામના દયા, દાન, વ્રતાદિ શુભભાવ હિંસા, જૂઠ, ચોરી આદિ અશુભભાવ બેય વિકલ્પ છે, વાસના છે. એ વાસના વૃત્તિ જ્યાં સુધી ઊઠે છે ત્યાં સુધી તેના નવા આવરણ આવવાનું એ કારણ છે. ભ્રમણા છૂટી ગઈ, અસ્થિરતા રહી ગઈ. સમજાણું કાંઈ?

એ અસ્થિરતા પોતાની ક્રિયામાંથી છૂટી ગઈ છતાં શુદ્ધસ્વભાવમાં, અહીં તો પૂર્ણ સંવરની વાત કરવાની છે ને! પોતાનો જ્ઞાયક ચિદાનંદ પ્રભુ પૂર્ણાનંદથી ભરેલો તેમાં જ્યાં લીન થયો તો જે શુભ અને અશુભ તે ઉત્પન્ન ન થયા. તેનું નામ શુદ્ધભાવ દ્વારા શુભાશુભપરિણામ રોકાયા તેનું નામ ભાવસંવર કહેવામાં આવે છે. તેનાથી નવા આવરણ આવવાવાળા હતા તે ન આવ્યા તેનું નામ દ્રવ્યસંવર કહેવામાં આવે છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ?

ધર્મ શું ચીજ છે ને ધર્મ કેમ થાય છે. બહારથી આમ કર્યું અને આમ કર્યું ને ઘૂળ કર્યું ને આમ કર્યું. કોણ કરે છે શરીર આદિ પર ચીજ છે તેનાથી તારો તેમાં કોઈ પ્રયોગ પણ નથી. તારી સત્તા માં તારો પ્રયોગ છે ઉલટો-સુલટો. તો કહે છે. તેથી અહીં (આ ગાથામાં) શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ, પોતાના શુદ્ધ આનંદમાં દષ્ટિ લગાવીને પછી શુદ્ધતામાં લીન થવું ત્યારે શુભઅશુભપરિણામ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ શુભપુણ્ય છે. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ વાસના પાપ છે. બેયનો નિરોધ. નિરોધનો અર્થ? આવ્યો હતો ને રોકાયો એ તો શબ્દની કથની છે. અંતરમાં સ્વભાવ શુદ્ધતામાં આવ્યો તો તે પરિણામ ઉત્પન્ન ન થયા તેને શુભાશુભને રોક્યા છે એવો ભાવસંવર કહેવામાં આવ્યો છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ?

ભાવપુણ્યપાપસંવર, જુઓ! તેનું નામ ભાવપુણ્યપાપ સંવર છે. આ તો મહાસિદ્ધાંત છે. એ કોઈ સાધારણ શબ્દ ને સાધારણ કોઈ ચોપડી ભણાવી કે વાંચવી એ એવી આ કોઈ ચીજ નથી. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા એક સમયમાં પોતાના સ્વભાવ ઉપર દષ્ટિ લગાવવા ઉપરાંત ક્રિયામાંથી શુભાશુભપરિણામનું ઉત્પન્ન થવું, સ્વભાવની શુદ્ધતામાં લીન થવાથી ન થયા તેનું નામ ભાવપુણ્યપાપનો આસ્રવ રોકાઈ ગયો, (તેને)સંવર કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

દ્રવ્યપુણ્યપાપસંવરનો પ્રધાન હેતુ, જુઓ! એ ભાવપુણ્યપાપની જે વિકારી પર્યાય હતી તે ઉત્પન્ન ન થઈ તો દ્રવ્યપુણ્યપાપસંવરનો પ્રધાન હેતુ અવધારવો (-સમજવો). લ્યો! સમજાણું કાંઈ? તેમાં નિમિત્ત તે ભાવપુણ્ય ન થયા તો દ્રવ્યપુણ્યના રજકણો પણ આવવાના રોકાઈ ગયા. આવવાના રોકાઈ ગયાનો અર્થ? આવવાના હતા ને રોકાઈ ગયા એમ નથી. આવ્યા નહીં તેને આવવાના રોકાઈ ગયા એમ કહેવામાં આવ્યું. કથન પદ્ધતિ એવી છે. આવો સ્વકાળનો અર્થ ભાવ. ભાવ ન થયો તો તેને કારણે આવ્યા જ નહીં. આવવાવાળા હતા જ નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

શુભાશુભભાવ કર્યો તો રજકણોને આવવું પડ્યું એમ પણ નથી. તેને યોગ્ય જડમાં થવાવાળી પુણ્ય અને પાપની જે પરમાણુમાં પર્યાય હતી તે થતી હતી. અને જ્યારે અહીંયાં ભાવપુણ્યપાપ રોકાઈ ગયા તો

તે પરમાણુમાં એવા દ્રવ્યમાં રજકણમાં પુણ્ય ને પાપ પર્યાય થવાવાળા રજકણ પણ ન હતા. સમજાણું કાંઈ? બધું સ્વતંત્ર છે. એમ ત્યાં છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- વસ્તુ પણ બધા, પોતાનો આત્મા દ્રવ્યથી પર્યાયથી પરિણામન કરે છે. કોઈનો સંબંધ છે જ નહીં. પોતાની સીમા જ પોતાના દ્રવ્યગુણપર્યાયમાં પુરી થાય છે. બસ! બધા દ્રવ્યની સીમા, મર્યાદા તેના દ્રવ્યગુણપર્યાયમાં સીમા પુરી થાય છે. બીજીને ક્યારેય અડયો પણ નથી. એક દ્રવ્ય ક્યારેય કોઈને અડયું પણ નથી ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં. સમજાણું કાંઈ?

પોતાના મિથ્યાઅભિપ્રાયને અડતો હતો અને શુભાશુભપરિણામનું વેદન કરતો હતો. એ અડતો હતો તેનો અર્થ વેદન કરતો હતો. એ પોતાનો જ્ઞાયકભાવ આનંદદ્રુવ તેને પકડીને જે દષ્ટિમાં મિથ્યાવેદન હતું તે નીકળી ગયું. સમ્યઞ્ઞર્શન, સમ્યજ્ઞાનનું વેદન થયું. પછી હજી શુભાશુભપરિણામમાં એટલા મેલનું વેદન છે. એ આસ્રવ છે. એ પણ સ્વભાવ સન્મુખમાં લીન થતાં રોકાઈ ગયા એટલું વેદન શુદ્ધ થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ? બાપુ! ધર્મ કોઈ બીજી ચીજ છે એવી કોઈ. સુમેરુમલજી! એમ કાંઈ બહારથી મળી જાય (એમ છે નહીં) બહારમાં કોઈ ચીજ છે નહીં એ ચીજ તો જ્યાં છે ત્યાં છે. બહાર છે નહીં તો બહારથી ક્યાંથી મળે? જ્યાં છે ત્યાં તે છે. ક્યાંથી મળે?

ભગવાનઆત્મા અહીં તો આચાર્ય ભગવાનને બે વાત કહેવી હતી. શુભાશુભભાવપરિણામ રોકાઈ ગયા તે ભાવસંવર એ જેમાં નિમિત્ત પડતા હતા તેવા રજકણ પણ ન આવ્યા તેનું નામ દ્રવ્યસંવર. એ બે દ્રવ્યની વિકારીપર્યાય આવવાવાળી હતી અહીં વિકારીપર્યાય થવાવાળી હતી. રોકાઈ ગયા તો ત્યાં નિર્મળપર્યાય થઈ ત્યાં આવવાવાળી હતી નહીં. રજકણો એવા દ્રવ્ય પરિણામવાને લાયક હતા પણ નહીં. તેને દ્રવ્યસંવર કહેવામાં આવ્યું. કહો, સમજાણું કાંઈ?

આ તો વાત એવી છે ભાઈ! ધીરજની વાત છે. વસ્તુ સૂક્ષ્મ છે વસ્તુ. સંવરથી તો શરૂ થયું છે. સંવરથી તો ધર્મ શરૂ થાય છે. તો સંવર કઈ ચીજ છે? હાથમાં પાંચ આંગળી સેવાના પરચખાણ લ્યે. હાથમાં આસ્રવ છે? વાણીમાં આસ્રવ છે? બોલી દીધું અમારે પાંચ હાથ.... એટલે પણ શું? ક્યા આસ્રવ ક્યાં રહે છે? તારે શું ક્રિયા થઈ? તેનાથી ક્યાં રોકાઈ ગયા, ક્યાં હતા કાંઈ ખબર નહીં. બાલચંદ્રજી! કરે છે કે નહીં સંવર? પાંચ હાથને... સમકિતનું સંવર થયું. સમકિત ઉત્પન્ન ન થયું મિથ્યાત્વ ઉત્પન્ન થયું. હવે નીચે (કુટનોટમાં) જરા ઓલું પ્રધાન હેતુ લખ્યું છે ને. દ્રવ્યપુણ્યપાપસંવરનો પ્રધાન હેતુ કોણ? કે ઓલા શુભાશુભપરિણામ. એમ લખ્યું છે ને? આ બાજુ ૨૦૯ (૧૯૭) પાને. શું કીધું?

શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ, અથવા પોતાના આત્મામાં શુભ ને અશુભપરિણામના અણ ઉત્પન્ન થવા તેનું નામ નિરોધ કહેવામાં આવ્યું. ભાવપુણ્યપાપસંવર દ્રવ્યપુણ્યપાપસંવરનો પ્રધાન (મુખ્ય) હેતુ કહ્યો. પ્રધાન હેતુ કહ્યું ને? પ્રધાન હેતુ કહેવાનું શું કારણ છે? એ નીચે અર્થ કરે છે. નહીંતર તો રજકણ જે આવવાવાળા હતા તે પોતાથી આવે છે. અને રોકાયા પણ પોતાથી છે. તેમાં આ પ્રધાન હેતુ કહ્યું તો આ હતા તો આવ્યા એમ અહીં કહેવાની જરૂર નથી. તો પ્રધાન હેતુ કહેવાનું શું કારણ છે? કે મુખ્ય નિમિત્ત.

જુઓ!

દ્રવ્યસંવરમાં 'મુખ્ય નિમિત્તિ' જીવના શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ છે. યોગનો નિરોધ નહીં. આ સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરવો છે. પ્રધાન હેતુ કેમ કહ્યું? છે તો નિમિત્ત. નવા રજકણો આવવાના રોકાઈ ગયા અને શુભાશુભપરિણામ ન થયા એ કારણો. તેને મુખ્ય પ્રધાન હેતુ કેમ કહ્યું? કે યોગની ક્રિયા શુભાશુભપરિણામ આવવામાં નિમિત્ત ન હતી. એ તો યોગની ક્રિયા તો નિમિત્ત ફક્ત રજકણ આવવામાં હતા અને તેમાં સ્થિતિ અને અનુભાગ એવા જે શુભાશુભપરિણામથી નિમિત્ત હતા અને આવવાવાળા હતા એવા ભાવસંવર થયો ત્યારે દ્રવ્યપરમાણુમાં એવી પર્યાય થવાવાળી ન હતી તે રોકાઈ ગઈ. તેમાં મૂળ કારણ તો આ પરિણામ થયા. યોગ નહીં. યોગ નહીં. યોગનું કંપન તો ચાલુ જ છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ!

પરિણામનો નિરોધ. યોગનો નિરોધ નહીં. કંપન રોકાઈ ગયું નથી. કંપન તો છે. પણ શુભાશુભપરિણામ નવા આવવામાં નિમિત્ત પ્રધાનકારણનો અર્થ યોગ કરે છે એ શુભાશુભભાવ જ નવા આવવામાં નિમિત્ત હતા. તે રોકાઈ ગયા તો નવા શુભાશુભપરિણામ નિમિત્ત ન થયા. નવા પરમાણુ પણ ન આવ્યા તેમાં પ્રધાન કારણ આ હતું યોગ નહીં. એ બતાવવા પ્રધાનકારણ કહ્યું. બાકી તો આવવાવાળા પરિણામ તો પોતાથી જ આવે છે. અહીં શુભાશુભપરિણામ થયા તો આવ્યા અને શુભાશુભપરિણામ રોકાઈ ગયા તો તેમાં રોકાવું પડ્યું, આવતા હતા ને રોકાવું પડ્યું એમ છે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

(અહીં એ ખ્યાલમાં રાખવા યોગ્ય છે કે દ્રવ્યસંવરનું ઉપાદાનકારણ એ રજકણ ન આવવાવાળા હતા તે ઉપાદાન કારણ નિશ્ચયકારણ તો પુદ્ગલ પોતે જ છે.) એ રજકણ આવવાવાળા ન હતા તે તેનું ઉપાદાનકારણ છે. શુભાશુભપરિણામ રોકાઈ ગયા એટલે પ્રધાનકારણ થયું અને તે કારણ તે આવવાના અટકી ગયા એમ છે નહીં. શું કહે છે આ? સમજાણું કાંઈ?

શુભાશુભપરિણામનું મુખ્ય કારણ પ્રધાન કારણ મુખ્ય કારણનો અર્થ શું? મુખ્ય કારણ તો પોતામાં છે ઉપાદાન. પણ પરમાં મુખ્ય કારણ કેમ કહ્યું કે યોગનો નિરોધ કારણ નથી. આ શુભાશુભપરિણામ કારણ આવવાવાળામાં છે. રોકાવામાં એ શુભાશુભપરિણામ રોકાવામાં મુખ્ય કારણ છે એ બતાવવા માટે પ્રધાન કારણ કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

એ તો પોતાને કારણે રોકાયા. ઉપાદાન તો તેનું છે. પણ અહીંયાં શુભાશુભને મુખ્ય કારણ પ્રધાન કારણ કહ્યું તો તેનો અર્થ એમ ન લેવો કે એ કારણે આવતા હતા ને તે રોકાયા તો રોકાઈ ગયા. પ્રધાન કારણ કહેવામાં ક્રિયાનો નિરોધ ન હોવા છતાં શુભાશુભ રોકાઈ ગયા તો તેને કારણે તે પણ રોકાઈ ગયા. પોતાને કારણે હો.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- નિમિત્ત બતાવવું છે. યોગ નહીં. યોગનો નિરોધ ન થયો. શુભાશુભપરિણામ નો નિરોધ થયો છે. યથે રહ્યા છે. લોકો નથી કહેતાં? શાસ્ત્ર ભાષાએ ક્રિયાએ કર્મ, પરિણામે બંધ, ઉપયોગે ધર્મ. એ ત્રણ વાત આવે છે. ક્રિયાએ કર્મ, પરિણામે બંધ, ઉપયોગે ધર્મ. કંપન છે ક્રિયા તે કર્મ. કર્મ આવવાવાળામાં નિમિત્ત, શુભાશુભપરિણામ બંધ અને શુદ્ધઉપયોગ તે ધર્મ. સમજાણું કાંઈ? આવે છે ને ત્રણ બોલ આવે છે. શ્રીમદ્માં આવે છે. ક્રિયાએ કર્મ, પરિણામે બંધ, ઉપયોગે ધર્મ. એ ઉપયોગ શુદ્ધ લેવો. નહીંતર એ

પરિણામે બંધ એ પરિણામ અશુદ્ધ ઉપયોગ છે. શુભાશુભપરિણામ એ અશુદ્ધ ઉપયોગ છે. પણ પરિણામે બંધ એ શુભાશુભભાવ બંધનું કારણ છે. ક્રિયા સંપન્ન કર્મ આવવાનું નિમિત્ત છે. અને શુદ્ધઉપયોગ એ ધર્મ સ્વરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? આ ક્રિયા નહીં. દેહની ક્રિયાથી કર્મ આવે છે એ નહીં. ક્રિયાએ કર્મ એ ક્રિયા નહીં. સમજાણું કાંઈ? એ બતાવ્યું જુઓ ને?

કાર્ય સંબંધી ક્રિયા એમ લીધું ને? જુઓ! પાઠમાં એમ છે ને? જસ્સ જદા ખલુ પુણ્ણં જોગે પાવં ચ ગત્થિ વિરદસ્સ એ ક્રિયાનયે બે નય છે. એમ પાઠમાં લીધું છે ને? યોગનું કંપન જુદું અને તેમાં શુભાશુભભાવ હોય એ જુદી જાત છે. સમજાણું કાંઈ? કોણ આવા વિચાર કરવાને નવરું છે? સ્થિતિ, અનુભાગ એ જ મૂળ વસ્તુ છે. તેમાં નિમિત્ત પડ્યા તે આ ચીજ છે. ૧૪૮ ગાથામાં આવશે. તેમાં આવશે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

આ રીતે સંવરપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું. લ્યો! સંવરનું ૧૪૨ ગાથામાં ચાલ્યું હતું, ૧૪૩ ગાથામાં ચાલ્યું. ૧૪૧માં પણ ચાલ્યું. ત્રણ ગાથામાં પૂરું થયું. ૧૪૧માં ચાલ્યું હતું માર્ગ વાસ્તવમાં સંવર છે. ત્યાંથી શરૂ થયું. ૧૪૦ ગાથામાં આશ્રવ પૂરો થયો હતો. દ્રવ્યસંવર હોય કે ભાવસંવર હોય. એ આત્માની શુદ્ધપર્યાય ભાવસંવર છે. દ્રવ્યસંવર એટલે તે પર્યાયમાં રજકણો ન આવ્યા તેનું નામ દ્રવ્યસંવર કહેવામાં આવ્યા. છે તો તે પર્યાય. દ્રવ્યગુણમાં એ ભાવસંવર અને દ્રવ્યસંવર કહેવામાં નથી આવતાં પણ પર્યાયને કહેવામાં આવે છે. એ વાત અહીંયાં સિદ્ધ કરવી છે.

બેય સ્વતંત્ર છતાં એક પોતાની પર્યાય બીજામાં નિમિત્ત પડે છે. એટલું બતાવવું છે. નિમિત્ત હોવા છતાં કર્તા નથી. શુભપરિણામ નવા આવરણમાં નિમિત્ત પડવા છતાં શુભપરિણામ તે નવા રજકણના કાર્ય કરવાવાળા નહીં. એ કાર્ય તો તેમાં તેને કારણે સ્વતંત્ર થાય છે. હવે આ સમજે નહીં અને પછી ઓઘે ઓઘે ધર્મ થઈ જાય, લ્યો!

મુમુક્ષુ :- ઓઘે એટલે?

ઉત્તર :- ઓઘે એટલે સમજ્યા વિના. સમજણ કર્યા વગર, ઓળખ્યા વગર શું છે?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ સંવર પરિણામ. કોઈ કહે ભઈ અંદરમાં સંવર પરિણામ થયા તો એટલી દેહની ક્રિયા રોકાઈ જવી જોઈએ. એ તો નહીં પણ યોગની ક્રિયા રોકાતી નથી. એમ કહે છે. અહીં તો ભાઈ એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? અંતરમાં દષ્ટિ અને જેટલી શુદ્ધતા થઈ તો તેમાં ક્રિયા જે કંપન છે તે નથી રોકાઈ. પછી જડની ક્રિયા રોકાઈ જાય એમ છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

જડની ક્રિયા જડને કારણે હો કે ન હો તે તેને કારણે નથી થતી. આત્માને કારણે જડની ક્રિયા થતી નથી. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ધર્મ ક્યાં હતો. ધર્મ ક્યાં હતા. કોને ધર્મ કહેવો? મંદીરમાં-એક પ્રશ્ન કર્યો હતો. ભઈ આપણા વડીલોમાં તો આવી ઉપાદાન-નિમિત્ત, નિશ્ચય-વ્યવહારની વાત ન હતી. તો તેને ધર્મ થતો હશે કે નહીં? એવો

એક પત્રમાં પ્રશ્ન થયો હતો. તેને એક દિવસ જવાબ આપ્યો કે ભગવાનના દર્શન કરવા જતાં હતા તો ભગવાનની શ્રદ્ધા હતી કે નહીં? આ કહે ભગવાનની શ્રદ્ધા છે તો ધર્મ છે તેને. એમ કહ્યું હતું. ધૂળમાં ધર્મ નહીં.

એમ કે આપણા વડીલોને ઉપાદાન-નિમિત્ત, નિશ્ચય-વ્યવહાર, ક્રમબદ્ધ ને એવી કાંઈ ખબર ન હતી તો તે ધર્મ કરતાં હતાં તો ધર્મ છે કે નહીં? એવો પત્રમાં પ્રશ્ન આવ્યો હતો. હવે એક માણસે તેનો જવાબ આપ્યો. ભગવાનના દર્શન છે તો ભગવાન છે કે નહીં ત્યાં. ભગવાનની માન્યતા છે કે નહીં? શું તેમાં કાંઈ બીજાની માન્યતા છે? માટે ધર્મ હતો. એમ તે કહેતાં હતાં.

અરે! ભગવાન કોને કહે છે, ભગવાન ક્યાં રહે છે અને કહે, ભગવાન અહીં રહે છે? ત્યાં ભગવાનની ખબર નહીં અને ભગવાનના નિક્ષેપ અને ભક્તિ કરવા જાય તો શુભભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? દેવીલાલજી! આ ભગવાનને જાણ્યા વિના બીજા ભગવાનના નિમિત્તના શુભભાવ પણ ક્યાંથી આવશે? ખરેખર તો. ખરેખર તો. એમ કે જ્યારે પોતાનું જ્ઞાન પોતાને પકડે ત્યારે તે જ્ઞાનમાં નય પડે છે તો નયનો વિષય નિક્ષેપ હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

પોતાનું જ્ઞાન પોતાને પકડીને જ્યારે સમ્યજ્ઞાન થયું, સમ્યક્શ્રુતજ્ઞાન. એ શ્રુતજ્ઞાનમાં બે ભાગ પડી ગયા, નિશ્ચય અને વ્યવહાર નય. તો નયનો નિક્ષેપ વિષય છે. તો જ્યારે પોતાનું જ્ઞાન ન થયું તો નય નહીં અને નય વિના નિક્ષેપનું જ્ઞાન ક્યાંથી તેને થશે? સમજાણું કાંઈ? આ તો સ્થાપના નિક્ષેપ છે. ભાવનિક્ષેપ ત્યાં છે? ભગવાન ત્યાં છે? પોતાના ભાવભગવાન ત્યાં છે તેનું પ્રતિબોધ થયું તો જ્ઞાન થયું તો જ્ઞાનમાં બે નય પડી ગઈ. નિશ્ચય અને વ્યવહાર. વ્યવહારનય ત્યાં આગળ નિક્ષેપને લક્ષ કરીને નિક્ષેપનો ભાગ પાડે છે. કે આ સ્થાપના છે, આ નામ છે. જ્ઞેયના ભાગ ચાર પાડે છે.

આ જ્ઞાનના અખંડ જ્ઞાયકમૂર્તિનું ભાન થયું તો જ્ઞાનમાં બે ભાગ પડ્યા નિશ્ચય અને વ્યવહાર. એ પછી જ્ઞેયમાં ચાર ભાગ પાડે છે. કે આ નામ છે, આ સ્થાપના છે, યોગ્યતા છે, આ ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, બાલચંદ્રજી! શું છે? ક્યાંથી થાય? નિક્ષેપ તો વિષય છે. વિષય, જ્ઞાન થયા વગર વિષય ક્યાંથી આવ્યા? એ પણ પર વ્યવહાર વિષય થયા. તો નિશ્ચય વિષય થયા વગર પોતાના નિશ્ચય વિષય જ્ઞાનમાં થયા વગર જ્ઞાનમાં સમ્યક્પણું આવ્યું ક્યાંથી? અને સમ્યક્પણું આવ્યા વગર નિશ્ચય-વ્યવહારના બે ભંગ શ્રુતજ્ઞાનનો અવયવ ક્યાંથી આવ્યો?

વ્યવહારનયનો જ્યારે અવયવ પડ્યો તો સામે નિક્ષેપ છે તેનું લક્ષ તેને આવે છે. જ્ઞાનીને જ ખરેખર નિક્ષેપનું જ્ઞાન થાય છે. અજ્ઞાનીને નિક્ષેપનું જ્ઞાન થતું જ નથી. સમજાણું કાંઈ? ભગવાન છે, પ્રતિમા છે, ભક્તિ છે. એ બધા નિક્ષેપ જ્ઞાનીને જ લાગુ પડે છે. અજ્ઞાનીને નહીં. શું છે દેવાનુપ્રિયા!

આ રીતે સંવરપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું. હવે નિર્જરાપદાર્થનું વ્યાખ્યાન છે. હવે નિર્જરાપદાર્થ આવ્યો.

ગાથા-૧૪૪

અથ નિર્જરાપદાર્થવ્યાખ્યાનમ્ ।

સંવરજોગેહિં જુદો તવેહિં જો ચિદ્વદે બહુવિદેહિહિ ।

કમ્માણં ણિઞ્જરણં બહુગાણં કુણદિ સો ણિયદા ॥૧૪૪॥

સંવરયોગાભ્યાં યુક્તસ્તપોભિર્યશ્ચેષ્ટતે બહુવિદેઃ ।

કર્મણાં નિર્જરણં બહુકાનાં કરોતિ સ નિયતમ્ ॥ ૧૪૪ ॥

નિર્જરાસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

શુભાશુભપરિણામનિરોધઃ સંવરઃ, શુદ્ધોપયોગો યોગઃ । તાભ્યાં યુક્તસ્તપોભિરનશનાવમૌદર્ય-વૃત્તિપરિસંખ્યાનરસપરિત્યાગવિવિક્તશય્યાસનકાયક્લેશાદિભેદાદ્વહિરઙ્ગૈઃ પ્રાયશ્ચિત્તવિનયવૈયા-વૃત્યસ્વાધ્યાયવ્યુત્સર્ગધ્યાનભેદાન્તરઙ્ગૈશ્ચ બહુવિદૈર્યશ્ચેષ્ટતે સ ખલુ બહૂનાં કર્મણાં નિર્જરણં કરોતિ । તદત્ર કર્મવીર્યશાતનસમર્થો બહિરઙ્ગાન્તરઙ્ગતપોભિર્બુહિતઃ શુદ્ધોપયોગો ભાવનિર્જરા, તદનુભાવનીરસીભૂતાનામેકદેશસંક્ષયઃ સમુપાત્તકર્મપુદ્ગલાનાં દ્રવ્યનિર્જરિતિ ॥ ૧૪૪ ॥

હવે નિર્જરાપદાર્થનું વ્યાખ્યાન છે.

જે યોગ-સંવરયુક્ત જીવ બહુવિધ તપો સહ પરિણામે,

તેને નિયમથી નિર્જરા બહુ કર્મ કેરી થાય છે. ૧૪૪.

અન્યર્થ :- (સંવરયોગાભ્યામ્ યુક્તં) સંવર અને યોગથી (શુદ્ધોપયોગથી) યુક્ત એવો (યઃ) જે જીવ (બહુવિદેઃ તપોભિઃ ચેષ્ટતે) બહુવિધ તપો સહિત પ્રવર્તે છે, (સઃ) તે (નિયતમ્) નિયમથી (બહુકાનાં કર્મણાં) ઘણાં કર્મોની (નિર્જરણં કરોતિ) નિર્જરા કરે છે.

ટીકા :- આ, નિર્જરાના સ્વરૂપનું કથન છે.

સંવર એટલે શુભાશુભ પરિણામનો નિરોધ, અને યોગ એટલે શુદ્ધોપયોગ; તેમનાથી (-સંવર અને યોગથી) યુક્ત એવો જે (પુરુષ), અનશન, અવમૌદર્ય, વૃત્તિપરિસંખ્યાન, રસપરિત્યાગ, વિવિક્તશય્યાસન અને કાયક્લેશાદિ ભેદોવાળાં બહિરંગ તપો સહિત તથા પાયશ્ચિત, વિનય, વૈયાવૃત્ય, સ્વાધ્યાય, વ્યુત્સર્ગ અને ધ્યાન એવા ભેદોવાળાં અંતરંગ તપો સહિત-એમ બહુવિધ તપો સહિત પ્રવર્તે છે, તે (પુરુષ) ખરેખર ઘણાં કર્મોની નિર્જરા કરે છે.

૧. જે જીવને સહજશુદ્ધસ્વરૂપના પ્રતપનરૂપ નિશ્ચય-તપ હોય તે જીવના, હઠ વિના વર્તતા અનશનાદિ સંબંધી ભાવોને તપ કહેવામાં આવે છે. તેમાં વર્તતો શુદ્ધિરૂપ અંશ તે નિશ્ચય-તપ છે અને શુભપણારૂપ અંશને વ્યવહાર-તપ કહેવામાં

તેથી અહીં (આ ગાથામાં એમ કહ્યું કે), કર્મના વીર્યનું (-કર્મની શક્તિનું) ૩શાતન કરવામાં સમર્થ એવો જે બહિરંગ અને અંતરંગ તપો વડે ૩વૃદ્ધિ પામેલો શુદ્ધોપયોગ તે ભાવનિર્જરા છે અને તેના પ્રભાવથી (-વૃદ્ધિ પામેલા શુદ્ધોપયોગના નિમિત્તથી) નીરસ થયેલાં એવાં ઉપાર્જિત કર્મપુદ્ગલોનો એકદેશ ૪સંશય તે દ્રવ્યનિર્જરા છે. ૧૪૪.

ગાથા-૧૪૪ ઉપર પ્રવચન

સંવરજોગેહિં જુદો તવેહિં જો ચિદ્વદે બહુવિહેહિં।

કમ્માણં ણિઞ્જરણં બહુગાણં કુણદિ સો ણિયદં।।૧૪૪।।

ટીકા :- આ, નિર્જરાના સ્વરૂપનું કથન છે. ટીકા તેની ટીકા. તેનો વિસ્તાર. ટીકાની પહેલી લીટી. સંવર એટલે શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ. ટીકાની પહેલી લીટી. ૨૧૦ પાનું હિન્દી. સંવરની વ્યાખ્યા શું? શુભાશુભપરિણામનું રોકાઈ જવું. પોતામાં શુભ અને અશુભપરિણામનું ન થવું તેનું નામ સંવર. કહો, સમગ્રાણું કાંઈ? પંચમહાવ્રતના પરિણામ થાય એ પણ આસ્રવ છે, શુભપરિણામ છે. તેને સંવર, નિર્જરા લગાવી દ્યે છે. લ્યો! કષાયના કણ છે. બેય શુભાશુભભાવ નવપદાર્થનો નિર્ણય કરાવે છે કે જેને સંવર કહે છે તે શું છે? જેને આસ્રવ કહે છે તે શું છે? એવા સ્વરૂપ તેની દષ્ટિમાં આવ્યા વિના નવપદાર્થનું યથાર્થ ભાન જેવો વિષય છે, જેવું સ્વરૂપ છે એવું જ્ઞાનમાં ભાસ્યા વિના જ્ઞાન યથાર્થ હોતું નથી. સમગ્રાણું કાંઈ?

જ્ઞાન યથાર્થ થયા વિના નવપદાર્થની સાચી શ્રદ્ધા તેને હોય નહીં. ક્યાંનું ક્યાં લગાવી દ્યે ક્યાંનું ક્યાં લગાવી દ્યે! સંવર એટલે શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ અને યોગ. યોગ એટલે શુદ્ધોપયોગ. યોગની વ્યાખ્યા અહીંયાં શુદ્ધોપયોગ. તેમનાથી (-સંવર અને યોગથી) યુક્ત એવા જે, શું કીધું? શુભાશુભપરિણામનું રોકાવું એ નાસ્તિથી થયું અને યોગ શુદ્ધોપયોગ તેનાથી યુક્ત તે અસ્તિ થઈ. શુભાશુભપરિણામ ન થવા તે નાસ્તિ થઈ. થયું શું? કે યોગ થયો.

આવે છે. (મિથ્યાદષ્ટિને નિશ્ચય-તપ નથી તેથી તેના અનશનાદિસંબંધી શુભભાવોને વ્યવહાર-તપો પણ કહેવાતા નથી; કારણ કે જ્યાં વાસ્તવિક તપનો સદ્ભાવ જ નથી, ત્યાં તે શુભભાવોમાં આરોપ કોનો કરવો?)

૨. શાતન કરવું = પાતળું કરવું; હીન કરવું; ક્ષીણ કરવું; નષ્ટ કરવું.

૨. વૃદ્ધિ પામેલો = વધેલો; ઉગ્ર થયેલો. (સંવર અને શુદ્ધોપયોગવાળા જીવને જ્યારે ઉગ્ર શુદ્ધોપયોગ થાય છે ત્યારે ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. શુદ્ધોપયોગની ઉગ્રતા કરવાની વિધિ શુદ્ધાત્મદ્રવ્યના આલંબનની ઉગ્રતા કરવી તે જ છે. એમ કરનારને, સહજદશાએ હઠ વિના જે અનશનાદિસંબંધી ભાવો વર્તે તેમાં (શુભપણાણ અંશની સાથે) ઉગ્ર-શુદ્ધિરૂપ અંશ હોય છે, જેથી ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. (મિથ્યાદષ્ટિને તો શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય ભાસ્યું જ નથી, તેથી તેને સંવર નથી, શુદ્ધોપયોગ નથી, શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિની તો વાત જ ક્યાં રહી? તેથી તેને, સહજ દશા વિનાના-હઠપૂર્વક-અનશનાદિસંબંધી શુભભાવો કદાચિત્ ભલે હોય તોપણ, મોસના હેતુભૂત નિર્જરા બિલકુલ હોતી નથી.)

૩. સંશય = સમ્યક્ પ્રકારે ધ્યેય.

પોતાનો સ્વભાવ શુદ્ધ તરફના ઝૂકાવથી જે શુદ્ધપરિણતિ ને શુદ્ધભાવ-શુદ્ધભાવ. એવો યુક્ત જે પુરુષ. તેમનાથી યુક્ત જે કોઈ પુરુષ, જુઓ! તેમાં વજન છે. એ વગર કોઈ અનશન ઉણોદરી આદિ કરે તેને વ્યવહાર તપ પણ કહેવામાં આવતું નથી. અહીં નિર્જરાની વ્યાખ્યા છે. જેને એવો ભાવ નથી તેના બાર પ્રકારના તપમાં વ્યવહાર તપ પણ કહેવામાં આવતું નથી. સમજાણું કાંઈ? જેને શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ છે અને શુદ્ધસ્વભાવ તરફના પોતાના ઉપયોગના વ્યાપાર અંદરમાં ઝુક્યા છે. એવો જે પુરુષ એવો જે પુરુષ. હવે તેની વાત કરે છે, નિમિત્તની, વ્યવહારની.

અનશન. તેને જે અનશન છે, વિકલ્પ આવ્યો કે મારે આહાર નથી કરવો એટલો વિકલ્પ. અનશન અશન નહીં. એ વિકલ્પને નિમિત્તરૂપ વ્યવહાર તપ કહે છે. પણ જ્યારે તેમાં શુભાશુભપરિણામ રોકાઈ જવાથી શુદ્ધપરિણામ ઉત્પન્ન થયા એ ભૂમિકામાં એવા નિમિત્ત વ્યવહાર આવ્યા તેને વ્યવહાર તપ કહે છે. અને અંદરમાં શુદ્ધોપયોગમાં લીનતા હોય તો નિશ્ચય તપ કહેવામાં આવે છે. કહો, ભીખાભાઈ! આ ભાન વિના અનશન ફનશન કરે એ લાંઘણ કરે છે, એમ કહે છે. લાંઘણ-લાંઘણ કહે છે ને? લાંઘણ-લાંઘણ કહે છે ને?

પહેલાં આ બોલ લીધા છે. પાઠ. કેમ કે મૂળ પાઠમાં એમ છે ને? સંવરજોગિહિ જુદોતવેહિં ભાઈ! એમ શબ્દ છે ને? તવેહિં જા ચિહ્ને પછી. સંવર યોગે યુક્ત સહિત બાર પ્રકારના તપ વ્યવહારરૂપે છે. પણ ત્યાં શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિ માટે રાગ ઘટાડવા માટે વિકલ્પ આવ્યો. અને આ ભાવ નથી તેના અનશન, ઉણોદરી, વ્રત, તપ આદિ બધું જૂઠું છે. નિર્જરાનું કોઈ કારણ છે નહીં. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ? સહિત એમાં શબ્દ પડ્યો છે ને સંસ્કૃતમાં શું છે? બહિરંગ અંતરંગ તપોભિવૃહિતઃ સંસ્કૃત છે સંસ્કૃતમાં. તપોભિ: પછી શું?

મુમુક્ષુ :- બહુવિધ તપો સહિત પ્રવર્તે છે.

ઉત્તર :- નહીં નહીં નહીં ચોથું. સંસ્કૃત ટીકા. પાછળથી વીર્યશાતનસમર્થો પાંચ લીટી પછી છઠ્ઠી છે ને? છેલ્લા બહિરંગ અંતરંગ તપોભિવૃહિતઃ બૃહિતઃ બૃહિતઃ બૃહિતઃ એટલું. છેલ્લે જુદો શબ્દ પાડ્યો છે, આમ. બૃ અને હિતઃ જુદો પાડી દીધો. આમાં જુદો પાડ્યો છે.

જુઓ! શું કહે છે? આ બાર પ્રકારના તપ કહેશે તેમાં પોતાના સ્વરૂપમાં શુભાશુભપરિણામ ન થવા અને શુદ્ધોપયોગનું થવું એ ભૂમિકામાં એવા બાર પ્રકારના તપ કહેવામાં આવ્યા તે નિમિત્તમાત્ર છે. હેતુ તો અંદરમાં શુદ્ધોપયોગમાં વૃદ્ધિ થવી તે વાત છે. પણ તે શુદ્ધોપયોગની ઉત્પત્તિ ન થઈ તેને વૃદ્ધિ નિમિત્તથી ક્યાંથી થાય? સમજાણું કાંઈ?

બાર પ્રકારના તપથી શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિ કહેવામાં આવશે. તેથી આ શબ્દ લીધો છે. બૃહિતઃ શબ્દ પડ્યો છે ને? બૃહિતઃ. અંદર શબ્દ. હા એ. પણ વૃદ્ધિ પામેલો કોને? જેને પોતાના સ્વભાવની દષ્ટિ જ્ઞાયક જ્ઞાતા જ છું. વિકલ્પનું કાર્ય મારું નથી. મારી ફરજ નથી કે વિકલ્પ કરવો. અને દેહનો ત્યાગ કે અત્યાગ એ મારી ચીજમાં છે જ નહીં. એ તો સ્વતંત્ર પદાર્થ છે. હું જ્ઞાયક છું એવા જ્ઞાનનો બોજ દષ્ટિમાં આવ્યો કે હું તો જ્ઞાનથી, પરથી અધિક છું. એવું ભાન થયું તેમાં જે શુદ્ધોપયોગમાં અંદરમાં લીન થયો તેના બાર પ્રકારના તપ શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિનું નિમિત્ત છે. એમ કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? નહીંતર એકલી લાંઘણ

છે. લાંઘણ. કહે ભાઈ આપણે એટલી ઈન્દ્રિયનિગ્રહ તો કર્યો! આહાર પાંચ આજ ખાવા ન ખાવા.

કહે છે કે ભાઈ! એ ચીજ અને તે ચીજ સંબંધી તેનો વિકલ્પ તેનું તને સ્વામીપણું રહ્યું અને ચૈતન્યસહજ સ્વરૂપનું સ્વામીપણું ન આવ્યું. સમજાણું કાંઈ? ત્યાં સુધી તને જેનું સ્વામીપણું છે તેનો ત્યાગ કરવાનો ભાવ કેમ આવે છે? તેની તો રક્ષા કરવાનો ભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? પોતાના સહજ સ્વભાવનું સ્વામીપણું દષ્ટિમાં આવ્યું ત્યારે વિકલ્પ અને દેહાદિ ભિન્ન છે. એ તો છૂટવાલાયક છે એવી દષ્ટિ થઈ ત્યારે સ્વભાવમાં એકાકાર થઈને પરનો સ્વામી ન હતો. એટલી વસ્તુ જ્યારે છૂટતી જાય છે (ત્યારે) આત્મામાં સ્વામીપણું શુદ્ધભાવ પ્રગટતો જાય છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો કહે, આજ મેં આહાર ન કર્યો. આજ આટલું ન ખાધું (તો) એટલું તો મારું તપ છે કે નહીં? ક્યાંથી તપ આવ્યું? હજી પરપદાર્થનું ઘણીપણું માન્યું છે. જેને ઘણી માને તેને છોડી દેયે? એ છૂટતા નથી. દષ્ટિમાં છૂટ્યા પણ નથી. (ઘણા એમ કહે) આજ મારે આહાર છૂટ્યો છે. શું છૂટ્યું છે? આહારનો તો તું સ્વામી છો. જડનો સ્વામી. હું ખાતો હતો અને એ મેં છોડી દીધું. હું ખાતો હતો ને મેં એ છોડી દીધું. એવી પરની પક્કડબુદ્ધિ તો મિથ્યાત્વ છે. પરનું સ્વામીપણું છે. સમજાણું કાંઈ?

એ બતાવવા માટે અહીં બાર પ્રકારના તપની વ્યાખ્યા કરે છે. ભાઈ! જેનો સ્વ તેનો સ્વામી. તારી ચીજમાં તું સ્વ અને સ્વામી તું. પૂર્ણાનંદ તારો સ્વ અને તેનો સ્વામી તું. એવી દષ્ટિ થઈ અને શુભાશુભપરિણામથી ખસીને શુદ્ધમાં આવ્યો તે સમયે અનશન આહારનો ત્યાગ થયો એ શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિમાં નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? અંદરમાં તો તેનો અભાવભાવ તો દષ્ટિમાં વર્તે છે. પર વસ્તુનો ત્યાગ વિચાર મારામાં છે જ નહીં. અને તે તરફનો વિકલ્પ ઉઠ્યો તે પણ મારું કર્તવ્ય છે નહીં. મારા સ્વભાવમાં છે નહીં. તો સ્વભાવમાં છે નહીં એવી દષ્ટિ કરીને જ્યારે શુદ્ધમાં એકાકાર થયો તો વિકલ્પનો અને પરનો સ્વામી ન હતો તો વિકલ્પ ઘટી ગયો, શુદ્ધિ વધી ગઈ અને તેને નિર્જરા થાય છે. કહો, દેવીલાલજી!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- શરીરને અસર થાય કે ન થાય તેની સાથે કાંઈ સંબંધ છે નહીં. એમ કહે છે અહીંયાં. શરીર ઝીર્ણ પડ્યું તોપણ શું અને પુષ્ટ થયું તોપણ શું? તેની તે ક્રિયા જ નથી. એ સ્વામી હતો કે મારું આ છે, રાગનો સ્વામી હતો ત્યારે વિકારનો સ્વામી હતો ત્યારે ચિદાનંદસ્વામીનો ઘણી ન હતો. સમજાણું કાંઈ? જેને પોતાની માલીકીની ચીજ માને તેની વૃત્તિ કરવા જાય. અહીંયાં પણ માલીકીની ચીજ માને તો તેની પુષ્ટિ કરવાની તેની ઈચ્છા છે. આહાર બાહાર છૂટ્યા જ નથી. આહાર કરવાની ભાવના મિથ્યાત્વની પુષ્ટિ થઈ. મેં છોડ્યું. મેં આહાર છોડ્યા તો મને લાભ થયો. સમજ્યા? પણ આહારને મેં છોડ્યું એમ તો માને જ છે.

જ્ઞાતા-દષ્ટા સ્વામી થઈને તેને કારણે છૂટી ગયા અને વિકલ્પ આવ્યો તે પણ શુદ્ધતામાં રહીને છૂટી ગયો એવું તો ભાન છે નહીં. આ નિર્જરાની વ્યાખ્યા ચાલે છે. નિર્જરા કોને કહેવી. નિર્જરાની ખબર નથી અને થઈ જાય નિર્જરા. સોળ અપવાસ કર્યા, પચીસ અપવાસ કર્યા થઈ ગઈ નિર્જરા. પોષા-ક્યાં ગયા તારા તપ! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- લાભ તો કર્યો છે ને?

ઉત્તર :- લાભ પાપનો મિથ્યાત્વનો કર્યો છે. કારણ કે જેના સ્વામીપણાની ચીજ છે તેની તો ખબર નથી અને ત્યાં ત્યાગ-ગ્રહણમાં દષ્ટિ લગાવી દીધી. સ્વામીપણું થયું. મિથ્યાત્વનો લાભ થયો. બરાબર છે ને? સમજાણું કાંઈ? નિર્જરા પદાર્થની વ્યાખ્યા ચાલે છે. શુભાશુભપરિણામનું રોકાવું અને ઉપયોગ સહિત થવું, પહેલાં અસ્તિ સિદ્ધ કરી. એવા જીવને અનશન (હોય છે). સમજાણું કાંઈ?

અનેક કર્મોની નિર્જરા કરે છે તે તપ સહિત વર્તે છે. એવા વ્યવહારથી વર્તે છે તો અંદર ભાવ એવો છે. શુદ્ધ છે. તેને નિર્જરા શુદ્ધત્વને કારણે થાય છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ આ બધું મેં એને માટે કર્યું છે, હોં! ઓલા ટોડરમલ! અહીં કહ્યું ને અંતરંગ વૃદ્ધિનું કારણ. એણે લખ્યું છે ને? જ્ઞાની જે તપ ને અપવાસ કરે છે તે શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિ માટે કરે છે. અપવાસ ખાતર અપવાસ નથી. એ શબ્દ બધા અહીંયાંથી નવતત્ત્વના અહીંયાંથી લીધાં છે. ટોડરમલ-મોક્ષમાર્ગપ્રકાશકમાં. બધા નવપદાર્થ આદિ બધી વ્યાખ્યા બહુ જ લીધી છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- શુદ્ધિ હો તો હો. કર્મ તો તેને કારણે નિર્જરા થાય છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- સત્તાનો અર્થ શું? કર્મ પડયા છે તે ઉદય આવી ને ખરી જાય છે. એ તો એને કારણે ખરે છે. આને કારણે ખર્યા નથી.

મુમુક્ષુ :- એનો કાળ નથી આવ્યો.

ઉત્તર :- નહીં કાળ નથી આવ્યો એમ નહીં. કાળ આવ્યો જ છે. ઉદીરણા થઈને ખરી જાય છે. એની પર્યાયનો ક્રમ જ એવો છે. એ ક્રમબદ્ધમાં ફરવાની લાયકતાનો જ કાળ તેનો હતો. પોતાને કારણે નહીં. શુદ્ધ વૃદ્ધિ કરી તે કારણે નહીં. અને અહીંયાં શુભરાગ આવ્યો એ પણ તેને કારણે ખરી ગયો. શુદ્ધ તરફના વલણનું જોર છે એટલો મંદ પડી પડીને ચાલ્યા જાય છે. નિર્જરાના ત્રણ પ્રકાર છે. શુદ્ધઉપયોગ નિર્જરા, અશુદ્ધનો નાશ નિર્જરા બે પોતામાં. અને કર્મની નિર્જરા એ જડ નિર્જરા. એવા ત્રણ બોલ છે. વિશેષ કહેવાશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૪૦, ગાથા-૧૪૪
આસો સુદ ૧, તા:-૬-૧૦-૬૪, મંગળવાર

આ પંચાસ્તિકાય નિર્જરાના સ્વરૂપનું કથન ચાલે છે. ૧૪૩ ગાથા ચાલી ગઈ. ૧૪૪ ચાલે છે. જુઓ! શું કહે છે. આત્મા એક સમયમાં અનંત અનંત-એક એક ગુણ અનંત સામર્થ્યવાળા એવા અનંતગુણ સંપન્ન આત્મપદાર્થ છે. સમજાણું કાંઈ?

એક આત્મા તેમાં એક ગુણ અનંત સામર્થ્યવંત છે. કેમ કે ગુણ જેનો સ્વભાવ તેનું સામર્થ્ય અનંત છે. એવા અનંતગુણના સામર્થ્યરૂપ એક આત્મદ્રવ્ય છે. તેમાં નિર્જરાની પર્યાય, શુદ્ધોપયોગની દશા કેમ થાય છે અને તેને નિર્જરા કેમ કહે છે એ વાત ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે કે સંવર એટલે શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ. પોતાનો સ્વભાવ જે પરિપૂર્ણ આનંદ અને શુદ્ધસ્વભાવ એ તરફના આશ્રયથી ઝૂકવાથી જે પરિણામમાં શુભાશુભપરિણામ ઉત્પન્ન નથી થતાં તેને રોકવા, સંવરપૂર્વક નિર્જરા લેવી છે ને? સંવરપૂર્વક નિર્જરા લેવી છે. એકલી નિર્જરા થતી નથી. તો સંવરપૂર્વક નિર્જરા કેમ થાય છે? જ્યારે સ્વભાવમાં દષ્ટિ આદિની એકાગ્રતા થવાથી શુભાશુભપરિણામની ઉત્પત્તિ ન થવી તેનું નામ સંવર નિરોધ થયો. પુણ્ય-પાપનો નિરોધ થયો. સ્વભાવ તરફની ઉગ્રતાના પ્રયત્નથી શુભાશુભપરિણામનું રોકાવું, નિરોધ થવો, ઉત્પન્ન ન થવું તેને પ્રથમ સંવરધર્મની શરૂઆત કહે છે.

હવે સંવરપૂર્વક નિર્જરાની વ્યાખ્યા ચાલે છે. અને યોગ એટલે શુદ્ધોપયોગ તેનાથી યુક્ત એવો યોગ. જુઓ! હવે ઉપયોગ શુદ્ધ હોય. સંવર તો હોય. સંવરપૂર્વક. પોતાના આત્મામાં શુદ્ધોપયોગનું થવું. શુભ-અશુભનું રોકાવું કહ્યું. તે સંવર થયો. હવે પોતાના સ્વરૂપમાં શુદ્ધોપયોગની પરિણાતિ વિશેષ ઉગ્ર થવી તેનું નામ સંવરપૂર્વક નિર્જરા-શુદ્ધોપયોગને નિર્જરા કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે તેનાથી યુક્ત જે આત્મા છે તેને અનશન. આહારનો ત્યાગ એવો વ્યવહારતપ. એ નિમિત્તની વ્યાખ્યા છે. છેલ્લે એમ લીધું કે એવા બહિરંગ અને અંતરંગ તપો વડે વૃદ્ધિ પામેલો શુદ્ધોપયોગ તે ભાવનિર્જરા છે. એમ લીધું. નિર્જરા તો શુદ્ધોપયોગભાવ એ નિર્જરા છે. અશુદ્ધઉપયોગનો નાશ થવો, શુદ્ધોપયોગનું ઉત્પન્ન થવું તેનું બેયનું નામ નિર્જરા પણ અહીંયાં શુદ્ધોપયોગની નિર્જરા કીધી છે. સમજાણું કાંઈ?

બે પાંચ અપવાસ કરી નાખે ને આમ કરે ને આમ કરે તેનું નામ નિર્જરા કિર્જરા છે નહીં. એમ કહે છે. ધરમ બરમ છે નહીં. ધર્મ તો આત્મદ્રવ્ય દષ્ટિમાં આવવાથી મિથ્યાત્વના પરિણામનું રોકાઈ જવું અને સમ્યક્દર્શનના સંવરપરિણામનું ઉત્પન્ન થવું એ પૂર્વક શુભાશુભપરિણામનું રોકાવું અને શુદ્ધોપયોગનું ઉત્પન્ન થવું તેનું નામ નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. આહાહા!

એક એક પર્યાય દીઠ વિવેક છે. એક જ આત્મા છે ને આત્મા શુદ્ધ છે ને એમ ચાલે? આત્મા છે અનંતગુણનું શુદ્ધસ્વરૂપ પિંડ તેનો અનાદિથી ઝૂકાવ પરદ્રવ્ય અને શુભાશુભપરિણામ તરફ છે. તે ઝૂકાવ પોતાના સ્વભાવ સન્મુખ થવાથી પહેલાં તો સમ્યક્દર્શન સંવર અને મિથ્યાત્વનું રોકાવું એ પહેલાં સંવરદશા હોય છે. એવા સંવરપૂર્વક શુભાશુભપરિણામનું રોકાવું તે બીજા પ્રકારનો સંવર છે. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે કે એ પ્રાણી શુદ્ધોપયોગવાળા જીવ તેનાથી યુક્ત છે જે, એમ કહ્યું ને? અનશન. બહારમાં આહારનું ન મળવું, ન આવવું એવું નિમિત્ત. અવમૌદર્ય-થોડોક આહાર લેવાની વૃત્તિ. અવમૌદર્ય પેટ કુણું રાખવું. એ તો બધી વ્યવહારની વાત છે હો. એ નિર્જરા નથી. વૃત્તિપરિસંખ્યાન. કાંઈક થોડોક રસ ઓછો લેવો, અમુક ઘરમાં જાવું, અમુક ઘરમાં ન જાવું એવી વૃત્તિનો સંકોચ કરવો એ પણ બહારની વૃત્તિનું નિમિત્ત છે. તેમાં અંતરસ્વભાવ તરફની નિવૃત્તિમાં વિશેષ ઉપયોગનું જામી જાવું તેનું નામ ભાવસંવરપૂર્વક નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

એકલા અનશન-ઉણોદરીની વાત નથી. જુઓ! પછી વૃત્તિપરિસંખ્યાન પછી રસપરિત્યાગ. દૂધ, ખાંડ, સાકર ખાતો નથી તો તેને નિર્જરા થાય છે એમ નથી. રસપરિત્યાગની વૃત્તિ થાય અને તેમાંથી સ્વભાવસન્મુખનો ઉપયોગ શુદ્ધ થયો છે. એ તો નિમિત્તપણું. આત્માના રસમાં એકાકાર થઈને પરના રસનું લક્ષ છૂટી જવું એવો રસપરિત્યાગ. બહાર વ્યવહારથી વાત કરી છે. પણ રસપરિત્યાગ કર્યો તે નિર્જરા ને ધર્મ છે તે નથી. એ તો પરિત્યાગી જ છે. આત્મામાં પર ચીજનો રસ છે જ નહીં. પણ તે તરફનો વિકલ્પ હતો, તેને ઉત્પન્ન થવા ન દીધો અને સ્વભાવ સન્મુખમાં આત્મદ્રવ્ય તરફ શુદ્ધઉપયોગનો ઝૂકાવ થયો તેનું નામ નિર્જરા, ધર્મની વૃદ્ધિ કહે છે. સંવર ધર્મરૂપ ઉત્પન્ન થયો, નિર્જરા ધર્મની વૃદ્ધિરૂપ-ભાવ થયો. સંવર શુદ્ધિરૂપ થયો અને નિર્જરા શુદ્ધિની વૃદ્ધિરૂપ થઈ. સમજાણું કાંઈ?

આ તો કહે તપસાનિર્જરા. તપ કરો તો નિર્જરા થઈ જાશે. અપવાસ કરે, એવું કરે. એમ નહીં. એવા યુક્તપ્રાણી છે તેને એવા ભાવ બાહ્યમાં નિમિત્ત પડે છે, પણ પોતાના શુદ્ધોપયોગભાવમાં વૃદ્ધિ થઈ તે નિર્જરા છે.

મુમુક્ષુ :- સંવરપૂર્વક તપ છે.

ઉત્તર :- એ તપ એટલે આ તપ. અપવાસ અપવાસ તપ નહીં.

મુમુક્ષુ :- સંવરપૂર્વક.

ઉત્તર :- ના, એ નહીં. સંવરપૂર્વક શુદ્ધોપયોગથી યુક્ત પહેલાં લીધું. હા, એ. સંવરપૂર્વક શુદ્ધોપયોગ થયો અંદર.

મુમુક્ષુ :- બહારમાં.....

ઉત્તર :- ના, બહાર બહાર નહીં. એ બહારમાં ભટકે છે ત્યાંથી દષ્ટિ છોડીને પોતામાં લીન થાય છે અને અંતરમાં શુદ્ધોપયોગ થાય તે નિર્જરા. બહારનો ત્યાગ બ્યાગ નિર્જરા નથી તેનાથી નિર્જરા થતી પણ નથી અને ધર્મ પણ થતો નથી. વાત બહુ ફેર!

અહીં તો અંદરમાં સંવરપૂર્વક શુદ્ધોપયોગ લાગેલો છે. સમ્યક્દર્શનના સંવરપૂર્વક અંદર શુદ્ધોપયોગ

દ્રવ્યસ્વભાવમાં લીન થયો છે. તેને બાર પ્રકારના તપ ભજે છે તેને વ્યવહારથી કહે છે કે તેને કારણે શુદ્ધોપયોગમાં વૃદ્ધિ થઈ. વૃદ્ધિ તો પોતાથી થઈ છે. નિમિત્તથી નહીં. સમજાણું કાંઈ? પણ વિકલ્પથી જ્યારે નિવૃત્તભાવ થયો (તો) દષ્ટિમાં તો તદ્દન જ્ઞાતા-દષ્ટા રહેલો છે. જ્ઞાતા-દષ્ટા. હું વિકલ્પને કરું કે છોડું એ મારા સ્વરૂપમાં છે જ નહીં. પણ સ્વરૂપમાં ઠરતાં બાહ્યમાં એવું નિમિત્ત ભજે છે રસપરિત્યાગ આદિ નિમિત્ત. તેનું લક્ષ અંતરમાં શુદ્ધોપયોગ ઉપર છે. તેનાથી શુદ્ધોપયોગ વૃદ્ધિ પામ્યો તેને નિર્જરા કહેવામાં આવી છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

પહેલાં બે બોલ લીધા ને? શુભાશુભપરિણામનું રોકાવું તે પહેલાં સંવર છે. અને પછી શુદ્ધોપયોગની ઉત્પત્તિ તે નિરોધ તો નાસ્તિથી કહ્યું. ઉત્પન્ન શું થયું છે? આત્મદ્રવ્યની દષ્ટિ જ્ઞાપકમય ચિદાનંદ જ્ઞાતા-દષ્ટા. મારું કોઈ કર્તવ્ય વિકલ્પનું કરવું કે છોડવું મારામાં છે જ નહીં. પર વસ્તુનું ગ્રહણ કરવું કે છોડવું એ તો મારામાં ત્રણકાળમાં છે નહીં. એવી ચિદાનંદ ચિદબ્રહ્મ તેમાં દષ્ટિપૂર્વક લગની સ્થિરતાનો ઉપયોગ થઈ ગયો તેને આવા બાર પ્રકારના તપ થાય છે તો તેનાથી વૃદ્ધિ થયો શુદ્ધોપયોગ જનિતયુક્ત હતો તે. હતો તેમાં વૃદ્ધિ થઈ. જેને સમ્યજ્ઞર્શન નથી. આત્મા અખંડાનંદ જ્ઞાનનું ભાન અનુભવ જ નથી અને જેને શુદ્ધોપયોગની લગની અંદર ઉત્પન્ન થઈ જ નથી. તેને વૃદ્ધિ થવાનું ક્યાંથી આવ્યું?

અહીં તો શુદ્ધોપયોગ છે તેની વૃદ્ધિ હવે કહે છે. નિર્જરા બતાવી શુદ્ધિ. વસ્તુ! કોઈ રજકણના ત્યાગ-ગ્રહણ મારી ચીજમાં છે જ નહીં. મેં ગ્રહ્યો પણ નથી અને છોડ્યો પણ નથી. મારી ચીજ તો એકલી જ્ઞાનપિંડ ચિદાનંદ શુદ્ધ છે. એવું દષ્ટિમાં અનુભવમાં આવ્યું પછી શુભાશુભપરિણામ રોકાયા, શુભાશુભ વિકલ્પ રોકાયા. શુદ્ધોપયોગ થયો તેમાં આ બાર પ્રકારના તપ ભજે છે. તેની વૃદ્ધિ શુદ્ધોપયોગ થયો તેમાં વૃદ્ધિ થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

વિવિક્તશય્યાસન. એકાંતના જંગલમાં રહેવું, સ્ત્રી-પુરુષના પરિચય વગર. અંતરમાં તો દષ્ટિ સંવર સમ્યજ્ઞર્શનપૂર્વક થઈ છે. અને શુભાશુભપરિણામ રોકાઈને શુદ્ધોપયોગ થયો છે. તેને એવા નિમિત્ત ભજે છે. અંતરમાં બહારથી હટીને અંતરમાં વિશેષ શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિ થાય છે. તેનું નામ ભાવનિર્જરા કહેવામાં આવે છે. અહુ જવાબદારી! સમજાણું કાંઈ?

કાયકલેશ. શરીરમાં આસન લગાવે છે એમ. મયુરાસન ને એવું પન્ન લગાવે છે ને. એ સમ્યજ્ઞર્શન જ્ઞાતા ઉપર દષ્ટિ થઈ છે, વિકલ્પ અને ત્યાગ-ગ્રહણ મારામાં નથી. એવા શુભાશુભપરિણામ રહિત ઉપયોગ થયો તેમાં એવા બાર પ્રકારના તપ નિમિત્તરૂપ ભજે, તેનાથી વૃદ્ધિ પામેલો ઉપયોગ તેને નિર્જરા કહે છે. કહો, બાલચંદ્રજી! કેટલા ઉપવાસથી નિર્જરા થાય છે? રસપરિત્યાગથી નિર્જરા થાય છે કે નહીં. આહા! લોકો આ બાર પ્રકારને વળગે. દષ્ટિ મિથ્યા છે ને? (લોકો એમ કહે) આટલું છોડ્યું ને એને નિર્જરા થઈ, આટલું છોડ્યું ને તેને નિર્જરા થઈ. સમજાણું કાંઈ? અમરચંદભાઈ! ભારે વાત!

બાર પ્રકારના નામ લીધા છે, હોં! એ બારેય તો વિકલ્પના ભેદ છે. એ સંવર, સંવર છે જ નહીં, નિર્જરા પણ છે નહીં. પરનો ત્યાગ બ્યાગ તો આત્મામાં છે જ નહીં. એ પ્રશ્ન તો છે નહીં. આ તો નિમિત્તનું લક્ષ કરીને કોનાથી લક્ષ છૂટ્યું છે અને કોનામાં ગયું છે, કોનાથી લક્ષ છૂટ્યું. પર આદિથી તો લક્ષ છૂટ્યું, એટલી

થોડી આસક્તિ (ઘટી) અને સ્વભાવ તરફ ગયું છે. તેને નિર્જરા થાય છે. તો કોનાથી લક્ષ છૂટ્યું તેનું નામ લીધું છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કાયકલેશાદિ ભેદોવાળા બહિરંગ તપો સહિત, બાર તપની વાત, બતાવવા, તપ નિમિત્ત. અને અંતરંગ તપ. એ પણ હજી વિકલ્પ હોં! એ પણ બાહ્ય છે. શુદ્ધોપયોગ અપેક્ષાએ તો હજી એ પણ બાહ્ય છે. પ્રાયશ્ચિત કરવું. કોઈ પાપ લાગ્યું હોય. પણ આ પહેલાં તો ઉપયોગ સહિતની વાત કીધી ને? સમ્યક્ સ્વરૂપની દૃષ્ટિનો અનુભવ થયો. હું તો જ્ઞાનથી ભરેલો પદાર્થ છું. મારા સિવાય મારી કોઈ બીજી ક્રિયા છે જ નહીં. જાણવા-દેખવા સિવાય મારી કોઈ (બીજી) ક્રિયા છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

શેઠી! કાલ રાત્રે શેઠીયાએ એક બોલ કીધો હતો સાંજે. એ લોકો બધા કહે છે કે નહીં? થવાનું હોય તેમ થાય છે, તમારા કાનજીસ્વામીને તો થવાનું હોય તેમ થાય છે, થવાનું હોય તેમ થાય છે. તો પછી બધાનું કાર્ય કરવું નહીં. તમારે તમારું પણ કાર્ય કરવું નહીં. તમારું પણ કાર્ય કરવું નહીં અને બીજાનું પણ કાર્ય કરવું નહીં તો તમારે થવાનું હોય તેમ થાય તો તમારા આત્માનું કાર્ય કરવું એ પણ આવ્યું નહીં. પુરુષાર્થ ન રહ્યો. તેને કહ્યું, ભાઈ! પોતાના ગુણ કાર્ય કરી રહ્યા છે તેમાં કાર્ય ન કરવું એ આવ્યું ક્યાં? કાર્ય તો કરી રહ્યા છે અનંતગુણ. અને જ્ઞાને જોયું છે. જ્ઞાન જાણે છે દરેક ગુણ કાર્ય કરી રહ્યા છે. કાર્ય કરવું છે એવું જ્ઞાને જાણ્યું છે. તો પરનું કાર્ય ન કરવું અને પોતાનું કાર્ય તો થાય જ છે. થાય જ છે પછી (વાત ક્યાં રહી) પર્યાય તો થાય છે ને? પર્યાય કહો કે કાર્ય કહો. તમારે કાર્ય ન કરવું એ ક્યાં રહ્યું? શોભાલાલભાઈ!

ઓલા બધા તેરાપંથીમાં લગાવે ને? એને પ્રશ્નનું કામ બહુ પડે.

તમારે તો થવાનું હોય તેમ થાય તો કાર્ય કરવાનું તો રહ્યું જ નહીં. કરવું તો નહીં-તમારું પણ. પણ અમારામાં કાર્ય થાય છે, થઈ રહ્યું છે, ગુણ કરી રહ્યા છે. પછી કરી રહ્યા છે એમાં કરવું ક્યાં બીજું લેવું છે. જ્ઞાન જાણે છે. જ્ઞાન નથી જાણતું? મારું કાર્ય પણ થઈ રહ્યું છે અને તેનું પણ કાર્ય થઈ રહ્યું છે. બસ! થઈ ગયું. જ્ઞાતા-દૃષ્ટા થયો. એ જ પુરુષાર્થ છે. બીજો પુરુષાર્થ શું છે? સમજાણું કાંઈ? ઘાલ-મેલ કરવી છે? આથું પાછું કરવું છે? કહો, સમજાણું કાંઈ? એમ અહીંયાં નિર્જરા કાળમાં પણ કોઈ ચીજને આઘી પાછી છોડવી ફોડવી નથી. સમજાણું કાંઈ?

પોતાનો ઉપયોગ શુદ્ધસ્વભાવ તરફ ઝુક્યો છે. જાણવા-દેખવાની ક્રિયા થાય છે અને બધા ગુણ પરથી રહિત પોતાનું કાર્ય કરે છે. એવા શુદ્ધોપયોગને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? તમારે તો શુદ્ધોપયોગ કારણ કે કાર્ય તો નહીં તો તમારે શુદ્ધોપયોગ પણ નહીં. અરે! સાંભળ તો ખરો! તે જ ચારિત્રગુણનું કાર્ય છે. સમજાણું કાંઈ?

જ્ઞાનગુણનું કાર્ય જાણવું છે. શ્રદ્ધાગુણનું કાર્ય શ્રદ્ધા કરવી છે. ચારિત્રગુણનું કાર્ય શુદ્ધોપયોગ-કાર્ય થાય જ છે. એ તો એક કાર્ય છે. કાર્ય બીજું ક્યું છે પણ? સમજાણું કાંઈ? એ શુદ્ધોપયોગ જ ચારિત્રગુણનું કાર્ય છે. કાર્ય છે. એ ગુણ કાર્ય કરી રહ્યું છે. સ્વભાવ સન્મુખ થઈને શુભાશુભ (પરિણામ) રોકાઈ ગયા તો શુદ્ધોપયોગનું કાર્ય થઈ રહ્યું છે. થાય જ છે તો કરવું શું બીજું? સમજાણું કાંઈ?

એ જ કાર્ય છે. ચારિત્રગુણનું એ જ કાર્ય છે. જ્ઞાનગુણનું જાણવું કાર્ય છે, દર્શન ગુણનું દેખવું (કાર્ય)

છે, શ્રદ્ધાગુણનું શ્રદ્ધાન છે, વીર્યગુણનું રચના-પર્યાયની રચના થાય છે. એ કાર્ય તો થાય જ છે. પ્રત્યેક ગુણનું કાર્ય થાય જ છે. ક્યાં નથી થતું? સમજાણું કાંઈ? દષ્ટિ જ્ઞાયક ઉપર ન (લોય) અને હું કરું કોઈનું અને મારી પર્યાય કરું. કરું કરુંનો અર્થ શું? કાર્ય થાય છે અને કરુંનો અર્થ શું થયો? તો કાર્ય થાય છે અને કરું (એમ) બે થયા. સમજાણું કાંઈ?

અહીં કહે છે આ બાહ્યના પદાર્થ લ્યે છે તો લક્ષ ત્યાંથી છૂટે એટલું બતાવવું છે. અંદરમાં અમે જાઈએ છીએ અંદરમાં તો શુદ્ધોપયોગની પરિણતિ જે થઈ બસ, તે શુદ્ધોપયોગ સહિત તો છે. પણ તેનાથી શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈ તેનું નામ નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. પહેલાં અહીં લીધું છે કે સંવર અને સંવર સહિત શુદ્ધોપયોગ યુક્તજીવને એમ કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? તેને એવો કોઈ પ્રાયશ્ચિતનો વિકલ્પ હો અથવા તો ત્યાંથી લક્ષ છૂટ્યું છે અને દેવ-ગુરુ આદિનો વિનય કરે છે. ત્યાંથી લક્ષ છૂટ્યું છે તો વિનય નિમિત્તમાં કહેવામાં આવ્યા છે. વૈયાવૃત્ત્ય. ગુરુ આદિ ધર્માત્માના વૈયાવૃત્ત્યમાં જે લક્ષ-વિકલ્પ હતો તેનાથી લક્ષ છૂટ્યું છે અને અહીંયાં આત્મામાં લક્ષ જામ્યું છે. તો અંશે વૃદ્ધિ થઈ એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? હૈં! આહાહા!

સ્વાધ્યાય. સ્વાધ્યાયમાં જે વિકલ્પ ઊઠે છે, વાંચન વગેરે. તેનાથી લક્ષ છૂટ્યું છે અને અંતરમાં લક્ષ જામ્યું છે તો તેને નિમિત્તથી ત્યાં શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિ થઈ એમ નિમિત્તથી કહેવામાં આવ્યું છે. ભારે વાત! સમજણ જ હજી કઠણ! સમજાણું કાંઈ? એ સમજણને અમલમાં મૂકી. અમલનો અર્થ-જ્ઞાને જાણવાનું કામ કર્યું એ અમલમાં મૂક્યું (એમ કહેવામાં આવે છે.) શ્રદ્ધાએ કાર્ય કર્યું એ અમલમાં મૂક્યું. ચારિત્રએ શુદ્ધોપયોગનું કાર્ય કર્યું એ અમલમાં મૂક્યું. કાંઈ બીજું અમલમાં મૂકવાનું છે નહીં. શેડી! અમલ એટલે નિર્મળ! પોતાના દ્રવ્યની દષ્ટિપૂર્વક અંતરમાં શુદ્ધોપયોગની નિર્મળતા થવાની હોય તે પોતાના ગુણનું અમલપણું કર્યું. સમજાણું કાંઈ? તે જીવનું જીવન છે. તે જીવનું જીવન છે.

સ્વાધ્યાય, વ્યુત્સર્ગ. વ્યુત્સર્ગ કાયોત્સર્ગ આદિનો વિકલ્પ છે. ત્યાંથી લક્ષ છૂટીને, શુભભાવ હતો પહેલાં રોકયો હતો-લક્ષ થયું હતું ત્યાંથી લક્ષ છૂટીને શુદ્ધોપયોગમાં વૃદ્ધિ થઈ. અને ધ્યાન. ધ્યાન હું કરું ને આમ કરું. એવો પણ એક વિકલ્પ. જ્યાં વિકલ્પ થાકી જાય, વિકલ્પ રોકાઈ જાય. ત્યાં વિકલ્પ રોકાયો હતો તે વિકલ્પનું લક્ષ છૂટ્યું એટલે અહીં વિકલ્પથી વાત કરી છે. નિમિત્તથી વાત બતાવે છે. સમજાણું કાંઈ?

અંતર જ્ઞાનાનંદમાં થંભી જાય. સમજાણું કાંઈ? ધ્યાનમાં-કારણ કે હું ધ્યાન કરું એવો વિકલ્પ. એનાથી વૃદ્ધિ પામ્યો હોય તો તો શુદ્ધોપયોગ છે. અહીં ધ્યાન હજી બાહ્ય વિકલ્પ ને પરનું લક્ષ. હું ધ્યાન કરું. એ વિકલ્પને છોડીને શુદ્ધોપયોગ થયો છે, આ શુદ્ધોપયોગ તો છે. પહેલાં તો કહ્યું. વિશેષ શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિ-ધ્યાન કરું એવા વિકલ્પથી ખસીને સ્વભાવમાં વિશેષ એકાગ્રતા થઈ એ શુદ્ધોપયોગ ને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

જો કે ધ્યાન પોતે શુદ્ધોપયોગ ને નિર્જરા છે એમ અહીં નથી કહેતાં. અહીંયાં તો કહે છે કે એવા ભેદોવાળાં અંતરંગ તપો સહિત-એમ બહુવિધ તપો સહિત પ્રવર્તે છે. ભેદમાં. હવે નીચે (ફૂટનોટમાં) છે. જુઓ! એકડો છે ને? અથવા આ લીટી લઈ લ્યો. તે (પુરુષ) ખરેખર ઘણાં કર્મોની નિર્જરા કરે છે. છે? હવે નીચે (ફૂટનોટમાં).

જે જીવને સહજશુદ્ધસ્વરૂપના પ્રતપનરૂપ નિશ્ચય-તપ હોય તે જીવના, શું કહે છે જે જીવને સહજ જ્ઞાનાનંદ સહજ સ્વભાવ-હું મારું સ્વરૂપ સ્વતંત્ર સહજ છે. એવા શુદ્ધસ્વરૂપના પ્રતપન એટલે ઉગ્રતાથી થવું તે નિશ્ચય તપ છે. તેનું નામ નિશ્ચયતપ સાચું તપ છે. વ્યાખ્યા, તપની વ્યાખ્યા પણ જુદી છે. જે જીવને સહજ શુદ્ધ જ્ઞાનાનંદ પ્રભુ, પરનો તો ત્રિકાળ અભાવ સ્વભાવ છે. વિકલ્પનો પણ સ્વભાવમાં અભાવ સ્વભાવ છે. એવા સહજ શુદ્ધસ્વરૂપના પ્રતપન પ્ર-વિશેષે ઉગ્રપણે ઓપિત-શોભીત થવું, એવું સુવર્ણ તેમાં ગેર લાગવાથી ગેર કહે છે ને? સોનું શોધે છે, ઓપિત થાય છે. એવું ચૈતન્ય સ્વરૂપ જ્ઞાનની આખી ડલ્લી એવી દષ્ટિમાં લઈને સ્થિર થયો એવા જીવને પ્રતપન એટલે ઉગ્ર શાંતિની વૃદ્ધિ થઈ આ તેનું નામ સાચું તપ નિશ્ચયતપ કહેવામાં આવે છે. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ?

તે જીવના, એવા જીવના. એકલા બાર વ્રત રસત્યાગ ને એ નહીં. એ તો અભવિ પણ અનંતવાર કરે છે. એ કોઈ નિર્જરા અને સંવર છે પણ નહીં. સમજાણું કાંઈ? તે જીવના, હઠ વિના વર્તતા થકો અનશનાદિસંબંધી ભાવોને તપ કહેવામાં આવે છે. નિમિત્તથી તપ કહેવામાં આવે છે. તેમાં વર્તતો થકો શુદ્ધિરૂપ અંશ એ નિશ્ચય-તપ છે. તેમાં અંદર સ્વભાવ તરફનો ઝૂકાવ જે જ્ઞાનાનંદનો, પહેલાં જો માર્ગમાં દષ્ટિમાં આવ્યો હતો 'આ આત્મા' એમ માર્ગમાં ઝૂકીને. માર્ગ તો ખ્યાલમાં આવ્યો હતો વસ્તુ. આ રીતે પકડ્યો હતો. એમ ખ્યાલમાં આવી ગયો છે. એ માર્ગ તરફ વિશેષ ઝૂકે છે. સમજાણું કાંઈ? તેને જે આ શુદ્ધિરૂપ અંશ છે તે નિશ્ચય-તપ અને શુભપણારૂપ અંશને વ્યવહાર-તપ કહેવામાં આવે છે. જુઓ!

એ વિકલ્પ આવ્યો ને જરી! નરક છોડ્યું ને આ કર્યું વિકલ્પ. તેને નિશ્ચય સહિત તપ હોય તો તેને વ્યવહાર-તપ કહે છે. કેમ બરાબર છે? અમરચંદભાઈ! એકલા વ્યવહાર! આ તો નિશ્ચય આવો હોય તો એવા બાર પ્રકારના વિકલ્પને વ્યવહાર-તપ કહે છે.

નિર્વિકલ્પ આનંદના ઝરણાં ઝરે. દષ્ટિના ધ્યેયમાં આત્મા લીધો છે બધું દષ્ટિમાંથી છોડી દીધું. પરદ્રવ્ય નથી પર્યાય જેટલો નહીં, રાગ નહીં, ગુણભેદ નહીં. એકલો ચૈતન્ય જ્ઞાયકભાવ આખો પૂર્ણ સ્વભાવ એવી દષ્ટિ તેમાં જામી ગઈ, માર્ગ ત્યાંથી અંતરમાં થયો, એવા માર્ગથી અંતરમાં લીન થયો. સમજાણું કાંઈ? સમજવાની ચીજ જ જગતમાં દુર્લભ થઈ ગઈ છે. હજી શું ચીજ છે ને. બહારથી માપ બહારથી માપ. એણે પુરુષાર્થ નથી કર્યો માટે. સમજમાં લ્યે તો સુલભ જ છે. જુઓ!

કહે છે કે મિથ્યાદષ્ટિને નિશ્ચય-તપ નથી, જેની દષ્ટિ જ હજી રાગ-વિકલ્પ ઊઠે છે. એ શું ચીજ છે? નિર્વિકલ્પ શું ચીજ છે? પરવસ્તુ શું ચીજ છે? હું છોડું ગ્રહણ કરી શકું છું કે નહીં. ભાન જ નથી. સમજાણું કાંઈ? અને પૂર્ણ બ્રહ્માનંદકંદ નિત્યાનંદ પ્રભુ તેની તો દષ્ટિ થઈ નથી તો ક્યાંથી હટીને ક્યાં ઊભું રહેવું, ક્યાં ટકવું એ તો ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનીને તો બાર પ્રકારના તપના વિકલ્પ છે, ત્યાંથી ખસીને અહીંયાં ઠરવું તેનું ભાન છે. સમજાણું કાંઈ?

વસ્તુ પરિપૂર્ણ એક જ ચીજ છે. અને હું જ પૂરો પરમેશ્વર છું. એવી અનુભવદષ્ટિ અંદર પકડ્યા વિના તેની રાગ ઉપર, નિમિત્ત ઉપર ને અંશ ઉપર અને ભેદ ઉપર તો દષ્ટિ છે. એ મિથ્યાદષ્ટિને નિશ્ચય-તપ તો છે નહીં. તેથી તેના અનશનાદિ સંબંધી શુભભાવોને, તેને જે વિકલ્પ ઊઠે છે કે આહાર ન કરવો,

રસ(વાણું) ખાવું નહીં. સમજ્યા? આવ્યું ને બધું ઉણોદરી લેવી, બહુ જ મંદ રાગ કરવો, વ્યુત્સર્ગ એકલું જંગલમાં રહેવું આદિ. અને કાયકલેશથી બે ચાર કલાક સુધી બેસી રહેવું. અને પ્રાયશ્ચિત, વિનય કરે, વૈયાવૃત્ત્ય કરે, સ્વાધ્યાય કરે, વ્યુત્સર્ગ કરે. એ બધા શુભભાવોને વ્યવહાર-તપો પણ કહેવાતા નથી. તેના શુભભાવને વ્યવહાર-તપ પણ કહેતાં નથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કારણ કે જ્યાં વાસ્તવિક તપનો સદ્ભાવ જ નથી, અંતરમાં સ્વભાવની રુચિ અને અનુભવ દષ્ટિ, જેણે પરમાત્મામાં પૂર્ણ દષ્ટિનો સ્વીકાર કર્યો અને તેમાં રોકાવાથી ચારિત્ર થાય છે. બીજી કોઈ ચારિત્રની ક્રિયા જ નથી. એવા નિશ્ચયસ્વભાવની દષ્ટિ અને તેમાં લીનતા થઈ જ નથી. તેને બાર પ્રકારના તપ વ્યવહાર-તપ પણ કહેવામાં આવતાં નથી. શુભભાવમાં આરોપ કોનો કરવામાં આવે? જેને અંદર શુદ્ધભાવ વસ્તુની દષ્ટિ અને વસ્તુનો અનુભવ અને વસ્તુમાં સ્થિરતા થઈ જ નથી. તેના બાર પ્રકારના શુભભાવને વ્યવહાર આરોપ પણ આપવામાં આવતો નથી. એ વ્યવહારતપ પણ કહેવામાં આવતું નથી. નિશ્ચય તો છે જ નહીં. પણ વ્યવહાર પણ છે નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ભગવાનજીભાઈ! હવે પડ્યા હશે બે પાંચ જણા કહેનારા. આ વસ્તુ આવી છે. કહો, સમજાણું આમાં?

અહીંયાં તપની વ્યાખ્યા ચાલે છે. ઉતરે નહીં. ઝીણું પડે છે. ઉપરથી સાંભળે છે. આ તો વિષય જુદી જાતનો ને? એ તમારો વિષય જુદો ને આ વિષય પણ જુદો. આ આત્મા છે ને આત્મા. ત્યાં તપની વ્યાખ્યા તો બહુ જ લાંબી છે. ઉપરથી પહેલેથી કહે છે. 'તલાઈ' એ પહેલાં છે ને પહેલી લીટી હિન્દીમાં છે. સંવર એટલે શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ. ઉપર હિન્દીમાં છે. તેની વ્યાખ્યા જરા ઝીણી છે.

શું કહે છે? જુઓ! સંવર કોને કહે છે અને સંવરપૂર્વક શુદ્ધિની વૃદ્ધિ. સંવર શુદ્ધિને કહે છે અને પછી નિર્જરા ભાષા છે તેને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કહે છે. તો કહે છે કે શુદ્ધિ અને શુદ્ધિની વૃદ્ધિ કોને થાય છે. શુદ્ધિનું નામ સંવર છે અને વૃદ્ધિનું નામ નિર્જરા છે. નિર્જરા એટલે અશુદ્ધનું ટળવું. હવે એ શુદ્ધિ કોને થાય છે. કે આ આત્મા એક સમયમાં અખંડાનંદ શુદ્ધચિદાનંદની મૂર્તિ પૂર્ણ આનંદથી આત્મા ભર્યો છે. જે આત્મપદાર્થ છે. જે આ માટીથી ભિન્ન છે. શરીરથી, વાણીથી. અને અંદર એક ભાવક જે કર્મ છે. ધૂળ ઝીણી. તેનાથી ભિન્ન છે.

અને આત્મામાં દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપનો વિકલ્પ વૃત્તિ ઊઠે છે. એ પણ પુણ્ય પરિણામ છે. તેનાથી પણ ભગવાન ભિન્ન છે આત્મા. અને હિંસા, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, કમાવું વગેરે રાગાદિ વૃત્તિ ઊઠે છે તે પાપ છે. દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત વિકલ્પનું ઉઠવું તે પુણ્ય. બેય ભાવ અહીંયાં શુભાશુભ કહેવામાં આવ્યા છે. પહેલાં શબ્દમાં. સંવર એટલે શુભાશુભપરિણામનો નિરોધ. એ વ્યાખ્યા છે જરી. આ વાચક શબ્દ છે આ તો. સામે પડ્યો છે. એ વાચકનું વાચ્ય શું છે?

કે, આત્મા એક સમયમાં શુદ્ધ ચિદાનંદ જ્ઞાનમૂર્તિ ધ્રુવસ્વભાવ નિત્યાનંદ પ્રભુ તેમાં દષ્ટિ લગાવવાથી પ્રથમ સમ્યક્દર્શન થાય છે. સાચા અનુભવની પ્રતીતિ. પછી શુભ અને અશુભભાવ જે ઉત્પન્ન થાય છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ એ બધા ધર્મ નથી. કિરીટભાઈ! આ જરી ઝીણી વાત છે. તમારી વાત કરતાં જુદી છે. મેં ઓલું કહ્યું હતું ત્યાં.

મુમુક્ષુ :- હું તો બહુ નાનો પડું.

ઉત્તર :- હવે નાના શેના? આત્મા નાનો મનાય? ભાઈ! આત્મા નાનો છે જ નહીં. ભગવાન આત્મા છે. લીંડી પીપર નાની પણ (તાકાતમાં) મોટી છે. કેમકે આટલી નાની પીપરમાં ચોસઠ પહોરી તાકાત ભરી છે. છે કે નહીં ચોસઠ પહોરી? હવે તમારે સો પૈસા થઈ ગયા ને? સો પૈસા એટલે રૂપિયો. અત્યાર સુધી તો ૬૪ પૈસા હતા ને? પીપરનો આટલો દાણો હોય. લીંડી પીપર એટલામાં ચોસઠ પહોરી તીખાશ ભરી છે. આપણા હિસાબે તીખાશ હિન્દીના હિસાબે ચરપરાઈ. એટલીમાં ચોસઠ પહોરી પડી છે કે નહીં? એટલી નાનીમાં નહીં? એટલા દાણામાં અને એક જ દાણામાં ચોસઠ પહોરી એટલે સોળઆના એટલે રૂપિયો એટલે પરિપૂર્ણ. એટલી તીખાશ અંદર પડી છે તો પ્રગટ થાય છે. પ્રાપ્તની પ્રાપ્તિ છે. ન હોય તેમાંથી આવતી નથી. અંદર ન પડી હોય તો પથરામાંથી ક્યાંથી આવે? પથરો એકલો ઘસે તો તેમાં ન હોય તો ક્યાંથી આવે? પીપરની શક્તિમાં અંદર ચોસઠ પહોરી એટલે રૂપિયો પૂર્ણ, ચરપરાઈ તીખો રસ પડ્યો છે. તીખા એટલે એની ભાષામાં આપણી ચરપરાઈ અને લીલો રંગ. એમ ભગવાનઆત્મા ખોટા શરીર છે એમ ન લેવું. અંતર દ્રવ્ય વસ્તુ. વસ્તુ સત્ સત્ આદિ અંત વિનાની ઉત્પત્તિ ને નાશ વિનાની ચીજ છે. આદિ વિના છે અનાદિથી. છે છે અને ભવિષ્યમાં છે(પણ) રહેશે. એવી સત્ ચિદાનંદ એનું સત્ તેમાં જ્ઞાન અને આનંદ ભરેલાં છે. જેમ પીપરમાં ચરપરાઈ (તીખાશ) ભરી છે અને લીલો રંગ ભર્યો છે. કાળા તો કૃત્રિમ છે અંદર ખરી ચીજ તે છે નહીં.

એમ આત્મામાં સિદ્ધ અને આનંદ અંદરમાં પડ્યા છે. જ્ઞાન અને આનંદ પરિપૂર્ણ ચોસઠ પહોરી રૂપિયો પૂરો. ખબર નહીં અને કોઈ દિવસ સાંભળ્યું પણ ન હોય. સમજાણું કાંઈ? આ બહાર કેળવણી જુદી અને અંદર આત્માની કેળવણી જુદી છે. કલો, સમજાણું કાંઈ? એ કહે છે કે ભગવાનઆત્મા શુભાશુભ પરિણામનો નિરોધ કરે અર્થાત્ શુભ અને અશુભ રાગ વાસના છે તે તરફથી ખસીને પોતાના શુદ્ધ આનંદ તરફ ઝૂકી જાય ત્યારે તેમાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ જે થાય. પહેલી શુદ્ધિ જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેને સંવર કહે છે. અને એ શુદ્ધિમાં વિશેષ નિર્મળતા વધે છે તેને ધર્મરૂપી નિર્જરા કહે છે. આ સંવર, નિર્જરા એ જૈનની સારી ભાષાના શબ્દ છે. તેનું વાચ્ય આ સાદી ભાષામાં કહીએ છીએ તે છે. સમજાણું કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ પિંડ છે. વસ્તુ સ્વભાવ વસ્તુ સ્વભાવ. પદાર્થ છે તે સ્વભાવથી ખાલી ન હોય. વસ્તુ છે તે બધા ભાવ પોતાના કાયમી અસલી ગુણ શક્તિથી ખાલી હોય નહીં. એવો આત્મા એક વસ્તુ અનંત અનંત શુદ્ધિ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદથી ભરેલો પડ્યો છે. અનાદિથી પોતાની શક્તિની સંપદા શું છે તેની દષ્ટિ ન કરીને આ શરીર મારું, ઘૂળ મારી, પૈસા મારા, બાયડી મારી, અને અંદરમાં પુણ્ય અને પાપ, શુભાશુભ વિકલ્પ ઊઠે છે. એ વિકાર છે. એ પણ મારા એમ માની ને ત્રિકાળ આનંદકંદને ભૂલી ગયો છે. સમજાણું કાંઈ?

એ આનંદકંદ ભગવાનઆત્મા પોતાનું નિજસ્વરૂપ તેમાં દષ્ટિ કરીને શુભ અને અશુભ જે દયા, દાન વિકલ્પ વાસના છે. હિંસા આદિની વાસના છે ત્યાંથી ખસીને પોતાના નિજસ્વરૂપમાં જામી જવું આ તેનું નામ શુદ્ધઉપયોગ પુણ્ય-પાપ શુભાશુભભાવ અશુદ્ધ, મલિન-દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રતનો વિકલ્પ પણ પુણ્યરૂપ

મલિન અશુદ્ધભાવ. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ-વાસના, કામ, ક્રોધ એ પાપરૂપ મલિન અશુદ્ધભાવ. બેય ભાવને રોકીને અંતર સ્વરૂપમાં લીન થવું આ તેનું નામ ધર્મ કહેવામાં આવે છે. બાકી બધી વાતું છે. સમજાણું કાંઈ? ઓ શેઠી! આપણે નીચે ચાલે છે. એ નોટ તો પૂરી થઈ ગઈ. છે ને? નીચે (કુટ) નોટ. એ કોંસ પૂરો થઈ ગયો.

તેથી અહીં (આ ગાથામાં એમ કહ્યું કે), કર્મના વીર્યનું (-કર્મની શક્તિનું) શાતન કરવામાં સમર્થ એવો જે બહિરંગ અને અંતરંગ તપો વડે વૃદ્ધિ પામેલો શુદ્ધોપયોગ તે ભાવનિર્જરા છે. નીચે પંક્તિ છે. બધા શબ્દ જ એવા છે. વાચક છે શબ્દ. જેમ સાકર વાચક છે તો સાકર વાચ્ય શબ્દ સાકરને બતાવે છે. સાકર શબ્દમાં સાકર નથી. સાકર પદાર્થમાં સાકર શબ્દ નથી. પણ સાકર શબ્દ સંજ્ઞા 'આ સાકર' (એમ બતાવે છે.) એમ આ શબ્દો અંદર કઈ દશા છે એ દશા બતાવવામાં એ સંજ્ઞા શબ્દ છે. સમજાણું કાંઈ?

આત્મા એ તો શબ્દ થયો. આત્મા પદાર્થ છે તેમાં શબ્દ નથી. શબ્દ બતાવે છે કે 'આ આત્મા' જ્ઞાનાનંદ ધ્રુવ અખંડ આનંદ પૂર્ણ અનાદિઅનંત શાશ્વત ધામ વસ્તુ સત્ તેનું નામ આત્મા. એ આત્મામાં અનાદિથી પરવસ્તુ મારી ને પોતાની ચીજનો આદર ને સાવધાની ક્યારેય અનંતકાળમાં એક સેકન્ડ પણ કર્યો નહીં. બાકી બહારમાં અનંતવાર કરોડોપતિ થયો, અબજોપતિ થયો. અનાદિ છે. અનંતકાળમાં આદિ ક્યાં હતી. પહેલાં આત્મા ન હતો. એમ છે? દરબાર! પહેલાં ન હતો. એમ છે? કે દિ' ન હતો? ખબર પણ નથી. કોણ વિચાર કરે છે? આ ખેતર ને પાદર. એમ છે ને કિરીટભાઈ! આ ખેતર ને પાદર ને આ શરીર ને આ બાયડી ને છોકરા. નવરો ક્યાં થાય છે પણ એ વિચાર કરવા. સમજાય છે કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા એક સમયમાં પરિપૂર્ણ વસ્તુ. જેમ પીપર પરિપૂર્ણ શક્તિ અને લીલા-લીલા રંગથી ભરી પડી છે. એમ એવા તો અનંતગુણ છે શક્તિઓ. એવો આત્મા અનંતગુણ શક્તિ સંપન્ન એમાં જ્યારે આહારના ત્યાગ આદિનો વિકલ્પ છે એ ધર્મ નથી. પણ તે વિકલ્પની વાસનાથી ખસીને પોતાના સ્વભાવમાં લીનતાની શાંતિનું વેદન અકષાય, અવિકારી, અરાગી એવા પરિણામ સ્વભાવમાંથી પ્રગટીને એવા શુદ્ધભાવનું વેદન થવું, અનુભવ થવો તેનું નામ ધર્મ છે. એ ધર્મ મુક્તિનો ઉપાય છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે વાત ભાઈ!

હજી આ તો લોકો બહારની સેવા કરીએ ને આ કરીએ ને બધા માળા સમાધાન માને હોં! આની સેવા કરીએ છીએ ને! ધૂળ કરીએ છીએ ને? ધૂળેય કરતો નથી. સાંભળને હવે! સેવા કોણ કરે. તારા શરીરની પણ સંભાળ કરી શકતો નથી ને. જડ છે એ તો. આ તો માટી છે. માટી છે કે નહીં? તું તો ચૈતન્ય અરૂપી છે. અરૂપી તેની રક્ષા કરી શકે છે? રક્ષા કરે તો કોઈ અંદર વૃદ્ધાવસ્થા આવવા દે નહીં, કાળા વાળ ઘોળા થઈ ગયા. આ તો જડની દશા છે. જડની દશા આત્મા ઉત્પન્ન કરી શકે છે? કાં રોકી શકે છે? જડની દશા તારી છે? તારી ચૈતન્ય ચીજ ભિન્ન છે.

એવા ચેતનના ભાન સહિત પોતાના પરિણામમાં બહિરંગ આદિ ઓલું શાતન કહ્યું છે ને. એનો અર્થ કર્યો છે જરી. (કુટનોટમાં) શાતન = પાતળું કરવું; હીન કરવું; ક્ષીણ કરવું. આ અમારે પંડિતજી છે ને અહીંયાં તમારે માસ્તર છે કે નહીં હિંમતભાઈ! આ તેમણે આ બધું બનાવ્યું છે. તેમને બહુ જ મગજ છે હોં! દેખાય છે એવા. એ આ હિંમતભાઈ છે આ. આ તેમણે સંસ્કૃતમાંથી બધું બનાવ્યું છે. આખા સંસ્કૃતમાંથી અક્ષરશ:

એવા ચાર પુસ્તક બનાવ્યા છે. સંસ્કૃતમાં તો હજાર વર્ષ પહેલાંનું જુનું છે. શ્લોક તો બે હજાર વર્ષ પહેલાં લખાયેલાં છે. પણ સંસ્કૃતમાંથી અક્ષરસઃ ગુજરાતી. સમજાણું કાંઈ? એ તો જેવો પાઠ છે તેનો અર્થ છે હો. ઘરનું કાંઈ છે નહીં. અનુવાદ છે અનુવાદ.

તો કહે છે. ભગવાનઆત્મા પોતાની નિજ સંપદાની સંભાવના અંદરમાં આવી ત્યારે તેની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ જે થઈ એ કારણે જે પૂર્વના કર્મ જડ પડ્યા હતા જડ કર્મ કર્મ, તેનું શાતન થવું, હીણ થવું, પ્રાર્ગ (શબ્દ) પડ્યો છે ને પ્રાર્ગ. જેવો શુભ અને અશુભભાવ કર્યો હોય. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ શુભ તેનાથી પુણ્ય બંધાય છે. જડ રજકણ પુણ્ય. આ પુણ્યને કારણે આ ધૂળ આદિ મળે છે તે. અને ધૂળ એટલે આ લક્ષ્મી આદિ. અને હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ વાસના, પાપ વાસના કરી હોય તો પાપ બંધાય છે. એ પાપના ફળમાં આ પ્રતિકુળતા, દરિદ્રતા આદિ આવે છે તે.

તો એ જે શુભ અને અશુભભાવ છે તેને રોકીને રૂંધન કરીને સ્વભાવ તરફ શુદ્ધમાં રમણ કરીને જે આત્મામાં શુદ્ધિ થઈ તે ભાવનિર્જરા થઈ. નિર્જરા નિ-ઝરવું. અશુદ્ધતાની દશાનું ફરવું અને શુદ્ધતાની ઉત્પત્તિ થવી. અને તે નિમિત્તથી જૂના કર્મ જડ જે શુભાશુભપરિણામથી બંધાયા હતા પૂર્વે જે શુભઅશુભભાવ કર્યા અને તેનાથી કર્મબંધન પડ્યા હતા તેને શુદ્ધપરિણામ અંતર દ્વારા એ કર્મનો રસ અને શક્તિની અસ્તિની સ્થિતિનું હીન થવું, ઘટી જવું આ તેને બાહ્ય નિર્જરા કહે છે. કહો સમજાણું કાંઈ?

શાતન કરવામાં સમર્થ કર્મની શક્તિનું શાતન કરવામાં સમર્થ. એય! અમરચંદભાઈ! નિમિત્તથી કથન છે. એ કર્મ અંદર છે જડ માટી ઝીણી ધૂળ. જેમ આ ધૂળ છે જાડી. એમ પ્રારબ્ધ ઝીણી માટી છે ઝીણી તેને કર્મ કહો, નશીબ કહો. એ કર્મ ઝીણા અનંતા રજકણ છે. એ કેમ બંધાય છે કે તેણે જેવા પુણ્ય ને પાપ, શુભ ને અશુભભાવ કર્યા હોય તે પ્રમાણે ત્યાં રજકણના કોટા પડ્યા છે. હવે જ્યારે આત્મા પોતાના આત્માની દૃષ્ટિ કરીને શુભ-અશુભપરિણામને ઉત્પન્ન થવા ન દે અને સ્વભાવમાં સ્થિર થાય છે ત્યારે તે કર્મશક્તિ હીણી થઈ જાય છે, ઘટી જાય છે, બંધન મંદ પડી જાય છે, મોળા પડી જાય છે, ઢીલા થઈ જાય છે. અને અંદરમાં પૂર્ણ લીન થવાથી એ કર્મ તે ટાઈમે ટળી જાય છે. એવી પૂર્ણ શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થવી તેનું નામ મુક્તિ. મુક્તિ કોઈ બીજી ચીજ નથી. પૂર્ણ શુદ્ધિ.

પહેલી સંવરમાં અલ્પ શુદ્ધિ સ્વભાવના આશ્રયે, નિર્જરામાં વિશેષ વૃદ્ધિ અને મુક્તિમાં પૂર્ણ શુદ્ધિ. જેવી શક્તિ અંદર પૂર્ણ છે. એવી પ્રગટ પૂર્ણ શુદ્ધ થવી. પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ જ્ઞાન, પૂર્ણ દર્શન, પૂર્ણ વીર્ય. એવી પૂર્ણ શુદ્ધતાની પ્રાપ્તિ તેનું નામ મુક્તિ. એ મુક્તિ થયા પછી તેને અવતાર હોતો નથી. સમજાણું કાંઈ? પણ તે મુક્તિ અને મુક્તિનો ઉપાય શું (છે તે) ક્યારેય તેણે સાંભળ્યું પણ નથી. સમજાણું કાંઈ? જીંદગી એમ ને એમ (ચાલી જાય.) શેઠ! શું કરવું? મૂઢપણે જીંદગી ગુમાવી. લ્યો એમ કહે છે. હળવે, હળવે જઈને કહે છે. ધંધા પાણીના રાગમાં. ધંધા પાણીની ક્રિયામાં નહીં. રાગ, રાગ, રાગ, રાગ. આ દ્રેષ ને રાગ, રાગ ને દ્રેષ, રાગ ને દ્રેષ. ધંધા પાણી તો પરદ્રવ્ય છે. તેની ક્રિયા થાય તો થાય ને ન થાય તો ન થાય. એ આત્માના અધિકારની વાત નથી. અંદરમાં સંકલ્પ-વિકલ્પ, સંકલ્પ-વિકલ્પ, રાગ-દ્રેષ, પુણ્ય-પાપ, દયા-દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપ આદિ વિકલ્પ. બસ! તેમાં જીંદગી ગુમાવે. ત્યાં કહે છે કે ભાઈ! તારે જનમ-મરણના

અંત લાવવા હોય અને ભગવાનઆત્મા જેવા સ્વભાવે પવિત્ર ને આનંદ છે. તે દશામાં પ્રગટ કરવા હોય, જેમ પીપરમાં ચોસઠ પહોરી છે તો ચોસઠ બહાર આવે છે તે પૂરી થઈ ગઈ. એમ ભગવાનઆત્મામાં પૂર્ણ જ્ઞાન અને આનંદ પડ્યા છે તેને અંતરમાં એકાગ્ર કરીને પૂર્ણ શુદ્ધિની આનંદની મુક્તિની દશા પ્રાપ્ત કરવી હોય તો પહેલાં સ્વભાવ સન્મુખનો અનુભવ કરવો પડશે. સમજાણું કાંઈ?

નરસિંહ મહેતા નથી કહેતાં? 'જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ ચિન્હયો નહીં ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી, મીઠા. ભાઈ આવે છે કે નહીં? શું કર્યું તપ ને તીરથ કરવા થકી ભક્તિને.... એ બધા થોથા! શુભરાગ થાય કાંઈ પુણ્ય બાંધે ને સ્વર્ગમાં જાય ને ચાર ગતિમાં રખડે. જનમ-મરણના અંત નહીં. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા એક સમયમાં પરિપૂર્ણ પરમાત્મા પોતાના નિજસ્વરૂપ સંપદા તેને અંતરમાં દષ્ટિમાં સ્વીકારીને, માહાત્મ્ય કરીને, કિંમત કરીને અને પર વસ્તુની કિંમત દષ્ટિમાંથી નીકળી જાય અને પુણ્ય ને પાપના ભાવમાંથી કિંમત (દષ્ટિ) ખસી જાય. ચીજ નહીં. કિંમતી ચીજ તો મારે ઘુવ આનંદ પડ્યો છે તે કિંમતી છે. તેવી અંતરમાં દષ્ટિનું થવું તેનું નામ પ્રથમ સમ્યક્દર્શન ધર્મ કહેવામાં આવે છે.

પછી સ્વરૂપમાં શુદ્ધતાની વૃદ્ધિની વાત અહીંયાં તો ચાલે છે. દેવીલાલજી! આહાહા! સામાન્ય માણસને બિચારાને તો કાંઈ ખબર પણ ન મળે! ધૂળ ઘાણી એમ ને એમ જાંદગી! આ શું વસ્તુ ને ઓલી અંદર શુદ્ધિ હજી શું ને. એ આપણને ખબર પડે કે નહીં? આત્મા આંધળો છે? ચૈતન્ય બિંબ જ્ઞાયક સૂર્ય છે. અંદર ચમકતો ચૈતન્ય સૂર્ય છે. સ્વભાવ એકલું જ્ઞાન પરિપૂર્ણ ભર્યું છે. એમ અંતરમાં ભાન થવાથી આ બાર પ્રકારના તપ તો નિમિત્તથી વાત કરી. તેનાથી વૃદ્ધિ અને કર્મનું ઘટવું આ શુદ્ધઉપયોગ તે ભાવનિર્જરા છે. તેના પ્રભાવથી (-વૃદ્ધિથી પામેલા શુદ્ધોપયોગના નિમિત્તથી) નીરસ થયેલાં એવાં ઉપાર્જિત કર્મપુદ્ગલોનો એકદેશ સંક્ષય તે દ્રવ્યનિર્જરા છે. લ્યો! કહો, સમજાણું કાંઈ? નીચે ફૂટનોટ છે. ૨૧૦ (૧૯૯)પાને. છે ને એક? ઓલા વૃદ્ધિનો શબ્દ છે ને?

વૃદ્ધિ પામેલો = વધેલો; ઉગ્ર થયેલો. (સંવર અને શુદ્ધોપયોગવાળા જીવને, સંવર નામ પહેલાં કહ્યું. જેને આત્માના અનુભવની દષ્ટિ થઈ અને શુભ અને અશુભ રાગ જે વાસના છે તેનાથી ખસીને અંતરમાં લીન થાય છે તેને સંવર અને શુદ્ધોપયોગવાળા જીવને જ્યારે ઉગ્ર શુદ્ધોપયોગ થાય છે, અંતરની શાંતિની ઉગ્રતા વધે છે, ત્યારે ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. ત્યારે પૂર્વના કર્મો ખરી જાય છે. એકલા અપવાસ બપવાસની લાંઘણું કરે તો કર્મ ખરતાં નથી. સમજાણું કાંઈ? બે, ચાર, પાંચ, અપવાસ કરી લીધાં પચીસ, પચાસ તે લાંઘણ છે.

ભગવાનઆત્મા આનંદમૂર્તિની અંતર અનુભવની દષ્ટિ થયા વગર એ તારા લાંઘણ લાંઘણ તપ બધા નિરર્થક છે. તેમાં આત્માને કોઈ લાભ છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે, શુદ્ધોપયોગવાળા જીવને જ્યારે ઉગ્ર શુદ્ધોપયોગ થાય છે ત્યારે ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. શુદ્ધોપયોગનો અર્થ કે પોતાનો આત્મા પવિત્ર છે તેનાથી ખસીને જેટલાં શુભઅશુભભાવ થયા તે અશુદ્ધઉપયોગ અશુદ્ધ વ્યાપાર કહેવામાં આવે છે. અને ત્યાંથી ખસીને પોતાના સ્વભાવમાં લીનતાનું આચરણ થાય છે. તેનું નામ શુદ્ધોપયોગ વ્યાપાર કહેવામાં આવે છે. શબ્દો પણ ક્યારેય સાંભળ્યા નથી.

કિરીટભાઈ! આહાહા! અરે! મનુષ્ય જીવન પામીને હું કોણ છું, હું કેટલી કિંમતવાળી ચીજ છું અને હું પરની કિંમત આંકુ છું. મારી કિંમત મને આંકવાની તાકાત છે. હું પૂરો પરમેશ્વર થવાને લાયક છું. મારામાં પૂર્ણ આનંદ પૂર્ણ ઈદમ, પૂર્ણ પદ મારામાં પડ્યા છે. એવી કિંમત કરી નહીં. પૈસા મળ્યા, ઘૂળ મળી, બાયડી મળી, આબરૂ મળી, કીર્તિ. કાં મોટા અભિનંદનના પૂંછડા ફરફરીયા. અભિનંદન! તમે મોટા છો! ઘૂળમાંય છે નહીં. સાંભળને હવે!

અનાદિકાળથી પોતાના નિજસ્વરૂપની પ્રતીત અને કિંમત કર્યા નહીં. અને કિંમત કર્યા વગર એકલા કહે છે એવા તપ કરે છે. તેમાં કાંઈ લાભ થતો નથી. શુદ્ધોપયોગની ઉગ્રતા કરવાની વિધિ શુદ્ધાત્મદ્રવ્યના આલંબનની ઉગ્રતા કરવી તે છે. શું કહે છે? આખી ભાષા અજાણી છે. જીંદગીમાં શુદ્ધોપયોગ પણ સાંભળ્યું ન હોય. આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધચૈતન્યમાં લીનતા થવી તેનું નામ શુદ્ધોપયોગ. ઉપયોગ એટલે આત્માની નિર્મળ પર્યાય. સ્વભાવ શુદ્ધ છે તેની એકાગ્રતા થવી પુણ્ય-પાપના પરિણામથી ખસીને એ શુદ્ધ વ્યાપાર અંદર પર્યાયમાં નિર્મળતા થવી એ શુદ્ધોપયોગ ઉગ્રતા કરવાની વિધિ. પહેલાં થોડો ઉપયોગ તો છે. સમ્યજ્ઞાનપૂર્વક શુદ્ધોપયોગ છે. વિશેષ ઉગ્રતા.

તો કહે છે. એમ કરવાનું છે કે જેટલા શુદ્ધાત્મ પદાર્થમાં લીનતાની ઉગ્રતા થાય છે એટલો શુદ્ધોપયોગ વધે છે. બહારની ક્રિયાથી નહીં. બહારની ક્રિયા કાંડથી વ્રત ને નિયમ ને તપ ને અનશન ને ઉણોદરી ઘૂળ-ઘાણી. તેનાથી આત્માને કાંઈ લાભ થતો નથી. સમજાણું કાંઈ? તો કહે છે કે એમ કરનારને (સહજ દશામાં) હઠ વિના જે અનશનાદિસંબંધી ભાવો વર્તે, આત્માનો શુદ્ધસ્વભાવ તેની અંતરદષ્ટિ ને એકાગ્રતાના જેટલા પરિણામ ઉત્પન્ન થયા તેનું નામ શુદ્ધભાવ ધર્મ અને નિર્જરા કહે છે.

એ ભૂમિકામાં જેટલા હઠ વિના શુદ્ધભાવ આવ્યા. અનશનાદિસંબંધી ભાવ વર્તે તેમાં (શુભપણારૂપ અંશની સાથે) ઉગ્ર-શુદ્ધિરૂપ અંશ હોય છે. અનશન અરસત્યાગ આદિનો વિકલ્પ છે તે શુભ છે. અંદરમાં સ્વભાવ તરફની ઉગ્રતામાં શુદ્ધતા વધી છે તેની સાથે જે શુભ આવ્યા તેને શુભવ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. જેથી ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. એ પુણ્ય-પાપના પરિણામ રહિત અંદરમાં જેટલી શુદ્ધતા પ્રગટ થાય એટલી અશુદ્ધતા ટળે છે, કર્મની નિર્જરા એટલે કર્મ ખરી જાય છે. મિથ્યાદષ્ટિને તો શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય ભાસ્યું પણ નથી. જેની દષ્ટિમાં આત્મા શું ચીજ છે એ તો દષ્ટિમાં આવ્યું પણ નથી. મિથ્યા એટલે જૂઠ્ઠી, મિથ્યા એટલે અસત્દષ્ટિ. એ તો આ જુએ છે, ઘૂળ મળી ને આ મળ્યું ને શરીર છે ને, આ વાણી ને આ તો બધી માટી છે. અને બહુ તો અંદરમાં પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ ઊઠે છે રાગ. તેના ઉપર તેની દષ્ટિ છે. મેં આ કર્યું ને મેં આ કર્યું ને મેં આ કર્યું. એ (મિથ્યાદષ્ટિને તો શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય ભાસ્યું જ નથી, અંતર શુદ્ધાત્મા કોણ છે તે ભાસ્યું જ નથી. તેથી તેને સંવર નથી. તેને કોઈ મિથ્યાત્વ કે શુભાશુભપરિણામ રોકાતા નથી. શુદ્ધોપયોગ નથી, શુદ્ધોપયોગની વૃદ્ધિની તો વાત જ ક્યાં રહી? પહેલાં શુદ્ધોપયોગ છે જ નહીં તો વૃદ્ધિ ક્યાં રહી? એમ કહે છે. જરી ઝીણી વાત છે. તેથી તેને, સહજદશા વિનાના-હઠપૂર્વક-અનશનાદિસંબંધી શુભભાવો કદાચિત્ ભલે હોય તોપણ, મોક્ષનાહેતુભૂત નિર્જરા બિલકુલ હોતી નથી.)

આત્માનો અનુભવ અને સમ્યક્દર્શનના ભાન વિના જેટલા તપાદિ કરે એમાં આત્માને કાંઈ લાભ (થતો નથી.) શુભભાવ હોય કોઈ પુણ્ય બંધાઈ જાય, સ્વર્ગાદિ ધૂળાદિ મળે, ચાર ગતિમાં રખડે. જનમ-મરણનો અંત આવતો નથી. જનમ-મરણનો અંત આવવાની ચીજ અંતરસ્વભાવમાં જનમ નહીં, મરણ નહીં, રાગ નહીં એવી ચીજનું અવલંબન કરીને શુદ્ધોપયોગની રમણતા કરવી આ તેનું નામ ધર્મ અને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

**આ નિયમસાર શાસ્ત્રની ટીકામાં કહેલા ભાવોનું-
વસ્તુસ્વરૂપનું નિરૂપણ અમે નવું કર્યું નથી. પણ ગણધર આદિ
શ્રુતધરોની પરંપરાથી ચાલ્યું આવે છે. એવા આ પરમાગમમાં
એમ કહ્યું છે કે કારણપરમાત્મા તે જ ખરેખર આત્મા છે અને
કારણપરમાત્મા જ ખરેખર મોક્ષમાર્ગનો હેતુ છે. અહીં ત્રિકાળી
પરમપારિણામિકભાવને ધ્યેય બતાવવું છે, તેથી પ્રગટ થતી
મોક્ષમાર્ગરૂપ નિર્મળ પર્યાયને પણ પરદ્રવ્ય તેમ જ પરસ્વભાવ
કહીને આશ્રય કરવા યોગ્ય નથી - એમ કહ્યું છે. જેમ પરદ્રવ્યના
આશ્રયથી નિર્મળ પર્યાય પ્રગટ થતી નથી. તેમ નિર્મળ
પર્યાયના આશ્રયથી પણ નવી નિર્મળ પર્યાય પ્રગટ થતી
નથી. તેથી તેને પર સ્વભાવ તથા પરદ્રવ્ય કહ્યું છે. અહીં
ભગવાનની ગાદીએ બેસીને અંદરથી વાત આવે છે તે
પરમાત્માની કહેલી આવે છે. આજે અહીં બેસતાની સાથે જ
વિચાર આવ્યો હતો કે પ્રભો! આ વાત આપની જ છે. ૪૫.
(પરમાગમ સાર)**

ગાથા-૧૪૫

જો સંવરેણ જુતો અપ્પહ્વપસાધગો હિ અપ્પાણં ।
મુણિઠ્ઠુણ જ્ઞાદિ ણિયદં ણાણં સો સંધુણોદિ કમ્મરયં ॥૧૪૫॥

યઃ સંવરેણ યુક્તઃ આત્માર્થપ્રસાધકો હ્યાત્માનમ્ ।

જ્ઞાત્વા ધ્યાયતિ નિયતં જ્ઞાનં સ સંધુનોતિ કર્મરજઃ ॥૧૪૫॥

મુખ્યનિર્જરાકારણોપન્યાસોઽયમ્ ।

યો હિ સંવરેણ શુભાશુભપરિણામપરમનિરોધેન યુક્તઃ પરિજ્ઞાતવસ્તુસ્વરૂપઃ પરપ્રયોજનેભ્યો વ્યાવૃત્તબુદ્ધિઃ કેવલં સ્વપ્રયોજનસાધનોદ્યતમનાં આત્માનં સ્વોપલમ્બેનોપલમ્બ્ય ગુણગુણિનોર્વસ્તુ-ત્વેનાભેદાત્તદેવ જ્ઞાનં સ્વં સ્વેનાવિચલિતમનાસ્સઞ્ચેતયતે સ ખલુ નિતાન્તનિસ્સસ્નેહઃ પ્રહીણ-સ્નેહાભ્યન્નપરિષ્વન્નશુદ્ધસ્ફટિકસ્તમ્ભવત્ પૂર્વોપાત્તં કર્મરજઃ સંધુનોતિ । એતેન નિર્જરામુખ્યત્વે હેતુત્વં ધ્યાનસ્ય દ્યોતિતમિતિ ॥ ૧૪૫ ॥

સંવર સહિત, આત્મપ્રયોજનનો પ્રસાધક આત્મને

જાણી, સુનિશ્ચળ જ્ઞાન ધ્યાવે, તે કર્મરજ નિર્જરે. ૧૪૫.

અન્વચાર્થ :- (સંવરેણ યુક્તઃ) સંવરથી યુક્ત એવો (યઃ) જે જીવ, (આત્માર્થપ્રસાધકઃ હિ) ખરેખર આત્માર્થનો પ્રસાધક (સ્વપ્રયોજનનો પ્રકૃષ્ટ સાધક) વર્તતો થકો, (આત્માનમ્ જ્ઞાત્વા) આત્માને જાણીને (-અનુભવીને) (જ્ઞાનં નિયતં ધ્યાયતિ) જ્ઞાનને નિશ્ચળપણે ધ્યાવે છે, (સઃ) તે (કર્મરજઃ) કર્મરજને (સંધુનોતિ) ખેરવી નાખે છે.

ટીકા :- આ, નિર્જરાના મુખ્ય કારણનું કથન છે.

સંવરથી અર્થાત્ શુભાશુભ પરિણામના પરમ નિરોધથી યુક્ત એવો જે જીવ, વસ્તુસ્વરૂપને (હેય-ઉપાદેય તત્ત્વને) બરાબર જાણતો થકો પરપ્રયોજનથી જેની બુદ્ધિ વ્યાવૃત્ત થઈ છે અને કેવળ સ્વપ્રયોજન સાધવામાં જેનું મન ઉદ્યત થયું છે એવો વર્તતો થકો, આત્માને સ્વોપલબ્ધિથી ઉપલબ્ધ કરીને (-પોતાને સ્વાનુભવ વડે અનુભવીને), ગુણ-ગુણીનો વસ્તુપણે અભેદ હોવાથી

૧. વ્યાવૃત્ત થયું = નિવર્તયું નિવૃત્ત થયું; પાછા વળ્યું.

૨. મન = મતિ; બુદ્ધિ; ભાવ; પરિણામ.

૩. ઉદ્યત થયું = તત્પર થયું; લાગ્યું; ઉદ્યમવંત થયું; વળ્યું; ઢળ્યું.

તે જ 'જ્ઞાનને-સ્વને-સ્વ વડે અવિચળપરિણતિવાળો થઈને સંચેતે છે, તે જીવ ખરેખર અત્યંત *નિઃસ્નેહ વર્તતો થકો-જેને *સ્નેહના લેપનો સંગ પ્રક્ષીણ થયો છે એવા શુદ્ધ સ્ફટિકના સ્તંભની માફક-પૂર્વોપાર્જિત કર્મરજને ખેરવી નાખે છે.

આથી (-આ ગાથાથી) એમ દર્શાવ્યું કે નિર્જરાનો મુખ્ય હેતુ *ધ્યાન છે. ૧૪૫.

પ્રવચન નં:-૪૧, ગાથા-૧૪૫
આસો સુદ ૨, તા:-૭-૧૦-૬૪, બુધવાર

ગાથા-૧૪૫ ઉપર પ્રવચન

આ પંચાસ્તિકાય નવપદાર્થનું સ્પષ્ટીકરણ છે. આ જગતમાં નવપદાર્થ છે. જીવ અને જડ-અજીવ પરમાણુ બે દ્રવ્ય છે. એ સિવાય ચાર દ્રવ્ય જુદા છે અરૂપી. જીવ અને પુદ્ગલના સંબંધ સંગ અને વિયોગથી એક એક દ્રવ્યમાં સાત સાત પચાઈ થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

આ એનું નામ નવપદાર્થ છે. જીવ અને પુદ્ગલ બે દ્રવ્ય છે વસ્તુ. અને બેયના સંબંધના સંયોગ અને વિયોગથી તેમાં સાત પ્રકારની પચાઈ થાય છે. આત્મામાં પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ એ સાત પચાઈ. (અને) સાત પચાઈ જડમાં થાય છે. એ વાત ચાલે છે. નિર્જરા અધિકારમાં આવ્યું છે. પુણ્ય-પાપના અધિકાર ગયો, આસ્રવના ગયો, સંવરનો પણ અધિકાર થયો, હવે નિર્જરાનો અધિકાર છે. નવપદાર્થ જેવાં છે તેવા તેના અનુભવમાં પ્રતીતમાં આવ્યા વગર તેને સમ્યક્દર્શન થતું નથી.

ધર્મની પ્રથમ સીડી પ્રથમ સીડી. સોપાન કહે છે ને? આત્મામાં પ્રથમ નવતત્ત્વ ભિન્ન ભિન્ન કયા છે અને એક એક પચાઈનું શું શું સ્વરૂપ છે. અને બે દ્રવ્યનું શું સ્વરૂપ છે. એમ યથાર્થ અંતરમાં અનુભવથી પ્રતીત થયા વગર તેને સમ્યક્દર્શન થતું નથી. અને સમ્યક્દર્શન વગર કોઈ પણ એ ક્રિયા કરે ત્યાગ, વૈરાગ્ય, તપ, સંયમ, વ્રત એ બધા નિરર્થક ચાર ગતિમાં રખડાવવાવાળા છે.

મુમુક્ષુ :- સાર્થક.

ઉત્તર :- સાર્થક ક્યાં છે? ધૂળમાંય સાર્થક નહીં. હજી સમ્યક્ શું ચીજ છે, શું આત્મા છે, શું કરી શકે છે, શું જડ છે. ભગવાને છ દ્રવ્ય જોયા છે. ષટ્દ્રવ્ય એ ષટ્દ્રવ્યનો વિસ્તાર નવપદાર્થ છે. તો ષટ્દ્રવ્ય શું છે,

૧. ગુણી અને ગુણમાં વસ્તુ-અપેક્ષાએ અભેદ છે તેથી આત્મા કહો કે જ્ઞાન કહો-બન્ને એક જ છે. ઉપર જેને 'આત્મા' શબ્દથી કહ્યો હતો તેને જ અહીં 'જ્ઞાન' શબ્દથી કહેલ છે. તે જ્ઞાનમાં-નિજાત્માના-નિજાત્મા વડે નિશ્ચળ પરિણતિ કરીને તેનું સંચેતન-સંવેદન અનુભવન કરવું તે ધ્યાન છે.

નવપદાર્થ કેમ છે, કેમ થાય છે, તેમાં હેય-ઉપાદેય કોણ છે તેની ખબર વગર સમ્યક્દર્શન થતું નથી અને સમ્યક્દર્શન વગર બાહ્યના વ્રત, તપ, ક્રિયા-કાંડ, અપવાસ એ બધા નિરર્થક સંસારમાં રખડવા માટે પરિભ્રમણ કરાવે છે. સમજાણું કાંઈ?

તો અહીંયાં નવપદાર્થ છે ને ઉપર નવપદાર્થપૂર્વક મોક્ષમાર્ગપ્રપંચવર્ણન. મોક્ષમાર્ગપ્રપંચનો વિસ્તાર. તો નવપદાર્થમાં નિર્જરા કોને કહે છે? ૧૪૫ ગાથા છે.

જો સંવરેણ જુતો અપ્પટ્વપસાધગો હિ અપ્પાણં ।

મુણિરુણ જ્ઞાદિ ણિયદં ણાણં સો સંધુણોદિ કમ્મરયં ॥ ૧૪૫ ॥

ટીકા :- આ, નિર્જરાના મુખ્ય કારણનું કથન છે. જરી સૂક્ષ્મ વાત છે. અનંતકાળથી તેણે આ વાતને સાંભળી નથી. અનંતવાર જૈન દિગમ્બર સાધુ થયો. નમ્ર દિગંબર હોં! અનંતવાર. અને પંચમહાવ્રત અને અઠ્યાવીસ મૂળગુણનો વિકલ્પ-રાગ પણ અનંતવાર લીધો, પાળ્યો. પણ આત્મા શું ચીજ છે, તેમાં શું છે, એ શું કરી શકે છે અને શું નથી કરી શકતો એવી સ્વતંત્રતાની સ્વભાવની દૃષ્ટિ તેણે અનંતકાળમાં એક સેકન્ડ પણ કરી નહીં. સમજાણું કાંઈ?

એ સમ્યક્દષ્ટિ વગર નવતત્ત્વની યથાર્થતા તેને પ્રતીતમાં આવતી નથી. અને તે પ્રતીતના ભાન વગર જે કાંઈ કરવામાં આવે છે-અનંતવાર નવમી ગ્રૈવેયક, 'મુનિવ્રત ધાર અનંતબૈર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો પણ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો' આપણે છ ઢાળામાં આવે છે કે નહીં? છ ઢાળા સાંભળી છે? ડાલચંદજી! તેમાં એ શ્લોક આવે છે. મુનિવ્રત ધાર, દિગમ્બર હજારો રાણીનો ત્યાગ, કરોડો અબજો રૂપિયાની એક મહિનાની પેદાશના રાજ્યનો ત્યાગ અને નગ્ન મુનિ (થઈને) જંગલમાં રહે. છ છ મહિનાના અપવાસ અને બે બે મહિનાના જારની જેમ સંલેખના. બે મહિના સાંઈઠ દિવસ એમ ને એમ પગ હલાવે નહીં આંગળા એમ સંથારા. દરેક જીવે એવા અનંતકાળમાં અનંતવાર કર્યા છે. સમજાણું કાંઈ?

પણ સમ્યક્દર્શન શું ચીજ છે અને સમ્યક્દષ્ટિ શું માને છે અને તેનો અનુભવ શું છે તેનું તેણે અનંતકાળમાં એક સમય પણ સંશોધન કર્યું નહીં. સમજાણું કાંઈ? તો કહે છે કે નિર્જરા કોને કહે છે. નવતત્ત્વ છે ને જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. નિર્જરા કોને કહે છે? નિર્જરા શું કોઈ દ્રવ્ય છે? ગુણ છે? પર્યાય છે? શું છે? ડાલચંદજી! ખબર નહીં! જગતમાં ત્રણ ચીજ છે ને? દ્રવ્ય છે વસ્તુ, ગુણ છે તેની શક્તિ, પર્યાય છે તેની અવસ્થા. તો નિર્જરા શું ચીજ છે? પહેલાં કહી દીધું ને! કે નિર્જરા આસ્રવ, પુણ્ય, પાપ, સંવર, બંધ અને મોક્ષ એ બધી પર્યાય છે, ગુણ નહીં, દ્રવ્ય નહીં. કોને ખબર શું દ્રવ્ય અને શું ગુણ.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- આ ધર્મ શું? તો કોની વાત ચાલે છે? નિર્જરા એ ધર્મ છે. પોતાની પર્યાયમાં શું થાય છે અને દ્રવ્ય કેવું છે અને પરથી ભિન્ન કેવી રીતે છે? (એના) ભાન વગર પર્યાયમાં કેવી રીતે ધર્મ થઈ જાય? અનંત પદાર્થમાં જ્યાં સુધી પરાશ્રય બુદ્ધિ છે, અર્થાત્ હું પરદ્રવ્યની અવસ્થાને કરી શકું છું અને પર અનંત પદાર્થથી મારામાં કાંઈ પણ લાભ કે નુકસાન થાય છે એવી પરાશ્રયબુદ્ધિમાં દ્રવ્યની સ્વતંત્રતાની તેને ખબર નથી. તેને

ધર્મ થતો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

અને આત્માની પર્યાયમાં પણ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપ, જપનો વિકલ્પ, વૃત્તિ ઉઠે છે તે આસ્રવ તત્ત્વ છે, પુણ્ય તત્ત્વ છે. એ પુણ્ય તત્ત્વનો પણ પરાશ્રય ભાવ જ્યાં સુધી ન છૂટે ત્યાં સુધી સ્વદ્રવ્યનો આશ્રય તત્ત્વનો ન લીધો તો તેને સમ્યજ્ઞર્શન થતું નથી. સમજાણું કાંઈ? પુણ્ય પરિણામ અને પાપભાવ બે વિકલ્પ શુભાશુભભાવ તે તો વિકાર છે. તે કર્મના સંગથી ઉત્પન્ન થયેલો ઉપાધિ ભાવ છે. કર્મથી થયો નથી. સમજાણું કાંઈ? તે એમ માને કે મારામાં પુણ્ય, પાપનો ભાવ થાય છે તે કર્મના આશ્રયથી થાય છે. સમજાણું કાંઈ? તો એ પરાશ્રયબુદ્ધિ મૂઢ મિથ્યાદષ્ટિ છે. સમજાણું કાંઈ?

જૈનમાં વિકાર તો કર્મથી થાય છે, હૈં? જૈન છે અને કહે કે બસ આપણે તો કર્મથી થાય છે. વિકાર બિકાર.... કર્મ છે ને? મૂઢની માન્યતા છે. અજ્ઞાનીની માન્યતા છે. કે કર્મથી આત્મામાં વિકાર થાય છે. કેમકે અહીં તો નવતત્ત્વની વાત છે. કર્મ તો અજીવ તત્ત્વ છે. અને પુણ્ય-પાપ તો આસ્રવતત્ત્વ છે. બેય ભિન્ન તત્ત્વ છે. તો ભિન્ન તત્ત્વથી આત્મામાં આસ્રવ થાય છે એવી પરાશ્રય બુદ્ધિ છે તેની તો દષ્ટિ સ્વદ્રવ્ય ઉપર આવતી નથી. સૂક્ષ્મ વાત છે હો, ડાલચંદજી! તમારા ઓલા વ્યાપાર ધંધા જેવી વાત અહીંયા નથી. ત્યાં તો ચાલે. હૈં? અક્કલ કાંઈ કામ ન કરે. અક્કલ શું ધૂળ કામ કરે ત્યાં? ત્યાં કમાવામાં અક્કલ કાંઈ કામ ન કરે બરાબર. કેમ? નથુલાલજી! અક્કલ કેટલી કામ કરે સંસારમાં. હોંશિયારી કામ કરે કે નહીં?

એ કહે છે હોંશિયારી તારી પર્યાયમાં ક્ષયોપશમ પર્યાય છે. એ પર્યાય પરદ્રવ્યની પર્યાયમાં શું કામ કરે? પરદ્રવ્ય અને તારી પર્યાય ભિન્ન છે એની તો તને ખબર નથી. હૈં? સલાહ આપે. કોણ સલાહ આપે? ભાષા જડની પર્યાય, વિકલ્પ આસ્રવ પર્યાય અને કોણ સલાહ આપે કોને? સમજાણું કાંઈ? શેઠી!

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- શું ત્યાં જઈને બીજો થઈ જાય છે? બીજા નિયમ ત્યાં લાગુ પડે છે?

મુમુક્ષુ :- બીજો નિયમ ત્યાં લાગુ પાડે છે.

ઉત્તર :- ઘરે જાય તો કોણ ઘરે જાય? ક્યાં જાય? આત્મા તો પોતાના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયમાં છે. પોતાના અસ્તિત્વમાં ત્રણેકાળ છે. પરના ક્ષેત્રમાં જાય તો પરના ભાવમાં દ્રવ્યમાં જાય. શું આત્મા પોતાનું અસ્તિત્વ છોડી દે છે? અને પરનું અસ્તિત્વ પોતાના અસ્તિત્વમાં લાવી શકે છે? જાય ક્યાં? શેઠી! તો કહે છે કે અનંતકાળમાં એ વાત તેને અંતરમાં ભાવથી રુચિ નથી. બાકી તો બધું ઘણું કર્યું. સમજાણું કાંઈ? બધું કર્યું એટલે શુભભાવ એવા કર્યા કે શરીરનું ખંડ ખંડ કરે (તો) ક્રોધ ન કરે. ક્ષમા, ક્ષમા, ક્ષમા. એવી ક્રિયા પણ અનંતવાર થઈ તેમાં શું આવ્યું? અને શુભ છે તો પુણ્યબંધ વિકલ્પ થયો. અને તેમાં મને લાભ થયો, સાથે મિથ્યાત્વનો લાભ થયો. મિથ્યાદષ્ટિને મિથ્યાત્વનો લાભ થયો. સમજાણું કાંઈ? ભઈ! અધ્યાત્મની વાત એવી છે કે તેણે કયારેય શું છે એવો સ્પર્શ કર્યો નહીં. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે નિર્જરા એક આત્માની શુદ્ધપર્યાય છે. શુદ્ધપર્યાય છે. દ્રવ્ય નહીં, ગુણ નહીં. પરને લઈને પર્યાય નહીં. એ પર્યાય એ ધર્મ છે. આહાહા! કોણ જાણે આ કેવી હશે પર્યાય! કાંઈ ખબર જ ન મળે!

મુમુક્ષુ :- ભગવાન તો જાણે છે ને?

ઉત્તર :- ભગવાન તો જાણે છે. આ તો કહે છે કે, સાંભળ તો ખરો! અમે કહીએ છીએ એવી તારી દષ્ટિ તો કર! અને બીજેથી દષ્ટિ હટાવી લે. સમજાણું કાંઈ? સાંભળો તમે ઈ કરશે.

નિર્જરાના મુખ્ય કારણનું કથન છે. નિર્જરા આત્માની, આત્મા અનંતગુણ સંપન્ન સ્વરૂપ છે. સમજાણું કાંઈ? અનંત અનંતગુણનો પિંડ આત્મા છે. એક એક આત્મા. સમજાણું કાંઈ? શેઠી! એ અનંતગુણની એક સમયમાં અનંતી પર્યાયરૂપી કાર્ય દ્રવ્યમાં થાય છે પોતાથી. એ પર્યાયમાં કોઈ પુણ્ય પરિણામ છે, કોઈ પાપ (પરિણામ) છે. ધર્મનું ભાન થયા પછી કોઈ સંવર છે. કોઈ નિર્જરા હોય, કોઈ બંધ હોય. એવી પર્યાય દ્રવ્યમાં વર્તમાન દશામાં એવી પર્યાય જ્ઞાનીને પણ થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

અજ્ઞાનીને તો ભાન નથી શું વિકલ્પ ઊઠે છે, શું ચીજ છે. દયા, દાન અને વિકાર કર્મથી થયા છે કે મારાથી થયા છે કે મેં પર્યાય વિકલ્પ કર્યો તો કર્મ આવ્યા કે કર્મ તેને કારણે સ્વતંત્ર આવ્યા. એવી સ્વતંત્રતાની તો જોને ખબર નથી તેને તો આત્મામાંથી સંવરરૂપી સમ્યક્દર્શન દશા પ્રગટ થતી નથી. સમજાણું કાંઈ?

અહીંયાં તો ભગવાનઆત્મા એક સમયમાં જે અનંતગુણની રાશીરૂપ પિંડ એક વસ્તુ છે. એવી અંતરમાં દષ્ટિ કરવાથી પરાશ્રય બુદ્ધિ છૂટી ગઈ. મારાથી પરમાં કોઈ કાર્ય થાય કે બીજાથી બીજામાં કાંઈ થાય એવી દષ્ટિ છૂટી ગઈ હોય અને બીજી પોતામાં પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પ ઊઠે છે શુભાશુભભાવ. દયા, દાન, બ્રહ્મચર્ય વિકલ્પ આદિ તેના આશ્રયથી દષ્ટિ છૂટી ગઈ હોય.

પોતાનો (આત્મા) શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ એક સમયમાં છે. તેનો દષ્ટિમાં આશ્રય લઈને સમ્યક્દર્શનરૂપી સંવર પર્યાય પ્રગટ થઈ હોય તેને આ નિર્જરાની પર્યાય કેવી હોય છે એ વાત કરે છે. આહાહા! ડાલચંદજી! શું કહે છે જુઓ! નિર્જરા કહો કે ધર્મ સંવર કહો. ધર્મની શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ તેનું નામ સંવર. નિર્જરા શુદ્ધિની વૃદ્ધિ તેનું નામ નિર્જરા. બેય આત્માની નિર્મળ પર્યાય છે. સમજાણું કાંઈ? એ નિર્મળ પર્યાય કોઈ શરીરની ક્રિયાથી કે પરને કારણે ઉત્પન્ન થતી નથી. અને નિર્મળ પર્યાય, નિર્મળ પર્યાય થઈ તેના આશ્રયે નવી, નવી પર્યાય ઉત્પન્ન થતી નથી. સમજાણું કાંઈ?

ધર્મીને સમ્યક્દષ્ટિને સમ્યક્દર્શન થયું. હું શુદ્ધ દ્રવ્ય છું એવી દષ્ટિ (થઈ છે.) સંયોગથી મારું કાર્ય છે કે સંયોગમાં મારું કાર્ય છે, એવી દષ્ટિ ઊઠી ગઈ છે. અને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ મારું કર્તવ્ય છે એવી દષ્ટિ ઊઠી ગઈ. અને જ્ઞાનાદિ, દર્શન આદિ એક સમયની વર્તમાન ક્ષયોપશમ પર્યાય છે એટલો હું છું એ દષ્ટિ ઊઠી ગઈ. હું અનંતગુણનો એકરાશી પિંડ છું એવી દષ્ટિ થઈ. સમજાણું કાંઈ? ત્યારે સમ્યક્દર્શનરૂપી સંવર ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

પછી તેને જે શુભાશુભ પરિણામ છે એ જેટલા પ્રમાણમાં સ્વભાવના આશ્રયે રોકાય છે આ એટલી અંદરમાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈને આત્માની પર્યાયમાં નિર્જરા થાય છે. ભગવાન તું શું કહે છે એ હજી ખબર નથી. છ દ્રવ્ય કહે છ દ્રવ્ય, નવતત્ત્વ, પંચાસ્તિકાય એવો શબ્દ આવે છે કે નહીં? છ દ્રવ્ય કયા? છ દ્રવ્યના ગુણ કયા? છ દ્રવ્યની પર્યાય શેમાં છે. ભગવાન જાણો. છ દ્રવ્ય છે. લ્યો!

મુમુક્ષુ :- આ વ્યાખ્યાન પ્રાથમિક શ્રોતા માટે છે?

ઉત્તર :- પ્રાથમિક શ્રોતા માટે પ્રથમ ધર્મ પ્રગટ કેમ થાય એ માટે પ્રાથમિક શ્રોતા માટે આ કથન છે.

અમારો દલાલ છે ને દલાલ, આ ઉંચા દરજ્જાની વાત નથી ને એમ કહે. અહીંયાં તો હજી સમ્યક્દર્શન જેને પામવું હોય તો તેની નવતત્ત્વની શ્રદ્ધા કેવી હોય છે તેને સંભળાવે છે. સમજાણું કાંઈ? નવતત્ત્વ નવતત્ત્વની વાત કરે. નવ તત્ત્વ છે, છ દ્રવ્ય છે, પંચાસ્તિકાય છે. શબ્દો આવે. એની શ્રદ્ધા પણ એની શ્રદ્ધાનો અર્થ શું? આવે છે ને શબ્દમાં તો બહુ આવે છે તારણસ્વામીમાં. છ દ્રવ્ય, નવતત્ત્વ, પંચાસ્તિકાય. છ દ્રવ્ય કયા? એક એક દ્રવ્યમાં ગુણ કેટલા? તેની પર્યાય શું? અને પર્યાય પરથી ભિન્ન શું? બધા પૃથક પૃથક છે. કોઈનો આશ્રય કે કોઈનું અવલંબન છે નહીં. એમ નવતત્ત્વમાં નવે તત્ત્વ ભિન્ન ભિન્ન છે. એ છ દ્રવ્યના ભેદ નવ છે. સમજાણું કાંઈ? આ એક નિર્જરા સમ્યક્દષ્ટિને શુદ્ધિમાં પોતાની પર્યાયમાં સંવરની શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થઈ છે. તેમાં વૃદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે તે કેવી રીતે અને તેનું શું સ્વરૂપ છે એ બતાવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? જુઓ! પછી.

સંવરથી અર્થાત્ શુભાશુભ પરિણામના પરમ નિરોધથી યુક્ત એવો જે જીવ, હવે સમ્યક્દષ્ટિ જીવ પોતાના દ્રવ્ય સ્વભાવની અનુભવદષ્ટિ શું છે, હું પરનો ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં દયા કરવાવાળો, હિંસા કરવાવાળો, જૂઠું બોલવાવાળો હું નથી. સમજાણું કાંઈ? અને કર્મમાં હું નથી અને મારામાં કર્મ છે નહીં. અને કર્મથી મારામાં વિકાર નથી. વિકાર છે તો મને લાભ છે એમ નથી. શુભ, દયા, દાન, વ્રત ભક્તિનો વિકલ્પ વિકાર રાગ. એમ જ્યારે રાગથી અને કર્મથી હટીને એક સમયની પર્યાયના પણ એક સમયની પર્યાય જે છે વિકાર તેનો પણ આશ્રય અવલંબન છોડીને જ્ઞાયક ત્રિકાળ અનંતગુણની રાશીનો આશ્રય કરીને સમ્યક્દર્શન પ્રગટ થયું હોય તેને પછી શુભ ને અશુભની આસક્તિ રહી હોય-સમ્યક્દષ્ટિને પણ હજી શુભ-અશુભ પરિણામ થાય છે. સમ્યક્દષ્ટિને પણ રૌદ્રધ્યાન, આર્તધ્યાનનો ભાવ થાય છે. શેઠી!

એ શુભાશુભ પરિણામ રોકાવાથી અને પોતાના સ્વભાવ સન્મુખમાં લીન થવાથી શુભાશુભ રોકાયા, ઉત્પન્ન ન થયા આ તેનું નામ સંવર કહેવામાં આવે છે. ભારે વ્યાખ્યા ભાઈ કઠણ. કહો, સમજાણું કાંઈ? એ કહે છે. જુઓ! સંવરથી અર્થાત્ શુભાશુભ પરિણામના એ ભાઈ! તેમાં શું છે? પરિણામના છે ને નીચે. પરમ નિરોધથી પરમ નિરોધ કેમ કહ્યું? પહેલાં સમ્યક્દર્શનમાં શુભાશુભ પુણ્ય-પાપના ભાવ મારામાં છે જ નહીં અને મને લાભદાયક છે નહીં. એવો નિરોધ દષ્ટિમાંથી તો કર્યો છે. સમજાણું કાંઈ?

પછી શુભાશુભ પરિણામ ઉગ્રપણે ચૈતન્યના અવલંબનમાં લીન થઈને પૂર્ણાનંદ અનંતગુણની રાશી એ શુભાશુભ પરિણામ ઉત્પન્ન થતાં નથી તેને શુભાશુભ પરિણામનો નિરોધ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. અશુભ પરિણામ ઉત્પન્ન થયા અને રોકે છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘જે’ શબ્દ પડ્યો છે ને? શાસ્ત્રની ભાષા પણ કઠણ છે. આ તો એકલું રહસ્ય છે. એમ કહ્યું કે શુભાશુભ પરિણામનો પરમ નિરોધ રોકાવાથી, રોકાવાથી એટલે ઉત્પન્ન થયા હતા અને રોક્યા? સમજાણું કાંઈ? સમ્યક્દર્શનમાં પોતાના સ્વરૂપ અને અનુભવની પ્રતીતમાં હજી શુભાશુભ પરિણામ રોકાયા ન હતા. શુભાશુભ પરિણામની રુચિ છૂટીને સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ હતી પણ શુભાશુભ પરિણામ રોકાયા કે ઉત્પન્ન નથી થતાં એમ નથી. જ્ઞાનીને શુભાશુભ પરિણામ સમ્યક્દષ્ટિને દયા, દાન, ભક્તિ, પૂજાના, ભગવાનના નામ સ્મરણ બધા શુભભાવ છે. એમ હોય છે. અને સમ્યક્દષ્ટિને હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ-વાસના

આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન, વ્યાપારના, ધંધાના ભાવ હોય છે. તે અશુભ છે. પણ તે સમ્યક્દર્શન થયા પછી એ શુભઅશુભ પરિણામ સ્વભાવનું અવલંબન લઈને ઉત્પન્ન નથી થતાં તેને રોકે છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- બ્યાલ છે જાણે છે કે થયું છે. પરિણામમાં શુદ્ધ પણ પરિણામ છે થોડી અશુદ્ધ પણ પરિણામ છે. બેય છે. શું કીધું? શેઠી! સમજાણું કાંઈ? કે, સમ્યક્દષ્ટિને ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા હોય, છત્રું હજાર સ્ત્રી હોય. સમજાણું કાંઈ? મોટું ચક્રવર્તીનું રાજ્ય હોય. સમ્યક્દર્શન થયું તો રાજ્ય બાજ્ય છૂટી જાય છે (એમ નથી) રાજ્ય છૂટું જ પડ્યું છે અંદર ક્યાં ઘુસી ગયું છે. એ તરફની જરા આસક્તિનો ભાવ છે. પોતાના પુરુષાર્થની કમજોરીથી તો સમ્યક્દર્શનના ભાન કાળમાં એવા અશુભભાવ, શુભભાવ થાય છે જ્ઞાનીને. છતાં તેને હેય જાણે છે. અંતરમાં આનંદમૂર્તિ મારો સ્વભાવ તેને ઉપાદેય માનીને દષ્ટિનો સમભાવ દ્રવ્ય ઉપર છે. અને શુભાશુભભાવ હોવા છતાં, બંધનું કારણ માનવા છતાં સમ્યક્દર્શનમાં બિલકુલ દોષ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

ક્ષાયિક સમકિત હોય અને છત્રું હજાર (રાણી સાથે) તીર્થંકર લગ્ન કરે, ક્ષાયિક સમકિત થયા પછી લગ્ન કરે. ડાલચંદજી! હા, નહીં શું? સાંભળ્યું નથી ને? તમાકુના વ્યાપારમાં મશગુલ છે ને અત્યારે તો. હા, સાંભળ્યું નથી. તીર્થંકર ચક્રવર્તી થાય છે. ત્રણજ્ઞાન અને ક્ષાયિક સમકિત લઈને આવે છે. પછી છત્રું હજાર (સ્ત્રી) સાથે લગ્ન કરે છે. શાંતિનાથ, કુંથુનાથ, અરનાથે કર્યું. એ શેઠ! સાંભળ્યું નથી. વાત સાંભળી નથી. કરે છે. એવો રાગ છે. એવો રાગ ન હોય તો તો કેવળજ્ઞાન થઈ જાય. તો મુનિપણું થઈ જાય. રાગ છે. શું કીધું? સમજાણું કાંઈ?

ક્ષાયિક સમ્યક્દર્શન, શ્રેણિકરાજા લ્યો ને? શ્રેણીક રાજાનું સાંભળ્યું છે? હજારો રાણી હતી. તો એમાં શું છે? ભોગની વિષયની વાસના પણ હતી. એ ચારિત્ર દોષ છે. સમ્યક્દર્શનમાં બિલકુલ કિંચીત્ દોષ નહીં. એ શેઠ! અને કોઈ રાગ મંદ કરીને એ ચીજ છૂટી ગઈ હોય તો સમ્યક્દર્શન છે એમ નથી. આ ચીજ બીજી, ઓલી ચીજ બીજી. બેય ચીજ જુદી છે. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનચંદજી!

શાંતિનાથ, કુંથુનાથ, અરનાથ સાંભળ્યું છે કે નહીં? ત્રણે ચક્રવર્તી હતા. તેને છત્રું હજાર સ્ત્રી હતી. તો શું લગ્ન કરીને જનમ્યા હતા? જનમ્યા ત્યારે તો ત્રણ જ્ઞાન, ક્ષાયિક સમકિત લઈને જનમ્યા હતા. ત્રણ જ્ઞાન અને ક્ષાયિક સમકિત લઈને જનમ્યા હતા. પછી છત્રું હજાર (સ્ત્રી) સાથે લગ્ન કર્યા. એ જાણે છે કે એ ક્રિયા મારી નથી. એ તો સંજોગ થાય છે તો આવવાવાળા હતા તો આવ્યા છે. મારા અસ્તિત્વમાં નથી. અને મારા અસ્તિત્વમાં જરી આસક્તિ આવી છે એ ચારિત્રનો દોષ છે. મારા સ્વરૂપમાં એ દોષ નથી. હજી થોડું સમજવું પડશે. બરાબર છે.

મુમુક્ષુ :- એને જાણવા માત્રથી દોષથી મુક્ત થઈ જાય છે?

ઉત્તર :- ચારિત્રના દોષથી મુક્ત નથી થતો.

મુમુક્ષુ :- એમ જાણી લેવું કે મારો દોષ નથી....

ઉત્તર :- નહીં, એમ નહીં. અંતર આત્મામાં જ્ઞાન થયું. આત્માની સન્મુખમાં જ્ઞાન થયું કે દોષ મારા સ્વભાવમાં નથી. પર્યાયમાં દોષ છે એટલો ચારિત્રનો દોષ છે. મારો નહીં. સમ્યક્દર્શનમાં દોષ નથી.

મુમુક્ષુ :- સાથે નથી રહી શકતાં?

ઉત્તર :- સાથે રહે છે ને. કીધું ને. અંશે ચારિત્ર છે અને અંશે અચારિત્ર છે. એ વાત કાલે શેઠે પૂછી હતી. શુદ્ધ પરિણતિ પણ થોડી છે અને સાથે અશુદ્ધ પરિણતિ પણ જ્ઞાનીને છે, ચોથા ગુણસ્થાનમાં. પાંચમામાં, છઠ્ઠામાં. અહીં તો આપણે વધારે અહીં લેવું છે. હજી તો શુભાશુભ પરિણામ રોકવાની વાત છે ને? જ્ઞાનીને પંચમ ગુણસ્થાનમાં તો શુભાશુભ પરિણામ હજી રોકાયા નથી. ઉત્પન્ન છે. સમજાણું કાંઈ? છતાં એ અનંત દ્રવ્યોના સંયોગમાં મારું અસ્તિત્વ નથી. એમ અંદરમાં ભાન છે.

આ તો ભાન પણ ક્યાં છે? હજી તો ખબર પણ નથી કે હું શું છું. અને તે સંયોગ છે એ સંયોગથી અંદરમાં ત્યાગનું માપ નથી. સંયોગ તો પૂર્વના પુણ્યને કારણે બહુ જ હોય છે જ્ઞાનીને, ઢગલા ગંજ. છતાં સમ્યક્દર્શનમાં બિલકુલ દોષ છે નહીં. ભાગ પડતા નથી તો..... સંયોગ દોષ શું છે? અને તે તરફની પોતાની કમજોરીથી જરા શુભાશુભ પરિણામ આવે છે તેની પણ અંદરમાં આનંદની ઉપાદેયબુદ્ધિમાં તેને હેયબુદ્ધિ વર્તે છે. તો એક સમયમાં શુદ્ધ સમ્યક્દર્શનની પણ પરિણતિ છે અને તે પુણ્ય-પાપના ભોગની વૃત્તિની પર્યાય સાથે છે. એક સમયમાં બે ભાગ છે. છતાં તેના સમ્યક્દર્શનમાં કિંચિત્ દોષ નથી. સમજાણું કાંઈ?

અને તે રાગ સમ્યક્દર્શનમાં દોષ કરાવે તો ક્યારેય સમ્યક્દર્શન થતું જ નથી. ક્યારેય સમ્યક્દર્શન રહેતું પણ નથી. હોતું પણ નથી, રહેતું પણ નથી, વૃદ્ધિ પણ થતી નથી. બહુ ઝીણી વાત છે. અત્યારે લોકોને બહારના માપ ઉપર માપ છે. શેઠી! આ ચીજ છે. તો શું કરવા માટે અહીં સમજાવે છે. સંયોગના ગંજ હોય સમકિતીને. કેટલા સંયોગ! લોકો તો એમ માને કે, અરરર! આ? હીરાના થાળ, મણીના વાટકા અને છત્રું હજાર સ્ત્રી આમ પીરસે. કેટલી ઊંચી ચીજ! એક એક કોળીયાની કરોડો રૂપિયાની કિંમત! રસોઈયા એનો એક એક મોટો રસોઈયો. ભાવનગરના દરબારનો દિવાન હોય એવો તો એનો રસોઈયો બાર મહિનાની વાટ જુએ. બાર મહિના સુધી રસોઈની સંભાળ કરે. મોટો અમલદાર હોય. એ અમલદાર બાર મહિના સુધી એક દિવસનો રસોઈયાને હુકમ કરે. રસોઈયાને હુકમ કરે. આજે મહારાજ સાહેબ માટે આ રસોઈ બનાવજો. ડાલચંદજી! ત્રણસો સાંઈઠ દિવસ એક અમલદાર. એ મોટો કરોડપતિ અને મોટો અબજપતિ અમલદાર હો એ. ચક્રવર્તી માટે એક દિવસના ભોજન માટે ત્રણસો ને સાંઈઠ દિવસ તજવીજ કરે. એ બાર મહિને એકવાર રસોઈયાને હુકમ કરે કે આજ મહારાજ સાહેબ માટે મેં બાર મહિના તજવીજ કરી તે (પ્રમાણે) બનાવજો. એવા ત્રણસો ને સાંઈઠ તો અમલદાર રસોઈયા, રસોઈયા નહીં. દેખરેખ રાખવાવાળા, સ્પષ્ટ છે. લોકોને ભાન નહીં પુણ્ય શું છે, પાપ શું છે, પુણ્ય-પાપનું ફળ શું છે, આત્મા શું એ ખબર નહીં એટલે. સમજાણું કાંઈ?

ચક્રવર્તી ભગવાનની ઘરે એમ થતું હતું. એમ શ્રેણિકરાજ સમકિતી હતા. હજારો રાણીઓના વૃંદમાં પડ્યા હતા. (તો) શું છે? ભોગની વૃત્તિ પણ હતી આસ્રવ તત્ત્વ. આસ્રવ ન હોય તો વીતરાગ થઈ જાય. અને આસ્રવ છે તો સમ્યક્દર્શનમાં દોષ છે? બિલકુલ નથી. આટલો સંયોગ છે તો સમ્યક્દર્શનમાં હરકત છે?

બિલકુલ નહીં. આ તો નવતત્ત્વની પણ ખબર નથી. બહારમાં તો સંયોગમાં અજીવતત્ત્વ થયા તેમાં આત્મા ક્યાં આવ્યો? અને પોતાની પર્યાયમાં જરા પુણ્ય-પાપના શુભાશુભ પરિણામ આવ્યા તેમાં આત્મા ક્યાં આવ્યો? આત્મા તો ભિન્ન છે, તેનું ભાન છે અંદરમાં.

વાત તો બહુ જ સૂક્ષ્મ છે. જગતને મળી પણ નથી. બહારમાં બધું માન્યું. મિથ્યાભાવ, મિથ્યાશ્રદ્ધા, સંયોગ કાંઈક ઘટે તો ત્યાગી છે એમ અજ્ઞાની માને છે. એ તો અજીવનો સંયોગ ઓછો થયો. તેમાં જીવની પર્યાયમાં શું થયું તે તને ખબર છે? સમજાણું કાંઈ? જીવની પર્યાયમાં તો જ્યાં અંદરમાં આ સંયોગ ઘટયા, સંયોગ ઘટયા તો મારો રાગ ઘટ્યો એવી માન્યતા છે ત્યાં મિથ્યાત્વ છે. કેમકે આત્મા ત્રિકાળી જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ છે એવી તો દષ્ટિ થઈ નથી. સહારા ઘટયા નહીં ને મારા દોષ ઘટી ગયા. ક્યાંથી ઘટયા? ધૂળમાંથી. શેઠીયા! કઠણ વાત છે. અજર પ્યાલા છે આ. ઝીરવવા કઠણ! એ રાજમલજી! અજર પ્યાલા પીઓ મતવાલા, ચિન્દિ અધ્યાત્મ ભાષા. તારણસ્વામી તો એમ જ કહે છે કે એવી માન્યતા કહે છે એ નિગોદમાં જાશે. તારા ત્યાગ વૈરાગ્ય બધા મીંડા પડીને નિગોદ જાશે. જાય નિગોદમ ગચ્છઈ. છે કે નહીં? બહુ જ કડક ભાષા છે. ઘણી ગાથામાં બહુ જ કહ્યું છે. નિગોદમ ગચ્છઈ. તત્ત્વની ખબર નહીં. આસ્રવ પર્યાય શેનાથી થાય છે. અજીવનો સંયોગ મંદ, તીવ્ર તેનાથી થાય છે. તારું જીવદ્રવ્ય કેવું છે. તને કાંઈ નવમાં શું વિવેક છે (તેની પણ) ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ?

ડાલચંદજી! ઊંઘી ખતવણી થશે. પોતાની ને પોતાની દષ્ટિ પ્રમાણે તે બીજાની ખતવણી કરશે. સમજાણું કાંઈ? એવા મિથ્યાત્વભાવથી તો નિગોદમાં જાશે. શેઠી! આહાહા! ચક્રવર્તીને છત્રું હજાર સ્ત્રી અને આઠ વર્ષે પંચમ ગુણસ્થાન આવી જાય છે. પછી છત્રું હજાર સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરે છે. ક્ષાયિક સમકિતી છે. બરાબર સાંભળજો હોં! પિતાજીએ અહીં મકાન કર્યા છે તો તમને સાંભળવા માટે અહીં લાવ્યા છે. તેનો ભાવ એમ કે કોઈ કુટુંબ આદિથી રહે, સાંભળે, સમજે. સમજાણું કાંઈ? નથુલાલજી! આ ક્યારેય સાંભળ્યું પણ ન હોય. ભગવાન ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમેશ્વર એમ ફરમાવે છે કે તારા અજીવના સંયોગ ઉપરથી ત્યાગ અત્યાગનું માપ છે નહીં. અને આત્મામાં પુણ્ય-પાપના પરિણામ છે તેનાથી ધર્મ અધર્મનું માપ નથી. સમજાણું કાંઈ? નવતત્ત્વ ભિન્ન છે. એ તો અજીવતત્ત્વ છે. બહાર સંયોગ બહાર થયા તેમાં આત્માના અસ્તિત્વમાં શું ઘુસી ગયું? કે તેને દોષ લાગે. સમજાણું કાંઈ? અને તેમાં જરા પુણ્ય-પાપનો પરિણામ થયા વસ્તુ દષ્ટિમાં તો સમ્યક્માં હું જ્ઞાનાનંદ છું એવી દષ્ટિ અનુભવમાં આવી ગઈ છે. તેમાં દ્રવ્યમાં પુણ્ય-પાપના પરિણામ ઘુસી નથી ગયા.

સમ્યક્માં કોને દોષ લાગે? આવે છે તે આત્માની પર્યાયમાં આવે છે. ભાવમાં આવે છે તે પોતાના દોષથી આવે છે. કર્મથી નહીં. એ દોષથી આવે છે એની દષ્ટિ છૂટીને દ્રવ્ય ઉપર સ્વભાવ ઉપર દષ્ટિ કરે ત્યારે સમ્યક્દર્શન થાય છે. દોષ છે. પણ દોષથી દષ્ટિ છૂટીને નિર્દોષ ચૈતન્ય ઉપર દષ્ટિ કરી. દોષ તો છે. દોષ ન હોય તો તો વીતરાગ થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ? દોષની દષ્ટિ છૂટી ગઈ. અને નિર્દોષ ચૈતન્ય ઉપર દષ્ટિ થઈ. દોષ રહ્યો અશુભ શુભાશુભભાવ. નવતત્ત્વ કઈ રીતે રહેશે? આત્માનું જ્ઞાન થયું તો આસ્રવતત્ત્વ ઊડી ગયું ને બંધ ઊડી ગયો. થઈ ગયો મોક્ષ! એમ છે નહીં. શેઠી! એ માટે તો અહીં પહેલાં કહીએ છીએ. જ્ઞાનીને

સંવર સમ્યજ્ઞર્શનની દશામાં સંવર થયો, શુદ્ધપરિણતિ થઈ. સાથે શુભાશુભભાવ અશુદ્ધપરિણતિ છે. બહુ ઝીણી વાત!

આત્મામાં ચારિત્ર નામનો ગુણ છે દ્રવ્યના આધારે. એ ચારિત્ર ગુણનો આધાર દ્રવ્યની દષ્ટિ થતાં પોતાની પર્યાયમાં ચારિત્રગુણની શુદ્ધ પર્યાયનો અંશ પ્રગટ થયો. એ જ પર્યાયમાં એક પર્યાયમાં બે ભાગ રહ્યા. થોડો અશુદ્ધ છે અને થોડો શુદ્ધ છે ચારિત્ર ગુણની પર્યાયમાં. હજી પર્યાય કોણ (છે તેની તો ખબર નથી!) સમજાણું કાંઈ?

ત્રિકાળ દ્રવ્ય વસ્તુ અખંડાનંદની દષ્ટિ થતાં ચારિત્રની પર્યાયમાં અંશે શુદ્ધિ થઈ. સમ્યજ્ઞર્શન પૂર્ણ શુદ્ધ થયું. જ્ઞાન પણ સ્વજ્ઞેયને જાણીને જ્ઞાનની પોતાની પર્યાય શુદ્ધ થઈ. સાથે ચારિત્રગુણની શુદ્ધ પર્યાયની સાથે એ જ પર્યાયમાં બે ભાગ છે. થોડી શુદ્ધિ છે, થોડી અશુદ્ધિ છે. પુણ્ય-પાપ, આર્તધ્યાન-રૌદ્રધ્યાન સમક્રિતીને થાય છે એટલી અશુદ્ધિ છે. અને જેટલી દ્રવ્યને આશ્રયે પર્યાય શુદ્ધ થઈ એટલી શુદ્ધ છે. શુદ્ધ છે તેને સંવર-નિર્જરા કહે છે. અશુદ્ધ છે તેને પુણ્ય-પાપ, આસ્રવ-બંધ કહે છે. શેઠી! કેટલું આવ્યું, કેટલું ફરમાવવું.

અહીં નવ પદાર્થની વાત ચાલે છે કે નહીં? તો સમ્યજ્ઞષ્ટિને નવ પદાર્થ ખ્યાલમાં કેવી રીતે છે? ચોથા ગુણસ્થાનમાં હોં! એમ કે અત્યાર સુધી અમે માનતા હતા. કાંઈ આવું સમજવાની દરકાર નહોતી ને માનતા હતા ધર્મ! આ ડખલ ઉભી કરી આવી એમ કહે છે. અમારે દલાલ છે. માનતા હતા કે અમે સૌ ધર્મ કરીએ (છીએ) ને, એમાં ડખલ ઊભી કરી આ. ના, એ તારી દષ્ટિ વિપરીત છે. સમજાણું કાંઈ? અમે પરની દયા પાળી શકીએ છીએ, પરની હિંસા કરી શકીએ છીએ, ભાષા અમે બોલી શકીએ છીએ. તો અજીવતત્ત્વ ભિન્ન ન રહ્યું. નવતત્ત્વમાં અજીવતત્ત્વ છે. તો અજીવની પર્યાય અજીવથી છે તો તારી શ્રદ્ધામાં (તો તે) આવ્યું નહીં.

નવતત્ત્વ છે ને તો અજીવતત્ત્વ ભિન્ન છે. આ વાણી આ બધું અજીવતત્ત્વ છે. કર્મ અજીવતત્ત્વ છે. આ સંયોગ આવે આ લક્ષ્મી ધૂળ આ લાડવા, દાળ, આ મકાન ધૂળ એ બધું અજીવતત્ત્વ છે. તે અજીવતત્ત્વ પોતાની પર્યાયથી ત્યાં પરિણમી રહ્યું છે. તારા કારણે આવ્યા નથી ને તારી ચીજ તે છે નહીં. પોતાની માન્યતામાં માને પણ માને તો કાંઈ થઈ જાય છે?

અને આત્માની પર્યાયમાં શુભ અને અશુભભાવ થાય છે. શુભ પુણ્ય છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા, નામ, સ્મરણ, જાપ એ બધા શુભરાગ છે, વિકલ્પ છે. પુણ્ય વિકાર મેલ છે. અને હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષય એ પાપ. એક પુણ્યતત્ત્વ એક પાપ. બે મળીને આસ્રવતત્ત્વ. અને એટલો આત્મા અંતરમાં શુદ્ધસ્વભાવનો આશ્રય લઈને બિલકુલ હું વિકલ્પનો કર્તા નથી. પુણ્ય, દયા, દાનનો હું કર્તા નથી. હું તો જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ છું. એવી દષ્ટિ થઈ ત્યારે રાગ આવ્યો ખરો. તો રાગની સાથે સ્વભાવના આશ્રયે જેટલો સંવર થયો તેની સાથે એટલા અશુદ્ધભાવનો આસ્રવ પણ રહ્યો છે. અશુદ્ધભાવ ન હોય તો તો કેવળ થઈ જાય. અને અશુદ્ધભાવ પોતાની દષ્ટિના વિષય ને પોતાનું કર્તવ્ય માને તો તો મિથ્યાદષ્ટિ થઈ જાય. આહાહા! દેવીલાલજી!

મુમુક્ષુ :- સંવર.....

ઉત્તર :- બધું આવે છે ને. જુઓ! હમણાં આવશે કૌંસમાં. સંવરથી અર્થાત્ શુભાશુભ પરિણામના પરમ નિરોધથી યુક્ત એવો, યુક્ત એટલે સહિત એવા. આ તો અમૃત સિદ્ધાંત છે. તેમાં એક એક શબ્દમાં ગંભીરતા પડી છે. એમ ને એમ વાંચી લ્યે તો એમ છે નહીં. સંવરથી શુભાશુભ પરિણામ, શુભ પરિણામ દયા, દાન, નામ, સ્મરણ, ભક્તિ ઇત્યાદિ શુભ. હિંસા, જૂઠું, ચોરી, ભોગ, વાસના અશુભ. એ સમકિતીને સમ્યજ્ઞનનો સંવર તો છે. કેમકે તે પરના સંયોગમાં પોતાનું અસ્તિત્વ નથી સ્વીકારતો અને સંયોગમાં દશા થાય છે તે મારાથી થાય છે તેમ માનતા નથી. અને પોતાની પર્યાય કર્મથી વિકારથી થાય છે એમ માનતા નથી.

જેને પોતાની પર્યાયમાં પરાશ્રિતબુદ્ધિ છે કે પરથી વિકાર છે તેને સ્વઆશ્રિતબુદ્ધિ થતી નથી. સમજાણું કાંઈ? (ઘણા એમ માને કે) અમારે પુણ્ય ને પાપના ભાવ શું કરે! કર્મના આશ્રયે થાય છે. કર્મ એવા ઉદયમાં આવે તો કરવા પડે છે. મૂઢ છે! સમજાણું કાંઈ? જેના વિકારના પરિણામમાં પરાશ્રિતબુદ્ધિ છે તો તેનાથી મને વિકાર થાય છે. સંયોગ એવા મળ્યા તો મને વિકાર થયો (એમ માને છે.) સંયોગ તો પર તત્ત્વ છે, અજીવ. કર્મ અજીવ તત્ત્વ છે. તેનાથી આસ્ત્રવતત્ત્વ થયા તો નવતત્ત્વ ભિન્ન રહ્યા નહીં. સમજાણું કાંઈ?

અજીવનો આશ્રય છોડીને પુણ્ય-પાપના પરિણામ પણ પરથી થતાં નથી. એવી દષ્ટિ છોડીને, પરથી નથી થતું. મારી કમજોરીથી (થાય છે.) પણ તે મારામાં નથી. હું જ્ઞાયક ચિદાનંદ છું. એવી દષ્ટિ થઈ તો જેટલા પુણ્ય ને પાપ હજી બાકી રહ્યા એટલો આસ્ત્રવ છે. એ તો સમજી શકાય એમ છે હોં! ડાલચંદજી! બુદ્ધિવાળા પણ સંસારમાં કામ કરે છે તો તેનું કામ નહીં. જાણે છે હો. અમે કેમ જાણવાના કામ ન કરીએ. સમજાણું કાંઈ? હજી તો અહીં અટક્યું! શુભાશુભ પરિણામમાં રોકાઈ ગયા.

પરમ નિરોધ યુક્ત, યુક્ત એટલે સહિત એવો જીવ, હવે એ જીવની વ્યાખ્યા કરે છે. વસ્તુસ્વરૂપને (હેય-ઉપાદેય તત્ત્વને) બરાબર જાણતો થકો, જુઓ! હવે ભાષા આવી. સંસ્કૃત ટીકામાં છે. મુખ્ય નિર્જરાકારણોપન્યાસોડયમ્ । યો હિ સંવરેણ શુભાશુભપરિણામ પરમનિરોધેન યુક્તઃ પરિજ્ઞાતવસ્તુસ્વરૂપઃ સંસ્કૃત ટીકા છે. શું છે જ્ઞાની? ઉપર સંસ્કૃત લીધું. વસ્તુસ્વરૂપને, અર્થાત્ જ્ઞાયક સ્વભાવ પરમ પવિત્રને ઉપાદેય તરીકે જાણે છે. અને અજીવ આદિને જ્ઞેય તરીકે હેય જાણે છે. અને દયા, દાનનો વિકલ્પ ભક્તિ, પૂજા, વ્રતનો વિકલ્પ ઊઠે છે. તેને હેય જાણે છે. અને પોતાના ત્રિકાળ શુદ્ધ સ્વભાવને ઉપાદેય જાણીને જેટલી નિર્મળ સંવર, નિર્જરા, મોક્ષની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય એ સંવરને ઉપાદેય માને છે, નિર્જરાને હિતકર માને છે, મોક્ષને પરમહિત માને છે. અને પુણ્ય પરિણામ, પાપ પરિણામને હેય તરીકે સ્વીકારે છે. સમજાણું કાંઈ?

જુઓ! શું શબ્દ પડ્યો છે? વસ્તુસ્વરૂપને હેય-ઉપાદેય, સંસ્કૃતમાં છે. જ્યસેનઆચાર્યમાં છે ભાઈ! આ શબ્દ ભાઈએ એટલો નાખ્યોને કે સ્વરૂપને જાણ પણ જ્યસેનઆચાર્યની ટીકામાં છે. સંસ્કૃત ટીકામાં આ ગાથામાં જ છે. “અપ્પદપસાહગો હિ” પહેલી પંક્તિમાં છે. તેનું સંસ્કૃત કર્યું છે. આત્માર્થપ્રસાધકઃ (હિ) સ્ફુટં હેયોપાદેયતત્ત્વં વિજ્ઞાય પરપ્રયોજનેભ્યો વ્યાવૃત્ય એ સંસ્કૃતમાં છે. સમજાણું કાંઈ?

સમ્યજ્ઞિ જીવને સંવરપૂર્વક નિર્જરા થાય છે તેનો અર્થ આ. બાકી સમ્યક્સંવર એટલે સમ્યજ્ઞન નથી

અને લાખ, કરોડ અપવાસ કરે મરી જાય શરીર સુકાઈ જાય. કિંચીત પણ નિર્જરા થતી નથી. એકલો મિથ્યાત્વ સાથે પાપનો બંધ (થાય છે.) રાગ મંદ હોય તો પુણ્યનો બંધ થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

તો શુભાશુભ પરિણામના પરમ નિરોધથી યુક્ત એવો જે જીવ, વસ્તુસ્વરૂપને (હેય-ઉપાદેય તત્ત્વને બરાબર જાણતો થકો, મુણિત્વ છે ને મુણિત્વ પાઠમાં છે. જ્ઞાની જીવ પોતાના આત્માને જ્ઞાનસ્વરૂપ જ જાણતો થકો જાણવાની ક્રિયા સિવાય મારી કોઈ ક્રિયા મારામાં છે જ નહીં. રાગાદિની ક્રિયા થાય છે તે મલિન છે, ખરેખર તો તે મને મારા જ્ઞાનનું જોય છે. સમજાણું કાંઈ?

બરાબર જાણતો થકો, એટલે નવતત્ત્વની જો દ્રવ્ય-દ્રવ્ય છે, પર્યાય છે મલિન છે, નિર્મળ છે તેને એમ બરાબર જાણતો થકો, સમજાણું કાંઈ? પરપ્રયોજનોથી જેની બુદ્ધિ વ્યાવૃત્ત થઈ છે. પરપ્રયોજનોનો અર્થ-શુભાશુભ વિકલ્પનું પ્રયોજન જેને છૂટી ગયું છે. પરનો તો કર્તા હતા નથી. અજ્ઞાની પણ કરી શકતો નથી. પણ પરપ્રયોજન શુભાશુભ પરિણામનું પ્રયોજન જેની બુદ્ધિમાં આવીને વ્યાવૃત્ત થઈ ગયું છે. નીચે (ફુટનોટમાં) વ્યાવૃત્ત છે ને? નિવર્તવું; નિવૃત્ત થવું; પાછા વળવું. શુભ-અશુભ પરિણામમાં પણ મારું પ્રયોજન શું છે? સમ્યક્ષિ છે. શુભાશુભભાવ છે. અહીં તો વિશેષ નિર્જરા કહેવી છે ને? શુભાશુભ પરિણામમાં મારું પ્રયોજન શું છે? શુભ ભાવ આવ્યો, દયા, દાન, ભક્તિ, પ્રત, તપ, સ્મરણ, વિકલ્પ તેમાં પ્રયોજન શું છે? એ તો પુણ્યબંધનું કારણ છે. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો સમ્યક્ષર્શન પછીની વાત છે. ઉત્તર સંવર, નિર્જરાની વાત છે. હા, એવી વાત છે. સમજાણું કાંઈ? પરપ્રયોજનો, પરપ્રયોજન શબ્દે વિકલ્પ. શુભ-અશુભ વિકલ્પ જે ઉત્પન્ન થાય છે તેનાથી પણ મારે શું પ્રયોજન છે? બુદ્ધિ વ્યાવૃત્ત થઈ છે. પોતાની જ્ઞાન દશા ઉગ્રપણે સ્વભાવનું અવલંબન લઈને એ શુભાશુભ પરિણામથી બુદ્ધિ વ્યાવૃત્ત-નિવૃત્ત થઈ છે. બીજાનું પ્રયોજન કરતા હતા ને એ માટે એમ નહીં. બીજા તો કરી શકતાં જ નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

આ દેશ સેવા કરી, કુટુંબ સેવા કરી, નાતની સેવા કરી. ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં કરી શકતો નથી. કોની સેવા કરે? તારા અસ્તિત્વમાં નથી ત્યાં તારું અસ્તિત્વ ક્યાં જાય છે પરમાં. કે પરનું તું કરી દે.

મુમુક્ષુ :- આપ તો

ઉત્તર :- (અમે) નથી કરતાં. અમે તો અમારામાં છીએ. વાણી વાણીમાં છે. જરી કઠણ વાત છે. લોકોને નવતત્ત્વ શું છે તેની ખબર નથી. નવ કહે તો નવરૂપ હોવું જોઈએ ને? નવમાં એક કરીને ખીચડો કરી નાખે તો એક પણ ન રહે. તો બધા નાશ થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ? પરપ્રયોજનોથી જેની બુદ્ધિ વ્યાવૃત્ત થઈ છે, પહેલાં સમ્યક્ષર્શન તો છે હોં! પણ યુક્ત એવો, એમ પહેલાં કહ્યું ને ભાઈ? આ તો લીનતા નિર્જરાની વાત છે. સ્વભાવનું ભાન છે. જ્ઞાયક છું અને લીન થવા માટે તૈયાર થયો છે. અને શુભાશુભ પરિણામથી રહિત તો સંવર થયો છે. અરે! તેની નિર્જરાની વાત કરે છે. આહાહા!

પરપ્રયોજનોથી જેની બુદ્ધિ, જ્ઞાનની પર્યાય એ શુભાશુભ પરિણામથી પણ દૂર થઈ ગઈ છે. દષ્ટિ તો પહેલી સચિથી દૂર થઈ ગઈ હતી. હવે અહીં ચારિત્રની વાત છે. દષ્ટિમાં તો સમ્યક્ થયું તો પુણ્ય-પાપની સચિ છૂટી ગઈ હતી. પણ પુણ્ય-પાપ રહ્યા હતા. તો હવે ઉગ્રપણે પુરુષાર્થ કરીને શુભાશુભ પરિણામથી પણ

વ્યાવૃત્ત, બુદ્ધિને વ્યાવૃત્ત કરીને સ્વરૂપની દૃષ્ટિ થઈ છે એવા સ્વરૂપમાં સ્થિર થાય છે. પહેલી દૃષ્ટિ થઈ છે તેની વાત છે હોં! અજ્ઞાનીને તો એવું ક્યારેય થતું જ નથી.

કેવળ સ્વપ્રયોજન સાધવામાં જેનું મન ઉદત થયું છે. એકલો આત્મા જ્ઞાનાનંદ સ્વરૂપ તેમાં મતિ, બુદ્ધિ, ભાવ, પરિણામ ઉદત થયું છે. તત્પર થવું, લાગવું, ઉદમવંત થવું. પુરુષાર્થ જ્ઞાનાનંદ અનંતગુણના પિંડમાં જેની બુદ્ધિ લીન થવા માટે તત્પર થઈ ગઈ છે. ઓહોહો! નિમિત્તથી દૂર થઈને, નિમિત્ત મારામાં છે નહીં એ બીજી વાત પણ નિમિત્ત ઉપર લક્ષ કરતો હતો તો આસક્તિનો થોડો શુભાશુભ પરિણામમાં. તેનાથી બુદ્ધિ દૂર કરીને સ્વભાવમાં મન ઉદત કરીને અંતર જ્ઞાનાનંદમાં, સમ્યક્દર્શન તો છે. વિશેષ અંદર સ્થિરતા કરીને. એવો વર્તતો થકો, જુઓ! એવો વર્તતો થકો,

એમ નથી કહેતાં કે કર્મ કાંઈક માર્ગ બતાવે તો આમ વર્તે છે. એમ છે નહીં. અમારે કર્મ પડ્યા છે ને? કર્મ બહુ જ ચીકણા પડ્યા છે ને? થોડાક કાંઈક ઘટે તો અમારું (કલ્યાણ થાય) મૂઢ છે. એ તો અજીવતત્ત્વ છે. અજીવથી તારામાં કાંઈ થયું ને અજીવમાં તારાથી કાંઈ થયું એમ તો છે નહીં. તો કહે છે કે ઉદત થયું છે એવો વર્તતો થકો, પોતાના પુરુષાર્થથી પોતામાં વર્તતો થકો. કર્મએ માર્ગ આપ્યો અને કર્મ થોડા ઘટ્યા તો અમારે ઉદમ થયો એમ છે નહીં.

પોતાને કારણે ઉદમ થયો. દૃષ્ટિ તો હતી.... આનંદમાં, જ્ઞાયકમાં હતી. તેના પછી સંવર પણ થયો. તેની અંશે નિર્જરાની વાત કરે છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- અઘરું કે દિ' હતું. ભાન નથી કર્યું અત્યાર સુધી. જેચંદભાઈ! અત્યાર સુધી મુંડાવ્યું છે બીજું બધું. અઘરું લાગે છે. અત્યાર સુધી દરકાર કે દિ' કરી ભાઈ! ક્યારેય દરકાર કરી જ નથી. એમ ને એમ જીંદગી નિરર્થક ગુમાવી. જેચંદભાઈ! ક્યાં ગયા? એ બેઠા! ત્યાં છેલ્લે.

ઓહો! ક્યા નવતત્ત્વ નવરૂપે કેમ છે? પુણ્ય શું છે. ખોજ કરી નથી. તો તેને કઠણ લાગે. એકડો કોઈ દિવસ શીખ્યો નથી ને પહેલો એકડો જાય તો તેનો હાથ પણ આમ વળે નહીં. અભ્યાસ કર્યા નહીં ક્યારેય. જે કરવાનું છે તે કર્યું નહીં. નકામા (કામ) કરીને મરી ગયો. સમજાણું કાંઈ? વ્યાપાર ઘંઘાના પરિણામ કર્યા. શું કર્યું હતું તમે? વ્યાપાર કર્યો હતો? કોણ કહે છે વ્યાપાર કર્યો હતો. વ્યાપારના રાગના પરિણામ કર્યા હતા.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- કોની વાત કરે છે આ? એ વાત તો આવે છે. હો. તો શું છે સુધારવાવાળો તૈયાર નથી. તેની વાત તો ચાલે છે. નવ(તત્ત્વ)ને બરાબર નવરૂપ ઓળખો. કે જેથી નવ(તત્ત્વ)નો વિવેક કરીને પોતામાં એકાગ્રતા થાય. એ વાત તો મોક્ષમાર્ગની ચાલે છે. અંધાધુંધી. આ જ વ્યાપાર કરવાનો છે. બીજું શું છે ધૂળમાં? પાંચ પચાસલાખ મળ્યા તો કોને મળ્યા? આની પાસે છે? તેની પાસે મમતા છે. માલિકી મમતાની છે. તેની માલિકી ક્યાં છે? ધૂળમાં? માલિકી હોય તો સાથે આવવી જોઈએ. ક્યાં સાથે લાવ્યા છે? પોતાની પર્યાયમાં શું આવ્યું? આ મારા છે એવી મમતા આવી. ચીજ નહીં આવી. ચીજ તો ચીજમાં રહી. બરાબર?

પોતાના અસ્તિત્વમાં આવવું જોઈએ ને? પોતાની અસ્તિ-અસ્તિ એટલે સત્તા. તો પોતાની સત્તા તો

દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય ત્રણેયમાં છે. તો લક્ષ્મી શું તેની પર્યાયમાં આવી જાય છે? એ શેઠ! ધૂળમાંય છે નહીં. એવો વર્તતો થકો, આ ઉપર વજન હતું. પોતાના મનને પોતાના સ્વરૂપમાં પુરુષાર્થ કરીને. એમ નિર્જરા થાય છે એવું જ્ઞાન તો પહેલાં કરે! એવા અપવાસ કરી દીધા ને નિર્જરા થઈ ગઈ! સમજાણું કાંઈ? એવું તેવું છે નહીં. એ પ્રેમચંદ્રજી! શું છે જુઓ! અહીંયાં. કડક વાત છે. અમારે દેરિયાજી કહે કે ભાષા કડક છે. કડક શું? સમજમાં આવે નહીં માટે કડક લાગે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ સમયસારમાં એવો શબ્દ છે હો! સમયસારમાં શબ્દ છે. અહીંયાં કહે છે મૂઢ છે. એ સમયસારમાં બહુ શબ્દ પડ્યો છે. અન્નાળી મૂઢો એવો શબ્દ છે. કુંદકુંદઆચાર્ય (કહે છે) પરને જીવાડી શકું છું, પરને આહાર આપી શકું છું. મૂઢ છે, અજ્ઞાની! એવો પાઠ છે. સમયસારમાં હો! એવો પાઠ (છે.) કુંદકુંદઆચાર્ય. સમજાણું કાંઈ? બંધ અધિકારમાં જુઓ!

જો મજ્જદિ હિંસામિ ય હિંસિજ્જામિ ય પરેહિ સત્તેહિં ।

સો મૂઢો અણ્ણાળી ણાળી ઇતો દુ વિવરીદો ॥ ૨૪૭ ॥

બે શબ્દ લગાવ્યા છે. ૨૪૭ ગાથા છે. આ તો અમારે દેરિયાજી પૂછે તો શબ્દ તો આપવો પડે ને? જુઓ! ૨૪૭ ગાથા. જો મજ્જદિ જીવેહી જો કોઈ માને કે હું પરને જીવાડી શકું છું અને પરથી મારામાં જીવન થાય છે. હું જીવાડી શકું છું બે શબ્દ લગાવ્યા છે. શેઠીયા! મૂઢો અણ્ણાળી એ તો ધ્રુવ અણ્ણાળી પાઠમાં ટીકામાંથી આવ્યો છે. ધ્રુવ અજ્ઞાની છે. અજ્ઞાની છે ચોક્કસ અજ્ઞાની છે. ધ્રુવ અજ્ઞાની છે ચોક્કસ અજ્ઞાની છે. મૂઢ છે તેને ખબર નથી. શું તારાથી એક રજકણ પણ ચાલે છે? પાંપણ પણ તારાથી ચાલે છે? તારાથી આંગળી ચાલે છે? એ તો જડની પર્યાય જડમાંથી થાય છે. જડને કારણે થાય છે. તારાથી થાય છે? તું અજીવનો ઘણી થઈ ગયો, સ્વામી? તારો સ્વામી ચાલ્યો ગયો? પછી વિશેષ વાત કહેશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ)

પ્રવચન નં:-૪૨, ગાથા-૧૪૫-૧૪૬
આસો સુદ ૩, તા:-૮-૧૦-૬૪, ગુસ્વાર

આ પંચાસ્તિકાય નવપદાર્થનો વિસ્તાર ચાલે છે. તેમાં ૧૪૫ ગાથા ચાલે છે. જુઓ! શું કહે છે? નિર્જરાની વ્યાખ્યા. નવપદાર્થ છે નવ પદાર્થ. તેમાં જડ અજીવ પુદ્ગલ ને જીવ ચૈતન્ય બે દ્રવ્ય અને સાત તો તેની પર્યાય છે. તેનું જ્ઞાન કરવું પડશે. જેને હિત કરવું છે તેને જ્ઞાન કરવું પડશે કે આ શું ચીજ છે. હિત ન કરવું હોય તો અનાદિકાળથી અજ્ઞાનમાં માનતા આવ્યા છે. અનાદિથી ઉલટ પુલટ (માનતો આવ્યો છે.)

મુમુક્ષુ

ઉત્તર :- જરાપણ નહીં. ઉલટ પુલટ એટલે? આ આશ્રવને ધર્મ માન્યો અને ધર્મ નથી ત્યાં ધર્મ માને એવું ઉલટ પુલટ. ઉલટ પુલટના થોડા સુલટ થાય એમ નથી. ઉલટા ને સુલટા ને સુલટાને ઉલટા (માને.) ચૈતન્યને જડ અને જડને ચૈતન્ય (માને) એવા. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે. પહેલેથી જુઓ! સંવરથી અર્થાત્ શુભાશુભ પરિણામના પરમ નિરોધથી યુક્ત એવો જે જીવ. ગાથા-૧૪૫. પહેલાં તો એના બોધમાં એમ હોવું જોઈએ કે શરીરાદિ જડ તેની પર્યાય જડથી સ્વતંત્ર થાય છે. મારાથી નહીં. હવે આ કઠણ પડે તો પછી હવે અંદર હજી સંવર તો ક્યાંય રહી ગયું. સમજાણું કાંઈ? વીતરાગમાર્ગ તો દુનિયાથી તદ્દન પૃથક છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો સર્વજ્ઞથી જાણેલો, સર્વજ્ઞે કહેલો ધર્મ છે. એ કાંઈ કલ્પિત છે અને પોતાની કલ્પનાથી (બનાવ્યો છે) એવી ચીજ નથી. સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે, સંવરથી અર્થાત્ શુભાશુભ પરિણામના પરમ નિરોધથી યુક્ત એવો જે જીવ. શું કહ્યું તેમાં? આટલા શબ્દમાં શું કહ્યું? કે જેને નિર્જરા પ્રગટ થાય છે શુદ્ધતા. તે આ જડ શરીર, વાણી, મન, પરપદાર્થની પર્યાય થાય છે તે મારું કાર્ય છે એમ દષ્ટિમાંથી તો છૂટી ગયું. સમજાણું કાંઈ? અને આત્મામાં પુણ્ય ને પાપના ભાવ જે થાય છે તેનાથી પણ દષ્ટિ છૂટી ગઈ કે તે મારી ચીજ છે તો મને લાભ છે એવી તો દષ્ટિ પહેલાં છૂટવી જોઈએ. દષ્ટિ છૂટ્યા વગર જ્ઞાયક ચૈતન્ય અનંતજ્ઞાનગુણનો પિંડ પ્રભુ તેની દષ્ટિ તેને થતી નથી. સમજાય છે?

આ દષ્ટિ શુદ્ધિ વગર ધર્મનું મૂળ તો દષ્ટિ છે. આ છે ને? 'દંસણ મૂલ્લો ધમ્મો' ધર્મનું મૂળ તો દર્શન છે. તો દર્શનની શુદ્ધિની દષ્ટિની શુદ્ધિની ખબર નથી તેને ધર્મ ક્યાંથી થશે? પણ મૂળ ચીજની ખબર નથી. દષ્ટિની શુદ્ધિ એ આખા ધર્મનું મૂળ છે. પછી ધર્મ પ્રગટ થાય છે. તો પહેલાં કહે છે કે આ શરીર, વાણી, મન આદિ અજીવ છે તેની જે ક્ષણે ક્ષણે પર્યાય થાય છે એ મારા કારણે છે જ નહીં. પણ નિમિત્તનો અર્થ જ એ થયો. એ વાત તો બપોરના ચાલીને. એક નિમિત્ત હોય છે છતાં તે પોતાની પર્યાય પ્રમાણે જડ પરિણામી રહ્યું છે. આત્માને કારણે નહીં. એમ જડની પર્યાયને પણ પોતાથી ભિન્ન માનવામાં ન આવે તેને તો પુણ્ય ને પાપના ભાવ પોતાના સ્વભાવથી ભિન્ન છે તેની માન્યતા સાચી થઈ શકતી નથી. સમજાણું કાંઈ?

આ તો પૃથક દ્રવ્ય છે. શરીર, વાણી, મન આ તો અનંત પૃથક પદાર્થ છે. તેની પણ પર્યાય થાય છે

તે મારાથી થાય છે એમ માને છે તે તો પરાશ્રિતબુદ્ધિ થઈ. તેની પર્યાય તેને કારણે થાય છે. તારામાં તારા વિકલ્પ હોય, શુભાશુભ વિકલ્પ હોય પણ તેનાથી જડની ક્રિયા રોકાઈ જાય કે બને તેવો અધિકાર જડમાં છે નહીં. બહુ ઝીણી વાત છે. અહીં તો હજી આગળ લ્યે છે.

પહેલાં જેને અજીવતત્વ, નવતત્વ છે કે નહીં? તો અજીવતત્વની પર્યાયની દષ્ટિ છૂટી ગઈ અને પછી પુણ્ય ને પાપના ભાવ આશ્રવ છે તેની દષ્ટિ છૂટી ગઈ. એ નાસ્તિથી કહ્યું. દષ્ટિ ક્યાં થંભી. જીવ જ્ઞાયક ચૈતન્ય જ્ઞાનગુણ અનંત અનંત સ્વભાવનો પિંડ છે. એવી દષ્ટિ ત્યાં થંભી તો તેનું નામ સમ્યક્દર્શન કહે છે. એ ધર્મની મૂળભૂત દષ્ટિ છે. ઓ શેઠી!

મુમુક્ષુ :- કાંઈક સહેલું કહો.

ઉત્તર :- આ સહેલું છે, બીજું સહેલું શું છે? ખોટી રીતે હોય તે સહેલું હોય છે?

મુમુક્ષુ :- સમાજને લઈને ચાલે.

ઉત્તર :- સમાજને કોણ લઈને ચાલે? એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને લઈને ક્યારેય ચાલતું જ નથી. સમાજમાં પણ ભિન્ન ભિન્ન આત્મા છે કે નહીં? અને પરમાણુ ભિન્ન ભિન્ન તત્ત્વ છે. કહો, શેઠી શું કરવું? સમાજને સાથે લઈને ચાલવું? એ તો ફસાઈ જાય. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો એ વાત તો ક્યાંય રહી ગઈ. અહીં તો કહે છે કે પહેલાં તેની દષ્ટિમાં એક આત્મા અનંત અનંત અનંતગુણનો એક સમુદ સ્વરૂપ ચૈતન્ય, તે જડની ક્રિયાથી દૂર થઈને કાર્ય કરતો નથી તેમાં. અને પુણ્ય-પાપના પરિણામ થાય છે તે મલિન અંશ છે. મારા ત્રિકાળ જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવમાં તે નથી. એવી અંતરદષ્ટિ થાય ત્યારે તેનું નામ ધર્મનું મૂળ દષ્ટિ વિશુદ્ધ, દષ્ટિ શુદ્ધ, દર્શન વિશુદ્ધિ કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે શુભાશુભ પરિણામના પરમ નિરોધથી, દષ્ટિમાંથી પહેલાં તો શુભ અને અશુભભાવ, દયા, દાન, વ્રત, તપ, ભક્તિનો ભાવ એ મારા સ્વભાવમાં લાભદાયક નથી. એમ ત્યાંથી દષ્ટિ હટાવીને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપ ઉપર દષ્ટિ કરી છે. પછી શુભાશુભ પરિણામના નિરોધથી, આ તો ઉત્કૃષ્ટ વાત ચાલે છે ને? પછી શુભાશુભ પરિણામનું રોકાવું. અર્થાત્ સ્વભાવ તરફનો ઉગ્ર આશ્રય કરવો. વાત પણ અજાણી. દષ્ટિની ખબર નથી અને તેને ધર્મ કરવો છે. દષ્ટિ સ્વભાવ ઉપર મૂકે તો દષ્ટિ નીકળે. શ્રદ્ધા ગુણમાંથી દષ્ટિ નીકળે છે.

આત્મામાં અંદર શ્રદ્ધા ગુણ છે. તેમાંથી દષ્ટિ પર્યાય નીકળે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- પકડાતું નથી. આપ કહો છો પણ પકડાતું નથી.

ઉત્તર :- પકડાતું નથી પણ એણે પકડવું (તો પડશે ને?) આ ન પકડાય તો બીજું શું કરવું? સમજાણું કાંઈ? પછી વસ્તુ સ્વરૂપને (હેય-ઉપાદેય તત્ત્વને) બરાબર જાણતો થકો, જુઓ! હેય-ઉપાદેય છે ને? કાલ તો બધું સમજાવ્યું હતું. અજીવની પર્યાય અજીવથી વાણી શરીર આદિ જે થાય તે તેના ક્રમ કાળમાં પર્યાય થાય. એમ જાણે છે અને પુણ્ય-પાપના પરિણામ હેય જાણે છે. ત્રિકાળી દ્રવ્ય અનંતગુણનો પિંડ ઉપાદેય જાણે છે. અને તેમાંથી શુદ્ધિની પર્યાય સંવર સમ્યક્દર્શન પ્રગટ થયું તે સંવર. શુદ્ધ એક સમયની

પર્યાય જાણો છે. અને તેમાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય સ્વભાવને આશ્રયે શુભાશુભ પરિણામથી ખસીને તેનું નામ નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

અને જેટલો આત્મ સ્વભાવ શુભ અને અશુભ રાગમાં રોકાય તેનું નામ ભાવબંધ કહેવામાં આવે છે. અને જેટલા પરિણામ આત્માના આશ્રયે પૂર્ણ શુદ્ધિ નિર્મળ થઈ જાય તેનું નામ મોક્ષ પર્યાય કહે છે. હવે આ આટલું પણ જ્ઞાન ન કરે અને તેને સમ્યક્દર્શન થાય (તેમ બને નહીં.)

મુમુક્ષુ :- આ કાળમાં તો મોક્ષ નથી.

ઉત્તર :- મોક્ષ જ છે. મોક્ષ નથી એમ કોણ કહે છે. દ્રવ્યની દૃષ્ટિ થઈ તે મોક્ષ જ છે. દ્રવ્ય મુક્ત સ્વરૂપ જ છે. સમજાણું કાંઈ? પર્યાયમાં કેવળજ્ઞાન પર્યાય ભલે ન હોય પણ દ્રવ્ય તો મુક્તસ્વરૂપ જ છે. રાગથી, ભાવબંધથી, જડબંધથી આત્મા તદ્દન મુક્ત જ છે. એવી અંતરદૃષ્ટિ થતાં મુક્ત જ છે એમ પર્યાયમાં પણ મુક્ત જેવો છે તેવો માન્યો છે. મુક્તએવ આવે છે ને? સમયસારમાં કળશમાં (આવે છે.) સએવ મુક્ત. મુક્ત છે સાંભળ તો ખરો!

ભિન્ન પદાર્થ ભાસ્યો જડ જડમાં રહ્યું, પુણ્ય-પાપ, પુણ્ય-પાપમાં રહ્યા. મારા સ્વભાવમાં તો તદ્દન શુદ્ધતા ને આનંદ ને નિત્યાનંદ પ્રભુ છે. એવી ધર્મની ઉત્પત્તિનું કારણ પહેલાં સમ્યક્દર્શન થયું. ધર્મ તો ચારિત્ર છે. તેનું કારણ છે ધર્મ સમ્યક્દર્શન. કહો, સમજાણું કાંઈ? હવે આ સમજમાં ન આવે ને ધર્મ થઈ જાય (એમ બને નહીં.) શેઠ! આ બૈરા બૈરા ન સમજે તો શું કરવું? સમજવું પડશે. સમજયા વગર લાખ અપવાસ કરે ને, એવા બહારના બ્રહ્મચર્ય પાળે ને, દયા પાળે ને દાન કરે ને એમાં કાંઈ રાગની મંદતા હોય તો પુણ્ય થશે. ધર્મ બર્મ છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- ચર્ચા કરતાં કરતાં....

ઉત્તર :- ધૂળમાં... ચર્ચા કરતાં કરતાં ઝેર ખાતા ખાતા અમૃત થાય છે? રાગ તો ઝેર છે.

મુમુક્ષુ :- ચર્ચા કરતાં કરતાં નજીક તો આવે ને?

ઉત્તર :- બિલકુલ નજીક આવે નહીં. કોણ કહે છે નજીક આવે. એ તો રાગ છે. રાગ કરતાં કરતાં અરાગ નજીક આવે છે? સમજાણું કાંઈ? એ માટે તો અહીંયાં કહે છે. બરાબર વસ્તુ-સ્વરૂપને હેય-ઉપાદેય જાણવું. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પ થાય છે. થાઓ! પણ હેય છે. જાણવા લાયક છે.

ભગવાન જ્ઞાયકમૂર્તિ અનંતગુણનો પિંડ હેય-ઉપાદેય એવી પહેલાં સમજણ કરી પછી દૃષ્ટિ અંતરમાં કરવી તે સમ્યક્દર્શન ધર્મ છે. સમજાણું કાંઈ? પરપ્રયોજનથી જેની બુદ્ધિ વ્યાવૃત્ત થઈ, લ્યો! પરપ્રયોજનથી શુભાશુભ પરિણામનું પ્રયોજન છૂટી ગયું. પરપ્રયોજન કહો. બુદ્ધિ વ્યાવૃત્ત થઈ. પુણ્ય-પાપના પરિણામથી પોતાની બુદ્ધિ દૂર થઈ. અને કેવળ સ્વપ્રયોજન સાધવામાં જેનું મન ઉદ્યત થયું છે, આ તો ઉત્કૃષ્ટ ઊંચી નિર્જરાની વાત કરે છે ને? સમજાણું કાંઈ? અને માત્ર સ્વપ્રયોજન સાધવામાં જેનું મન, મારું ચૈતન્ય જ્ઞાનસ્વરૂપ તેમાં પોતાનું પ્રયોજન પોતાનું કાર્ય તેના આશ્રયથી સિદ્ધ થાય છે. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પના આશ્રયથી પોતાના ધર્મનું કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. અને જડના આશ્રયથી તો થતું નથી. સમજાણું કાંઈ? ઓહો! આ ચીજ જ એવી છે, એવું સત્પણું છે. એમ ન જાણો અને તેને ધર્મ થઈ જાય,

ધર્મ એટલે સમ્યક્દર્શન અને જન્મ-મરણના અંત આવે એમ ક્યારેય બનતું નથી.

જેનું મન પોતાનું સ્વપ્રયોજન સાધવામાં વર્તતું થકું, જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવમાં પહેલાં સમજણ તો કરે! અજીવ શું છે? પુણ્ય-પાપ શું છે? સમજણું કાંઈ? એવો વર્તતો થકો, આત્માને સ્વોપલબ્ધિથી ઉપલબ્ધ કરીને, ત્યાં સુધી તો કાલ આવ્યું હતું. કાલ સવારમાં આવ્યું હતું. હવે આ શબ્દાર્થ નવા છે. ત્યાં સુધી તો કાલ સવારે આવ્યું હતું. તત્ત્વનો અભ્યાસ નહીં અને બહારની પ્રવૃત્તિ આદિ એક તો જાણે સંસારની પ્રવૃત્તિ આડે નિવૃત્તિ નહીં. અને નિવૃત્તિ હોય તો તત્ત્વ શું છે એની પ્રવૃત્તિનો વિચાર કરવો કે શું નિવૃત્તિ એની ખબર નહીં.

જુઓ! આત્માને, પરની ક્રિયા તો છે તેનાથી દષ્ટિ છૂટી ગઈ કે મારું કાર્ય નહીં, પુણ્ય-પાપ પરિણામથી દષ્ટિ છૂટી ગઈ કે આ મારું સ્વરૂપ નહીં. પછી પુણ્ય-પાપના પરિણામથી ખસીને પોતાના ચૈતન્ય સ્વભાવનું સ્વપ્રયોજનમાં જેટલો એકાકાર થાય છે એ આત્માના સ્વોપલબ્ધિથી ઉપલબ્ધ કરે છે. જુઓ! આત્મા પોતાના સ્વાનુભવ વડે અનુભવીને, સ્વોપલબ્ધિ એટલે અનુભવ તેને પ્રાપ્ત કરીને, વસ્તુ આખી શાંતિ અને વીતરાગ સ્વભાવથી આત્મા ભરેલો છે. એ પુણ્ય-પાપથી ખસીને, જડથી ખસીને સ્વભાવનું અવલંબન લઈને પોતાનું પ્રયોજન સ્વઅનુભવ આત્માનો કર્યો એ અનુભવથી અનુભવની પ્રાપ્તિ. સ્વાનુભવ વડે અનુભવીને, વિકલ્પ દ્વારા નહીં.

શું કહે છે? જરા! ગુણ-ગુણીના ભેદનો વિકલ્પ તેમાં ઊઠે છે. હું અનંતગુણનો પિંડ છું, આ ગુણ આધેય છે અને વસ્તુ આધાર છે. એવો જે ભેદનો વિકલ્પ છે એ દ્વારા નહીં. આત્માને સ્વોપલબ્ધિથી ઉપલબ્ધ કરીને, આ તેની વિધિ છે. એ વિધિ સમજમાં ન આવે તો પ્રયોગમાં કયાથી મૂકે? આત્મા અનંતગુણનો પુંજ પ્રભુ! તેમાં પુણ્ય-પાપ પણ નથી. શરીરની ક્રિયા પણ નથી. એવી દષ્ટિ છોડીને પોતાના સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ પછી શુભાશુભ પરિણામથી ખસીને સ્વરૂપમાં એકાગ્રતાનો આ અનુભવ દ્વારા આત્માનો અનુભવ કરીને, વિકલ્પ દ્વારા નહીં. પુણ્ય-પાપ દ્વારા તો નહીં પણ ગુણ-ગુણીના ભેદ દ્વારા પણ અનુભવ નથી થતો. સમજણું કાંઈ?

એ વિધિની ખબર નથી. શીરાનું દષ્ટાંત અમે આપીએ છીએ ને? શીરાને શું કહે છે? હલવા કહે છે ને? આ હલવા. હલવો કરે છે તો તેમાં પહેલાં ઘીમાં આટો શેકે છે ને? આટો તો ઘીમાં શેકે છે. પછી ગોળ અને સાકરનું પાણી પછી નાખે ને! કોઈ હોંશીયાર બાઈ નીકળી કે સાસુજી અમે તો શીરો બહુ સસ્તો કરી આપીએ. શું છે કે આ આટો ઘી પી જાય છે. તો શું કરવાનું છે? ગોળનું અને સાકરનું પાણી પછી નાખીએ છીએ ને તો પહેલાં જ ગોળને સાકરના પાણીમાં આટો શેકીએ પછી ઘી નાખીએ. શું છે એ ધરમચંદજી? સમાજમાં શું થાય છે તેમાં?

એ કહે છે કે તારો (આત્મા) અંદર આનંદકંદ છે. એવી દષ્ટિ પહેલાં કરો એ વિધિ છે. પહેલાં એમ ને એમ વ્રત ને ક્રિયા ને દયા, દાન કરે-ગોળનું પાણી આટામાં પહેલાં નાખે અને પછી ઘી નાખે તો શીરો નહીં થાય, લોપરી થશે. લોપરી પણ નહીં થાય. લોપરીમાં તો જાતું વળતું ઘી હોય છે. એમ કહે છે ને ભાઈ! અમારા કાઠીયાવાડમાં જાતું-વળતું ઘી એમ કહે. જાતું-વળતું એટલે શું? ઉપરછેલું. સમજ પડી કે નહીં?

તમારી હિન્દી ભાષામાં કાંઈક કહેતાં હશે? થોડા ઉપર લોપરી કરે છે ને થોડા! ઘઉંની. અમારે કાઠીયાવાડમાં જાતું-વળતું કહે, આમ થોડા થોડા. આમાં તો એકલો આટો ગોળના પાણીમાં શેકવાથી અને પછી ઘી નાખવાથી તો લોપરી પણ નહીં થાય તો શીરો તો ક્યાંથી થાય? બધું પાણીમાં જાશે. ડાલચંદજી! બરાબર છે? શીરાની વિધિ વિના શીરો કરે તો? નહીં થાય. ચીકણું થઈ ચોંટી જાશે. લોપરી પણ નહીં થાય. ખોડા (ગુમડા) ઉપર બાંધવાની.

શીરાને પણ જો વિધિ વગર કરે તો થતો નથી તો આત્મામાં આત્માના ધર્મની વિધિ શું છે એ સમજ્યા વગર ક્યે જાય. આત્માની દષ્ટિ શુદ્ધિ શું છે તે અમને ખબર નથી. અમારે તો કરો વ્રત ને તપ ને દાન ને પૂજા ને ભક્તિ ને જાત્રા. બધા એકડા વિનાના મીંડા છે. સમજાણું કાંઈ? એમ શીરો નથી થાતો. શીરાની વિધિથી શીરો થાય છે. મોંઘા પડે. ભઈ અમારે તો મોંઘા પડે છે. મોંઘા કહે છે ને? મહેંગા પડે. ભઈ આટા ઘી પી જાય પછી ઘી તો પચે નહીં. થોડા સાકરના પાણીમાં શેકવાથી પછી થોડું ઘી નાખે. થોડા નાખવાથી લોપરી જેવું પણ નહીં થાય. શીરા હલવા કેમ થાશે?

એમ ભગવાન કહે છે કે દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર એ મોક્ષનો માર્ગ છે. તેમાં પહેલાં દર્શનશુદ્ધિ વગર તારું જ્ઞાન ને વ્રત, તપ ને ચારિત્ર ક્યારેય ત્રણકાળમાં થશે નહીં. સમજાણું કાંઈ? એ પણ ખબર નથી. અમારે તો બસ કરવાનું છે અમને સમજણ કાંઈ નથી પણ બસ અપવાસ કરો, સામાયિક કરો, પોષા કરો, નમો નમો નમો. ત્રણ દિવસ નહીં ખાય, આઠ દિવસ નહીં ખાય અપવાસ કર્યા. આ દસ દિવસ દશલક્ષણના અપવાસ કર્યા. શું કર્યું? શું કર્યું? એ તો જડની ક્રિયા છે. આહાર, પાણી આવવાના નહોતા તો નથી આવ્યા. એમાં તેં શું કર્યું? તારામાં કોઈ રાગની મંદતા થઈ હોય તો પુણ્ય છે. અને તેમાં તારી દષ્ટિ ત્યાં પડી છે તો મિથ્યાત્વભાવ છે. દેવીલાલજી!

મુમુક્ષુ :- કોઈ અપવાસ કરે તો....

ઉત્તર :- કોણ કરે છે? કરે છે કોણ? રાગ તો આત્મા સ્વભાવમાં ઉપ એટલે સમીપમાં વસવું તેનું નામ ઉપવાસ છે. ઉપવાસ. બાકી આ તો અપવાસ છે. ભાન વિના!

એ તો અહીંયાં કહે છે કે પહેલાં હેય-ઉપાદેય તત્ત્વ શું છે. જ્ઞેય-જ્ઞાયક શું છે? હેય-ઉપાદેય શું છે, જ્ઞેય-જ્ઞાયક શું છે. એવી સમજણ આવ્યા વગર તને આત્માની દષ્ટિ થતી નથી. અને આત્માની દષ્ટિ વિના સ્વરૂપમાં સ્થિરતા થતી નથી તો નિર્જરા અને સંવર થતાં નથી. સમજાણું કાંઈ? એ શેઠ! કઠણ વાત છે. શું કરવું? પહેલાં સમજણ કરીને જ્ઞાનનો સુધારો કરવો અને જ્ઞાનનો સુધારો કરીને પછી અંતરમુખ દષ્ટિ કરીને આત્માની ઓળખ કરવી. એ પહેલાં કરવાનું છે. સમજાણું કાંઈ? બાકી તો ચાલે છે. આખી દુનિયા ચાલે તેમ. એ તો અનાદિકાળથી ચાલે છે. કેવળીના વખતમાં પણ કોઈ સંસારનો અંત આવ્યો નહીં. અનંતકાળ સંસાર રહેશે. આશ્રવ અને બંધતત્ત્વનો કોઈ દિવસ નાશ નહીં થાય. બધું અનાદિથી ચાલ્યું આવે છે.

કહે છે આત્માને સ્વોપલબ્ધિથી ઉપલબ્ધ કરીને, એ ભાષા લીધી છે. કેમ? એ કહે છે જુઓ! ગુણ-ગુણીનો વસ્તુપણે અભેદ હોવાથી, સમજાણું કાંઈ? શરીરાદિ ક્રિયા મારી છે તો દષ્ટિમાંથી છૂટી ગઈ એ તો થવાની હોય તો હોય. પુણ્ય પરિણામ પણ ઉત્પન્ન થાય છે તો શુભભાવ પણ આશ્રવ છે, બંધનું

કારણ છે. અને તેનાથી છૂટીને પોતાના સ્વભાવ સન્મુખમાં આ ભગવાનઆત્મા ગુણી છે અને જ્ઞાન, આનંદ તેના ગુણ છે એવો ભેદ પણ આ વિકલ્પમાંથી છૂટી જવો જોઈએ.

ગુણ-ગુણીનો વસ્તુપણો અભેદ હોવાથી, બેય ભિન્ન નથી. એ જ ગુણ અને તે જ ગુણી, ગુણીના આધારમાં રહેવાવાળો ગુણ ને ગુણી આધેય, ગુણીના આધારે રહે છે. એમ અભેદ હોવાથી, તે જ જ્ઞાનને-સ્વને, જ્ઞાન કહો કે આત્મા કહો. જ્ઞાનને-સ્વને-સ્વ વડે, જુઓ! પોતાના સ્વને સ્વ વડે, જ્ઞાનને જ્ઞાન વડે, આત્માને આત્મા વડે. આહા! જુઓ! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- આ સમ્યક્દર્શન, આ શેની માંડી છે? આ બાવળને બાથ ભીડીને તો બાવળ છૂટતું નથી, એમ કહે તો શું કરવું ભાઈ! બાવળ સમજો છો? બાવળ-ઝાડ ઝાડ. બાથ ભીડે અને પછી કહે આ બાવળ છૂટતું નથી. તો શું કરવું? શું કરવું શું? હાથ છોડી દેવો.

મુમુક્ષુ :- બાવળને પાડી નાખે તો?

ઉત્તર :- બાવળને પાડશે તો ભેગો પોતે પણ પડશે. બાવળ ને આદમી બેય પડશે. કદાચ બાવળ આમ પડશે તો માથા ઉપર બાવળ પડશે. બાવળ સમજો છો ને? બબુલ. ઝાડ. કાંટાવાળું થાય છે. અરે! બાવળે મને પકડી રાખ્યો છે. હાથ છોડી દે. કોઈએ તને પકડ્યો નથી. સમજાણું કાંઈ? જેચંદભાઈ! પકડી રાખ્યો છે અંદર આમ, મારો પ્રકાશ ને મારું શરીર ને મારી ધૂળ! એય! જેચંદભાઈ! એ મમતાને પકડી રાખી છે બાપા! એ મમતા ભાઈ! તેં કરી છે, બાપા! કોઈએ કરી નથી. પણ ખબર ન મળે! આ મારું ને આ તારું. ભાઈ!

પ્રભુ! તું તો મહા વીતરાગ સ્વભાવ તારામાં છો. પણ ભૂલીને આ મારા ને આ... એ મમતા તો તેં કરી છે. કોઈએ પકડીને ફરાવી નથી. દષ્ટાંત આપ્યું હતું ને વાંદરાનું. વાંદરો હોય ને તો બોર હતા આટલા આટલા. બોર કહે છે ને? બૈર. આટલા આટલા કાશીના બોર પચાસ, સો. ઘડામાં, ઘડામાં. તો ઘડાનું મોઢું નાનું હતું. અંદર હાથ તો નાખ્યો પણ હાથમાં બોર પકડ્યા હતા તો હાથ બહાર નીકળે જ નહીં. (તેને એમ થયું કે) કોઈએ હાથ પકડી રાખ્યો છે. તે પકડ્યો છે બોરને. કોઈએ પકડ્યો નથી. સાંભળને? હાથમાંથી છોડી દે ને? હાથ તો અંદર ચાલ્યો ગયો. અરે! કોઈએ પકડ્યો છે. અંદરમાં ભૂત છે. જેચંદભાઈ!

મુમુક્ષુ :- એ આ દુઃખ કેમ મટે?

ઉત્તર :- લે આ કોની વાત ચાલે છે? આ શેની વાત ચાલે છે ભાઈ! એ આ મમતા મટે તો દુઃખ મટે. એ વગર દુઃખ મટે એમ છે નહીં. શરીરની વાત નથી હોં! શરીરમાં દુઃખ છે નહીં. મમતાનું દુઃખ છે. અંતરમાં આત્માના આનંદનો આશ્રય કરીને દુઃખ મટે છે. બીજો કોઈ ઉપાય ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં છે નહીં. આ તો એને હજી શરીરનું દુઃખ મટાડવું છે. શરીરની પર્યાય.. જેચંદભાઈ! શરીરની પર્યાયને બાપુ! એ દુઃખ નથી. અહીં તો પહેલાં કહ્યું ને કે એ તો જડની પર્યાય છે. જડની પર્યાયમાં દુઃખ ક્યાંથી આવ્યું? દુઃખ ક્યાં હોય છે જ્યાં આનંદ હોય છે ત્યાં દુઃખ હોય છે.

આત્મામાં આનંદ છે તેની ઉલટી દશામાં દુઃખ છે. જડમાં ક્યાં આનંદ છે કે તેમાં દુઃખ હોય. બરાબર

છે દેવીલાલજી! આ દુઃખે? આ રોગમાં દુઃખે? શરીરમાં રોગ હોય તો એ તો માટીની અવસ્થા છે. એ મને થાય છે એમ અજીવને પોતાનું માનવું એવી માન્યતાનું દુઃખ છે. ઓહોહો! દુઃખ તો પોતાની પર્યાયમાં, આનંદની ઉલટી અવસ્થામાં થાય છે ને? પરમાં આનંદ છે? તેમાં દુઃખ છે? આનંદ તારું સ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અનાકુળ શાંત રસથી આત્મા ભરેલો છે. ભગવાન કેવળજ્ઞાની અનંત શાંતરસથી ઉત્પન્ન થયો તે પર્યાય ક્યાંથી આવી? તે અંતરમાંથી આવી છે. એવો પૂર્ણ ભર્યો છે તેની દૃષ્ટિ ક્યાં વગર આ મારી ચીજ ને હું તેનો. આ પુણ્ય-પાપ મારી ચીજ અને હું તેનો એવી (ઉલટી) માન્યતા તેનું નામ ભગવાન દુઃખ કહે છે.

એ દુઃખ મટવાનો ઉપાય આનંદનો આશ્રય લેવાથી દુઃખ મટે છે. બીજો કોઈ ઉપાય છે નહીં. આહાહા! અરે! આનંદ શું? હજી તો નક્કી કરવાનું પણ કેકાણું નથી. સમજાણું કાંઈ? અહીં તો નવતત્ત્વની વાત ચાલે છે ને! કાલથી ચાલ્યું આવે છે. જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર ચાલ્યા. હવે નિર્જરાનો અધિકાર ચાલે છે. જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર છ તત્ત્વ તો ચાલ્યા. હવે સાતમો અધિકાર ચાલે છે. પહેલેથી છે. પણ ધ્યાન ક્યાં રાખે છે! ઓલો ઓલો પ્રકાશ અંદર યાદ આવે છે, ઊંઘો પ્રકાશ. આ ચૈતન્ય પ્રકાશ નહીં.

મુમુક્ષુ :- શરીરમાં તકલીફ થાય તો...

ઉત્તર :- એ શરીરમાં તકલીફ? શું વાત કરી? સાંભળે છે ક્યાં એ? શરીરમાં તકલીફ છે જ નહીં. એ તો એની પર્યાય છે. એમાં તકલીફ ક્યાંથી આવી? તેની ઉપર દૃષ્ટિ મૂકવાથી, એ અસ્તિત્વ ભિન્ન છે. મારામાં થયું? મારામાં થયું એ માન્યતાનું દુઃખ છે. આહાહા! અસ્તિત્વ જેની સત્તા જ ભિન્ન છે. તેમાં દુઃખ ક્યાં આવ્યું? આ વા થયો ને ઢીકણું (થયું) એ તો જડની પર્યાય છે. ક્યારેય નવતત્ત્વ શું ભિન્ન છે તેનો હજી વિવેક શ્રદ્ધા જ કરી નથી. સમ્યક્દર્શન તો પછી. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો કહે છે ગુણ-ગુણીનો વસ્તુપણે અભેદ હોવાથી, જ્ઞાનને કહો કે આત્માને કહો બેય એક જ વાત છે. જ્ઞાનને-સ્વને-સ્વ વડે, ચૈતન્ય પ્રભુ પોતાનો આત્મા તે જ્ઞાન સ્વરૂપ કહ્યું, ત્યાં ગુણ-ગુણી... ભિન્ન છે ને એ ચીજને જ આત્મા કહ્યું જ્ઞાન કહ્યું. એ પોતાના જ્ઞાનને અથવા આત્માને. સ્વ વડે. પોતાના જ્ઞાન આનંદની દૃષ્ટિ મૂકવાથી તે વડે, અવિચળ જુઓ! વિકલ્પ નહીં, શરીર નહીં. અહીંયાં હોય છતાં એમ થાય છે. આહાહા! ખબર નહીં કે શું કરે છે! હજી તેના સ્વને-સ્વ વડે, સમજાણું કાંઈ? અવિચળપરિણતિવાળો થઈને સંચેતે છે, લ્યો! સમ્યક્દર્શન ઉપરાંતની અહીં વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

સમ્યક્દર્શન તો પોતાના સ્વરૂપની પુણ્ય-પાપથી ભિન્ન, દેહની ક્રિયાથી ભિન્ન એક સમયની અવસ્થા જેટલી પણ વર્તમાન પ્રગટ અવસ્થા છે એટલો પણ હું નહીં. પૂર્ણ શુદ્ધ દ્રવ્ય સ્વભાવ એ ઉપર દૃષ્ટિ મૂકવાથી રાગ અને સ્વભાવની એકતાબુદ્ધિનો નાશ થવો તેનું નામ પ્રથમ સમ્યક્દર્શન કહે છે. પહેલામાં પહેલી ચીજ તે છે. આ તેની પહેલાં સમજણ કરવી કે સાચું શું છે? તેનું નામ પહેલાં ભાસ કહેવામાં આવે છે. પછી સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરવાથી ભગવાન વીતરાગ વિજ્ઞાન ઘનમાં શુભાશુભ વિકલ્પથી પણ ખસીને અંતરમાં સ્થિરતા કરવાથી અવિચળપરિણતિવાળા, પરિણતિ એટલે પર્યાય. સ્વરૂપમાં એટલો લીન હોય કે જે પર્યાયમાં વિચલીત ન થાય, ફરે નહીં. સંચેતતા એટલે આત્માને એવો અનુભવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

પહેલાં વિધિ સમજે પછી વિધિનો પ્રયોગ કરે. વિધિ સમજ્યા વગર... માલ લેવા જાય છે તો, શાકભાજી લેવા જાય છે તો એને પહેલેથી એમ કહે છે કે પાંચ રૂપિયા છે મને શાક આપ. શાક કહે છે ને? શાક આપો, પાંચ રૂપિયાનું શાક આપો. ક્યુ શાક? મને ખબર નથી. આ પચાસ જાતના શાક છે. ક્યુ શાક? અમને ખબર નથી. અમારા પિતાજીએ પાંચ રૂપિયા આપ્યા છે કે શાક લઈ આવ. શેના પણ શાક? ઓલો મૂર્ખો કહે. લ્યે. બધામાંથી કાઢીને આ દૂધી મારે જોઈએ છે. ઓગણપચાસ ચીજ નહીં મારે દૂધી જોઈએ. રસ્તા ટાણું હોય તો બીજી ચીજમાં મારે કારેલાં જોઈએ. એમ પરથી ભિન્ન કરીને લક્ષ કરીને બોલે છે તો સાતા મળે છે. તો આ જગતમાં હું કોણ છું, રાગ એ પણ એક પુણ્યાસ્ત્રવ છે, ધર્મ નહીં.

અહીં તો ગુણ હું ને આ ગુણી એમ પણ નથી. એ તો જ્ઞાન એ આત્મા. આત્મા એ જ્ઞાન. બસ એમ. મૂળ તો બેની વાત કરે છે. પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ છે તે આત્મા નહીં. પણ જ્ઞાન એ આત્મા અને આત્મા એ જ જ્ઞાન. બેય એક જ ચીજ છે એમ કહેવું છે. તેમાં પોતાના અનુભવ જ્ઞાન દ્વારા, સ્વ વડે અવિચળપરિણતિવાળો, અંતરમુખમાં વિકલ્પથી છૂટીને, છૂટીને એ તો નાસ્તિથી કહેવું છે પણ અંતરમાં આવ્યો તો વિકલ્પથી ખસી ગયો જ છે. અંતરમાં અવિચલીત અવસ્થા દ્વારા, અવિચલીત પરિણતિ દ્વારા સંચેતે છે. પોતાના આત્માને અંતર અનુભવે છે. એ અનુભવની દશાને નિર્જરા કહેવામાં આવે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કોઈને આ વાત લાગે મોટી એલ. એલ. બી.ની. એલ. એલ બી. ની નથી હજી આ તો એકડાના મીંડાની વાત છે. ધર્મની વાત પણ હજી સાંભળી નથી અને એમ કરી દે, ગૃહસ્થ માણસ હોય પાંચ, પચાસ હજાર લાખ ખર્ચો નાખે, (એને બધા) ધર્મ ધુરંધરના બિઝ્ઝ આપે. શેઠ! 'સમાજભૂષણ' તમારા પિતાજીને આપ્યું છે કે નહીં? એ તો બહારમાં તો એ જ આપે ને? એમાં શું છે? 'આત્મભૂષણ' છે અહીં તો એ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- સમાજભૂષણમાં સુખ છે?

ઉત્તર :- ધૂળમાંય સુખ નથી. સમાજભૂષણ ત્યાં મરે છે તો શું કહેવાય? ગીરો મુકીને જાવું પડે છે? ગીરો મુકો અમારી આબરૂને. શેઠ! બહારની વાત શું છે! ધૂળમાં, એ પાંચ, પચાસલાખ મળ્યા, કરોડ, પાંચ કરોડ મળ્યા ને. ધૂળના શેઠ છે. એ તો ધૂળના શેઠ થયા.

અહીં તો બીજી વાત છે કે પુણ્ય પરિણામ આવે છે તેનું પણ શેઠ હોય તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. પરિણામ હો! મંદ કષાયના, પુણ્યના દયાના એ મારું સ્વરૂપ અને તેનો સ્વામી થાય તો મિથ્યાદષ્ટિ શેઠ છે. મિથ્યાત્વના શેઠ છે. નટુલાલજી! કડક વાત છે હો બહુ! સાગરમાં આવ્યા હતા ને? દૂધ લઈને આવ્યા હતા. સમજાણું કાંઈ? ઓહો! પહેલાં સમજવું જોઈએ. પહેલાં તેણે સ્વાધ્યાય, સત્સમાગમથી બરાબર સમજવું જોઈએ. સમ્યજ્ઞાન કરવું જોઈએ.

સમ્યજ્ઞાન થયા પછી સ્વરૂપ તરફનો પ્રયોગ અંતરમુખની દષ્ટિ કરવી એ પહેલામાં પહેલી દષ્ટિ શુદ્ધિ એ ધર્મ છે. સમજાણું કાંઈ? આ તો પછીની વાત ચાલે છે. પછી સ્વરૂપમાં લીનતા કરવામાં પોતાના સ્વભાવનો અનુભવ ઉગ્ર હોય પુણ્ય-પાપથી ખસીને, તે જીવ ખરેખર અત્યંત નિઃસ્નેહ વર્તતો થકો, જુઓ! આ જીવ ખરેખર, યથાર્થપણે અત્યંત નિઃસ્નેહ વર્તતો થકો, જુઓ! છે ને? (નીચે કુટનોટમાં)

નિઃસ્નેહ=સ્નેહ રહિત; મોહરાગદ્રેષ રહિત. વિકલ્પનો ચિકાશનો ભાવ પણ ન રહ્યો. થોડો છે તેને ગણતા નથી. આટલો રાગ ટળીને અંદર સ્વભાવ તરફ એકાકાર થયો છે, અત્યંત નિઃસ્નેહ વર્તતો થકો, ઓહોહો! ચિકાશ પણ નહીં જરી. એ દયા, દાનનો વિકલ્પ પણ ચિકાશ છે. તેનાથી ખસીને દ્રવ્યસ્વભાવ તરફ ઝૂકવું અને વિશેષ ઉગ્રતાથી પુરુષાર્થમાં લીન થવું.

જેને સ્નેહના લેપનો સંગ પ્રક્ષીણ થયો છે, જુઓ! દષ્ટાંત આપ્યું. એવા શુદ્ધ સ્ફટિકના સ્તંભની માફક, અંદર ચૈતન્ય શુદ્ધ સ્ફટિક સ્તંભ છે. દેહ દેવળમાં જેમ સ્ફટિકમાં ચિકાશ નીકળે (તેમ) શુદ્ધ સ્ફટિક સ્તંભ સ્થિર દેખાય એવો આત્મા શુદ્ધ સ્ફટિકના સ્તંભની માફક, જેને સ્નેહના લેપનો સંગ પ્રક્ષીણ થયો છે એવા શુદ્ધ સ્ફટિકના સ્તંભની માફક, એમ આત્મા. રાગના વિકલ્પની ચિકાશ છૂટી જવી. સ્ફટિક જેમ શુદ્ધ છે તેમ આત્મા શુદ્ધ સ્ફટિક દેહપ્રમાણ ભિન્ન પોતાના અનુભવમાં આવવું તેનું નામ વીતરાગતા ને તેનું નામ નિર્જરા કહે છે. ઓહોહોહો!

આચાર્ય કોને કહે છે? આ પંચમકાળના આચાર્ય જેને હજી નવસો વર્ષ થયા છે. પ્રાણીને કહે છે કે ચોથા આરાના જીવને કહે છે? પંચમકાળના પ્રાણીને કહે છે. અમૃતચંદ્રઆચાર્ય નવસો વર્ષ પહેલાં તો થયા છે. કુંદકુંદઆચાર્ય બે હજાર વર્ષ પહેલાં થયા છે. શ્લોકના કર્તા. અરે! પ્રાણીઓ! આમ કરો. તો કરી શકે છે તેને કહે છે કે નથી કરી શકતા તેને કહે છે? કરી શકે છે. પણ ક્યારેય કર્યું નથી એટલે ખબર પડતી નથી. કરી શકે છે. કરો આત્મા! તમે આટલી સમજણ કરો. પ્રભુ! તારી પ્રભુતામાં તો પુણ્ય-પાપ પણ નથી, તારી પ્રભુતામાં જડતા, શરીરની પર્યાય બિલકુલ નથી. એવી સમજણ કરો અને સમજણ કરીને પોતાના સ્વરૂપની દષ્ટિ કરો. મારું જ્ઞાન સચ્ચિદાનંદ જ્ઞાતા, દષ્ટા છે. અને પછી શુભાશુભ પરિણામની આસક્તિ જ્ઞાનીને ઉત્પન્ન થાય છે તો તેનાથી ખસીને સ્વભાવમાં લીન થાવ. તો જેટલી લીનતા અને અવિચલ પરિણાતિ થઈ એટલી શુદ્ધિ થઈ. તેને નિર્જરા કહે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? કહો, જ્ઞાનચંદ્રજી! આહાહા!

હવે શરીરને ખોખું બહાર પડ્યું અને આત્મા અંદર ભિન્ન સ્ફટિક રત્ન જેવો. કાંઈ સંબંધ ન મળે પરની સાથે. આ જ્ઞેય-જ્ઞાયક સંબંધ પણ ખરેખર સંબંધ છે નહીં. હૈં? ભગવાન જ્ઞાયકમૂર્તિ પ્રભુ! એ તો જ્ઞેય પર. આ એ જ્ઞેય ને જ્ઞાયક એ પણ વ્યવહારસંબંધ છે, પરમાર્થસંબંધ નથી. આહાહા! એવા ચૈતન્યને અંતરદષ્ટિ કરીને, સ્વભાવની અનુભવદષ્ટિ કરીને, પછી પુણ્ય-પાપના પરિણામ પણ જ્ઞાનીને હોય છે. સમ્યદ્દષ્ટિ છે, ગૃહસ્થાશ્રમમાં છે, રાજપાટના પરિણામ હોય પણ તે પરિણામથી ખસીને જેટલી સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરે છે. ભરત ચક્રવર્તી જેવા છત્રું હજાર સ્ત્રી હતી પણ એ જ્યારે નિવૃત્ત થતાં હતાં અંદર ધ્યાનમાં આવી જતાં હતાં. છ ખંડનું રાજ્ય હોય વિકલ્પ ઉઠતો હતો તમે કરો તો આમ કરો. થઈ જાશે બધું. એ તો ક્ષાયિક સમકિતી હતા.

રાજાને એમ થાય તો લડાઈ કરવાનું પણ કહે. સમજાણું કાંઈ? વાણી તો વાણીની ક્રિયા છે પણ અંદર રાગ આવે તો સમજે છે કે આ દોષ છે. મારા ચારિત્રનો દોષ છે. હું સ્વરૂપમાં સ્થિર રહી શકતો નથી. સમજાણું કાંઈ?

એ વાત કહે છે કે જ્યારે એ પણ અંદરમાં ધ્યાનમાં આવે છે. તો વિકલ્પને છોડીને સ્વરૂપમાં એટલી

લીનતા કરે છે કે નિર્જરા થાય છે. પણ પોતાના ચૈતન્યનું શું માહાત્મ્ય અને કેવી ચીજ છે, આ માહાત્મ્ય! ધૂળના, પૈસાના, આબરૂના, કીર્તિના. શરીર રૂપાળુ, શરીર માટી તેનું માહાત્મ્ય! અને અંદર પાપના પરિણામ તો કહે છે કે અમે કરીએ છીએ. કોઈ ન કરે એવો વ્યાપાર અમે કરીએ છીએ, કોઈ ન કરે એવું અમે કરીએ છીએ. શું કરે છે, પરિણામ પાપના! અને કાં તો કરે પુણ્યના પરિણામ. જુઓ! ભાઈ અમે કેટલો ધર્મ કરીએ છીએ. પાંચ લાખની પુંજી એક લાખ છોડી દીધા. લ્યો! સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- સોની મૂડી હોય ને પાંચ હજાર આપી દે.....

ઉત્તર :- ક્યાં છે? એની પાસે હોય એમાંથી આપે કે, પાંચ હજાર હોય તો પાંચ હજાર આપી દે. તોપણ રાગ જેટલો મંદ પડે એટલું પુણ્ય છે. તે આપી શકવાની ક્રિયા એની છે શું? સમજાણું કાંઈ? અહીં તો કહે છે કે અંતર સ્વભાવ ચૈતન્યથી એકલા સ્ફટિક રત્નનો જેમ પથ્થર હોય તેમ ચૈતન્ય સ્ફટિક રત્નના-ચૈતન્ય સ્ફટિક રત્ન સ્વરૂપ તદ્દન દેહથી, કર્મથી નિરાણાની દષ્ટિ કરીને પછી અહીં ધ્યાનની વાત કરે છે. શુભાશુભ પરિણામ છોડીને અચલિત પરિણામ કરવા તે સ્નેહ રહિત સ્ફટિક રત્ન જેમ શોભે છે તેમ રાગ રહિત ભગવાન પોતાની પર્યાયમાં શોભે છે. આ તેનું નામ નિર્જરા કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

જેને સ્નેહના લેપનો સંગ પ્રક્ષીણ થયો છે એવા શુદ્ધ સ્ફટિકના સ્તંભની માફક પૂર્વોપાર્જિત કર્મરજને ખેરવી નાખે છે. લ્યો! અંદર આત્મામાં જેટલો લીન થયો એટલા કર્મના રજકણ ખરી જાય છે. કર્મ ખેરવતો નથી કે લાવ કર્મને ખેરવી નાખું. એને કારણે ખરે છે. સમજાણું કાંઈ? પોતાની સાથે કોઈ વાત કરવા આવે છે. અને વાત કરવાનો મોખ (ઈચ્છા) ન બતાવે અને પોતામાં જ રહે તો પેલો ચાલ્યો જાય છે. ગાદી ઉપર શેઠીયા બેઠા હોય અને વાત કરવા આવે ત્યારે મારે અત્યારે મોખ (ઈચ્છા) નથી. વાત કરવાનો મોખ ન દે. અને મોઢું આમ કરી દયે તો પેલો ઊઠીને ચાલ્યો જાય.

એમ પોતાના સ્વભાવ સન્મુખ કરીને કર્મના ઉદયની સન્મુખ ન થાય તો કર્મ ખરી જાય. ઓહોહો! ભારે વાત ભાઈ! સમજાણું કાંઈ? એની પહેલાં સમજણ, સાચું જ્ઞાન બરાબર કરવું જોઈએ. વિપરીત જ્ઞાનનો નાશ કરીને આવું જ્ઞાન કરવું જોઈએ. એ જ્ઞાનમાં પછી રુચિ જામી જાય પછી સ્વભાવ ઉપર દષ્ટિ થાય માહાત્મ્ય અંતરમાં નિર્વિકલ્પ રાગ વિનાની દષ્ટિ થાય છે તો તેનું નામ પહેલાં સમ્યક્દર્શન કહે છે. હોય રાજપાટ હોય. બધું હોય. સમ્યક્દષ્ટિ તેમાં રહે છે પોતાના સ્વભાવમાં. જરી શુભાશુભભાવ આવે તેટલો આસ્રવ છે. એ પણ ઘટાડીને સ્વભાવમાં જેટલો કાળ લીન થાય એટલા પૂર્વના કર્મના રજકણ છૂટી જાય છે. નિર્જરા થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ? એટલી અશુદ્ધતા ઉત્પન્ન થતી નથી. એટલી સ્વભાવ સન્મુખ શુદ્ધતા ઉત્પન્ન થાય છે. દસ લક્ષણ પર્વ જુઓ તો એય ધમાધમ કરતા હોય લોકો. સિદ્ધચક્ર ને શું કહેવાય? ફલાણું ચક્ર ને ઢીંકણું ચક્ર. સોલહ કારણ ભાવના ને, સુગંધ દશમી ને. જ્ઞાનચંદ્રજી! બાર મહિનાનું બધું પાણી ફેરવી દયે. બાર મહિનાનું એમ. પાપનું. બાર મહિનાનું પાપ લાગ્યું હોય તે છોડી દયે છે ને! એમ કહે ને? પણ પાપ ક્યાં લાગ્યું છે એ ખબર તો નથી. પાપ ક્યાં (લાગ્યું) છે? સમજાણું કાંઈ? અને એ પાપ ક્યાં છે અને એ પાપ ક્યાંથી નીકળી જાય. આહાહા! ૧૪૫ ગાથા થઈ. આથી (આ ગાથાથી) એમ દર્શાવ્યું કે નિર્જરાનો મુખ્ય હેતુ ઋધ્યાન છે. લ્યો! સમજાણું કાંઈ? આમાં એ દેખાડ્યું છે. ૧૪૫માં.

ગાથા-૧૪૬

જસ્સ ણ વિઝ્ઞદિ રાગો દોસો મોહો વ જોગપરિકમ્મો।
 તસ્સ સુહાસુહહણો ઝ્ઞાણમઓ જાયતે અગ્ગી।।૧૪૬।।
 યસ્ય ન વિદ્યતે રાગો દ્વેષો મોહો વા યોગપરિકર્મ।
 તસ્ય શુભાશુભદહનો ધ્યાનમયો જાયતે અગ્નિઃ।।૧૪૬।।
 ધ્યાનસ્વરૂપાભિધાનમેતત્ ।

શુદ્ધસ્વરૂપેઽવિચલિતચૈતન્યવૃત્તિર્હિ ધ્યાનમ્ । અથાસ્યાત્મલાભવિધિરભિધીયતે । યદા ખલુ યોગી દર્શનચારિત્રમોહનીયવિપાકં પુદ્ગલકર્મત્વાત્ કર્મસુ સંહત્ય, તદનુવૃત્તેઃ વ્યાવૃત્યોપયોગમમુહ્યન્તમરજ્યન્તમદ્વિષન્તં ચાત્યન્તશુદ્ધ એવાત્મનિ નિષ્કમ્પં નિવેશયતિ, તદાસ્ય નિષ્ક્રિયચૈતન્યરૂપસ્વરૂપવિશ્રાન્તસ્ય વાઙ્મનઃકાયાનભાવયતઃ સ્વકર્મસ્વવ્યાપારયતઃ સકલશુભાશુભકર્મેન્ધનદહનસમર્થત્વાત્ અગ્નિકલ્પં પરમપુરુષાર્થસિદ્ધ્યુપાયભૂતં ધ્યાનં જાયતે ઇતિ । તથા ચોક્તમ્- * “અઙ્ગ વિ તિરયણસુદ્ધા અપ્પા ઝ્ઞાણવિ લહ્હ ઇંદત્તં । લોયંતિયદેવત્તં તત્થ વુઆ ણિવ્વુદિં જંતિ” ॥ “અંતો ણત્થિ સુઈણં કાલો થોઓ વયં ચ દુમ્મેહા । તણ્ણવરિ સિવ્વિચ્ચવ્વં જં જરમરણં ચ્ચં કુણ્ણ” ॥ ૧૪૬ ॥

નહિ રાગદ્વેષવિમોહ ને નહિ યોગસેવન જ્ઞેહને,

પ્રગટે શુભાશુભ બાળનારો ધ્યાન-અગ્નિ તેહને. ૧૪૬.

અન્વયાર્થ :- (યસ્ય) જેને (મોહઃ રાગઃ દ્વેષઃ) મોહ અને રાગદ્વેષ (ન વિદ્યતે) નથી (વા) તથા (યોગપરિકર્મ) યોગોનું સેવન નથી (અર્થાત્ મન-વચન-કાયા પ્રત્યે ઉપેક્ષા છે), (તસ્ય) તેને (શુભાશુભદહનઃ) શુભાશુભને બાળનારો (ધ્યાનમયઃ અગ્નિઃ) ધ્યાનમય અગ્નિ (જાયતે) પ્રગટે છે.

ટીકા :- આ, ધ્યાનના સ્વરૂપનું કથન છે.

શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત ચૈતન્યપરિણતિ તે ખરેખર ધ્યાન છે. તે ધ્યાન પ્રગટવાની વિધિ હવે કહેવામાં આવે છે :- જ્યારે ખરેખર યોગી, દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો વિપાક પુદ્ગલકર્મ હોવાથી તે વિપાકને (પોતાથી ભિન્ન એવાં અચેતન) કર્મોમાં સમેટી દઈને, તદનુસાર પરિણતિથી ઉપયોગને વ્યાવૃત્ત કરીને (-તે વિપાકને અનુરૂપ પરિણમવામાંથી ઉપયોગને નિવર્તાવીને), મોહી, રાગી અને દ્વેષી નહિ થતા એવા તે ઉપયોગને અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં જ

નિષ્કંપપણે લીન કરે છે, ત્યારે તે યોગીને-કે જે પોતાના નિષ્ક્રિય ચૈતન્યરૂપ સ્વરૂપમાં વિશ્રાંત છે, વચન-મન-કાયાને ^૧ભાવતો નથી અને સ્વકર્મોમાં ^૨વ્યાપાર કરતો નથી તેને-સકળ શુભાશુભ કર્મરૂપ ઈંધનને બાળવામાં સમર્થ હોવાથી અગ્નિસમાન એવું, ^૩પરમપુરુષાર્થસિદ્ધિના ઉપાયભૂત ધ્યાન પ્રગટે છે.

વળી કહ્યું છે કે-

*'અજ્ઞ વિ તિરયણસુદ્ધા અપ્પા જ્ઞાણવિ લહઈ ઇંદત્તં ।
લોયંતિયદેવત્તં તત્થ ચુઆ ણિવ્વુદિં જંતિ ॥'
'અંતો ણત્થિ સુઈણં કાલો થોઓ વયં ચ દુમ્મેહા ।
તણ્ણવરિ સિવિખયવ્વં જં જરમરણં સ્વયં કુણ્ણ ॥'

(અર્થ :- હમણાં પણ ત્રિરત્નશુદ્ધ જીવો (-આ કાળે પણ સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નોથી શુદ્ધ એવા મુનિઓ) આત્માનું ધ્યાન કરીને ઈન્દ્રપણું તથા લૌકાંતિક-દેવપણું પામે છે અને ત્યાંથી ચ્યવીને (મનુષ્યભવ પામી) નિર્વાણને પ્રાપ્ત કરે છે.

શ્રુતિઓનો અંત નથી (-શાસ્ત્રોનો પાર નથી), કાળ થોડો છે અને આપણે ^૪દુર્ભેદ છીએ; માટે તે જ કેવળ શીખવાયોગ્ય છે કે જે જરા-મરણનો ક્ષય કરે.)

ભાવાર્થ :- નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારમાં નિશ્ચળ પરિણતિ તે ^૫ધ્યાન છે. આ ધ્યાન મોક્ષના ઉપાયરૂપ છે.

જેમ થોડો પણ અગ્નિ પુષ્કળ ઘાસ અને કાષ્ઠના રાશિને અલ્પ કાળમાં બાળી નાખે છે, તેમ મિથ્યાત્વ-કષાયાદિ વિભાવના પરિત્યાગસ્વરૂપ મહા પવનથી પ્રજ્વલિત થયેલો અને અપૂર્વ-અદ્ભૂત-પરમઆહ્લાદાદાત્મક સુખસ્વરૂપ ધીથી સિંચાયેલો નિશ્ચય-આત્મસંવેદનરૂપ ધ્યાનાગ્નિ મૂલોત્તરપ્રકૃતિભેદવાળાં કર્મરૂપી ઈંધનના રાશિને ક્ષણમાત્રમાં બાળી નાખે છે.

આ પંચમકાળમાં પણ યથાશક્તિ ધ્યાન થઈ શકે છે, આ કાળે જે વિચ્છેદ છે તે શુકલધ્યાનનો છે, ધર્મધ્યાનનો નહિ. આજે પણ અહીંથી જીવો ધર્મધ્યાન કરીને દેવનો ભવ અને

૧. ભાવયું = ચિંતવયું; ધ્યાવયું; અનુભવયું.

૨. વ્યાપાર = પ્રવૃત્તિ. (સ્વરૂપવિશ્રાંત યોગીને પોતાના પૂર્વોપાર્જિત કર્મોમાં પ્રવર્તન નથી, કારણ કે તે મોહનીયકર્મના વિપાકને પોતાથી ભિન્ન-અચેતન-જાણે છે તેમ જ તે કર્મવિપાકને અનુરૂપ પરિણામનથી તેણે ઉપચોગને પાછો વાળ્યો છે.)

૩. પુરુષાર્થ = પુરુષનો અર્થ; પુરુષનું પ્રયોજન; આત્માનું પ્રયોજન; આત્મપ્રયોજન. (પરમપુરુષાર્થ અર્થાત્ આત્માનું પરમ પ્રયોજન મોક્ષ અને તે મોક્ષ ધ્યાનથી સધાય છે, માટે પરમપુરુષાર્થની (-મોક્ષની) સિદ્ધિનો ઉપાય ધ્યાન છે.)

* આ બે ઉદ્ભૂત ગાથાઓમાં પહેલી ગાથા શ્રીમદ્ભગવત્કુંડલ્યાચાર્યદેવપ્રણીત મોક્ષપ્રાભુતની છે.

૪. દુર્ભેદ = ઓછી બુદ્ધિવાળા; મંદબુદ્ધિ; ઠોઠ.

૫. મુનિને જે શુદ્ધાત્મસ્વરૂપનું નિશ્ચળ ઉગ્ર આલંબન વર્તે તેને અહીં મુખ્યપણે 'ધ્યાન' કહ્યું છે. (શુદ્ધાત્માલંબનની ઉગ્રતાને મુખ્ય ન કરીએ તો, અવિરત સમ્યક્દષ્ટિને પણ 'જઘન્ય ધ્યાન' કહેવામાં વિરોધ નથી, કારણ કે તેને પણ શુદ્ધાત્મસ્વરૂપનું જઘન્ય આલંબન તો હોય છે.)

પછી મનુષ્યનો ભવ પામી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. વળી બહુશ્રુતધરો જ ધ્યાન કરી શકે એમ પણ નથી; સારભૂત અલ્પ શ્રુતથી પણ ધ્યાન થઈ શકે છે. માટે મોક્ષાર્થીઓએ શુદ્ધાત્માનો પ્રતિપાદક, સંવરનિર્જરાનો કરનારો અને જરામરણનો હરનારો સારભૂત ઉપદેશ ગ્રહીને ધ્યાન કરવાયોગ્ય છે.

(અહીં એ લક્ષમાં રાખવાયોગ્ય છે કે ઉપરોક્ત ધ્યાનનું મૂળ સમ્યજ્ઞર્શન છે. સમ્યજ્ઞર્શન વિના ધ્યાન હોતું નથી, કારણ કે નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારની (શુદ્ધાત્માની) સમ્યક્ પ્રતીતિ વિના તેમાં નિશ્ચળ પરિણતિ ક્યાંથી થઈ શકે? માટે મોક્ષના ઉપાયભૂત ધ્યાન કરવા ઈચ્છનાર જીવે પ્રથમ તો જિનોક્ત દ્રવ્યગુણપર્યાયરૂપ વસ્તુસ્વરૂપની યથાર્થ સમજણાપૂર્વક નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારની સમ્યક્ પ્રતીતિનો સર્વ પ્રકારે ઉદમ કરવાયોગ્ય છે; ત્યારપછી જ તે ચૈતન્યચમત્કારમાં વિશેષ લીનતાનો યથાર્થ ઉદમ થઈ શકે છે.) ૧૪૬.

આ રીતે નિર્જરાપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું.

ગાથા-૧૪૬ ઉપર પ્રવચન

ધ્યાન. જુઓ! આહાહા! અંતર જ્ઞાતાસ્વભાવનો મહિમા અંતર આવ્યા પછી તેની પાછળ અંદર વારંવાર લાગી જવું, લીન થવું તે ધ્યાન છે. પણ પહેલાં સમ્યજ્ઞર્શન વિના ધ્યાન હોતું નથી. એ સ્વરૂપમાં સમ્યજ્ઞષ્ટિ ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ ધ્યાન કરી લ્યે છે. સમજાણું કાંઈ? તો કહે છે કે આ ગાથામાં શું કીધું? કે નિર્જરાનો મુખ્ય હેતુ તો ધ્યાન જ કહ્યું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

ત્યારે કહે કે મુખ્ય હેતુ કહ્યું તો ગૌણ હેતુ કોણ છે. એ તો નિમિત્ત બહારનું માહાત્મ્ય કરતાં હતા ને તો નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યું છે. વિકલ્પ ઉઠ્યો તે. નિર્જરાનો મુખ્ય હેતુ આ જ (ધ્યાન) છે.

હવે ૧૪૬.

જસ્સ ણ વિજ્ઞદિ રાગો દોસો મોહો વ જોગપરિકમ્મો।

તસ્સ સુહાસુહહણો જ્ઞાણમઓ જાયતે અગણી।।૧૪૬।।

ધ્યાનનું સ્વરૂપ. સમ્યજ્ઞષ્ટિ ધ્યાન કરી શકે છે. મિથ્યાદષ્ટિ આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન કરી શકે છે. કરી શકે છે. ના શું કામ પાડીએ? કરી શકે છે. સમજાણું કાંઈ? જેને જડની પર્યાયની કર્તાબુદ્ધિ છે. પુણ્ય પરિણામનો પ્રેમ છે, પાપ પરિણામમાં મજા માને છે. ધ્યાન કરે છે આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન. આત્માની શાંતિના પ્રાણ ઘાણીમાં જેમ તલ પીલાઈ જાય છે તેમ પોતાની શાંતિ પીલાઈ જાય એવું ધ્યાન કરે છે. સમજાણું નહીં કાંઈ?

આ ઘાણીમાં તલ પીલે છે. એવો આત્મા જ્ઞાનાનંદમૂર્તિ છે. રાગમાં એકાગ્ર થાય છે એટલે આત્માની

શાંતિ લૂટાઈ જાય છે. અજ્ઞાનીનું એવું ધ્યાન છે. જ્ઞાનીનું ધ્યાન પોતાના જ્ઞાયક તરફ એકાગ્રતા ના કરવી તે છે. પહેલા જ્ઞાયક છે એવી દષ્ટિ તો થઈ છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં ચોથા ગુણસ્થાનવાળાં હોય, પાંચમાવાળા હોય, છઠ્ઠા ગુણસ્થાનવાળા મુનિ હોય ગુણસ્થાનમાં સ્થિરતા પ્રગટ થઈ છે તે સ્થિરતામાં અંતરમાં ધ્યાન કરીને ચોથા ગુણસ્થાન, પાંચમા ગુણસ્થાનમાં પણ જોટલા અંશે શુદ્ધોપયોગ થઈ જાય અભેદ એટલા અંશે વિશેષ નિર્જરા થાય છે.....

૧૪૬. ધ્યાનનું સ્વરૂપ થઈ શકે છે તેની વાત કરે છે કે ન થઈ શકે તેની વાત કરે છે? શ્લોકમાં કહેશે. તેમાં શ્લોક આવશે. હા, થઈ શકે તે શ્લોક અંદર આવશે. પહેલાં દષ્ટિની ખબર નથી ને ધ્યાન છે તેની પ્રસિધ્ધિ આવતી નથી. આહાહા!

અનુભવપ્રકાશમાં દીપચંદ્રજી કહે છે. તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં સમકિતી જ્ઞાની હતા. સ્ત્રી, કુટુંબ, પરિવાર બધા (હતા). ઘણા ગ્રંથ બનાવ્યા છે. અનુભવપ્રકાશ, આત્મઅવલોકન, ચિદ્વિલાસ બહુ જ બનાવ્યા છે સારા. એકવાર કહે છે કે અરે ભાઈ અમને વખત નથી મળતો. અરે ભાઈ! શું વખત નથી મળતો? તારી પાસે કાંઈ ચક્રવર્તીનું રાજ તો નથી. ચક્રવર્તીને છત્રું કરોડ પાયદળ હતું, છત્રું કરોડ ગામ હતા. તારી પાસે છત્રું કરોડ પૈસા પણ નથી. કાંકરા પણ છત્રું કરોડ નથી.

અનુભવપ્રકાશમાં લખ્યું છે. આત્મામાં એકાગ્ર થવું હોય તો તને રોકે છે કોણ? શું પર ચીજ રોકે છે? બિલકુલ રોકતી નથી. એમ અનુભવપ્રકાશમાં લખ્યું છે હોં! છત્રું કરોડ તો પાયદળ હતા. છત્રું હજાર ગામ હતા, બૌતેર હજાર નગર હતા, અડતાલીસ હજાર પાટણ હતા અને સોળ હજાર દેવ સેવા કરતા હતા. તોપણ ધ્યાનનો વખત તેમને મળતો હતો. તેને ધ્યાનનો વખત મળતો હતો. (અને આ કહે) અમને વખત મળતો નથી. તારી પાસે કેટલા મરઘા છે? મરઘા સમજો છો? શું કહે છે તેને? ખપરા ખપરા. તારી ઘરે છત્રું કરોડ ખપરા પણ નથી. અને તને નિવૃત્તિ નથી મળતી? અને નિવૃત્તિ હોય તો ગપ્પામાં ચડી જાય છે. નિવૃત્તિ મળે તો ગપ્પા મારવા ચડી જાય છે. આમ છે ને આમ છે ને આમ છે. આમ પેપરમાં આવ્યું છે ને આમ ફલાણું છે ને આમ છે ને. જર્મનમાં આમ થાય છે ને અંગ્રેજીમાં આમ છે ને તારા ઘરે શું હોય છે? આવા પરિણામ કરવા માટે તને વખત નથી મળતા! અપરાધ તારો છે અને તું કહે છે કે શું કરે? અમારે પંચમકાળ છે. આ દીકરા દીકરી છોકરા બહુ જ વધી ગયા. અમે પચાસ માણસ છીએ. અમારે કેટલું કરવાનું છે. શું કરવું?

મુમુક્ષુ :- ચિંતા તો થાય ને?

ઉત્તર :- ચિંતા થાય પણ ધૂળમાં ચિંતા કરવાથી ફેરફાર થઈ જશે? ચિંતા કરવાથી પરમાં ફેરફાર થઈ જશે? સમજાણું કાંઈ? તેમાં લખ્યું છે. તને ધર્મની રુચિ નથી એટલે તું આવા બહાના કાઢે છે. એમ કહ્યું છે. રુચિ નથી. જેની રુચિ જાણે અને જેની જરૂરિયાત જાણે તેમાં પુરુષાર્થ કર્યા વગર રહે, એમ બને નહીં. જેની જરૂરિયાત જાણે તેમાં પુરુષાર્થ કર્યા વગર ન રહે. તને જરૂરિયાત આત્માની છે અને તે કેમ પ્રાપ્ત થાય અને કેમ દષ્ટિ થાય તેની ખબર નથી. તને તારી જરૂરિયાત તારી કિંમતમાં આવી નથી. જરૂરિયાત વગર તારો પુરુષાર્થ ક્યાંથી થશે? સમજાણું કાંઈ?

૧૪૬માં ધ્યાનનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.

जस्स ण विज्जदि रागो दोसो मोहो व जोगपरिकम्मो।

तस्स सुहासुडहणो ज्ञाणमओ जायते अगणी॥१४६॥

આચાર્યદેવે જંગતના જીવો ઉપર કરુણા કરીને જંગલમાં તાડપત્ર ઉપર આ શાસ્ત્ર લખ્યું છે. જંગલમાં રહીને તાડપત્ર ઉપર હોં! આ ગાથા બે હજાર વર્ષ પહેલાં અને ટીકા નવસો વર્ષ પહેલાં (થઈ છે.) બેય નગ્ન દિગમ્બર મુનિ જંગલમાં વસવાવાળા. આહાહા! જંગતની કરુણા! અરે! આત્મા! તારે કરવાનો અવસર છે ને ભાઈ! અને આ કરવાનો કાળ છે ને નથી કરતો તો પ્રભુ! તું ક્યારે કરીશ? ખોવાઈ જાઈશ હો! ચોર્યાસીના અવતારમાં. ક્યાં જઈશ? વર્તમાનમાં કોઈ તને મદદ કરનાર છે નહીં, ભવિષ્યમાં પણ કોઈ છે નહીં. ૧૪૬. (ગાથા)

આ ધ્યાનના સ્વરૂપનું કથન છે. શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત ચૈતન્યપરિણતિ તે ખરેખર ધ્યાન છે. જુઓ! ધ્યાનની વ્યાખ્યા. અવિચલિત, શુદ્ધ સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા. પહેલાં પ્રતીતમાં લીધું છે કે મારામાં કોઈનો કાંઈ સંબંધ છે નહીં. એવો શુદ્ધ ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનરસ અને આનંદરસથી ભરેલો એકલો અતીન્દ્રિય આનંદનો ભંડાર આત્મા છે. લ્યો! ભંડાર આવ્યું. તેના મામા છે ને તે સૌભાગ્યચંદ્રજીના. હીરા, માણેક ને પત્રા ભરેલાં છે. ધૂળ બધી ભરી છે. છે ને સૌભાગ્યચંદ્રજીના મામા સરદાર શહેરવાળા.

અહીં તો આ ભર્યા છે, કહે છે. તેની મમતા હોય તો ત્યાં વીંછી ને સર્પ હોય. સમજાણું કાંઈ? આ ભગવાન આ જોવા ન મળે એવું અહીં છે. એ ભંડાર એનો ક્યાં છે. એ તો જડનો છે. જડની પર્યાય છે. આહાહા! જુઓ! એક પર્યાય એક પંક્તિમાં તે ઉલ્લાસપૂર્વક વીર્યથી નક્કી તો કરે! ઉદ્ધાસપૂર્વક વીર્યથી. ઓહો! મારી ચૈતન્ય ચીજ જ તદ્દન વિકલ્પ, રાગથી, પુણ્ય, દયા, દાનથી ભિન્ન છે. જડની ક્રિયા તો ક્યાંય રહી ગઈ. તેને કારણે હો કે ન હો!

એવા શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત ચૈતન્યપરિણતિ, પર્યાય લીધી. જુઓ! અવિચલિત, ચળે નહીં એવી ચૈતન્યની પર્યાય તે યથાર્થ ધ્યાન છે. તેનું નામ ધ્યાન છે. હું ધ્યાનને આમ કરું ને આમ કરું ને આમ કરું. એમ છે નહીં. વિશેષ વાત કરશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૪૩, ગાથા-૧૪૬
આસો સુદ ૪, તા:-૯-૧૦-૬૪, શુક્રવાર

આ પંચાસ્તિકાય નવપદાર્થ અધિકારમાં નિર્જરા એટલે ધર્મની વૃદ્ધિનો અધિકાર ચાલે છે. તો ધર્મની વૃદ્ધિનો અધિકાર અને ધર્મ પહેલાં થયો છે. સમજાણું કાંઈ? ધર્મ સમ્યક્દર્શન પહેલાં થયું છે. તેને અહીંયાં ધ્યાનની ક્રિયા નિર્જરાનું કારણ છે એમ બતાવે છે. આગળ લખાણમાં આવશે.

સૌથી પહેલાં તો સમ્યક્દર્શન પ્રગટ કરવું જોઈએ. એ અર્થમાં આવશે. તેના પછી આ ધ્યાનની વ્યાખ્યા શું છે અને કેમ થાય છે તે બતાવવું છે. તો પહેલાં દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાય દરેક આત્મા અને દરેક પરમાણુના સ્વતંત્ર છે. સમજાણું કાંઈ? પોતાનું દ્રવ્ય વસ્તુ તેના ગુણ અને તેની પર્યાય અંદર થાય છે અવસ્થા, તે પોતાથી સ્વતંત્ર છે. અને પરદ્રવ્યના દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય આ શરીરાદિની થાય છે તે તેનાથી સ્વતંત્ર છે. આત્મા તેને કરતો નથી અને આત્મા તેને રોકતો પણ નથી. એવા બધા દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયની યથાર્થદષ્ટિ કરીને શુદ્ધ ચૈતન્યપરિણતિ તે પર્યાય, ગુણ, દ્રવ્યનું ભાન કરીને પોતાના ચૈતન્ય ત્રિકાળી જ્ઞાયકભાવ તદ્દન શુદ્ધ છે એવી અંતરમાં દષ્ટિ કરવી તેનું નામ પ્રથમ સમ્યક્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, શેઠ!

એ સમ્યક્દર્શન પછી નિર્જરા કેવી હોય છે તે વ્યાખ્યા હવે ચાલે છે. શેઠીયા! પાછળ આપણે હિંમતભાઈએ લખાણ કર્યું છે, નીચે. ઓલી કોર વાંચવું હોય તો પહેલાં વાંચો. ૨૧૪. નીચે પેરેગ્રાફ છે. છેલ્લો. ૨૧૪ છેલ્લો પેરેગ્રાફ છે ને? છેલ્લી ત્રણ લીટી.

અહીં એ લક્ષમાં રાખવાયોગ્ય છે, છે? કે ઉપરોક્ત, ઉપરચુકત ધ્યાનનું મૂળ સમ્યક્દર્શન છે. વ્યાખ્યા ધ્યાનની ચાલશે. પણ તેનું મૂળ સમ્યક્દર્શન છે. સમ્યક્દર્શન વિના ધ્યાન નથી હોતું. કારણ કે નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારની (શુદ્ધાત્માની) સમ્યક્ પ્રતીતિ વિના, ભગવાનઆત્મા દેહાદિની ક્રિયા તો કરી શકતો નથી. રાગ, દયા, દાનનો વિકલ્પ પણ ખરેખર તેનું કર્તવ્ય નથી. એ તો નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કાર વસ્તુ આત્મા છે. તેની સમ્યક્ પ્રતીતિ વિના તેમાં નિશ્ચય પરિણતિ ક્યાંથી થઈ શકે? આ નિશ્ચયપરિણતિ તેનું નામ ધ્યાન. શેઠી! છે? છે, હં.. અચ્છા! સમજાણું કાંઈ? જગતને આ કઠણ પડે.

આ લોકો કહે દેહની ક્રિયા કરી શકે નહીં, આમ કરી શકે નહીં, આ તો... ઓહોહો! સત્ય તો આમ જ છે. સમજાણું કાંઈ? તારણસ્વામી તો કહે છે કે જે જનરંજન માટે કથા કરશે તે મૂઢ નિગોદમાં જાશે. એમ કહે છે. સાંભળ્યું છે કે નહીં? જનરંજન લોકોને ઠીક પડે એમ કહેવું અને સભાને રાજી કરવી કે આહા! આ મોટી મોટી વાત છે. એ તો જનરંજન કલરંજન આવે છે ને? બહુ શબ્દ આવે છે. કલરંજન, શરીરરંજન. જન દુનિયા. દુનિયાને શું સાથે લેવી છે? દુનિયા તો તારાથી પર વસ્તુ છે. એ રાજી ક્યાંથી થાય? એ તો અનાદિથી અજ્ઞાની છે. તો તેને તત્ત્વની દષ્ટિ સાંભળવી તો નહીં ગમે તો શું તારે દુનિયાને રંજન કરાવવું છે? સમજાણું કાંઈ? કે જેમાં દુનિયા ખુશી હોય, રાજી હોય, વાહ! વાહ! એ તો અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ જનરંજન

કરવા ટાઈમ લીધો છે? એમ તેમાં લખ્યું છે. જનરંજન, મનરંજન! જા્ય નિગોદમાં. ચાર ગતિ તો (છે પણ) નિગોદ અનંતકાળમાં બે ઈન્દ્રિય નહીં થાય એવા નિગોદમાં જાશે. એવી કડક ભાષા છે. રાજમલજી!

અહીંયાં કહે છે. પહેલાં સમ્યક્દર્શન વગર આ ધ્યાનની ક્રિયા નથી થતી તો તેણે પહેલાં સમ્યક્દર્શન સમજવું જોઈએ. કોના? ઊંઘા. ઊંઘુ ધ્યાન થઈ શકે છે. આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાન એમ તો કાલે કહ્યું હતું. અહીં તો ધર્મધ્યાન. વાત જગતથી તદ્દન નિરાળી છે. જગતને સાથે લઈને આ વાત ચાલશે નહીં. સમજાણું કાંઈ? શેઠી! જેને પોતાના ધર્મનું કર્તવ્ય કરવું છે તે દુનિયાને છોડીને પોતાનું લક્ષ્ય પોતામાં કરવું જોઈએ. પરનું લક્ષ્ય છોડી દેવું જોઈએ. હું પરનું નથી કરી શકતો. કોઈનું (નહીં.) વાણી નથી કરી શકતો, દેહની ક્રિયા નથી કરી શકતો. એ ક્રિયા થશે, થશે, થવાની છે તે થશે. એવા જડના પરના કાર્ય મારા નથી એમ નિર્ણય કરવામાં પોતાનું લક્ષ્ય કરે તો તેમાં અનંતાનુબંધી કષાયનો નાશ થઈ જાશે. ક્રિયા થાય તે તેને કારણે. કષાય કોમળ થઈ જાશે. કષાય મંદ થઈ જાશે. સમજાણું કાંઈ?

પરનું હું કરી શકું છું અને પરનું કાર્ય મારા અધિકારમાં છે આમ કરો, આમ કરો, આમ કરો, એ તો મિથ્યાદષ્ટિ અનંતાનુબંધીના કષાયને પોષે છે. તો કહે છે કે એ પહેલી દષ્ટિ છોડી દેવી જોઈએ. આ ધ્યાન તો તેનાથી પણ કઠણ છે, નિર્જરા તો. જુઓ! તેમાં નિશ્ચયપરિણતિ ક્યાંથી થઈ શકે? સમ્યક્ ચૈતન્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ છે. તેમાં પરનું કાર્ય તો શું રાગનું કર્તૃત્વ પણ પોતાના સ્વભાવમાં નથી. એવી દષ્ટિ થયા વગર તેમાં નિષ્ક્રિયધ્યાન ક્યારેય થઈ શકતું નથી.

માટે મોક્ષના ઉપાયભૂત ધ્યાન કરવા ઈચ્છનાર જીવે પ્રથમ તો જિનોકત, જિનોકત હોં! સર્વજ્ઞે કહ્યું. અજ્ઞાની કલ્પના કરીને કહે એ નહીં. જિનાગમ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ પરમેશ્વર સો ઈન્દ્રોના પૂજ્ય પરમાત્મા મહાવિદેહક્ષેત્રમાં બિરાજે છે. અનંત તીર્થંકરો થઈ ગયા. તેમણે જે દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય કહ્યા તેને જાણવા જોઈએ. અજ્ઞાની પોતાની કલ્પનાથી કરે છે તે છોડી દે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- છ કાયના જીવ જાણવા કે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય જાણવા?

ઉત્તર :- એ દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય-છકાયના જીવ જીવ છે તેની વર્તમાન પર્યાય મરણ-જીવન આદિ પર્યાય પલટે તે તેની પર્યાય છે. અમારો તેના જીવન-મરણ ઉપર કોઈ અધિકાર નથી. એવા જિનોકત, ભાષા એવી છે. ભગવાન પરમાત્મા પરમેશ્વર વીતરાગદેવે જે દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયરૂપ વસ્તુસ્વરૂપની, એવી વસ્તુ છે. યથાર્થ સમજપૂર્વક, યથાર્થ સમજપૂર્વક પહેલાં તેનું યથાર્થ જ્ઞાન કરવું જોઈએ. નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારની, નિર્વિકાર જ્ઞાયકમૂર્તિ આત્મા! કોઈ પરનું તો ત્રણજાકાળમાં કરતું નથી. પણ રાગનું પણ મારું કર્તવ્ય નથી. એવા નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારની સમ્યક્ પ્રતીતિનો, સર્વ પ્રકારે, સર્વ પ્રકારે ઉદમ કરવાયોગ્ય છે. પહેલાં એ કરવાલાયક છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં હોય, ત્યાગીમાં હોય પણ આ નક્કી કર્યા વગર તેને ધર્મની શરૂઆત થતી નથી. સમજાણું કાંઈ?

ત્યારપછી જ તે ચૈતન્યચમત્કારમાં વિશેષ લીનતાનો યથાર્થ ઉદમ થઈ શકે છે. હજી સમજણમાં પણ ઊંઘી ગડમથલ ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! આઠ આઠ વર્ષની બાલિકા આમ સમજીને સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે. સમજાણું કાંઈ? આત્મા છે ને? મગજ ચોખ્ખું થાય ને.... મગજ એટલે

શું? આ જડ મગજ! આ તો માટી છે. પોતાની જ્ઞાનની નજરમાં સ્પષ્ટતા, સ્પષ્ટતા, ચોખ્ખું થવું. જ્ઞાનની નજરમાં અંદર જ્ઞાનની નજરું, જ્ઞાનની વર્તમાન નજર પર્યાય તેમાં સ્પષ્ટતા, શુદ્ધતા દૃષ્ટિની આવવી જોઈએ. પર મારું કાર્ય નથી. આખી દુનિયા હોય (તોપણ) ઓહો! (તે)તેને કારણે હોય છે. મારું કિંચીત કાર્ય નહીં. સમજાણું કાંઈ?

મારામાં રાગાદિ થાય છે એ પણ પુણ્ય-પાપનું તત્ત્વ છે. એ પણ મારું કાર્ય નથી. અજીવનું નથી. પુણ્ય-પાપ વિકલ્પોમાં પણ મારું કાર્ય નથી. હું તો ચૈતન્યચમત્કાર માત્ર વસ્તુ છું. એવી પ્રથમમાં પ્રથમ સર્વ પ્રકારે પ્રયત્ન કરીને, ઉદમ કરીને સમ્યક્ પ્રતીતિ પ્રગટ કરવી જોઈએ. બરાબર છે? નથુલાલજી! આ કરવાનું છે હો! વ્યાપાર-બ્યાપાર કરવાની અહીં ના પાડે છે. બહારનું તો કરી શકતો નથી. પરિણામ કરી શકે છે. ભાવ કરી શકે છે. પુણ્ય-પાપનો શુભાશુભભાવ. પણ તેણે નિર્ણય કરવો જોઈએ કે શુભાશુભ પરિણામ પણ વિકાર છે. મારી ચીજ તેનાથી ભિન્ન છે. બહારથી તો ભિન્ન છે પણ પુણ્ય-પાપના રાગથી પણ મારી ચીજ ભિન્ન છે.

એવો ચૈતન્યચમત્કાર જ્ઞાયક પરમાત્મા પોતાનું નિજ સ્વરૂપ (છે.) આઠ વર્ષની બાલિકા પણ આવું સમ્યક્દર્શન પ્રગટ કરી શકે છે. કરે તો અનાદિકાળથી અગિયાર અંગ ભણી ગયો અને આટલી ક્રિયા કાંડ કર્યા, શરીરના ખંડ ખંડ કરે તોપણ ક્રોધ ન કરે એમાં શું છે? તેમાં આત્માનું શુદ્ધ કાર્ય છે જ નહીં. તો પહેલાં સર્વ પ્રકારે ઉદમ કરવાયોગ્ય છે. સમ્યક્દર્શન પ્રગટ કરવાનો પહેલો પ્રયત્ન છે. સમજાણું કાંઈ? એ વાત ચાલે છે. તેમાં પણ ધ્યાન કેવું હોય તે વાત ચાલે છે.

સમ્યક્દૃષ્ટિને ધ્યાન જો મોક્ષનું કારણ છે. સમ્યક્દૃષ્ટિને જો ધ્યાન મોક્ષનું કારણ છે. તે ધ્યાન પ્રગટ કરવાની વિધિ હવે કહેવામાં આવે છે. છે? સુમેરુમલજી! છે કે નહીં? આહાહા! અરે! પ્રભુ તારે તારું સત્ત્વનું કાર્ય કરવું છે કે નહીં? સત્ત્વનું હો! ઊંઘું તો અનાદિથી માન્યતામાં કરે છે. આહાહા! સુઝ પડતી નથી. સુઝ પડતી નથી. અંદર નજર ન મળે શું ચીજ છે. અને તે ચીજમાં શું હોય છે અને મારાથી પરમાં શું હોય છે અને પરનું કાર્ય પરથી કેવી રીતે થાય છે. એવી નજર જો પરથી ભિન્ન કામ ન કરે તેને પુણ્ય-પાપથી ભિન્ન મારી ચીજ છે એમ નજર કામ નહીં કરે. અને પુણ્ય-પાપથી ભિન્ન છે એવી દૃષ્ટિ ન હોય ત્યાં સુધી એવું ધ્યાન થઈ શકતું નથી. પર્યાય પર્યાયનો વિવેક કહે છે. પહેલાં સમ્યક્દર્શનરૂપી પર્યાય રાગથી પૃથક અને પૂર્ણ સ્વભાવથી એકત્વ. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી પૃથક પૂર્ણ સ્વભાવથી એકત્વ એવી પ્રતીતિ તે પ્રથમ સમ્યક્દર્શન છે. સમજાણું કાંઈ? પહેલામાં પહેલાં કર્તવ્ય કરવા યોગ્ય હોય તો તે છે.

મુમુક્ષુ :- કંઈ આપી શકાય તેવું ખરું....

ઉત્તર :- આ આપી શકાય છે ને. આ નથી.. એ સમજણ કરે તે આત્માને આપી શકાય છે. ખ્યાલ છે. બપોરે બાકી રહ્યા છે ને ચાર બોલ બાકી છે. કર્તા, કર્મ બે આવ્યા છે ને કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન, અધિકરણ ચાર (બોલ) બાકી છે ષટ્કારકના. આપી શકાય પોતાની પર્યાય પોતાને દાન આપી શકે. પરને આપી શકે નહીં ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં. શેઠ! શેઠીયા પૈસા નહીં આપે આમ કહેશો તો. કોણ આપે છે? રજકણ છે, જડ છે, જાવાવાળી ચીજ જાશે, આવવાવાળી ચીજ આવશે એમાં તારા અધિકારની વાત છે નહીં.

મુમુક્ષુ :- પોતાના કારણે ક્ષેત્રાંતર થાય છે.

ઉત્તર :- ક્ષેત્રાંતર થાય છે. લક્ષ્મી જાય છે તો તેને કારણે જાય છે. શેઠનો દાનનો ભાવ થયો માટે જાય છે? નિમિત્તનો અર્થ તેનો ઉત્પાદ થઈને ચાલી જાય છે તો નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. પણ મારે કારણે ત્યાં ગઈ (એમ માને) તો નિમિત્ત ન થયું (પોતે) કર્તા થયો. ભાઈ! બરાબર છે? આહાહા! અરેરે! આ મનુષ્ય દેહ અનંતકાળે માંડ માંડ મળ્યો, તેમાં સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ વીતરાગ પરમેશ્વર નવતત્ત્વ કહે છે. નવની વ્યાખ્યા ચાલે છે ને? નવતત્ત્વ નવમાં છે. એક બીજામાં ખીચડો નથી થતાં. ભેગા થઈ જતાં નથી.

જડ જડમાં છે. આત્મા આત્મામાં છે, રાગ રાગમાં છે, નિર્મળ પર્યાય પર્યાયમાં છે, ગુણ શક્તિરૂપ છે, વસ્તુ શક્તિવાન છે. સમજાણું કાંઈ? એવી વાત સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર વીતરાગ સિવાય ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં ક્યાંય હોતી નથી. સમજાણું કાંઈ? છ દ્રવ્ય, નવતત્ત્વ, પંચાસ્તિકાય છે ક્યાંય બીજા સ્થાનમાં? એ ચીજ એવી છે. એવું ભગવાને જાણ્યું અને એમ કહેવામાં આવ્યું. જુઓ! કાલ આવ્યું ને? આનો રસ ઉત્પન્ન થાય. આ જુઓને માહાત્મ્ય બતાવે છે કે નહીં? શેનો રસ ઉત્પન્ન થાય? ધૂળનો રસ જો છોડે... આ રાગનો રસ છે તેને પણ છોડી દેવો. પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ છે તે મેલ છે. તેનો પણ પ્રેમ ને રસ છોડીને જ્ઞાયકમૂર્તિ પ્રભુ છે તેનો રસ લે. તેની દષ્ટિ કર તો તને સમ્યક્ સત્યતાનો આદર થશે. નહીંતર અસત્યનો આદર છે અનાદિથી. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત ચૈતન્યપરિણતિ તે ખરેખર ધ્યાન છે. એ પહેલી લીટી. કાલ આવી હતી. તે ધ્યાન પ્રગટ કરવાની વિધિ હવે કહેવામાં આવે છે, આ વિધિ હવે બતાવે છે. ધ્યાન કેમ પ્રગટ (થાય) કોને કઈ રીતે થાય છે. સમ્યક્દષ્ટિને પણ ધ્યાન આત્મામાં સ્વ આલંબન એકાગ્રતા કેવી રીતે થાય છે, પરથી કેમ ખસે છે, એવી વાત બતાવે છે.

જ્યારે ખરેખર યોગી, યોગી એટલે આત્માના સ્વભાવમાં જોડાણ કરનાર. જોડાણ કહે છે, શું કહે છે? જોડાણ. આત્મા ચૈતન્યચમત્કાર જ્ઞાયક દ્રવ્યસ્વભાવ તેમાં જેની બુદ્ધિનું જોડાણ થયું છે તેને યોગી કહે છે. સમ્યક્દષ્ટિ પણ યોગી છે. ચારિત્રવંત વિશેષ યોગી છે. સમજાણું કાંઈ? અનાદિકાળથી દેહાદિ ક્રિયા અને વિકલ્પાદિ દયા, દાનના ભાવ તેમાં જે દષ્ટિ થઈ હતી તે અજ્ઞાનનો યોગ છે, મિથ્યાત્વનો યોગ સંબંધ છે.

એ યોગ છોડીને પોતાનો જ્ઞાયકભાવ ચૈતન્ય પૂર્ણ દ્રવ્યસ્વભાવ પૂર્ણનો સ્વીકાર નિમિત્તનો મારામાં અભાવ, રાગનો મારામાં અભાવ, અપૂર્ણ વર્તમાન પ્રગટ પર્યાય જેટલો હું નથી. હું પૂર્ણ જ્ઞાયક છું, શુદ્ધ ચૈતન્યચમત્કાર એવો પૂર્ણનો સ્વભાવનો સ્વીકાર. એવી દષ્ટિને સમ્યક્દર્શન કહે છે. એ સમ્યક્દષ્ટિને ધ્યાન કેમ થાય છે-તે યોગી છે. પોતાનામાં જોડાણ કરીને. જોડાણ સમજો છો? સંબંધ. જેટલો સંબંધ પરની સાથે હજી સમકિતદષ્ટિને હોય છે. પોતાની દષ્ટિ થઈ, સમ્યક્ભાવ થયું છતાં જ્ઞાનીને પણ પોતાની કમજોરીને લીધે થોડા પુણ્ય-પાપના સંબંધનું જોડાણ થાય છે.

હવે તેનાથી ખસીને પોતાનું ધ્યાન કરવાનું છે તેની વાત ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ? સંસારની વાત એક એની મા લાપસી બતાવે તો કેમ કરવી એમાં બાઈ કેટલું ધ્યાન આપે! આ લાપસી કહે છે ને? જુઓ ઘઉંને આમ કરવા, કરતાં કરતાં હલાવતાં રહેવું, આમ ગણ ન થઈ જાય નહીંતર (ગણમાંથી) સૂકો લોટ નીકળશે.

કોઈ આવા કડક વેવાઈ આવી જાય ને લાપસી-એલા આ શું? લોટ અંદર છે લોટ. ગદ્દા બની જાય ને. લાપસી બરાબર ન (હલાવે)આમ કરે તો ગદ્દા બની જાય અને ગદ્દામાં કાચો લોટ રહી જાય ઉપરથી શેકેલો દેખાય અને અંદરથી આવો. પણ ધ્યાન રાખે કે મારી મા કેમ બનાવે છે.

એમ ભગવાન કહે છે કે અમે કહીએ છીએ એમાં તારે ધ્યાન રાખવું જોઈએ. આત્માના ધ્યાનની લાપસી કેમ થાય છે લડુ. શેઠી! ત્યાં તો ન આવડે તો ઓલીને સાસુ ઠપકો આપે, તારી માએ આવું શીખવ્યું છે? આવું કાંઈ ભાન નથી? કરે કે નહીં? શેઠ! ગુલસ્થની દીકરી હોય તો કરે ઓલી સાસુ હોય એ. અહીં કાંઈ બધાય કામ કરનારા માણસ હોય છે? આવું શીખડાવ્યું છે?

અહીં ભગવાન કહે છે તારી ચીજ ક્યાં છે અને તારે ક્યાંથી ખસવાનું છે એ તને ખબર નથી? તારે શું કામ કરવું છે? તું શું શીખીને અહીંયા આવ્યા છો? જ્ઞાનચંદ્રજી! તો કહે છે કે પહેલાં આત્મા સમ્યક્ પ્રતીતિમાં લેવો જોઈએ કે, હું આ ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં-આ શરીરાદિ ચાલે છે તેની ક્રિયા થાય છે એ મારી નથી. હું અટકાવી શકતો નથી અને હું બનાવતો નથી. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ક્યારે?

ઉત્તર :- અત્યારે. ક્યારે શું વળી? એ શરીર, વાણી, મનની ક્રિયા અત્યારે ચાલે છે તો ચાલો અને અટકે તો અટકો મારા અધિકારની વાત છે નહીં. એ જડની પર્યાય છે. પછી પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ ઊઠે છે એ પણ મારી ચીજમાં કૃત્રિમ ઉપાધિ છે. અકૃત્રિમ ચિદાનંદ પૂર્ણાનંદ એ ભિન્ન છે. એવી દષ્ટિ કર્યા પછી સમ્યક્દર્શન થયું પછી તેને મોક્ષનું કારણ ધ્યાન કેમ ઉત્પન્ન થાય છે એની વાત કરે છે.

જ્યારે ખરેખર યોગી, ધર્મી દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો વિપાક, લ્યો! અંદર આત્મા ઉપર દર્શનમોહનીયના જડના રજકણ પડયા છે. જેને સમજણ છે ને તેને એવું હોય જ છે કે મારી પાસે દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો વિપાક. દર્શન એટલે મિથ્યાત્વમોહનીયના પરમાણુ છે જડ અને ચારિત્રમોહનીયમાં અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન આદિ રજકણની પર્યાયને ચારિત્રમોહ કહે છે. જડની દશા.

એ વિપાક પુદ્ગલકર્મ હોવાથી, જુઓ! શું કહે છે? મારે હવે પરથી લક્ષ છોડવું છે. અને પોતામાં જે લક્ષ કર્યું હતું કે આત્મા જ્ઞાયકમૂર્તિ છે તેમાં વિશેષ લીન થવું છે. તો તેને દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ એ બે કર્મ અંદર છે તેનો વિપાક પુદ્ગલકર્મ હોવાથી એ જડ છે, અજીવ છે. તે વિપાકને (પોતાથી ભિન્ન એવા અચેતન) કર્મોમાં સમેટી દઈને, તેનો શું અર્થ કહે છે. જરા! આત્મા વર્તમાન પર્યાયમાં પોતાનું ધ્યાન કરવામાં જ્યારે પ્રયત્નવાન થાય છે તો પહેલાં દષ્ટિમાં તો આત્મા છે કે જ્ઞાયકમૂર્તિ છે. પણ પછી વિશેષ લીનતા થાય છે ત્યારે અંદર જે કર્મ છે તેનો પાક જડમાં આવે છે.

એ જડની પર્યાય જડમાં રાખી દ્યે. તેનો અર્થ કે વિપાકનું લક્ષ છોડી દ્યે. હેં? લક્ષને હટાવી દ્યે. લક્ષને હટાવી દ્યે તેનો અર્થ કે કર્મનો પાક જડમાં આવ્યો તેમાં રાખી દીધો. પોતાનું લક્ષ ત્યાંથી છોડી દીધું. સમજાણું કાંઈ? આ સમજ્યા વિના ધ્યાન કરીએ છીએ (એમ કહે) મૂઠ થઈ જાઈશ. હજી દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય શું છે? વસ્તુ કેવી છે (તેના ખ્યાલ વિના) ધ્યાન શું કરે? બાવળ જેવો થઈ જાઈશ. બાવળ સમજ્યા? બબુલ. કાંટા જેવા. અજ્ઞાનનો કાંટો મિથ્યાત્વનો કાંટો તો અંદર પડ્યો છે.

એવી દષ્ટિ થયા પછી પોતામાં સ્વરૂપની પૂર્ણ સ્થિરતા છે નહીં એવો સમ્યક્દષ્ટિને ખ્યાલ છે. તો પોતાનામાં એકાકાર થવાને કારણે કર્મનો જે પાક આવ્યો તે કર્મમાં રાખી દીધો. રાખી દીધાનો અર્થ તેનું લક્ષ છોડી દીધું.

મુમુક્ષુ :- દર્શનમોહનીય હવે ત્યાં છે?

ઉત્તર :- એ દર્શનમોહનીય ક્ષયોપશમ સમકિત છે તેને છે તો ખરાને? થોડો છે ને થોડો બરાબર છે. અમારા ખ્યાલમાં હતું. તમારી.... ક્ષયોપશમ સમકિત છે ને? દર્શનમોહના રજકણ ઉદયમાં આવે છે તો તેના વિપાક ઉપરથી લક્ષ છોડી દે. સમજાણું કાંઈ? કેમકે પોતામાં લક્ષ લીન કરવું છે. દષ્ટિ થઈ છે, ભાન છે કે હું જ્ઞાતા છું, શુદ્ધ છું. મારી કોઈ ચીજ જગતમાં બીજી છે જ નહીં. પણ સ્વરૂપમાં અસ્થિરતા (છે.) ચારિત્રનો દોષ જ્ઞાનીને પણ છે. સમજાણું કાંઈ? ચોથે ગુણસ્થાને તેના પ્રમાણમાં આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાનનો ભાવ થાય છે. ભોગનો ભાવ, લડાઈનો ભાવ એ થાય છે. એ ચારિત્રનો દોષ છે. સમ્યક્દર્શનમાં દોષ નથી. પંચમ ગુણસ્થાનમાં સ્વરૂપનું ખૂબ લક્ષ કર્યું છે. તો તેમાં બાર વ્રતનો વિકલ્પ આવે છે, આર્તધ્યાન થાય છે, રૌદ્રધ્યાન પણ થાય છે. પંચમ ગુણસ્થાનના શ્રાવક સાચા ભાનવાળા હોં! અને વ્યાપાર ધંધા અબજોના ભાવ થાય છે, ભાવ. તે ભાવનો અંદરમાં વિવેક પણ છે કે આ મારી ચીજમાં નથી આ તો વિકાર છે. એટલે વિકાર ઘણો મંદ થઈ ગયો છે. મારા સ્વભાવમાં નથી એવી દષ્ટિ થવાથી વિકાર બહુ જ મંદ થઈ ગયા છે. સમજાણું કાંઈ?

અને મુનિ થઈને છઠ્ઠે ગુણસ્થાને નગ્ન દિગમ્બર હોય અને પોતાના સ્વરૂપમાં ત્રણ કષાયના અભાવ હોય તેના પણ થોડા ધ્યાનની વિધિ કલેશે. બધાની ધ્યાનની વિધિ છે. તેને પણ હજી જરા ચારિત્રમોહનીયનો ઉદય, દર્શનમોહનીયનો ઉદય અંદર છે. કેમકે જો ન હોય તો પરમાં લક્ષ જેટલી અસ્થિરતા છે તેનું નિમિત્ત અંદર છે કે નહીં? જો અસ્થિરતા ન હોય તો તો કેવળજ્ઞાન થઈ જાય. સમ્યક્દર્શન થયું તો તરત જ કેવળજ્ઞાન થઈ જાય. તો પોતાનામાં જે રાગ-દ્રેષની અસ્થિરતા છે તેનો અંદર ઉદય પણ વિપાક તેનું લક્ષ કરવાની ચીજ છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- દર્શનમોહ.....

ઉત્તર :- કીધું ને પહેલાં? ચોથો કીધું હવે. છઠ્ઠે ચારિત્રમોહ-સમકિતમોહનીયનો ઉદય છે ને જરી? તેમાં દર્શનમોહનીયનો ઉદય છે. ક્ષાયિક નથી ને! એ તો પહેલાં કહ્યું. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

કહે છે કે તે વિપાકને (પોતાથી ભિન્ન એવાં અચેતન) કર્મોમાં સમેટી દઈને, કેમ? કે કર્મ કેવા છે? કે પુદ્ગલકર્મ છે. મારી ચીજમાં છે નહીં. મારી ચીજમાં તો હવે આનંદનો પાક થવાનો છે. સમજાણું કાંઈ? કર્મોના પાક તરફથી લક્ષ (છોડીને) તેને કેમ ખ્યાલ આવ્યો? પણ તેને ખ્યાલ છે કે મારા સ્વરૂપમાં હું પૂર્ણ સ્થિર નથી તો (તેનું) કારણ શું? કે મારી પરિણતિ પરલક્ષે જાય છે. સમ્યક્દષ્ટિની પણ પરલક્ષે હોં! પરથી નહીં. પરથી નથી થતી પણ પરલક્ષે જાય છે. એટલો હું મારા લક્ષથી ચ્યૂત થાઉં છું. દષ્ટિથી (ચ્યૂત) નહીં. દષ્ટિ સમ્યક્, સમ્યક્દષ્ટિ સાચો છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ભાવ છે. ચારિત્રમાં દોષ છે કે નહીં? ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે,

મુમુક્ષુ :- રાગ....

ઉત્તર :- એ પણ રાગ છે. રાગ છે તો લક્ષ પર ઉપર છે એવો નિર્ણય કર્યો છે બસ એટલું, એ નહીં. રાગ જાણે પછી વાત છે. હજી તો છે તેની સિદ્ધિ કરે છે. આ લક્ષ હટાવે તો કેમ હટાવે છે કે પહેલાં તેનું લક્ષ પર ઉપર છે. એટલી સિદ્ધિ કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

આત્મા જ્ઞાયક ચૈતન્યમૂર્તિ શુદ્ધ ધ્રુવ પરમાત્માએ જેવો જોયો એવો પ્રતીતમાં આવ્યો છે. પછી મારામાં હજી અસ્થિરતા છે. સમ્યગ્દષ્ટિ જાણે છે કે રાગ આવે છે. પુણ્ય-પાપના, પાપના ભાવ, વિષયના ભાવ, રાગના ભાવ આવે છે. તો અસ્થિરતા છે તો તેનું લક્ષ બીજી ચીજ છે. એ કારણે મારામાં મારા કારણે રાગ-દ્રેષની અસ્થિરતા છે. તેમાં લક્ષ પર છે. તો તે વિપાક જે છે તે જડ છે. તેનાથી છે એમ પહેલાં નક્કી કર્યું.

એ તો પહેલાં નક્કી કર્યું છે. કર્મ નિમિત્ત છે. મારું લક્ષ જાય છે. એટલી મારી અશુદ્ધ પરિણતિ મારાથી ઉત્પન્ન થઈ છે. મારા દ્રવ્ય સ્વભાવમાં નથી. પહેલાં એવો નિર્ણય કર્યો છે. પછી હવે તે લક્ષ છોડે છે. આ તો સમેટી દઈને, (એમ) આવ્યું ને. સમેટી દઈને એમ કેમ કહ્યું? કે તેના લક્ષમાં હતું કે મારામાં આ રાગ-દ્રેષ છે એટલું પરમાં લક્ષ છે. તો પર ચીજ કર્મનો વિપાક છે. એ વિપાકને વિપાકમાં રાખી દીધો. પોતાનું લક્ષ ત્યાંથી છોડી દીધું.

હવે કહે છે જુઓ! તદનુસાર પરિણતિથી ઉપયોગને વ્યાવૃત્ત કરીને, હવે જુઓ! તે શબ્દ હવે આવ્યો. વિપાકથી લક્ષ છૂટ્યું. તેનો અર્થ એ થયો કે વિપાકને અનુસાર તદનુસાર પરિણતિ જે વિકારની હતી તે ઉપયોગને વ્યાવૃત્ત કરીને, ઉપયોગને ત્યાંથી ખસેડી લીધો. આ તો વિધિ કહે છે કે નહીં? આહાહા! સમજાણું કાંઈ? અહીં તો પહેલાં એ સિદ્ધ કર્યું કે જ્ઞાની થયો સમ્યગ્દષ્ટિ થયો, ક્ષાયિકસમ્યગ્દષ્ટિ. ભરત ચક્રવર્તી ક્ષાયિક સમકિતી છત્રું હજાર સ્ત્રીઓમાં રહ્યો. શ્રેણીક રાજા (પણ) ક્ષાયિક સમકિતી. હજારો રાણી, રાજ્ય મોટું, હો. પણ એ ક્રિયા મારી નથી. હું લાવ્યો નથી અને હું તેમાં છું નહીં. અને મારામાં અસ્થિરતા આવે છે તે મારા સ્વભાવમાં છે નહીં. પણ અસ્થિરતા છે તેનું લક્ષ એક વિપાક કર્મ છે અંદરમાં.

હવે જ્યારે આત્મા ધ્યાન કરે છે ત્યારે અંદરમાં શું કરે છે કે તેનો વિપાક વિપાકમાં નાખી દીધો. તેનો અર્થ એ કે તેનું લક્ષ હતું તે છોડી દીધું. તો લક્ષ છોડી દીધુંનો અર્થ શું થયો કે તદનુસાર પરિણતિ, જે વિપાકના લક્ષથી પોતામાં રાગ-દ્રેષની પરિણતિ થતી હતી તેવા ઉપયોગને વ્યાવૃત્ત કરીને, એવો ઉપયોગ દૂર કર્યો. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

આ તો આત્માની લક્ષ્મી, પૈસા કેમ પેદા થાય છે તેની વાત છે. નથુલાલજી! આત્માની લક્ષ્મી હો! આ ધૂળની નહીં. પ્રેમચંદ્રજી! શું પેદા થાય છે? તમારે પૈસા પેદા થાય છે? પૈસા ક્યાં તમારી પાસે આવ્યા છે? પૈસા તો ત્યાં ગ્વાલીયરમાં રહી ગયા. મમતા કરે છે. જ્ઞાન કરે છે, લક્ષ કરે છે કે તે છે.

અહીંયાં કહે છે. બહુ સરસ વાત કરી છે. આહા! અને બધું સિદ્ધ કરતાં જાય છે કે પોતાની દષ્ટિ પોતાના ચૈતન્ય ઉપર પહેલાં સમ્યક્ થઈ છે. અને પુણ્ય-પાપના ભાવ પણ મારામાં છે. અને લક્ષ કરવાની ચીજ પણ અંદર કર્મ છે. એટલાની પ્રતીત બધું છે. અજીવની પ્રતીત છે. વિપાક, મારામાં પુણ્ય-પાપ થાય છે અસ્થિરતા. અશુદ્ધ ઉપયોગની પ્રતીત છે કે છે. અને મારો સ્વભાવ ભિન્ન છે એવી પણ દષ્ટિ થઈ છે.

અને એવી પણ પ્રતીત થઈ ગઈ છે. સમજાણું કાંઈ? હવે તેને દશામાં કેમ ખસે છે ઉપયોગ. પોતાના પરિણામ જે અસ્થિર છે રાગ-દ્રેષ, વિપાક જે કર્મ લક્ષ કરતાં હતા (તેનો) ખ્યાલ તો હતો કે મારામાં અશુદ્ધ પરિણાતિ રાગ-દ્રેષ છે તો તે પોતાના લક્ષથી ઉત્પન્ન નથી થતી. કમજોરીથી પરલક્ષથી ઉત્પન્ન થાય છે. તો પરલક્ષ તેમાં રાખી દીધું. વિપાક વિપાકમાં. એ અજીવ મારામાં નથી. તો તેનું લક્ષ કરવાની જે ચીજ હતી તે પરમાં નાખી દીધી તો તેનાથી લક્ષ છૂટી ગયું.

તો લક્ષ છૂટવાથી શું થયું? તદ્દનુસાર પરિણાતિથી, કર્મના લક્ષ અનુસાર જે રાગ-દ્રેષ, પુણ્ય-પાપનો ઉપયોગ હતો, જ્ઞાનીને હોં! એ ઉપયોગને વ્યાવૃત્ત કરીને, સમજાણું કાંઈ? વ્યાવૃત્ત-દૂર કરીને. દૂર કરીને નો અર્થ સમજાવવો કેવી રીતે? એ લક્ષ છોડ્યું તો પોતાના જ્ઞાયકભાવમાં લક્ષ કર્યું તો લક્ષને અનુસાર જે પુણ્ય-પાપના પરિણામ હતા તે રોકાઈ ગયા. તેને વ્યાવૃત્ત કરીને, એમ કહેવામાં આવ્યું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? પોતાનો નિજ વ્યાપાર કેમ કરવો તેની વાત ચાલે છે. નિજનું કાર્ય કેમ કરવું તેની વાત ચાલે છે. આહાહા! લક્ષ છોડ. તારી દષ્ટિનું જેમાં લક્ષ થયું છે તેમાં હવે સ્થિરતાનું લક્ષ કર તો પરનું લક્ષ છૂટી જશે. લક્ષ છોડવું એ વ્યવહારથી કહ્યું છે.

પોતાનામાં સ્થિર થાય છે ત્યારે પુણ્ય-પાપના પરિણામ કર્મના લક્ષ અનુસાર થતાં હતા તે વ્યાવૃત્ત થઈ ગયા. છૂટી ગયા-છૂટી ગયાનો અર્થ એ કે ઉત્પન્ન થયા નહીં. આહાહા! આ વાત સાધારણ જનતાને ભાન ન મળે.

મુમુક્ષુ :- એ તો ખાસ ચીજ છે.

ઉત્તર :- એ તો ખાસ ચીજ છે. અમારા શેઠી એમ કહે છે. લ્યો! એ તો ખાસ ચીજ છે. જે ચીજ પોતાનું કાર્ય કરવામાં સફળતા પ્રાપ્ત થાય તે આ વિધિ છે. આહાહા! વિધિની ખબર નથી, વસ્તુની ખબર નથી, દ્રવ્યગુણપર્યાયિની ખબર નથી અને ધર્મ કરવો. અનાદિકાળથી તેણે આવો કાળ ગુમાવ્યો. ચોર્યાસીના અવતાર કરી કરી કરીને નિગોદ નિગોદ નિગોદ. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, તદ્દનુસાર, તદ્દનુસાર શું? કર્મનો વિપાક વિપાકમાં નાખી દીધો હતો. એનો અર્થ એ કે તે અનુસાર પોતાની કમજોરીથી પુણ્ય-પાપના પરિણામ ઉપયોગ જે હતો તે વિપાકને અનુરૂપ, વિપાક હતો તેને અનુરૂપ. વિપાક તો નિમિત્ત છે. અહીં નૈમિત્તિક અનુરૂપ પરિણમવામાંથી ઉપયોગને નિવર્તાવીને, એ વ્યવહારથી વાત કરી છે. પણ તેનો અર્થ જ્ઞાયક સ્વભાવ પૂર્ણ સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ છે તે તરફ પોતાની સ્થિરતા જામી ગઈ તો લક્ષ પરથી છૂટ્યું, અને તદ્દનુસાર વ્યાપ્ત પરિણામ હતા તેનાથી નિવૃત્ત થઈ ગયો, એમ કહેવામાં આવ્યું. સમજાણું કાંઈ? આ ક્રિયા નિર્જરાનું કારણ ને ધ્યાન આ ક્રિયા મોક્ષનું કારણ છે. બાકી ધૂળની દેહની ક્રિયા અને અંદર દયા, દાનનો કોમળ ભાવ ને, હેં?

મુમુક્ષુ :- ધ્યાન કરનારા ગીરનારમાં ઘણા જોયા છે.

ઉત્તર :- એ યોગી ધૂળનાય યોગી નથી. વસ્તુના ભાન વિના યોગી કોને કહેવા? દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાય શું છે તે તો તેને ખબર પણ નથી. દ્રવ્ય કોને કહે છે, ગુણ કોને કહે છે, પર્યાયનો કાળ કેટલો છે. એક સમયમાં પર્યાય કેટલો છે, કાળ કેટલો છે એ તો ખબર પણ નથી. કોનું ધ્યાન કરે? યોગી કેવા? ભોગી છે, અજ્ઞાનના.

સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

આ તો ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવા છતાં સમ્યક્દષ્ટિ ધ્યાન કરે છે તેની વિધિ છે. આહાહા! અરે! આ તો વાત ભાઈ! જેને ભૂખ લાગી હોય ને એમાં આમ માખણના શું કીધા તમારે? જાંબુ. આ શેઠને ઘરે નહોતા? હા, એ. દાંત પણ ન હોય ને આમ ચાવી જાય, સમજ્યા? વીસ વર્ષનો જુવાન હોય અને ભૂખ લાગી હોય આમ બરાબર! અને એમાં જ્યાં આ માવાના જાંબુ આવે! ચાવવા ન પડે. ખૂબ તરસ લાગી હોય એવી તરસ કે ગળું સુકાતું હોય એમાં મોસંબીનું પાણી અને તેમાં બરફ નાખે. પણ ક્યાંથી જિજ્ઞાસા કેવી તેની તૃપ્તિ થાય છે એ વાત કહે છે. બસ. જિજ્ઞાસા તેમાં ક્યાં લાગી છે એ વાત છે. એમ આત્માની જિજ્ઞાસા લાગવી જોઈએ.

અરેરે! અનાદિકાળની મારી ભૂખ મટાળવાનો રસ્તો આ છે. તરસ મટાળવાનો રસ્તો આ છે. સમાજને ગળે વળગાળી દીધો. સમાજનું થોડું કામ હોય ને? ધૂળમાંય નહીં થાય. એ તો તેની પર્યાયથી થશે તો કરશે. તારાથી શું થશે? ઘર આ. અનંતગુણનો સમાજ એ આત્મા. આત્માને ક્યો સમાજ હતો? પરની સાથે તો કોઈ સંબંધ છે નહીં. આગળ આવશે. ઓલામાં આવશે બપોરે. બપોરે છે ને?

આ પરમાણુ સાથે છે તેની સાથે કાંઈ સંબંધ છે નહીં. કાંઈ સંબંધ છે નહીં. તેની પર્યાયના કાળમાં પર્યાય ચાલી કર્તૃત્વના કાળમાં. પરમાણુ કર્તા છે. એ પર્યાય કાર્ય છે. પરમાણુનું કાર્ય છે. પરમાણુમાં પણ કર્તા નામનો ગુણ છે. એ કર્તા ગુણથી પર્યાયનો ઉત્પાદ પરમાણુમાં પોતાથી થાય છે. આત્માથી બિલકુલ કિંચીત નહીં. આવું તો પહેલાં અનુભવમાં દષ્ટિ સમ્યક્ ઉપર કરી છે. સમજાણું કાંઈ? આઠ વર્ષની બાલિકા સમકિતી હોય જ્યારે ધ્યાન કરવા માંડે તે પણ.

મુમુક્ષુ :- રાજકુંવરીની વાત કરો છો?

ઉત્તર :- રાજ ચક્રવર્તીની દીકરી. ગરીબની દીકરી તો હોય તેમાં નવાઈ ક્યાં છે? પણ આ તો ચક્રવર્તીની દીકરી છે મહા. એ પણ ધ્યાન કરી શકે. સમ્યક્દર્શન પામી શકીને. ગરીબને તો શું? ગરીબ કોને કહેવા? બહારના અલ્પ સાધન હોય તો ગરીબ અને વિશેષ સાધન હોય તો તવંગર. એ સાધન આત્મામાં છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- કેમ કે ચક્રવર્તીની દીકરી હોય તે તો બધું કરી શકે.

ઉત્તર :- કરી શકે. સાધન ઘણું હોય ને એટલે એમ. હા કર્યો હતો ને. જેઠાભાઈ આવ્યા હતા. જેઠાલાલ નહોતા પહેલાં? દેરાવાસી હતા ખેડાવાળા. પહેલું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું તો તેને એવું લાગ્યું-એવું લાગ્યું કે આ શું કહે છે? આ કાંઈ જૈનધર્મની તો આમાં કાંઈ વાત જ આવતી નથી. એક જેઠાલાલભાઈ ખેડાના, કરતાં કરતાં કરતાં કરતાં કરતાં સાંભળતાં સાંભળતાં સાંભળતાં હવે તો એવી લાગી ગઈ છે. એમના સાધુને એમણે સંકડો પ્રશ્ન કરેલાં સંકડો હોં! કોઈ જવાબ આપે છે? કાંઈ મળ્યું નહીં. મારું તત્ત્વ તો આ છે. એક ખેડાવાળા પાઘડી બાંધીને આવે છે ને? જેઠાલાલ! ઓડીટર હતા. ક્યાં છે હમણાં? મુંબઈ. હવે તો પાકી (શ્રદ્ધા). બધી ક્રિયા કરતાં હોં! ઉના પાણી પીએ ને એક ટાણા ખાય ને એવી બધી ક્રિયા બહુ કરતાં હતાં. બહુ બહુ....

હવે ક્રિયા કેવી તારી! જડની ક્રિયા અહીંયાં ક્યાં છે. જડમાં જડની પર્યાય થાય છે એમાં તે શું કર્યું! ઉના પાણી પીધા તે પાણી તો જડની પરની પર્યાય છે. વિકલ્પ ઊઠે છે એ પણ રાગ છે. પોતાના સ્વભાવમાં નથી એવી દષ્ટિ કર્યા વગર ક્યારેય સત્યનો સ્વીકાર આવતો નથી અસત્યનો નાશ થતો નથી. સત્ય તો એ છે. સમજાણું કાંઈ? પરમજ્ઞાયક સત્ પરમાત્મા પોતાનો નિજ આનંદકંઠ જ્ઞાયક તેના સત્નો આદર એ જ પહેલાં સત્નો આદર છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! અંતરમાં જ્યાં સુધી માહાત્મ્ય ન આવે ત્યાં સુધી એ ચીજ શું છે એની મહત્તા લાગતી નથી. બહારની-બહારની-બહારની (મહિમા).

અહીં તો કહે છે સમ્યક્ષ્ટિ બાળક, સમજાણું કાંઈ? જ્યારે સવિકલ્પમાંથી નિર્વિકલ્પ ધ્યાન કરે છે, એ ઉપાય છે. તરીકાનો અર્થ શું? ઉપાય. સમજાણું કાંઈ? એવું છે. ભગવાન! હેં? વિધિ કીધી. જુઓ! થવાની વિધિ કહેવામાં આવે છે. ઓહો! તે વિપાકને અનુરૂપ, ક્યો વિપાક? તે કર્મનો. એ નિમિત્ત. એ અનુકૂળ છે. મારા પુણ્ય-પાપની અસ્થિરતામાં કર્મનો વિપાક અનુકૂળ છે. અને અનુકૂળને નિમિત્ત કહે છે. અને તેને અનુસાર પોતાનું લક્ષ કરીને જેટલી પરિણતિ છે તેને અનુરૂપ કહે છે. પોતાના સ્વભાવને અનુરૂપ ન થયો. સમ્યક્ષ્ટિને પણ પોતાના સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ, જ્ઞાન થયું, સંસાર ઓછો થઈ ગયો, અલ્પ સંસાર રહ્યો. પણ જ્ઞાનીને જેટલો પુણ્ય-પાપનો ભાવ થાય છે તે સ્વભાવને અનુરૂપ નહીં. એટલા પરિણામ નિમિત્તને અનુરૂપ છે. કર્મનો પાક છે તે નિમિત્ત. નિમિત્તનો અર્થ અનુકૂળ-અનુકૂળ. અને આ પરિણામ થયા તે અનુરૂપ. નિમિત્તને અનુરૂપ પુણ્ય, પાપ, દયા, દાન, કામ, ક્રોધ, વિકાર પરિણામ થયા. મારા સ્વભાવને અનુરૂપ નથી એમ જ્ઞાની જાણે છે. સમજાણું કાંઈ?

પરિણામ થયા હોં! કરવું ફરવું એ વાત અહીં છે નહીં પરની. તે વિપાકને અનુરૂપ, અનુરૂપ કેમ કહ્યું કે મારા અસ્થિરતાના પરિણામ તેને અનુકૂળ તો કર્મના વિપાક જડ છે એ નિમિત્ત અનુકૂળ છે. એ પુણ્ય-પાપના પરિણામને મારો સ્વભાવ અનુકૂળ નહીં. કે સ્વભાવના આશ્રયથી ક્યારેય વિકાર ઉત્પન્ન થતો નથી. સમજાણું કાંઈ? ઓહો! નિમિત્ત-નૈમિત્તિક સંબંધ સિદ્ધ કર્યો. હું જ્ઞાન ચૈતન્ય જ્ઞાયક છું. મારી ક્રિયા બીજી નથી. એવું ભાન હોવા છતાં પોતાની પર્યાયમાં કમજોરીથી કર્મના પાકને અનુકૂળ નિમિત્ત અને પોતાની પરિણતિ વિકારની અનુરૂપ નિમિત્તને અનુરૂપ છે. એવી નૈમિત્તિક પર્યાય કર્મનો વિકાર નિમિત્ત એવા બે સંબંધ હતા તે હવે જ્ઞાનીઓ સંબંધને તોડે છે અને સ્વભાવને સાથે જોડે છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- આવો જ્ઞાન-દર્શનરૂપ મહાત્મા તેને નજરે ન દેખે!

ઉત્તર :- નજરે દેખે શું ધૂળ થાય? મહાત્મા તો પોતે અંદર છે તેને દેખે તો થાય. સાકરનો સ્વાદ કોઈ ખાતો હોય તેને જોવાથી તેને સ્વાદ આવે?

મુમુક્ષુ :- મન તો થાય.

ઉત્તર :- મન થાય તે જુદી વાત વળી! સ્વાદ નથી આવતો. સાકર કોઈ ખાતું હોય તો બીજો તેને જુએ તો તેને સાકરનો સ્વાદ આવે? હું જ્ઞાયક પૂર્ણ છું. મારી પર્યાયમાં નિર્મળતા પણ ઉત્પન્ન થઈ છે સંવર, નિર્જરા. મલિન પર્યાય પણ હજી આશ્રવ, પુણ્ય-પાપની છે, તે પરિણામમાં લક્ષવાન ચીજો કર્મનો પાક પણ છે, અજીવ પણ છે. આટલું આટલું સિદ્ધ કર્યા પછી તેને નવતત્ત્વમાંથી આત્મા નિરાળો કરીને પ્રતીત કર્યો છે.

જેને કર્મ પણ નહીં, પાપ શું, વિકાર શું, નિર્મળ શું, પર્યાય શું, સ્વભાવ શું. ફેરવવું તેનો અર્થ એ કે પોતાનામાં લગાવવું છે. તેને પરથી પાછો ફર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? ફરવું એ નાસ્તિથી કથન છે. કથનની પદ્ધત્તિને સમજાવવી તો પડે ને? વિધિ બતાવવી છે ને?

મુમુક્ષુ :- આમાં તો મગજ ચક્કર ખાય એવું છે.

ઉત્તર :- ચક્કર ખાય ત્યારે અંદર ગરે છે. એમ છે. ભાન કે દિ' કર્યું છે. ભાઈ! બાપા! એમ ને એમ હેરાન થઈ ને મરી ગયો છે. કાંઈ કર્યું નથી કાંઈ ફેરો થઈને હાડ હાલ્યા જાય છે. સમજાણું કાંઈ? કાંઈ કોઈ કોર્ટને પગથિયે ચડ્યો નહીં અને રીપોર્ટ કોની પાસે લખાવવો. શેઠી! કોર્ટે કદી ચડ્યો નહીં અને નવા નવા કૃષિકાર છે. મારે અરજી આપવી છે. કોણ લખશે? કોણ લેશે? ચા-પાણી કેટલા, ખબર નહીં. મુંઝાય. મુંઝાય. વળી કોઈ કહે જુઓ આ માણસ બેઠો તેની પાસે રીપોર્ટ લખાવો. આઠ આના, બાર આના. અત્યારે તો વધારે લેતાં હશે. પહેલાં તો આઠ આના, બાર આના હતાં. તને લખતાં ન આવડે, એમ કોર્ટમાં લખવું જોઈએ. ઘણા નામ હોય ને! અન્નદાતા! ભાષા હશે કોઈ એની. અમારે ઓલા લાયકાત સરકારને આપે ને? લાયકાત સરકારને આપે. સમશેરબહાદુર! નકામી જાય!

અમારે ત્યાં વડોદરા નજીક ખરું ને, પાલેજથી. પાલેજથી અઢાર કોસી છે. સમશેરબહાદુર. ફલાણા-ફલાણા. એવું હોય તો ઓલો રીપોર્ટ વાંચે. નહીંતર તો વાંચે પણ નહીં. રીપોર્ટ કહેવાય ને? શું કહેવાય? કાયદેસર! ઓલો કણબી બિચારો કૃષિકાર ભાન પણ ન હોય. કોણ કેમ લખી દેયે છે. તેને પાન-પટ્ટી આપવી પડે છે. ખબર પણ નથી. પાંચ રૂપિયા આપવા કે આઠ આના આપવા. રીપોર્ટને પાછો સરકાર પાસે રીપોર્ટ.

અહીં હજી રીપોર્ટ કોની પાસે લખાવવો ને કોની પાસે સાંભળવો એ પણ ખબર નથી. સમજાણું કાંઈ? કેવી ચીજ યથાર્થ ભગવાનઆત્મા પાસે દલીલ થઈ જાય. એવી દલીલ કેમ કોણ સંજળાવે છે. કોની પાસે સાંભળવી અને શું સાંભળવું તેની ખબર નથી. અને ભગવાનઆત્મા પાસે જાવું છે અને ધર્મ કરવો છે. પહેલાં તો ધ્રુજ ઉઠે છે. હવે ઘરનો શું? એક હોય તો છે ને? અહીં તો અંતરના ઘરની કરવી છે. એ તો દાખલો હતો. બધાને આત્માનું કરવું છે. જેને કરવું હોય તેની વાત છે. તેમાં તો હવે લૌકિકની વાત છે. આ તો હજી દષ્ટાંત આપ્યું. સિદ્ધાંત! આહાહા!

આઠ વર્ષની કન્યા પણ, ઓલો! હું તો પરમ પરમાત્મસ્વરૂપ વર્તમાનમાં છું. વર્તમાન મારી પર્યાયમાં અંદર શક્તિમાં પરમાત્મા ન હોય તો પરમાત્મા બહાર ક્યાંથી આવશે? સમજાણું કાંઈ? નિમિત્તમાં હું નથી, સંયોગમાં નથી, રાગમાં નથી, અલ્પજ્ઞમાં નથી. વર્તમાન અલ્પજ્ઞ પર્યાયમાં હું નથી. મારું સ્વરૂપ એકલું ચિદ્ધન એવા પૂર્ણસ્વભાવનો જ્યાં સ્વીકાર થયો ત્યાં બધી દષ્ટિ ઊડી ગઈ. પરનો કર્તા છું ને રાગ મારું કાર્ય છે એનાથી મને લાભ છે એવી બધી દષ્ટિ ઊડી ગઈ. એવા સ્વભાવની દષ્ટિ થઈ તેમાં હવે લીનતાની મોક્ષની ક્રિયા કેમ વિશેષ કરવી તેની વાત ચાલે છે.

કોઈ કહે કે ભઈ આવા દાન ને કેટલી તપસ્યા ને કેટલા વ્રત કરવા? શું વ્રત, તપ કરે? એ તો બધા વિકલ્પ છે. આ કરવું તેની વાત ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ? એ તપ, તેનું નામ સાચું વ્રત. જ્ઞાયક ચૈતન્યમાં લક્ષ બાંધીને દષ્ટિ થઈ છે અને જોટલી પુણ્ય-પાપના વિકલ્પની રાગની અસ્થિરતા હતી તે પરનો વિપાક છે એમ

લક્ષમાં હતું. લક્ષ હટાવી લીધું અને સ્વરૂપમાં સ્થિરતા થઈ એ જ વ્રત અને એ જ તપ, એ જ નિર્જરા, એ જ ધ્યાન, એ જ મોક્ષનો ઉપાય. બાકી બધા (થોથા છે.) ન્યાલચંદજી! સાગરમાં આ વાત છે? કરતા હો! ના ન પાડી.

વીતરાગની વાત વીતરાગમાં હોય બીજામાં હોતી નથી. ઓહોહો! એક ગાથામાં કેટલી વાત! અમૃતચંદ્રઆચાર્ય! મહામુનિ! છદ્ધા ગુણસ્થાનમાં જૂલતાં હતાં. વાણી નીકળી ગઈ વાણીને કારણે. અમે કર્તા નથી હો પ્રભુ! એ વાણી અમે બનાવી નથી. એવી વાણી નીકળી ગઈ! અમે કર્તા નથી તો અમારાથી કેમ નીકળી જાય. જે વિકલ્પ આવ્યો છે એ પણ અમારા પુણ્યાન્નવ છે. તેનાથી પણ ખસીને અંદર કેવો પ્રયત્ન કરવો એ વાત કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

પછી તે વિપાકને અનુરૂપ, આ અનુરૂપની વ્યાખ્યા છે હોં! અનુરૂપ કેમ કહ્યું? કે કર્મના વિપાકને અનુકૂળ કહ્યું. અનુકૂળ કહો કે નિમિત્ત કહો. અને નિમિત્તને અનુરૂપ વિકાર. કાંઈ સ્વભાવને અનુરૂપ વિકાર છે? વિકાર કાંઈ આત્માના સ્વભાવને અનુકૂળ નથી હોતા. વિકાર અનુરૂપ અને સ્વભાવ અનુકૂળ એમ નથી. શું કહ્યું? પુણ્ય-પાપના વિકાર અનુરૂપ અને સ્વભાવ અનુકૂળ એમ નથી. વિકાર અનુરૂપ અને કર્મનો પાક વિપાક અનુકૂળ બેનો સંબંધ છે, તો હજી સ્વરૂપમાં ભાન હતું કે એ સંબંધ મારામાં નથી. હવે અસ્થિરતાનો હતો તો પરનું લક્ષ હટાવીને અંતરમાં એકાકાર થાય છે ત્યારે, ઉપયોગ જે પુણ્ય-પાપનો હતો તે રોકાઈ ગયો. સ્વરૂપમાં જામી ગયો. આ તેનું નામ ધ્યાન અને તેનું નામ નિર્જરા છે. તેને કર્મનો ક્ષય થાય છે. બાકી બધું કરીને મરી જાય લાંઘણ કરીને અપવાસ કરીને. (બધું નિરર્થક છે.) સમજાણું કાંઈ? રણમાં પોક કોઈ સાંભળે નહીં. ધ્યાનની અને નિર્જરાની આ વિધિ છે. ખાનગી બીજી ક્યાં અહીં છે ખાનગી. એમ કે આ ખાનગી વાત બીજી કોઈ હશે ખાનગી ગુપ્ત કહેવાની. ગુપ્ત હોય કે પ્રગટ હોય આ જ વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ધ્યાનમાં કાંઈ જાણકારી થઈ તેમાં કાંઈ ખાનગી.....

ઉત્તર :- ખાનગી બાનગી આ છે. ખાનગી પણ આ અને પ્રગટમાં પણ આ. જુઓ કીધું ને. વિધિ હવે કહેવામાં આવે છે. ધ્યાન પ્રગટ કરવાની વિધિ. જુઓ! પ્રગટ કરવાની વિધિ કહેવામાં આવે છે. તેમાં કોઈ ગુપ્ત બુપ્ત છે નહીં. કેવું ધ્યાન કરવું, ઓમ ઓમ ઓમ ઓમ, અરે! ઓમ ઓમ કરને (તોપણ) શું છે? ઓમ ઓમ ઓમ ઓમ નમો નમો નમો નમો નમો નમો અરિહંતાણું એ તો બધા વિકલ્પ છે. એ તો રાગ છે.

મોહી, રાગી અને દ્રેષી નહીં થતા એવા, જુઓ! અને ઉપયોગ જ્યારે પરથી ખસ્યો ત્યારે મોહી, રાગી, દ્રેષી નહીં થતા એવા તે ઉપયોગને એવા આત્માના શુદ્ધ પરિણામને અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં જ, અત્યંત ત્રિકાળ શુદ્ધ આત્મામાં જ, જુઓ! એવા ઉપયોગને, ત્યાં વર્તમાન પર્યાય છે. અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં જ, ત્યાં દ્રવ્ય આવ્યું. અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં તે વસ્તુ આવી અને ઉપયોગને ખસેડીને અહીંયા (દ્રવ્ય તરફ) લાવ્યા તે પર્યાય આવી. શુદ્ધ પર્યાય જે નિર્જરાનું કારણ છે. ધર્મ-ધ્યાન છે તે. ઓહોહોહો!

હવે ધર્મધ્યાન કેમ કરે છે. જુઓ! બહારમાં પૂજા, ભક્તિ ને સામાયિક, વ્રત કર્યા ને ધર્મધ્યાન થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ? એ માર્ગનું મુખ બીજું છે. ગુફામાં કયા મુખે જાવું એ મુખ જ બીજું છે. ભગવાનઆત્મા

અંદર ભગવાનસ્વરૂપ પરમાત્મા તેના મુખમાં ક્યાંથી જાવું અને ક્યાંથી નીકળવું એ માર્ગ જ બીજો છે. સમજાણું કાંઈ? ઓહોહો! આચાર્ય! જગત પાસે પ્રસિધ્ધ કરે છે. કાંઈ ખાનગી રાખ્યું નથી ભઈ આ જગતને ઠીક પડશે કે નહીં? 'લોક મુકે પોક' લોકને શું ભાન છે. સમજાણું કાંઈ?

જેને આત્માનું કલ્યાણ કરવાનું હોય તેની વિધિ અને રીત આ છે. શેઠી! એક રતનચંદ્રજી હતા એ ભાઈ એમ કહેતાં હતાં. સિધ્ધ કરતાં એ સિધ્ધ. લોક મુકે પોક. લોક તો પોક જ મુકશે અજ્ઞાની જ્યાં ત્યાં. એને આ વાત નહીં બેસે. પોક મુકે છે તે રાડ્યું જ પાડ્યા કરશે. પોકાર પોકાર! અરે! આવું નહીં રે નહીં! અરે! આવું નહીં રે! એ તો લોક તો પોક જ મુકશે. રોશે જ અજ્ઞાની.

મુમુક્ષુ :- બડ બડ બડ બડ કર્યા કરે.

ઉત્તર :- કર્યા જ કરે. એ તો અજ્ઞાનીનો સ્વભાવ છે. જેને સત્યની રુચિ નથી અને સત્ય શું છે એ ખબર નથી એ તો બડ બડ કર્યા જ કરે. આવું નથી ને આવું હોવું જોઈએ ને આવું હોય ને. શું હોવું તને ખબર નથી ને. સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનચંદ્રજી! આહાહા! આ બેંકનું તાળું કેમ ખોલવું તેની વાત કરે છે. માસ્ટર કી છે. પહેલાં તો ખોલી દીધું છે. રાગાદિ હું નહીં, પરની ક્રિયા આદિ હું નહીં, એવો મારો સ્વભાવ છે. પણ વિશેષ ખોલીને અંદર જ્ઞાનીને શાંતિનું નિધાન નિધાન નિધાન કાઢવું છે, તો પોતાનો ઉપયોગ પરથી ખસેડીને પોતામાં જામી જવું.

એ અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં જ, એ દ્રવ્ય આવ્યું. એ ઉપયોગને એ વર્તમાન નિર્મળ પર્યાય આવી. નિષ્કંપપણે લીન કરે છે. ઉપયોગને અંદર કંપન ન હો, ખસે નહીં તેમ લીન કરે છે. લ્યો! આ તેનું નામ ધ્યાન છે. તેને કર્મ ક્ષય થાય છે. સમજાણું કાંઈ? વખત થઈ ગયો. થોડું બાકી છે હોં! એકદમ નહીં લેવાય. સમજાણું કાંઈ?

(શ્રોતા :-પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૪૪, ગાથા-૧૪૬
આસો સુદ ૫, તા:-૧૦-૧૦-૬૪, શનિવાર

.....પહેલાં નવપદાર્થ શું છે એ સમજ્યા વગર ક્યારેય સમ્યક્દર્શન ધર્મ પહેલાં થતાં નથી. સમજાણું કાંઈ? તો સમ્યક્દર્શનમાં નવતત્ત્વ ભિન્ન ભિન્ન તેના નવ વિષય છે. ભિન્ન ભિન્નનો અર્થ-નવના લક્ષણ ભિન્ન ભિન્ન છે. પછી પોતાના સ્વરૂપ ઉપર દષ્ટિ કરવાથી નવનું યથાર્થ ભાન તેમાં થાય છે. જેને નવતત્ત્વ શું? (તેની) દષ્ટિ અને ખ્યાલ નથી તેને ક્યારેય સમ્યક્દર્શન થતું નથી. સમ્યક્દર્શન વિના ત્યાગ, વૈરાગ્ય, વ્રત આદિ ક્યારેય હોતાં નથી.

કહે છે નવપદાર્થમાં નિર્જરા તત્ત્વ કોને કહે છે એ વાત ચાલે છે. નિર્જરા પદાર્થ. થોડી સૂક્ષ્મ વાત છે. ધ્યાનનો વિષય છે ને આ તો. ધ્યાનનો વિષય લીધો છે. ક્યાં સુધી આવ્યું. જુઓ! ત્યારે તે યોગીને, ગાથા ફરીને લઈએ. કારણ કે આખી મેળવવા માટે. ફરીને તમારે ફરીને? હોંશીયાર માણસને.

મુમુક્ષુ :- હોંશીયાર માણસને પાકુ કરવાનું ન હોય?

ઉત્તર :-જુઓ! ફરીથી. તે ધ્યાનના સ્વરૂપનું કથન છે. છે ગાથાની નીચે?

તે ધ્યાન સમ્યક્દષ્ટિને હોય છે. એ પછી વિશેષ લખશે. પહેલાં આવી ગયું છે. પોતાનું સ્વરૂપ, જડ રજકણ, શરીર, વાણી, મન એ પર પદાર્થનું કાર્ય ક્યારેય કરી શકતું નથી. કેમકે તે અજીવ તત્ત્વ છે. આ હાથ હલવો તે પણ આત્માનું કાર્ય નથી અને આત્મા કરી શકતો નથી. દુખે ત્યારે શું? સદાય. દ્રવ્ય જુદું છે. આ તો અજીવ છે. શરીર, વાણી અજીવ છે. એ અજીવની પર્યાય અજીવથી થાય છે. મારાથી નહીં. એવું પહેલાં અજીવના કાર્ય ઉપરથી દષ્ટિ ખસી જાય. પછી પુણ્ય ને પાપ, દયા-દાન, વ્રત-ભક્તિ આદિ શુભભાવ અને અશુભભાવ તે પણ મારું કર્તવ્ય નથી. એ પણ વિકાર છે. એ તત્ત્વથી મારું જ્ઞાયકતત્ત્વ ભિન્ન છે.

અજીવ ભિન્ન છે. અને પુણ્ય-પાપ, દયા-દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપના જેટલા વિકલ્પ ઊઠે છે તે બધા રાગ છે. તેનાથી મારું જ્ઞાયકતત્ત્વ ભિન્ન છે. અને તે જ્ઞાયકતત્ત્વનો આશ્રય લઈને અંતરમાં જે શુદ્ધ સંવર પ્રગટ થાય છે તે ધર્મની પહેલી સીડી કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

ચિદાનંદ અનંતગુણનું ધામ ભગવાન! અનંતગુણનું ધામ એવું દ્રવ્ય, એક દ્રવ્ય પોતાનું તે ઉપર નજર કરીને, અંતરદષ્ટિ કરીને અને સ્વભાવમાં એકત્વ થતાં અને રાગ વિકલ્પથી વિભક્ત થઈ. સમજાણું કાંઈ? શુભ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, તપના બધા વિકલ્પ તે રાગ છે. તેનાથી વિભક્ત થઈને અને જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ પૂર્ણાનંદમાં એકત્વ કરીને જે દષ્ટિ ઉત્પન્ન થાય તેનું નામ સમ્યક્દર્શન કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

એ સમ્યક્દર્શન ઉત્પન્ન થયું ત્યારે સંવર દશા ઉત્પન્ન થઈ. મિથ્યાત્વ અને રાગની ઉત્પત્તિનો અભાવ અને સ્વભાવની દષ્ટિ અને એકાગ્રતા અનંતાનુબંધીનો અભાવ થતાં સ્વરૂપના આચરણની ઉત્પત્તિ તે સંવર થયો. એ સંવરપૂર્વક નિર્જરા કોને થાય છે તે વાત ચાલે છે. ઓહોહો! આવ્યા લાગે છે ક્યાં બેસસે? અહીં બેસસે

ક્યાં? ત્યાં જવ્યા કરી દ્યો. હવે આ વચ્ચે ડોળાય છે જુઓ! એને પહેલેથી આવવું હતું ને કાં.... કારણકે ઉતરે છે ક્યાં? ઉતારવાનું બંધ કર્યું ને?

આ આત્માને પહેલાં ધર્મ કેમ થાય છે. કે આ આત્મા અનંત આત્માથી ભિન્ન છે અને અનંત પરમાણુ અજીવતત્ત્વથી પણ ભિન્ન છે. પર આત્મા ને પર અજીવનું કાર્ય એટલે અવસ્થા ક્યારેય આત્મા ત્રણકાળમાં અજ્ઞાનભાવે પણ કરી શકતો નથી. સમજાણું કાંઈ? ડાલચંદજી! હવે જ્ઞાની જ્યારે પોતામાં જ્ઞાન થાય છે ત્યારે તો જડનું કાર્ય હોય કે ન હોય તે તેને કારણે છે. મારા કારણે ક્યારેય હાથ પણ ચાલતાં નથી. આ જુઓ! જોયું છે કે નહીં? ઈચ્છાથી અને જ્ઞાનથી શરીરનું કાર્ય થતું નથી. એ શરીરની પર્યાય થવાવાળી છે તે તેનાથી થાય છે. એમ પહેલાં જડથી પોતાની દષ્ટિ ખસેડીને પોતાના આત્મામાં એક સમયમાં અનંતગુણ છે. અનંતગુણ છે. અનંત અનંતગુણ છે. કાલે કહ્યું હતું. સમજાણું કાંઈ?

એક આત્મામાં અનંત, અનંતગુણ છે. એક એક ગુણમાં અનંતી અનંતી શક્તિ છે. એક એક ગુણની ત્રિકાળ અનંત પર્યાય છે. એવા અનંતગુણ સ્વરૂપ એક આત્મા તેની અંતર એકરૂપ દષ્ટિ કરવાથી, સ્વભાવની એકતા કરવાથી અને દયા, દાન, વ્રતાદિનો વિકલ્પ છે રાગ, તેનું લક્ષ છોડીને પૃથક કરવાથી પોતામાં એકત્વબુદ્ધિ ચૈતન્યમાં હોય, અનંતગુણની રાશિ એક આત્મા તેમાં એકત્વબુદ્ધિ હોય, રાગથી પૃથક હોય, શરીરથી તો પૃથક છે જ. તો મારા શરીરનું કાર્ય પણ મારું નથી, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પનું કાર્ય પણ મારું નથી. અને મારા સ્વભાવ તરફની દષ્ટિ હોવાથી મારું કાર્ય જાણવું-દેખવું આનંદ થવો એ મારું કાર્ય છે. સમજાણું કાંઈ? એવી સમ્યક્દષ્ટિ ચોથા ગુણસ્થાને ઉત્પન્ન થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

હજી શ્રાવક થયા પહેલાં હોં! શ્રાવક એ આ વાડાના શ્રાવક એ નહીં. નટુલાલજી! શ્રાવક વાડાના એટલે સમજ્યા? આ સંપ્રદાયના ને શ્રાવક કહે છે, એ નહીં. કૂળના શ્રાવક વાડામાં રહે. કૂળના શ્રાવક નહીં. સમજાણું કાંઈ? આત્માનું જે ભાન, સર્વજ્ઞ પરમાત્મા કહે છે એમ અંતરમાં વીતરાગ પરમાત્મા કહે છે હોં! બીજા કોઈ કહે એ વસ્તુ છે જ નહીં ત્રણકાળમાં. એવી અંતરમાં દષ્ટિ સમ્યક્દર્શન દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયનું ભાન બોધ થઈને. પરદ્રવ્ય, પરગુણ, પરપર્યાય મારાથી ભિન્ન છે, મારામાં વિકારની પર્યાય પણ ભિન્ન છે. વર્તમાન નિર્વિકાર પર્યાય જેટલો પણ હું નથી. અને હું એક જ્ઞાનગુણ આદિનું લક્ષ જુદું પાડું તોપણ અંતરમુખદષ્ટિ થતી નથી. સમજાણું કાંઈ?

સર્વથા અંતરમુખદષ્ટિ તો ક્યારે થાય છે કે પર્યાયનું લક્ષ નહીં, ગુણભેદનું લક્ષ નહીં, રાગનું નહીં, નિમિત્તનું નહીં. એક સ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ ધ્રુવ સર્વજ્ઞે કહ્યો એવો આત્મા અંતરદષ્ટિમાં આવવાથી જે એકત્વબુદ્ધિમાં સમ્યક્દર્શન થાય તે પ્રથમમાં પ્રથમ ધર્મ ને સંવર કહેવામાં આવે છે. નટુલાલજી!

કૂળના શ્રાવક નહીં. આ બધા કૂળના શ્રાવક થઈ ગયા ને? એવું કાંઈક સમ્યક્દર્શન થયા પછી સ્વરૂપમાં એકાગ્રતાનું ધ્યાન થાય છે. પંચમ ગુણસ્થાનમાં, ચોથા ગુણસ્થાનમાં, છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં ધ્યાન થાય છે. એ ધ્યાન નિર્જરાનું કારણ છે. અશુદ્ધિનો નાશ કરે છે. કર્મનો અભાવ થાય છે અને આત્મામાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય છે. એ ધ્યાનનું લક્ષણ ચાલે છે. સમજાણું કાંઈ?

ફરીને, જુઓ! શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત ચૈતન્યપરિણતિ તે ખરેખર ધ્યાન છે. છે પહેલી

લીટી? નટલાલજી! ક્યાં છે? હા, તે છે. બરાબર છે. શુદ્ધ સ્વરૂપમાં, ચોપડામાં કેટલું ધ્યાન રાખે છે કે ક્યાં નામા છે. ખબર છે કે નહીં? શુદ્ધસ્વરૂપમાં પોતાનો શુદ્ધચૈતન્ય અનંતગુણનો પિંડ તેમાં, સ્વરૂપમાં અવિચલિત, ચલિત ન થવું. અંદર વસ્તુસ્વરૂપ જે સમ્યજ્ઞાનમાં ભાનમાં આવ્યું છે, એવી ચીજમાં ચલિત થવું નહીં. સ્થિર થઈ જાવું એવી ચૈતન્યપરિણતિ. એવી આત્માની પરિણતિ એટલે પર્યાય. એ શુદ્ધચૈતન્યની પરિણતિ. ચૈતનદ્રવ્ય અનંતગુણ. ચૈતન્યગુણ જ્ઞાન-દર્શન આદિ અને તેની પરિણતિ તે પર્યાય. સમજાણું કાંઈ?

ચૈતન પૂર્ણ એક દ્રવ્ય તેમાં ચૈતન્ય જ્ઞાન-દર્શન આદિ અનંતગુણ અને તે તરફના ઝૂકાવથી જે ચૈતન્યની પરિણતિ અવિચલિત અવસ્થા થાય છે આ તેનું નામ તે પર્યાયનું નામ યથાર્થ ધ્યાન છે. ડાલચંદજી! પર્યાય સમજ્યા? અવસ્થા. દ્રવ્ય ધ્યાન નહીં, ગુણ ધ્યાન નહીં. દ્રવ્ય ને ગુણ ત્રિકાળી જ્ઞાયક સ્વરૂપ છે. તે તરફના એકાકાર ઝૂકાવથી અહીંયાં સમ્યજ્ઞાનપૂર્વકની વાત છે. સમ્યજ્ઞાન વિના ધ્યાન બ્યાન હોતું નથી. અજ્ઞાનીને હજી વસ્તુની પણ ખબર નથી શું ચીજ છે, કેમ ઉત્પન્ન થાય છે, ક્યાંથી ખસવું, નવતત્ત્વની ખબર નથી તેને તો ધ્યાન હોતું નથી. સમ્યજ્ઞાન નથી હોતું તો તેને ધ્યાન હોતું નથી.

સમ્યજ્ઞાને અવિરત સમ્યજ્ઞાનથી પંચમ, છઠ્ઠા ગુણસ્થાન આદિમાં ધ્યાન કેવા પ્રકારનું હોય છે કે ચૈતન્યપરિણતિ તે યથાર્થ ધ્યાન. પરિણતિ એટલે અવસ્થા. નિર્મળ દશા. સમજાણું કાંઈ? ચૈતન્ય ત્રિકાળી વસ્તુ તેના ચૈતન્ય જ્ઞાન, દર્શન ત્રિકાળી ગુણ તેની સાથે અવિનાભાવી અનંતશક્તિઓ તેમાં એકાકાર થવાથી ચૈતન્યની પરિણતિ નિર્મળ દશા, પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પથી રહિત એવી પરિણતિ પર્યાય ઉત્પન્ન થાય. ચોથે ગુણસ્થાને, પાંચમે ગુણસ્થાને, છઠ્ઠા ગુણસ્થાને, સમજાણું કાંઈ? કે સાતમે. તે યથાર્થ ધ્યાન છે. સમજાણું કાંઈ?

ઓમ ઓમ ઓમ કરે તે ધ્યાન નહીં. એ તો બધા વિકલ્પ છે. ણમો અરિહંતાણું, ણમો અરિહંતાણું, ણમો અરિહંતાણું, ણમો સિદ્ધાણું. એ બધું રાગ છે, પુણ્ય છે. આસ્ત્રવ છે. ધ્યાન નહીં અને ધર્મ નહીં. સમજાણું કાંઈ? એવી પરિણતિ ધ્યાન, તે ધ્યાન પ્રગટવાની વિધિ હવે કહેવામાં આવે છે. અર્થાત આત્મામાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ એવી નિર્જરા કેમ થાય એવા ધ્યાનની વિધિ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે ખરેખર યોગી, યોગી એટલે ધર્મી સમ્યજ્ઞાન, સમ્યજ્ઞાને અહીંયાં યોગી કહેવામાં આવે છે. અજ્ઞાની ને પીરના બાવા બાવા આ બધા જંગલમાં નખ થઈને રહે છે એ યોગી નહીં. સમજાણું કાંઈ? જેની દષ્ટિ હજી આત્મા અખંડ આનંદ પૂર્ણ કોણ, પર્યાય શું, ગુણ શું, વિકાર શું, સંયોગી ચીજનું અસ્તિત્વ શું? નવના અસ્તિત્વનો પણ હજી જેને સ્વીકાર નથી તેને સમ્યજ્ઞાન સ્વભાવ તરફ ઝૂકાવ હોતો નથી. સમજાણું કાંઈ?

અહીં યોગી સમ્યજ્ઞાને લીધા છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ સમ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તેને પણ યોગી કહે છે. આગળ વધીને પંચમ ગુણસ્થાનમાં શ્રાવક થયો તેને પણ યોગી કહેવામાં આવે છે. મુનિ થયો તે તો અલૌકિક દશા છઠ્ઠા ગુણસ્થાનમાં વનવાસી જંગલમાં રહેવાવાળા. સર્વજ્ઞની વસ્તુની આજ્ઞા પ્રમાણે આત્માનો અનુભવ કરીને, નિર્મળ દશા અરાગી, વિકારી પર્યાયરહિત ઉત્પન્ન થવી તેનું નામ ધ્યાન અને ધ્યાની અથવા યોગી કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? બહુ જ ઝીણી વાત ભાઈ! મૂળ તત્ત્વની વસ્તુનો અભ્યાસ ન મળે

પછી તેને ધર્મ કરવો. દર્શન મોહનીય અને ચારિત્ર મોહનીયનો વિપાક પુદ્ગલકર્મ હોવાથી, હવે જુઓ!

કર્મ જડ છે. એ અજીવતત્ત્વ છે (એમ) જ્ઞાનીને લક્ષમાં છે. સમ્યક્ષિષ્ટને લક્ષમાં છે કે પુદ્ગલકર્મ એક છે તેનો પાક થાય તે અજીવ છે. એ અજીવ પુદ્ગલકર્મ હોવાથી દર્શનમોહ એક કર્મ છે અને ચારિત્રમોહ એક કર્મ છે. એ અજીવતત્ત્વમાં તેની શ્રદ્ધામાં તે આવી ગયું છે. સમ્યક્ષિષ્ટને એ કર્મ હજી મારામાં બાકી છે. કેમકે તે હજી વીતરાગ પરમાત્મા નથી થયો. તો તેનો અજીવતત્ત્વનો સંયોગ અને કર્મનો પાક તે અજીવ છે એવું જ્ઞાનીને લક્ષમાં અજીવની પ્રતીતિ છે.

એવો પુદ્ગલકર્મનો પાક તે અજીવ, પુદ્ગલ, જડ હોવાથી, તે વિપાકને (પોતાથી ભિન્ન એવાં અચેતન) કર્મોમાં સમેટી દર્દને, જરા સૂક્ષ્મ વાત છે. પોતાનું સ્વરૂપ તો સમ્યક્દર્શનમાં પોતાનો ભાવ આનંદ અને શુદ્ધ આવી ગયો છે. હવે સમ્યક્ષિષ્ટને પણ જો શુભ અને અશુભભાવ છે તેમાં કર્મનો વિપાક લક્ષમાં હતો. અને તેનું અનુસરણ કરીને શુભાશુભપરિણામ જ્ઞાનીને પણ સમ્યક્ષિષ્ટને પણ થતો હતો. શુભ અને અશુભ. એ કર્મોને સમેટી દર્દને તેમાં નાખી દીધા. નાખી દીધાનો અર્થ કર્મનો વિપાક અજીવમાં છે. મારી લક્ષ કરવાની ચીજ હતી. મારામાં નહીં.

શુભ અને અશુભભાવ જે મારામાં થાય છે, સમ્યક્ષિષ્ટ જાણે છે કે મારામાં પાપભાવ થાય છે. આર્તધ્યાન થાય છે, રૌદ્રધ્યાન થાય છે. સમજાણું કાંઈ? હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, ભોગ, વાસના જ્ઞાનીને પણ થાય છે. સમ્યક્દર્શનનું ભાન છે. તો કહે છે કે મારી આ પચાઈમાં જે થાય છે તેનું લક્ષ શું? કર્મનો વિપાક તેનું લક્ષ છે.

અજીવ છે તેની દષ્ટિમાં પણ તે વિપાકને તેમાં નાખી દીધો. અર્થાત્ તે તરફનો ઝૂકાવ છોડી દીધો. હેં? તે તરફનો ઝૂકાવ છોડી દીધો. છે ને? કર્મોમાં સમેટી દર્દને, એ વિપાકને વિપાકમાં રાખ્યો. અર્થાત્ સમ્યક્ષિષ્ટ કર્મના વિપાકમાં જે લક્ષ કરતો હતો ત્યારે પોતાની પચાઈમાં પુણ્ય-પાપ જે કર્મનું અનુસરણ કરીને પોતાની પચાઈમાં કમજોરી હતી હવે તેની નિર્જરા અહીંયાં કરવી છે.

એ વિપાકનું લક્ષ છોડીને વિપાકને વિપાકમાં રાખ્યો. તેનો અર્થ વિપાકનું લક્ષ છોડ્યું. સમજાણું કાંઈ? સમેટી દર્દને એટલે વિપાક તેમાં રાખ્યો. તેનો અર્થ એ કે તેના ઉપરથી લક્ષ છોડી દીધું. સમજાણું કાંઈ? પોતામાં સંબંધ કરતો હતો. શુભ-અશુભપરિણામ થતાં વિપાકનો સંબંધ કરતો હતો તે લક્ષ છોડ્યું અને વિપાકને વિપાકમાં રાખ્યો, એમ કહેવામાં આવ્યું. ભારે ઝીણી વાત ભાઈ! સમજાણું કાંઈ?

તદ્દનુસાર પરિણાતિથી ઉપયોગને વ્યાવૃત્ત કરીને, હવે બીજી વાત લીધી. એ તો લક્ષ છોડ્યું તો તેનું અનુસરણ કરીને જો તે વિપાકનું અનુસરણ કરીને, સમકિતીને પોતામાં શુભ અને અશુભ રાગ થતો હતો. પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ મલિન ભાવ થતો હતો સમકિતીને, તે ઉપયોગને વ્યાવૃત્ત કરીને, પરનું અનુસરણ કરવાનું છોડી દીધું. તેનો અર્થ પોતાના સ્વભાવનું ઉગ્ર અનુસરણ કર્યું. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? આ ધર્મ થવાની વિધિ, આ નિર્જરા થવાની વિધિ, આ ધર્મ-ધ્યાન થવાની પ્રગટ વિધિનો પ્રકાર. તો કહે છે કે, ઉપયોગને વ્યાવૃત્ત કરીને તે વિપાકને અનુરૂપ, અનુરૂપ સમજ્યા ને?

કાલે આવ્યું હતું. એ કર્મનો પાક છે (તે) સમ્યજ્ઞિષ્ટ જાણે છે કે છે. પણ તે નિમિત્ત છે. નિમિત્ત છે. તેમાં પોતાની પુણ્ય-પાપની અશુદ્ધ પરિણતિ પર્યાય થતી હતી તેમાં તે નિમિત્ત હતું. તો નિમિત્ત હતું તે અનુકૂળ હતું. અને તે અનુકૂળ કે અનુસરણ કરવાવાળી અંદર પુણ્ય-પાપની પર્યાય તેને અનુરૂપ કહેવામાં આવ્યું છે. કર્મનો પાક અનુકૂળ નિમિત્ત અને પાકને અનુસરણ કરીને પોતાનો આત્મા પોતાની કમજોરીથી પુણ્ય ને પાપનો ભાવ જે થતો હતો તેને અનુરૂપ. **વિપાકને અનુરૂપ, આ અનુરૂપ કે અનુકૂળ.** અનુકૂળ કે અનુરૂપ શબ્દ સાંભળ્યો છે? અનુકૂળ અનુરૂપ શું કહે છે? કે આ મારા પૂત્ર અમને અનુકૂળ છે. લ્યો! એમ નથી કહેતાં? અનુકૂળનો અર્થ નિમિત્ત. એ અહીંયાં જ્ઞાની સમ્યજ્ઞિષ્ટને પોતાનું શુદ્ધસ્વરૂપ દષ્ટિમાં અનુભવમાં આવ્યું છે. હજી બાકી રહ્યા છે, પુણ્ય-પાપના મેલ ભાવ. જો બાકી ન રહ્યા હોય તો વીતરાગ થઈ જાય. અને પરથી પૃથક ન કર્યા હોય તો મિથ્યાદષ્ટિ થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ?

તો પુણ્ય-પાપનો વિકલ્પ રાગથી પોતાનો સ્વભાવ પૃથક કર્યો છે. દષ્ટિમાં જ્ઞાયકપણું લીધું છે. પૃથક કર્યો છે પણ અભાવ કર્યો નથી. તો અભાવ કરવાના કાળમાં શું થાય છે કે જે કર્મની જડ પ્રકૃતિ છે, નવતત્ત્વમાં અજીવતત્ત્વ લક્ષમાં પ્રતીતમાં આવ્યા છે. તેના તરફના ઝૂકાવથી જે પુણ્ય અને પાપ પોતાની પર્યાયમાં શુભ, અશુભ, હિંસા, જૂઠું, ચોરી, ભોગ આદિ વાસના હતી તે કર્મના નિમિત્તને અનુરૂપ. નિમિત્તને અનુરૂપ પોતાની પર્યાય નિમિત્તથી અનુરૂપ અને અનુરૂપને કર્મનો પાક અનુકૂળ. અનુકૂળને નિમિત્ત કહે છે અને નૈમિત્તિક પર્યાયને અનુરૂપ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા તેમણે નવ પદાર્થ કહ્યા. તો કહેશે, જુઓ! તેમાં નવનું ભાન આવી ગયું છે કે હું જ્ઞાયક છું એવી દષ્ટિ થઈ. મારી પર્યાયમાં જેટલું સ્વભાવનું અનુસરણ કરીને શુદ્ધતા પ્રગટ થઈ છે તે પર્યાય સંવર છે અને જેટલી શુદ્ધિની વૃદ્ધિ છે તે નિર્જરા છે અને પુણ્ય-પાપ જે કર્મના પાકનું અનુસરણ કરીને પોતામાં ઉત્પન્ન થાય છે તે આસ્રવ અને બંધ છે. અરૂપી આત્માની પર્યાય. સમજાણું કાંઈ? એ અરૂપી આત્માની પર્યાય જે પરનું અનુસરણ કરીને ઉત્પન્ન થતી હતી (તેને) વ્યાવૃત્ત કરીને, **પરિણમવામાંથી ઉપયોગને નિવર્તાવીને,** સમજાણું કાંઈ? અજ્ઞાણ્યા માણસને ગ્રીક લેટિન જેવું લાગે એવું છે. આ ગ્રીક લેટિન જેવું શું હશે આ?

કોઈ દિ' અભ્યાસ (નહીં) કે ચૈતન્ય તત્ત્વ વીતરાગ શું કહે છે? સર્વજ્ઞનો પંથ શું છે? વીતરાગ ત્રણ લોકનો નાથ સો ઈન્દ્રોના પૂજનિક! તેમણે શું તત્ત્વ કહ્યું? આ તો પરનું કરો, આવું કરો, આવું કરો. કહે છે ધર્મને પોતાના સ્વભાવની દષ્ટિ હોવા છતાં, તેની પ્રતીત છે કે હું જ્ઞાયકભાવ છું. તેના આશ્રયથી જેટલું સંવર એટલે સમ્યજ્ઞર્શનમાં એકાગ્રતા ઉત્પન્ન થઈ છે એટલું પર્યાયમાં સંવર તત્ત્વ છે. અને જેટલું કર્મના પાકને અનુસરણ કરીને, એ કર્મને અનુરૂપ પોતાની પર્યાયમાં અવસ્થામાં પુણ્ય-પાપના પરિણામ થાય છે તે આસ્રવ અને બંધ છે. અને વિપાક છે તે અજીવ છે. અજીવ આવ્યું, પુણ્ય-પાપ આવ્યા, સંવર આવ્યું, આત્મા આવ્યો. સંવરમાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ એ શુભાશુભ પરિણામથી ખસીને જેટલી એકાગ્રતા થાય છે તેટલી સંવરની વૃદ્ધિ એટલે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ એટલે નિર્જરા છે.

મુમુક્ષુ :- બન્ને એક સાથે?

ઉત્તર :- એક સાથે. સમજાણું કાંઈ? અનુકૂળ નિમિત્તથી થાય છે. તે નિમિત્ત છે ને પાક? એ અપેક્ષાએ અનુરૂપ કહ્યું. છે પોતાની પર્યાય પોતામાં તાદાત્મ્ય. પણ તેને અનુરૂપ કેમ કહ્યું કે કર્મ છે ને જડ તે અનુકૂળ છે. અનુકૂળ એટલે નિમિત્ત અને તેને અનુરૂપ થઈ. પોતાની પર્યાય તે અનુરૂપ. પર્યાય પોતામાં થઈ. તે અનુરૂપ. કોને અનુરૂપ? નિમિત્તને અનુરૂપ. પોતાના નિર્મળ પરિણામનમાં મલિન પરિણામ જે હતા તે અનુરૂપ અને કર્મનો પાક અનુકૂળ. અનુકૂળનું લક્ષણ છોડી દીધું. વિકારી પર્યાય જે અનુરૂપ હતી તે છૂટી ગઈ.

ફરીને, વિપાકને અનુરૂપ. અહીંયાં વિપાકને અનુરૂપ લેવું છે ને? કર્મનો પાક છે પણ જે સમ્યક્દર્શન થયું પણ જો વીતરાગ થઈ જાય તો ખલાસ! વીતરાગ પહેલાં હોતાં નથી. સમ્યક્દષ્ટિ તો સંસારમાં રાજ પાટમાં પડ્યો હોય, છત્રું હજાર સ્ત્રીઓના (વૃંદમાં) પડ્યો હોય. ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિ. તો કહે છે કે પોતાના આત્માને અજીવના કાર્યથી ભિન્ન કર્યો. પુણ્ય-પાપથી પૃથક કર્યો. જ્ઞાયકભાવમાં એકાકાર દષ્ટિ કરી. હવે પુણ્ય-પાપ જે ઉત્પન્ન થાય છે એ કર્મનો પાક નિમિત્ત છે એ અનુકૂળ. તેને અનુરૂપ વિકાર એ પોતાની પર્યાય. પોતાના આત્મામાં વિકારી પર્યાય એ આત્માની સાથે અનિત્ય તાદાત્મ્ય છે. અનિત્ય તાદાત્મ્ય છે. નિત્ય તાદાત્મ્ય નહીં. એમાં બે ભેદ છે. આત્મામાં જ્ઞાન, દર્શન અને આનંદ જે ગુણ છે તે નિત્ય તાદાત્મ્ય, નિત્ય તદ્દરૂપ છે. અને વિકારી પર્યાય છે તે અનિત્ય એક ક્ષણની સમયની પર્યાયમાં અનિત્ય તાદાત્મ્ય છે. આહાહા! માલચંદજી! આ માલની વાત ચાલે છે. અંદરમાં માલ શું પડ્યો છે. જુઓ! આહાહા!

વિકાર પર્યાય નિમિત્ત ઓલા વિકાર કર્મ. તેને અનુરૂપ વિકારી પર્યાય. પોતાની પર્યાયમાં અનિત્ય તાદાત્મ્ય છે. પોતાના આત્મામાં હોં! અનિત્ય તાદાત્મ્ય છે. પણ દષ્ટિ જ્ઞાયક ઉપર નિત્ય તાદાત્મ્ય સ્વભાવ ઉપર છે. તો તેનું કર્તવ્ય મારું છે એ દષ્ટિ છૂટી ગઈ છે. થાય છે. શું કીધું? સમજાણું કાંઈ? સમ્યક્દષ્ટિને પણ પુણ્ય-પાપનો ભાવ થાય છે. લડાઈનો, ભોગનો, વિષયનો. હો! તે અનુરૂપ. કોને અનુરૂપ? કે તે વિપાક કર્મ નિમિત્ત અનુકૂળ તેને અનુરૂપ. થયો કેમાં? પોતાની પર્યાયમાં. આત્માની પર્યાયમાં. થવા છતાં, સમ્યક્ચૈતન્ય જ્ઞાયકનું ભાન છે. તો તે કાર્ય મારું છે એવી બુદ્ધિ છૂટી ગઈ છે. પણ પરિણાતિ રહી ગઈ છે. આહાહા! પરિણાતિ સમજ્યા? પર્યાય. અવસ્થા છે.

હું કરું એવી બુદ્ધિ છૂટી ગઈ છે. પણ પુણ્ય-પાપની પરિણાતિ કર્મના નિમિત્તને અનુરૂપ છે. અને વિકારના પરિણામને કર્મનો પાક અનુકૂળ એટલે નિમિત્ત છે. એ અનુરૂપ આત્માની પર્યાયમાં સમ્યક્દષ્ટિને ભિન્ન તત્ત્વરૂપ જ્ઞાનમાં ભાસે છે. દયા, દાન, વ્રતાદિના વિકલ્પ જ્ઞાયકથી ભિન્ન તત્ત્વરૂપ અંતરમાં ભાસે છે. છે ખરા. પણ મારા જ્ઞાયકતત્ત્વથી ભિન્ન છે. છે પર્યાયમાં પણ કર્તૃત્વબુદ્ધિથી રહિત છે. પરિણાતિ સહિત છે.

મુમુક્ષુ :- અભિપ્રાયમાં ભાસે છે.

ઉત્તર :- હા, ભાસે છે. એક સમય ઉપયોગ થોડો, અસંખ્ય સમયે એમાં કામ કરે. પણ તેમાં એવું કાર્યમાં ભાસન થાય છે. સમજાણું કાંઈ? એક સમય પકડી શકાતો નથી.

મુમુક્ષુ :- બેયની સાથે અનિત્ય તાદાત્મ્ય.

ઉત્તર :- બેયની સાથે તાદાત્મ્યસંબંધ છે. એક જ સમયે એક જ સમયે. બેયની સાથે અનિત્ય તાદાત્મ્યસંબંધ. લ્યો! ભાઈએ પ્રશ્ન પૂછ્યો વિપાકનો. ફરીને વધારે સ્પષ્ટ કરીએ. જુઓ! અહીં નવતત્ત્વ

સહિતની અનુભવદષ્ટિ થઈ તેની વાત ચાલે છે ને? તો આત્મા જ્ઞાયક સ્વરૂપ છે એકલા ચિદ્દેહન એવી દ્રવ્યરૂપ બુદ્ધિ થઈ ગઈ. તો પુણ્ય-પાપના પરિણામથી બુદ્ધિ ખસી ગઈ. અજીવતત્ત્વનું કાર્ય મારું એવી બુદ્ધિ ખસી ગઈ. અને પોતાના સ્વભાવ તરફ જેટલો જામી ગયો, તેની દષ્ટિને સમ્યક્દર્શન કહે છે. અને તે સમ્યક્દર્શનને સંવર કહે છે. અને સંવરની સાથે થોડી શુદ્ધિ પણ છે તો તેને નિર્જરા કહે છે. પણ વિશેષ નિર્જરા કેમ થાય છે એ વાત ચાલે છે. તો તે જીવદ્રવ્ય દષ્ટિમાં આવ્યો છે. તેના આશ્રયથી થોડી સંવર, નિર્જરા ઉત્પન્ન થઈ છે તે પણ પ્રતીતમાં છે, પણ સંવર નિર્જરા આત્મા સાથે પર્યાયથી અનિત્યતાદાત્મ્ય છે. પણ ખરેખર શુદ્ધ છે તો આત્માની સાથે અભેદ થઈ જાય છે. અને પુણ્ય-પાપની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે અનિત્યતાદાત્મ્ય થાય છે છતાં તે સ્વભાવથી ભિન્ન છે. આહાહા! ભાઈ! (મુમુક્ષુ :- ભારે કઠણ!) હૈં?

ભગવાનઆત્મા આ તો નવપદાર્થ અને તેમાંથી કાઢીને એકલા આત્માની દષ્ટિ થઈ છતાં નવની પ્રતીત વર્તે છે. સમજાણું કાંઈ? જેટલો તે વસ્તુ સ્વભાવથી આશ્રય, વિકલ્પ પુણ્ય-પાપથી પૃથક, પોતાની પરિણતિ નિર્મળ થઈ એ તો સ્વભાવની સાથે અભેદ થઈ એટલે તેને અનિત્યતાદાત્મ્યની કાંઈ જરૂર નહીં. સ્વભાવ સાથે અભેદ થઈ. સમજાણું કાંઈ? છે તો અનિત્ય એક સમયની પર્યાય. પણ છૂટી પડે તો લક્ષ કરવામાં આવે કે આ પર્યાય. પણ છે અભેદ. અને જે રાગ અને દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે સમક્રિતીને ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે (ગુણસ્થાને) રાગ તો મુનિને પણ થાય છે પંચમહાવ્રતના, એ બધો રાગ છે. પંચમહાવ્રત, અઠીયાવીસ મૂળગુણ એ બધો રાગ છે. ધર્મ કે સંવર બંધ નહીં. તે રાગ આશ્રવ છે એવી જ્ઞાનીને જ્ઞાનમાં પ્રતીતિ છે. અનિત્યતાદાત્મ્યરૂપ છે. પણ મારું કર્તૃત્વ છે એવી બુદ્ધિ છૂટી ગઈ છે. પણ પરિણામનમાં ઓછપ રહી ગઈ છે. તેનું નામ આશ્રવતત્ત્વ કહે છે. અને બીજી રીતે કહીએ તો ત્રિકાળ સ્વભાવ થોડો રોકાઈ ગયો છે સમ્યક્દષ્ટિને પણ, એટલો ભાવબંધ છે. એ અનિત્યતાદાત્મ્ય છે. પુણ્ય-પાપ, વિકારતેની પર્યાયમાં થાય છે કાંઈ જડમાં નથી. પુણ્ય-પાપ કાંઈ જડમાં નથી થતાં. છે તો આત્માની પર્યાયમાં. તે પર્યાયમાં નિર્મળ ઉત્પન્ન થયા તે તો પોતાના સ્વભાવને અનુકૂળ થઈ ને ઉત્પન્ન થઈ ગયા. અને જેટલો વિકાર રહ્યો તે તો કર્મને અનુરૂપ રહ્યો. કર્મ તેમાં નિમિત્ત અને તેને અનુરૂપ વિકાર. એ વિકારથી ખસીને. એમ આવ્યું ને?

જુઓ! અનુરૂપ પરિણામવામાંથી, અનુરૂપ પરિણામવાથી એટલે વિકારી શુભ-અશુભભાવ, પુણ્ય-પાપના ભાવ, હિંસા-જૂઠ્ઠા ભાવ, ભોગના ભાવ. એવા પરિણામથી ઉપયોગને નિવર્તાવીને, મોલી, રાગી અને દ્વેષી નહીં થતા એવા, પરમાં એકત્વબુદ્ધિ નહીં એ મોલી નહીં અને રાગી-દ્વેષી પણ નહીં. એ રાગ-દ્વેષના પરિણામ હતાં. ત્યાંથી ઉપયોગને ખસેડીને પોતાના જ્ઞાયકમાં જોડી દીધો. એવા તે ઉપયોગને અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં જ, જુઓ હવે! એવા તે ઉપયોગને, ઉપયોગ તે પર્યાય છે, શુદ્ધ પર્યાય. પુણ્ય-પાપની પર્યાયથી ખસીને પોતાની પર્યાયમાં શુદ્ધતા થઈ તે ઉપયોગ છે, વ્યાપાર છે, પર્યાય છે.

તે ઉપયોગને અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં જ, તે દ્રવ્ય છે. અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં રોક્યો તે દ્રવ્ય છે. અત્યંત શુદ્ધ આત્મા તે દ્રવ્ય છે, વસ્તુ છે. ઉપયોગ તે પર્યાય છે. પર્યાયને દ્રવ્યમાં રોકી. સમજાણું કાંઈ? આ સમજ્યા વિનાનું, આ સમજે નહીં તેને ધ્યાન થતું નથી. સમ્યક્દષ્ટિને ધ્યાન થાય છે એ પણ એવા

વિવેકથી થાય છે. આમ અપવાસ કરી નાખે ને આમ બેસી જાય ને આમ કરી જાય ને. તાવ કાય ઠાણેણું માણેણું અપ્પાણું વોસિરામી કાઉસગ્ગ કર્યા. માલચંદજી! આવે છે કે નહીં? ધૂળમાંય કાઉસગ્ગ નહીં. હજી અત્મા શું છે, ગુણ શું છે, પર્યાય શું છે, નિર્મળ શું છે, સંવર શું છે, સંયોગ શું છે. કેટલો સંયોગનો તત્ત્વ છે. સમજાણું કાંઈ? પર્યાય કેટલી એક સમયમાં છે. નિર્મળ કેટલી, મલિન કેટલી કેમાં છે. તેનો વિવેક નથી તેને સમ્યજ્ઞર્શન નથી અને સમ્યજ્ઞર્શન વિના ક્યારેય ધ્યાન હોતું નથી. સમજાણું કાંઈ? વાત તો ભઈ કદણ છે, પ્રભુ! જ્યાં વસ્તુ જેવી છે એવી આવવી જોઈએ કે નહીં?

મુમુક્ષુ :- આપ તો નવી નવી વાતો સંભળાવો છો....

ઉત્તર :- નવીનતા કાંઈ નથી. તેણે સાંભળી નથી, સમજી નથી. નવીનતા છે. વસ્તુ તો અંતરની છે. પણ ક્યારેય તેણે અભ્યાસમાં લીધું નથી. પરિચયમાં બીજો અભ્યાસ કરી કરીને મરી ગયો. શાસ્ત્ર અગિયાર અંગ ભણી ગયો, લ્યો ને! પણ તેમાં આ શું ચીજ છે એવો વિવેક અંદરમાં કર્યો નહીં. બીજા ભણાતરની તો વાત પણ ક્યાં છે? એ તો અજ્ઞાન ભણાતર છે. આ વકીલના પણ અજ્ઞાન ભણાતર હશે રામજીભાઈનું? કુજ્ઞાન લ્યો! આવા મોટા વકીલ. એક દિવસમાં બરસો રૂપિયા લેતા હતા. લ્યો પરચીસ વર્ષ પહેલાં. એ કુજ્ઞાન હશે?

મુમુક્ષુ :- આપ કહો છો કુજ્ઞાન. ડાહ્યા હોય તો કુજ્ઞાન કહેવાય?

ઉત્તર :- કોણ ડાહ્યા છે? વકીલાતની બુદ્ધિ બધું કુજ્ઞાન છે. એય! ડાલચંદજી! આ તમાકુની બુદ્ધિ બધું કુજ્ઞાન છે. ભાઈને સંભળાવી તો ઈઈએ કે ડાલચંદજીને બધા બહુ જ હોંશિયાર છે. એ બુદ્ધિ કુજ્ઞાન છે. ધર્મના ભણાતર સિવાય બીજા બધા ભણાતર કુજ્ઞાન છે. અરે! શાસ્ત્રના ભણાતર પણ પોતાના જ્ઞાયકના જ્ઞાન થયા વિના તે પણ કુજ્ઞાન છે. નથુલાલજી! સમજવું તો પડશે ને શું સાચું છે? એમ ને એમ જીંદગી કાઢી નાખે. અનંતકાળ ગયો. અનંતવાર મુનિ થયો, ત્યાગી થયો, અનંતવાર બ્રહ્મચારી થયો. સમજાણું કાંઈ? અગિયાર અંગ અનંતવાર ભણી ગયો. ભણી ગયો. નવપૂર્વ ભણી ગયો. નવપૂર્વ શાસ્ત્ર હોં! શું ચીજ છે. સર્વજ્ઞ પ્રમાણે કેમ પ્રાપ્ત થાય છે. એવો કોઈ દિ' પ્રયત્ન કર્યો નથી. ઓહોહો! શું કીધું જુઓ!

એવા તે ઉપયોગને અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં જ, એવો ઉપયોગ. કયો ઉપયોગ? કે જે કર્મ નિમિત્ત હતા અને તેને અનુરૂપ જે પુણ્ય-પાપનો વિકાર હતો. તે વ્યાપાર છોડી દીધો. તેનો અર્થ-છોડી દીધો એ પણ વ્યવહાર કથન છે. એમ છોડી નથી શકાતો. સ્વભાવ સન્મુખ એકાગ્ર થતાં તે પરિણામ છૂટી ગયા અથવા ઉત્પન્ન ન થયા. અને જે શુદ્ધ પર્યાય થઈ તેને સ્વભાવમાં જોડી દીધી. સમજાણું કાંઈ?

સ્વભાવ શું કે અત્યંત શુદ્ધ આત્મા. તે સ્વભાવનું દ્રવ્ય તેને દ્રવ્ય કહે છે. અત્યંત શુદ્ધ આત્મા તેનું નામ દ્રવ્ય. અને ઉપયોગ જે પહેલાં કહ્યો તે પર્યાય. તે નિર્મળ પર્યાયને પોતાના શુદ્ધ આત્મામાં જોડી દીધી. આ તેનું નામ યોગી કહેવામાં આવે છે. આ ક્રિયા હોય તે યોગી. દેરીયાજી! આ યોગી! આ તો આખી બીજી વાત. વાત સાચી છે ભાઈ! ૧૦૦ એ ૧૦૦ %. અનંતકાળમાં તેણે આ વાત વિચારમાં પણ લીધી નથી. થોથે થોથા બહારની વાત ને આમ ને આમ ને આમ. અહીંયાં કહે છે ઉપયોગને અત્યંત શુદ્ધ આત્મામાં જ. જુઓ! નિશ્ચય કર્યો. નિષ્કંપપણે લીન કરે છે. લીન કરે છે શું? કે, પોતાના પુરુષાર્થથી ઉપયોગને

અંદરમાં લીન કરે છે. કોઈ કર્મ માર્ગ આપે તો લીન થાય છે, એમ છે નહીં. કર્મ ભિન્ન છે જડ. તેનું લક્ષ છૂટી ગયું. સમજાણું કાંઈ?

ત્યારે તે યોગીને-જુઓ! હવે તે યોગી એટલે ધ્યાની. કે જે પોતાના નિષ્ક્રિય ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં વિશ્રાંત છે. કે જે પોતાના નિષ્ક્રિય ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં વિશ્રાંત છે. કાલે ત્યાં સુધી આવ્યું હતું. પોતાનું નિષ્ક્રિય ચૈતન્ય સ્વરૂપ એ દ્રવ્ય લીધું. નિષ્ક્રિય ચૈતન્ય સ્વરૂપમાં વિશ્રાંત-ઠર્યો છે. વિશ્રાંતિ લીધી છે. ઉપયોગ ત્યાં ધ્યાનમાં જામી ગયો છે. વચન, મન, કાયાને ભાવતો નથી. તે સ્વભાવમાં બહારથી હટી ગયો તો મન, વચન, કાયાને ભાવતો નથી. મન, વચન, કાયા તરફની ભાવના નથી. છૂટી ગઈ. શુભ-અશુભભાવ પણ છૂટી ગયા. મન, વચન, કાયાને ભાવતો નથી. ચિંતવન નથી કરતો. નથી ધ્યાવતો. અનુભવ કરતો. ભાવવું નો નીચે અર્થ છે.

અને સ્વકર્મોમાં વ્યાપાર નથી કરતો. આહાહા! જુઓ! બેય નાસ્તિની વાત લીધી. પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વચન, મન, કાયાને ભાવતો નથી. અથવા વચન, મન, કાયાના પરિણામ તરફની ભાવના છૂટી ગઈ. સ્વભાવ તરફની ભાવના એકાગત્ર થઈ તો સ્વકર્મોમાં વ્યાપાર નથી કરતો, જુઓ! સ્વકર્મો વડે લીધું. નીચે (કુટનોટમાં) વ્યાપારનો અર્થ છે. વ્યાપાર બગડો છે ને? વ્યાપાર=પ્રવૃત્તિ. (સ્વરૂપવિશ્રાંત યોગીને, ઓહો! વિશ્રાંત છે. જેઓ! વિશ્રાંત લખ્યું છે. વિશ્રાંતિ લેવી છે? કહે છે કે નહીં? વિશ્રાંતિ લેવી છે. ક્યાં લેવી છે? અત્યંત શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાનમાં વિશ્રાંતિ લેવી તે વિશ્રાંતિ છે.

સ્વરૂપવિશ્રાંત યોગીને પોતાના પૂર્વોપાર્જિત કર્મોમાં પ્રવર્તન નથી, આ સ્વકર્મની વ્યાખ્યા. જે જડ કર્મ છે ને તેને સ્વકર્મ નિમિત્તથી કહ્યું. નિમિત્તસંબંધ છે ને? કારણ કે તે મોહનીયકર્મના વિપાકને પોતાથી ભિન્ન-અચેતન-જાણે છે. સમ્યજ્ઞિ મોહકર્મને તો અચેતન માને છે, અજીવ માને છે, જડ માને છે, ધૂળ માને છે. જેમ આ ધૂળ છે તેમ કર્મ ઝીણી ધૂળ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

તેમજ તે કર્મવિપાકને અનુરૂપ, લ્યો આવ્યું. જુઓ! કર્મનો પાક જે જડમાં આવ્યો તેને અનુરૂપ પરિણામનથી તેનાથી ઉપયોગને વિમુખ કર્યો છે. એ તરફનું શુભાશુભ પરિણામન જે કર્મના નિમિત્તને અનુરૂપ છે અને પોતાના પરિણામમાં તે કર્મનો વિપાક ફક્ત નિમિત્ત (છે.) પૃથક ચીજ છે હો એટલું. કરાવતું નથી. આત્મામાં કર્મથી વિકાર થતો નથી. કર્મથી વિકાર મારામાં થાય (તેમ માનવાવાળા)તેને તો અજીવ અને આસ્રવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા નથી. અજીવ પૃથક તત્ત્વ છે. આસ્રવ પૃથક તત્ત્વ છે. નવમાં બે તત્ત્વ પૃથક છે. કોઈ એમ માને કે મને અજીવતત્ત્વથી આ વિકાર આવ્યો. તો તો અજીવને (ને પોતાને) બેને એક માન્યા. સમજાણું કાંઈ? શું કરીએ ભાઈ! કર્મનો જેવો ઉદય આવે એવો અમારે વિકાર કરવો પડે. એ તો મૂઠ છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે. સ્વચ્છંદી છે. કેમકે કર્મ અજીવ અને પુણ્ય-પાપ પરિણામ તારામાં થયા તે આસ્રવ. બે તત્ત્વ નવમાં ભિન્ન છે. એક અજીવ અને એક આસ્રવ. તો અજીવથી આસ્રવ થયો તો અજીવ ને આસ્રવ એક થઈ ગયા. સમજાણું કાંઈ?

ત્યાં તો વિપાક છે એટલું સિદ્ધ કર્યું. પણ તેનું અનુસરણ કરે તો વિપાક થાય છે. ન કરે તો વિકાર નથી થતો. સમ્યજ્ઞિને પણ. આહાહા! કેટલી વાતને સ્પષ્ટ કરે છે. વિપાક છે, અજીવતત્ત્વ છે, પ્રતીતમાં છે

જેનું અનુસરણ જેટલું હું કરું એટલો વિકાર થાય છે. મારામાં થાય છે. મારા સ્વભાવમાં નથી. પણ એટલી મલિનતા છે. તો તે અનુરૂપ પરિણામનથી તેણે ઉપયોગને વિમુખ કર્યો. લ્યો! તે પરિણામનથી ખસ્યો, પરિણામનથી ખસીને, વિપાકનું લક્ષ તો હતું પણ પરિણામનથી ખસીને સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા કરી. એ સ્વકર્મનું નિમિત્ત છે ને પોતામાં. સ્વકર્મ થયું ને. કોકનું કર્મ નથી. નિમિત્તરૂપે કર્મ પોતામાં છે. આશ્રવ પણ પોતાના નથી. સ્વકર્મ પોતાનું કહ્યું. એ સ્વકર્મ નિમિત્ત વિપાક છે કે નહીં અંદરમાં? પોતાના સંબંધમાં છે કે નહીં? પોતાના સંબંધમાં છે કે નહીં? કે બીજાના સંબંધમાં છે ને અહીં આશ્રવ થાય છે એમ નથી.

એક ક્ષેત્રાવગાદે કર્મ જડ પોતાના ક્ષેત્રાવગાદમાં રહ્યા છે. તેને અહીંયાં સ્વકર્મ કહેવામાં આવ્યા છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો! ક્યાં આવ્યા. જુઓ! સ્વકર્મોમાં વ્યાપાર કરતો નથી તેને, અર્થાત્ બે વાત થઈ. એક તો ધર્મી જીવ પોતાના સમ્યજ્ઞાનના ભાનમાં અશુદ્ધની પરિણતિ પરલક્ષે હતી, તે અશુદ્ધ પરિણતિનું લક્ષ છોડીને, અશુદ્ધ પરિણતિ પણ છોડી દીધી. અર્થાત્ શુદ્ધસ્વભાવમાં લીન દષ્ટિ સમ્યજ્ઞાન છે, તો રાગથી ભિન્ન વિવેક થઈ ગયો. તેમાં વિશેષ લીન થયો તે ચારિત્ર થયું. તે ચારિત્ર થયું, ધ્યાન થયું, ધ્યાન થયું તે નિર્જરા થઈ. એક એક તત્ત્વ પર્યાય-નવતત્ત્વમાં જીવ અને પુદ્ગલ બે દ્રવ્યતત્ત્વ છે અને સાત પર્યાય તત્ત્વ છે. સમજાણું કાંઈ?

જીવ અને કર્મ પુદ્ગલઆદિકે બીજા અજીવદ્રવ્ય, દ્રવ્ય છે વસ્તુ. અને બેયના સંયોગમાં સાત પર્યાય છે. પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ ને મોક્ષ. એ સાત પર્યાય છે. ગુણ નહીં, દ્રવ્ય નહીં. સમજાણું કાંઈ? તો પર્યાયમાં કેટલી મલિનતા છે ને એ મલિનતા છૂટે છે એ વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :- જીવની છે.

ઉત્તર :- જીવની પર્યાય છે. પોતાની શુદ્ધ. શુદ્ધ છે ને? પોતાથી પ્રગટ થઈ તે શુદ્ધ છે. અને આશ્રવ છે પુણ્ય-પાપ તે અશુદ્ધ છે, મલિન છે. સમજાણું કાંઈ? સંવર તે શુદ્ધ પર્યાય છે, નિર્જરા પણ શુદ્ધ પર્યાય છે, મોક્ષ પણ પૂર્ણ શુદ્ધ પર્યાય છે. મોક્ષ પણ આત્માની નિર્મળ પર્યાય અવસ્થા છે. સમજાણું કાંઈ? સંભળાય છે થોડું થોડું? હા, સંભળાય છે. એમને સંભળાય આમને ન સંભળાય. એક તો રહી ગયો છે કાન સરખો! ના ના, ધ્યાન તો બરાબર છે.

મુમુક્ષુ :- જીવ અજીવની સાથે સાત તત્ત્વ તે પર્યાય છે.

ઉત્તર :- હા, તે પર્યાય છે. અજીવમાં સાત છે ભિન્ન. એ અજીવમાં સાત ભિન્ન, સાત ભિન્ન, સાત ભિન્ન. બે. તે તેના દોષ અજીવ છે તેમાં જે વિકારી કર્મરૂપ પર્યાય થઈ તે પર્યાય થઈ. તે પર્યાયમાં પણ જેટલો દ્રવ્યાશ્રવ આવવાવાળો છે તેને દ્રવ્યાશ્રવ પર્યાય જડની કહે છે. સમજ્યા? એ આવવાવાળા છે. નથી આવવાવાળા તેને દ્રવ્ય સંવર કહે છે જડની પર્યાયને. બંધ થવાનો તેને દ્રવ્યબંધ કહે છે. બંધ થાય છે તેને દ્રવ્યબંધ કહે છે. અને ભાવબંધ અહીંયાં છોડ્યા ને દ્રવ્યબંધ છૂટી ગયો તેને નિર્જરાનું તત્ત્વ-દ્રવ્યનિર્જરા તત્ત્વ પર્યાયમાં કહે છે. જડની પર્યાય. સાતમાં જરી સૂક્ષ્મ પડે એટલે થોડું લઈએ છીએ. અજીવમાં પણ સાત અને જીવમાં પણ સાત છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :-અસ્તિ. દ્રવ્ય? નહીં એ નાસ્તિરૂપે છે. દ્રવ્યને નાસ્તિ કહ્યું ને? દ્રવ્ય સંવર પરમાણુ આવવાવાળા નહોતા તેને દ્રવ્યસંવર કહ્યું. પણ તે બહુ ઝીણી પડે છે. એક એકમાં નથી લેતાં. આત્મામાં શુદ્ધ શ્રદ્ધા સમ્યજ્ઞાન થયું તે સંવર. તો તે સમયે મિથ્યાત્વનો આસ્રવ રોકાઈ ગયો. રોકાઈ ગયાનો અર્થ કે આવવાવાળો નહોતો. તેને દ્રવ્યાસ્રવ કહ્યો, દ્રવ્યસંવર કહ્યું કેમકે રોકાઈ ગયો માટે દ્રવ્યસંવર કહ્યું. રોકાઈ ગયો માટે. મિથ્યાત્વ કર્યું તો ભાવબંધ. અને નવા રજકણ આવ્યા તે દ્રવ્યાસ્રવ.

સમકિતદષ્ટિને તો ભાવમિથ્યાત્વ છે નહીં. મિથ્યાત્વનો દ્રવ્યાસ્રવ પણ છે નહીં. હવે સમકિતીને અગ્રત, પ્રમાદ, કષાયના પરિણામ રહ્યા. તે ભાવાસ્રવ છે. અને જેટલો ભાવાસ્રવ છે તે પ્રમાણમાં પરમાણુ આવવાવાળા છે રજકણ. અહીં આસ્રવ થયો તો કષાયના રજકણ તેને દ્રવ્યાસ્રવ કહ્યા. પ્રમાદના રજકણ એટલા આવ્યા તો દ્રવ્યાસ્રવ. કષાય પણ એટલો આવ્યો તો દ્રવ્યાસ્રવ. એ તો બહુ સૂક્ષ્મ વાત છે. અને સ્વભાવના આશ્રયે જેટલા પરિણામ રોકાઈ ગયા તે ભાવસંવર અને ત્યારે જે રજકણ આવવાના નહોતા તેને દ્રવ્યસંવર કહ્યા. ત્યાં શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈ તે ભાવનિર્જરા. કર્મના રજકણનું છૂટી જવું એ દ્રવ્યનિર્જરા.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- એ જડમાં કહ્યું. જડમાં કહ્યું ને?

મુમુક્ષુ :- લાકડીના

ઉત્તર :- ના, લાકડીના નહીં. તેની સાથે સંબંધ જ નથી. અંદર કર્મની સાથે સંબંધ છે. હાથની સાથે સંબંધ નથી. ઝીણા રજકણની સાથે સંબંધ છે. અંદર કર્મની સાથે સંબંધ છે. હાથની સાથે સંબંધ નથી. આ તો નોકર્મ તો જડ છે, પર છે. આત્મામાં જે કર્મ રજકણ પડ્યા છે તેની સાથે આત્માને દ્રવ્ય અને ભાવપર્યાય સાથે સંબંધ છે. હાથની સાથે સંબંધ નથી. એ તો બાહ્ય પદાર્થ છે. અંતરમાં આઠ કર્મના રજકણ પડ્યા છે, ધૂળ ઝીણી. એ નિમિત્ત પોતાની પર્યાયમાં અનુકૂળથી જે વિકાર તે નૈમિત્તિક. હવે જ્યારે વિકાર કરે છે તે, ભાવાસ્રવ થયો. અને કર્મના નવા રજકણ આવે છે તે દ્રવ્યાસ્રવ થયો. એ દ્રવ્યાસ્રવ જડની પર્યાય. અને જે આસ્રવ સ્વભાવના આશ્રયે રોકાઈ ગયો તે ભાવસંવર થયો. ત્યાં દ્રવ્યાસ્રવ આવવાનો ન હતો તેને દ્રવ્યસંવર કહ્યું. એ જડની પર્યાય. જરા સૂક્ષ્મ છે થોડી વધારે. સભામાં સાધારણ વાત ન પકડાય.

અહીં તો કર્મ ને આત્માની વચ્ચે સાત તત્ત્વ છે. પરની સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. આ તો શરીર ને નોકર્મ જડ-પર છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- સ્થિતિ એવી છે. આઠ કર્મ. એ અવસ્થામાં પ્રકાર પડે છે બસ. ઓલા કર્મની સ્થિતિ. દ્રવ્યકર્મ કહે છે ને? દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને નોકર્મ એ ત્રણ બોલ આવે છે ને? તારણસ્વામીમાં તો બહુ આવે છે. તેમાં પણ જિનાગમમાં શબ્દો છે. દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ, નોકર્મ. દ્રવ્યકર્મ કોણ? આઠ કર્મ જડ. નોકર્મ કોણ? કે, આ વાણી, શરીર આદિ તે નોકર્મ. ભાવકર્મ કોણ? કે આત્મામાં પુણ્ય-પાપના વિકાર થાય તે ભાવકર્મ. ભાવકર્મ અરૂપી, જડકર્મ રૂપી, નોકર્મ રૂપી પણ સ્થૂળ બાહ્ય ચીજ.

એ ત્રણેથી રહિત ભગવાન જ્ઞાયકમૂર્તિની દષ્ટિ થવી તેનું નામ સમ્યજ્ઞાન. તે સમયે કર્મનો આસ્રવ

રોકાઈ ગયો તેને દ્રવ્યસંવર કહેવામાં આવ્યો. રોકાઈ ગયાનો અર્થ. આવવાનો હતો ને રોકાઈ ગયો એમ નહીં. બહુ સૂક્ષ્મ વાત છે. આવવાનો નહતો તેને દ્રવ્યસંવર કહેવામાં આવ્યો. સમજાણું કાંઈ? અહીં આવશે હમણાં. થોડા વખતમાં બધું સમજીને જન્મ-મરણ ટળે એટલું શીખી લે. બીજું બધું ભલે ભૂલી જા. એ આવશે. હમણાં આવશે. જેનાથી જન્મ-મરણનો અંત આવે તે વાત શીખી લે. બીજી મુક પડતી. બુદ્ધિ થોડી હોય કે ન હોય તેની સાથે સંબંધ છે નહીં. કેમ સુમેરુમલજી! લ્યો! ભાવતો નથી અને સ્વકર્મોમાં વ્યાપાર કરતો નથી. અર્થાત્ જે જડકર્મ છે તે તરફનું લક્ષ્ય છોડી દે છે. સકળ શુભાશુભ કર્મરૂપ ઈંધનને બાળવામાં, જુઓ! એ શુભાશુભ કર્મ જડ હો! માટી. એ શુભાશુભ કર્મરૂપ ઈંધન એટલે લાકડી. બાળવામાં સમર્થ હોવાથી અગ્નિસમાન એવું, આત્મામાં સમ્યક્દર્શન સહિત જે ઉગ્રપણે એકાગ્રતાનું ધ્યાન થયું એ અગ્નિ સમાન પરમપુરુષાર્થસિદ્ધિના ઉપાયભૂત ધ્યાન પ્રગટે છે.

એક ગાથામાં તો બહુ વાત લીધી છે. જડની સાથે બહુ નથી કહેતાં, કેમકે જડકર્મ છે ને? એ કર્મની અવસ્થામાં એક આવવાયોગ્ય અવસ્થા એક રોકાવાયોગ્ય અવસ્થા. એ બધી જડની અવસ્થા છે. એ જડની સાત પર્યાય છે. આત્મામાં આ પુણ્ય-પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ એ આત્માની પર્યાય. સમજાણું કાંઈ?

કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન ઉત્પન્ન થાય તે પણ એક પર્યાય છે. તે તો પોતાના સ્વરૂપ જ છે. કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, મોક્ષ એ પોતાની પર્યાય છે. પણ એ પોતાનું સ્વરૂપ પરિણામન છે, સિદ્ધ સાદી અનંત પરિણામન કરે છે. એ પોતાના પરિણામનના આનંદનો અનુભવ સમય સમયમાં ભિન્ન ભિન્ન છે. એક સમયમાં આનંદ છે તે બીજા સમયે નથી. એવો ખરો પણ તે નહીં. એવી પર્યાય સિદ્ધમાં પણ સાદી અનંત છે. અનંતપર્યાય સિદ્ધમાં ઉત્પન્ન થાય છે. બહુ જ સૂક્ષ્મ. સાત તત્ત્વનું, નવતત્ત્વનું જ્ઞાન અને તેમાં સમ્યક્દર્શન શું એ વાતમાં બધા ગોટાડા ઊઠ્યા છે.

કરી દીધું. તેણે આમ કરી દીધું, તેણે આમ કરી દીધું, તેણે આમ કર્યું, એ બધું મિથ્યાત્વનું પોષણ છે. કોણ કરે તારું? જડનું કાર્ય તું નથી કરી શકતો ને પુણ્ય-પાપનું કાર્ય મારું માનવું એ પણ મિથ્યાત્વ છે. તારી પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થવાવાળો વિકાર. સમજાણું કાંઈ? કર્તા હોય તો આખા દ્રવ્યને વિકારી માન્યા. સુમેરુમલજી! બીજાનું કોણ કરે અને કોનાથી હોય. સમજાણું કાંઈ? અગ્નિસમાન એવું પરમપુરુષાર્થસિદ્ધિના ઉપાયભૂત ધ્યાન પ્રગટે છે.

મુમુક્ષુ :- ઉપાડી લાવે.

ઉત્તર :- કોણ ઉપાડી લાવે? ધૂળમાંય ઉપાડી ન લાવે. પરમપુરુષાર્થસિદ્ધિના ઉપાયભૂત ધ્યાન પ્રગટે છે. તેનો પરમપુરુષાર્થ, છે ને નીચે? પુરુષાર્થ=પુરુષનો અર્થ; પુરુષનું પ્રયોજન; આત્મપ્રયોજન. (પરમપુરુષાર્થ અર્થાત્ આત્માનું પરમ પ્રયોજન મોક્ષ છે, જુઓ! અને તે મોક્ષ ધ્યાનથી સઘાય છે, માટે પરમપુરુષાર્થની (-મોક્ષની) સિદ્ધિનો ઉપાય ધ્યાન છે.) એ સમ્યક્દર્શન સહિતનું ધ્યાન છે. સમજાણું કાંઈ? એ સિવાય મોક્ષનો ઉપાય અને મોક્ષ પ્રગટ થતો નથી. વિશેષ કહેશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૪૫, ગાથા-૧૪૬
આસો સુદ ૬, તા:-૧૧-૧૦-૬૪, રવિવાર

આજ અધિકાર જરી સૂક્ષ્મ આવ્યો છે. ધ્યાનનો અધિકાર હોય તો સૂક્ષ્મ જ હોય. ધ્યાન સમ્યક્દર્શન પછી થાય છે એ વાત અંદરમાં હવે કહેશે. આગળ પંડિતજીએ લખ્યું છે. અહીંયાં નવ પદાર્થ છે તેની પ્રત્યેકની પૃથક પૃથક અવસ્થા ને વ્યવસ્થા ને કાર્ય છે. સમજાણું કાંઈ? નવ પદાર્થના નવ કાર્ય છે. નવ કાર્ય કહો કે નવ માર્ગ કહો. સમજાણું કાંઈ?

એ આમાં જ છે ને? પહેલી એમાં જ ગાથા છે. જુઓ! પહેલી. જુઓ! વાંચો ભાઈ! જુઓ! કળશ છે. નવ પદાર્થના નવ માર્ગ છે, જુઓ! પાંચમો કળશ છે, ત્રીજે પાને. હિન્દી છે ને હીન્દી? ત્રીજે પાને પાંચમો કળશ છે. અમૃતચંદ્રાચાર્ય મહારાજ! જેમણે આ ટીકા કરી છે. એ કહે છે. છે?

પછી (બીજા અધિકારમાં), જીવ અને અજીવ એ બેના પર્યાયોરૂપ નવ પદાર્થોની-કે જેમના માર્ગ અર્થાત્ કાર્ય ભિન્નભિન્ન પ્રકારના છે તેમની-વ્યવસ્થા પ્રતિપાદિત કરી છે. આ ચાલે છે તે. શું કીધું? સમજાણું કાંઈ? જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. એ નવ પદાર્થનું કાર્ય ભિન્ન છે. તેનો અર્થ કે નવનો માર્ગ પણ ભિન્ન છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! તેમાં લખ્યું છે ને?

જીવ ને અજીવ એ બેની પર્યાયોરૂપ નવ પદાર્થોની, જીવદ્રવ્ય છે એ તો જ્ઞાયકદ્રવ્ય છે અનંતગુણનો પિંડ. અને અજીવદ્રવ્ય છે તે કર્મ આદિ, શરીર આદિ પણ અહીંયાં તો આપણે મુખ્ય કર્મ લેવાનું છે. આવે તો અજીવપદાર્થનું બધું. અજીવદ્રવ્ય છે અને કર્મ બેની સાત પર્યાય લેવી છે ને? તો પરની સાથે સંબંધ નથી. આત્માને કર્મનો સંબંધ સંયોગ-વિયોગથી સાત પર્યાય થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

હજી નવતત્ત્વ કોને કહેવા અને માર્ગ શું, એ વાત ચાલે છે. તો જીવ અને પુદ્ગલકર્મ બે પદાર્થ છે દ્રવ્ય. અને તેના સંયોગ-વિયોગથી આત્મામાં સાત પર્યાય થાય છે અને પુદ્ગલમાં પણ સાત પર્યાય જડમાં થાય છે. નવના નવ માર્ગ એટલે નવ કાર્ય છે. અહીંયાં જીવનું કાર્ય તો, જીવમાર્ગ તો જ્ઞાયકભાવ છે. જાણવાવાળો, દેખવાવાળો તેનું કાર્ય જાણવા-દેખવાનું છે. સમજાણું કાંઈ?

જડનું કાર્ય તેની પર્યાય જડમાં થવી પર્યાય જડમાં થવી. એવું કાર્ય. અને પછી આત્મામાં પુણ્ય પરિણામ થાય દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રતાદિના પરિણામ તે પુણ્ય પરિણામ એ બંધનો માર્ગ છે, એ આસ્રવ છે. હિંસા, જૂઠ, ચોરી, વિષય, ભોગ તે બંધનો માર્ગ છે પાપ. એ બે પર્યાય છે. પુણ્ય અને પાપ બે આત્માની પર્યાય છે. બેયનું કાર્ય ભિન્ન છે. બેયનો માર્ગ ભિન્ન છે. અને જડમાં પણ કર્મના પરમાણુ આવે તે પુણ્યભાવ છે. રજકણની પર્યાયનું આવવું તે દ્રવ્યપુણ્યની પર્યાય જડની છે. અને અહીં પાપ થયું નવા પાપના રજકણ આવ્યા તે જડની પર્યાય છે. સમજાણું કાંઈ?

હવે જ્યારે અહીં, તે આસ્રવ. પુણ્ય ને પાપ બેય મળીને આસ્રવ છે. તો તે આત્માની પર્યાયમાં વિકાર અને પરના રજકણ આવવાવાળા તે દ્રવ્ય જડઆસ્રવ કહે છે. પોતાના આત્મામાં શુદ્ધ જ્ઞાયક સ્વભાવ તે તરફ દષ્ટિ કરીને પોતાની પર્યાયમાં જેટલી શુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન, સમ્યક્શાંતિ અરાગી પરિણતિ તેનું નામ જીવની સંવર પર્યાય કહેવામાં આવે છે. એ સંવર પર્યાયનો માર્ગ, કાર્ય મોક્ષનું કારણ છે. તે સંવર પોતાનો માર્ગ-કાર્ય ભિન્ન રાખે છે.

અને નિર્જરા તે શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થઈ, શુદ્ધિ થઈ તેમાં સ્વભાવના એકાગ્ર ધ્યાન દ્વારા શુદ્ધિની વૃદ્ધિ થાય તે નિર્જરાનું ભાવનિર્જરાનું કાર્ય છે. અહીં સંવર થયો તો નવા રજકણ આવવાના રોકાઈ ગયા. રોકાઈ ગયાનો અર્થ આવવાવાળા ન હતા તેને દ્રવ્યસંવરની જડની પર્યાય કીધી. અને અહીં આત્મામાં નિર્જરા થઈ તો કર્મમાં જડની અવસ્થા છૂટી ગઈ તે દ્રવ્યનિર્જરા કહેવામાં આવી. તે જડની પર્યાય છે.

બંધમાર્ગ, આત્મામાં જે ત્રિકાળ સ્વભાવ શુદ્ધ છે, જેટલો રાગ-દ્વેષમાં રોકાય છે તે બંધભાવ છે, તે બંધમાર્ગ છે, તે બંધકાર્ય છે. ઉન્મીષ, નવા રજકણ આવવા અને રોકાઈ જવા તે દ્રવ્યબંધ છે. આત્મામાં પૂર્ણ શુદ્ધિનું થવું તે મોક્ષ પર્યાય છે. અને રજકણનું સર્વથા છૂટી જવું તે દ્રવ્યમોક્ષ છે, તે જડની પર્યાય છે. કેટલું યાદ રાખવું આમાં? જુઓ! શેઠ કઠણ કહે છે. આ તો તેની મૂળ ચીજ નવ પદાર્થ છે. પછી મોક્ષમાર્ગનું વર્ણન, છે ને જુઓ! નવપદાર્થપૂર્વક મોક્ષમાર્ગ પ્રપંચવર્ણન. પ્રપંચ એટલે વિસ્તાર. તો હજી નવ પદાર્થ શું તે ખબર નથી તો મોક્ષમાર્ગ ક્યાંથી થશે. સમજાણું કાંઈ?

નવનું ભિન્ન કાર્ય, નવનો ભિન્ન માર્ગ. તો અજીવકર્મનો માર્ગ પોતાની પર્યાયપણે થવી તેને પોતામાં પુણ્ય-પાપનું થવું તે નહીં. તે કાર્ય તેનું નહીં. પોતામાં પુણ્ય-પાપપણે આસ્રવ થવો તે પોતાની વિકારી પર્યાયનું કાર્ય. સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ થવો તે પોતાની નિર્મળપર્યાયનું કાર્ય. પહેલી ચીજ જ હજી તો અન્યથી ભિન્ન શું ભગવાન કહે છે અને ભગવાનના માર્ગમાં એવી બીજી ચીજ હોતી નથી. તેની હજી ખબર નથી. નવનો પંથ શું? રસ્તો શું? માર્ગ શું? કેવી રીતે સમ્યક્દર્શન થાય, કેવી રીતે તેને આત્મામાં શુદ્ધિ થાય. સમજાણું કાંઈ?

અહીંથી આપણે નિર્જરા અધિકાર ચાલે છે. નિર્જરાનું કાર્ય. એ પર્યાય છે, નિર્જરા એક શુદ્ધ પર્યાય છે. સંવરની શુદ્ધિની વૃદ્ધિ તે નિર્જરા પર્યાય ભાવ. અને રજકણનું છૂટી જવું તે જડ નિર્જરા છે. સમજાણું કાંઈ? ભારે વાત! હવે ફરી કહ્યું છે. જુઓ! અહીંયા સુધી તો આવ્યું હતું ને આપણે? પરમપુરુષાર્થસિદ્ધિના ઉપાયભૂત ધ્યાન પ્રગટે છે. ત્યાં સુધી તો આવ્યું છે ને? ભાઈને દીધું પુસ્તક? ઠીક.

વળી કહ્યું છે કે-

‘અજ્ઞ વિ તિરયણસુદ્ધા અપ્પા જ્ઞાણવિ લહઈ ઇંદત્તં ।

લોયંતિયદેવત્તં તત્થ ચુઆ ણિવ્વુદિં જંતિ ॥’

આ કુંદકુંદઆચાર્યમહારાજની ગાથા છે. સમજાણું કાંઈ? આમાં લખ્યું નથી, ઓલામાં લખ્યું છે. લખ્યું છે એમાં. આ બે ઉદ્ધત ગાથામાં પહેલી ગાથા કુંદકુંદઆચાર્યદેવ પ્રણીત મોક્ષપ્રાભૃતની છે, જુઓ!

કુંદકુંદઆચાર્યમહારાજની આ ગાથા છે. ભગવાન પરમગુરુ કુંદકુંદઆચાર્ય. જે બે હજાર વર્ષ પહેલાં થયા.

તેમણે જે મોક્ષપ્રાભુત આદિ આઠ (પાહુડ) બનાવ્યા તેમાં આ ગાથા છે. અને બીજી ગાથા, બીજી છે.

‘અંતો ગત્થિ સુઈણં કાલો થોઓ વયં ચ દુમ્મેહા ।

તણ્ણવરિ સિવિચ્ચવ્વં જં જરમરણં ચ્ચયં કુણ્ણહ ॥’

હવે બેનો અર્થ. આ સમયે પણ, આ પંચમકાળમાં પણ ત્રિરત્નશુદ્ધ જીવો હોય છે. આ વ્યવહાર ત્રિરત્નશુદ્ધ હશે? આ લોકો કહે છે ને અત્યારે. વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે, વ્યવહાર મોક્ષમાર્ગ છે. નહીં નહીં નહીં. આ ત્રિરત્નશુદ્ધજીવ નિશ્ચય મોક્ષમાર્ગ છે. શુદ્ધ છે ને? ત્રિરત્નશુદ્ધ, પેલું તો અશુદ્ધ છે. ઓહોહો!

મોટા મોટા શાસ્ત્રના ભણવાવાળા એવી દખલગીરી કરે છે કે વર્તમાન જે મુનિ સાચા ભાવલિંગી હોય કુંદકુંદઆચાર્ય જેવા તેની પાસે તો વ્યવહારરત્નત્રય હતું. નિશ્ચયરત્નત્રય તો બારમે ગુણસ્થાને જ હોય, તેરમે જ હોય, બહારમાં એવા લખાણ બહુજ આવે છે. કોઈ આઠમે શુકલધ્યાન કરીએ છીએ કોઈ. કોઈ સાતમેથી થોડો દેશઅંશ નિશ્ચય વળી લે છે. પણ ચોથા, છઠ્ઠા સુધી તો એકલો વ્યવહારરત્નત્રય હોય છે એમ કહે છે. જેને જેમ ઠીક પડે તે તેમ લગાવી દે છે.

અહીંયાં કહે છે આ કાળમાં કુંદકુંદઆચાર્યમહારાજ કહે છે, મહા પરમ દિગંબરસંત મુનિ પરમગુરુ. સમજાણું કાંઈ? હમણાં પણ ત્રિરત્નશુદ્ધ જીવો (—આ કાળે પણ સમ્યઞ્ઞર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નોથી શુદ્ધ એવા મુનિઓ), જુઓ! સમ્યઞ્ઞર્શન, સમ્યજ્ઞાન, સમ્યકચારિત્ર નિર્વિકલ્પ વીતરાગી પર્યાય તેને ત્રિરત્ન શુદ્ધ કહે છે.

આત્મા અખંડ આનંદકંદ તે તરફ ઝૂકવાથી જે પોતાની સમ્યક્શ્રદ્ધા, સમ્યક્અનુભવ તેમાં પ્રતીતિ આત્માના વેદનનું સમ્યક્જ્ઞાન અને આત્મામાં લીનતાનું ચારિત્ર, સમજાણું કાંઈ? આ ત્રરત્ન કહેવામાં આવે છે. એ ત્રિરત્ન કારણ છે અને મોક્ષ કાર્ય છે. સમજાણું કાંઈ? (—આ કાળે પણ સમ્યઞ્ઞર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ ત્રણ રત્નોથી શુદ્ધ એવા મુનિઓ), જુઓ! પાઠમાં તો શુદ્ધ લીધું છે. તિરયણસુદ્ધા આત્માનું ધ્યાન કરીને સમ્યઞ્ઞર્શન તો પહેલાં છે. આત્મા શુદ્ધ આનંદનો અનુભવ જ્ઞાન થઈને પ્રતીતિ થઈ અને પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું, અહીં નિશ્ચયની વાત ચાલે છે. શાસ્ત્રનું જ્ઞાન વ્યવહાર, દેવ, ગુરુ, શાસ્ત્રની શ્રદ્ધાનો વિકલ્પ વ્યવહાર અને શાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ વ્યવહાર અને વ્રતાદિનો વિકલ્પ પણ વ્યવહાર. વ્યવહારરત્નત્રય તે પુણ્યબંધનું કારણ છે. એ વાત અહીં લીધી નથી.

અહીંયાં તો આત્મા ત્રિરયણશુદ્ધ કોઈ કોઈ ઠેકાણે ત્રિકરણશુદ્ધ એમ પણ લખ્યું છે. ભાઈ! ત્રિરયણશબ્દ છે ને ત્યાં કોઈ કોઈ ઠેકાણે ત્રિકરણ એમ શબ્દ આવે છે. પણ આ ઠીક છે. ત્રિરયણશુદ્ધ. સમજાણું કાંઈ? કહ્યું છે ને પોતે આચાર્યએ. આત્મા પોતાના એક સમયમાં પૂર્ણ આનંદ શુદ્ધ દ્રવ્યસ્વભાવ એ અજીવથી લક્ષ છોડીને, પુણ્ય-પાપના વિકલ્પથી લક્ષ છોડીને, એક સમયની વર્તમાન ચાલતી પર્યાયની પણ પ્રતીતિ છોડીને પોતાનો પૂર્ણ સ્વભાવ વસ્તુ અંતરમુખ થઈને સમ્યઞ્ઞર્શન અનુભવમાં પ્રતીતિ થવી તેનું નામ સમ્યઞ્ઞર્શન એ તો ચોથે ગુણસ્થાને પણ થાય છે. અને તે આત્માનું જ્ઞાન, જ્ઞાનનું જ્ઞાન હોય! શાસ્ત્રનું જ્ઞાન થોડું ઘણું હોય એ પછી આવશે. આત્માનું જ્ઞાન, સ્વસંવેદનજ્ઞાન ચિદાનંદ જ્ઞાનમૂર્તિ પૂર્ણ સ્વરૂપ તેનું અંદર જ્ઞાનમાં

જ્ઞાનગુણમાં પર્યાય લીન થવી એ સ્વસંવેદન સમ્યજ્ઞાન. એ ચોથે ગુણસ્થાને પણ હોય છે. અને સમ્યક્ચારિત્ર. પંચમ ગુણસ્થાનમાં થોડું શાંતિ, સ્થિરતા, સ્વરૂપની રમણતા વધી જાય છે, પંચમગુણસ્થાનમાં.

આ પહેલાનું સમ્યજ્ઞાન, જ્ઞાન તો છે. તે ઉપરાંત શાંતિ, આનંદ વધી જાય છે. સમજાણું કાંઈ? અને નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ કરવાની તાકાત ચોથા ગુણસ્થાન કરતાં અને પાંચમામાં અલ્પકાળમાં નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ થાય છે એવી તાકાત પાંચમામાં વધી જાય છે. સમજાણું કાંઈ? ભાષા બધી નિર્વિકલ્પ ઉપયોગ ને આમાં ક્યાંય (સમજ પડે એવું નથી.) ક્યાં ગયા તમારા ન આવ્યા. કામમાં રોકાણા હશે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- હજી ક્યાં વાત! શું ચાલે છે? ચોથાની પહેલી વાત કરી.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- પછી હજી આવવા તો દયો વાત! સમ્યજ્ઞાન અને સમ્યજ્ઞાન ચોથેથી પહેલેથી કહેતાં આવ્યા છીએ. અત્યારે ક્યાં? અને પાંચમાં સુધી પહોંચ્યા છીએ. હજી છઠ્ઠે આવ્યા નથી. પહેલાં ચોથા ગુણસ્થાનમાં અવિરતિ સમ્યજ્ઞાન જીવ તેને અંતરમાં ત્રણ કષાયનો ત્યાગ નથી. એક આત્માનો અનુભવ ચિદાનંદની કણિકા સમ્યક્ પ્રતીતિ અને વેદન કણિકા ચાલે છે. અને સ્વરૂપાચરણનો અંશ છે એટલો બોલ તો ચોથે ગુણસ્થાને ઉત્પન્ન થાય છે. એ પણ જઘન્યધ્યાન. નીચે થોડું આવશે. દ્રવ્યનું એટલું અવલંબન છે એટલું જઘન્યધ્યાન તેને પણ કહેવામાં આવે છે. નીચે છે ભાઈ! ફૂટનોટ.

હજી પાછી પંચમ ચાલે છે. પંચમગુણસ્થાન થાય છે ત્યારે સ્વરૂપની આનંદ ને શાંતિની અંદર વૃદ્ધિ થાય છે ચોથાથી. અને શાંતિમાં પછી બાર વ્રતનો વિકલ્પ હોય તે આસ્રવ છે. એ સ્વરૂપમાં સ્થિરતા પોતાનો અનુભવ કરવા માટે ચોથા ગુણસ્થાનવાળો નિર્વિકલ્પ ઉપયોગમાં જામે છે (તેનો) કાળ અલ્પ રહે છે. અને બહુ જ કાળે નિર્વિકલ્પ ધ્યાન આવે છે. પંચમગુણસ્થાનમાં એનાથી થોડો વિશેષ રહે છે. અને ચોથા કરતાં થોડા કાળમાં વિશેષ નિર્વિકલ્પ અનુભવ વાસ્તવિક આનંદનું વેદન ચોથા કરતાં પાંચમામાં ઉપયોગમાં વિશેષ આવે છે. છઠ્ઠે ગુણસ્થાને સમ્યક્ ચારિત્ર વિશેષ થયું. ત્રણ કષાયનો અભાવ અને ચારિત્ર સ્વરૂપની ઉચ્ચ રમણતા, બહારમાં નગ્ન દશા હોય, વનવાસી હોય, આત્માનું ધ્યાન ત્રણ કષાયનો અભાવ તો થઈ ગયો. અને જ્યારે તે પોતાના સ્વરૂપમાં નિર્વિકલ્પ ધ્યાન કરે છે ત્યારે સાતમું ગુણસ્થાન આવે છે. સમજાણું કાંઈ? અને ઉપયોગ અંદરમાં એટલો જામી જાય કે હું ધ્યાન કરું છું કે અનુભવ કરું છું એવો પણ વિકલ્પ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

એ ત્રણ રત્નોથી શુદ્ધ એવા મુનિઓ, એ ત્રણે પૂર્ણ છે તેને મુનિ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? કુંદકુંદઆચાર્ય મુનિ હતા ને? તો પોતાના મુનિ સાથે વાત કરે છે. ગૌણમાં ચોથા, પાંચમાની વાત તો કરી. એ મુનિ આત્માનું ધ્યાન કરીને, આત્માનું ધ્યાન કરીને ઈન્દ્રપણું, આહાહા! એ ધ્યાનનું ફળ ઈન્દ્રપણું નથી. પણ ધ્યાનમાં જોટલી શુદ્ધિ થઈ એટલી તો કર્મની નિર્જરા થઈ. અને એટલી અશુદ્ધતા ટળી ગઈ. પણ હજી થોડો વિકલ્પ બાકી છે. વીતરાગ ન થયો, પંચમકાળમાં સર્વજ્ઞ ન થઈ શકે. વીતરાગ નથી થઈ શકતો.

તો એવું ધ્યાન કરવામાં રાગ બાકી રહ્યો.

મુનિ સંતો ભાવલિંગી કુંદકુંદઆચાર્ય જેવા મુનિ. એવો થોડો રાગ રહ્યો તેમાં ઈન્દ્રપદનો બંધ થઈ જાય. તે મુનિ અહીંથી છૂટીને ઈન્દ્રપદમાં જાશે. એવા ત્રિરત્નશુદ્ધ પણ એ કાળમાં લખે છે તો અત્યારે છે એવું લખે છે. સમજાણું કાંઈ? ઈન્દ્રપણું તથા લોકાંતિક-દેવપણું પામે છે, કોઈ મુનિ ઈન્દ્રપદમાં જાય છે, કોઈ લોકાંતિક. સર્વાર્થ સિદ્ધથી આગળ નથી જઈ શકતા.

પંચમકાળના મુનિ જે સર્વાર્થ સિદ્ધ આગળ છે, કોઈ મુનિ નથી જઈ શકતા. સમજાણું કાંઈ? આ તો બે હજાર વર્ષ પહેલાના મુનિ એ પણ કહે છે. અત્યારે જો જાય તો ઈન્દ્ર હોય અને કોઈ લોકાંતિક પાંચમા દેવલોકમાં દેવ છે, દેવ-ઋષિ કહેવામાં આવે છે. દેવ-ઋષિ-દેવ-ઋષિ. જીંદગીભર બ્રહ્મચારી રહે. અને આત્મજ્ઞાન અને આત્મધ્યાન અનુભવ લઈને ગયા છે. એ વસ્તુ નહીંતર બહારનું બ્રહ્મચર્ય તો નવમી ગ્રૈવેયકવાળા અભવિ પણ પાળે છે. અભવિ નવમી ગ્રૈવેયકવાળા બ્રહ્મચારી છે. દેવને, સ્ત્રીનો પણ વિકલ્પ નથી, મનનો પણ વિકલ્પ નથી. અહીંથી અભવિ મિથ્યાદષ્ટિ ત્યાં નવમી ગ્રૈવેયક જાય છે. ત્યાં પણ તેને બિલકુલ વિકલ્પ નથી. મનથી પણ નથી. આ તો આત્માના સમ્યક્દર્શન જ્ઞાન સહિત સ્વરૂપની રમણતા લઈને ગયા. થોડો વિકલ્પ રહી ગયો, ઈન્દ્રપદનો બંધ થઈ ગયો કાં લોકાંતિકનો થઈ ગયો.

પામે છે, જુઓ! પાઠ તો એવો છે કે ધ્યાન કરીને ઈન્દ્રપદ લોકાંતિક પ્રાપ્ત કરે છે. પણ સમજવું જોઈએ ને કે ધ્યાન તો નિર્જરા છે. નિર્જરાથી કોઈ પુણ્યબંધ થતો નથી. પણ સાથે એવો વિકલ્પ હતો તો સાચા મુનિ હોય છે તે પણ આ ઈન્દ્રપદને લોકાંતિક એવો પાઠ છે. વાત ધ્યાનની છે તો સૂક્ષ્મ તો છે. પણ તેને સમજવું તો જોઈએ કે નહીં? સમજાણું કાંઈ? નિર્જરા કેમ થાય છે, નિર્જરા કાંઈ આટલા અપવાસ કરી નાખ્યા, આમ કરી નાખ્યું, એમ જેમ-તેમ નિર્જરા થતી નથી.

અને ત્યાંથી ચ્યવીને, ઈન્દ્રપદ ને લોકાંતિકથી નીકળીને (મનુષ્યભવ પામી) નિર્વાણને પ્રાપ્ત કરે છે. એવા પણ મુનિ ભાવલિંગી સંત સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર રત્નત્રય સહિત લોકાંતિક ઈન્દ્રમાં જાય છે. અને ત્યાંથી ચ્યવીને મનુષ્યપણું પામીને ચારિત્ર લઈને અંદર બહુ જ આનંદનો અનુભવ કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને મુક્તિ પામે છે.

લ્યો! આ કાળમાં પણ એ વખતે મુનિ કહે છે. એક ભવતારી મુનિ હોય શકે છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! અહીંયાં સર્વાર્થ સિદ્ધનું ન કહ્યું હોં! સર્વાર્થ સિદ્ધમાં કોઈ મુનિ જઈ શકતાં નથી. બે હજાર વર્ષ પહેલાના મુનિ પણ. સમજાણું કાંઈ? મહાન પરમ કુંદકુંદઆચાર્ય ગુરુ મહાન છઠ્ઠે-સાતમે ગુણસ્થાને જુલવાવાળા. કહે છે કે આજ કોઈ હોય તો લોકાંતિક ઈન્દ્રપદ પ્રાપ્ત કરે છે. સમજાણું કાંઈ? એ પુણ્યના ફળ તરીકે. અને સ્વભાવ તરીકે શુદ્ધિનું ધ્યાન એટલી નિર્જરા થાય છે. ડાલચંદજી! સૂક્ષ્મ વાત છે. બહુ જ સૂક્ષ્મ!

હજી આ તો નિર્જરા અધિકાર થોડું નીચે આવશે. પછી બીજા શ્લોકનો અર્થ. પહેલા શ્લોકનો અર્થ કુંદકુંદઆચાર્યનો હતો. બીજો શ્લોક અહીં છે. બીજામાં ક્યાંય છે? પાહુડ દોહા પાહુડ? (મોક્ષપાહુડ). ઠીક. અરે! આચાર્ય કહે છે. અમૃતચંદ્રઆચાર્ય (કહે છે.) શ્રુતિઓનો અંત નથી (-શાસ્ત્રોનો પાર નથી), ઓહોહો! અને કાળ થોડો છે. શાસ્ત્રોનો પાર નથી. કાળ થોડો છે. અને આપણે દુર્ભેદ છીએ, આહાહા!

અમૃતચંદ્રાચાર્ય જેવા કુંદકુંદાચાર્યએ પંચમકાળના તીર્થંકર જેવા કામ કર્યા. અને ટીકાકાર અમૃતચંદ્રાચાર્યએ ગણધર જેવા કામ કર્યા. એ ટીકા એવી સમયસારની ટીકા, પ્રવચનસારની ટીકા ભરતક્ષેત્રમાં છે. એવી ગંભીર એટલી અધ્યાત્મના રસથી ભરેલી. (તેઓ) કહે છે કે અમે તો દુર્મેઘ છીએ. આહાહાહા! અમે તો અલ્પબુદ્ધિવાળા, મંદબુદ્ધિવાળા આહાહાહા!

ક્યાં કેવળજ્ઞાન! ક્યાં અવધિજ્ઞાન! ક્યાં મનઃપર્યાયજ્ઞાન! ક્યાં મુનિઓનું બાર અંગ અને ચૌદ પૂર્વનું જ્ઞાન! ઓહોહો! અમૃતચંદ્રાચાર્ય પંચમકાળનાય શ્રુતકેવળી. સમજાય છે કાંઈ? એ લઘુતા-લઘુતા. અરે! આપણી તો બહુ જ થોડી બુદ્ધિ છે ને? દુનિયાને સાથે લઈને વાત કરે છે. ભાઈ! શ્રુતનો પાર નથી. કાળ રહ્યો અલ્પ! અલ્પકાળમાં મોટું કામ કરવાનું છે. કેવળજ્ઞાન લેવાનું સાધન કરવાનું છે. સમજાણું કાંઈ? ભલે કેવળજ્ઞાન ન હોય પણ તૈયારી એવી કરવાની છે કે ભવિષ્યમાં એક ભવ પછી બીજા ભવમાં કેવળજ્ઞાન લઈને મુક્તિ જવું છે. એક કે બે આદિ તેમાં કાંઈ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

ઓહો! શાસ્ત્રોનો તો પાર નથી. કાળ તો અલ્પ છે. એક તો શાસ્ત્રોનો પાર નથી અને કાળ અલ્પ બે મેળવ્યા. ત્રીજું આપણે દુર્મેઘ છીએ. મેઘ એટલે બુદ્ધિ અમારી બુદ્ધિ અલ્પ. સમજાણું કાંઈ? સુમેરુમલજી! આહાહાહા! શ્રીમદ્ પણ જ્યાં એટલા બુદ્ધિવાળા હતા શ્રીમદ્ ક્ષયોપશમ ફાટ ફાટ! તોપણ કહે છે કે અરે! પામર. આ અમારા પામરને ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યનો બહુ જ ઉપકાર છે. સમજાણું કાંઈ? હમણાં જ થયા છે. થોડા વર્ષ પહેલાં. બહુ જ ક્ષયોપશમ. આ પામરને હે ભગવાન કુંદકુંદાચાર્ય, તમારા શાસ્ત્રો અમને મહાન ઉપકારભૂત થયા છે. અતિશય ભક્તિથી નમસ્કાર! સમજાણું કાંઈ?

આચાર્ય કહે છે. નવસો વર્ષ પહેલાના આચાર્ય. આ સમયસાર, પ્રવચનસાર, પંચાસ્તિકાયની ટીકા. ઓહો! અદભૂત ટીકા! એ તો જે અંદરમાં ખોજ કરતો જાય તેને ખબર પડે. ખોજ કરતો જાય તેને ખબર પડે. આ કેટલું અંદર ગંભીર છે.

તે કહે છે કે, અરે! આપણે દુર્મેઘ બુદ્ધિ અલ્પ, મંદબુદ્ધિ. માટે તે જ કેવળ શીખવાયોચ્ય છે. તે કારણ તે આત્મામાં જાણવાલાયક શીખવાયોચ્ય છે. કે જે જરા-મરણનો ક્ષય કરે. એક વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

જેમાં જન્મ, જરા, મરણનો ક્ષય હોય અને આત્માની શુદ્ધિની ઉત્પત્તિ હોય. એ એક કરવાનું છે. બીજું કાંઈ તો અત્યારે કરી શકતા નથી. શાસ્ત્રોનો પાર નથી. કેટલું શીખે? સમજાણું કાંઈ? અને બુદ્ધિ અલ્પકાળ અલ્પ. બે અલ્પ પુરુષાર્થનો કાળ. કામ કરવું છે. બસ! આહાહાહા! માટે તે જ કેવળ શીખવાયોચ્ય છે. કે આ એક આત્મા જ સર્વજ્ઞપરમાત્માએ જેવો જોયો (તે) કેવો છે અને તેની શક્તિઓ કેવી છે. તેની પર્યાય કેવી છે. અને તેમાં અંદર જાણવાલાયક વેદન કેવી રીતે થાય છે. એ પહેલાં શીખી લેવું. આહાહાહા! સમજાણું કાંઈ? જેનાથી જ્ઞાનાનુભૂતિ, આત્માનુભૂતિ થાય તે કેમ થાય તે શીખી લેવું. બાકી શું શાસ્ત્રમાં, બીજી વિદ્યાની તો વાત ક્યાં છે? આ શાસ્ત્ર સિવાય બીજી વિદ્યા તો નિરર્થક છે, પાપ બંધનું કારણ છે. પણ શાસ્ત્ર, અપાર શાસ્ત્ર ભણવાથી પર ઉપર કેટલું જાણી શકે. અપાર શાસ્ત્ર એ શીખી લેવા.

ભગવાનઆત્મા! ડાલચંદજી! ભગવાનઆત્મા! એક સમયમાં દ્રવ્ય છે, તેમાં અનંત અનંત સંખ્યાએ

ગુણ છે, અને તેની અનંત અનંત નિજ પર્યાય છે. તેમાં વિકાર અને અવિકારી બે પર્યાય થાય છે. અને તેમાંથી વિકારી પર્યાયને છોડીને પોતાની નિર્મળ વર્તમાન અસ્તિ આદિ ગુણની પર્યાયનું લક્ષ્ય છોડીને પોતાના દ્રવ્યને કેમ પ્રાપ્ત કરે. એ શીખી લેવું. મગનભાઈ! આહાહા! માટે તે જ કેવળ શીખવાયોગ્ય છે. જેમાં જન્મ-મરણના અંતનો ભણકાર આવે. જન્મ-મરણના અંતનો ભણકાર આત્મા આપે. હવે જન્મ-મરણ નહીં. સમજાણું કાંઈ? એવું પંચમકાળમાં પણ થઈ શકે છે. આહાહા! કહો, સમજાણું કાંઈ?

બીજી વિદ્યાની તો અહીં વાત પણ કરી નથી. અધ્યાત્મવિદ્યા તેમાં શાસ્ત્રના ભણતર પણ ઓછા હોય પણ અધ્યાત્મવિદ્યા જો આત્માને પ્રાપ્ત કરાવી દે, એ તો તેણે પહેલાં શીખવાની જરૂર છે. મગનભાઈ! આહાહા! સમજાણું કાંઈ? કોણ શીખવે? શીખવાયોગ્ય છે ને શીખવાયોગ્ય કહ્યું ને? શબ્દ આવે ત્યારે કહે ને? ઓહો પ્રભુ! તારી પ્રભુતા પહેલાં અંતર જાણવી જોઈએ. જ્ઞાનમાં મહાન દ્રવ્યનો સ્વભાવ તેની એક એક પર્યાયનો મહાન અનંત સ્વભાવ તેનું માહાત્મ્ય તેની દષ્ટિમાં, પોતાની નિર્મળ પર્યાયનું માહાત્મ્ય તો શું કહેવું? પણ તેનાથી ગુણ ને દ્રવ્યનું કેટલું અનંતગણું માહાત્મ્ય છે એવી વસ્તુની સ્થિતિ છે. મહિમા માહાત્મ્યવંત પદાર્થ, 'જે સ્વરૂપ સર્વજ્ઞે દીઠું જ્ઞાનમાં, કહી શક્યા નહીં પણ તે શ્રી ભગવાન જો' એ અપૂર્વઅવસરમાં શ્રીમદ્ કહે છે ને!

'જે સ્વરૂપ સર્વજ્ઞે દીઠું જ્ઞાનમાં, કહી શક્યા નહીં તે પણ શ્રી ભગવાન જો,
તેલ સ્વરૂપને અન્ય વાણી તે શું કહે, અનુભવ ગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો'

'અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે' ત્યાં છેલ્લે એમ કહ્યું છે, 'એહ પરમપદ પ્રાપ્તિનું કર્યું ધ્યાન મેં, જુઓ! ગૃહસ્થાશ્રમમાં હતા, બાયડી છોકરા હતા, લાખોના મોતીના વેપાર હતા, ધંધાને ઘરે ધંધા અને આત્માને ઘરે આત્મા હતો. 'એહ પરમપદ પ્રાપ્તિનું કર્યું ધ્યાન મેં, ગજા વગરને હાલ મનોરથરૂપ જો' અરેરે! ગજા વગરનો હું છું હો, કહે. આહાહાહા! સમજાણું કાંઈ? ગજા વગર સમજો છો? ભાષા નથી સમજતાં ને? ગુંજાઈશ નહીં.

શ્રીમદ્ થઈ ગયા ને? શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર. તેત્રીસ વર્ષે દેહ છૂટી ગયો. તેત્રીસ વર્ષે. સાત વર્ષે તો જાતી સ્મરણ થયું હતું. અને પછી ઓગણત્રીસ વર્ષે આત્મસિદ્ધિ બનાવી. અને પછી ત્રીસમા વર્ષે અપૂર્વ અવસર બનાવ્યું. તેમાં એમ લખ્યું 'એહ પરમપદ પ્રાપ્તિનું કર્યું ધ્યાન મેં, ગજા વગર ને હાલ મનોરથ રૂપ જો, એ મનોરથમાં રહેશે. એટલું ધ્યાન નહીં (આવે) કે જેમાં કેવળ પામું. તોપણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહ્યો, પ્રભુ આજ્ઞાએ થાણું તે જ સ્વરૂપ જો' પ્રભુ આજ્ઞા સ્વીકારે છે કે આવી દષ્ટિ ને અલ્પ ધ્યાન થયું તો અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન પામશું. એવી ભગવાનની આજ્ઞા છે. અમે પણ જલ્દી કરી અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન પામશું. અત્યારે ગજુ નથી. માંડ માંડ એ પંચમ, છઠ્ઠાગુણસ્થાનની નિર્જરાની ક્રિયા અમારી પાસે છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? એ ધ્યાન અમારી પાસે છે નહીં. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે માટે તે જ કેવળ શીખવાયોગ્ય છે કે જે જરા-મરણનો ક્ષય કરે. સમજાણું કાંઈ? કોઈ કહે શાસ્ત્રના પ્રશ્ન પૂછે તેમાં ન આવડે, ત્યાં આવડે તો મોટો થઈ ગયો. એમ નથી બાપા! સાંભળ તો ખરો હવે! શેઠ! સમજાણું કાંઈ? એક ફેરે એમાં જ્યાં કાંઈક શીખીને આવ્યો હોય ત્યાં બીજાને પૂછે અને એને ન

આવડે, હાં... આ ન આવડ્યું ત્યાં થઈ ગઈ મોટી ભૂલ! ધૂળમાંય નથી. સાંભળને હવે! સમજાણું કાંઈ? આ છોકરો ક્યાંકથી શીખીને આવે છે. મોટો મગજવાળો! એને પૂછે લ્યો! હવે ન આવડ્યું કે આવડ્યું. જેને આત્મા આવડ્યો તેને બધું આવડ્યું, સાંભળ! સમજાણું કાંઈ? તને ખબર ન પડે જ્ઞાનીના ઓઠા, સમજાણું કાંઈ? જ્ઞાનીના હૃદય કળવા કઠણ પડે જગતને. એ વાત બીજી છે. એ શીખી લે એકવાર.

જુઓ! માટે તે જ કેવળ, માત્રનો અર્થ એક જ વાર. જેને સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ ફરમાવે છે. એવા આત્માનો અનુભવ થાય એ શીખી લે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા! શેઠી! અપૂર્વ અવસર શેઠીને બહુ જ ગમે છે. સમજાણું કાંઈ? આચાર્યમહારાજ અમૃતચંદ્રઆચાર્ય મુનિ! ઓહોહો! ભાવલિંગી સંત! પરમેશ્વર પદમાં બિરાજમાન ણામો લોએ આચરિયાણું એ પદમાં બિરાજમાન છે. એ કહે છે, અરે ભાઈ! અરે પ્રભુ! શ્રુતનો તો પાર નથી ને ભાઈ! અને આપણી બુદ્ધિ તો બહુ થોડી છે ને! અને કાળ ભાઈ અલ્પ રહ્યો છે ને! બહુ થોડો! બહુ થોડો! પાંચ પચ્ચીસ પચાસ, એમાં તો કેટલાના પચાસ પચાસ (વર્ષ) ચાલ્યા ગયા. સમજાય છે? ચાલીસ ચાલીસ પચાસના ચાલ્યા ગયા. બહુ થોડું રહેવું ભાઈ! તો મુદ્દના માલની રકમ સમજી લે. સમજાણું કાંઈ? મુદ્દાની રકમ.

એ ચૈતન્ય વસ્તુ તેનો અનુભવ વેદન સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન શાંતિ કેમ થાય એ શીખી લે. સમજાણું કાંઈ? આ કોઈ થોડું આવ્યું, કોઈવાર ન આવ્યું, મૂળ ચીજમાં જો હરકત આવી (તો) તારું બધું ભણેલું લખેલું ફોગટ છે. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

કહે છે, જુઓ! આ ધવલ એ તો વાત ચાલે છે. ધવલ, જયધવલ પરમશ્રુતનો અભ્યાસ ક્યાં થાય છે? સમજાણું કાંઈ? બુદ્ધિ એટલી નહીં, અભ્યાસ ન હોય. બુદ્ધિવાળાને કહે છે તો તેને નવરાશ મળતી નથી. તેમાં એટલા બોલ! ઓહોહો! એ વીરસેનસ્વામી ક્ષયોપશમના દરિયા! ત્રિકાળ સર્વજ્ઞની સિદ્ધિ કરતા હતા એવો પાઠ ઈતિહાસમાં છે. એટલા કરોડો અબજો શ્લોકોની પ્રાપ્તિની વાત ને ચરણાનુયોગની વાત. આચાર્ય હતા. મહામુનિ હતા. પાણીના પૂરની પેઠે અબજો શ્લોકો અબજો! આમ. ફાટ! ફાટ! ફાટ! પોતાના ધ્યાનમાં લક્ષ રાખીને. સમજાણું કાંઈ? અભ્યાસ તો થઈ શકતો નથી. પહેલાં તો દર્શનમાત્ર પુસ્તક હતા. હવે બહાર આવ્યા. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, આ એમાંથી પણ તે શીખી લે. આ “ભૂદત્યમસ્સિદો ખલુ સમ્માદિટ્ટી હવદિ જીવો” લ્યો! આ શીખવાનું છે. સમજાણું કાંઈ? શું? ‘વ્યવહારો અભુયત્થો’ વિકલ્પ આદિ આવે છે તે બધા અભુતાર્થ આશ્રય કરવા યોગ્ય નથી. એક સમયની પર્યાય પણ અવલંબન આશ્રય કરવાલાયક નથી. આખું દ્રવ્ય અખંડાનંદ સત્ચિદાનંદ એકરૂપ. ભગવાન કહે છે હોં! આવા શબ્દો તો ઘણા કહે છે. લોકો જૈનના નામે ગડબડ બહુ કરે છે. સમજાણું કાંઈ? ભાષણ કરે પણ સાંભળનારને પણ ખબર ન હોય અને એક જણે પૂછ્યું કે આ શ્રદ્ધા ખરી કે નહીં? ના. શ્રદ્ધા એ તો અશ્રદ્ધા હોય. બાકી શ્રદ્ધા શ્રદ્ધા નહીં. શું કહે છે કાંઈ ખબર ન મળે. સમજાણું કાંઈ? આ તે વેદાંત કહે છે કે, આ તે જૈન કહે છે કે, આ તે અન્ય કહે છે. કાંઈ ખબર ન મળે. કહેનારને પણ ખબર ન મળે અને સાંભળનારને પણ ખબર ન મળે. ડાલચંદજી!

ભગવાનઆત્મા એક સેકન્ડના અસંખ્યમાં ભાગમાં પૂર્ણ દરિયો અનંત શક્તિનો પિંડ ભર્યો છે. એક એક

શક્તિનું અનંત સામર્થ્ય છે અને એક એક શક્તિની અનંત પર્યાય, બસ! એ દ્રવ્ય. પર્યાય, ગુણ અને દ્રવ્ય વાસ્તવિક શું છે એ સમજી લે અને સ્વભાવ સન્મુખની દષ્ટિ કરવી તે શીખવાનું છે. કહો, વલ્લભદાસભાઈ! આગળ પાછળના પડખા જેટલા (છે તે બતાવવા તો જોઈએ ને?) બહુ જ વિપરીત માન્યતા ઘુસી ગઈ છે તો એટલા પ્રમાણમાં અવિપરીત ખ્યાલ આવ્યા વગર વિપરીત નીકળશે નહીં. નહીં નીકળે. વિપરીત બહુ જ નાખ્યા છે ને? વિપરીત માન્યતાનો પાર નથી. સંભળાવવાવાળા, સાંભળવાવાળા પણ એટલા મળ્યા. એની દષ્ટિ એવી. લાકડા એટલા ઘરી ગયા કે તેને એના પ્રમાણમાં સાચી સમજણ કરીને લાકડા કાઢી નાખવા પડશે. સમજણું કાંઈ? જુઓ! કોઈ ગુજરાતી શબ્દ પણ આવી જાય, હિન્દી કાંઈ... લેખે લાગ્યું? લ્યો કર વાત! આ તમારે જામનગરવાળા આવ્યા ને લેખે લાગ્યું એવી વાત છે. લાકડા સમજણ કરીને કાઢી નાખવા. એ તો એ માટે તો વાત ચાલે છે.

હવે ભાવાર્થ. નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારમાં નિશ્ચળ પરિણતિ તે ધ્યાન છે. પાઠમાં આવ્યું હતું ને? ધ્યાનની વ્યાખ્યા. એને સમજ્યા વિના આમ આમ બધા મૂઢ થઈ જાશે. સમજણું કાંઈ? એ તો મૂઢ થઈ જાશે. અંદર લાગે, સૂન મૂન જેવું લાગે. જરી લૌકિક આદિ વિકલ્પ ઓછા દેખાય એટલે અંદર ધ્યાન. એ ધ્યાન નહીં. ધ્યાનની વાત તો કોઈ અપૂર્વ છે. સમજણું કાંઈ?

એ અનાત્મા જેવો છે એવી વસ્તુની દષ્ટિ કરીને પછી અંદર નિર્મળ પરિણતિની પર્યાય ઉત્પન્ન થાય સ્વના આશ્રયે એ નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારમાં, એ દ્રવ્ય લીધું અને નિશ્ચળ પરિણતિ તે પર્યાય લીધી. તે ધ્યાન છે. નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કાર તે દ્રવ્ય. તેમાં નિશ્ચળ પરિણતિ તે ધ્યાન. આ ધ્યાન મોક્ષના ઉપાયરૂપ છે. મોક્ષનું કારણ એક જ છે. આમાં કાંઈ ઓલું ન લીધું કે વ્યવહારધ્યાન અને નિશ્ચયધ્યાન. આ વ્યવહારધ્યાન મોક્ષનું કારણ આવું છે ને ઢીકણું છે. આ તો એક જ ધ્યાન કીધું છે. કોણ જાણે કેમ.... આહાહા!

જેમ થોડો પણ અગ્નિ પુષ્કળ ઘાસ અને કાષ્ઠના રાશિને અલ્પકાળમાં બાળી નાખે છે, થોડી અગ્નિ. એકદમ થોડી. લાખો ગંજ ઘાસના બાળી નાખે. તેમ મિથ્યાત્વ-કષાયોદિ વિભાવના, પરિત્યાગસ્વરૂપ, જુઓ! પણ પહેલાં અંદર મિથ્યાત્વનો ત્યાગ હોવો જોઈએ. તો મિથ્યાત્વ કોને કહે છે એ ખબર વગર ત્યાગ કેમ થાય? તેમ મિથ્યાત્વ-કષાયોદિ વિભાવના પરિત્યાગસ્વરૂપ મહા પવનથી પ્રજ્વલિત થયેલો અને અપૂર્વ-અદભૂત-પરમ-આહ્લાદાત્મક સુખસ્વરૂપ ધીથી સિંચાયેલો, અગ્નિ ધ્યાનાગ્નિ. ધ્યાનાગ્નિમાં એક તો મિથ્યાત્વ અને કષાયનો ત્યાગ બરાબર હોવો જોઈએ. પછી તે મહા પવનથી પ્રજ્વલિત થયેલો અને અપૂર્વ-અદભૂત-પરમ-આહ્લાદાત્મક સુખ, આનંદ. એ ધ્યાનમાં પરમ અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ ઝરે, તેને અહીંયાં ધીથી સિંચેલી કહેવામાં આવે છે. ધ્યાનમાં પરમ અતીન્દ્રિય આનંદનો રસ આવવો જોઈએ. આમ થોથા ધ્યાન એમ નહીં.

નિશ્ચય-આત્મસંવેદનરૂપ ધ્યાનાગ્નિ, એ ત્રણ બોલ લીધા. નિશ્ચય-આત્મસંવેદનરૂપ ધ્યાનાગ્નિ, આત્માનું જ્ઞાનાનંદમાં વેદન, ધ્યાનાગ્નિ. એ ત્રણ બોલ લીધા. ધ્યાન કોને થાય છે કે પહેલાં મિથ્યાત્વ અને કષાયનો ત્યાગ તેનો પવન લાગ્યો અને અપૂર્વ સુખસ્વરૂપ ધીથી સિંચાયેલો, આનંદથી અને આત્મસંવેદનરૂપ

ધ્યાનાગ્નિ. લ્યો! આ ટૂંકામાં શીખવાની વાત આવી.

મૂલોત્તરપ્રકૃતિભેદવાળાં કર્મરૂપી ઈંધનના, મૂલ એટલે આઠ કર્મ, ઉત્તર એટલે ઘણી પ્રકૃતિ એવા કર્મ ઈંધનના રાશિને ક્ષણમાત્રમાં બાળી નાખે છે. ક્ષણમાત્રમાં કર્મનો નાશ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? આ પંચમકાળમાં પણ યથાશક્તિ ધ્યાન થઈ શકે છે. આ કાળમાં જે વિચ્છેદ છે તે શુકલધ્યાનનો છે. અત્યારે શુકલધ્યાન નથી. ધર્મધ્યાનનો વિચ્છેદ નથી. ધર્મધ્યાન તો છે. આજે પણ અહીંથી જીવો ધર્મધ્યાન કરીને દેવનો ભવ અને પછી મનુષ્યનો ભવ પામી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. આજ પણ પોતાના સ્વરૂપની દૃષ્ટિ સમ્યક્દર્શન પ્રગટ કરીને, સમજાણું કાંઈ? સ્વભાવનું અવલંબન લઈને અને તેટલું ધર્મધ્યાન જે થયું જે રાગ બાકી રહે તો દેવનો ભવ અને મનુષ્યનો ભવ પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

અને બહુશ્રુતધરો જ ધ્યાન કરી શકે એમ પણ નથી. શાસ્ત્રનું થોડું જ્ઞાન હોય તે ધ્યાન કરી શકે છે એમ પણ નથી. બીજાની બુદ્ધિની તો વાત પણ નથી. આ તો શાસ્ત્રના બહુશ્રુત લીધા ને? શાસ્ત્રના બહુશ્રુતધરો જ ધ્યાન કરી શકે છે એમ પણ નથી. સારભૂત અલ્પશ્રુતથી પણ ધ્યાન થઈ શકે છે. સમજાણું કાંઈ? નવતત્ત્વ વાસ્તવિક પદાર્થનો બોધ થયો અને આત્મદ્રવ્ય શું છે (તે જાણીને) તે તરફ ઝુક્યો તો તેનાથી પણ ધ્યાન થઈ શકે છે.

સારભૂત અલ્પશ્રુતથી પણ ધ્યાન થઈ શકે છે. માટે મોક્ષાર્થીઓએ શુદ્ધાત્માનો, જુઓ! શુદ્ધાત્માનો પ્રતિપાદક, શુદ્ધાત્માનો પ્રતિપાદક. એમાં બધું આવ્યું જુઓ! અશુદ્ધતા અંદર છે નહીં. એવો શુદ્ધાત્મા પૂર્ણસ્વરૂપ છે, ગુણ અનંત છે, શુદ્ધ સ્વાભાવ છે. સંવર-નિર્જરાનો કરવાવાળો, ધ્યાન-ધ્યાન. અને જરામરણનો હરનારો સારભૂત ઉપદેશ ગ્રહીને, એવો ઉપદેશ ગ્રહણ કરીને, ધ્યાન કરવાયોગ્ય છે. સમજાણું કાંઈ? ઠીક! આ ગાથા રવિવારે આવી. મોક્ષાર્થીઓએ, જેને આત્માની પૂર્ણ પ્રાપ્તિ કરવી છે. તેણે શુદ્ધાત્માને કહેવાવાળાનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરવો. શુદ્ધાત્માની આમાં વ્યાખ્યા. શુદ્ધાત્માની ભાષા તો અન્ય પણ કહે છે. તેમાં તો છે જ નહીં.

સર્વજ્ઞ પરમાત્મા જેવો આત્મા કહે છે તેમાં ઉપદેશ છે તે ઉપદેશ સાચો છે. સમજાણું કાંઈ? બૌદ્ધમાં કહે છે, વેદાંતમાં કહે છે. ઉપદેશની ભાષા તો બહુ જ આવે છે. બધું જ મિથ્યાત્વ. બધા મિથ્યાદૃષ્ટિન કથન છે. સમજાણું કાંઈ? એય! જુઓ! અહીં તો સર્વજ્ઞ ભગવાનના શ્રીમુખમાંથી પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ તેમણે કહ્યું તે સંતો ભાવલિંગી સંત તેમણે કહ્યો તે શુદ્ધાત્મા સિવાય કોઈ બીજો શુદ્ધાત્મા હોય શકે નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ? સંવરનિર્જરાનો કરનારો અને જરા-મરણને હરનારો સારભૂત ઉપદેશ, સારભૂત સાર ગ્રહીને ધ્યાન કરવાયોગ્ય છે. હવે થોડો ખુલાસો.

અહીં એ લક્ષમાં રાખવાયોગ્ય છે, આપણે વાંચ્યું હતું. ઉપરોક્ત ધ્યાનનું મૂળ સમ્યક્દર્શન છે. ઓલા સાંભળીને એકદમ ધ્યાનમાં ચડી જાય, આમ આમ. નહીં ચડે કાંઈ. ઘણું અત્યારે ચાલે છે. અત્યારે. એ અત્યારે અહીંની વાત બહુ ચાલી ને? કોઈ સાધુ, કોઈ દેરાવાસીના, કોઈ ફલાણા (કહે કે) એ હવે ધ્યાનમાં ચડી જાય, આપણે નદીને કાંઠે જઈને બેસી જાય. પણ આત્માને કાંઠે કેમ અવાય તેની તો હજી ખબર કર!

નદીકાંઠે બહારમાં ધૂળમાં શું છે? ગીરી ગુફા તો અંદર છે. બહારની ગીરી ગુફામાં શું છે? શેઠી!

ઉપરોક્ત ધ્યાનનું મૂળ સમ્યજ્ઞર્શન છે. સમ્યજ્ઞર્શન વિના ધ્યાન હોતું નથી. આત્મા સર્વજ્ઞ પરમાત્માએ મુનિ સંતોએ જેવો જાણ્યો અને કહ્યો છે તેવી અંતરદષ્ટિ અનુભવ થયા વગર ધ્યાન હોતું નથી. યાદ કરે, વિકલ્પ આમ આમ ગમે તે કરે તેને ધ્યાન થતું નથી. સમજાણું કાંઈ? કેમકે નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારની સમ્યક્ પ્રતીતિ વિના, ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ એકરૂપ નિર્વિકાર રાગાદિની ક્રિયા વિનાના ચૈતન્યચમત્કારની એવા ભગવાન ચૈતન્યચમત્કાર સમ્યક્ પ્રતીતિ વિના તેમાં નિશ્ચળ પરિણતિ ક્યાંથી થઈ શકે?

ચીજ જ શું છે તેની શ્રદ્ધા જ્ઞાન નહીં તેને સ્થિરતા ક્યાંથી થઈ શકે? આ મુદ્દાની વાત છે. સમજાણું કાંઈ? અત્યારે બહુ જ લખાવે છે. મોટા મોટા સાધુ લખે છે, જુઓ! બૌદ્ધમાં આવું છે, ફલાણામાં આવું છે, બેય પંથ આવો છે ને? બેય પંથનું મૂળ એક જ છે ને. બૌદ્ધમાં પણ સમ્યજ્ઞર્શન ને નિર્વાણ ને મુક્તિ ને કુક્તિ ને, હવે જેટલા શબ્દો આવે તે બધા મિથ્યાત્વના છે. સાંભળને હવે? તને. આ શેઠિયાઓને કાંઈ ખબર ન હોય. હવે તમારે ચિરંજીવી ઉપર કહે છે. માથે કહે તે સત્ય હશે. ત્યાં ક્યાં કોઈ ભાણ્યા લખ્યા છે? સમજાણું કાંઈ? ખૂબ નિશ્ચિતમાં આમ છે, ફલાણા નિશ્ચિતમાં આવું છે. નિશ્ચિતમાં આમ છે. સાંભળને? બધા ગપે ગપ માર્યા છે.

સર્વજ્ઞ પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ એ અહીંયાં કહે છે. વીતરાગ પરમેશ્વરે જેવું કેવળજ્ઞાનમાં જોયું. અનંત આત્મા, અનંત પરમાણું, અનંત અનંત એક એક દ્રવ્યના ગુણ એવી એક એક પર્યાય અનંતી એક એક દ્રવ્યમાં આવી વાત ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં બીજી હોઈ શકે નહીં. સમજાણું કાંઈ? પલળી ગઈ પછેડી! નિર્વિકાર ચૈતન્યચમત્કારની (શુદ્ધાત્માની) સમ્યક્ પ્રતીતિ વિના તેમાં નિશ્ચળ પરિણતિ ક્યાંથી થઈ શકે? માટે મોક્ષના ઉપાયભૂત ધ્યાન કરવા ઈચ્છનાર જીવે પ્રથમ તો જિનોકત, જિનોકત જુઓ! આવ્યું. જિનોકત વીતરાગે કહ્યું તે. હજી વીતરાગ શું કહે છે તે ખબર નથી ને માર્ગ વીતરાગ આમ કહે છે. બધા આમ જ કહે છે. હજી લોકો સમન્વય બહુ જ કરે છે. સમન્વય સમન્વય. ઝેર અને અમૃત ભેગા. ઝેર ને અમૃતનો સમન્વય. એક રેશમનો કટકો અને એક..... પાણકોરું નહીં. આ કોથળાનો. આ ચોખા ચોખા એ શું કહે? ગુણીયું. એક ગુણીયાનો કટકો અને એક રેશમનો કટકો એનો સમન્વય કરે. આ અક્કલ નથી!

વીતરાગ ત્રિલોકનાથ પરમાત્માએ જે છ દ્રવ્ય અને નવતત્ત્વ, પંચાસ્તિકાય કહ્યા એવી વાત ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં બીજે ક્યાંય છે નહીં. તેને (લોકોને) ખબર નહીં ને લગાવી દે છે, ઓલા પણ આમ કહે છે ઓલા પણ આમ કહે છે. બધામાં એક જ વાત છે ને? બધામાં વાત તો, ધ્યેય તો એક જ છે ને? ધૂળમાંય ધ્યેય એક નથી. સાંભળ તો ખરો? એમ જ કહે છે. તમને ખબર નથી માથે કહ્યું હશે તે તમે માની લીધું. શેઠ! ખબર નથી, ખબર નથી શું ચીજ છે ને અભ્યાસ નહીં ને? અભ્યાસ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે જિનોકત દ્રવ્યગુણપર્યાયરૂપ, જુઓ! ભાષા! વીતરાગ પરમાત્માએ કહેલું દ્રવ્ય, તેના કહેલાં ગુણ અને તેમણે કહેલી પર્યાય. એ તો મોટો દરિયો છે. વસ્તુ સ્વરૂપની પર્યાય, આ તો પછી મગનભાઈ યાદ આવી ગયા. મગનભાઈ એક ફેરે કહેતા હતા તેમાં પણ થોડું સત્ તો છે. છે કીધું. ઝપટ લાગી પછી તો,

એમણે સાંભળી લીધું બરાબર! વાંચે બહુ નવરા બહુ છે તો વાંચે બધું. ગીતા ને ઉપનિષદ્ આ ને તે ને. થોથે થોથા. નવરા માણસ. અહીં પણ છે ને એમાં પણ કાંઈક છે. છે કીધું છે. સમજાણું કાંઈ? નરભેરામભાઈ! આ તમને કાંઈ ખબર ન પડે ને વકીલાત કરીને નવરા થયા ને માથે ઓલો કહે તેમ હા એ હા.

આ તો જિનોકત દ્રવ્યગુણપર્યાયરૂપ વસ્તુસ્વરૂપની યથાર્થ સમજણપૂર્વક, ભાષા જુઓ! આટલી કડક. આટલી શરત! જિનોકત દ્રવ્યગુણપર્યાયરૂપ વસ્તુસ્વરૂપની યથાર્થ સમજણપૂર્વક, જેવી વસ્તુ છે તેવી યથાર્થ સમજણપૂર્વક. નિર્વિકાર નિષ્ક્રિય ચૈતન્યચમત્કારની સમ્યક્પ્રતીતિનો સર્વપ્રકારે ઉદમ કરવાયોગ્ય છે. પહેલાં તો એ સમ્યક્દર્શન પ્રગટ કરવાની યોગ્યતા કરો પછી બીજી વાત! સમજાણું કાંઈ? ત્યારપછી જ તે ચૈતન્યચમત્કારમાં વિશેષ લીનતાનો યથાર્થ ઉદમ થઈ શકે છે. નહીંતર યથાર્થ ઉદમ થઈ શકતો નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? આ અધિકાર પણ આજ પૂરો કરવો હતો. ડાલચંદજી! તમે પહેલા કહી ગયા પછી પાછળ શેઠ આવ્યા. કીધું, આજ નહીં ચાલે. અમારો નિર્ણય ફરતો નથી. અને આ કારણ હતું. સમજાણું કાંઈ?

ઓહો! વીતરાગ સર્વજ્ઞ પરમાત્મા દેવાધિદેવ, તારણસ્વામી પણ જ્યાં ને ત્યાં, જિનોકત જિનોકત હજારો વખત જિન જિન શબ્દ આવે છે. વાંચ્યું છે? દેરિયાજી! કેટલીવાર. હેતુ છે. શબ્દ સાધારણ નથી. ચાલતીભાષામાં મૂક્યું છે. જિન જિન જિન જિન એ સિવાય ક્યાંય વાત ત્રણકાળમાં છે નહીં. એ જિને કહેલા દ્રવ્યગુણપર્યાય તેને પહેલાં યથાર્થ સમજવા. ગુરુગમ્યથી શાસ્ત્રથી પહેલાં ગુરુગમ હો! એની મેળે શાસ્ત્ર વાંચે તો સમજણ નહીં આવે. આવે છે કે નહીં? તેમાં આવે છે. 'ગુરુ વિના જ્ઞાન'. એમ પછી આવે છે. હા, એ. બરાબર છે. શું છે? એમાં આવ્યું બરાબર! નિમિત્ત આવ્યું ને? દેવાનુંપ્રિયા!

એ તો સમજમાં યોગ્યતા હોય ત્યારે તેને સાચા ગુરુ મળ્યા વિના રહે નહીં. અને મળે તો એનાથી જ્ઞાન થાય તેમ છે નહીં. ભારે ભાઈ! બેય વાત! જેવી ચીજ છે તેવો બોધ પહેલાં ગુરુગમથી લેવો જોઈએ. ત્યારપછી જ તે ચૈતન્યચમત્કારમાં વિશેષ લીનતાનો યથાર્થ ઉદમ થઈ શકે છે. એ પહેલાં થઈ શકતો નથી. નિર્જરા અધિકાર પૂરો થયો.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

ગાથા-૧૪૭

અથ બન્ધપદાર્થવ્યાખ્યાનમ્ ।

જં સુહમસુહમુદિણં ભાવં રક્તો કરેદિ જદિ અપ્પા ।
 સો તેહ હવદિ બદ્ધો પોગ્ગલકમ્મેણ વિવિહેણ ॥૧૪૭॥
 યં શુભમશુભમુદીર્ણં ભાવ રક્તં : કરોતિ યદ્યાત્મા ।
 સ તેન ભવતિ બદ્ધઃ પુદ્ગલકર્મણા વિવિધેન ॥ ૧૪૭ ॥

બન્ધસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

યદિ ખલ્વયમાત્મા પરોપાશ્રયેણાનાદિરક્તઃ કર્મોદયપ્રભાવત્વાદુદીર્ણં શુભમશુભં વા ભાવં કરોતિ, તદા સ આત્મા તેન નિમિત્તભૂતેન ભાવેન પુદ્ગલકર્મણા વિવિધેન બદ્ધો ભવતિ । તદત્ર મોહરાગદ્વેષસ્નિગ્ધઃ શુભોઽશુભો વા પરિણામો જીવસ્ય ભાવબન્ધઃ, તન્નિમિત્તેન શુભાશુભકર્મત્વ-પરિણતાનાં જીવેન સહાન્યોન્યમૂર્છનં પુદ્ગલાનાં દ્રવ્યબન્ધ ઇતિ ॥ ૧૪૭ ॥

જો આત્મા ઉપરોક્ત કરતો અશુભ વા શુભભાવને,
 તો તે વડે એ વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બંધાય છે. ૧૪૭.

અન્યથાર્થ :- (યદિ) જો (આત્મા) આત્મા (રક્તઃ) રક્ત (વિકારી) વર્તતો થકો (ઉદીર્ણ) ઉદિત (યમ્ શુભમ્ અશુભમ્ ભાવમ્) શુભ કે અશુભ ભાવને (કરોતિ) કરે છે, તો (સઃ) તે આત્મા (તેન) તે ભાવ વડે (-તે ભાવના નિમિત્તે) (વિવિધેન પુદ્ગલકર્મણા) વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી (બદ્ધઃ ભવતિ) બદ્ધ થાય છે.

જો ખરેખર આ આત્મા અન્યના (-પુદ્ગલકર્મના) આશ્રય વડે અનાદિકાળથી રક્ત રહીને કર્મોદયના પ્રભાવયુક્તપણે વર્તવાથી ઉદિત (-પ્રગટ થતા) શુભ કે અશુભભાવને કરે છે, તો તે આત્મા તે નિમિત્તભૂત ભાવ વડે વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બદ્ધ થાય છે. તેથી અહીં (એમ કહ્યું કે), મોહરાગદ્વેષ વડે સ્નિગ્ધ એવા જે જીવના શુભ કે અશુભ પરિણામ તે ભાવબંધ છે અને તેના (-શુભાશુભ પરિણામના) નિમિત્તથી શુભાશુભ કર્મપણે પરિણત પુદ્ગલોનું જીવની સાથે અન્યોન્ય અવગાહન (-વિશિષ્ટ શક્તિ સહિત એકક્ષેત્રાવગાહસંબંધ) તે દ્રવ્યબંધ છે. ૧૪૭.

પ્રવચન નં:-૪૬, ગાથા-૧૪૭-૧૪૮
આસો સુદ પૂનમ, તા:-૩૦-૯-૬૪, બુધવાર

ગાથા-૧૪૭ ઉપર પ્રવચન

એમાં નવપદાર્થનું કથન ચાલે છે. નવપદાર્થ કોને કહેવા. ભગવાને જે નવપદાર્થનું સ્વરૂપ કેવું જાણ્યું અને કેવું કહ્યું તેનું અહીંયાં સ્પષ્ટીકરણ વધારે છે. પછી તેનું મોક્ષમાર્ગનું વર્ણન પછી ચાલશે. એ આપણે ચાલી ગયું છે. આપણે નિર્જરા અધિકાર સુધી ચાલ્યું છે.

પહેલો જીવ અધિકાર. જીવપદાર્થની વ્યાખ્યા આવી ગઈ, અજીવની વ્યાખ્યા આવી ગઈ, પુણ્ય-પાપની, આસ્ત્રવની, સંવર અને નિર્જરા એ બધી વ્યાખ્યા આવી ગઈ છે. જીવ અને અજીવ બે દ્રવ્ય છે. અને પુણ્ય-પાપ, આસ્ત્રવ, સંવર, નિર્જરા તેની જીવની વિકારી અવિકારી પર્યાય છે. અને પુદ્ગલમાં પણ અહીંયાં કર્મની અવસ્થાનું, પર્યાયનું થવું એ જડની અવસ્થા એ બધી આવી ગઈ.

હવે બંધપદાર્થનું વ્યાખ્યાન છે. ૧૪૭ ગાથા. ભાવબંધ અને દ્રવ્યબંધ કોને કહેવો. ૧૪૭ ગાથા.

જં સુહમસુહમુદિણં ભાવં રત્તો કરેદિ જદિ અપ્પા।
સો તેહ હવદિ બદ્ધો પોગલકમ્મેણ વિવિહેણ।।૧૪૭।।
જો આત્મા ઉપરોક્ત કરતો અશુભ વા શુભભાવને,
તો તે વડે એ વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બંધાય છે. ૧૪૭.

એની ટીકા :- આ, બંધના સ્વરૂપનું કથન છે. ભાવબંધની પહેલી વ્યાખ્યા. ભાવબંધ એટલે શું? અને ભાવબંધ એ દુઃખરૂપ છે. ભાવબંધ એ દુઃખરૂપ છે. આત્માને અહિતરૂપ છે. એ ભાવબંધ કોને કહેવો અને તેનું શું સ્વરૂપ છે એનું વર્ણન છે.

જો ખરેખર આ આત્મા અન્યના (-પુદ્ગલકર્મના) આશ્રય વડે, કેમકે જીવ જે વિકારી ભાવ કરે છે, એમાં એને સ્વસ્વભાવનો આશ્રય નથી. સ્વસ્વભાવને આશ્રયે કંઈ વિકારી ભાવ ન થાય. એથી કહ્યું કે આ આત્મા, આ, એમ કહીને આત્મા સિદ્ધ કર્યો. આ આત્મા વસ્તુ છે, અનાદિઅનંત તત્ત્વ પદાર્થ છે.

આ આત્મા અનાદિઅનંત પદાર્થ છે. તે અન્ય એટલે જોડે પુદ્ગલકર્મ-જૂના કર્મ પડયા છે. આ જૂના કર્મની વાત છે. નવા (કર્મ)ની દ્રવ્યબંધની વાત પછી આવશે. પુદ્ગલકર્મના અવલંબન વડે આશ્રય વડે અનાદિકાળથી રક્ત રહીને, ભગવાનઆત્મા પોતાનું સ્વરૂપ જ્ઞાન, આનંદ આદિ શાંત એનો મૂળ સ્વભાવ તો અનાકુળ આનંદ અને શાંત છે. આ આત્મા છે તેનો મૂળ અંતર સ્વભાવ કાયમી અસલી અનાકુળ શાંત અને આનંદ વાસ્તવિક સ્વભાવ પદાર્થમાં વિકાર અને દુઃખ ન હોય શકે. એવું આત્મતત્ત્વ પોતાના સ્વભાવ

શાંતિ, આનંદ, એને ચૂકીને, અન્ય કર્મ અંદર જે બીજી ચીજ છે પરમાણુ, જડ, માટી. પૂર્વના બંધાયેલાં જડ કર્મ એના આશ્રય વડે અનાદિકાળથી રક્ત રહીને, એમાં અનાદિથી લીન રહેલો છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

આમ આનંદ સ્વરૂપ એનું સચ્ચિદાનંદ સિદ્ધ પરમાનંદ શુદ્ધ એમાં અનાદિથી અજ્ઞાની લીન નથી. સમજાય છે? પોતાનો અંતર સ્વભાવ નિજ કાયમી અસલી સ્વભાવ શાંત આનંદ ને જ્ઞાયકભાવ જ્ઞાન અને આનંદનું સ્વરૂપ એમાં કોઈ અનાદિકાળથી અજ્ઞાની એક સમય પણ તેના આસક્તપણા સ્વભાવમાં તેનું રક્તપણું નથી. તેથી તે (પુદ્ગલ)કર્મના આશ્રય વડે અનાદિકાળથી રક્ત રહીને, પરમાં લીન લીન પોતાનો જ્ઞાનસ્વભાવ, આનંદસ્વભાવ છોડીને, અનાદિ કર્મને આશ્રયે લીન રહીને, કર્મોદયના પ્રભાવયુક્તપણે વર્તવાથી કર્મનો જે પાક તેનો જે વિશેષભાવ એના સહિતપણે વર્તવાથી, સહિતપણે વર્તવાથી. સ્વભાવના સહિતપણે ન વર્તતા પોતાનો આનંદ શાંત રસ છે તેના સહિત યુક્તપણે ન વર્તતા, કર્મના પાકના યુક્તપણે વર્તવું, એના સહિત વર્તવું. સમજાય છે કાંઈ?

કર્મોદયનો જે પાક એના સહિત એના ઉપર લક્ષ કરી, અનાદિથી મોહ અને રાગ-દ્રેષના પરિણામપણે વર્તી રહ્યો છે. એ મોહ અને રાગ-દ્રેષના ભાવ તે ભાવબંધ છે. એ દુઃખદાયક છે. સમજાણું કાંઈ? ક્યાં પ્રભાવ ક્યાં કર્યા? અર્થ શું કર્યો? કર્મોદયના પ્રભાવયુક્તપણે, સહિતપણે વર્ત્યો. પોતે તેના પ્રભાવ-વાતમાં સહિતપણે એના સંબંધમાં વર્ત્યો. આમ સ્વભાવપણે વર્તવું જોઈએ. એમ ન વર્તતા કર્મના ઉદયનો પ્રભાવ-પાક તેનું યુક્તપણું, પાકમાં સહિત જોડાણ થઈ ગયું. ધરમચંદજી! ના, પ્રભાવયુક્તપણે. યુક્ત આવ્યું ને? પોતે યુક્ત થયો છે. કાંઈ કર્મ યુક્ત કરાવે એમ છે નહીં. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

એક સિદ્ધાંત. આ આત્મા વસ્તુ છે, પદાર્થ છે, અનાદિ-અનંત છે. જે પદાર્થ-વસ્તુ છે તેની કોઈ કૃત્રિમતા કે આદિ કોઈએ કરાયેલી ન હોય શકે. એ વસ્તુ આત્મા પદાર્થ દેહ, વાણીથી ભિન્ન એવી ચીજ અનાદિ છે, સત્ સત્ સત્ સત્ સત્ છે તેનો અંતર સ્વભાવ અનાદિ જ્ઞાન ને આનંદ ને શાંત છે. અવિકારી વીતરાગી સમસ્વભાવ તેનું ત્રિકાળી સ્વરૂપ છે.

કારણ કે મૂળ સ્વભાવમાં વિકાર અપૂર્ણતા સદોષતા હોય શકે નહીં. વાસ્તવિક સ્વરૂપ તેનો સ્વભાવ વસ્તુ જેમ અનાદિ તેમ તેનો સ્વભાવ અનાદિ, જ્ઞાન આનંદ અને શાંત રસ એવો તેનો સ્વભાવ છે. એને છોડીને અનાદિકાળથી નિગોદથી માંડીને નવમી ત્રૈવેચક જૈન દિગંબર સાધુ થઈને ગયો. છતાં હજી મિથ્યાદષ્ટિ અનાદિ આઠ કર્મના આશ્રયમાં રક્ત રહી કર્મોદયના પાકના યુક્તપણે વર્ત્યો. આત્માના આનંદના પાકપણે ન વર્તતા... આવું અમેરિકામાં કાંઈ આવતું હશે? આવી ભાષા! ત્યાં તો બધે ગપ્પે ગપ્પે ચાલે, નહીં? વજુભાઈ!

મુમુક્ષુ :- આવું કાંઈ ન હોય.

ઉત્તર :- કાંઈ ન હોય. સાચી વાત છે. ત્યાં તો બીજું ભણતર હોય. ભગવાનઆત્મા આ વસ્તુ છે ને વસ્તુ, વસ્તુ એટલે છે. સત્ છે. છે તેની આદિ ન હોય, છે તેનો અંત ન હોય, છે તેને કોઈ કરે એમ હોય શકે નહીં. તેવો ભગવાન આ આત્મા અનાદિ એમ ને એમ છે. એને જેમ વસ્તુ છે તેનો સ્વભાવ સ્વ, સ્વ

પોતાનો ભાવ-જ્ઞાન, આનંદ, શાંત. કારણ કે મૂળ સ્વભાવ નિર્વિકારી ને નિર્દોષ જ હોય. મૂળ સ્વરૂપમાં કોઈ વિકાર કે અપૂર્ણતા હોય શકે નહીં. એવો જે આત્મસ્વભાવ એના ઉપર તેણે એક ક્ષણ પણ અંદર લીનતાની એકાગ્રતા કરી નથી. સમજાય છે કાંઈ?

એ કર્મોદયના પ્રભાવના સહિતપણે, એના પ્રભાવના પાકના સહિતપણે પોતે વર્ત્યો. છે ને? વર્તવાથી, એમ કહ્યું છે. કર્મના પાકના સંબંધમાં વર્ત્યો. પોતાના જ્ઞાનાનંદના સ્વભાવમાં અંતરદષ્ટિ કરીને વર્તવું જોઈએ એમ ન વર્તતા કર્મના.... હવે આ જ તો ચોખ્ખી ગુજરાતી (ભાષા) આવે છે. હિન્દી બહુ જ ચાલ્યું. સમજાય છે કાંઈ? અનાદિથી ભગવાન પોતાના મહિમાવંત સ્વરૂપને પોતે જ અનાદિથી ભૂલી કર્મના પ્રભાવના પાકના સહિતપણે સહિતપણે, રહિતપણે જોઈએ... કર્મના પાકથી રહિતપણે સ્વભાવના આનંદમાં લીનતા જોઈએ. એને ઠેકાણે કર્મના પાકમાં સહિત દષ્ટિ કરી સહિતપણે વર્તવાથી ઉદ્ધિત, જુઓ!

એને કર્મના પાકના સહિતપણે વર્તવાને કારણે ઉદ્ધિત. પાકમાં છે ને સુહમસુહમુદિણ્ણં મૂળ તો અહીં સુહમસુહમુદિણ્ણં ભાવ કહેવો છે. સ્વભાવમાં છે નહીં અને શુભ અને અશુભભાવ જેણે પ્રગટ કર્યો. શુભ ને અશુભ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ એ શુભભાવ. હિંસા, જૂઠું, ચોરી એ અશુભભાવ. બેય મલિનભાવ, બેય વિકારભાવ, બેય બંધભાવ. સમજાય છે કાંઈ? ભાવબંધભાવ-ભાવબંધભાવ. આ ઠીક! ભાવબંધ એવો ભાવ. જડ નહીં. જડની પર્યાયની વાત પછી કરશે. વિકારને કારણે નવું બંધન પડે એ પછી વાત કરશે. પહેલો તો વિકારીભાવ કેમ થયો તેને જૂના કર્મના પાકના યુક્તપણે વર્ત્યો, તેથી તેનામાં શુભાશુભભાવ પ્રગટ થયા. કહો, સમજાય છે કાંઈ? આ બંધ અધિકાર છે. ભાવબંધ આત્માની વિકારી પર્યાય, દ્રવ્યબંધ કર્મની વિકારી પર્યાય એટલે પુદ્ગલની કર્મરૂપ વિકારી પર્યાય એ દ્રવ્યબંધ. બે (વિકારી) પર્યાયોની વાત ચાલે છે. પર્યાય એટલે અવસ્થા.

વસ્તુ કાયમ રહી અને તેની અવસ્થા, રૂપાંતર, હાલત થાય એ હાલતમાં અનાદિથી અજ્ઞાનીને પોતાના સ્વભાવ ચૈતન્યજ્યોત આનંદ તેના સહિત, દષ્ટિ સહિત સ્વભાવયુક્તપણે વર્તવું જોઈએ, એમ ન વર્તતા કર્મના સ્વભાવના યુક્તપણે વર્તવાથી પ્રગટ થતાં શુભ કે અશુભભાવ, જુઓ! એ દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ જે શુભ વિકલ્પ ઉઠે છે તે બધો શુભ ને અશુભભાવ કર્મના નિમિત્તના સંગે વર્તવાથી આત્મામાં શુભ અને અશુભભાવ પ્રગટ થયેલાં છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? આને પણ ખબર ન મળે એ શુભભાવ ક્યાંથી થયા ને કેમ થયા. હેં? હજી દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપ એ વિકલ્પ રાગ એ અમારો ધર્મ!

અહીં કહે છે કે એ ધર્મ નથી. એ પરિણામ મલિન છે. પુણ્ય ને પાપ બે ભાવ શુભભાવ વિકાર છે. ભગવાન તેને ભાવબંધ કહે છે. સમજાય છે કાંઈ? ભાવબંધ એટલે શું? ધરમચંદજી! ભાવબંધ એટલે સ્વભાવ શુદ્ધ ત્રિકાળી છે તે વિકારમાં રોકાય, રોકાય. વિકારમાં રોકાય છે તે ભાવબંધ. સમજાય છે કાંઈ? હજી તો નવતત્ત્વમાં, નવ આ બંધ તત્ત્વ કોને કહેવું તેની વ્યાખ્યા છે. બંધની પણ ખબર ન મળે.

કહે છે કે ભાઈ! પ્રભુ! તારું સ્વરૂપ તો અંદર શુદ્ધ અને આનંદ એને સહિત વર્તમાન દશાને એના સહિત સ્વભાવ સહિત વર્તવું જોઈએ એ મોક્ષનો માર્ગ છે. એમ ન વર્તતાં એ કર્મ જડ એ પાક અંદર બીજી ચીજ છે એના સહિતના સંગના સંબંધે જોડાણ થવાથી તારી પર્યાયમાં, અવસ્થામાં શુભ અને અશુભભાવ પ્રગટ

થાય તેને એ જીવ કરે છે. એ જીવ કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- એક બાજુ તો આપ એમ કહો છો 'કર્મ બિચારે કોણ, ભૂલ મેરી અધિકાઈ'

ઉત્તર :- કોણે કીધું? શું સાંભળ્યું આ?

મુમુક્ષુ :- એક બાજુ કર્મને ન્યાં સ્થાપ્યા.

ઉત્તર :- કર્મને સ્થાપ્યા નથી? કર્મની ના પાડી? કોણે કર્મની ના પાડી? કર્મ સ્થાપ્યા નથી? કર્મ નથી? પણ કર્મને લઈને વિકાર થાય એમ કોણે કહ્યું? ધ્યાન ક્યાં રાખ્યું તમે? જેચંદભાઈ! પણ અંદર થોડું ફરી ગયું. જેચંદભાઈ! બીજી વાત કરી ભાઈએ?

મુમુક્ષુ :- એમ કહે છે કે કાલ કરતાં આજ બીજું છે.

ઉત્તર :- ના ના. બીજું છે જ નહીં. કર્મ બિચારે કોણ એ તો વાત અહીંયા આગળ છે. કીધું નહીં? કર્મ વસ્તુ નથી કર્મ? જગતમાં કર્મ પદાર્થ નથી? જડ કર્મ છે, આઠ કર્મ છે. જડ માટી, ધૂળ, અજીવ. પણ એ કર્મને લઈને જીવને વિકાર છે એમ નથી. એ કર્મને તાબે થાય માટે વિકાર થાય છે, એમ છે. એ તો વાત હમણાં થઈ ગઈ. બરાબર ધ્યાન રાખવું જોઈએ. જેચંદભાઈ! આજ વળી મોળા થઈને આવ્યા છે, થોડા ઢીલા. હેં? કીધું ને? આ વખતે ઢીલા થઈને. રાજા પણ સિંહ પણ થઈ ગયું ગલુડિયું. ગલુડિયું સમજો છો? આ કૂતરીના બચ્ચા હોય છે ને શું કહેવાય? અમારે કુરકુરિયાં કહે. તમારે શું કહે છે? પીંજા. સિંહ, સિંહ!

એમ આત્મા અંદરમાં સિંહ અનંતજ્ઞાન, દર્શનનો ભરેલો પદાર્થ છે. મહા વીર્યની મૂર્તિ પૂર્ણ પૂર્ણ બળનો એ સ્વામી છે. ખબર ન મળે! એટલે જ્યાં જેની પ્રીતિ થઈ ત્યાં તેનો ભાવ એ જાતનો પ્રગટ્યો તેને કર્મમાં પ્રીતિ થઈ. કર્મે કરાવી નથી. સમજાય છે કાંઈ? જરાપણ કરાવતો નથી અને આજે કીધું કે જરાપણ કરાવતો નથી. કોણે કહ્યું?

કર્મના સંબંધમાં જોડાણ હતું તે એમ કહ્યું. કર્મે કરાવ્યું એમ અહીં અત્યારે વાત છે નહીં. કાલે પણ નહોતી, આજે પણ નથી અને કોઈ દિ' નહીં થાય. કહો, સમજાણું કાંઈ? અહીં તો કહે છે કે અન્યના (-પુદ્ગલકર્મના) આશ્રય વડે, એમ કહ્યું છે. અન્ય વડે થયેલું એમ નથી. અને તે અનાદિકાળથી એમાં રક્ત રહ્યો છે પરના આશ્રયમાં. કર્મોદયના પ્રભાવયુક્તપણે વર્તવાથી ઉદ્દિત (-પ્રગટ થતાં), જુઓ! ભાષા કેવી છે? સ્વભાવમાં એ છે નહીં. પુણ્ય ને પાપ, દયા ને દાન એ આદિ શુભાશુભભાવ એ આત્માના સ્વભાવમાં નથી. શુદ્ધ શક્તિમાં નથી. પર્યાયમાં નવા પ્રગટ કરે છે. શુભ અને અશુભ-હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષય, કામ, ક્રોધ, રળવું, કમાવું એ પાપ એ પાપ. દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, તપ, પૂજા, જાત્રા એ બેય શુભ અને અશુભ વિકારભાવ છે. ભગવાન તેને ભાવબંધ કહે છે. એની પણ ખબર ન મળે તેને ધર્મ શી રીતે થાય? સમજાણું કાંઈ?

શુભ કે અશુભભાવને કરે છે, છે ને પાઠ? કરેદિ જહિ અપ્પા એમ પાઠમાં છે ને? એનો શબ્દ છે એની જોડે. સ્તો લીધો અને ઉદિણ્ણં લીધો. એમાં છે એ લીધું છે. તો તે આત્મા, જુઓ! આવું કરે તો તે આત્મા હવે એ ગુજરાતી કાંઈ બહુ એવું (ન સમજાય એવું) નથી. સમજાય એવું છે. સમજાણું? ધ્યાન રાખે ને તો સમજાય એવું છે. કાંઈ હંમેશા હિન્દી થાય પછી? બે મહિનાથી હિન્દી ચાલે છે. હવે તો આ ગુજરાતી

ચાલે. એ તો આવે, ન સમજાય એમ નહીં. થોડો-થોડો અભ્યાસ કરી લેવો. જેવો ગુજરાતીમાં આવે એવો સ્પષ્ટ વિસ્તાર હિન્દીમાં ન આવે. હવે અહીં તો ગુજરાતીની ભાષા કાઠીયાવાડી છે ને. હિન્દીમાં અમુક ભાવ આવે પણ તેનો સ્પષ્ટીકરણ ને વિસ્તાર (ન આવે.) સમજાય છે?

શુભ કે અશુભભાવને કરે છે તો તે આત્મા, એમ. જો એ આત્મા પોતાને ભૂલીને કે અસ્થિરતામાં કર્મના પાકના પ્રભાવના સહિત પોતે વર્તે તો શુભ ને અશુભભાવ તેમાં પ્રગટ થાય છે. એ બેય વિકારી મલિન દુઃખરૂપ, આકુળતારૂપ બેય ભાવ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ આમાં?

શુભ-અશુભભાવ બેય દુઃખરૂપ હશે? હૈં? ત્યાં જ બધાને અત્યારે વાંધા છે ને? ભગવાન તો એમ કહે છે કે શુભ ને અશુભ બેય કર્મના આશ્રયથી તારામાં થયેલો વિકારીભાવ છે. એમાં શુભભાવ તે ધર્મ અને પાપભાવ તે અધર્મ બે ક્યાંથી લાવ્યો? સમ્યક્ષ્ટિને શુભભાવ છે તે બંધનું કારણ છે. મિથ્યાદષ્ટિને શુભભાવ છે તે બંધનું કારણ છે તે ધર્મનું કારણ છે જ નહીં. ભાવબંધ કાંઈ વળી અબંધ પરિણામનું કારણ થાય? ભાવબંધ તે અબંધ પરિણામ. અબંધ પરિણામ કહો કે મોક્ષમાર્ગ કહો. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

તો તે આત્મા તે નિમિત્તભૂત ભાવ વડે, તે નિમિત્તભૂત ભાવ વડે વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી, હવે નવા કર્મ. ઓલા પહેલાં જૂના હતા. આહાહા! વાતનું નવે તત્ત્વની જેને હજી પૃથકતાની ખબર ન મળે, શ્રદ્ધાની ઓળખાણ ન મળે અને થઈ ગયો ધર્મ. લ્યો! કરો ધર્મ. પડિમા લઈ લ્યો અને વ્રત લઈ લ્યો! ક્યાંથી પડિમા અને વ્રત આવ્યા? સમ્યક્દર્શન વિના હજી પડિમાનો વિકલ્પ સાચો હોય જ નહીં. એને વ્રતનો વિકલ્પ પણ સાચો હોય નહીં. વ્રત અને પડિમા પણ હજી વિકલ્પ છે વ્યવહાર. સમજાણું કાંઈ?

તો તે આત્મા તે નિમિત્તભૂત ભાવ વડે, આત્મામાં નિમિત્તભૂત ભાવ થયો. કોને? નવા કર્મને. નવા કર્મ જ્યારે બંધાણા એને આ શુભાશુભભાવ નિમિત્ત થયો. નિમિત્તભૂત ભાવ વડે, ભાવ કહો કે પર્યાય કહો, હોં! પર્યાય કહો, ભાવ કહો, અવસ્થા કહો. શુભ-અશુભભાવ એ વિકારીપર્યાય છે. શુભ-અશુભભાવ એ આત્માની મલિન, સદોષ દશા છે. એ ધર્મસ્વરૂપ નથી. ધર્મરૂપ હોય એનું એ બંધમાં નિમિત્ત ન થાય. નવા જડબંધમાં ધર્મ પર્યાય હોય એ બંધમાં નિમિત્ત ન થાય. નવા બંધમાં નિમિત્ત થાય એ પુણ્ય-પાપનો ભાવ અધર્મ પર્યાય છે. ચોખ્ખી ભાષા થઈ વળી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

નવા કર્મના બંધન પડે તેને જે નિમિત્ત થાય તે અધર્મભાવ હોય, ધર્મભાવ નહીં. ધર્મભાવથી બંધનમાં નિમિત્ત થવાની લાયકાત હોય નહીં. ધર્મ તો સંવર અને નિર્જરાનું કારણ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ? તો તે આત્મા, જે ભાવથી તીર્થંકર ગોત્ર બાંધે તે ભાવ ધર્મ નહીં. કહો. તે કર્મ સંયુક્તપણાના લક્ષે વશે ઉત્પન્ન થયેલો શુભભાવ છે. એ શુભભાવ તે નવાકર્મને તીર્થંકરપ્રકૃતિ બાંધે તેને નિમિત્તભૂત થાય છે સમક્રિતીને. તે રાગને હેય જાણે છે. બંધને જ્ઞેય જાણે છે. સ્વભાવ ચિદાનંદ શુદ્ધને ઉપાદેય જાણે છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

તો તે આત્મા તે નિમિત્તભૂત ભાવને, તે નિમિત્ત કોણ? શુભાશુભભાવ થયા તે. શુભ ને અશુભભાવ જે પ્રગટ થયા તે નિમિત્તભૂત ભાવ વડે, એવા નિમિત્તભૂત ભાવ વડે, વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બધ્ધ થાય છે. નવા રજકણો આઠકર્મથી જે બંધાય (તે) વ્યવહારે બંધાય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? આત્મા બંધાય

છે એમ લીધું છે ને? વ્યવહારથી લેવું છે ને? ઓલું નિશ્ચયથી બંધાય છે. આ વ્યવહારથી. આ તો આત્મા શબ્દ પડ્યો છે ને? તો તે આત્મા તે નિમિત્તભૂત ભાવ વડે વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બધધ થાય છે, અહીં તો અત્યારે એમ કહેવું છે. સમજાણું કાંઈ? હવે એનો ખુલાસો કરે છે કે આ કહ્યું શું? તેથી અહીં (એમ કહ્યું કે), મોહરાગદ્વેષ વડે સ્નિગ્ધ એવા જે જીવના શુભ કે અશુભ પરિણામ તે ભાવબંધ છે,

અહીં એમ કહ્યું કે મિથ્યાત્વભાવ એ પુણ્યભાવથી ધર્મ થાય, પાપભાવમાં મજા એવો જે મિથ્યાત્વભાવ અને રાગ-દ્વેષભાવ, દયા, દાન એ પુણ્યપરિણામ, હિંસા, જૂઠું તે પાપપરિણામ એવા મોહરાગદ્વેષ વડે, ચિકાશવાળા-સ્નિગ્ધ સ્નિગ્ધ. ચિકાશવાળા એવા જે જીવના પરિણામ શુભ કે અશુભ. જુઓ! શુભભાવ પણ મોહરાગદ્વેષ વડે ચિકાશવાળા પરિણામ છે. સમજાય છે કાંઈ?

છે? મોહરાગદ્વેષ વડે સ્નિગ્ધ, ચિકાશ ચિકાણા એવા જે જીવના શુભ કે અશુભ પરિણામ, મોહ ને રાગદ્વેષ, પુણ્યને ધર્મ માનવો તે મિથ્યાત્વ અને સાથે રાગ અને હિંસાનો ભાવ દ્વેષ. આ જે બધા ભાવ ચીકાણા. સમજાય છે? જે જીવના શુભ જે દયા, દાનનો ભાવ એ શુભ, હિંસાનો અશુભ. એ બધા ચીકાણા પરિણામ છે. એ આત્માના સ્વભાવના અરાગી વીતરાગી પર્યાય નથી. ધર્મ પર્યાય નથી. ઓહોહો! સમજાય છે કાંઈ આમાં?

આ તો હજી નવપદાર્થની વ્યાખ્યા ચાલે છે. લ્યો! અહીં નવતત્ત્વ લખ્યા. નવપદાર્થ. સમજાણું? જીવ, અજીવ, પુણ્ય-પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. સાતની વ્યાખ્યા ચાલી ગઈ. બંધ અને મોક્ષની વ્યાખ્યા ચાલે છે. તો કહે છે કે ભાવબંધ કોને કહ્યો? કે મોહરાગદ્વેષ વડે ચિકાશવાળા એવા જે જીવના શુભ કે અશુભ પરિણામ તે ભાવબંધ છે. એ વિકારીપરિણામ આત્માના અબંધસ્વભાવને રોકનારા ભાવબંધ પરિણામ છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? વજુભાઈ! આ તો સહેલું છે. આજ કાંઈ બહુ એવું ઝીણું નથી.

મોહરાગદ્વેષ વડે સ્નિગ્ધ, ભાષા જુઓ! એ ચીકાણા પરિણામ છે. ત્યારે ઘંધનું નિમિત્ત થાય ને? ચીકાણા વિના નવા જડનું નિમિત્ત ન થાય. નવા જે કર્મ બંધાય તેને આ નિમિત્ત થાય છે. કોણ? કે ચીકાણા પરિણામ. કેવા? કે શુભભાવ અને અશુભભાવ. કેવા? કે મોહરાગદ્વેષવાળા, ચિકાશવાળા. ઓહોહો! હેં? ચિકાશ એટલે એ ચિકાશ ક્યાં છે? સ્પર્શની ચિકાશ. અહીં તો મોહરાગદ્વેષ વડે ચિકાશ, વિકારની ચિકાશ, વિકાર ભાવની ચિકાશ. જડની ચિકાશ તો સ્પર્શ અંદરમાં રહી જડમાં. આત્મામાં ક્યાં છે?

આ તો આત્માની પર્યાયમાં, અવસ્થામાં મોહરાગદ્વેષ વડે ચિકાશવાળા શુભ ને અશુભભાવ. શુભને (પણ) મોહરાગદ્વેષની ચિકાશવાળા શુભ કહ્યા, અશુભને (પણ) મોહરાગદ્વેષની ચિકાશવાળા કહ્યા. કહો, સમજાય છે કાંઈ? હવે, જુઓ! અત્યારે જગતના પ્રાણી એક તો એમ કહે કે એ શુભભાવ છે એ પુણ્ય છે અને પુણ્ય કરતાં કરતાં ધર્મ થાય. એ દષ્ટિ તદ્દન મિથ્યાત્વ છે. તદ્દન દષ્ટિ ઊંઘી છે. એમ અહીંયાં ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્ય મહારાજ (કહે છે) ચિકાશ પરિણામ શુભ પણ ચીકાણા પરિણામ છે. બંધનું કારણ છે. એનાથી આત્માને વીતરાગદષ્ટિ, સમ્યક્દષ્ટિ થાય નહીં. સમજાય છે કાંઈ?

મોહરાગદ્વેષ વડે સ્નિગ્ધ એવા જે જીવના શુભ કે અશુભ પરિણામ કહો, પર્યાય કહો, અવસ્થા

કહો, ભાવ કહો. શુભઅશુભભાવ તે ભાવબંધ છે. લ્યો! ભાવબંધ છે. આત્મા અબંધસ્વરૂપી એ ભાવબંધમાં રોકાય તે ભાવ વિકારી પર્યાય છે. એમ તત્ત્વોના જાણનારે ભાવબંધને ભાવબંધ તરીકે જાણવું જોઈએ. એ સંવર અને નિર્જરા છે એમ ઓણે જાણવું ન જોઈએ. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

સમ્યક્ષિષ્ટને પણ જેટલો રાગાદિ, દ્વેષ છે એ ભાવબંધ છે. છૂટી જાય તો કેવળ થઈ જાય. અહીં તો મોહરાગદ્વેષ સહિત લીધા છે ને એક સાથે બધા. કહો સમજાણું કાંઈ? ભાવબંધ સમજાણું? આત્મા વસ્તુ અનંત જ્ઞાનાદિ નિર્મળ કંદ પ્રભુ આત્મા, એ કર્મના નિમિત્તના સંગે જોડાયેલો વિકાર પુણ્ય-પાપના કરે મોહ અને રાગ-દ્વેષના પરિણામ ચિકાશ તેને અહીંયાં ભાવબંધ કહેવામાં આવે છે. ભગવાન અરૂપી, અબંધસ્વરૂપી એ વિકારમાં અટક્યો તેનું નામ ભાવબંધ અરૂપી વિકારને ભાવબંધ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? કહો શીવલાલભાઈ! ક્યાંય છે નહીં. આ બધા ગડબડે ગડબડ. શીવલાલભાઈને તો હવે... કહો, સમજાણું આમાં?

કેટલી ટીકામાં સ્પષ્ટતા છે. વાંચે નહીં, વિચારે નહીં. એમ ને એમ ઓઘે ને ઓઘે મૂઠીયું વાળીને ચાલે, એ હાલો હાલો. ક્યાં જાવું છે પણ? હજી જીવતત્ત્વ કોણ? અંદર પુણ્ય-પાપના ભાવરૂપી નવા આવે એ આશ્રય, પણ રોક્યો એ ભાવબંધ કોણ? સંવર-નિર્જરા એ અંદર શું ચીજ છે (જે) સ્વભાવને આશ્રયે પ્રગટ થાય. આ પુણ્ય ને પાપના ભાવ તો પરના આશ્રયે પ્રગટ થયા. ચીકણા છે. એનું નામ ભાવબંધ કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું?

અને તેના એ શુભાશુભપરિણામના નિમિત્તથી, એ શુભાશુભપરિણામના સંયોગ-નિમિત્તથી શુભાશુભ કર્મપણે પરિણત પુદ્ગલોનું. એ નવા આવવાનું. જુઓ! અહીં શુભાશુભપરિણામ નિમિત્ત છે. નવા કર્મ પોતાને કારણે શુભાશુભ કર્મપણે પરિણત પુદ્ગલોનું, કર્મો એનું જીવની સાથે અન્યોઅન્ય અવગાહન, એ વિશિષ્ટ શક્તિ નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ તરીકે ખાસ શક્તિ સહિત એક ક્ષેત્રાવગાહ એક ક્ષેત્રે રહેવું એવો સંબંધ તેને દ્રવ્યબંધ કહે છે. એ રજકણો જે નવા શુભાશુભભાવ ચીકણા બંધનું કારણ ભાવ એનું નિમિત્ત અને નવા કર્મ તેને આવ્યા એ આત્માના એક ક્ષેત્રાવગાહે રજકણોનું રહેવું એને દ્રવ્યબંધ કહેવામાં આવે છે. હીરાભાઈ ઘડીયાલ સામું જુએ છે. ક્યારે ખુટે. કહો, સમજાણું આમાં? સમજાય નહીં ને શું કરે પણ? શું કહ્યું સમજાણું આમાં?

તેના નિમિત્તથી શુભાશુભ કર્મપણે પરિણત, આ નવી વાત શું છે, નવું શું છે એ સમજાય નહીં. બસ એનું એ લાગ્યા કરે, એમ ને એમ જાણો... કારણકે જ્ઞાન ન મળે ને ઓળખાણ ન મળે સમજણની દરકાર ન મળે. આહાહા! આ શું વળી ભાવબંધ એનું નિમિત્તથી શુભાશુભ કર્મપણે પરિણત ઓલા પરમાણુઓ, પુદ્ગલોનું જીવની સાથે અન્યોઅન્ય નિમિત્ત-નિમિત્તની વિશિષ્ટ શક્તિ સહિત અવગાહન અંદર એક ક્ષેત્રે કર્મનું રહેવું એ કર્મને દ્રવ્યબંધ કહેવામાં આવે છે.

કર્મના રજકણોની દશાને દ્રવ્યબંધ (કહેવામાં આવે છે.) આત્મા સાથે એક પ્રદેશમાં રહેવું એને દ્રવ્યબંધ કહે છે. અને વિકારી પરિણામને ભાવબંધ કહે છે. કહો, આ તો સહેલી ભાષા છે. હવે કાંઈ બહુ એવી (અઘરી) નથી. સમજાય છે ને ભાઈ? બહુ જૂના છે ને અમારે અહીંયાં હિન્દી લલીતપૂર. હવે થોડા થોડા સમજે છે. એવી કોઈ ભાષા છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા!

એક ગાથા. એક જ ગાથા, જુઓ! કેટલું સ્પષ્ટ છે! અમૃતચંદ્રઆચાર્ય મહારાજ! નવસો વર્ષ પહેલાં દિગંબર સંત ભાવલિંગી મુનિ! એમની આ ટીકા. અને મૂળ શ્લોક ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્ય મહારાજ તેના શ્લોક. હજી ભાવબંધ અને દ્રવ્યબંધની આ વ્યાખ્યા તેને મગજમાં ન મળે. પુણ્યથી ધર્મ થાય અને વ્યવહાર કરતાં કરતાં-વ્યવહાર એટલે પુણ્ય. વ્યવહાર એટલે પુણ્યપરિણામ એમ કરતાં કરતાં ધર્મ થાય એટલે કે વીતરાગભાવ થાય. અહીં કહે કે વ્યવહાર કરતાં નિમિત્તપણે થઈને નવો બંધ પડે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? લ્યો! આ એક ગાથામાં ભાવબંધ અને દ્રવ્યબંધ બેની વ્યાખ્યા થઈ.

ગાથા-૧૪૭

જોગણિમિત્તં ગ્રહણં જોગો મણવચનકાયસંભૂદો।
 ભાવણિમિત્તો બંધો ભાવો રતિરાગદોસમોહજુદો।।૧૪૮।।
 યોગનિમિત્તં ગ્રહણં યોગો મનોવચનકાયસંભૂતઃ ।
 ભાવનિમિત્તો બન્ધો ભાવો રતિરાગદ્વેષમોહયુતઃ ॥ ૧૪૮ ॥

બહિરંગાન્તરંગબન્ધકારણાખ્યાનમેતત્ ।

ગ્રહણં હિ કર્મપુદ્ગલાનાં જીવપ્રદેશવર્તિકર્મરસ્કન્ધાનુપ્રવેશઃ । તત્ ખલુ યોગનિમિત્તમ્ । યોગો વાઙ્મનઃકાયકર્મવર્ગનાલમ્બન આત્મપ્રદેશપરિસ્પન્દઃ । બન્ધસ્તુ કર્મપુદ્ગલાનાં વિશિષ્ટશક્તિ-પરિણામેનવસ્થાનમ્ । સ પુનર્જીવભાવનિમિત્તઃ । જીવભાવઃ પુના રતિરાગદ્વેષમોહયુતઃ, મોહનીયવિપાકસમ્પાદિતવિકાર इत्यર્થઃ । તદત્ર પુદ્ગલાનાં ગ્રહણહેતુત્વાદ્બહિરંગકારણં યોગઃ વિશિષ્ટશક્તિસ્થિતિહેતુત્વાદન્તરંગકારણં જીવભાવ એવેતિ ॥ ૧૪૮ ॥

છે યોગહેતુક ગ્રહણ, મનવચકાય-આશ્રિત યોગ છે;

છે ભાવહેતુક બંધ, ને મોહાદિસંયુત ભાવ છે. ૧૪૮.

અન્યચાર્થ :-(યોગનિમિત્તં ગ્રહણમ્) ગ્રહણનું (-કર્મગ્રહણનું) નિમિત્ત યોગ છે; (યોગઃ મનોવચનકાયસંભૂતઃ) યોગ મનવચનકાયજનિત (આત્મપ્રદેશપરિસ્પન્દ) છે. (ભાવનિમિત્તઃ બન્ધઃ) બંધનું નિમિત્ત ભાવ છે; (ભાવઃ રતિરાગદ્વેષમોહયુતઃ) ભાવ રતિરાગદ્વેષમોહથી યુક્ત (આત્મપરિણામ) છે.

ટીકા :- આ, બંધના બહિરંગ કારણ અને અંતરંગ કારણનું કથન છે.

ગ્રહણ એટલે કર્મપુદ્ગલોનો જીવપ્રદેશવર્તી (-જીવના પ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્રે રહેલા) કર્મસ્કંધોમાં પ્રવેશ; તેનું નિમિત્ત યોગ છે. યોગ એટલે વચનવર્ગણા, મનોવર્ગણા, કાયવર્ગણા

અને કર્મવર્ગણાનું જેમાં આલંબન હોય છે એવો આત્મપ્રદેશોનો પરિસ્પંદ (અર્થાત્ જીવના પ્રદેશોનું કંપન).

બંધ એટલે કર્મપુદ્ગલોનું વિશિષ્ટ શક્તિરૂપ પરિણામ સહિત સ્થિત રહેવું તે (અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોનું અમુક અનુભાગરૂપ શક્તિ સહિત અમુક કાળ સુધી ટકવું તે); તેનું નિમિત્ત જીવભાવ છે. જીવભાવ રતિરાગદ્રેષમોહયુક્ત (પરિણામ) છે અર્થાત્ મોહનીયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થતો વિકાર છે.

તેથી અહીં (બંધને વિષે), બહિરંગ કારણ (-નિમિત્ત) યોગ છે કારણ કે તે પુદ્ગલોના ગ્રહણનો હેતુ છે, અને અંતરંગ કારણ (-નિમિત્ત) જીવભાવ જ છે કારણ કે તે (કર્મપુદ્ગલોની) વિશિષ્ટ શક્તિ અને સ્થિતિનો હેતુ છે.

ભાવાર્થ :- કર્મબંધપર્યાયના ચાર વિશેષો છે: પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ, સ્થિતિબંધ અને અનુભાગબંધ. આમાં સ્થિતિ અનુભાગ જ અત્યંત મુખ્ય વિશેષો છે, પ્રકૃતિ-પ્રદેશ તો અત્યંત ગૌણ વિશેષો છે; કારણ કે સ્થિતિ-અનુભાગ વિના કર્મબંધપર્યાય નામમાત્ર જ રહે. તેથી અહીં પ્રકૃતિ-પ્રદેશબંધને માત્ર ગ્રહણ શબ્દથી કહેલ છે અને સ્થિતિ અનુભાગબંધને જ 'બંધ' શબ્દથી કહેલ છે.

જીવના કોઈપણ પરિણામમાં વર્તતો યોગ કર્મના પ્રકૃતિ-પ્રદેશનું અર્થાત્ 'ગ્રહણ'નું નિમિત્ત થાય છે અને જીવના તે જ પરિણામમાં વર્તતો મોહરાગદ્રેષભાવ કર્મના સ્થિતિ અનુભાગનું અર્થાત્ 'બંધ'નું નિમિત્ત થાય છે; માટે મોહરાગદ્રેષભાવને 'બંધ'નું અંતરંગ કારણ (અંતરંગ) નિમિત્ત કહ્યું છે અને યોગને-કે જે 'ગ્રહણ'નું નિમિત્ત છે તેને-'બંધ'નું બહિરંગ કારણ (બાહ્ય નિમિત્ત) કહ્યું છે. ૧૪૮.

ગાથા-૧૪૮ ઉપર પ્રવચન

જોગણિમિત્તં ગહણં જોગો મળવયળકાયસંભૂદો।
 ભાવણિમિત્તો બંધો ભાવો રદિરાગદોસમોહજુદો।।૧૪૮।।
 છે યોગહેતુક ગ્રહણ, મનવચકાય-આશ્રિત યોગ છે;
 છે ભાવહેતુક બંધ, ને મોહાદિસંયુત ભાવ છે. ૧૪૮.

ટીકા :- આ, બંધના બહિરંગ કારણ અને અંતરંગ કારણનું કથન છે. જુઓ! આચાર્ય કેટલો વિવેક બતાવે છે. જોગ છે, આત્માના પ્રદેશનું કંપન છે. એ બહિરંગ કારણ છે અને આત્માના અંદરના મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્રેષના પરિણામ એ આસ કારણ છે. નવા બંધમાં પણ બે આંતરા પાડ્યા. સમજાણું કાંઈ?

ટીકા :- આ, બંધના નવો જે બંધ પડે ને, જડ? એના બહિરંગ કારણ અને અંતરંગ કારણનું આ કથન છે. નવા કર્મના રજકણો જે બંધાય તેમાં નિમિત્તપણામાં એ યોગ છે તે બાહ્ય નિમિત્ત છે અને રાગદ્વેષના પરિણામ તે અંતરંગ નિમિત્ત છે. કહો છે તો એની ને એની પર્યાય. કંપન આત્માના પ્રદેશ, છે તો આત્માની પર્યાય પણ એ નવા બંધમાં બહિરંગ કારણ કહ્યું. ફક્ત કર્મ આવવામાં એ નિમિત્ત છે. એ મૂળ બંધનું કારણ નથી. અને કર્મમાં સ્થિતિરસ પડવાનું મૂળ નિમિત્ત કારણ.. પડે તો એનાથી. પણ એનું અંતરંગ કારણ તો મોહ ને રાગદ્વેષ એક જ કારણ અંતરંગ કર્મ કારણ છે.

જીવના પ્રદેશનું કંપન તેને બહિરંગ કારણ કહ્યું. સમજાય છે કાંઈ? અને આ કોનું બહિરંગ કારણ? ઓલા નવા કર્મ રજકણ બંધાય, જડ પરમાણુ એનું બાહ્ય કારણ કંપન અને તેનું નિમિત્ત-આ નિમિત્તના બે ભાગ પાડયા. એક બાહ્ય નિમિત્ત, એક અંતરંગ નિમિત્ત. રાગ અને દ્વેષ, પુણ્ય અને પાપ મિથ્યાત્વભાવ એ અંતરંગ કારણ નવા બંધનું અંતરંગ નિમિત્ત કારણ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

ગ્રહણ એટલે કર્મપુદ્ગલોનો જીવપ્રદેશવર્તી (-જીવના પ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્રે રહેલા) કર્મસ્કંધોમાં પ્રવેશ; કહો, સમજાણું? ગ્રહણ એટલે પાઠ છે ને? જોગણિમિત્ત ગ્રહણ કર્મપુદ્ગલોનો નવા રજકણોનો એક જીવપ્રદેશવર્તી જીવના પ્રદેશોની સાથે એક ક્ષેત્રે રહેલાં રજકણો, કર્મસ્કંધોમાં પ્રવેશ; તેનું નિમિત્ત યોગ છે. કર્મસ્કંધોનું આવવું. સમજાણું? તેનું નિમિત્ત આત્માના પ્રદેશોનું કંપન છે. આત્મા કર્મસ્કંધોમાં એ નિમિત્ત તરીકે પ્રવેશ થયો ને? નિમિત્ત તેનું યોગ છે. કંપન-પ્રદેશ કંપન એ કાંઈ મૂળ કારણ નથી.

યોગ એટલે વચનવર્ગણા, મનોવર્ગણા, કાયવર્ગણા અને કર્મવર્ગણાનું જેમાં આલંબન હોય છે, આત્માના પ્રદેશના કંપનમાં જેમાં વચનવર્ગણા વચનના પરમાણુઓનું નિમિત્ત હોય અવલંબન. જેને મનોવર્ગણાનું નિમિત્ત હોય તે મનોયોગ. જેને કાયવર્ગણાનું પરમાણુનું નિમિત્ત હોય તે કાયયોગ-કંપન. નિમિત્ત એ. અને કર્મવર્ગણાનું જેમાં આલંબન હોય એવો આત્મપ્રદેશોનો પરિસ્પંદ, આત્માના પ્રદેશનું ઘુજવું, કંપન જરી કંપન. તેને યોગ કહે છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ? સમજાણું? એને ગ્રહણ ગ્રહણ. યોગ નિમિત્તનું ગ્રહણ લીધું છે. બંધ લીધો છે. રજકણો આવે તેમાં કંપન નિમિત્ત એ કાંઈ મૂળ વસ્તુ નથી. તેથી તેને બંધમાં નિમિત્ત કારણ-બાહ્ય નિમિત્ત કારણ કહ્યું.

જુઓ! એકની એક આત્માની પર્યાય તેના બે પ્રકાર પાડયા. એક કંપન અને બહિરંગ કારણ અને રાગદ્વેષને અંતરંગ કારણ (કહ્યું). આપણે જે નિયમસારમાં પઝમી ગાથામાં આવે છે. અંતરંગ કારણ અને બહિરંગ કારણ. મૂળ તો આચાર્ય, એણે પત્તપ્રભમદ્વધારીદેવે અમૃતચંદ્રઆચાર્યની ઘણી પદ્ધતિ લીધી છે. અહીંયાં એ પદ્ધતિ અપનાવી. અમૃતચંદ્રઆચાર્યના પદ્ધો-ગદ્ધો-પદ્ધો શું કહેવાય એ બધું? એ બધું એમનું જ અનુસરણ કર્યું છે. અમૃતચંદ્રઆચાર્ય તો! ઓહોહોહો! આ પંચમકાળમાં એ મુનિ ગણધર જેવું (અને) તીર્થંકર જેવું કામ તો કુંદકુંદઆચાર્યદેવે કર્યું છે. પંચમકાળની યોગ્યતા પ્રમાણે. ગણધર જેવી ટીકા. અમૃતચંદ્રઆચાર્ય મુનિ ધર્મના થાંભલા, ધર્મના થોભ. મહા સંત મુનિ. સમજાય છે કાંઈ? ધર્મ-ધર્માચાર્ય.

કહે છે ભગવાનઆત્મા એમાં બે વાત થાય. એક તો પ્રદેશ જે છે. અસંખ્ય પ્રદેશ આત્મા છે. વસ્તુ

જુઓ! એક પોઈન્ટ પરમાણુ જે છે, પોઈન્ટ-પરમાણુ. જેટલી જગ્યાને રોકે તેને પ્રદેશ કહે છે. એવા અસંખ્યપ્રદેશી પહોળો આત્મા છે. એ અસંખ્ય પ્રદેશમાં કંપન થાય તેને જોગ કહે છે. એ કંપનમાં નિમિત્ત જે જે વર્ગણા હોય તે પ્રકારનો તેને યોગ કહેવામાં આવે છે. કંપન તો એકરૂપ છે અહીં. પણ એ કંપનમાં મનોવર્ગણાનું નિમિત્ત હોય તો એને મનયોગ કહે. વચનવર્ગણાનું નિમિત્ત વચન યોગ કહે. કાયવર્ગણાનું નિમિત્ત હોય તો તે કહે. કાર્મણયોગનું નિમિત્ત હોય તો કાયયોગ કહે. ભાઈ લીધું ને ચોથું કર્મવર્ગણા? એ ઓલું કાયયોગ લીધું. કાર્મણ-કાય યોગ. એટલે એ ભેગું નાખ્યું. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા!

આત્મા વસ્તુ છે અસંખ્યપ્રદેશી. અનંતગુણનું ધામ. એમાં જે અસંખ્યપ્રદેશનું કંપન એના નામ પાડયા. કે, આ મનયોગ, આ વચનયોગ, આ કાયયોગ, આ કાર્મણ કાયયોગ. ભાઈ! કાયયોગ તો ઔદારિક ને વૈકલ્પિકનો પણ હોય એટલે આ કાર્મણ ને કાયયોગને જુદો પાડીને રસ્તામાં જ્યારે હોય છે ત્યારે...બીજા નથી. ઔદારિક શરીર કે એવું કાંઈ પણ એ યોગ નહિંતર કાયયોગમાં એ આવી જાય છે. પણ કાયયોગથી કર્મવર્ગણા જુદું એક નિમિત્ત પાડ્યું. કારણ કે રસ્તામાં કાયયોગનું બીજું નથી. રસ્તામાં કાર્મણકાયયોગ કંપન છે તો એ કંપનને ઓલા કર્મના રજકણો આવા છે ને એટલું એને નિમિત્ત છે માટે તેને કાર્મણ-કાયયોગ કહ્યો.

મુમુક્ષુ :- કઠણ તો પડે હો?

ઉત્તર :- કઠણ પડે પણ હળવે હળવે તો કહીએ છીએ. આમાં કઠણ પડે છે? થોડું તો પડે ભાઈ! અમેરિકા જઈને આવ્યા ત્યાં મગજ રોકાણું હોય. કેટલા વર્ષ થયા? પાંચ વર્ષ. ઓહો! પણ છે નરમાશ થોડી. કાંઈ ઓલી એને બહુ અસર નથી થઈ. કહો, સમજાણું કાંઈ? ત્યાં જાય ને તો પાવર ફાટી જાય. ઓહો! અમેરિકા એટલે શું? પૈસાવાળા, ભાડે મોટા મકાન બકાન. ઘૂળ છે બધી ત્યાં. સમજાય છે કાંઈ? ફરીને કહીએ, જુઓ ને!

જુઓ! આ આત્મા છે કે નહીં? એ વસ્તુ છે ને અસ્તિ, છે. તો 'છે' એમાં અનંતજ્ઞાન આદિ શક્તિ એટલે હદ વિનાનો સ્વભાવ. એવા એમાં અનંત સ્વભાવ છે. અને એમાં એક યોગ નામની પણ શક્તિ છે. હવે એક યોગ નામનો પણ અંદર એક ગુણ છે. હવે જ્યારે આ મનના પરમાણુનું અવલંબન હોય, પરમાણુ પુદ્ગલ, ત્યારે આ કંપનને મનયોગ કહેવામાં આવે છે. કંપન તો એક પ્રકારનું પણ એ મનોવર્ગણાનું નિમિત્ત તો આને મનયોગ કહેવામાં આવે છે. વચન વર્ગણા પરમાણુ છે ઝીણા આ, આ તો અવાજ નીકળે છે ને વર્ગણાનો, એનું તો નિમિત્ત અંદર વચન યોગ, કંપનને વચન યોગ કહેવાય. આ કાયા છે આ માટી. આ વૈકલ્પિક શરીર, આહારક શરીર એના પરમાણુનું નિમિત્ત અવલંબન તો અહીંયાં કાયયોગ કહેવાય. અને કાર્મણ શરીરના પરમાણુનું નિમિત્ત અવલંબન તો ત્યાં કાયયોગ કહેવાય. એમ યોગનું કંપન તેનું ચાર પ્રકારે વર્ણન કર્યું છે. પછી કાયાના ઘણા ભેદ છે એ જુદી વાત છે. મનના ચાર, વચનના ચાર આ તો સામાન્યપણે... મનના ચાર, વચનના ચાર, કાયાના સાત એમ કરીને. એ ઝીણી વાત છે. કહો, સમજાણું આમાં?

એવો આત્મપ્રદેશોનો, એવા એટલે જેમાં આવું આલંબન, નિમિત્ત હોય એવા આત્મપ્રદેશોનો, અંતરમાં પોતાના ઉપાદાનને કારણે પરિસ્પંદ કંપન હોય તેને યોગ કહે છે. એ યોગ તો ફક્ત નવા કર્મમાં નિમિત્ત ગ્રહણમાં નિમિત્ત છે. આવે છે તેને કારણે તેમાં. પણ ખરો બંધ તે નથી. સમજાણું કાંઈ?

બંધ એટલે કર્મપુદ્ગલોનું વિશિષ્ટ શક્તિરૂપ પરિણામ સહિત સ્થિત રહેવું તે (અર્થાત્ કર્મપુદ્ગલોનું અમુક અનુભાગરૂપ શક્તિ સહિત અમુક કાળ સુધી ટકી રહેવું તે); તેનું નિમિત્ત જીવભાવ છે. જુઓ! ઓલાને સાધારણ વાત કરી, અહીં જીવભાવ એમ શબ્દ પાછો જુદો પાડ્યો, ભાઈ! ઓલાને શબ્દ જોગ કહ્યો. ભાવ નિમિત્ત શબ્દ છે ને ભાઈ! ઓલામાં જોગ નિમિત્તમ્ જોગભાવ એમ શબ્દ વાપર્યો નહીં.

અહીં પાઠમાં ભાવ નિમિત્તો કહ્યું. નહીંતર જોગ એ પણ ભાવ છે. પણ તેની હલકાઈ તુચ્છતા બતાવવા ફક્ત પ્રદેશમાં કંપન છે, એ નવા પુદ્ગલો આવવામાં નિમિત્ત બહિરંગ કારણ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? અને જે કર્મમાં સ્થિતિ, જુઓને? કર્મપુદ્ગલોનું વિશિષ્ટ શક્તિરૂપ પરિણામ સહિત. ચિકાશના વિકારી અનુભાગ સહિત સ્થિત રહેવું એ સ્થિતિ થઈ ગઈ બેય થઈ ગયું. અનુભાગ અને સ્થિતિ. સમજાય છે કાંઈ?

બંધ એટલે જડના પરમાણુઓ, દ્રવ્યબંધ એટલે કર્મપુદ્ગલોનું વિશિષ્ટ શક્તિરૂપ ખાસ અનુભાગ શક્તિ સહિત પરિણામ સહિત એ પુદ્ગલોનું ત્યાં સ્થિર રહેવું. અનુભાગ અને સ્થિતિ બેય લઈ લીધી. સમજાણું કાંઈ? ભાઈએ ખુલાસો કર્યો છે, જુઓ! કર્મપુદ્ગલોનું અમુક અનુભાગરૂપ શક્તિ સહિત એટલે અનુભાગ આવી ગયો. પુદ્ગલોનું હોં! જડના કર્મમાં. અને અમુક કાળ સુધી રહેવું તે સ્થિતિ આવી ગઈ. જોગમાં તો પ્રદેશ અને પ્રકૃતિ. પ્રદેશ આવે ને પ્રકૃતિ થાય. સામાન્ય થઈ ગઈ. અનુભાગ અને સ્થિતિ ખાસ વસ્તુ છે. તેથી કહ્યું, સમજાણું કાંઈ? કહો, હવે બંધ તત્ત્વની વ્યાખ્યામાં પણ ઝીણું પડે ભાઈ! જમભાઈ! જમભાઈ વધારે સાંભળ્યું. એ બધું ઉપર ટપકે ઉપર ટપકે કેટલીક વાતું પકડે અને લ્યે. શું કહ્યું? સમજાણું આમાં? એને પાછું જાવું પડે ચાર દિ' એ અને આઠ દિ' એ ઓલા અઠ્યાવીસ દિ' એ. શું કહ્યું? છે? ઝાટકીયા! પુસ્તક છે? એમ ને? ઠીક.

આ જોગ અને સ્થિતિરસનું જુદું કર્યું. આપણે ઓલી નિયમસારની પૃથ્વી ગાથા છે કે નહીં? એમાં બેય જુદાં પાડ્યા છે કે નહીં? પૃથ્વી ગાથામાં સમકિત પામનારને, સમ્યજ્ઞર્શનના પરિણામ પામનારને બહિરંગ અને અંતરંગ કારણ બેના ભાગ પાડ્યા છે. જ્ઞાનીઓની વાણી તેને બહિરંગ કારણ કહ્યું અને જ્ઞાનીઓના અભિપ્રાયને અંતરંગ કારણ કહ્યું. આહાહા! એ શૈલી અહીંથી લીધી છે. બહિરંગની લાઈન. કારણ કે અમૃતચંદ્રઆચાર્યનું જ બધું અનુસરણ કરે છે. શું કહ્યું, સમજાણું આમાં?

આત્મા પોતાના પરમાનંદ સ્વરૂપના પ્રતીતનું ભાન-કે હું તો એક સ્વભાવનો સાગર જાયક દરબાર આનંદ સ્વભાવથી ભરેલો. એવી અંતર અનુભવની પ્રતીતિરૂપ સમ્યજ્ઞર્શન, એ સમ્યજ્ઞર્શનમાં નિમિત્ત કોણ? એક તો, અભ્યંતર હો! અભ્યંતરનિમિત્તના બે પ્રકાર. એક તો જ્ઞાનીઓની વાણી, સમ્યજ્ઞષ્ટિની વાણી એને બહિરંગ કારણ કહ્યું. ઉપચારથી તેને અંતરંગ કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ? બહિરંગ છે પણ ઉપચારથી તેને અંતરંગ (કહ્યું છે.) આમ એ બહિરંગ છે. અને ઓલા પરિણામ જે છે એ છે બહિરંગ પણ ખરેખર તેને ઉપચારથી અંતરંગ કારણ કહ્યું છે. તેને અંતરંગ કારણ કહ્યું છે. સમ્યજ્ઞર્શન પામનારને ધર્મીના સમ્યજ્ઞર્શન, જ્ઞાન આદિના પરિણામ અભિપ્રાય તેને અંતરંગ કારણ (કહ્યું છે.) છે તો બાહ્ય (કારણ). ઉપચારથી અંતરંગ

કારણ કહ્યું છે. કોણ એ? બાહ્ય કારણ. સમજાણું કાંઈ?

એમ અહીંયાં ભગવાન અમૃતચંદ્રઆચાર્ય... પાઠમાં છે ને કુંદકુંદઆચાર્ય. “જોગણિમિત્ત” હળવો શબ્દ કરી નાખ્યો. આ જોગના ભાવનું નિમિત્ત એમ કહીને ન કહ્યું. ખરો ભાવ તો રાગ-દ્રેષ અને મોહ છે. એ જ સંસાર, એ જ ઉદયભાવ, એ જ વિકાર અને એ જ દુઃખદાયક છે. મોહભાવ, મિથ્યાત્વભાવ અને રાગ-દ્રેષભાવ એ જ ખરો ભાવ.

તેથી કહે છે નવા જડ જે આઠકર્મ બંધાય, સમજાણું? તેનું બહિરંગ નિમિત્ત તો યોગ છે, એ પછી ખુલાસો આવશે. તેનું નિમિત્ત જીવભાવ છે. કોનું? ઓલા કર્મમાં સ્થિતિ અને અનુભાગ કર્મને કારણે જ્યાં પડે એનું નિમિત્ત જીવના વિકારી મિથ્યાત્વ રાગ-દ્રેષના ભાવ છે. પાછી ભાવની વ્યાખ્યા કરી. ઓલી યોગની વ્યાખ્યા કરી હતી ને? નિમિત્ત યોગ છે એમ કીધું પણ યોગ પાછા કોણ તેને ઓળખાવ્યા હતા. હા, એ. અહીં પાછું કહ્યું કે જીવભાવ પણ જીવભાવ છે કેવો?

રતિરાગદ્રેષમોહયુક્ત (પરિણામ) છે અર્થાત્ મોહનીયના વિપાકથી ઉત્પન્ન થતો વિકાર છે. આ રતિ વધારે પ્રેમ કીધો ને. ઓલું રક્ત હતું ને રક્ત ઓલામાં. રક્ત રાગ તેમાં રાગ થયો. પરમાં રતિ, રાગ, દ્રેષ અને મોહ સહિત પરિણામ જીવની પર્યાય નવા દ્રવ્યબંધને મૂળ કારણ એ વિકારીભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? આવ્યું હતું પણ એક કલાકમાં કેટલું આવ્યું? આમાં કેટલું યાદ રાખવું? ત્યાં કાંઈ સંસાર નથી ધ્યાન રાખતો? હજારો બોલનો? વ્યાપાર કરે ત્યારે ધ્યાન રાખે કે નહીં? હૈં? ભંગાર અહીંથી આવ્યો ને અહીંથી ગયો, ફલાણું, ઢીકણું. એમાંથી સોગઠી નીકળી હતી ને કેટલું યાદ રાખે! લ્યો! એમાંથી રૂપું. કીધું ને? સરવાળે બધું ધૂળ-ધાણી ને વા પાણી. એમાં બધું ધ્યાન રાખે. આહાહા! જુઓ! ગાથા કેવી વર્ણવી છે ને.

નવા દ્રવ્યબંધ છે ને? એને ફક્ત જીવના કંપન પરિણામ બાહ્યનિમિત્ત તરીકે પ્રદેશ અને આવવામાં નિમિત્ત છે. નિમિત્ત આવે છે તો તેને કારણે. એ ખરો બંધ નહીં. ખરો બંધ તો એ પુદ્ગલમાં અનુભાગ અને સ્થિતિ એને કારણે પડે તેમાં નિમિત્તને જીવનો ભાવ થવો મિથ્યાત્વ, રાગ અને દ્રેષનું, રતિરાગદ્રેષમોહયુક્તભાવ. એ ચીકણા પરિણામ નવા દ્રવ્યબંધને નિમિત્ત તરીકે બાહ્ય કારણ કહેવામાં આવે છે. કંપન પણ બાહ્ય કારણ છે અને આ પણ બાહ્ય કારણ છે પણ આનું ખાસ વજન આપવા એને ભાવ કહેવામાં આવ્યો. કહો, સમજાણું? ઓલાને અંતરંગ કહેશે. કહેશે. હવે ખુલાસો કરે ને? ઓલું તો હજી ખુલાસો કરે છે. યોગ. બસ એનો.

તેથી અહીં (બંધને વિષે), બહિરંગ કારણ નવા જડકર્મમાં બાહ્ય નિમિત્ત કારણ(-નિમિત્ત) યોગ છે કારણ કે તે પુદ્ગલોના ગ્રહણનો હેતુ છે, ફક્ત પુદ્ગલોનું આવે તેનું નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં બંધને વિષે, નવા જડ બંધ, કર્મની પર્યાયરૂપે દ્રવ્યબંધ એક આત્માના ચીકણા ભાવબંધ. બેને નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ એવા બે બંધની વ્યાખ્યા ચાલે છે. તો એમાં નવા જે બંધ તેનું નિમિત્ત યોગ છે. કારણ કે ફક્ત પુદ્ગલોના ગ્રહણનો યોગ નિમિત્ત છે. અંતરંગ કારણ નિમિત્ત જીવભાવ જ છે. છે તો એ બાહ્ય નિમિત્ત. કર્મમાં સ્થિતિ અને અનુભાગ એ તો ઉપાદાન એનું એમાં જીવના વિકારીભાવ બાહ્ય કારણ છે. પણ જોગની અપેક્ષાએ અંતરંગ નિમિત્ત જીવભાવ જ છે. એમ કહેવામાં (આવે છે.) નિમિત્તની ખાસ વિશેષતા

વિકારમાં છે એમ બતાવવા તેને અંતરંગ કારણ કહ્યું. સમજાણું કાંઈ?

અંતરંગ કારણ કોનું? નવા દ્રવ્યબંધ પડે કર્મનું, જીવભાવ જ છે. એ જીવભાવ કયો? કે રતિરાગદ્વેષમોહયુક્ત પરિણામ, જે માથે કહ્યા તે. તે વિકારીભાવ નવા જડ કર્મને અંતરંગ કારણ છે. કારણ કે તે (કર્મપુદ્ગલોની) ઓલામાં એમ હતું કે તે કર્મપુદ્ગલોના ગ્રહણનો હેતુ હતો. અહીં પુદ્ગલકર્મનો વિશિષ્ટ શક્તિ અને સ્થિતિનો હેતુ છે. શક્તિ એટલે અનુભાગ. કર્મપુદ્ગલોનો અનુભાગ અને સ્થિતિ એનો અહીં વિકારી ને મિથ્યાત્વભાવ દયા, દાન, કામ, ક્રોધના પરિણામ એ વિકારી પરિણામ કર્મનો અનુભાગ અને સ્થિતિ કર્મને કારણે પડે. એમાં નિમિત્ત આ છે. છે તો બાહ્ય પણ અંતરંગ કારણ ઓલાની અપેક્ષાએ કહ્યું.... કહો, સમજાય છે કાંઈ આમાં?

એ તો એકની હતી. અહીં તો ઓલામાં રક્ત થયો ને? બધું બધું બધામાં પ્રેમ. રક્ત કીધો છે ને ઓલામાં? પાઠમાં. લીધું છે ને? સ્તો કરેદિ જદિ અપ્પા એમ હતું ને? ૧૪૭ ગાથામાં. સ્તો બધામાં રક્ત છે. બધું લીન જ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? આ વધારે ન સમજાય તો રાત્રે પૂછવું. રાત્રે વખત છે કે નહીં? આહાહા! ઝીણી વાત છે. દ્રવ્યબંધ પુદ્ગલ તો એને કારણે બંધાય. પણ એમાં બાહ્ય નિમિત્ત યોગનું કંપન એ પણ નિમિત્ત. બીજું કાંઈ નહીં. એમાં સ્થિતિ, રસ પડે કર્મમાં. એમાં નિમિત્ત. પુદ્ગલનું ઉપાદાન તો એનું. એમાં નિમિત્ત જીવનો રાગદ્વેષમોહભાવ એ જીવભાવ તે નિમિત્ત છે. એ જીવભાવ તે ભાવબંધ છે. ઓલો દ્રવ્યબંધ છે. દ્રવ્યબંધના બે પ્રકાર પાડી દીધા. પુદ્ગલનું આવવું અને પ્રકૃતિનું થવું. સાધારણ વાત કરીને જોગ તેનું નિમિત્ત કીધું. સ્થિતિ રસનું થવું તેમાં રાગદ્વેષમોહના ભાવનું અંતરંગ કારણ કહ્યું. છે તો એની અપેક્ષાએ બેય બહાર પણ આનું વધારે વજન દેવા અંતરંગ કારણ કહેવામાં આવે છે. વિશેષ કહેશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૪૭, ગાથા-૧૪૮-૧૪૯
આસો વદ ૨, તા:-૨૩-૧૦-૬૪, શુક્રવાર

આ ૧૪૮ ગાથા ચાલે છે. પંચાસ્તિકાય, આમાં નવપદાર્થનું સ્વરૂપ છે. એ નવપદાર્થ જેમ છે તેમ યથાર્થ શ્રદ્ધાપૂર્વક મોક્ષમાર્ગ હોય છે. જેને નવપદાર્થની પણ યથાર્થ શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન નથી તેને મોક્ષમાર્ગ અને ધર્મ હોય શકે નહીં. એમાં આ અધિકાર બંધનો ચાલે છે. બંધ તત્ત્વ કોને કહેવું.

સાત તત્ત્વ આવે છે ને? જીવ, અજીવ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. એમાં બંધ તત્ત્વ જડબંધ અને ભાવબંધ કોને કહેવા અને તેનું શું સ્વરૂપ છે એમ તેણે નક્કી કરવું જોઈએ. એમ અહીંયાં

૧૪૮નો ભાવાર્થ આવ્યો છે. જે કર્મ જડ બંધાય છે ને? જડકર્મ. ભાવાર્થ છે ને ૧૪૮. જડના રજકણો કર્મ જે બંધાય છે એ દ્રવ્યબંધ કહેવાય છે. એ કર્મબંધપર્યાયિના વિશેષ પર્યાયિના ચાર વિશેષો છે. કર્મબંધ એ પુદ્ગલની પર્યાય છે. જડકર્મબંધ એ પુદ્ગલની પર્યાય છે.

એના ચાર પ્રકાર છે. પ્રકૃતિબંધ, પ્રદેશબંધ, પ્રકૃતિ એટલે કર્મ બંધાય તેમાં તેનો સ્વભાવ થાય. પ્રદેશ એટલે કર્મ બંધાય તેના પરમાણુની સંખ્યા થાય. સ્થિતિ એટલે તેમાં કર્મની મુદ્ત પડે અને અનુભાગ એટલે પાક તેમાં રસ ફળદાન શક્તિ. એવા કર્મબંધનની પર્યાય જડકર્મ આઠ છે, જ્યાં આત્મા છે તેના એક ક્ષેત્રાવગાહમાં છે. તેના ચાર પ્રકારમાં આમાં સ્થિતિ અનુભાગ જ અત્યંત મુખ્ય વિશેષો છે, એ સિદ્ધ કરવું છે. એ કર્મબંધનમાં જે સ્થિતિ પડે અને અનુભાગ જે ફળ દેવાની શક્તિ છે. એ ચારમાં મુખ્ય એ છે. અત્યારે જડની વાત ચાલે છે. પછી ભાવ લેશે. એ જડને નિમિત્ત કોણ થાય, કયો ભાવ?

તો કહે છે કે કર્મના બંધનમાં જે પુદ્ગલની પર્યાય છે. એના વિશેષ ચાર પ્રકાર છે. એમાં એક પ્રકૃતિ, પ્રદેશ, સ્થિતિ, અને રસ (અનુભાગ). એવા ચાર પ્રકાર જડમાં છે. સમજાય છે કાંઈ? નવતત્ત્વ હજી ખબર ન મળે ને નવતત્ત્વ કોને કહેવા-જડ ને ચેતન. એની શ્રદ્ધા સાચી ન હોય ને એને સમ્યજ્ઞર્શન વિના ધર્મ ત્રણકાળમાં થાય નહીં. સમ્યજ્ઞર્શન થવા પહેલાં તેને સાતતત્ત્વોનું બરાબર જડ ને ચૈતન્યની ભિન્નતાના ભાવનું ભાન હોવું જોઈએ. એ ભાન વિના તેને આત્માનું સમ્યજ્ઞર્શન થાય નહીં અને સમ્યજ્ઞર્શન વિના કોઈ ચારિત્ર, વ્રત, તપ આદિનો ધર્મ અજ્ઞાનીને હોય શકે નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ?

તો કહે છે કર્મ જે જડ છે અજીવ એના ચાર પ્રકારમાં એ સ્થિતિ અને પાકકર્મફળ આપે. ફળ આપે તેમાં ને તેમાં. પણ નિમિત્ત જીવને થાય. એના બે મુખ્ય વિશેષો સ્થિતિ અને અનુભાગ. પ્રકૃતિ-પ્રદેશ તો અત્યંત ગૌણ વિશેષો છે. કર્મ જડમાં કર્મનો સ્વભાવ થવો અને પ્રદેશનું સંખ્યાનું થવું એ તો ગૌણ તેની દશા છે. એ કાંઈ મુખ્ય આત્માને નિમિત્ત થવામાં કારણ છે નહીં. કારણ કે સ્થિતિ અનુભાગ વિના, જે કર્મમાં સ્થિતિ અને અનુભાગ ન હોય તો કર્મબંધપર્યાયિ નામમાત્ર જ રહે. સાતતત્ત્વમાં બંધતત્ત્વની વ્યાખ્યા છે. જડનો બંધ અને ચેતનનો બંધ બે બતાવે છે. એમાં જડમાં સ્થિતિ અને પાકકર્મના પાક બે વિના એ કર્મબંધની અવસ્થા નામમાત્ર છે. તેથી અહીં પ્રકૃતિ, પ્રદેશબંધને માત્ર ગ્રહણ શબ્દથી કહેલ. પાઠમાં જુઓ! જોગણિમિત્તં ગહણં

તેથી અહીં પ્રકૃતિ-પ્રદેશબંધને માત્ર ‘ગ્રહણ’ શબ્દથી કહેલ છે અને સ્થિતિ અને અનુભાગબંધને જ ‘બંધ’ શબ્દથી કહેલ છે. હવે આ જડની વ્યાખ્યા કરી. હવે તેમાં નિમિત્ત જીવનો કયો ભાવ ભાવબંધ છે. જીવનો ભાવ કયો મુખ્યબંધનું કારણ છે અને કોણ ગૌણ એટલે બહિરંગ કારણ છે એની વ્યાખ્યા હવે જીવના પરિણામની કરે છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

હવે જીવના કોઈ પણ પરિણામમાં, આત્મામાં પરિણામ વર્તે, પર્યાયમાં ભાવ વર્તે, તેમાં વર્તતો યોગ આત્માના પ્રદેશનું કંપન એ કર્મના પ્રકૃતિ-પ્રદેશનું અર્થાત્ ‘ગ્રહણ’નું નિમિત્ત થાય છે. વાત ઝીણી છે. સાતતત્ત્વની તેણે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની પર્યાયનું શું સ્વરૂપ છે, તેની ઓળખાણ કરી નથી અને સમજ્યા વિના (અમે) ધર્મ કરીએ. કહો, સમજાણું કાંઈ? તેને ધર્મ હોય શકે નહીં. સાતતત્ત્વો ભિન્ન ભિન્ન

છે. એ જડ રજકણો કર્મબંધનના પરમાણુની પર્યાય જીવની દશાથી ભિન્ન છે. એમાં બે પ્રકાર છે. પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ, અનુભાગ અને સ્થિતિ. એ પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ તો નામમાત્ર બંધન છે. સ્થિતિ અને અનુભાગ ખરેખર જડનું બંધન છે. એને ક્યાં નિમિત્ત થાય તેની વ્યાખ્યા હવે કરે છે.

જીવના કોઈ પણ પરિણામમાં (ભાવમાં) વર્તતો યોગ કર્મનાં પ્રકૃતિ-પ્રદેશનું અર્થાત્ ‘ગ્રહણ’નું નિમિત્ત થાય છે. શું કીધું આમાં? સમજાય છે કાંઈ? આત્મા વસ્તુ છે એ તો જ્ઞાન, આનંદ, શાંત આદિ અવિકારી સ્વભાવનો કંદ છે. ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ શાશ્વત જ્ઞાન, આનંદની મૂર્તિ આત્મસ્વભાવ છે. એને ભૂલી અનાદિકાળથી તેની પર્યાયમાં, એની દશામાં જે વિકારી મિથ્યાત્વ કે રાગ-દ્વેષ આદિના પરિણામ થાય છે, એ પરિણામમાં યોગ એટલે કે આત્માના પ્રદેશનું કંપન વર્તે છે. એ તો ફક્ત પ્રકૃતિ અને પ્રદેશના ગ્રહણ નામથી કહેવામાં આવે છે. કહો, જમુભાઈ! ઝીણી તો આમાં સાધારણ વાત છે પણ હવે કોઈ દિ’ અભ્યાસ ન મળે જગતને. બહારના તત્ત્વોની વાત. પણ આત્મા શું ચીજ છે, તેમાં વિકાર શું થાય છે, એ ક્યો વિકાર કોને નિમિત્ત થાય છે. ક્યો વિકાર, કઈ પ્રકૃતિ, પ્રદેશ ને સ્થિતિ અનુભાગને નિમિત્ત થાય છે, એના જ્ઞાન વિના એ જડ ને ચૈતન્યની ભિન્નતા જાણી શકે નહીં. અને ભિન્નતા જાણ્યા વિના તેને ચૈતન્યમયદષ્ટિ એને સમ્યજ્ઞર્શન થાય નહીં. સમ્યજ્ઞર્શન વિના ધર્મ (થાય નહીં.) કહો, રતિભાઈ! ધર્મ ન હોય.

હજી આત્મા કોણ છે તેનું ભાન ન મળે. ધર્મ તો આત્માની નિર્વિકારી દશા છે. ધર્મ એ આત્માની નિર્દોષ, નિર્વિકારી પર્યાય દશા છે. પણ એ દશા ક્યાંથી પ્રગટે, કેમ પ્રગટે અને અશુદ્ધતા અને મલિનતા કેમ પ્રગટે છે. એ મલિનતાના પ્રકારમાં પણ જે ગૌણ મલિનતા અને મુખ્ય મલિનતા કોણ છે એના ભાન વિના તેને કર્મબંધનના જડમાં નિમિત્ત કોણ મુખ્ય અને ગૌણ થાય એની ખબર નથી તેને સાચું જ્ઞાન હોય શકે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

આત્માના...ભગવાનઆત્મા સ્વભાવે તો જ્ઞાન ને આનંદનો કંદ છે. આત્મા શુદ્ધ પૂર્ણાનંદ અનંતગુણની આનંદની ખાણ છે. એ આત્મા પોતાના સ્વભાવના સન્મુખપણાના ભાવ તેણે અનાદિથી છોડ્યા છે. સમજાય છે કાંઈ? અનાદિથી છોડ્યા એટલે થયા ને છોડ્યા છે એમ નહીં. જ્ઞાનાનંદ પ્રભુ પૂર્ણ આનંદ અને ‘સિદ્ધ સમાન સદા પદ મેરો’ સિદ્ધ સ્વરૂપે આત્મા ભગવાન અંદર છે. નિજઆત્મા ભગવાન છે. એવા આત્માના સ્વરૂપને પવિત્ર આનંદ ને શુદ્ધના સ્વભાવના ભાન વિના, એના જ્ઞાન વિના, એની પ્રતીત શ્રદ્ધા વિના અને તેમાં રમણતા વિના અનાદિકાળથી વિકારના ભાવને, મિથ્યાત્વભાવને એ કરે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

એ મિથ્યાત્વ આદિ ભાવના જે પરિણામ છે એ પરિણામમાં આત્માના પ્રદેશ યોગ જેને કહીએ કંપન પ્રદેશ અરૂપી પ્રદેશ કંપે એ તો ફક્ત કર્મના પ્રકૃતિ પ્રદેશને ગ્રહવું આવવું તેમાં નિમિત્ત થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? એ જોગનું બંધમાં ખાસપણું વિશેષપણું નથી. નવા બંધમાં ખાસ વિશેષપણું અનાદિથી જીવના તેજ પરિણામમાં.. હવે આવ્યું જુઓ!

ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ એની એને અનાદિથી ખબર ન મળે. મિથ્યાદષ્ટિપણે

અનંતકાળ ચોર્યાસીના અવતાર એણે કર્યા. સમજાય છે કાંઈ? બાહ્યત્યાગ પણ અનંતવાર (કર્યા). નામ ધરાવ્યું પણ અંતર વસ્તુ આત્મા જ્ઞાયક અખંડ આનંદનો કંદ, સચ્ચિદાનંદ શુદ્ધ પરમાત્મસ્વરૂપ નિજ એની એણે પ્રતીત ને અનુભવ કર્યો નહીં. એ અનુભવ કર્યા વિના તેના પરિણામમાં, એટલે કે વર્તમાન દશામાં જે વર્તતો મોહરાગદ્વેષરૂપભાવ, મોહ શબ્દે મિથ્યાત્વભાવ. એ શુભ અને અશુભભાવ થાય એ મને હિતકર છે એવો મિથ્યાત્વભાવ. પાપભાવ તે મને ઠીક મજા પડે છે એવો જે મિથ્યાત્વભાવ. શરીરાદિની અનુકૂળતા હોય તો મને ઠીક પડે છે એવો મિથ્યાત્વભાવ. બહારની સામગ્રી પ્રતિકૂળ હોય તો હું દુઃખી છું એવો મિથ્યાત્વભાવ. જેચંદભાઈ!

આત્મા સિવાય બહારમાં આ જડ, માટી શરીરમાં રોગ-નિરોગ, નિર્ધન-સઘનતા, વાંઝિયાપણું-પુત્રપણું, વાંઢાપણું કે પરણેતરપણું એ બધા બાહ્યના સંયોગો છે. એ સંયોગો પ્રતિકૂળ હોય તો હું દુઃખી છું એ માન્યતા મિથ્યાદષ્ટિની મિથ્યાત્વભાવમાં છે. કલો, રતિભાઈ! શું હશે આ? આહાહા! એવો મિથ્યાત્વભાવ એને અહીં મોહ કહ્યો છે. એ પરિણામમાં એની વર્તમાન દશામાં જે મોહભાવ વર્તે છે તેને અહીં મિથ્યાત્વ કહ્યો છે. એ પરિણામકાળે આત્માના પ્રદેશનું કંપન થાય તેની વિશેષતા નથી. એ એની દુઃખદાયક દશા નથી અને બંધનમાં એની નિમિત્તતા મુખ્યતા નથી. સાધારણ બંધ પ્રકૃતિ ને પ્રદેશ આવે એથી એ બંધની વિશેષતામાં ગણવામાં આવ્યું નથી. સમજાય છે કાંઈ?

પણ આત્મા જ્ઞાન શુદ્ધ ચૈતન્ય પ્રભુ! પોતાના સ્વભાવના આનંદની સાવધાની મહિમા, માહાત્મ્ય, આદર છોડીને અનાદિકાળથી એ પુણ્ય ને પાપના ભાવમાં મને મજા છે, એ મારું સ્વરૂપ છે. અનુકૂળતા મને સુખનું કારણ છે, પ્રતિકૂળતા મને દુઃખનું કારણ છે એવી મિથ્યાશ્રદ્ધાનું પાપ. એ પાપ મહાન પાપ છે. સમજાણું કાંઈ?

કોને પાપ મહાન અને શું પાપ કહેવું એની ખબર ન મળે, હવે એ પાપથી રહિત આત્મા ક્યારે જાણે! સમજાય છે કાંઈ? બંધતત્ત્વ! ભગવાનઆત્મા અબંધસ્વરૂપી છે. એનો સ્વભાવ તો એ વિકારભાવ અને જડભાવકર્મ એનાથી રહિત એનું સ્વરૂપ છે. એવા સ્વરૂપના ભાન વિના, એવા સ્વરૂપના જ્ઞાન વિના, એ સ્વરૂપના અનુભવ વેદન વિના એનું વેદન અનાદિથી મિથ્યાત્વભાવનું વેદન તેને વર્તે છે. સમજાય છે કાંઈ? ભાષા સમજમાં આવે છે ને થોડા થોડા, રતલામવાળા. થોડું સમજી લેવું. હવે તો ગુજરાતી ચાલે છે. હમણાં તો હિન્દી ચાલ્યું હતું. બે મહિના સુધી ચાલ્યું. સમજાણું કાંઈ? આહાહા!

ભગવાનઆત્મા વસ્તુ સ્વભાવ આત્માનો શાંત આનંદ અનાકુળ ને અનંતગુણનું ચિદ્ધામ એવો આત્મા દરેકનો છે. એવો આત્મા તેની અંતરનો આદર છોડીને, એવા સ્વભાવનો આદર છોડીને, એવા સ્વભાવનું બહુમાન મુકીને, એવા સ્વભાવની મહિમા છોડીને, એ સ્વભાવનો આદર છોડીને અનાદર કરીને... સમજાય છે કાંઈ? એના પરિણામમાં પર્યાયમાં જે મિથ્યાત્વભાવ વર્તે છે તે જ ખરેખર કર્મનો જે સ્થિતિ અને રસબંધ થાય તેમાં એ મિથ્યાત્વ પરિણામ જ મુખ્ય કારણ છે. અને દુઃખદાયક તેને મિથ્યાત્વ પરિણામ એ ખરા દુઃખદાયક છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

આમાં એ તો બંધનો અધિકાર અત્યારે છે. એ મિથ્યાત્વના ભાવ મટે ક્યારે? કેમ? કે જ્ઞાનાનંદઆત્મા

જ્ઞાનસ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય, હું દેખનાર મને, હું જાણનાર મને, હું રમનાર મારામાં. સમજાય છે કાંઈ? હું જાણનાર મને, દેખનાર મને, માનનાર મને, રમનાર મારામાં. એમ આત્માના સ્વભાવની સમ્યક્દષ્ટિ થાય એથી મિથ્યાત્વનો નાશ થાય. બીજો કોઈ એનો ઉપાય છે નહીં. સમજાણું કાંઈ? એણે અનંતકાળ શાસ્ત્રોના ભણાતર કર્યાં. બહારની વ્રત, નિયમની ક્રિયાઓ શુભપરિણામરૂપે અનંતવાર કરી. પણ એણે મિથ્યાત્વને ટાળ્યું નહીં અને સમ્યક્દર્શન પ્રગટ કર્યું નહીં. એથી એનો જન્મ-મરણ એક પણ મટ્યો નહીં. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

અહીં તો પરિણામમાં જેની ચિકાશ ને ઉગ્રતાની દુઃખદશા છે તેનું વર્ણન કરે છે. જે કર્મબંધનમાં ખાસ જેની વિશેષતા નિમિત્ત તરીકે છે તેની વાત કરે છે. સમજાણું આમાં કાંઈ? દ્રવ્યગુણપર્યાય-કોના દ્રવ્ય, કોના ગુણ, કોની પર્યાય તેની ખબર ન મળે. આ તો કહે છે કે જડકર્મની એક અવસ્થા બંધાય એ પુદ્ગલની જડ આઠકર્મની પર્યાય છે. પરમાણુ કાયમ રહે, પરમાણુની શક્તિ કાયમ રહે. અને તેમાં એક અવસ્થા વિકૃત કર્મપર્યાય થાય તેને દ્રવ્યબંધ તરીકે કહેવામાં આવે છે, કે જે અજીવની પર્યાય છે. એ અજીવની પર્યાયને જીવની કઈ પર્યાય કયા બંધમાં ખાસ નિમિત્ત છે અને કયા બંધમાં ગૌણ સાધારણ નિમિત્ત છે એની વ્યાખ્યા છે. કહો, સમજાણું? જે જીવના ભાવ, જીવ તો વસ્તુ છે. અનાદિઅનંત, અણકરેલી, અણબનેલી, અણનાશક નાશ ન થાય એવી અનાદિઅનંત વસ્તુ. એની ચીજનું ભાન ન મળે. હું તો આનંદ ને જ્ઞાતા-દૃષ્ટા છું. મારામાં મારો આનંદ છે. મારામાં મારી શાંતિ છે. મારામાં મારું બધું જ છે. સમજાણું કાંઈ?

હા, એટલે એ તો કહે છે. આંધળાને કેમ દેખાય? એણે આખ્યું બંધ કરી હોય તો. જેચંદભાઈ! કોણ ઉઘાડે? ભગવાનઆત્મા આમ ચૈતન્યના નેત્રે જણાય એવો આત્મા છે. એ આ (જડ) આંખે જણાય એવો નથી. આ તો માટી છે, ધૂળ છે આ તો ધૂળ. આ તો બળીને રાખ થાય એવી રાખ છે આ. કહો, સમજાણું? આ આંખે જણાય એવો નથી. તેમ અંદરમાં પુણ્ય ને પાપ, દયા ને દાન, ભક્તિ ને વ્રતના વિકલ્પો ઊઠે છે (એ) રાગ છે. એનાથી આત્મા જણાય નહીં, અનુભવાય નહીં, સમ્યક્દર્શન થાય નહીં. આહાહા! જગતને સત્ય મળ્યું નથી અને જ્યારે મળ્યા ત્યારે એનો અનાદર કરી નાખ્યો છે.

એ નહીં, એ નહીં, એ નિશ્ચય! એ તો ઊંચુ એ તો નિશ્ચય! એ ઊંચુ એમ કહીને અનંતકાળ એણે મિથ્યાત્વની સેવામાં ગાળ્યો. પણ આત્મસેવા આત્મસેવા કેમ થાય તેની એણે ખબરું કરી નહીં. સમજાણું કાંઈ? જીવના તે જ પરિણામમાં, જીવ કીધો આ. એ કીધો એવો છે એ. એના ભાન વિના એની દશામાં, એના પરિણામ એટલે અવસ્થામાં એની વર્તમાન હાલતમાં. વર્તતો મોહ મિથ્યાત્વભાવ અહીં તો નવા કર્મને મુદ્ત પડે અને રસ પડે તેમાં આ નિમિત્ત છે અને તે જ મુખ્ય બંધનું કારણ છે અને એ જ દોષનું મૂળ કારણ છે એમ બેય બતાવવું છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

મોહ અને રાગદ્વેષભાવ, મોહ એ મિથ્યાત્વભાવ છે અને રાગ-દ્વેષ એ ચારિત્રના દોષનો ભાવ છે. સમ્યક્દર્શન થવા છતાં જ્ઞાનીને પણ હજી રાગ અને દ્વેષ હોય છે, એ કર્મમાં સ્થિતિ-રસનું નિમિત્ત છે. જ્ઞાનીનો કંપન યોગ છે એ પ્રકૃતિ અને પ્રદેશ તેને આવવાની લાયકાતથી આવે તેમાં એ યોગ નિમિત્ત માત્ર છે. એ યોગ કાંઈ બંધની વિશેષતાનું કારણ નથી. બંધના કારણમાં વિશેષતા મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ છે. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો દ્રવ્યબંધ અને ભાવબંધ બેયનું જ્ઞાન કરાવે છે. એમાં પણ દ્રવ્યબંધમાં ખાસ બંધ કોણ અને ગૌણ બંધ કોણ તેનું જ્ઞાન અને તેમાં નિમિત્તમાં ખાસ બંધનું નિમિત્ત કોણ અને ગૌણ બંધનું નિમિત્ત કોણ એનું જ્ઞાન કરાવે છે. ગૌણ શું અને મુખ્ય શું આમાં? ભીખાભાઈ! કહે છે જીવના તે જ પરિણામમાં, ભગવાનઆત્મા એવા સિદ્ધભગવાન થયા પરમેશ્વર અરિહંત એ આત્મામાંથી થયા છે. કાંઈ બહારથી થયા નથી. એ બહારથી કોઈ દશા આવે એવી નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ? એ દશા આત્મામાંથી આવે છે. આત્મામાં એ અરિહંત દશા, સિદ્ધ દશા એ આનંદ દશા એ બધી આત્મામાં અંદર પડી છે. એનું આખું સ્વરૂપ એ આત્મા આનંદકંદ ને પૂર્ણાનંદ છે. એવા આત્માને સ્વસ્વભાવ સન્મુખ થઈ શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન ને સમણતા કર્યા વિના એટલે કે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રને પ્રગટ કર્યા વિના એણે મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન ને મિથ્યાચારિત્રને સેવ્યા છે. એ જ ખરેખર દુઃખદાયક છે. અને એ જ ખરેખર બંધમાં નિમિત્તકારણ ખરું તેનું છે. સમજાણું કાંઈ?

તે જ પરિણામમાં વર્તતો મોહરાગદ્વેષભાવ કર્મના સ્થિતિ-અનુભાગનું 'બંધ'નું નિમિત્ત થાય છે. કર્મ જડ એમાં મુદ્દત પડે કર્મમાં. કેટલો કાળ કર્મનું રહેવું અને એમાં રસ પડે, ફળ દેવાની શક્તિ એવો પરમાણુમાં થતો ભાવ, પરમાણુમાં કર્મના બંધમાં થતો વિશેષ ભાવ એમાં નિમિત્તપણું મોહ અને રાગદ્વેષનું બાહ્ય નિમિત્તપણું એ છે. સમજાય છે કાંઈ? જોગનું નિમિત્તપણું પ્રકૃતિ અને પ્રદેશને... પ્રકૃતિ આવે તો કર્મનો સ્વભાવ થાય પણ કર્મના પ્રદેશ થતાં તેનો અનુભાગ છે એ ખાસ વિશેષ દુઃખદાયકમાં નિમિત્ત છે. સમજાણું કાંઈ?

તેથી કહે છે, આ તો હજી સાતપદાર્થ, સાતતત્ત્વની વ્યાખ્યા ચાલે છે. સાતતત્ત્વનું જેવું સ્વરૂપ છે એવું જાણે અને જાણીને સ્વભાવ સન્મુખ થાય ત્યારે તેને સમ્યક્દર્શન થાય. ત્યારે તેને ધર્મની પહેલી દશા પ્રગટે. એ વિના તેને ધર્મ ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં હોય શકે નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ આમાં? માટે મોહરાગદ્વેષભાવને બંધનું અંતરંગ કારણ, જુઓ ભાષા! છે તો ભગવાનઆત્માના જ બેય ભાવ. આત્માના પ્રદેશનું કંપન એ પણ આત્માની જ એક પર્યાય છે. અને વિકારી મોહ અને રાગદ્વેષ એ પણ આત્માની જ પર્યાય છે. પણ એ આત્માના પરિણામ હોવા છતાં, સમજાણું કાંઈ?

મોહરાગદ્વેષભાવને બંધનું અંતરંગ કારણ, ભગવાને કહ્યું. અંતરંગ કારણ એટલે છે તો એ બહિરંગ કારણ. નવા બંધમાં મોહરાગદ્વેષભાવ, છે તો બાહ્ય પણ મુખ્યપણું બતાવવા તેને અંતરંગ કારણ કહ્યું. ઝીણું છે આજ. કોઈ દિ' તેણે સાતતત્ત્વની શું પિછાણ કહેવાય ને સાતમાં દ્રવ્ય કોને કહેવાય ને પર્યાય કોને કહેવાય એ ભાન ન મળે. એલા સાતતત્ત્વમાં દ્રવ્ય કોને કહેવું ને પર્યાય (કોને કહેવી) દ્રવ્ય આ પૈસો અને પર્યાય એટલે આ પ્રજા એમ હશે?

સાતતત્ત્વ છે ભગવાને કહેલાં, તેનું જ્ઞાન જ્યાં નથી તેને સમ્યક્દર્શન હોય શકે જ નહીં. સમ્યક્દર્શન વિના કોઈ જાતનો ધર્મ તેને હોય નહીં. સાતતત્ત્વમાં અહીંયાં તો અત્યારે બંધતત્ત્વની વ્યાખ્યા અને તે બંધતત્ત્વના બે પ્રકાર. એક જડની પર્યાયનો બંધ અને એક આત્માની વિકારી પર્યાયનો ભાવબંધ. ભાવબંધ જીવની પર્યાયમાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ એ ભાવબંધ છે અને જડબંધની પર્યાયમાં સ્થિતિ, અનુભાગ,

પ્રકૃતિ, પ્રદેશ એ ચાર જડના છે. એમાં પ્રકૃતિ, પ્રદેશની મુખ્યતા નથી. સ્થિતિ ને અનુભાગની મુખ્યતા બંધમાં છે. એમાં બંધના કારણમાં આત્માનો મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્વેષભાવ અંતરંગ કારણ એટલે મુખ્ય કારણ છે માટે અંતરંગ કારણ કહ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

અને યોગને-કે જે 'ગ્રહણ'નું નિમિત્ત છે, અને પરમાણુ રજકણ જડના પ્રકૃતિ અને પ્રદેશરૂપ થવાની લાયકાતથી આવે. એમાં આત્માના પ્રદેશનું કંપન જે આત્માની પર્યાયમાં થાય છે એ ફક્ત ગ્રહણનું નિમિત્ત કહેવામાં આવ્યું છે. તેથી તેને બંધનું બહિરંગ કારણ (બાહ્ય નિમિત્ત) કહ્યું છે. છે તો બેય બાહ્ય નિમિત્ત. એકને મુખ્યપણાનું જોર દેવા એને અંતરંગ કારણ કહ્યું. એક સાધારણ કંપન છે એ પ્રકૃતિ, પ્રદેશમાં નિમિત્ત છે તેથી તેને બહિરંગ કારણ કહીને તેની તુચ્છતા વર્ણવી. કહો, સમજાય છે કાંઈ આમાં? કાનજીભાઈ! સમજાય છે ને? એની જ મહત્તા છે ઊંધાઈની, એમ કહે છે. પ્રદેશનું કંપન છે અંદર. આ શરીર નહીં હોં! આ તો માટી છે, આ તો અજીવ તત્ત્વ છે.

અંદર આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશ છે. એ કંપે છે તેને જોગ કહેવાય છે. ભગવાન તેને જોગ કહે છે. એ કંપનને જોગ એ નવા કર્મમાં પ્રકૃતિ, પ્રદેશમાં નિમિત્ત. પ્રકૃતિ, પ્રદેશ સાધારણ વાત છે. એમાં કોઈ સ્થિતિ, અનુભાગ વિના દુઃખમાં નિમિત્ત થવાનું કારણ નથી. તેથી તેનું નિમિત્ત જોગ પણ સાધારણ બહિરંગ કારણ કહેવામાં આવ્યું. પણ તેની સાથે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષના પરિણામ એ ખરેખર દુઃખદાયક જીવનું ભાવબંધ સ્વરૂપ, જીવની વિકારી પર્યાય એ ભાવબંધ. એ નવા પ્રકૃતિ, પ્રદેશમાં પડતી સ્થિતિ અને રસ તેમાં તે અંતરંગ કારણ, મુખ્ય કારણ ગણીને અંતરંગ કારણ કહેવામાં આવ્યું. કહો, સમજાણું કાંઈ? થઈ ગયો, ઘણો વખત થઈ ગયો. જુઓ! આમાં અડધો કલાક તો થયો! હવે આમાં યાદ રહે કે નહીં? પાંચ મિનિટમાં કોઈક બોલી શકે કે નહીં? કાંઈ નહીં ભાઈ! રાખો એમ ને એમ. ૧૪૯(ગાથા.)

આમાં શું કહ્યું કે, આ આત્મા છે એનું કાયમી રહેવાપણું અને કાયમી તેનો સ્વભાવ. આત્મા વસ્તુ છે એ કાયમ રહેનારો અને તેનું જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ સ્વભાવ ધ્રુવ કાયમ રહેનારા. એવા કાયમી ચીજના શ્રદ્ધા, જ્ઞાન વિના તેને અકૃત્રિમ આ બહારના સંયોગી નિમિત્તો તેની અનુકૂળતા, પ્રતિકુળતામાં મને ઠીક-અઠીકની માન્યતા અને કાં ઠીક-અઠીકનો રાગ-દ્વેષ એવા જે મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્વેષના ભાવ તે ખરા ભાવબંધરૂપ છે. અને નવા બંધમાં સ્થિતિ અને રસ પડવામાં ખરું અંતરંગ કારણ, મુખ્ય કારણ તેને ગણવામાં આવ્યું છે.

એ પરિણામના કાળમાં જીવનું કંપન વર્તે તે કંપન બંધમાં નિમિત્ત છે. એ બંધરૂપ તો છે. પણ કંપન છે સાધારણ, એ કાંઈ આત્માને દુઃખદાયક નથી તેથી એ કંપનને સાધારણ પ્રકૃતિ ને પ્રદેશમાં ગ્રહણવાનું નિમિત્ત કહીને એ બંધનું ગૌણપણું કહેવા તેની અધિકતા ન બતાવવા તેમાં અધિકતા નથી માટે પ્રદેશનું કંપન એ પ્રકૃતિ, પ્રદેશને નિમિત્ત થાય. પ્રકૃતિ, પ્રદેશ જડની પર્યાય. આ કંપન આ. પણ ખરેખર આત્મામાં સ્વભાવને ભૂલીને થતો મિથ્યાત્વભાવ અને ભૂલીને અસ્થિરતા થતો ભાવ, રાગ અને દ્વેષ, પુણ્ય અને પાપ બેય બંધના કારણ નવા કર્મ, સ્થિતિ પડે તેમાં તેને અંતરંગ કારણ ગણવામાં આવ્યું છે. કહો, ધરમચંદજી! ડોક્ટરની વાત કેટલી યાદ રહે? એવી આ વાત યાદ રહે કે નહીં? અત્યારે કાંઈ પુછાય? આ ઉત્તરે છે તે. હવે

૧૪૯ ગાથા. કુંદકુંદઆચાર્ય મહારાજ! બે હજાર વર્ષ પહેલાં દિગંબર સંત મુનિ થયા. આ ગાથા એમની કરેલી છે. અને તેનો અર્થ-ટીકા કરી છે ૯૦૦ વર્ષ પહેલાં અમૃતચંદ્રઆચાર્ય મહાસંત દિગંબર મુનિએ. જંગલમાં રહેતા હતા. એમની આ સંસ્કૃત ટીકા છે. એની ગાથા-૧૪૯ છે.

ગાથા-૧૪૯

હેતૂ ચતુર્વિયપ્પો અઢ્ઢવિયપ્પસ્સ કારણં ભણિદં ।
 તેસિં પિ ય રાગાદિ તેસિમભાવે ણ બજ્ઝંતિ ॥૧૪૯॥
 હેતુશ્ચતુર્વિકલ્પોઽષ્ટવિકલ્પસ્ય કારણં ભણિતમ્ ।
 તેષામપિ ચ રાગાદયસ્તેષામભાવે ન બઢ્યન્તે ॥ ૧૪૯ ॥

મિથ્યાત્વાદિદ્રવ્યપર્યાયાણામપિ બહિરણજ્ઞકારણઘોતનમેતત્ ।

તન્ત્રાન્તરે કિલાષ્ટવિકલ્પકર્મકારણત્વેન બન્ધહેતુર્દ્રવ્યહેતુરૂપશ્ચતુર્વિકલ્પઃ પ્રોક્તઃ મિથ્યાત્વાસંયમકષાયયોગા ઇતિ । તેષામપિ જીવભાવભૂતા રાગાદયો બન્ધહેતુત્વસ્ય હેતવઃ, યતો રાગાદિભાવાનામભાવે દ્રવ્યમિથ્યાત્વાસંયમકષાયયોગસદ્ભાવેઽપિ જીવા ન બઢ્યન્તે । તતો રાગાદીનામન્તરજ્ઞત્વાન્નિશ્ચયેન બન્ધહેતુત્વમવસેયમિતિ ॥ ૧૪૯ ॥

-ઇતિ બન્ધપદાર્થવ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ।

હેતુ ચતુર્વિધ અષ્ટવિધ કર્મો તણાં કારણ રહ્યા,
 તેનાંય છે રાગાદિ, જ્યાં રાગાદિ નહિ ત્યાં બંધ ના. ૧૪૯.

અન્યચાર્થ :- (ચતુર્વિકલ્પઃ હેતુઃ) (દ્રવ્યમિથ્યાત્વાદિ) ચાર પ્રકારના હેતુઓ (અષ્ટવિકલ્પસ્ય કારણમ્) આઠ પ્રકારના કર્મોના કારણ (ભણિતમ્) કહેવામાં આવ્યા છે; (તેષામ્ અપિ ચ) તેમને પણ (રાગાદયઃ) (જીવના) રાગાદિભાવો કારણ છે; (તેષામ્ અભાવે) રાગાદિભાવોના અભાવમાં (ન બઢ્યન્તે) જીવો બંધાતા નથી.

ટીકા :- આ, મિથ્યાત્વાદિ દ્રવ્યપર્યાયોને (-દ્રવ્યમિથ્યાત્વાદિ પુદ્ગલપર્યાયોને) પણ (બંધના) બહિરંગ-કારણપણાનું *પ્રકાશન છે.

ગ્રંથાન્તરમાં (અન્ય શાસ્ત્રમાં) મિથ્યાત્વ, અસંયમ, કષાય અને યોગ એ ચાર પ્રકારના દ્રવ્યહેતુઓને (દ્રવ્યપ્રત્યયોને) આઠ પ્રકારનાં કર્મોના કારણ તરીકે બંધહેતુ કહ્યા છે. તેમને પણ

બંધહેતુપણાના હેતુઓ જીવભાવભૂત રાગાદિક છે; કારણ કે 'રાગાદિભાવોનો અભાવ હોતાં દ્રવ્યમિથ્યાત્વ, દ્રવ્ય-અસંયમ, દ્રવ્યકષાય અને દ્રવ્યયોગના સદ્ભાવમાં પણ જીવો બંધાતા નથી. તેથી રાગાદિભાવોને અંતરંગ બંધહેતુપણું હોવાને લીધે 'નિશ્ચયથી બંધહેતુપણું છે એમ નક્કી કરવું. ૧૪૯.

આ રીતે બંધપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું.

ગાથા-૧૪૯ ઉપર પ્રવચન

હેદૂ ચદુવ્વિયપ્પો અદુવિયપ્પસ્સ કારણં ભણિદં ।

તેસિં પિ ય રાગાદિ તેસિમભાવે ણ બજ્ઝંતિ ॥ ૧૪૯ ॥

હેતુ ચતુર્વિધ અષ્ટવિધ કર્મો તણાં કારણ રહ્યા,

તેનાંય છે રાગાદિ, જ્યાં રાગાદિ નહિ ત્યાં બંધ ના. ૧૪૯.

એની ટીકા :- આ, આમાં શું કહેવાય છે. શું કહે છે કે મિથ્યાત્વાદિ દ્રવ્યપર્યાયોને (પ્રત્યયોને) એટલે કે કર્મના જડપણામાં જે દર્શનમોહના પરમાણુ પડ્યા છે, ચારિત્રમોહના પરમાણુ પડ્યા છે. એ કંપન થવામાં પણ જે શરીરાદિના પરમાણુની પ્રકૃતિ પડી છે, એ દ્રવ્યમિથ્યાત્વાદિ પુદ્ગલપર્યાયોને પણ (બંધના) બહિરંગ-કારણપણાનું પ્રકાશન છે. સમજાણું કાંઈ? મિથ્યાત્વાદિ દ્રવ્યપ્રત્યયો એટલે જડ એ નવા બંધમાં બહિરંગકારણ છે. કોણ? ઓલા જડ જડ. દર્શનમોહની પ્રકૃતિ છે, ચારિત્રમોહની પ્રકૃતિ છે, આઠ કર્મ છે. એ આઠ કર્મનો ઉદય નવા કર્મબંધનમાં જેમ ત્યાં જોગને બાહ્યકારણ કહ્યું હતું, સમજાય છે કાંઈ? એમ આ એક પણ બાહ્યકારણ છે.

જૂના જડકર્મનો ઉદય નવા બંધનને બાહ્યકારણ છે. અંતરંગ કારણ અજ્ઞાનીના મિથ્યાત્વ રાગ-દ્વેષના ભાવ. અજ્ઞાની આત્માને ભૂલીને મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્વેષ કરે તો તે બંધમાં ઓલા બાહ્યકારણ થાય આ અંતરંગકારણ કરે તો. આ અંતરંગકારણ ન કરે તો જે જડનો ઉદય છે એ કાંઈ બંધના કારણ થતાં નથી. જુઓ! અહીંયાં જડકર્મનો ઉદય આત્માને વિકાર કરાવે એ વાત જૂઠી ઠરાવે છે. કર્મ બર્મ આત્માને વિકાર કરાવે કે કર્મનો ઉદય આવે તો આત્માને દોષ થાય એ ભગવાનના ન્યાયમાં શાસ્ત્રમાં નથી. સમજાણું કાંઈ?

૧. જીવગત રાગાદિક્ષ્ણ ભાવપ્રત્યયોનો અભાવ હોતાં દ્રવ્યપ્રત્યયોના વિધમાનપણામાં પણ જીવો બંધાતા નથી. જો જીવગત રાગાદિભાવોના અભાવમાં પણ દ્રવ્યપ્રત્યયોના ઉદયમાત્રથી બંધ થાય તો સર્વદા બંધ જ રહે (-મોક્ષનો અવકાશ જ ન રહે), કારણ કે સંસારીઓને સદાચ કર્મોદયનું વિધમાનપણું હોય છે.

૨. ઉદયગત મિથ્યાત્વાદિ પ્રત્યયોની માફક રાગાદિભાવો નવા કર્મબંધમાં માત્ર બહિરંગ નિમિત્ત નથી પણ તેઓ તો નવા કર્મબંધમાં 'અંતરંગ નિમિત્ત' છે તેથી તેમને 'નિશ્ચયથી બંધહેતુ' કહ્યા છે.

મિથ્યાત્વાદિ દ્રવ્યપર્યાયોને (પ્રત્યયોને) દ્રવ્યપ્રત્યયો, સમજાણું? એ જડ મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય, યોગ જે જડ પ્રકૃતિ-પ્રકૃતિ. માટી આઠ કર્મ, એને નવા આઠ કર્મના બંધમાં બહિરંગકારણપણાનું પ્રકાશન છે. બાહ્યકારણ છે. એ અજ્ઞાની રાગ-દ્વેષ ને મિથ્યાત્વ કરે તો બાહ્યકારણ થાય. રાગ-દ્વેષ અજ્ઞાન ન કરે તો બાહ્યકારણ પણ થાય નહીં. એનું કાંઈ જોર નથી. જોર અજ્ઞાનીનું છે. સમજાણું કાંઈ?

કહે છે ને ભાઈ! કે કર્મનો ઉદય આવે એટલે આત્માને... દર્શનમોહનો ઉદય હોય તો મિથ્યાત્વ કરવું પડે. એ અહીં ખોટી વાત કહે છે. જૂઠ્ઠી. તને જડ ને ચૈતન્યનું ભાન નથી. એ જડનો પર્યાય પાકમાં આવે તો ચૈતન્યને મિથ્યાત્વની વિકારી પર્યાય કરવી પડે એમ છે જ નહીં. કોઈ દ્રવ્ય કોઈ દ્રવ્યનું ઘણી નથી. એ સ્વતંત્ર છે. એમ અંદર ચારિત્રમોહનો કર્મનો ઉદય આવે (તો) અમને વેદ-વાસના ક્રોધ, માન, માયા, લોભ કર્મને કારણે કરવા પડે. (એ) તદ્દન જૂઠ્ઠી વાત છે. તદ્દન પાખંડીએ માનેલી વાત છે. એમ છે નહીં. કહો, સમજાણું કાંઈ?

પ્રકાશન = પ્રસિદ્ધ કરવું તે; સમજાવવું તે; દર્શાવવું તે. પ્રકાશન કહ્યું છે. ઓલામાં એમ હતું. કે નવા જે બંધ પડે તેમાં જોગનું બાહ્યકારણ નિમિત્ત હતું. કારણ કે તેની કાંઈ વિશેષતા નહીં. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ પરિણામ એના છે તો બાહ્યનિમિત્ત પણ એ નિમિત્ત નવા બંધનું અંતરંગકારણ. અહીં જૂના કર્મ છે અત્યારે એની આ વાત છે. એ નવા બંધને કઈ રીતે બંધનું બાહ્યકારણ થાય? સમજાણું કાંઈ?

૧૪૮માં તો નવા બંધ થાય. તેમાં અજ્ઞાનીના પરિણામ કયા મુખ્યનિમિત્ત છે કે મિથ્યાત્વભાવ અને રાગ-દ્વેષ. કંપન એ કાંઈ તેનું કારણ નથી. એ તો ફક્ત પ્રકૃતિ-પ્રદેશ આવે તેમાં નિમિત્ત છે એટલી સાધારણ વાત કરી નાખી. ત્યારે હવે? પુરાણા જૂના કર્મ છે એ નવાનું બંધન થાય ને? તો કહે એ બાહ્યકારણ છે. કોને? કે જે અંદર આત્માને ભૂલીને મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્વેષભાવ કરે તેને નવા બંધનમાં ખરું કારણ અજ્ઞાનીના ભાવ છે તેને જૂના કર્મ નિમિત્ત તરીકે કહેવાય.

બાહ્યકારણ, આત્મા વિકાર ન કરે અને આત્માના સ્વભાવ સામું જોઈને આત્માનું શ્રદ્ધાજ્ઞાનચારિત્ર કરે તો કર્મના ઉદય હોય તે તેની મેળે ખરી જાય. બાહ્યકારણ પણ નવાને બંધમાં થાય નહીં. સમજાણું કાંઈ? પોકાર કરે છે ને લોકો જૈનમાં કે ભઈ આપણે તો કર્મ છે. બીજાને ઈશ્વર હેરાન કરે, આને કર્મ હેરાન કરે. આ તો એથી વધારે મૂઢ થયો. કારણ કે બીજાનો ઈશ્વર ચૈતન્ય એ એને હેરાન કરે. આનો ઈશ્વર કર્મ. કર્મે મારી નાખ્યા, કર્મે હેરાન કર્યા, કર્મનો પાક આવે તો દુઃખી થઈ જઈએ. આનો ઈશ્વર કર્મ જડ માટી. અનંતા ઈશ્વર જડ.

અહીં ભગવાન કહે છે કે એલા તું મૂઢ થઈ ગયો? કર્મ તને વિકાર કરાવે અને કર્મ તારો ઈશ્વર કોણે તને કહ્યું? સમજાણું કાંઈ? ઓહોહો! તારા સ્વરૂપને જાતે ભૂલી અને તું વિકાર કર ત્યારે પૂર્વના કર્મને નિમિત્ત કહેવાય ત્યારે નવા બંધને નિમિત્ત કારણ કહેવાય અને તારો ભાવ એ મુખ્ય કારણ બંધમાં કહેવાય. સમજાણું કાંઈ? કર્મે આને અજ્ઞાનમાં ભૂલાવ્યો છે કે નહીં?

મુમુક્ષુ :-.....

ઉત્તર :- પણ આ શું કહે છે? આ શેની ચાલે છે? તેં માંડી છે ઊંઘાઈ તારામાં. કોઈ કર્મ બર્મ નડતું

નથી. એમ કહે છે. મોહનભાઈ! આહાહા! આ તો પોકાર કરે છે ને જ્યાં ને ત્યાં, અરે ભાઈ! ઢાંક્યા કર્મ એવા ઉદયમાં આવે! એ ઢાંક્યા કર્મની ખબર પડે નહીં ભાઈ! એવી વાતું બાયડીયું કરે નવરી હોય તે મફતની! અને આદમી પણ બાયડીયું જેવા હોય ને ભાન વિનાના, એ પણ એવી વાતું કર્યા કરે. એ કર્મ બાપા આકરા હોય ને બાંધેલાં હોય ને, નિદ્યત ને નિકાયિત હોય ને તે આપણે ભોગવવા પડે. ભગવાન કહે છે કોણે તને આવું કહ્યું? મૂર્ખ! આવી વાત લાવ્યો ક્યાંથી? કોઈક પાસે તે સાંભળી હશે, મૂર્ખાઓ પાસે. મૂર્ખ પાસેથી તે સાંભળી છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ એમ નથી. અમે કહ્યું નથી અને એમ છે નહીં.

અહીં આચાર્ય મહારાજ! કુંદકુંદઆચાર્ય મહારાજ! જેમણે ૧૪૯ ગાથા કરી તેની ટીકા અમૃતચંદ્રાચાર્ય કરે છે કે ભાઈ! એ નવા કર્મ બંધનમાં તારો અજ્ઞાનભાવ અને રાગ-દ્વેષભાવ કર તો તે નિમિત્ત થાય. તો જૂના કર્મને નિમિત્ત તરીકે કહેવાય. પણ જડ કર્મનો ઉદય આવ્યો એટલે મારે વિકાર કરવો જ પડે એમ ભગવાને કહ્યું નથી. તારી માન્યતામાં મિથ્યાશ્રદ્ધામાં ગોટા ઉઠ્યા છે. મિથ્યાશ્રદ્ધા તારી છે અને એમ માને છો અને તું કહે છે કે અમે સાચું માનીએ છીએ. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

ગ્રંથાન્તરમાં (અન્ય શાસ્ત્રમાં) મિથ્યાત્વ, અસંયમ, કષાય અને યોગ એ ચાર પ્રકારના દ્રવ્યહેતુઓને (દ્રવ્યપ્રત્યયોને) આઠ પ્રકારનાં કર્મોના કારણ તરીકે બંધહેતુ કહ્યા છે. ગોમ્મટસાર આદિમાં. મિથ્યાત્વ, એ મિથ્યાત્વ કોણ? જડ હો! દર્શનમોહ. અંદર એક જડ પ્રકૃતિ દર્શનમોહ છે. મોહનીયકર્મના બે ભાગ. એક દર્શનમોહ અને એક ચારિત્રમોહ. અહીં અત્યારે જડની વાત ચાલે છે. સાંભળો. એ મિથ્યા દર્શનમોહ, અસંયમ ચારિત્રમોહ, કષાય ચારિત્રમોહ, યોગ કંપન નામકર્મ....

એ ચાર પ્રકારના દ્રવ્યહેતુઓને (દ્રવ્યપ્રત્યયોને) આઠ પ્રકારના કર્મોનાં કારણ તરીકે બંધહેતુ કહ્યા છે. જુઓ! આ ગોમ્મટસારમાં આમ કહ્યું છે તેનો ખુલાસો અમે અહીં કરીએ છીએ. એમ કહે છે. ત્યાં કહ્યા છે કે મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય, યોગ. કષાયમાત્રમાં જ આવી ગયું. એ ચાર પ્રકારના જડકર્મો આઠ નવા કર્મોના બંધના કારણો કહ્યા છે તેમને પણ બંધહેતુપણાના હેતુઓ, એ જૂના કર્મ જે નવાને બંધ થાય તેનો હેતુ તેનો હેતુ, જીવભાવભૂત રાગાદિક છે, એ આત્મા મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષભાવ કરે ત્યારે નવા કર્મનો બંધનમાં જૂના કર્મને બાહ્યકારણ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

જુઓ! અહીં તો દર્શનમોહનો ઉદય હોય તો આત્માને મિથ્યાત્વ કરાવે, એ અહીં ના પાડે છે. ચારિત્રમોહનો ઉદય હોય તો આત્માને ભઈ! ચારિત્રમોહ એવું કર્મ આડું આવે! કે રાગ-દ્વેષ અંદરથી માથું ફરી જાય છે. રાગ-દ્વેષ કોઈ કર્મનો ઉદય આવે તો થાય. મૂઢ છો. એવું કોણે તને કહ્યું? એવી ઊંઘી માન્યતા ક્યાંથી લાવ્યો? જડકર્મ તને વિકાર કરાવે, પરદ્રવ્ય તને વિકાર કરાવે, તારાથી નિરાણું તત્ત્વ એ તને દોષ કરાવે એવું ભગવાન કહે છે અમે ભાળ્યું (જોયું) નથી, એવું કહ્યું નથી, શાસ્ત્રમાં એમ કથન આવ્યા નથી. સમજાણું કાંઈ?

કહો, આ ગોમ્મટસારમાં બધું આવે છે કે નહીં? એક જણો કહેતો હતો કે ગોમ્મટસારમાં લખ્યું છે કે ચારિત્રમોહનો ઉદય હોય તો ક્રોધ થાય. લ્યો! એક પંડિતે એક છોકરાને મારી થપાટ. એવી મારી કે! અરે! ભાઈ પંડિત તમે આ છોકરાને શું કરો છો? તમને ખબર નથી, જ્ઞાન નથી. શું જ્ઞાન નથી. ગોમ્મટસારમાં લખ્યું

છે કે ચારિત્રમોહનો ઉદય આવે તો ક્રોધ થાય. બહુ સારું કર્યું બાપા! શીખ્યો ઠીક તું આ. આ આંધળું સારું શીખ્યો તું! માથામાં મારી તો ક્રોધ કરી... પણ એલા તું શું કરે છે? તમને ખબર નથી. ઓલો પંડિત હતો. તમે કાંઈ ભાણ્યા છો? કર્મકાંડ, કર્મ ગ્રંથ શીખ્યા ને કર્મમાં, એમ લખ્યું છે. ચારિત્રમોહનો ઉદય આવે તો ક્રોધ થાય. સાળા! મુરખ! એવું કોણે કહ્યું છે? ક્યાં કહ્યું છે? એવું હોય શકે નહીં. તે ક્રોધ કર્યો ત્યારે ચારિત્રમોહના ઉદયને બંધનું બાહ્યનિમિત્ત કહેવામાં આવ્યું. માળા! જડકર્મ તને દોષ કરાવે? સમજાણું કાંઈ? કર્મ બિચારે કોણ ભૂલ મેરી અધિકાઈ. સ્તુતિમાં આવે છે. આવે છે કે નહીં? કર્મ બિચારે કોણ? એ તો જડ છે માટી. ઘૂળ છે આઠ કર્મ. જેવી આ ઘૂળ છે એવી ઝીણી ઘૂળ છે કર્મ. એને તો ખબર પણ નથી કે મારે માથે કોણ આરોપ નાખે છે?

‘કર્મ બિચારે કોણ ભૂલ મેરી અધિકાઈ, અગ્નિ સહે ઘન ઘાત લોહકી સંગતિ પાઈ.’ અગ્નિ લોહનો સંગ કરે તો ઘન ઘાત પડે છે. એમ આત્મા વિકારના ભાવકર્મનો સંગ કરે તો તેને દુઃખદાયક છે. કર્મ તેને દુઃખ કરાવે અને સંગ (કરવાનું કહેતો નથી.) કર મારો સંગ! હું ઉદય આવ્યો માટે મારો સંગ કર એમ (કર્મ) કહે છે? એ તો જડ છે. કહો, જેચંદભાઈ!

મુમુક્ષુ :- પ્રભુ આપ જ ખવડાવો છો.....

ઉત્તર :- હં....છે એમ. ગુલાંટ ખા. એમ કહે છે. ઊંઘી માન્યતા છોડી દે. એમ કહે છે. જેચંદભાઈ! ઊંઘી માન્યતા છોડી દે. આવી પ્રતિકુળતા આવી ને આ શરીરમાં રોગ આવ્યા ને હવે થઈ ગયા આવા ને થેથડા ને પેથડા ને માટે દુઃખી. છોડી દે. એ માન્યતા તારી ભ્રમણા છે. બહારને કારણે તને દુઃખ છે નહીં. એમ કહે છે જેચંદભાઈ! પાગલ ભૂલી જાય છે. એક રાત જ્યાં જાય ને ઉંઘ ન આવે ત્યાં એ ભૂલી જાય. વળી સવારમાં આવે ખોંખારો કરતાં. કહો, સમજાણું આમાં?

ભગવાન ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા તીર્થકરદેવ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરે એમ જોયું, એમ જાણ્યું, એમ કહ્યું, એમ છે. કે જડકર્મનો પાક આવે એટલે જીવને વિકાર કરવો પડે એમ ભગવાન ના પાડે છે. અજ્ઞાની કહે કે ના ના એ ભલે કહેતાં ભગવાન. પણ શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે ને બીજા ગ્રંથમાં. બીજા ગ્રંથાંતરમાં લખ્યું છે ને? અહીં ભલે ના પાડે પણ ત્યાં લખ્યું છે પણ તેનો અહીં ખુલાસો કરે છે. સમજાણું કાંઈ?

ગોમ્મટસારમાં કર્મકાંડમાં એમ આવે કે જ્ઞાનાવરણીથી જ્ઞાન રોકાણું. જ્ઞાનાવરણીએ જ્ઞાનને આવર્યું. મૂઠ છો! એમ તેનો અર્થ નથી તને નથી અવડતો. ત્યારે? તું તારા જ્ઞાનને ઉલટું ઊંઘું કર ત્યારે જ્ઞાનાવરણી કર્મને નિમિત્ત કહેવામાં આવે. એણે તને જ્ઞાનને રોક્યું છે એમ અમે ક્યાંય શાસ્ત્રમાં કહ્યું નથી. ભાન ન મળે-ભાન ન મળે! કહો, સમજાણું? જ્ઞાનમાં ઓછા વધતાંપણું થાય એ તો કાંઈ કર્મને કારણે થાતું હશે કે નહીં? જ્ઞાનાવરણીય ને અહીં આઠેય કર્મ લીધાં છે કે નહીં? જ્ઞાનાવરણીયનો કાંઈ ઉદય તીવ્ર હોય તો જ્ઞાન ઓછું હોય, મંદ હોય તો કાંઈક જ્ઞાન ઉઘડે. કોણે કહ્યું તને? કર્મને લઈને થાય એવું તને કહ્યું કોણે?

નવતત્ત્વમાં અથવા સાતતત્ત્વમાં જીવતત્ત્વ અને અજીવતત્ત્વ બન્ને જુદાં છે. એ અજીવતત્ત્વની પર્યાયને લઈને તારી પર્યાય થાય એ તો બેય તત્ત્વ એક થઈ ગયા. બે તત્ત્વ જુદાં રહ્યા નહીં. કર્મનો ઉદય એ જડતત્ત્વ છે. અને તારો વિકાર કરવો એ ચૈતન્યનો વિકાર એ આસ્રવ, બંધભાવ છે. એ બીજા તત્ત્વથી

બીજામાં થાય એમ ભગવાને કોઈ શાસ્ત્રમાં કહ્યું નથી. અને જે શાસ્ત્રમાં કહ્યું નિમિત્તપણે આઠ કર્મના ઉદયથી બાહ્યબંધ પડે. તેનો ખુલાસો કરીએ છીએ અને તેનો ખુલાસો આ છે. એ કર્મના નિમિત્તમાં નવા બંધનમાં જૂના કર્મ નિમિત્ત થાય તેમાં પણ બંધહેતુપણાના હેતુઓ, એ નિમિત્ત જે નવાને થાય તેનો હેતુ અજ્ઞાનીનો ભાવ. જીવભાવભૂત રાગાદિક છે, રાગ-દ્વેષ, મિથ્યાત્વભાવ છે. જો મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ જીવ કરે તો નવા કર્મને જૂના કર્મ નિમિત્ત તરીકે કહેવામાં આવે છે. ન કરે તો જૂના કર્મ ખરી જાય. નવા બંધાય નહીં. તારા અધિકારની વાત છે. આ તો જૈનમાં તો કેટલાક તો માળા એવું જ માની ને બેઠા છે કે આપણને કર્મ હેરાન કરે. આપણને કર્મ હેરાન કરે. આપણે કર્મના ખીલોના, રમકડા. કર્મના રમકડા. ઓલો જાદુગર દોરી જેમ હલાવે તેમ પુતળીયું હાલે. એમ આપણને કર્મ જેમ હલાવે તેમ હાલવું. મૂઢ છો. મિથ્યાદષ્ટિ તને આવું કોણે મનાવ્યું, આવું તને કોણે કહ્યું?

મુમુક્ષુ :- હજી સંપ્રદાયમાં તો એવું જ છે..

ઉત્તર :- એનું કાંઈ આપણે કામ નથી. અહીં તો વસ્તુ શું છે તેની વાત થાય છે. કહો, સમજાણું આમાં? અહીં તો ભગવાનઆત્મા ભગવાન ત્રિલોકનાથ કહે છે કે તને બંધાયેલાં કર્મ જે જડ પડ્યા છે એમ બીજા ગ્રંથાંતરમાં અનેરા ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે જડકર્મનો ઉદય નવા બંધનું આટલું કારણ થાય. એમાં એમ અમારે કહેવું છે કે જૂના કર્મ નવા બંધનું કારણ ક્યારે થાય, નવા બંધના હેતુ ક્યારે જૂના થાય કે એનો હેતુ તું મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ કર તો. સમજાણું કાંઈ?

છે કે નહીં બધા ખુલાસા છે કે નહીં? બહુ જોઈ લીધું. દર્શનમોહનો ઉદય હોય તોપણ મિથ્યાત્વ થાય એમ છે નહીં. ચારિત્રમોહનો ઉદય હોય તો રાગ-દ્વેષ થાય એમ છે નહીં. જુઓ! તેમને પણ, એટલે કે નવા કર્મમાં જૂના કર્મ હેતુ થાય-નિમિત્ત થાય તેને પણ બંધ હેતુપણાના હેતુઓ, નવા બંધના હેતુના હેતુઓ, જીવભાવભૂત, રાગ-દ્વેષ, કામ-ક્રોધ મિથ્યાત્વભાવ. કારણકે રાગાદિભાવોના અભાવ હોતાં, જુઓ! કેમકે આત્મા જ પોતે પોતાના શુદ્ધસ્વભાવની દષ્ટિ પુરુષાર્થથી કરી અને શુદ્ધસ્વભાવમાં રમણતાના ભાવ કર્યા તો આત્મામાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષભાવનો ભાવ નથી.

એવા રાગાદિ ભાવોનો અભાવ હોતાં દ્રવ્યમિથ્યાત્વ-જડકર્મનો ઉદય, દ્રવ્ય-અસંયમ-ચારિત્રનો ઉદય, દ્રવ્યકષાય અને દ્રવ્યયોગના સદ્ભાવમાં પણ જીવો બંધાતા નથી. કહો, આટલી તો વાત! એ દ્રવ્યમિથ્યાત્વ, દ્રવ્યકષાય, દ્રવ્યયોગ સમજાણું? દ્રવ્ય-અસંયમ, અવ્રત પરિણામ જડના હોં! જડના ચારિત્રમોહના. એવું હોવા છતાં જીવ જો મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષભાવ ન કરે તો તે બંધના કારણમાં નિમિત્ત થતાં નથી.

કર્મનો ગોટાડો તો એટલો ભર્યો છે ને? એના માટે આટલો તો ખુલાસો આચાર્ય મહારાજ જગત સમક્ષ પ્રસિધ્ધ કરે છે. પ્રકાશન થયું હતું ને? પ્રસિધ્ધ કરવું, સમજાવવું, દર્શાવવું. શું કહ્યું? ભાઈ! તેં તારી સંભાળ કરી નથી એથી તારામાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષભાવ થયો. તેથી જૂના કર્મ નવાને હેતુ તારા ભાવનું તેમાં હેતુપણું થયું તો નવાનો હેતુ જૂનાને કહેવામાં આવે છે. પણ જૂના કર્મના ઉદયકાળમાં તું જો આત્માની દષ્ટિ ને ધર્મદષ્ટિ આત્મજ્ઞાન ને આત્મસ્વભાવનું ભાન કર તો રાગ અને મિથ્યાત્વના ભાવમાં જૂના કર્મબંધમાં

નિમિત્ત પણ થતાં નથી. સમજાણું કાંઈ?

સમાજમાં તત્ત્વજ્ઞાન ઘટી ગયું અને બહારની ક્રિયા-કાંડના થોથાં રહી ગયા. વાસ્તવિક તત્ત્વજ્ઞાન શું છે એના ભાન ગોથાઈ ગયા. છોટાભાઈ! એમ હશે કે નહીં? એમ જ છે ને? એ તો ત્યાં બર્લીનમાં માસ્તર હતા. અમદાવાદ ને ઈડર ને, નહીં? ઈડર ને, છોટુભાઈ! બધે ગપ્પે ગપ્પ ચાલે છે. કહે છે ભગવાન... અહીં આચાર્યએ નામ આપીને તો ખુલાસો કર્યો. એ ગ્રંથાંતર, આ ગ્રંથ સિવાય બીજા ગ્રંથોમાં કહ્યું હોય કે કર્મ જૂના નવા બંધનું કારણ તો એનો અર્થ એમ કરવો કે તું જો મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષભાવ કર તો જૂના કર્મને નવામાં બંધન હેતુમાં હેતુ તું થાય તો બંધનનો હેતુ થાય. તું જો જ્ઞાન-શ્રદ્ધાને આત્માની સાચી ઓળખાણ કર તો જૂના કર્મબંધનું નિમિત્તપણું પણ થાય નહીં. કેમ કે હેતુને હેતુ મળ્યો નહીં.

નવા બંધનો હેતુ જૂના કર્મ તેને હેતુ આવા. રાગ-દ્વેષના ભાવ તેં ન કર્યા તો શું કર્મનો ઉદય આવે છે તો રાગ-દ્વેષ કરવા પડે છે અને એને લઈને કર્મ છે એમ છે નહીં. ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં એમ નથી. અજ્ઞાનીઓએ જગતને ભ્રમણામાં નાખી ભૂલાવ્યા. આ તેને સમજાવે છે. સમજાણું કાંઈ? એણે કીધું ને પ્રસિધ્ધ-પ્રકાશન. પ્રકાશનનો ઉદ્યોગ શબ્દ પડ્યો છે. **બહિરંગકારણ ઉદ્યોતમેતત્** ભગવાન આચાર્ય ઉદ્યોત કરે છે. ભાઈ! અનાદિથી અજ્ઞાનની તારી મોટી ભૂલ છે. જૂના કર્મ અમારે શાસ્ત્રમાં આવ્યું છે, ગોમ્મટસારમાં પણ આવ્યું છે. જ્ઞાનનું વધવું-ઘટવું જ્ઞાનાવરણીનો ઉદય આવે તેમ થાય. અમારે જ્ઞાન ઓછું કરવાનો ભાવ છે? હા. ઓછું કરવાનો ભાવ નથી. તારા જ્ઞાનની પર્યાય તું ઊંઘી કર ને તું કહે કે કર્મને લઈને થઈ. મૂઢ છો. મહા મિથ્યાત્વના નવા પાપને બાંધે છો. એ જ ખરેખર બંધન ને પાપનું કારણ છે. વિશેષ કહેશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૪૮, ગાથા-૧૪૯ થી ૧૫૧
આસો વદ ૩, તા:-૨૪-૧૦-૬૪, શનિવાર

નવપદાર્થનું વર્ણન છે. નવપદાર્થનું વાસ્તવિક જ્ઞાન હોય તો તેને આત્માનું જ્ઞાન અંતર થઈને સમ્યક્દર્શન થાય. એથી આ નવતત્ત્વો જેમ છે તેમ ભગવાને જાણ્યા, એમ કહ્યા, એમ છે. એ કઈ રીતે છે તેનો અધિકાર ચાલતાં અત્યારે બંધ અધિકાર ચાલે છે.

જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા એટલા અધિકાર થઈ ગયા છે. આ બંધ તત્ત્વ કોને કહેવું? તો આત્મા વસ્તુ સ્વભાવ તરીકે તો જ્ઞાન આનંદનું ધામ શુદ્ધ પવિત્ર છે. એ વસ્તુ પોતે નિજસ્વભાવે તો અબંધ છે. સમજાય છે કાંઈ? સ્વરૂપ તેનું સચ્ચિદાનંદ, નિર્મળ અનંત ચેતનગુણનું ધામ એવો આત્મા દષ્ટિનો વિષય કરતાં, એ વસ્તુ અબંધ છે. એ વસ્તુ આત્માના સ્વભાવમાં બંધ નથી. એ સ્વભાવને ભૂલી ચૈતન્ય જ્યોત જ્ઞાનાનંદ એને ભૂલી ને વર્તમાનમાં પુણ્ય ને પાપના વિકારી ચીકાશના મોહ અને રાગ-દ્રેષભાવ કરે છે. એ ભાવબંધ છે. અને એ નવા દ્રવ્યકર્મના જડનો એ ભાવબંધ નિમિત્ત કારણ છે. સમજાય છે કાંઈ?

દ્રવ્યબંધ અને ભાવબંધ તેની શું વ્યાખ્યા છે? તેની આ વ્યાખ્યા ચાલે છે. કહે છે કે ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ હોવા છતાં અનાદિથી તેનું જ્યાં ભાન નથી તેને મિથ્યાત્વ, અવ્રત, કષાય અને યોગ એવા ભાવ તેની પર્યાયમાં કરે છે. કર્તા થઈને સ્વતંત્ર વિકાર કરે છે. એ વિકાર નવા દ્રવ્યકર્મને બાહ્યનિમિત્ત છે. છતાં જૂના કર્મ નવા કર્મને જે બાહ્યનિમિત્ત છે તેના કરતાં આની વિશેષતા બતાવવા જૂના આઠ કર્મ નવા બંધનું કારણ એ બાહ્યનિમિત્ત છે. કેમકે આત્મા જો મિથ્યાત્વ અને રાગદ્રેષ ભાવ કરે તો નવા કર્મને બાહ્યનિમિત્ત કારણ થાય. નવા કર્મને જૂના બાહ્યનિમિત્ત થાય. તો ખરેખર દ્રવ્યબંધનું ખરું કારણ જીવનો મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષભાવ છે. રાવજીભાઈ! સમજાય છે?

એ વાત-અહીંયાં ૧૪૮માં એમ વર્ણન આવી ગયું કે બંધ જે થાય છે જડ તેમાં આત્માના પ્રદેશનું કંપન છે એને બાહ્યનિમિત્ત કહીએ છીએ. એમ કહ્યું, કેમકે પાઠ એમ હતો કે જોગ ગહણં ઈકત કર્મના સ્વભાવરૂપી પ્રકૃતિ અને પરમાણુઓ તેનું આવવું થાય તેમાં જોગ નિમિત્ત છે. તેથી જોગ ખરેખર બંધમાં બાહ્યનિમિત્ત ગણવામાં આવ્યું છે. કેમ કે તેનાથી કાંઈ મૂળ કર્મમાં સ્થિતિ અને અનુભાગ રસ જે પડે તેનું એ કારણ જોગ નથી. જોગ તો પરમાણુ આવવાને સ્વભાવ થવામાં નિમિત્ત છે. તેથી જોગનું કંપન પર્યાય તો આત્માની છે. છતાં તેને ગ્રહણના આવવામાં નિમિત્ત ગણીને બાહ્યકારણ તરીકે જોગને કહ્યું છે. અને આવવામાં અંતરંગ કારણ તરીકે નિમિત્ત મોહ, રાગ, દ્રેષ અને મિથ્યાત્વ આદિના ભાવ તેને નવા બંધમાં અંતરંગ કારણ એટલે મૂળ કારણ કહેવામાં આવ્યું છે. સમજાણું કાંઈ?

હવે ત્યાં જે ૧૪૮ ગાથામાં કહ્યું હતું કે નવા કર્મબંધનમાં જૂના કર્મ નિમિત્ત છે, નિમિત્ત જોગ છે અને

અંતરંગ કારણ મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ છે. એમ કહ્યું હતું. અહીં વિશેષ વાત થોડી વધારી. કે જૂના કર્મ પણ નવા કર્મમાં બાહ્યનિમિત્ત છે. જેમ જોગ નિમિત્ત કહ્યું હતું તેમ જૂના કર્મ નવાને બાહ્યનિમિત્ત છે. ક્યારે? કે જીવ જો રાગ ને દ્રેષ ને મિથ્યાત્વભાવ કરે તો. એ વાત હવે વધારે વર્ણવે છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? જુઓ! ટીકા, ફરીને. ૧૪૯ ગાથાની ટીકા.

આ, મિથ્યાત્વાદિ દ્રવ્યપર્યાયોને, (પ્રત્યયોને) એટલે જૂના જે જડ કર્મ છે, ૧૪૯ની ટીકા હિન્દી હિન્દી-ગુજરાતી. જૂના જે દર્શનમોહ કર્મ છે, ચારિત્રમોહ કર્મ છે કે નામકર્મ છે. એ દ્રવ્યપ્રત્યયો કહેવામાં આવે છે. જડપ્રત્યય કહો કે દ્રવ્યપ્રત્યય કહો કે અજીવપ્રત્યય કહો. એ દ્રવ્યમિથ્યાત્વાદિ પુદ્ગલપર્યાયોને પણ (બંધના) બહિરંગ-કારણપણાનું પ્રકાશન છે. શું કહ્યું? ૧૪૮ ગાથામાં એમ કહ્યું હતું. નવા કર્મબંધનમાં જોગનું કંપન આત્માની પર્યાય બાહ્યનિમિત્ત કહ્યું હતું. અને મિથ્યાત્વ અને રાગ- દ્રેષ અંતરંગનિમિત્ત કહ્યું હતું. ૧૪૯. સમજાણું કાંઈ?

એ આ ૧૪૯ ગાથામાં નવા કર્મને જૂના કર્મ બાહ્ય નિમિત્ત છે તેમ સિદ્ધ કરવું છે. જુઓ! મિથ્યાત્વ આદિ દ્રવ્ય, ધીમે ધીમે સમજવા જેવી જરા ઝીણી વાત છે. જડકર્મ જે જૂના છે જડકર્મ. દર્શનમોહ, ચારિત્રમોહ તેને અહીં દ્રવ્યપ્રત્યય કહે છે. દ્રવ્યઆસ્ત્રવ કહો, દ્રવ્યપ્રત્યય કહો એ જડનો ઉદય. એ નવા બંધનને બહિરંગ કારણપણાનું આ ગાથામાં પ્રકાશન છે.

હવે કહે છે, ગ્રંથાંતરમાં (અન્ય શાસ્ત્રમાં), ગોમ્મટસાર આદિમાં, મિથ્યાત્વ, અસંયમ, કષાય અને યોગ એ ચાર પ્રકારના દ્રવ્યહેતુઓને (દ્રવ્યપ્રત્યયોને), દર્શનમોહ, ચારિત્રમોહ. ચારિત્રમોહમાં અસંયમ અને કષાય બેય આવી ગયા. અને યોગમાં નામકર્મ ને શરીર આવી ગયા. એ બીજા શાસ્ત્રોમાં એ ચાર પ્રકારના દ્રવ્યપ્રત્યયોને આઠ પ્રકારના કર્મોના કારણ તરીકે બંધહેતુઓ કહ્યા છે. બીજા શાસ્ત્રોમાં ગ્રંથમાં ગોમ્મટસાર, કર્મકાંડમાં જૂના દ્રવ્યપ્રત્યયો, જૂના કર્મ, જડ. એ નવા બંધનું કારણ કહેવામાં આવ્યું છે.

હવે તેમાં ખુલાસો કરે છે. તેમને પણ બંધહેતુપણાના હેતુઓ, એ જૂના જડકર્મ ચાર ઉદયમાં હોવા છતાં નવા કર્મને નિમિત્ત તરીકે બંધહેતુ ક્યારે થાય કે એ હેતુમાં બંધહેતુપણું જીવભાવભૂત રાગાદિક છે. જીવ જો મિથ્યાત્વભાવ અને રાગ-દ્રેષભાવ કરે તો જૂના કર્મ નવા (કર્મને) બાહ્યનિમિત્ત થાય. જો રાગ-દ્રેષ ને મિથ્યાત્વ ન કરે ને જૂના કર્મ ઉદયમાં હોય તો નવા બંધનું કારણ ન થાય. રાવજીભાઈ! જૂના કર્મ ઉદયમાં આવે એટલે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ કરવા પડે એમ નહીં. એ ગ્રંથાંતરમાં જે કહ્યું કે ચાર પૂર્વના પ્રત્યયો દર્શનમોહ, ચારિત્રમોહ તેમાં અવ્રત અને કષાય અને યોગ આવી જાય. એ ચાર, આઠ કર્મના બંધના કારણ જૂના કર્મનો ઉદય નવા બંધને કારણ કહેવામાં આવ્યા.

અહીંયાં હવે કહીએ છીએ કે એ નિમિત્તમાં પણ એ હેતુ જે નવાના હતા તેનો હેતુ જીવ જો મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ કરે તો તે નવા કર્મને બાહ્યહેતુ કહેવામાં આવે. સમજાય છે કાંઈ? તેમને પણ, તેમને એટલે જૂના જડકર્મના ઉદયને પણ બંધહેતુપણાના, એ બંધહેતુ ક્યારે કહેવાય? કે તેના હેતુઓ જીવભાવભૂત રાગાદિક છે. જીવ જો આત્માના જ્ઞાતા-દષ્ટાને ભૂલી પુણ્ય ને પાપના પરિણામમાં પોતાપણું માનીને ભ્રમણા કરે અને પર આદિની ક્રિયા મારા કારણે થાય એમ મિથ્યાત્વ સેવે તો તે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષનો ભાવ તે

જૂના કર્મને નિમિત્ત થતાં જૂનું કર્મ નવાનું નિમિત્ત થાય છે. રાવજીભાઈ! ઝીણી વાત! ઓલા જૂના કર્મ ઉદય આવે માટે બંધ થાય એમ નહીં. સમજાય છે?

કારણ કે રાગાદિભાવોનો અભાવ હોતાં, આત્મા જો રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વ ન કરે, આત્મા જ મિથ્યાભ્રમણાં અને રાગ-દ્વેષ ન કરે તો દ્રવ્યમિથ્યાત્વ, દર્શનમોહનો દ્રવ્યમિથ્યાત્વ એ બંધનું કારણ થાય નહીં. જડ દ્રવ્યમિથ્યાત્વ. ભાવમિથ્યાત્વ જીવ ન કરે તો દ્રવ્યમિથ્યાત્વથી નવું બંધન ન થાય. ખરેખર દ્રવ્યમિથ્યાત્વ બંધનું કારણ નથી. એ દ્રવ્યમિથ્યાત્વનો ઉદય હોવા છતાં જીવ સમ્યક્દર્શન અને જ્ઞાનની પર્યાય પ્રાપ્ત કરે તો જૂના કર્મ નવાને નિમિત્ત પણ ન થતાં નિર્જરાનું કારણ થઈ જાય છે. સમજાય છે કાંઈ?

આ લોકો કહે છે ને કે ભઈ કર્મનો ઉદય આવે એટલે જીવને રાગ-દ્વેષ કરવા પડે. મિથ્યાદષ્ટિ છે એ. અથવા કર્મનો ઉદય આવે તો ડીઝી ટુ ડીઝી વિકાર કરવો પડે. ડીઝી ટુ ડીઝી થર્મોમીટર આવે છે ને કે, ભાઈ! શરીરમાં જેટલો તાવ આવે એટલો (થર્મોમીટરમાં) તાવ આવે. એમ કર્મનો ઉદય આવે એના પ્રમાણમાં જીવને મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ કરવા પડે. વીતરાગ કહે છે કે તદ્દન તારી માન્યતા ભ્રમ અને અજ્ઞાન છે. રાવજીભાઈ! એમ જ ચાલે છે ને અત્યારે બધું, એમ જ ચાલે છે.

શું કહે છે જુઓ! કે જૂના કર્મ દ્રવ્યમિથ્યાત્વ અને દ્રવ્યચારિત્ર જડ નવાને બાહ્યહેતુ ક્યારે થાય? કે એ હેતુને જીવનો હેતુ રાગ-દ્વેષ ને મિથ્યાત્વભાવ થાય તો. પણ જીવરાગ-દ્વેષ ને મિથ્યાત્વભાવ ન કરે તો જૂના કર્મ નવાને નિમિત્ત પણ થાય નહીં. સમજાય છે કાંઈ? આ વર્તમાનમાં બહુ જ ગડબડ ચાલે છે. પંડિત નામે અને ત્યાગીઓના નામે. રાવજીભાઈ! રાવજીભાઈને ખબર છે ને? એ તો નિવૃત્તિવાળા માણસ છે. આહાહા! શું કહે છે જુઓ! જૂનાને બંધહેતુપણાના હેતુઓ જીવ રાગ-દ્વેષ અને મિથ્યાત્વ કરે તો જૂના કર્મ નવાને નિમિત્ત કહેવાય.

કારણ કે રાગાદિભાવોનો અભાવ હોતાં, નીચે ફૂટનોટમાં. જીવગત રાગાદિરૂપ ભાવપ્રત્યયોનો અભાવ હોતાં, જીવ પોતે જ આત્મા જ્ઞાનાનંદ શુદ્ધ ચૈતન્ય છે. એવી અંતરદષ્ટિ અને સ્વભાવનું ભાન કરતાં, જીવગત રાગાદિરૂપ ભાવપ્રત્યયોનો અભાવ હોતાં, એટલે કે સ્વભાવનું ભાન કરતાં, હું જ્ઞાયક શુદ્ધ ચૈતન્ય આનંદ છું. એ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો જરા થાય છે તે મારાથી પૃથક આસ્ત્રવતત્ત્વ છે. કર્મ અને શરીર તે અજીવતત્ત્વ છે. કર્મ અને શરીર તે અજીવતત્ત્વ છે. મારી પર્યાયમાં અપરાધથી પુણ્ય અને પાપની વૃત્તિઓ થાય છે પણ તે મલિન આસ્ત્રવતત્ત્વ છે. હું એક જ્ઞાયકતત્ત્વ છું. એમ ચૈતન્યના જ્ઞાયકનું સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન થતાં તેને ભાવપ્રત્યયો એટલે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ થતાં નથી. સમજાય છે કાંઈ?

એ ભાવપ્રત્યયોનો અભાવ હોતાં દ્રવ્યપ્રત્યયોના વિદ્યમાનપણામાં પણ, જૂના કર્મ ઉદયમાં આવવાં છતાં, દર્શનમોહ, ચારિત્રમોહ જડપણે આવવા છતાં, રહેવા છતાં, હોવા છતાં પણ જીવો બંધાતા નથી. પોતે આત્માની વીતરાગદષ્ટિ કરે, જ્ઞાયક છું, ચૈતન્ય છું, જ્ઞાણનાર-દેખનાર છું. મારા સ્વભાવમાં વિકાર નથી, વિકારમાં હું નથી. અજીવમાં હું નથી, મારામાં અજીવ નથી. એમ સમ્યક્દષ્ટિ ભિન્ન ભાન કરે તેને નવા કર્મમાં જે જૂના કર્મ બાહ્યનિમિત્ત થતાં તેનો હેતુ અહીંયાં અજ્ઞાનભાવ રહ્યો નહીં. માટે તેને જૂના કર્મ નવા કર્મને નિમિત્ત થતાં નથી. એ જૂના કર્મો ઉદયમાં આવવા છતાં વિદ્યમાન રહેવા છતાં, હોવા છતાં. રાગ-દ્વેષને

અજ્ઞાન જીવ ન કરે તો જૂના કર્મ નવા બંધમાં નિમિત્ત થાય નહીં. પંડિતજી! બહુ જ ગડબડ કરે છે. અહીંયાં પંડિત પણ ગડબડ કરે છે. રાવજીભાઈ! પંડિત લોકો પણ એમ જ ચલાવે છે. એ ઠીક કહે છે. નહીં સમજેલાં ગડબડ કરે છે. ભાવ-પંડિત હોય તે ગડબડ ન કરે. વાત સાચી છે.

અહીંયાં કહે છે ભગવાન ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવ પરમાત્મા દેવાધિદેવ પરમેશ્વર એમાણે કહ્યું એવું કુંદકુંદઆચાર્ય એ પ્રકારે બે હજાર વર્ષ પહેલાં ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્ય અહીંયાં હતાં. એ મહાવિદેહક્ષેત્રમાં ભગવાન પાસે આઠ દિવસ રહ્યા. ગયા હતા આઠ દિવસ ત્યાં રહ્યા. ત્યાંથી અહીંયાં આવીને આ શાસ્ત્રો રચાયાં. તેમાં આ શાસ્ત્રની ગાથા ૧૪૯ પંચાસ્તિકાય. ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્ય કહે છે તેની ટીકા અમૃતચંદ્રાચાર્યએ ૯૦૦ વર્ષ પહેલાં મહામુનિ ભાવલિંગી સંત મહંત જ્ઞાની ધ્યાની તેમાણે આ ટીકા કરી છે. એ ટીકામાં એમ કહે છે કે ભાઈ! પ્રભુ! તું આત્મા છો ને ભાઈ!

એ આત્મા પોતાના જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવને ભૂલે અને રાગ-દ્રેષમાં ધર્મ માને, નિમિત્તને કારણે મારામાં કાર્ય થાય અને હું બીજાના કાર્ય કરી દઉં એવી બે દ્રવ્ય પ્રત્યેની એકતાબુદ્ધિ કરે અને વિકારથી મને લાભ થાય એવો મિથ્યાત્વભાવ જો સેવે તો તેને નવા કર્મમાં જૂના કર્મ જે હેતુ હતા એનો હેતુ આમાણે આપ્યો માટે નવામાં જૂના કર્મ નિમિત્ત થયા. પણ જો મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ જો જીવ ન કરે તો જૂના કર્મ ઉદયમાં હોવા છતાં જીવને બંધનું કારણ હોતું નથી. સ્પષ્ટ છે તેમાં. જુઓ!

જો જીવગત રાગાદિભાવોના અભાવમાં પણ, જુઓ! દ્રવ્યપ્રત્યયોના વિદ્યમાનપણામાં પણ જીવો બંધાતા નથી. જડકર્મ ભલે હોય. એ તો માટી ધૂળ છે, પરવસ્તુ છે. એ કાંઈ આત્માને વિકાર કરાવતાં નથી. અને ખરેખર તે બંધના નિમિત્ત પણ નથી. એ તો બહિરંગ કારણ છે. અંતરંગ કારણ તું મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ કર તો બહિરંગ કારણ કહેવાય. અંતરંગ કારણ તો તારું મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષભાવ જ બંધમાં કારણ છે. સમજાય છે કાંઈ? છે કે નહીં પંડિતજી! જુઓ!

દ્રવ્યપ્રત્યયો એટલે કે જડ ઉદયો વિદ્યમાન હોવા છતાં પણ જીવો બંધાતા નથી. જો જીવગત રાગાદિભાવોના અભાવમાં પણ દ્રવ્યપ્રત્યયોના ઉદયમાત્રથી બંધ થાય, જીવ પોતાના સ્વભાવની દૃષ્ટિ કરી અને રાગાદિને જ્ઞાનમાં પૃથક જાણે અને તેવું સમ્યઞ્ઞર્શન અને સમ્યજ્ઞાન કરે તેવા જીવને દ્રવ્યપ્રત્યયોના ઉદયમાત્રથી બંધ થાય, જૂના કર્મનો ઉદય બંધનું કારણ થાય તો સર્વદા બંધ જ રહે. કોઈ દિવસ મુક્તિ થવાનો પ્રસંગ જ બને નહીં. સમજાણું કાંઈ?

-મોક્ષનો અવકાશ જ ન રહે. કારણ કે સંસારીઓને કર્મોદયનું સદાય વિદ્યમાનપણું હોય છે. કર્મોદય તો સદાય હોય છે. એટલે કર્મોદયને કારણે તને વિકાર થાય તો કોઈ દિ' છૂટવાનો પ્રસંગ બને નહીં. રાવજીભાઈ! જુઓ! ગાથા એવી આવી છે હોં બરાબર! આહાહા! અત્યારે તો એ જ લાકડું. (વાત ચાલે છે.) બસ! વિકાર થાય એ કર્મને લઈને થાય, વિકાર થાય.... પણ બાપુ! કર્મ અજીવતત્ત્વ છે, વિકાર આશ્રવતત્ત્વ છે, આત્મા જ્ઞાયકતત્ત્વ છે.

સાત તત્ત્વમાં ભિન્ન ભિન્નની આ વ્યાખ્યા ચાલે છે. નવપદાર્થની વ્યાખ્યા. તો કર્મ શરીર અજીવતત્ત્વમાં જાય છે. પુણ્ય-પાપના ભાવ મિથ્યાત્વભાવ આશ્રવતત્ત્વમાં જાય છે. ભગવાન જ્ઞાયકતત્ત્વ આત્મા છે. એવું

જેને જ્ઞાયકતત્ત્વનું ભાન નથી એને મિથ્યાત્વભાવ અને રાગ-દ્વેષભાવ થાય એ કર્મનો વિદ્યમાન ઉદય હોય છતાં પુરુષાર્થ ઊંઘો કરે તો થાય. સવળો કરે તો કર્મ ઉદય હોવા છતાં વિકાર થાય નહીં. આ તો કહે શું કરીએ અમારે કર્મનો ઉદય, શાસ્ત્ર જુઓ! વિકાર કર્મના ઉદય વિના બન્યા હોય તો લાવો દાખલો. વિકાર કર્મના વિના, પણ અહીં કહે છે કે કર્મનો ઉદય હોય અને વિકાર કરે, કરવો પડે તો સદાય સંસારથી કોઈ મુક્ત થાય નહીં. સદાય કર્મનો ઉદય તો રહ્યા જ કરે છે. ભારે ગડબડ ચાલી છે, બહુ જ ગડબડ પણ.

કર્મને નામે, અન્યમાં ઈશ્વર કર્તા, આને કર્મ કર્તા એટલે જડ કર્તા, ઓલો ઈશ્વર કરાવે, હલાવે એમ હાલવું. પાંદડુંય ઈશ્વર વિના ન ફરે. જૈનમાં એમ કહે, નામ ધરાવનારા જૈન હોં! કર્મ પ્રમાણે વિકાર થાય આત્મા કર્મનું રમકડું છે. જેમ રમાડે તેમ રમીએ. મૂઢ છો. તારો ઈશ્વર કર્તા જડ થઈ ગયો. પાધરું એમ થયું કે નહીં? ઓલો ઈશ્વર કર્તા કહે, ચૈતન્યવાળો છે નહીં. થોથા! આ કહે કે અમારા કર્તા કર્મ. આપણે જૈન છીએ ને તેને કર્મ રખડાવે. ચાર ગતિમાં નિગોદમાં, એકેન્દ્રિયમાં, બે ઈન્દ્રિયમાં કર્મ રખડાવે. ભગવાન કહે છે કે એલા મૂઢ! આવું ક્યાંથી તેં કહ્યું? આવું કાઢ્યું ક્યાંથી? અમે તો એમ કોઈ દિ' કહ્યું નથી. પંડિતજી! શું કહ્યું?

કારણ કે રાગાદિ ભાવોનો અભાવ હોતાં, આત્મા જ પોતાના સ્વભાવની દષ્ટિ અને વિકારી દષ્ટિ છોડી સમભાવની દષ્ટિ જ્ઞાન છું, આનંદ છું. એવી દષ્ટિ કરે તો તેને દ્રવ્યમિથ્યાત્વ હોવા છતાં, જડકર્મમાં દ્રવ્યમિથ્યાત્વનો ઉદય હોવા છતાં, દર્શનમોહનો ઉદય હોવા છતાં અહીં વિકાર થતો નથી. પંડિતજી! અહીં થોડું નક્કી કરી દેવું. એ પંડિતજી બહારના સુધરેલામાં બધામાં ભળે, જ્યાં હોય ત્યાં. ઠીક વાત કે નહીં? નક્કી કરવું જોઈએ. આ તો વીતરાગમાર્ગ છે. આ તો જૈન પરમેશ્વરે કહેલો માર્ગ છે. આ કાંઈ કલ્પિત કે દુનિયા સાથે મળે તેવું નથી.

આ તો ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં સર્વજ્ઞે જોયેલું સ્વરૂપ, તે રીતે કહેવું અને તે રીતે છે. ત્રણકાળમાં બીજી રીતે હોય શકે નહીં. અને અન્યમતની કે બીજા સાથે આનો ક્યાંય મેળ ખાય એવું છે નહીં. મેળ સમજો છો? મીલાન, સમન્વય કરે છે ને સમન્વય. બીજાની સાથે સમન્વય હોય એવો વીતરાગમાર્ગ છે નહીં. જુઓ! શું કહ્યું? જૈનમાં રહેવા છતાં એમ માને છે કે કર્મનો ઉદય આવે ચારિત્રમોહનો ઉદય આવે એટલે રાગ-દ્વેષના ભાવ કરવા પડે. જુઓ આ રામ ને લક્ષ્મણ! રામચંદ્રજી લક્ષ્મણને છ છ મહિના સુધી રાખ્યા. એ ચારિત્રમોહનો ઉદય હતો એટલે રાગ થયો. ભગવાન ના પાડે છે કે એ વાત તારી ખોટી છે. તને તદ્દન ભ્રમણા થઈ છે.

એ દ્રવ્યમિથ્યાત્વ હોવા છતાં ભાવમિથ્યાત્વ ન કરે તો બંધન છે નહીં. ભાવમિથ્યાત્વ કરવો ન કરવો એ દ્રવ્યમિથ્યાત્વને કારણે નથી. તારા ઉલટા પુરુષાર્થને કારણે છે. દ્રવ્યમિથ્યાત્વ-દ્રવ્યઅસંયમ જુઓ! દ્રવ્યઅસંયમ, દ્રવ્યઅસંયમ એટલે જડનો ઉદય અપ્રતનો. અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન છે જે કર્મ જડ, તેનો ઉદય. એ ઉદય તે તને રાગ-દ્વેષ કરાવે છે તેમ નથી. દ્રવ્યઅસંયમ, દ્રવ્યકષાય અને દ્રવ્યયોગના સદ્ભાવમાં પણ જીવો બંધાતા નથી. જડનો ઉદય હોવા છતાં જીવ રાગ-દ્વેષ પોતે ન કરે, મિથ્યાત્વભાવ ન કરે તો કર્મથી બંધાતા નથી.

જડનો ઉદય જ વિકાર કરાવે અને વિકાર કરવો પડે તો કોઈ દિ' તેને સમ્યક્દર્શન થવાનો પણ પ્રસંગ બનતો નથી. શાંતિ અને વીતરાગદષ્ટિ થવાનો પણ પ્રસંગ બને નહીં. માટે તારી વાત તદ્દન જૂઠી છે. કે જડકર્મ હોય એટલે વિકાર થાય. અહીં ના પાડે છે કે જડકર્મના વિદ્યમાનપણામાં હયાતિમાં પણ જીવ જો પોતાના પુરુષાર્થથી જ્ઞાતા-દષ્ટા ને આનંદનું ભાન કરે તો તેને જડકર્મને કારણે વિકાર કરવો પડે એમ છે નહીં. રાવજીભાઈ! આ નક્કી કરવું પડશે હોં! અત્યારે આ બધું બહુ ગોટા ચાલ્યા છે. એમાં મુખ્ય મુખ્ય તમારા જેવાને તો આ બધું નક્કી કરવું પડે આ. તમારે લઈને છોકરાઓ-વિદ્યાર્થીઓ પણ એમ સમજે. લ્યો! ખરું કે નહીં? ત્યાં કારંજામાં વ્યવસ્થાપક છે ત્યાં. કારંજામાં. બાળ બ્રહ્મચારી. ત્યાં કર્તા-હર્તા. સમજાય છે કાંઈ?

આ ગાથા એવી લીધી છે! કે ભાઈ! દ્રવ્ય-કર્મબંધનું હેતુ નથી. દ્રવ્યકર્મના નિમિત્તમાં તું જો વિકાર કર તો નિમિત્ત થાય. ન કર તો એ દ્રવ્યકર્મ છૂટી જાય. દ્રવ્યકર્મ ઉદય આવ્યો એટલે મારે રાગ-દ્વેષ... ચારિત્રમોહનો ઉદય હોય તો રાગ-દ્વેષ થાય. ભગવાન ના પાડે છે. અસંયમનો વિદ્યમાન ઉદય હોવા છતાં જીવ રાગ-દ્વેષ અસંયમ ન કરે તો બંધન થાય નહીં. છે ટીકામાં ચોખ્ખા શબ્દ છે, પાઠમાં હોં! આખો ગોટો કર્મનો અત્યારે એટલો બધો છે ને? બસ. પ્રજ્ઞા કરે છે એવી! આપણે તો ભઈ! કર્મને લઈને છે. ગતિમાં કોણ લઈ જાય? કર્મ. આત્માને જવાનો ભાવ છે? પણ તે પોતાની પર્યાયની યોગ્યતાથી ગતિમાં જાય છે. કર્મને લઈને નહીં. એ તો જડ પરદ્રવ્ય છે. પરદ્રવ્ય તને કાંઈ તારા કાર્યમાં તારી દયે? સમજાણું કાંઈ? તેનો ઉદય હોવા છતાં તું જો અજ્ઞાન અને રાગ-દ્વેષ ન કર તો તે તારા અધિકારની વાત છે. સમજાણું કાંઈ?

જુઓ! કારણ કે રાગ-દ્વેષના અભાવમાં ધર્મી જીવને એ કર્મનો અસંયમનો ઉદય હોવા છતાં, જીવ પોતે જ પોતાના રાગ-દ્વેષના ભાવને ન કરે તો તે અસંયમનો ઉદય સદ્ભાવમાં પણ જીવો બંધાતા નથી. અસંયમના ઉદયમાં પણ જીવ રાગ-દ્વેષ પોતે ન કરે તો અસંયમથી નવું બંધન થતું નથી. આહાહા!

મુમુક્ષુ :- પણ સાહેબ! ઉદય આવે ત્યારે શું કરવું?

ઉત્તર :- ઉદય આવે એની મેળાએ. ઉદય જડમાં આવે છે. એ આત્મા પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી અને પુણ્ય-પાપને પરના માને પરને પોતાનું માને તો મિથ્યાત્વને લઈને નવું બંધન પડે છે. જૂના કર્મ ઉદયમાં આવ્યા માટે મિથ્યાત્વભાવ કરવો પડે છે, એમ નથી. એમ અહીં સિદ્ધ કરવું છે. ચારિત્રમોહનો ઉદય આવ્યો એટલે રાગ-દ્વેષ (કરવા પડે છે.) ના. ચારિત્રમોહનો દ્રવ્યનો ઉદય હોવા છતાં, વિદ્યમાન હોવા છતાં તું રાગ-દ્વેષ ન કર તો બંધન થાય નહીં. માટે ઉદય તને રાગ-દ્વેષ કરાવે છે એમ ત્રણકાળ, ત્રણલોકમાં વસ્તુમાં નથી. ભાઈ! સમજાણું? આહાહા! જુઓને! શું કહે છે?

દ્રવ્યમિથ્યાત્વ, દ્રવ્યઅસંયમ એટલે જડ ઉદય, દ્રવ્યકષાય એટલે ચારિત્રમોહનો ઉદય અને દ્રવ્યયોગ નામ કર્મનો ઉદય. એ સદ્ભાવમાં પણ તેના ઉદયની હયાતિ હોવા છતાં પણ જીવ જો વિકારાદિનો ભાવ ન કરે તો બંધાતા નથી. ચોખ્ખી વાત છે કે નહીં? કે કાંઈ થોડી ગડબડ છે? સ્પષ્ટ લખ્યું છે.

પંડિતજી! આ ગાથામાં બંધઅધિકાર છે. ભાવબંધ દ્રવ્યબંધમાં નિમિત્ત થાય છે. બસ. દ્રવ્યબંધ તો જડ (અને) ભાવબંધ જો કરે તો નિમિત્ત થાય છે. ન કરે તો દ્રવ્યબંધ ખરી જાય. દ્રવ્યબંધ ઉદયમાં આવ્યો માટે જીવને વિકાર કરવો પડશે. એ સાવ ખોટી વાત છે. મિથ્યાદષ્ટિની પુષ્ટિ કરનારનો તે ભાવ છે. જડકર્મ આવે

તો અમારે રાગ કરવો પડે. પુરુષવેદનો ઉદય આવે ને તો વાસના થાય છે. મૂઢ છો. કોણે તને કહ્યું?

એ તો કહે છે. વાસના થાય છે જડનો વેદનો ઉદય આવ્યો એ તો જડમાં આવ્યો. તારે વાસના કરવી ન કરવી એ તારી સ્વતંત્ર ચીજ છે. વેદનો ઉદય આવ્યો એટલે તારે વાસના કરવી પડે? ભગવાન ના પાડે છે. વાત જે સાચી હોય તે તેણે જાણવી પડશે કે નહીં? અમે શું કરીએ ભાઈ! અમારે એવો વેદનો ઉદય આવે છે ને તો ભોગની વાસના થાય છે. ભગવાન કહે છે કે મૂઢ છો. કોણે તને કહ્યું? આવું તું ક્યાંથી શીખ્યો? ક્યાંથી આવું શીખ્યો? કર્મને તો અમને જાણીએ છીએ. કર્મને તો તે જાણ્યા પણ નથી. કર્મની સ્થિતિ, વર્ણન અને અનુભાગ કેવા છે એ તો અમને ભગવાને કહ્યા છે. તે અમે કહીએ છીએ કે કર્મના ઉદયકાળમાં તું વિકાર ન કર તો બંધ નથી થતો. કર્મના ઉદયકાળમાં તારે વિકાર કરવો જ પડે એમ અમે કહેતાં નથી. સમજાણું કાંઈ?

ઓહોહો! જૈનમાં આ એક ભારે ગોટો! અને પાછી પ્રપ્તિ કરે લોકોને બિચારા સાંભળનારને ભાન ન મળે. ચારિત્રમોહના ઉદયથી જ મોટા રામચંદ્રજી જેવા પણ છ છ મહિના સુધી લક્ષ્મણને કાંધે રાખવા પડ્યા. ભાઈ! ચારિત્રમોહનો ઉદય છે. અને તે ચારિત્રમોહ બંધ પડ્યો એટલે શાંત થઈ ગયા. ભગવાન ના પાડે છે. ચારિત્રમોહનો ઉદય અસંયમનો ઉદય હોવા છતાં જીવ રાગ-દ્રેષ કરે તો તેને નિમિત્ત બંધમાં કહેવાય. રાગ-દ્રેષ ન કરે તો ઉદય-ઉદય ખરી જાય તેને કારણે. રાવજીભાઈ! વાત તો એવી છે. સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું? જુઓ!

રાગાદિભાવોના અભાવ હોતાં, આત્મામાં રાગ ને દ્રેષને, રાગ શબ્દે તેમાં મિથ્યાત્વ લેવું. મિથ્યાત્વભાવ ને રાગ-દ્રેષનો જીવ અભાવ કરતાં દ્રવ્યમિથ્યાત્વ ઉદય હોય, સદ્ભાવ હોય. દ્રવ્ય-અસંયમનો સદ્ભાવ ચારિત્રમોહનો ઉદય હોય, જડકષાયનો ઉદય હોય અને દ્રવ્યયોગ નામકર્મનો ઉદય હોય તેવા સદ્ભાવમાં પણ જીવો બંધાતા નથી. કારણ કે સંસારીઓને સદાય કર્મોદયનું વિદ્યમાનપણું હોય છે. પછી કર્મનો ઉદય તે વિકાર કરાવે તો કોઈ દિ' મુકત થવાનો પ્રસંગ આવે નહીં. માટે તે વાત સાચી નથી. લોજીકથી ન્યાયથી તો આચાર્ય વાત કરે છે.

આચાર્યમહારાજને કરુણાબુદ્ધિથી વિકલ્પ આવ્યો છે. શાસ્ત્ર શાસ્ત્રથી રચાઈ ગયા જડથી. એ તો જડની પર્યાય છે. એ કાંઈ આચાર્યએ કરી નથી. એ તો પરમાણુની આ પર્યાય છે. પરમાણુની પર્યાયે આ શાસ્ત્ર રચાઈ ગયા છે. આત્માએ રચ્યા નથી. આત્મા તેનો રચનાર છે જ નહીં. ત્રણકાળમાં જડની પર્યાયનો રચનાર હોય શકે નહીં. એ છેલ્લા શ્લોકમાં આવે છે. અમે આ શાસ્ત્રો નથી રચ્યા. શબ્દોથી શાસ્ત્રો રચાયા છે. છેલ્લા શબ્દોમાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? જડની પર્યાય આત્મા કરે? ભાષાની પર્યાય આત્મા કરે? આત્મામાં રજકણ પડ્યા છે તેની ખાણમાં?

મુમુક્ષુ :- ભેગા થઈને કરે.

ઉત્તર :- કોણ ભેગા થઈને કરે. કોઈ દિ' ત્રણકાળમાં (ન કરે.) પોતાના સ્વચતુષ્ટમાં દરેક દ્રવ્ય બિરાજમાન છે. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં. કોઈ બીજાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં બીજું દ્રવ્ય (નથી).

મુમુક્ષુ :- બેના મિશ્રણના મોટા મોટા કથન આવે છે.

ઉત્તર :- મિશ્રણ આવ્યું છે ને હમણાં, આવ્યું છે ને લખાણ! ખોટે ખોટા માળા પંડિતના નામ ધરાવીને!

મિશ્રણ થાય બેયના. કોને મિશ્રણ ભગવાન! આત્મા પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં-પોતાના સમજ્યા? અપના. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ-દ્રવ્ય એટલે ગુણ પર્યાયના પિંડ, ક્ષેત્ર એટલે પહોળાઈ, ભાવ એટલે શક્તિ ત્રિકાળ, કાળ એટલે વર્તમાન પર્યાય. પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં છે પરના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી તો નાસ્તિ છે. અને પર પરમાણુ આદિ પરના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં છે અને પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવથી તેમાં નાસ્તિ છે.

આ કર્મના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ કર્મમાં છે, આત્મામાં છે જ નહીં. આત્મામાં કર્મ છે જ નહીં. રાવજીભાઈ! આત્મામાં કર્મ નથી. આત્મામાં કર્મ છે? આત્મા તો પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં છે. અને પરમાણુ પરમાણુથી એક એક પરમાણુ પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં છે અને આત્મામાં એ નથી. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ?

આ આંગળીનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ આમાં (આંગળીમાં) છે. આ આંગળીનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ આમાં છે. આનો આમાં અભાવ અને આનો આમાં અભાવ. એમ પરમાણુના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ-પરમાણુ દ્રવ્ય એટલે ગુણ-પર્યાયનો પિંડ. એનું ક્ષેત્ર એટલે પહોળાઈ. ભાવ એટલે શક્તિ-ગુણ, પર્યાય એટલે અવસ્થા. એ પરમાણુ પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં છે. આત્માના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં નથી. ભાવાર્થ આના સાચા હોય તે થાય કે ખોટા થાય? 'સત્ય શોધન' છે આ. સમજાણું કાંઈ?

આત્મામાં કર્મ નથી. હાય હાય! રાડ નાખી દયે! આત્મામાં કર્મ હોય? સ્વદ્રવ્યમાં પરદ્રવ્ય હોય? પરદ્રવ્યમાં સ્વદ્રવ્ય હોય? અને સ્વદ્રવ્યમાં પરદ્રવ્ય હોય? પોત પોતાના દ્રવ્યમાં સૌ છે. નિમિત્ત- નિમિત્ત સંબંધ ક્યારે કહેવાય? એના ઉદયકાળને વખતે જડમાં ઉદય આવ્યો અને તું વિકાર તારા ઊંઘા પુરુષાર્થથી કર તો તેને નિમિત્ત કહેવાય. ન કર તો નિમિત્ત ખરી જાય છે. તારા અધિકારની વાત છે. નહીં કે ચારિત્રમોહનો ઉદય આવે એટલે અમારે વાસના કરવી પડે. અનંતાનુબંધી આદિ ક્રોધનો ઉદય આવે એટલે અમારે ક્રોધ આવે જ. ભગવાન ના પાડે છે. એના ઉદયના સદ્ભાવમાં પણ તું જો વિકાર ન કર તો તેનો સદ્ભાવ ખરી જાય છે. બંધનું કારણ થતું નથી. સમજાણું કાંઈ? અહીં સુધી તો કાલ આવ્યું હતું.

તેથી રાગાદિભાવોને, એટલે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષભાવ જીવ કરે તેને અંતરંગ બંધહેતુપણું હોવાને લીધે, અંતરંગ કેમ? કે બહાર ઉદય જે આવ્યો દ્રવ્યમિથ્યાત્વનો, દ્રવ્યચારિત્રમોહનો એ બાહ્યનિમિત્ત કહેવામાં આવ્યું. નવા કર્મને. પણ તેને આ રાગ-દ્વેષને મિથ્યાત્વ કરે તો આને અંતરંગ કારણ કહેવામાં આવ્યું. જૂના કર્મને બાહ્યકારણ કહેવામાં આવ્યું. નવો બંધ થયો તેને.

બંધહેતુપણું હોવાને લીધે, નિશ્ચયથી બંધહેતુપણું, નિશ્ચય શબ્દે, નિશ્ચયથી બંધહેતુ શબ્દે, નવા બંધને આ તો બાહ્યનિમિત્ત છે. જીવના રાગ-દ્વેષ, મોહ પરિણામ પણ. છતાં નિશ્ચયથી બંધહેતુ કેમ કહ્યા? એમાં નીચે ખુલાસો કર્યો છે. નીચે જુઓ! કુટનોટ. ઉદયગત દ્રવ્યમિથ્યાત્વાદિ પ્રત્યયોની માફક રાગાદિભાવો નવા કર્મબંધમાં માત્ર બહિરંગ નિમિત્ત નથી. એટલે શું કહ્યું? ઉદયગત જે જડકર્મનો ઉદય દર્શનમોહનો, ચારિત્રમોહનો એ પ્રત્યયોની માફક એ નવાને બાહ્યનિમિત્ત છે જૂનું. એની માફક રાગાદિભાવો નવા કર્મમાં માત્ર બહિરંગ નિમિત્ત નથી પણ તેઓ તો નવા કર્મબંધમાં 'અંતરંગ

નિમિત્ત' છે. એટલે ખાસ એ કારણ છે. એમ કહેવું છે. અંતરંગ નહિંતર તો એ પણ બાહ્ય છે. નવા બંધનો મિથ્યાત્વભાવ, રાગ-દ્રેષભાવ જૂનો એ બાહ્ય છે. પણ ઓલા જૂના કર્મનું બાહ્યનિમિત્તપણું કેમ કહ્યું કે એની કોઈ વિશેષતા નથી. એ જડકર્મનો ઉદય હોવા છતાં જીવ વિકાર ન કરે તો નવા બંધનું આ બાહ્યનિમિત્ત પણ નથી. કેમ કે અંતરંગ કારણ થયું નથી માટે.

ફરીને. જૂના કર્મ દ્રવ્યમિથ્યાત્વ ચારિત્રમોહનો ઉદય હોવા છતાં. જો ઉદય હોય અને જીવ જો રાગ-દ્રેષ ને મિથ્યાત્વભાવ કરે તો ઓલા નવા કર્મને બાહ્યનિમિત્ત કહેવાય. કારણ કે મૂળ કારણ અજ્ઞાન ને મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્રેષ નિમિત્ત કારણ છે. એ વિના જૂના કર્મને બાહ્યનિમિત્ત પણ કહેવામાં આવતું નથી. બાહ્યનિમિત્તને સાધારણ વાત કરી, નવા કર્મને ખરેખર બંધનમાં જીવ જો મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્રેષભાવ કરે તો તે ખરું કારણ બંધનમાં કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે? આહા!

પણ તેઓ તો નવા કર્મબંધમાં અંતરંગ નિમિત્ત છે. કોણ? ઓલા મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્રેષના ભાવ. તેથી તેમને નિશ્ચયથી 'બંધહેતુ' કહ્યો. નહિંતર નિશ્ચયથી બંધહેતુ નથી. નિશ્ચયથી બંધહેતુ તો જીવ પોતાના પરિણામને કરે તે નિશ્ચયથી બંધહેતુ. નવા બંધને તો આ બાહ્યહેતુ છે. નવા આઠ કર્મને મોહ, રાગ-દ્રેષના પરિણામ બાહ્યહેતુ છે. પણ એનો બાહ્યહેતુ જૂના કર્મને બાહ્યહેતુ ગણીને કેમકે એ વિદ્યમાન હોવા છતાં જીવ જો મોહ ને રાગ-દ્રેષ ન કરે તો બંધનું કારણ નથી માટે મોહ ને રાગ-દ્રેષને ખરું અંતરંગકારણ બંધમાં કહેવામાં આવ્યું છે. આ તો શબ્દે શબ્દમાં ન્યાયથી તેમાં તોળાવીને આવવું જોઈએ. એક પણ (શબ્દ)નો ફેર પડે તો આખા તત્ત્વનો બધો ફેર પડી જાય. સાતે તત્ત્વ રહેતાં નથી.

અજીવને લઈને આસ્રવ થાય તો આસ્રવ ને અજીવ બેય એક થતાં સાત તત્ત્વ ભિન્ન રહેતાં નથી. કર્મનો ઉદય જડ છે એને લઈને અહીંયાં આસ્રવ થાય તો સાત તત્ત્વ રહેતાં નથી. અહીં સાત તત્ત્વને જુદાં પાડીને નવપદાર્થની વ્યાખ્યા કરવી છે. પુણ્ય ને પાપ, આસ્રવ, સંવર, બંધ ને મોક્ષ-જીવ ને અજીવ બેય દ્રવ્ય છે. સાત તેની પર્યાય છે. જીવ ને અજીવ બેય દ્રવ્ય છે. સાત તેની પર્યાય છે. પુણ્ય-પાપ, આસ્રવ-બંધ, સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ. સાત પર્યાય જીવમાં અને સાત પર્યાય જડમાં. એમ પાછું બેયમાં.

એમ અહીંયાં ભાવબંધ અને દ્રવ્યબંધ, ભાવબંધ જીવની પર્યાય છે. દ્રવ્યબંધ જડની પર્યાય છે. સમજાય છે કાંઈ? દ્રવ્યબંધ એટલે પર્યાય છે. કર્મની પર્યાય છે, એ કાંઈ દ્રવ્ય નથી. કર્મનો ઉદય એ પર્યાય છે. એના દ્રવ્ય-ગુણ તો કાયમ છે. ઉદય આવવો, કર્મનો પાક આવવો એ તો પર્યાય છે. એ જડની પર્યાયને દ્રવ્યહેતુ કહ્યો છે. જીવના મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્રેષને ભાવબંધનો હેતુ કહ્યો છે. નવા બંધમાં ભાવબંધ કહ્યો છે. એ જીવની વિકારી પર્યાય છે. ઓલી અજીવની વિકારી પર્યાય છે. એને દ્રવ્યહેતુ કહ્યો આને ભાવહેતુ કહ્યો. આહાહા! ઝીણું ભારે ભાઈ! હજી તો અહીં સાત તત્ત્વની માંડી છે. નવપદાર્થ કોને કહેવા. ઉપર છે ને? નવપદાર્થપૂર્વક મોક્ષમાર્ગપ્રપંચવર્ણન. ઉપર. નવપદાર્થના પૃથકપણાપૂર્વક મોક્ષમાર્ગના પ્રપંચ એટલે વિસ્તારનું વર્ણન. સમજાણું કાંઈ? છે પંડિતજી ઉપર? નવપદાર્થનું હજી વર્ણન છે. ચોપનથી આપણે મોક્ષમાર્ગનો અધિકાર ચાલી ગયો છે, વંચાઈ ગયો છે. આ ત્રેપન સુધી નથી વંચાણો એટલે ત્રેપન ચાલે છે.

આ તો નવપદાર્થ શું છે? ભિન્ન. એક પદાર્થ બીજાને લઈને હોય તો નવપદાર્થ સાબિત થતાં નથી. માટે

આ સિધ્ધાંત કીધો છે કે કર્મનો ઉદય અજીવતત્ત્વ છે. એ અજીવની પર્યાય છે. અને આસ્રવ એ જીવની વિકારીપર્યાય છે. એટલે જો કર્મના ઉદયને કારણે આસ્રવ થાય તો એ અજીવ ને આસ્રવ બેય એક તત્ત્વ (થાય તો) નવ રહેતાં નથી. ભઈ અમને કર્મના ઉદયને કારણે પુણ્યનો ભાવ થાય. કર્મ મંદ પડે તો અમને પુણ્યનો ભાવ થાય. કર્મ અજીવ અહીં પુણ્યપરિણામ જીવની વિકારીપર્યાય બેય એક થઈ જાય. એમ નથી. રાગની મંદતા તું કર તો પુણ્ય થાય. રાગની તીવ્રતા તું કર તો પાપ થાય. રાગ વિનાનું મારું ચૈતન્ય ભિન્ન છે. એમ સમ્યક્દર્શન કર તો સંવર, નિર્જરા થાય. સમજાણું કાંઈ?

મૂળ જૈનદર્શનની નવની રીત શું છે એની પણ ખબર ન મળે અને એને હવે ધર્મ કરવો! હાલો ભાઈ અમારે ધર્મ કરવો છે, પણ બાપા! ભાઈ નવ શું છે. નવમાં દ્રવ્ય કેટલા, નવમાં પર્યાય કેટલી, એ પર્યાયમાં જીવની પર્યાય કેટલી, જડની પર્યાય કેટલી એમ ભેદ જાણ્યા વિના એક બીજામાં ખીચડો કરે તો તેને નવપદાર્થની શ્રદ્ધાના ઠેકાણા નથી. સમજાય છે કાંઈ?

આ રીતે બંધપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું. લ્યો! ૧૪૯ સુધીમાં બંધપદાર્થની વ્યાખ્યા કરી. બંધપદાર્થના બે પ્રકાર વર્ણવ્યા. દ્રવ્યબંધ, ભાવબંધ. દ્રવ્યબંધ જડના નવા પરમાણુ પડે તે અને જૂના બંધ પડેલાં છે. એનો ઉદય આવવા છતાં જીવ ભાવબંધના વિકારી પરિણામ ન કરે તો તેને બંધ થાય નહીં. સમજાણું કાંઈ?

હવે મોક્ષપદાર્થનું વ્યાખ્યાન છે. મોક્ષ એ પર્યાય છે. કોઈ ગુણ-દ્રવ્ય નથી. સમજાય છે કાંઈ? જેમ પુણ્ય પણ વિકારીપર્યાય છે, પાપ વિકારીપર્યાય છે, આસ્રવ વિકારીપર્યાય છે, ભાવબંધ વિકારીપર્યાય છે. સંવર-નિર્જરા એ અવિકારીપર્યાય છે અપૂર્ણ. મોક્ષ એ પૂર્ણ અવિકારીપર્યાય છે. મોક્ષ એ ગુણ નથી, દ્રવ્ય નથી. દ્રવ્ય ત્રિકાળી છે, ગુણ ત્રિકાળી છે. મોક્ષ નવી પર્યાય થાય છે. એ સાદી અનંત અવસ્થા છે, પણ એ પર્યાય છે. કેવળજ્ઞાન પર્યાય છે, કેવળજ્ઞાન એ ગુણ નથી. ગુણ તો ત્રિકાળી છે. આ એને ન જાણે તો આ ગોટા ઉઠ્યા છે અત્યારે અનાદિના. આ કર્મને લઈને વિકાર થાય અને હું વિકાર કરું તો કર્મ હું બાંધુ. બેય જૂઠ વાત! કર્મને લઈને વિકાર થાય તો અજીવને લઈને આસ્રવ થાય બેય તત્ત્વની એકતાબુદ્ધિ મિથ્યાત્વ છે. અને મેં આસ્રવ કર્યો માટે મેં કર્મ બાંધ્યા. કર્મની પર્યાય તું બાંધ એ તો જડની પર્યાય છે. જડની પર્યાય તારા અધિકારની વાત છે કે તું બાંધ! રાવજીભાઈ! દરેક શબ્દમાં ન્યાય છે હોં! સમજવા જેવી વાત છે. બહુ ગોટા છે. આ તો એક એક ગાથા એવી છે! પંચાસ્તિકાયમાં ૧૭૩ ગાથા છે. સમજાણું? પંચાસ્તિકાય તેમાં વિસ્તાર નવપદાર્થનો. પંચાસ્તિકાયમાં નવપદાર્થનો વિસ્તાર છે ને? અજીવની પર્યાય સાત, અજીવદ્રવ્ય. જીવની પર્યાય સાત, જીવદ્રવ્ય. એની વ્યાખ્યા કઈ રીતે પર્યાય કેમ છે ભિન્ન ભિન્ન, તેનું આ સ્વરૂપ છે. તેને એમ ન જાણતાં એક બીજાને મિશ્રણ કરીને માને તો તેને સાતતત્ત્વની ભિન્નતાના પણ શ્રદ્ધાના ઠેકાણા નથી. તેને સમ્યક્દર્શન હોય શકે નહીં. પંડિતજી! બરાબર આવ્યા છો ને ગાથા પણ એવી સરખી આવી છે હોં! દૂરથી આવ્યા છે ને દૂરથી, પહેલા વહેલા આવ્યા છે. ભાઈ પણ પહેલાં કોઈ દિ' નથી આવ્યા? પહેલાં અહીં સુધી, આવ્યા નથી? સમજાણું કાંઈ? શું કહ્યું?

તેથી રાગાદિભાવોને, રાગ શબ્દે મિથ્યાત્વ અને રાગ દ્વેષ બધું રાગ કહેવાય છે. કર્મબંધન થાય છે

કર્મની પર્યાયને કારણે, આત્મા તેને ન કરે. કારણ કે જડની પર્યાય છે. પણ તેમાં નિમિત્ત થાય છે જોગ ને કષાય. તો જોગ છે તે કંપન પ્રદેશનું છે. તેની કાંઈ મહત્તા નથી. પણ એ તો ફક્ત કર્મનું આવવું પ્રકૃતિનું અને પ્રદેશનું. તેમાં જોગનું નિમિત્ત એટલે મૂળ એ ચીજ ગણવામાં આવી નથી. પણ કર્મમાં સ્થિતિ અને અનુભાગ પડે તે કષાયનું નિમિત્ત છે. એ કષાયમાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ બધું મળીને કષાય કહેવામાં આવે છે. મિથ્યાત્વ પણ કષાય છે, અવ્રત પણ કષાય છે, પ્રમાદ પણ કષાય છે અને કષાય પણ કષાય છે.

પાંચ બંધના કારણ છે. મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ, કષાય અને યોગ. એ યોગ એક નામકર્મમાં જાય છે. ચાર કષાયમાં જાય છે. મિથ્યાત્વ, અવ્રત, પ્રમાદ અને કષાય. એ કષાયમાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ બધા આવી ગયા. સમજાય છે? હૈં?

મુમુક્ષુ :- કષાયમાં રાગાદિ આવી ગયા.

ઉત્તર :- મિથ્યાત્વ. રાગાદિ નહીં, મિથ્યાત્વ. રાગ-દ્રેષ તો આવે જ તે. એ કષાયમાં મિથ્યાત્વ આવી ગયું. એ જડની વાત અહીં નથી. અહીં તો ભાવની વાત છે. જડમાં જડ આવી ગયું. એ વળી જુદું. એ વાત નથી. અહીં તો કષાય બંધનું કારણ કહ્યું ને? આ તો જીવના ભાવની વાત ચાલે છે. કષાય બંધનું કારણ.

મુમુક્ષુ :- કયો કષાય?

ઉત્તર :- કયો કષાય? હજી તો આ કષાયની વાત ચાલે છે ત્યાં ઓલા જડની વાત યાદ આવી જાય. લોકોને એ પ્રકૃતિ જ અંદર પડી છે. ઓલો કષાય તો જડ છે. તેના બંધનમાં જીવનું નિમિત્ત કહેવું.. કે જીવ કષાય કરે તો કર્મના જડમાં સ્થિતિ અનુભાગમાં નિમિત્ત કહેવાય. એ કષાય એટલે શું? મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષભાવને કષાય કહે છે.

કષાયનો અર્થ જ મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષભાવ. એકલો રાગ-દ્રેષ કષાય એમ નહીં. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ મળીને કષાય કહેવામાં આવે છે. જે સ્થિતિ અનુભાગમાં નિમિત્ત પડે છે એ મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ કષાય છે તે નિમિત્ત છે. અને પ્રદેશ અને પ્રકૃતિમાં નિમિત્ત જોગ કંપન છે. કંપનને તો સાધારણ બાહ્યકારણ એમ કહીને તેની કાંઈ મહત્તા નથી. મહત્તા તો અજ્ઞાનીના મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષરૂપી કષાય. એ સ્થિતિ અને અનુભાગમાં નિમિત્ત. સ્થિતિ અને અનુભાગ તો કર્મમાં કર્મને કારણે પડે. આત્માને કારણે નહીં. પણ તેનો પર્યાય ભિન્ન અને આનો પર્યાય ભિન્ન. આણે કષાય મિથ્યાત્વ સેવ્યો માટે ત્યાં સ્થિતિ અને અનુભાગ પડવો પડે છે એમ નહીં. એ તો જડની પર્યાય સ્વતંત્ર છે. એ જડમાં અનુભાગ અને સ્થિતિનો પર્યાય ત્યાં હોય ત્યારે તેને કષાયનું નિમિત્ત છે. કયા કષાય? જીવના. કયા ભાવનું? મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષરૂપી કષાયનું. સમજાણું કાંઈ?

એ પરિણામ વિકારી પરિણામ જે મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્રેષ તેને અહીંયાં કષાય, અનુભાગ અને સ્થિતિમાં નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. આહાહા! ઓલો મિથ્યાત્વ જાણે ભાવ જ ઊડી ગયો. એક કષાય રહી ગયો. પણ એ મિથ્યાત્વ પોતે કષાય છે. કષ એટલે સંસાર આય એટલે વધારનાર. એ મિથ્યાત્વ પોતે સંસાર છે. એ જ કષાય છે. સમજાણું કાંઈ?

મોક્ષમાર્ગમાં આવે છે. મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક (માં આવે છે.) મોક્ષમાર્ગપ્રકાશક. મિથ્યાત્વ તે મૂળ કષાય છે.

છે ને એ તો છે ને. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ કષાય છે. સ્થિતિ, રસમાં એ નિમિત્ત છે. એટલે કષાય કહેતાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એકલા એમ નહીં. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ એ કષાય છે. રાવજીભાઈ! વિકારીભાવ બધી મિથ્યાદષ્ટિ, રાગ-દ્રેષ, પ્રમાદ, કષાય એ બધું કષાયમાં જાય છે. અરૂપી જીવનો વિકારી ભાવબંધ ભાવ, અરૂપી. જડમાં સ્થિતિ ને રસ પડે તે રૂપી. માટીની પર્યાય. તે તેને કારણે આને કારણે નહીં. બેય ભિન્ન છે. સૌને કારણે સૌમાં. કોઈને કારણે કોઈમાં નહીં. કોઈ દ્રવ્ય કોઈને આધિન છે નહીં. બધા પદાર્થ સ્વતંત્ર છે. કહો, સમજાણું આમાં?

ગાથા-૧૫૦-૧૫૧

અથ મોક્ષપદાર્થવ્યાખ્યાનમ્ ।

હેદુમભાવે ણિયમા જાયદિ ણાણિસ્સ આસવણિરોધો ।
 આસવભાવેણ વિણા જાયદિ કમ્મસ્સ દુ ણિરોધો ॥૧૫૦॥
 કમ્મસાભાવેણ ય સવ્વણ્હુ સવ્વલોગદરિસી યા ।
 પાવદિ ઇંદિયરહિદં અવ્વાબાહં સુહમણંતં ॥૧૫૧॥
 હેત્વભાવે નિયમાજ્ઞાયતે જ્ઞાનિનઃ આસ્રવનિરોધઃ ।
 આસ્રવભાવેન વિના જાયતે કર્મણસ્તુ નિરોધઃ ॥ ૧૫૦ ॥
 કર્મણામભાવેન ચ સર્વજ્ઞઃ સર્વલોકદર્શી ચ ।
 પ્રાપ્નોતીન્દ્રિયરહિતમવ્યાબાધં સુખમનન્તમ્ ॥ ૧૫૧ ॥

દ્રવ્યકર્મમોક્ષહેતુપરમસંવરરૂપેણ ભાવમોક્ષસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

આસ્રવહેતુર્હિં જીવસ્ય મોહરાગદ્વેષરૂપો ભાવઃ । તદભાવો ભવતિ જ્ઞાનિનઃ । તદભાવે ભવત્યાસ્રવભાવાભાવઃ । આસ્રવભાવાભાવે ભવતિ કર્માભાવઃ । કર્માભાવેન ભવતિ સાર્વજ્ઞં સર્વદર્શિત્વમવ્યાબાધમિન્દ્રિયવ્યાપારાતીતમનન્તસુખત્વચ્ચેતિ । સ એષ જીવન્મુક્તિનામા ભાવમોક્ષઃ । કથમિતિ ચેત્ । ભાવઃ સ્વત્ર વિવક્ષિતઃ કર્માવૃત્તચૈતન્યસ્ય ક્રમપ્રવર્તમાનજ્ઞાપ્તિ-ક્રિયારૂપઃ । સ સ્વલુ સંસારિણોઽનાદિમોહનીયકર્મોદયાનુવૃત્તિવશાદશુદ્ધો દ્રવ્યકર્માસ્રવહેતુઃ । સ તુ જ્ઞાનિનો મોહરાગદ્વેષાનુવૃત્તિરૂપેણ પ્રહીયતે । તતોઽસ્ય આસ્રવભાવો નિરુદ્ધયતે । તતો નિરુદ્ધાસ્રવભાવસ્યાસ્ય મોહક્ષયેનાત્યન્તનિર્વિકારમનાદિમુદ્રિતાનન્તચૈતન્યવીર્યસ્ય શુદ્ધજ્ઞાપ્તિક્રિયારૂપેણાન્ત-મૂહૂર્તમણિવાહ્ય યુગપજ્ઞાનદર્શનાવરણાન્તરાયક્ષયેણ કથચ્ચિત્ કૂટસ્થજ્ઞાનત્વમવાપ્ય જ્ઞાપ્તિક્રિયારૂપે ક્રમપ્રવૃત્ત્યભાવાદ્વાવકર્મ વિનશ્યતિ । તતઃ કર્માભાવે સ હિ ભગવાન્સર્વજ્ઞઃ સર્વદર્શી વ્યુપરતેન્દ્રિયવ્યાપારાવ્યાબાધાનન્તસુખશ્ચ નિત્યમેવાવતિષ્ઠતે । इत्येष भावकर्ममोक्षप्रकारः द्रव्यकर्ममोक्षहेतुः परमसंवरप्रकारश्च ॥ १५०-१५१)

હેતુ અભાવે નિયમથી આસ્રવનિરોધન જ્ઞાનીને,
 આસ્રવભાવ-અભાવમાં કર્મો તણું રોધન બને; ૧૫૦.
 કર્મો-અભાવે સર્વજ્ઞાની સર્વદર્શી થાય છે,
 ને અક્ષરહિત, અનંત, અવ્યાબાધ સુખને તે લહે. ૧૫૧.

અન્યચાર્થ :- (હેત્વભાવે) (મોહરાગદ્રેષરૂપ) હેતુનો અભાવ થવાથી (જ્ઞાનિનઃ) જ્ઞાનીને (નિયમાત્) નિયમથી (આસ્રવનિરોધઃ જાયતે) આસ્રવનો નિરોધ થાય છે (તુ) અને (આસ્રવભાવેન વિના) આસ્રવભાવના અભાવમાં (કર્મણઃ નિરોધઃ જાયતે) કર્મનો નિરોધ થાય છે. (ચ) વળી (કર્મણામ્ અભાવેન) કર્મોનો અભાવ થવાથી તે (સર્વજ્ઞઃ સર્વલોકદર્શી ચ) સર્વજ્ઞ અને સર્વલોકદર્શી થયો થકો (ઇન્દ્રિયરહિતમ્) ઈન્દ્રિયરહિત, (અવ્યાબાધમ્) અવ્યાબાધ, (અનન્તમ્ સુખમ્ પ્રાપ્નોતિ) અનંત સુખને પામે છે.

ટીકા :- આ, 'દ્રવ્યકર્મ મોક્ષના હેતુભૂત પરમ-સંવરરૂપે ભાવમોક્ષના સ્વરૂપનું કથન છે. આસ્રવનો હેતુ ખરેખર જીવનો મોહરાગદ્રેષરૂપ ભાવ છે. જ્ઞાનીને તેનો અભાવ થાય છે. તેનો અભાવ થતાં આસ્રવભાવનો અભાવ થાય છે. આસ્રવભાવનો અભાવ થતાં કર્મનો અભાવ થાય છે. કર્મનો અભાવ થવાથી સર્વજ્ઞપણું, સર્વદર્શીપણું અને અવ્યાબાધ, 'ઈન્દ્રિયવ્યાપારાતીત, અનંતસુખ થાય છે. તે આ 'જીવન્મુક્તિ' નામનો ભાવમોક્ષ છે. 'કઈ રીતે?' એમ પ્રશ્ન કરવામાં આવે તો નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ છે:-

અહીં જે 'ભાવ' વિવક્ષિત છે તે કર્મવૃત્ત (કર્મથી અવરાયેલા) ચૈતન્યની ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ છે. તે (ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ ભાવ) ખરેખર સંસારીને અનાદિકાળથી મોહનીયકર્મના ઉદયને અનુસરતી પરિણતિને લીધે અશુદ્ધ છે, દ્રવ્યકર્મઆસ્રવનો હેતુ છે. પરંતુ તે (ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ ભાવ) જ્ઞાનીને મોહરાગદ્રેષવાળી પરિણતિરૂપે હાનિ પામે છે તેથી તેને આસ્રવભાવનો નિરોધ થાય છે. તેથી આસ્રવભાવનો જેને નિરોધ થયો છે એવા તે જ્ઞાનીને મોહના ક્ષય વડે અત્યંત નિર્વિકારપણું થવાથી, જેને અનાદિકાળથી અનંત ચૈતન્ય અને (અનંત) વીર્ય બિડાઈ ગયેલ છે એવો તે જ્ઞાની (ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાને) શુદ્ધ જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપે અંતર્મુહૂર્ત પસાર કરીને યુગપદ્ જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયનો ક્ષય થવાથી કથંચિત્

૧. દ્રવ્યકર્મમોક્ષ = દ્રવ્યકર્મનું સર્વથા છૂટી જવું તે; દ્રવ્યમોક્ષ. (અહીં ભાવમોક્ષનું સ્વરૂપ દ્રવ્યમોક્ષના નિમિત્તભૂત પરમ-સંવરરૂપે દર્શાવ્યું છે.)

૨. ઈન્દ્રિયવ્યાપારાતીત = ઈન્દ્રિયવ્યાપાર રહિત

૩. જીવન્મુક્તિ = જીવતાં મુક્તિ; દેહ હોવા છતાં મુક્તિ.

૪. વિવક્ષિત = કહેવા ધારેલો.

^૧કૂટસ્થ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે અને એ રીતે તેને જ્ઞપ્તિક્રિયાના રૂપમાં ક્રમપ્રવૃત્તિનો અભાવ થવાથી ભાવકર્મનો વિનાશ થાય છે. તેની કર્મનો અભાવ થતાં તે ખરેખર ભગવાન સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અને ઈન્દ્રિયવ્યાપારાતીત-અવ્યાબાધ-અનંતસુખવાળો સદાય રહે છે.

એ રીતે આ (અહીં કહ્યો તે), ^૨ભાવકર્મમોક્ષનો ^૩પ્રકાર તથા દ્રવ્યકર્મમોક્ષના હેતુભૂત પરમ સંવરનો પ્રકાર છે. ૧૫૦-૧૫૧.

ગાથા-૧૫૦-૧૫૧ ઉપર પ્રવચન

હેદુમભાવે ણિયમા જાયદિ ણાણિસ્સ આસવણિરોધો।
 આસવભાવેણ વિણા જાયદિ કમ્મસ્સ દુ ણિરોધો।।૧૫૦।।
 કમ્મસાભાવેણ ય સવ્વણ્હુ સવ્વલોગદરિસી યા।
 પાવદિ ઇંદિયરહિદં અવ્વાબાહં સુહમણંતં।।૧૫૧।।
 હેતુ અભાવે નિયમથી આસ્રવનિરોધન જ્ઞાનીને,
 આસ્રવભાવ-અભાવમાં કર્મો તણું રોધન બને; ૧૫૦.
 કર્મો-અભાવે સર્વજ્ઞાની સર્વદર્શી થાય છે,
 ને અક્ષરહિત, અનંત, અવ્યાબાધ સુખને તે લહે. ૧૫૧.

હવે મોક્ષપદાર્થ. છેલ્લો પદાર્થ રહી ગયો. લ્યો! આઠ પદાર્થની વાત થઈ ગઈ. હવે મોક્ષની છેલ્લી વ્યાખ્યા.

જુઓ! અંધતત્ત્વ, આસ્રવતત્ત્વની વ્યાખ્યા કરી દીધી. હવે મોક્ષતત્ત્વ અને મોક્ષ કેમ થાય તેનું પણ અહીંયાં સ્વરૂપ સાથે કહી દીધું. એની ઓલી કોર ટીકા છે. ટીકા.

ટીકા :- આ, દ્રવ્યકર્મમોક્ષના હેતુભૂત, શું કહે છે? બેય સાથે સાથે લ્યે છે ને? ઓલો જડકર્મ જે છૂટી જાય તેનું નામ દ્રવ્યકર્મમોક્ષ કહેવાય. શું કહ્યું? આઠ કર્મ જે છૂટી જાય એ દ્રવ્યકર્મમોક્ષ કહેવાય. એની પર્યાયનો છૂટવાનો કાળ એને છૂટી ગયો તેને દ્રવ્યમોક્ષ કહેવાય જડ. આઠ કે ચાર દ્રવ્યકર્મનું, જેનું ત્યાં છૂટ્યું

૧. કૂટસ્થ = સર્વકાળે એકરૂપે રહેનારું; અચળ. (જ્ઞાનાવરણાદિ ઘાતિકર્મોનો નાશ થતાં કાંઈ જ્ઞાન સર્વથા અપરિણામી થઈ જતું નથી; પરંતુ તે અન્ય અન્ય જ્ઞેયોને જાણવારૂપે પલટાતું નથી-સર્વદા ત્રણોકાળના સમસ્ત જ્ઞેયોને જાણ્યા કરે છે, તેથી તેને કથંચિત્ કૂટસ્થ કહ્યું છે.)

૨. ભાવકર્મમોક્ષ = ભાવકર્મનું સર્વથા છૂટી જવું તે; ભાવમોક્ષ. (જ્ઞપ્તિક્રિયામાં ક્રમપ્રવૃત્તિનો અભાવ થવો તે ભાવમોક્ષ છે અથવા સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શીપણાની અને અનંતાનંદમયપણાની પ્રગટતા તે ભાવમોક્ષ છે.)

૩. પ્રકાર = સ્વરૂપ; રીત.

એ દ્રવ્યકર્મમોક્ષ કહેવાય, નિમિત્ત જડ. એનું નિમિત્ત પરમ-સંવરરૂપે ભાવમોક્ષના સ્વરૂપનું કથન.

એ છૂટે છે દ્રવ્યમોક્ષ, ત્યારે જીવ પોતે આત્માના શુદ્ધ આનંદની દષ્ટિનો અનુભવ અને શુદ્ધચૈતન્યની રમણતા એવું જે પરમ-સંવરરૂપ નિર્મળપર્યાય એ પરિણામ્યો એ પરમ-સંવરરૂપે ભાવમોક્ષ એ આત્માની પર્યાય. પરમ-સંવરરૂપે મોક્ષની પર્યાય આત્માની પર્યાય. જડનો પર્યાય આઠ કર્મનું છૂટવું એ જડનો પર્યાય. એ દ્રવ્યમોક્ષ કહેવાય, આ ભાવમોક્ષ કહેવાય. ભાવમોક્ષ દ્રવ્યમોક્ષને નિમિત્ત કહેવાય. દ્રવ્યમોક્ષ પણ ભાવમોક્ષને નિમિત્ત (કહેવાય) (બન્ને) પૃથક પૃથક કોઈને કારણે કોઈ છે નહીં.

ફરીને, આ, એમ શબ્દ આચાર્યએ વાપર્યો છે ને? એક જ છે ને છેલ્લો, ભાવમોક્ષ-સ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ એમ સંસ્કૃતમાં છે ને છેલ્લો શબ્દ. પહેલી લીટી છે સંસ્કૃતમાં. આ, છેલ્લો સંસ્કૃત શબ્દ છેલ્લો. આ ગાથામાં શું કહેવું છે કહે છે. કે દ્રવ્યકર્મ જે છૂટે, છૂટવું કલો કે મોક્ષ કલો. દ્રવ્યકર્મનું જડનું છૂટવું તેનો હેતુ નિમિત્ત કોણ? કે પરમ-સંવરરૂપે ભાવમોક્ષ. આત્માના બિલકુલ અજોગ પરિણામ થવા તદ્દન શુદ્ધ. ભાવસ્વરૂપ શુદ્ધ સંવર એ દ્રવ્યકર્મમાં નિમિત્ત. સમજાણું કાંઈ? દ્રવ્ય છૂટવામાં નિમિત્ત. દ્રવ્યકર્મ એને કારણે છૂટ્યું. ભાવસંવર પૂર્ણ શુદ્ધ સમ્યક્દર્શનનો પહેલો સંવર થયો. સ્વભાવની દષ્ટિ કરીને વિકારને પૃથક અનુભવીને એ સમ્યક્દર્શન થયું. એની સાથે સમ્યક્ સ્વસંવેદન થયું. એની સાથે સ્વરૂપના આચરણરૂપ ચારિત્ર થયું. એ આચરણ થતાં થતાં થતાં કંપન હતું એ કંપન પણ અટકી ગયું. અજોગ પરિણામન થઈ ગયું.

એ અજોગ પરમ-સંવરરૂપી ભાવમોક્ષની દશા કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? ન્યાં ઉજ્જૈનમાં કાંઈ એક બે દિ'માં આવું ન ચાલે. અમુક અમુક વાતો ચાલે. પંડિતજી! કોઈક દિવસ રહેવું ને પહેલે દિ' નહીં? એક વ્યાખ્યાનમાં તો વરસાદ આવ્યો. વ્યાખ્યાન બંધ રહ્યું. આ ફેરે. પછી વળી બે થયા. એમાં કાંઈ આવું માટે તો ઓલા ત્યાં સમજે શું? સમજવું ઝીણી વાતું હોય તો અમુક જ્યાં હોય ત્યાં સમજવું. ત્યાં કાંઈ વ્યાખ્યાનમાં અમુક વાત આવે. દાખલા દલીલ કાંઈ માંડ ઓલા. હવે હજારો માણસ હોય ત્યાં આવો દ્રવ્યમોક્ષ ને આવો ભાવમોક્ષ. ઓલો કહે શું કહે છે આ? સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો ભગવાન વીતરાગ પરમાત્માનું મૂળ નવતત્ત્વનું પૃથક સ્વરૂપ કેમ છે તેની વ્યાખ્યા ચાલે છે. ન્યાં તો સાધારણ કહેવાય. આત્મા આત્માના ભાનને સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાનને કરે તો કર્મબંધન ન થાય. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષને કરે તો કર્મ બંધન થાય. હવે આ બંધન ને આ ફલાણું એવું બધું ઓલા કરે! સમજાણું કાંઈ? અહીં તો પર્યાયે પર્યાયનો સ્વતંત્ર વિવેક ભિન્ન બતાવવો છે. જડની અને ચૈતન્યની એક એક સમયની પર્યાય બેય ભિન્ન ભિન્ન છે. કોઈને કારણે કોઈ છે જ નહીં. એમ બતાવવું છે. દ્રવ્યમોક્ષ એ જડની પર્યાય છે. આઠ કર્મનું છૂટવું એ જડની પર્યાય છે. સ્વતંત્ર તેના છૂટવાના કાળે છૂટે છે. આત્માએ ભાવસંવર કર્યો માટે તેને છૂટવું પડ્યું એમ નથી. તેથી તેને ભાવમોક્ષને તો હેતુ કહ્યો છે. ઉપાદાન તો તેનો જ પર્યાય છૂટવાના કાળે છૂટ્યો છે. તેને નિમિત્ત કોણ? કે પરમ-સંવર અજોગ દશાનું પરિણામન.

પહેલું મિથ્યાત્વ રહિત પરિણામન થયું પછી અવ્રત રહિત થયું પછી પ્રમાદ રહિત થયું પછી કષાય રહિત થયું એટલો સંવર વધતો ગયો. પછી જોગ રહિત થયો અજોગ. પરમ-સંવર થઈ ગયો. સમજાય છે કાંઈ? આ તો છેલ્લી મોક્ષની વાત છે ને? સંવર, નિર્જરાની વ્યાખ્યા તો અંદર આવી ગઈ છે. આ તો પરમ-

સંવરરૂપે, ભાઈ! એમ કીધું. ઓહોહોહો! આચાર્ય પણ ટીકાની એક એક વાતને, સંવરની વ્યાખ્યા કરી ગયા છે, નિર્જરાની કરી ગયા છે, આસ્રવની (થઈ ગઈ છે) ત્યારે કહે મોક્ષ શું? પરમ-સંવરરૂપે ભાવમોક્ષ. આસ્રવના બિલકુલ અભાવરૂપી નિરોધ અને પૂર્ણ સંવરની પરિણાતિનો પર્યાય અસ્તિત્વપણે પ્રાપ્ત તેને ભાવમોક્ષ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? ભાવમોક્ષના સ્વરૂપનું કથન છે. એનું શું સ્વરૂપ છે એ કહેશે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૪૯, ગાથા-૧૩૫-૧૩૬
આસો વદ ૪, તા:-૨૫-૧૦-૬૪, રવિવાર

પંચાસ્તિકાય ગાથા-૧૫૦-૧૫૧. મોક્ષપદાર્થની વ્યાખ્યા. મોક્ષપદાર્થ નવપદાર્થમાં મોક્ષ કોને કહેવો. દ્રવ્યમોક્ષ કોને કહેવો અને ભાવમોક્ષ કોને કહેવો. એ બે પર્યાયનું વર્ણન છે. સમજાય છે કાંઈ?

જીવ અને અજીવ બે દ્રવ્ય છે તેની સાત પર્યાયો છે. પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ પર્યાય છે. જે જડ દ્રવ્ય છે તેમાં પણ સાત પ્રકારની પર્યાય જડની છે. એમ કરીને અહીંયાં નવપદાર્થ વર્ણવવામાં આવ્યા છે. તેમાં આ એક મોક્ષપદાર્થનું વ્યાખ્યાન છે. મોક્ષ એક આત્માની નિર્મળ શુદ્ધ પર્યાય છે.

ભાવમોક્ષએ આત્માની શુદ્ધ (પર્યાય છે.) અનંતજ્ઞાન આ તેરમા ગુણસ્થાનની વાત છે, જડ કર્મનો (અઘાતિનો) નાશ પછી કહેશે. ભાવમોક્ષ એ આત્માની શુદ્ધ પરિપૂર્ણ પર્યાય છે. સમજાય છે કાંઈ? એ જડકર્મના નાશનો જડનો ભાવ હોય છે તેમાં આ ભાવમોક્ષ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ? જડની પર્યાયનો મોક્ષ આત્મા કરતો નથી. જડકર્મનો પર્યાય ચાર ઘાતિકર્મનો નાશ આત્મા કરતો નથી. કારણ કે એ તો જડની પર્યાય છે. રાવજીભાઈ! જડની પર્યાય આત્મા કરી શકે? વ્યય કરી શકે નહીં, ઉત્પાદ કરી શકે નહીં. એ તો જડનો પર્યાય છે. પણ જડ ઘાતિકર્મનો વ્યય એના કારણે જેમાં દ્રવ્યમોક્ષ થાય તેમાં જીવનો ભાવમોક્ષ નિમિત્તરૂપે કહેવાય છે. સમજાણું કાંઈ?

દ્રવ્યમોક્ષ એ જડની પર્યાય કર્મરૂપે હતી એ છૂટી જવું તેનું નામ દ્રવ્યમોક્ષ એ પરમાણુની પર્યાય છે. તેને આત્મા કરતો નથી. પણ તેને નિમિત્તભૂત થાય છે. કોણ? જીવનો પરમ-સંવરરૂપ ભાવમોક્ષની પર્યાય એ ટળે ને આ ટળવાના કારણમાં આનું નિમિત્ત કહેવાય છે. ટળે છે તેને કારણે. સમજાય છે કાંઈ? કોઈની પર્યાય કોઈને આધીન છે જ નહીં. દ્રવ્યની પર્યાય જીવને આધીન કે જીવની પર્યાય કર્મના પર્યાયને આધીન

એમ નથી. એમ છે નહીં. તેથી અહીંયાં ભાવમોક્ષ...

ટીકા. આ, દ્રવ્યકર્મમોક્ષના હેતુભૂત, દ્રવ્યકર્મ એટલે જડ ચાર ઘાતિકર્મ, તેની ટીકા છે ને? આ, દ્રવ્યકર્મ, અહીંયાં તો સિદ્ધાંત છે. સિદ્ધાંતમાં તો એક એક શબ્દમાં ભાવ ભર્યા હોય છે. એમ કાંઈ આ વાર્તા નથી. સમજાય છે? આ દ્રવ્યકર્મ જે જડ છે તેની પર્યાયનો વ્યય થાય. ઘાતિકર્મરૂપે જે આ ચાર કર્મની પર્યાય છે તેનો વ્યય થાય એ દ્રવ્યકર્મ મોક્ષ કહેવાય. તેના હેતુભૂત તેનું નિમિત્ત. નિમિત્ત એટલે કે જે થાય તેને નિમિત્ત કહેવાય. નિમિત્તથી ત્યાં થાય તો તેને નિમિત્ત કહેવાય નહીં. સમજાણું કાંઈ?

ઘાતિકર્મ ચાર તેનો ઉત્પાદરૂપ પર્યાય જે કર્મરૂપે જડમાં છે, તે કર્મના પર્યાયનો તેને વ્યયનો કાળ છે, નાશનો. ઘાતિપર્યાયના ઉત્પાદનો જે ભાવ તેના નાશનો કાળ છે. એટલે કે અકર્મરૂપે પરિણમવું. કર્મરૂપે પર્યાય ઘાતિની છે એ અકર્મરૂપે પર્યાય થાય તેનું નામ ઘાતિકર્મનો મોક્ષ થયો અથવા દ્રવ્યમોક્ષ થયો એમ કહેવામાં આવે છે. તેને હેતુભૂત તેનું નિમિત્ત તેનો કર્તા નહીં. જડકર્મની પર્યાય ઘાતિનો નાશ વ્યયનો તેના કાળમાં જીવનો પરમ-સંવરરૂપ શુદ્ધ પર્યાય નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ આમાં?

હવે એ પરમ-સંવરરૂપે ભાવમોક્ષના સ્વરૂપનું કથન છે. ત્યાં પહેલું ભાવમોક્ષના સ્વરૂપનું કથન છે. હવે ભાવમોક્ષ કોને કહેવો એ વાત જરા ઝીણી પડશે એ પછી લેશે. પહેલાં સાધારણ વાત લ્યે છે. જુઓ! આસ્રવનો હેતુ, નવા રજકણો આવે તેનું નિમિત્ત આસ્રવ એટલે નવા રજકણો આવે તેના કારણે. એ આસ્રવ જડ તેનો હેતુ એટલે નિમિત્ત ખરેખર જીવનો મોહરાગદ્વેષરૂપ ભાવ છે. સમજાય છે કાંઈ?

ભગવાનઆત્મા પોતાના સ્વરૂપને પોતે ભૂલીને, પોતાના સ્વરૂપને પોતે ભૂલીને મિથ્યાત્વભાવ કરે અને રાગ-દ્વેષભાવ કરે એ જીવનો ભાવ જીવની પર્યાયમાં તેના અસ્તિત્વમાં છે. એ આસ્રવનો હેતુ હતો. નવા રજકણો ઘાતિકર્મના આવે તેનો આ નિમિત્ત હેતુ હતો. એ આસ્રવનો હેતુ નવા રજકણ તો તેને કારણે આવવાની લાયકાતથી આવતા. તેનો હેતુ નિમિત્ત જીવનો મોહરાગદ્વેષરૂપભાવ મોહ શબ્દે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ શબ્દે ચારિત્ર દોષ. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષના વિકારી અરૂપી જીવની પર્યાયના દોષરૂપીભાવ એ જડકર્મને આવવાના કાળની તેની યોગ્યતાથી આવતા તેમાં આ હેતુ મોહ ને રાગ-દ્વેષના પરિણામ નિમિત્ત હતા. તે જ્ઞાનીને તેનો અભાવ થાય છે. આ વાત પહેલી સિદ્ધ કરે છે.

જ્ઞાનીને એટલે આત્મા અખંડ જ્ઞાન ચૈતન્ય દ્રવ્યસ્વભાવ પૂર્ણ. જ્ઞાનીની દષ્ટિ સંયોગથી હટી જાય છે. પુણ્ય-પાપના વિકલ્પના અસ્તિત્વમાંથી હટી જાય છે. વર્તમાન અલ્પજ્ઞ, અલ્પદષ્ટિ, અલ્પવીર્યના વિકાસવાળો ભાવ તેનાથી દષ્ટિ હટી જાય છે. દષ્ટિ પૂર્ણ જ્ઞાયક ઉપર જાય છે. એ પૂર્ણ જ્ઞાયક ઉપર દષ્ટિ જતાં સમ્યક્દર્શનની ઉત્પત્તિ થાય છે. મિથ્યાત્વના ભાવનો વ્યય થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

એ અભાવ પહેલો મિથ્યાત્વનો કલ્પો, બીજો રાગ-દ્વેષનો. જ્ઞાનીને સ્વરૂપની દષ્ટિના ભાવે મિથ્યાત્વનો નાશ થયો વ્યય અને સામે દર્શનમોહનો નાશ થયો તેને કારણે. કર્મને કારણે. અહીં નાશ કર્યો માટે ત્યાં નાશ થવું પડ્યું તેમ નહીં. એ કર્મ જ તેને એ વખતે દર્શનમોહના નાશના પાકનો કાળ હતો તેને કારણે દ્રવ્ય દર્શનમોહ પરમાણુ નાશ થયા. અહીંયાં જીવે મિથ્યાત્વને નાશ કર્યો એટલે મિથ્યાત્વનો નાશ કરું એમ નહીં. પણ જ્ઞાયક ચૈતન્ય પરિપૂર્ણ સ્વભાવ છે તેની દષ્ટિ કરતાં મિથ્યાત્વનો ઉત્પત્તિભાવ થાતો નથી. તેને

મિથ્યાત્વનો નાશ કર્યો એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ?

તો કહે છે, કે આસ્રવનો હેતુ ઘાતિકર્મના રજકણો જે આવે છે એનું નિમિત્ત ખરેખર એમ કીધું છે ને? ખરેખર નિમિત્ત જીવનો મોહરાગદ્વેષરૂપભાવ છે. આત્માનો આત્માની પર્યાયમાં ઉત્પન્ન થતો મિથ્યાત્વ ને રાગ-દ્વેષનો અરૂપી વિકાર ઉદયભાવ છે. એ જીવની પર્યાયનો ભાવ, ઉદયભાવ તે નવા કર્મ આવવાનો હેતુ હતો. નવા કર્મ આવવાનું નિમિત્ત હતું. એ જ્ઞાનીને તેનો અભાવ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? સમ્યજ્ઞાનીને પહેલું દર્શનશુદ્ધિ થતાં ચૈતન્ય સ્વસંવેદનજ્ઞાન જાણતાં આત્મા પરથી, વિકલ્પથી, રાગથી નિરાણો એવા પરમઆતમના પરમસ્વભાવના માહાત્મ્યની મહિમામાં દૃષ્ટિ જતાં સ્વભાવમાં દૃષ્ટિ ઠરે છે. ત્યારે તેને મિથ્યાત્વની પર્યાયનો વ્યય થાય એટલે કે ઉત્પાદ થતો નથી. તેના પ્રમાણમાં દર્શનના મોહનો નાશ તેને દર્શનના મોહને કારણે થાય છે. તેવો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે.

અહીંયાં બીજી વાત જ્ઞાનીને રાગ-દ્વેષનો નાશ થાય છે. એટલે કે જે સ્વરૂપ ચૈતન્યમૂર્તિ જ્ઞાયક સ્વદ્રવ્ય તેવી દૃષ્ટિ થઈ હતી તેમાં વિશેષે લીન થતાં, રાગ-દ્વેષનો ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી એને રાગ-દ્વેષનો નાશ થાય છે એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ? એટલે જ્ઞાનીને તેનો, તેનો એટલે મોહરાગદ્વેષરૂપભાવનો અભાવ થાય છે. કઈ રીતે અભાવ થાય છે એ આ વિધિ કીધી. સમજાણું કાંઈ?

તેનો અભાવ થતાં, આત્મામાં સમ્યજ્ઞાન અને વીતરાગપરિણતિ થતાં મોહ અને રાગ-દ્વેષનો અભાવ થતાં આસ્રવના નવા કર્મનું આવવું અટકી જાય છે. નવા કર્મનું આવવું અટકી જતાં કર્મનો અભાવ થાય છે. જીવમાં કર્મ રહેતું નથી. કર્મનો અભાવ થવાથી, કર્મનો અભાવ થવાથી એ નિમિત્તથી વાત કરી હોં! સર્વજ્ઞપણું, સર્વદર્શીપણું આત્મામાં આત્માની પર્યાયમાં આત્માના પુરુષાર્થથી થાય છે. ધર્મનો અભાવ થવાથી એ તો નિમિત્ત લીધું. ભાઈ! હવે ન્યાંથી ઉપાડે છે, જુઓ! કર્મનો અભાવ થયો માટે. હવે એ તો અહીં નિમિત્ત-નિમિત્તની વાત કરે છે. એની શૈલી છે. છે ને સમયસારની ગાથા. છે ને આમાં લખ્યું છે. સમયસાર ગાથા ૧૯૧. સમજાય છે કાંઈ? સંવરની ગાથામાં છેલ્લે આવે છે. બે ગાથા આવે છે.

પણ અહીંયાં તો નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ બતાવે છે. ઓલા કહે છે કે કર્મનો અભાવ થાય તો કેવળજ્ઞાન થાય એમ કેમ તમે લેતા નથી. પણ કેવળજ્ઞાન થાય તો કર્મનો અભાવ થાય. એ એમ જ છે. પણ ખરેખર તો એમ પણ નથી. કેવળજ્ઞાન આત્મા પોતાના સ્વભાવને અવલંબે ઉત્પન્ન કરે ત્યારે ઘાતિકર્મનો નાશ તેને થવાનો કાળ એનો કાર્યકાળ છે એટલે નાશ થાય છે. આણે કેવળજ્ઞાન કર્યું માટે ઘાતિકર્મનો નાશ થાય એમ નથી. એમ હોય તો કેવળજ્ઞાન કર્તા અને ઘાતિકર્મનો નાશ એ કાર્ય થાય છે. એમ હોય શકે નહીં. રાવજીભાઈ! સમજાય છે કાંઈ? પંડિતજી! સૂક્ષ્મ વાત છે. એમ ને એમ લોકો વાંચ્યે જાય. અને પાછા આ કર્યા અને આ કર્યા. પ્રભુ! અરે! આ તો મહાસિદ્ધાંત છે. વસ્તુના વાસ્તવિક સ્વરૂપને સિદ્ધ કરવા માટે આ સિદ્ધાંતો છે.

આત્મા પોતાના પુરુષાર્થથી કહ્યું ને પહેલું? કે આસ્રવનો અભાવ પોતે કર્યો. અહીં કીધું ને? જ્ઞાનીને એનો અભાવ થાય એ પોતાને કારણે થયો પહેલો. ઓલો રાગ-દ્વેષ ને મોહ. તેનો અભાવ થતાં આસ્રવનો અભાવ થાય છે. ન આવ્યો. ન આવ્યો એટલે? આવવાના હતા ને ન આવ્યા, એમ નથી. એ અભાવ થતાં આસ્રવનો અભાવ એટલે ત્યારે તેને રજકણને આવવાને લાયક હતા નહીં. આહાહા! સમજાય છે કાંઈ?

પંડિતજી! આ શબ્દે શબ્દમાં ફેર છે.

પહેલાં તો એમ કહ્યું કે આસ્રવનો હેતુ ખરેખર જીવનો મોહરાગદ્રેષભાવ છે. જ્ઞાનીને તેનો અભાવ છે. પહેલું અહીંથી લીધું છે. ત્યારે તેનો અભાવ થતાં, હવે એ નિમિત્ત કહ્યું. આસ્રવભાવનો અભાવ થાય છે. એટલે કે રજકણોનું આવવું થતું નથી. આવવું થતું નથી એટલે આવવાને લાયક હતા જ નહીં. રજકણો આવવાના હતા ને આણે રાગ-દ્રેષનો અભાવ કર્યો માટે આવતાં તેને અટકાવ્યા તેમ નથી. રાવજીભાઈ! બહુ સમજવાની (વાત છે). અહીંયાં આખી પર્યાયની સ્વતંત્રતા બતાવે છે. એક બીજાનું નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું બતાવતાં કર્તા-કાર્યપણું નહીં. નિમિત્ત-નૈમિત્તિક બતાવતાં કર્તા-કાર્ય નહીં. નહીંતર આત્માએ મોહ, રાગ-દ્રેષનો નાશ કર્યો માટે કર્મ આવતાં અટક્યા. આવતાં હતાં તે અટક્યા. તો અહીં રાગ-દ્રેષમોહનો અભાવ એ કર્તા થયો અને કર્મનું આવવું અટકાવવું એ આનું કાર્ય થયું. એમ છે નહીં. ઓહોહો!

અહીં તો કહે છે. આત્માએ નવા આવરણનો હેતુ રાગ-દ્રેષ ને મોહ હતો તે નિમિત્ત હતું. તે આવતા હતા તેને કારણે. અહીં આત્માએ પોતે જ્ઞાનસ્વભાવનું ભાન કરી અને સમ્યક્દર્શન પ્રગટ કર્યું. સ્વરૂપમાં સ્થિરતા કરીને ચારિત્રની વીતરાગતા પ્રગટ કરી. એવો મોહરાગદ્રેષનો અભાવ થવાથી આસ્રવ એટલે નવા રજકણો આવવાના નહોતા તેનો અભાવ થયો એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? એ આસ્રવભાવનો અભાવ થતાં એ આવવાનો અભાવ થતાં હવે કર્મ ન થયા. એમ. એ કર્મ હવે અંદર નથી. એ રજકણો આવ્યા નહીં એને કારણે એટલે કર્મરૂપે રહ્યા નહીં.

એ કર્મનો અભાવ થાય છે. કર્મનો અભાવ થવાથી એટલે તેમાં કર્મરૂપી પર્યાય રહી નહીં ત્યારે આત્માએ પોતે જે મોહરાગદ્રેષનો નાશ કર્યો છે એવી દશામાં તેને સર્વજ્ઞપણું, સર્વદર્શીપણું પ્રગટ થાય છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા પોતાના સ્વભાવની અંતરદષ્ટિ ચિદ્દાનંદની દષ્ટિ કરતાં, અનુભવ થતાં સમ્યક્દર્શન થાય છે, દર્શનમોહ એને કારણે ટળી જાય છે. ઓલાને કારણે આને કારણે નહીં. આ તો નિમિત્ત છે. નિમિત્ત છે એટલે આને કારણે ટળ્યા તો આ કર્તા અને આ કાર્ય એમ નથી. એને કારણે ટળવાની લાયકાતથી ટળ્યા છે. રાગ-દ્રેષનો ઉત્પત્તિ ભાવ જીવે વીતરાગ અંતરસ્વભાવમાં ઠરતાં રાગ-દ્રેષ ઉત્પન્ન થયાં નહીં (તેથી) તેનો નાશ કર્યો એમ કહેવાય.

તેથી ચારિત્રમોહના રજકણો નાશ કર્યા, આવવાના હતા તે ન આવ્યા એમ કહેવામાં આવે છે. તે ક્ષણમાં કર્મરૂપી દશા રહી નહીં. આસ્રવ ન આવે એટલે કર્મરૂપીદશા રહી નહીં. કર્મનો અભાવ થતો આત્માએ પોતાના સ્વભાવ સન્મુખની ઉગ્ર એકાગ્રતાથી સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શીપણું પ્રગટ કર્યું છે. સમજાણું કાંઈ? સર્વજ્ઞપણું, ભગવાનઆત્માના ચૈતન્યપદમાં જે સર્વજ્ઞશક્તિ હતી, આત્માના અંદર ધ્રુવપદમાં સર્વજ્ઞશક્તિ હતી. ધ્રુવમાં સર્વજ્ઞશક્તિ હતી. તેને એકાગ્રતાથી વ્યક્તરૂપે સર્વજ્ઞપર્યાય પ્રગટ થઈ. સમજાણું કાંઈ?

એમ સર્વદર્શીપણું, ભગવાનઆત્મામાં સર્વદર્શીશક્તિ ધ્રુવરૂપે, ગુણરૂપે હતી તેમ મોહ અને રાગ-દ્રેષનો નાશ થતાં તેમાં એકાગ્ર થતાં તે સર્વદર્શીપણું શક્તિમાં હતું તે વ્યક્તપણે પ્રગટ થયું છે. સમજાણું કાંઈ? પંડિતજી! આ પંચાસ્તિકાય, સમયસાર બધા શાસ્ત્ર એવા છે, બહુ જ ગૂઢ છે. એમ પોતાની કલ્પનાથી વાંચી જાય અને અર્થ કરે, આનો શું આમ સમજે, એ વાત બહુ ગૂઢ છે. રાવજીભાઈ! લાગે છે કે નહીં? આ તમારા

જેવાએ તો બહુ જ ધ્યાન રાખીને આ બધું સમજવું પડશે. સમજાણું આમાં? બાળકોને પછી ઈ જાતનું તમે શીખ્યા હો તેવું બાળકોને શીખડાવો. કેમ પંડિતજી! ત્યાં વ્યવસ્થાપક છે ને? કારંજામાં વ્યવસ્થાપક છે. કહે છે, પોતાની પર્યાયના વ્યવસ્થાપક જીવ છે. પરના વ્યવસ્થાપક કહેવું તે નિમિત્તનું કથન છે. એ તો અહીંયાં ચાલે છે. આહાહા!

કહે છે ભગવાનઆત્માએ પોતાના મહાન ચૈતન્યપ્રભુ પ્રભુત્વશક્તિ જે આત્મામાં હતી, સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શીશક્તિ હતી, ઈન્દ્રિયાતીત અતીન્દ્રિયપણાનો સ્વભાવ આત્મામાં હતો. તેના અવલંબે તેમાં એકાગ્ર થઈને તેણે સર્વજ્ઞપણું, સર્વદર્શીપણું પર્યાયમાં પ્રગટ કર્યું. આ સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી પર્યાય છે. ગુણ નથી. અને અવ્યાબાધ, એ પણ પર્યાય છે. પર્યાયમાં કોઈ વિઘ્ન ન રહ્યું, બાધા પીડા ન રહી એવી પર્યાય પ્રગટ કરી. ભગવાનઆત્માએ પોતાના સ્વતંત્ર આશ્રયથી સ્વભાવના આશ્રયથી આ પર્યાય પ્રગટ કરી.

ઈન્દ્રિયવ્યાપારાતીત, પહેલો ઈન્દ્રિયના લક્ષે વ્યાપાર હતો તે છૂટી ગયો. એ ઈન્દ્રિયવ્યાપારાતીત-ઈન્દ્રિયવ્યાપાર સહિત એટલે કે અતીન્દ્રિયવ્યાપાર સહિત અતીન્દ્રિયપર્યાયનું પરિણામન થયું. ઈન્દ્રિયના નિમિત્તમાં અથવા ભાવ ખંડ ખંડ ઈન્દ્રિય હતી. એના લક્ષે વ્યાપાર હતો એ જ્ઞાયકના પૂર્ણ આશ્રયથી ઈન્દ્રિયવ્યાપારના ભાવઈન્દ્રિયના ખંડ ખંડનો વ્યાપાર છૂટી ગયો. **અનંતસુખ થાય છે. ઓહોહો!**

ભગવાનઆત્મામાં એક સુખ નામની શક્તિ છે. ગુણ છે, સ્વભાવ છે. તે વ્યક્તપણે અનંતસુખ પ્રગટ થાય છે. તેને ભાવમોક્ષ કહેવામાં આવે છે. એને જીવન્મુક્તદશા કહેવામાં આવે છે. દેહાદિનું આયુષ્ય હોવા છતાં જીવન્મુક્ત થઈ ગયું. આ જીવન જીવનું. કહો, લોકો કહે છે ને ભગવાનનો આદેશ છે. જીવો અને જીવવા દો. ભગવાને એવું કોઈ દિ' કહ્યું નથી. બીજાને કોણ જીવાડે? એમ ભગવાન કહે? એ રાવજીભાઈ! બીજાની આયુષ્યની પર્યાયે જીવે એને જીવવા દો. પણ જીવવા દો કે ન (જીવવા) દો એમાં બીજાના અધિકારની વાત ક્યાં છે? એ અંગ્રેજોનું કથન લઈને માળા અહીં પડ્યા છે.

અહીં તો જીવન્મુક્તદશાથી જીવ અને નહીંતર જીવન્મુક્ત મારો સ્વભાવ છે એમ પ્રતીતિ (તે) જીવ. એવી પ્રતીતિથી જીવ. હું એક જીવન્મુક્ત પરમાત્મા શુદ્ધ પરમાનંદ સ્વરૂપ છું. મારામાં અલ્પજ્ઞ ને રાગાદિ તો પર્યાયદષ્ટિએ વસ્તુમાં છે નહીં. એવી વસ્તુની દષ્ટિ કરીને સમ્યજ્ઞાન કરવું એ જીવન્મુક્ત થવાના પ્રતીતિથી જીવી રહ્યો છે. સમજાય છે કાંઈ? અને એ જયારે આ જીવન્મુક્તદશા થઈ ત્યારે તો ખાસ એનું જે જીવન હતું તે પ્રગટ થયું. સમજાય છે કાંઈ?

તે આ જીવન્મુક્તિ નામનો ભાવમોક્ષ છે. તે આ જીવન્મુક્તિ નામનો, પર્યાયમાં જીવન્મુક્તિ નામનો એનું જીવન્મુક્તદશા આયુષ્ય હોવા છતાં તે અંદર મુક્ત થઈ ગયો છે. ભાવના વિકારભાવથી છૂટી ગયો છે. અને ભાવમોક્ષદશા પ્રગટ થઈ ગઈ છે. તેને અહીંયાં જીવન્મુક્તિ નામનો ભાવમોક્ષ એમ કીધું. નીચે (ફૂટનોટમાં) છે ને? **જીવન્મુક્તિ = જીવતાં મુક્તિ, દેહ હોવા છતાં મુક્તિ.** લ્યો! સમજાણું કાંઈ?

એ તો નિમિત્તથી કથન છે. ખ્યાલમાં છે. ભાવમુક્તિ એને વળી દેહ હોવા છતાં, ભાઈ! ભાવમુક્તિ કહેવી છે ને વળી અહીં દેહ સહિત મુક્તિ! નિમિત્તની અપેક્ષાથી વર્ણન છે. બાકી જીવનનું જીવ એ રાગ-દ્રેષના ક્રમે ક્રમે કામ કરતું અટક્યું એ જીવનું જીવન ભાવમુક્તિમાં જીવે છે. પૂર્ણ સ્વભાવની એકતા થઈ ગઈ.

એ કહેશે હમણાં.

તે આ જીવન્મુક્તિ નામનો ભાવમોક્ષ છે. કઈ રીતે? એમ પ્રશ્ન કરવામાં આવે તો, હવે આચાર્યદેવ કેવી શૈલી લ્યે છે. કે જેને આ સમજવાની જિજ્ઞાસા હોય તેને અમે કહીએ છીએ. વેઠ તરીકે વાત સાંભળે તેને અમારું કથન નથી. પ્રશ્ન ઉઠાવ્યો છે. આચાર્યમહારાજ અમૃતચંદ્રઆચાર્ય. એ જીવન્મુક્તિ નામનો ભાવમોક્ષ છે, છે. પર્યાય છે. કઈ રીતે? એમ પ્રશ્ન કરવામાં આવે. એમ તને જિજ્ઞાસા જો થાય એમ શિષ્યને કહે છે. તો અમે જિજ્ઞાસાવંતને, આ વાત સમજાવવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :- આત્માની વાત વેઠ તરીકે સાંભળે છે?

ઉત્તર :- હા, બધા ઘણા વેઠ તરીકે શું? ચાલો ગામમાં છે તો સાંભળીએ. કીધું નહોતું ત્યાં? હમણાં ઘણા દિ' પહેલાં નહોતું થયું? અહીં સઙ્ગ્રય થાતી હતી. ત્યાં નોખું (જુદું) કરતાં હતા. પચાસ એકાવન નીકળ્યા. શું એની કાંઈ દરકાર? સમજાણું કાંઈ? અહીં તો તમને હોય એવો તરત જવાબ આવ્યો. કેટલાક તો એમ કહે ચાલો આપણે ટાઈમ છે તો ટાઈમસર સાંભળવું. કલાક પૂરો કરવો. ઘરે બેઠા શું છે? ચાલો ત્યાં જઈએ. એ બધા વેઠથી સાંભળનારની અહીં વાત નથી. ઉત્સાહથી જેને (સાંભળવું હોય) મહારાજ!

આ જુઓ! અમૃતચંદ્રઆચાર્યએ પ્રશ્ન (કેવો મુક્યો છે?) જીવન્મુક્ત નામનો ભાવમોક્ષ એ શું? એમ જેને જાણવાની ઈચ્છા થાય. એમ પ્રશ્ન કરવામાં આવે તો નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ છે. સંસ્કૃતમાં છે. આ સંસ્કૃત ટીકાની અંદર છે. સમજાય છે? કથમિતિ ચેત્ એમ શબ્દ છે. કથમિતિ ચેત્ શું છે આ પ્રભુ! આ જીવન્મુક્ત નામનો ભાવમોક્ષ શું છે? શું છે? એ કેમ છે? જીવન્મુક્તિ નામનો ભાવમોક્ષ ઈ શું છે? એ પર્યાયનું શું સ્વરૂપ છે? એમ જો તને જિજ્ઞાસા થાય તેને ઉત્તર કહેવામાં આવે છે. છે ને? રાવજીભાઈ! સંસ્કૃતમાં છે. કથમિતિ ચેત્ એનો આ અર્થ છે.

આ તો અમૃતચંદ્રઆચાર્ય આહાહા! કેવળીના પેટ ખોલીને મુક્યા છે. સમજાણું? કુંદકુંદઆચાર્યની ગાથામાં જે ગર્ભ ભર્યો છે ગર્ભ. સત્વ. એને ટીકા દ્વારા, તર્ક દ્વારા આમાં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. આમાં એમ કહીએ છીએ. સાધારણ મોક્ષ સાંભળવા આવ્યો હોય એમ નહીં. એ પ્રભુ! જીવન્મુક્ત ભાવમોક્ષ પર્યાય એટલે શું? એ ભાવમુક્તિ એવો જીવન્મુક્ત ભાવમુક્તિ એટલે શું? ભાવથી મુક્ત થા એ શું? એ વળી ભાવ શું અને મુક્ત થવું ભાવમાં? એ શું? સમજાય છે કાંઈ?

તો નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ છે. અહીં જે 'ભાવ' વિવક્ષિત છે, ભાવમોક્ષ કીધો ને? ભાવમોક્ષ, હવે જે ભાવ કીધો તેની પહેલી વ્યાખ્યા કરે છે. અહીંયાં જે ભાવમોક્ષ જીવન્મુક્તિ નામનો ભાવમોક્ષ છે, અહીં જે ભાવ વિવક્ષિત, ભાવ હો, ભાવમોક્ષ એનો જે ભાવ. એ વિવક્ષિત એટલે કહેવા માગે છે તે. જુઓ! ભાવ છૂટે છે શેનાથી? કે જેને ભાવમોક્ષ કહીએ. કર્માવૃત (કર્મથી અવરાયેલા) ચૈતન્યની ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ ભાવ છે. જુઓ! આ ભાવ મુક્તપણાને પામે છે. કેવા ભાવથી? જ્ઞપ્તિક્રિયાના ભાવથી છૂટે છે. આવી જ્ઞપ્તિક્રિયાના અશુદ્ધભાવ જે આ ભાવ છે, જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપભાવ એ ભાવથી છૂટીને એકલો નિર્મળભાવ થાય છે એને ભાવમોક્ષ કહેવામાં આવે છે.

ફરીને, અહીં જે ભાવ વિવક્ષિત છે, કહેવા ધારેલો છે તે તો કર્મથી અવરાયેલું નિમિત્ત ચૈતન્યની ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયા એ તો સાધારણ ભાવની વ્યાખ્યા કરી. એ ભાવ ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિ જાણવારૂપ ક્રિયા. ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી એવો જે ભાવ તે ખરેખર સંસારીને અશુદ્ધ છે એમ સિદ્ધ કરવું છે. એમ ભાવ પહેલો. અને તે અશુદ્ધપણથી છૂટે છે તેવો ભાવ તેને ભાવમોક્ષ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! ખુબી કેવી છે! કર્મથી છૂટે છે એમ નથી લીધું. ભાઈ! અહીં તો હજી આ ભાવ અનાદિ કર્મના નિમિત્તના સંબંધમાં પોતાનો જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ જાણવાની ક્રમે ક્રમે ક્રમે ક્રમે ક્રમે જાણવાની ક્રિયાનો અશુદ્ધભાવ એ છૂટે છે ત્યારે ભાવમોક્ષ થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

છૂટે છે એટલે? જીવ પોતામાં એકાગ્ર થાય છે ત્યારે અશુદ્ધ જે જ્ઞપ્તિક્રિયાનો ક્રમે ક્રમે થતો ભાવ ટળી જાય છે. આમ સ્વભાવ તરફની એકાગ્રતા થતાં ક્રમે ક્રમે જે જ્ઞાનમાં જાણવાનો અશુદ્ધભાવ છે તે સ્વભાવ તરફ એકાગ્ર થતાં તે ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી. એ થતો નથી તેનો નાશ કરીને તે ભાવ નિર્મળપણાને પામે છે તેનું નામ જીવન્મુક્તિ નામનો ભાવમોક્ષ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

ચૈતન્યની ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ છે. તે ક્રમે પ્રવર્તતી જાણવાની ક્રિયા ક્રમે પ્રવર્તે છે ને એ જ દોષ છે. ખરેખર સંસારીને અનાદિકાળથી હોં! મોહનીયકર્મના ઉદયને અનુસરતી પરિણતિ, અનાદિકાળથી મોહનીયકર્મનો ઉદય જડ પણ તેને અનુસરતી પરિણતિ કરનારો જીવ. ત્યાં પણ નિમિત્ત નિમિત્ત સંબંધ કીધો. કરાવનાર એમ નહીં. મોહનીયકર્મનો ઉદય એ આને જ્ઞપ્તિક્રિયા ક્રમે કરાવે એમ નહીં. સમજાણું કાંઈ? જાણવાની ક્રિયા ક્રમે ક્રમે થાય એ અશુદ્ધ છે, દોષ છે. એ કર્મના ઉદયને લઈને કાર્ય છે એમ નહીં. પણ અનાદિકાળથી મોહનીયકર્મના ઉદયને, બસ ત્યાં એટલી વાત. અનુસરતી પરિણતિ, એ જીવનો સ્વતંત્રભાવ. નિમિત્તને અનુસરતો ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી ક્રિયાનો જ્ઞપ્તિનો ભાવ એ જીવનો કરેલો, જીવની પર્યાયમાં, જીવના દોષથી થયેલો. કર્મથી નહીં. સમજાણું કાંઈ? પુસ્તક-પુસ્તક રાખ્યા છે કે નહીં? પ્રેમચંદ્રજી! પુસ્તક છે? રાખો તો ખબર પડે નહીંતર ઝોલા આવે એવું છે આમાં. એક એક શબ્દમાં જ્યાં છે વાત. ભલે ગુજરાતી છે પણ તેમાં ન સમજાય એમ કાઢી નાખવું. હળવે હળવે ગુજરાતીના શબ્દોમાં... પહેલું એમ હોય કે આપણને ગુજરાતી સમજાય નહીં. થઈ રહ્યું, અટકે ત્યાં. પછી ચોપડી ન હોય સામે એટલે કયા શબ્દનો અર્થ છે એટલે પછી ભાવ ફર્યા વિના રહે નહીં. સમજાણું કાંઈ?

ખરેખર સંસારીને, અનાદિકાળથી મોહનીયકર્મનો ઉદય, નિમિત્ત તેને અનુસરતી પરિણતિ કરેલી જીવે અશુદ્ધ છે. જીવની પર્યાયમાં એ અશુદ્ધ જીવે કરેલી છે. સમજાય છે કાંઈ? અહીંયાં તો સમય સમયનો પર્યાય સ્વતંત્ર સિદ્ધ કરે છે. મોહકર્મનો ઉદય પાક જડ છે તેની પર્યાયમાં જડમાં. તેને લઈને આત્મામાં અશુદ્ધજ્ઞપ્તિની ક્રિયાનો ભાવ એમ નહીં. પણ સ્વભાવને અનુસરતું નથી અને નિમિત્તને અનુસરીને જ્ઞપ્તિ જાણવાની ક્રિયા ક્રમે ક્રમે કરવાનો ભાવ એ જીવના અસ્તિત્વમાં અશુદ્ધભાવ છે. ઓહોહો! સમજાણું કાંઈ?

અહીં જે ભાવ કહેવા માંગીએ છીએ તે ભાવ કર્માવૃત્ત પછી અંદર એ ભાવની મુક્તિ કહેવી છે ને? ચૈતન્યની ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિરૂપક્રિયા, ક્રમે ક્રમે થતી જાણવાની ક્રિયા ક્રમે ક્રમે થતી જાણવાની ક્રિયા. સ્વભાવ

તો અક્રમે જાણવાનો સ્વભાવ થવો જોઈએ. એને ઠેકાણે ક્રમે ક્રમે જાણવાની ક્રિયા એ સંસારીને અનાદિકાળથી નિગોદથી માંડીને. અનાદિથી કેમ લીધું? નિત્યનિગોદથી માંડીને, એકેન્દ્રિયથી માંડીને. કર્મને લઈને નહીં. એમ ત્યાં કીધું. કર્મના નિમિત્તની પર્યાયને જીવ અનુસરતો કરે કામ માટે તેને દોષ થાય છે. એ આમાં ભેગી નિગોદની વાત પણ છે. કોઈ કહે કે નિગોદના જીવને કર્મનું જોર છે માટે તેની પર્યાયમાં મલીનતા છે અને નિગોદમાં રહેવું પડે છે. બિલકુલ જૂઠ વાત! સમજાણું કાંઈ?

આચાર્યદેવ પોકાર કરે છે કે સંસારી જીવ એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય એ અનાદિકાળથી મોહનીયકર્મનો ઉદય પાક નિમિત્ત જડની પર્યાય તેને અનુસરતો પર્યાય કરે છે નિગોદથી માંડીને જીવ. સ્વભાવને અનુસરીને કરતો નથી. નિમિત્તને અનુસરીને કરનારો તેનો પોતાનો દોષ છે. કર્મનો દોષ જરાપણ નથી. નિગોદમાં રહ્યો નિત્યનિગોદમાં કર્મનું જોર છે અને મનવાળો થાય ત્યારે કર્મ ઘટે ત્યારે આત્માનું જોર થાય તેમ નથી.

એમ કહે છે ને કે મન આવ્યું તો આત્માનો પુરુષાર્થ કામ કરે. મન વિનાના પ્રાણીને તો કર્મનું જોર છે તો ચાલ્યા જાય છે બિચારા! એમ છે નહીં. અનાદિકાળના નિગોદથી માંડીને જીવ પોતાના સ્વભાવને અસ્તિપણે અનુસરતો નથી કર્મના લક્ષને અનુસરતી પરિણતિ ક્રમે ક્રમે જાણવાની ક્રિયા કરતો જીવ અશુદ્ધ પોતાને કારણે છે. સમજાણું કાંઈ?

મિથ્યાદષ્ટિ દ્રવ્યલિંગી સાધુ નિગોદમાં હો કે નવમી ગ્રૈવેયકે ગયો. સમજાણું કાંઈ? નવમી ગ્રૈવેયકે ગયો ને? 'મુનિવ્રત ધાર અનંતબૈર ગ્રૈવેયક ઉપજાયો, પણ નિજ આતમજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો'. તોપણ કોઈ અપરાધ કર્મનો નથી. કર્મનો અપરાધ તેમાં નથી. અપરાધ તેની પોતાની પર્યાયનો નિજ અપરાધ છે. રાવજીભાઈ! આહાહા! અરે! નવપદાર્થ જેમ છે તેમ પણ જેના જાણવામાં સ્વતંત્રપણે ન આવે, એને આખું અવ્યક્ત ચૈતન્યદ્રવ્ય જે પ્રગટ નથી તેની સ્વતંત્રતાની પ્રતીતિ ક્યાંથી થાય? સમજાણું કાંઈ?

નવતત્ત્વો, નવપદાર્થ. નવપદાર્થની વ્યાખ્યા ચાલે છે. ભિન્ન ભિન્ન સ્વતંત્ર સ્વતંત્ર સ્વતંત્ર. એ જીવ કર્મના પર્યાયનો ઉદય સ્વતંત્ર કર્મનો. જીવ પોતાને ભૂલીને ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિ જાણવાની ક્રિયા કરે તે અશુદ્ધ એ જીવ કરવાને સ્વતંત્ર. સમજાણું કાંઈ? હેમભાઈ! ઓલું પૂછે છે ને? કથમિતિ ચેત્ પ્રભુ! તમે આપ ક્યા ભાવનો મોક્ષ કહો છો? ક્યો ભાવ ને શું છૂટે ને શું કહો છો? જીવન્મુક્ત નામનો ભાવમોક્ષ. પ્રભુ! એ વળી ભાવમોક્ષ એટલે શું? ક્યો ભાવ મુક્તિપણને પામ્યો? ત્યારે કહે કે આવો પહેલો ભાવ જે ક્રમે પ્રવર્તતો છે તેને સ્વભાવને અવલંબે અક્રમે પ્રવર્તતો કરે છે તે ક્રમે પ્રવર્તતો ભાવ છૂટી જાય છે. વદ્મભદાસભાઈ! લ્યો તાકડે આ ઝીણું આવ્યું. રવિવારે આવે ત્યારે આવું આવે. લ્યો! સમજાણું કાંઈ?

ભગવાન પરમાત્માના જ્ઞાનમાં આવ્યું. એવી વાણી આવી. એવું સંતોએ જ્ઞાન સહિત ચારિત્રમાં અનુભવ્યું. અને એ જ્યારે અનુભવીને જે વાત હતી તેનો એક વિકલ્પ ઉપકાર માટે આવ્યો. તે વિકલ્પના જ્ઞાતા છે. એ વાણીને કારણે આ શાસ્ત્રની વાણી રચાય ગઈ, જડની પર્યાયથી. સમજાણું કાંઈ? એનું વાચ્ય શું કહે છે? આ તો વાચક શબ્દો છે. શબ્દો છે. એનું વાચ્ય શું ભાવ?

શિષ્યએ પૂછ્યું પ્રભુ! જીવન્મુક્ત નામનો ભાવમોક્ષ એ ભાવ શું? અને તેની મુક્તિ શું? તો કહે છે, પ્રભુ! આ આત્મા અનાદિકાળથી જે કર્મના નિમિત્તને અનુસરતી જાણવાની ક્રિયામાં ખંડ ખંડ કરતો, ક્રમે ક્રમે

જાણતો, અશુદ્ધપણું જે જાણવાની ક્રિયામાં ઊભુ કર્યું છે તેને અમે ભાવ મલિન કહીએ છીએ. સમજાણું કાંઈ? ડોકટર! બહુ ઝીણું છે આ, હોં! ભગવાન ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા સર્વજ્ઞ દેવાધિદેવ તીર્થંકર જેણે એક સમયમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક પ્રત્યક્ષ જણાણા. એ ભગવાનના મુખે વાણી નીકળી વાણીને કારણે હોં! ભગવાન વાણીના કર્તા નહીં. દિવ્યધ્વનિ તો જડની પર્યાય છે. જડની પર્યાયને ચૈતન્ય કેમ કરે? નિમિત્ત કહેવામાં આવે. પણ નિમિત્ત છે તો વાણી નીકળી તો નિમિત્ત રહ્યું નહીં. તો કર્તા થઈ ગયો. કર્તા છે નહીં. વાણીને કારણે વાણીની પર્યાયમાં સ્વપરપ્રકાશક કરવાની શક્તિ છે. ભાઈ! આવે છે ને? ધવલમાં આવે છે. ધવલમાં એક શબ્દ આવે છે. આ વાણી વાણીમાં સ્વપરપ્રકાશક કરવાની તાકાત છે. સ્વપરપ્રકાશ કરવાની તાકાત છે. નામ આપણને યાદ નથી. આ બાજુના પાને છે. વાણીમાં સ્વપરપ્રકાશક કરવાની (કહેવાની) તાકાત છે.

ભાઈએ એમ કહ્યું ધર્મદાસશુલ્લકે. કે વાણીમાં સ્વપર વાર્તા કહેવાની તાકાત છે. અમૃતચંદ્રઆચાર્યએ કહ્યું કે શબ્દોમાં સ્વપર વાર્તા કહેવાની તાકાત છે. એ શબ્દોમાં સ્વપરને પ્રકાશવાની તાકાત છે. શબ્દોની તાકાત છે હોં! આવ્યું ને આમાં? આપણે પહેલું બતાવ્યું હતું ને? હા, છેલ્લા શ્લોકમાં બતાવ્યું હતું. છેલ્લા શ્લોકમાં આવ્યું હતું. જુઓ! તેમાં છે. છેલ્લું છે. ૨૬૪ પાનું છે ને? છેલ્લે.

પોતાની શક્તિથી જેમણે વસ્તુનું તત્ત્વ (-યથાર્થ સ્વરૂપ) સારી રીતે કહ્યું છે એવા શબ્દોએ, શબ્દોએ. છેલ્લા છેલ્લા પાને. હિન્દીમાં ૨૬૪ પાનું છે. આ ગુજરાતી ૨૬૪ છે. છેલ્લી બે પંક્તિ. અમૃતચંદ્રઆચાર્ય મહારાજ પોતે કહે છે. પોતાની શક્તિથી, છે? પોતાની શક્તિથી જેમણે વસ્તુનું તત્ત્વ (-યથાર્થ સ્વરૂપ) સારી રીતે કહ્યું છે એવા શબ્દોએ, શબ્દોએ કહ્યું છે. મેં નહીં. મારામાં શબ્દો કરવાની તાકાત નથી. આ સમયની વ્યાખ્યા (-અર્થસમયનું વ્યાખ્યાન અથવા પંચાસ્તિકાયસંગ્રહશાસ્ત્રની ટીકા) કરી છે. હેં!

અમૃતચંદ્રદેવે કહ્યું કે, આત્મા કોઈ દિવસ વાણીનો કર્તા હોય શકે નહીં. સ્વરૂપગુપ્ત (-અમૂર્તિક જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપમાં ગુપ્ત) અમૃતચંદ્રસૂરિનું (તેમાં) કાંઈ જ કર્તવ્ય નથી. ભાષા ટીકા બનવામાં આત્માનું કાંઈ જ કર્તવ્ય નથી. આત્મા શેની ભાષાની પર્યાય બનાવે. આહાહા! ઓલા રાડ પાડે છે બધાય. અરે! એકાંત થઈ જાય એકાંત થઈ જાય. અરે! સાંભળને હવે! આત્મા વિકાર કર્મની પર્યાય કરે નહીં અને કર્મની કરે એમ માને તે મિથ્યાદષ્ટિ છે.

એકકોર એમ માનવું કે અજીવ અજીવપણે અને જીવ જીવપણે. તો અજીવની પર્યાય જીવ કરે તો અજીવ અજીવપણે રહ્યું ક્યાં? જીવથી અજીવ ભિન્ન. તો પરમાણુ પણ ભિન્ન અને તેની પર્યાય પણ ભિન્ન. તો જીવ અજીવની પર્યાય કરે ક્યાંથી? આ તો ભાષા જડની પર્યાય છે. રાવજીભાઈ! ન્યાયથી તો તેણે કબુલ કરવું પડશે કે નહીં? લોજીક 'ની' ધાતુ છે ને? ન્યાયમાં 'ની' દોરી જવું, લઈ જવું. જેવી વસ્તુની મર્યાદા તે તરફ જ્ઞાનને લઈ જવું તેનું નામ ન્યાય કહે છે. સમજાય છે કાંઈ? આચાર્ય કહે છે કે અમને ગાળ ન દર્શશ. અમે ટીકા બનાવી અમને કર્તા ન માન. જ્યાં જ્યાં કર્તા મેં કર્યું મેં કર્યું મેં કર્યું. ઘેટાંની જેમ મેં મેં કર્યા કરે. અભિમાન-અભિમાન! ભાઈ! બાપુ! ભાષા છૂટે છે એ જડની પર્યાયથી નીકળે. આત્માથી બિલકુલ નહીં.

આહાહા!

કહે છે, આત્માનો ભાવમોક્ષ કોને કહેવો? એ જે ભાવ અનાદિથી કર્મના નિમિત્તને અનુસરતી જ્ઞપ્તિક્રિયા ક્રમે ક્રમે પર્યાયમાં થતી, તેને સ્વભાવના અવલંબે તે પર્યાયને ટાળી અને જે ભાવ રહી ગયો તેને ભાવમુક્તિ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? આ ભાવને, વહ્નભદાસભાઈ! આ જૈનમાં જનમ્યા હોય તોય આ ભાવ ને મુક્તિ... જ્યંતિભાઈ! એકેન્દ્રિયની દયા પાળો. આ કરો, ફલાણું કરો. કોણ કરે? સાંભળને સાળા! પરદ્રવ્યની પર્યાયને કોઈ કરી શકે, દયા પાળી શકે તે ત્રણકાળમાં નહીં. હાય હાય! અરરર! તો પછી આ જૈન! પ્રભુ! સાંભળ તો ખરો હવે?

મુમુક્ષુ :- દયાનો ઉપદેશ કરે.

ઉત્તર :- કોણ ઉપદેશ કરે? એ તો વાણીને કાળે વાણી નીકળે. અને ઓલાના ભાવ થવાના તે કાળે તેને થાય. કરે કોણ? કોને કારણે કોણ કરે? તો દ્રવ્યની સ્વતંત્રતા પરને આધીન થઈ જાય છે. એમ છે નહીં. સત્યેન્દ્રજી! આ સતનું ધારણ કરવું પડશે. બરાબર છે? ઓહોહો! વાત કરે છે ભાવમોક્ષની. દ્રવ્યમોક્ષમાં નિમિત્ત. દ્રવ્યકર્મનું છૂટવું તેને કારણે. એમાં આ નિમિત્ત.

એ ભાવમુક્તિને આપ શું કહો છો? કહે છે. એ ભાવ જે આવો છે ને જીવનો. ક્રમે ક્રમે જ્ઞાનની ક્રમે પ્રવૃત્તિ જે થાય છે ને? એ અશુદ્ધ છે. જુઓ! અહીં. એ પરિણતિને લીધે અશુદ્ધ છે, ક્રમે પ્રવર્તતી પર્યાય. દ્રવ્યકર્મસ્ત્રિવનો હેતુ છે. જુઓ! એ આત્માની ક્રમે ક્રમે જ્ઞાનના જાણવાનો, ખંડ ખંડ જાણવાનો જે ભાવ તે દ્રવ્યકર્મસ્ત્રિવનો હેતુ છે. નવા આવરણો આવે આસ્ત્રવ એ તો એને કારણે. એનો આ જ્ઞપ્તિક્રિયા ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તે એવો અશુદ્ધભાવ તે નવા આવવામાં નિમિત્ત છે. નવા તો એને કારણે આવે છે. આણે આવો ભાવ કર્યો માટે કર્મને આવવું પડ્યું એમ નહીં. સમજાણું કાંઈ? એમ નહીં.

એ કર્મના રજકણો પુદ્ગલની પર્યાય તે કાળે તે જ રીતે આવવાની હતી, તેનો ત્યાં સ્વતંત્ર પર્યાયનો ધર્મ છે. એને આ જ્ઞપ્તિક્રિયાનો અશુદ્ધ ક્રમે ક્રમે થતો ભાવ નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. આ નિમિત્ત-નૈમિત્તિક ને નિમિત્ત ઉપાદાનના ગોટા! પાર ન મળે અત્યારે. બધે ગોટે ગોટા. ભગવાન! નિમિત્ત નથી એમ કોણે કહ્યું? પણ નિમિત્તથી તેમાં કાર્ય થાય છે એમ નથી. એ અહીં સિદ્ધ કરવું છે. સમજાણું કાંઈ?

અહીં શું કહે છે? એ પરિણતિને લીધે અશુદ્ધ છે. દ્રવ્યકર્મના નિમિત્તને લઈને અશુદ્ધ છે એમ નહીં. તેના પોતાના ઉપાદાનમાં ક્રમે પ્રવૃત્તિ કરવાનો ભાવનો પર્યાય પોતે ઉત્પન્ન કરે છે. ત્યારે કર્મનો ઉદય તેને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. નિમિત્ત કોણ ના પાડે છે? પણ નિમિત્ત છે માટે અહીં પ્રવૃત્તિ થાય છે એમ નથી. આ તો નિમિત્ત ક્યારે કહ્યું કહેવાય કે તેને લઈને અહીં થાય તો તમે નિમિત્ત માન્યું કહેવાય. પણ એમ કોઈ દિ' હોય શકે નહીં. આનંદજી! નહીંતર નિમિત્ત રહેતું નથી. આહાહા!

એક એકમાં અરસ પરસ નિમિત્તની કેટલી શૈલી કરે છે! એ અશુદ્ધભાવ એ દ્રવ્યકર્મસ્ત્રિવનો હેતુ છે. પરંતુ તે (ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપભાવ) જ્ઞાનીને, જુઓ! મોહરાગદ્વેષવાળી પરિણતિરૂપે હાનિ પામે છે, જુઓ! શું કહે છે? એવો જે ક્રમે પ્રવર્તતો, જ્ઞાનનો ક્રમે ક્રમે, ખંડ ખંડ પ્રવર્તતો અશુદ્ધભાવ તેમાં મોહનીયના નિમિત્તને અનુસરતો તેનો પોતાનો ભાવ સ્વતંત્ર. એ જ્ઞાનીને, એ જે નિમિત્તને અનુસરતો

ક્રમ કામ કરતો, એ જ્ઞાની દ્રવ્યના સ્વભાવને અનુસરતો જ્યાં પરિણતિ ઊભી થઈ, જ્ઞાયક સ્વભાવની શક્તિ પૂર્ણાનંદ ધ્રુવ તેને અનુસરતી પર્યાય ધર્મને ઉત્પન્ન થઈ. મોહરાગદ્વેષવાળી પરિણતિરૂપે હાનિ પામે છે. કોણ? ઓલો ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી જે અશુદ્ધક્રિયા એ જ્ઞાનીને મોહરાગદ્વેષવાળી પરિણતિરૂપે એ ક્રિયા ઘટતી જાય છે. હાનિ પામે છે. ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતું ઘટતું જાય છે. સમજાણું કાંઈ? કેવી ગાથા ને ક્યાં મુકી વાત! ઓહોહો!

ક્યાં સુધી લઈ ગયા? અહીંથી ઉપાડીને ઠેઠ ત્યાં સુધી લઈ ગયા. બરાબર શોધી શકે. એ ભીખાભાઈ! તેની પુષ્ટિ તમને મળે એવી છે. એ તો ત્યારે ગુસ્તું નિમિત્ત કહેવાય. ગુસ્તું ત્યાં કરી દે છે? એ કહે છે. કે આવું અમને સમજમાં ન આવે. એ તો સમજવાની લાયકાત હોય ત્યારે આવું નિમિત્ત હોય છે. પણ નિમિત્તને કારણે ત્યાં સમજમાં આવ્યું એમ છે નહીં. વસ્તુની સ્થિતિ એવી છે. એક અંશમાં ક્યાંય પણ ગડબડ કરી દે તો નવે તત્ત્વના ગોટા ઉઠી જાય. ગોટા સમજ્યા? ભૂલ. ગડબડી થઈ જાય. ઓહોહો!

ભરતક્ષેત્રમાં આવી ટીકા અમૃતચંદ્રાચાર્યએ કરી એવી કોઈ ટીકા નથી. કહો, સમજાણું આમાં? આહાહા! કુંદકુંદઆચાર્યએ તો તીર્થંકર જેવું કામ (કર્મ અને) અમૃતચંદ્રાચાર્યએ પંચમકાળમાં એ તીર્થંકર કુંદકુંદઆચાર્ય પંચમકાળમાં. એના હિસાબે ગણધર જેવું કામ અમૃતચંદ્રાચાર્યએ ટીકા કરીને કર્યું છે. સમયસાર, પ્રવચનસાર, પંચાસ્તિકાય. ગજબ કામ! સમજાય છે? અજોડ અજોડ અજોડ! અરે ભાઈ! પર્યાય-પર્યાયની સ્વતંત્રતા, ગુણ-ગુણની સ્વતંત્રતા, અશુદ્ધતાની સ્વતંત્રતા, શુદ્ધતાની સ્વતંત્રતા તેના પોકાર તેના નગારા વાગ્યા છે આ. રાવજીભાઈ!

હવે જૈનમાં રહ્યા, પંડિત લોકો જેવા પણ બહુ વિચારીને વાંચે નહીં. વિચારીને વાંચે નહીં એમ કીધું હોં! પછી પોતે અર્થ સમજે તેવો અર્થ દુનિયાને કહે. વાત તો બીજી શું કરે? સમયસારમાં કહ્યું છે ને? વિદ્રતજનો નિશ્ચયને તજ દઈને વ્યવહારને જે કરે, નિશ્ચયને છોડી દઈને વ્યવહારને કરે. નિશ્ચયનય વિના આત્માની મુક્તિ કોઈ દિ' થાય નહીં. એ આવે છે. ગાથા (૧૫૬) છે. પુણ્ય-પાપ અધિકાર. વિદ્રતજનો ભૂતાર્થ તજ વ્યવહારમાં વર્તન કરે, પણ કર્મક્ષયનું વિધાન તો નિશ્ચય આશ્રિત મુનિને, સંતને. ગાથા છે. વિદ્વાનો વ્યવહાર નામ ધરાવી અને નિશ્ચયની વસ્તુને છોડી દે છે ભૂતાર્થને અને વ્યવહારને પકડે છે. એમ કહે છે. એમ લખ્યું હતું. એમ છે ને? ૧૫૬. જુઓ!

મોત્તૂળ ણિચ્છયદ્વં વવહારેણ વિદુસા પવદંતિ ।

પરમદમસ્સિદાણ દુ જદીણ કમ્મકખઓ વિહિઓ ॥ ૧૫૬ ॥

ભગવાન કુંદકુંદઆચાર્ય કહે છે. અરે વિદ્વાનો! તમે મોત્તૂળ નિશ્ચય સત્ય વસ્તુના અર્થના પ્રયોજનને છોડી દઈ અને વવહારેણ વિદુસા પવદંતિ એકલા વ્યવહારમાં પ્રવર્તો છો અને વ્યવહારની વાત તમે સિદ્ધ કરો છો પણ એ વ્યવહારથી કોઈ દિ' મુક્તિ કુક્તિ થતી નથી. જરા પણ ઉપયોગી નથી. જાણવા માટે ઉપયોગી છે. પરમહુમસ્સિદાણ.

મુમુક્ષુ :- છોડવા માટે ઉપયોગી છે?

ઉત્તર :- ના, છોડવા માટે નથી. જાણવા માટે ઉપયોગી છે. છોડવા માટે નથી. છોડે કોને? એની મેળાએ

ઉત્પન્ન થયું અને સ્વભાવનો આશ્રય કરતાં છૂટી જાય છે. રાગના નાશનો કર્તા પણ આત્મા નથી. વસ્તુના સ્વભાવની દૃષ્ટિએ જોતાં રાગનો કર્તા તો નથી પણ રાગનો નાશ કર્તાનું નામ માત્ર કથન છે. પરમાર્થે રાગનો નાશ કર્તા આત્મા નથી. રાગનો નાશ કરવા જાય તો દૃષ્ટિ પર્યાયબુદ્ધિ અને મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય છે. અમૃતલાલજી!

સ્વભાવની દૃષ્ટિ કરવાથી તેમાં સ્થિર થવાથી રાગની ઉત્પત્તિ થતી નથી તેને રાગનો નાશ કર્યો એવું નામનું કથન છે. પરમાર્થે આત્મા રાગનો નાશ કરે તેવું સ્વભાવમાં છે જ નહીં. સમજાણું કાંઈ?

અહીં તો નિમિત્તથી તે રાગની ઉત્પત્તિ ન થઈ સ્વભાવનું અવલંબન લઈને તો તેણે રાગનો નાશ કર્યો એમ વ્યવહારનું કથન છે. વસ્તુ સ્વરૂપ એવું નથી. સમજાય છે કાંઈ? જ્ઞાનીને મોહરાગદ્વેષવાળી પરિણતિરૂપે હાનિ પામે છે. કોણ? ઓલો અશુદ્ધ ક્રમે પ્રવર્તતો ભાવ. અશુદ્ધભાવ ક્રમે ક્રમે જ્ઞાનીને પ્રવૃત્તિ ક્રમે ક્રમે અનુસરતી જે ભાવ દશા એ મોહરાગદ્વેષના અભાવને પરિણતિની હાનિ પરિણતિરૂપે હાનિ થાય છે. તેથી તેને આસ્ત્રવભાવનો નિરોધ થાય છે. કહેલા બોલ છે તેનો જ વિસ્તાર કર્યો છે. બસ તેનો જ વિસ્તાર કર્યો છે. મોહરાગદ્વેષ ભાવ છે. જ્ઞાનીને તેનો અભાવ થાય છે. જ્ઞાનીને જીવન્મુક્તિ કીધી એટલે ક્યો ભાવ મુક્તપણાને પામે છે અને ક્યો ભાવ પાછળથી ખસે એ વાત કરે છે.

તેથી તેને આસ્ત્રવભાવનો નિરોધ થાય છે એટલે, ધર્મને સ્વભાવના અંતર અનુસરતી પરિણતિ પ્રગટ થવાથી તેને નવા કર્મનું આવવું રોકાય જાય છે. નિરોધ થાય છે એટલે રોકાય જાય છે એટલે કોઈ આવતા હતા ને બંધ થઈ ગયા એમ નથી. તે આવવાના નહોતા તેને નિરોધ થયા એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ?

તેથી આસ્ત્રવભાવનો જેને નિરોધ થયો છે એવા તે જ્ઞાનીને મોહના ક્ષય વડે, લ્યો! એવા તે જ્ઞાનીને મોહના ક્ષય વડે, અહીં અત્યંત નિર્વિકારપણું થવાથી, લ્યો! અત્યંત નિર્વિકારી પર્યાય સ્વભાવને અનુસરીને પછી શું થાશે એ વાત કહેવાશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

પ્રવચન નં:-૫૦, ગાથા-૧૫૦-૧૫૧
આસો વદ ૫, તા:-૨૬-૧૦-૬૪, સોમવાર

વર્ણન છે. નવપદાર્થમાં મોક્ષનો અધિકાર ચાલે છે. મોક્ષ કોને કહેવો? નવપદાર્થ છે તેમાં જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ. એટલો અધિકાર તો આવી ગયો છે.

હવે દ્રવ્યમોક્ષ એટલે કર્મનું છૂટવું તેમાં નિમિત્તરૂપે, હેતુરૂપે ભાવમોક્ષ તેનો હેતુ છે. એ ભાવમોક્ષ કોને કહેવો એ વાત અહીંયાં જણાવવામાં આવે છે. સમજાય છે કાંઈ? અહીં નવપદાર્થમાં મોક્ષતત્ત્વ કોને કહેવું. મોક્ષતત્ત્વ કહો, મોક્ષપદાર્થ કહો. સાતમાં તત્ત્વ ને નવમાં મોક્ષપદાર્થ. મોક્ષપદાર્થ કોને કહેવો. મોક્ષ એ શું હશે? કોઈ દ્રવ્ય વસ્તુ હશે? કોઈ ગુણ હશે કાયમ? કોઈ દશા હશે અવસ્થા? એ મોક્ષ શું છે?

મોક્ષ એ આત્માની પરમશુદ્ધ નિર્મળ દશા છે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? મોક્ષ એટલે આત્મા તેનું અંતર પૂર્ણ શુદ્ધ સ્વરૂપ વસ્તુમાં છે. તેની પર્યાયમાં મુક્તસ્વરૂપ પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રગટ થવી તેનું નામ મોક્ષ કહેવામાં આવે છે. હવે તે ભાવમોક્ષને બે પ્રકારે વર્ણવે છે. એક ભાવ અશુદ્ધતાના ક્રમથી છૂટી જાય તેને ભાવમોક્ષ કહેવાય અને એક અનંત જ્ઞાન, દર્શન આદિની પ્રાપ્તિ, ઉત્પાદ થાય તેને પણ ભાવમોક્ષ કહેવાય. શું કહ્યું? સમજાણું આમાં? શું કીધું ધરમચંદજી!

એક ઉત્પાદરૂપ મોક્ષપર્યાય ભાવમોક્ષ અને એક વ્યયરૂપ ભાવમોક્ષ. આત્મા એક સમયમાં શુદ્ધચિદાનંદ ધન પરમઆનંદધન ચિદાનંદમૂર્તિ. તેનામાં અનાદિકાળથી જ્ઞાનની વર્તમાન જ્ઞપ્તિક્રિયા, જાણવાની ક્રિયા ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી, ખંડ ખંડ પ્રવર્તતી અશુદ્ધરૂપ છે. સમજાય છે કાંઈ? એ અશુદ્ધરૂપનો નાશ થવો અને જ્ઞપ્તિ શુદ્ધક્રિયાની પ્રાપ્તિ થવી, સમજાય છે કાંઈ? અને તેમાં પૂર્ણ શુદ્ધની પ્રાપ્તિ. શુદ્ધજ્ઞપ્તિક્રિયા તો બારમે પણ થાય છે. પણ પૂર્ણ શુદ્ધની પરિણતિ નિર્મળાનંદ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદની પ્રાપ્તિ થવી તે અને અશુદ્ધતાના અંશથી એ ભાવ છૂટી જવો. તેવી દશાને ભાવમોક્ષ કહેવામાં આવે છે. થોડું થોડું ગુજરાતી સમજો છો કે નહીં? હેં? આ ગુજરાતી ચાલે છે ને? કહો, સમજાય છે કાંઈ આમાં?

આ આત્મા વસ્તુ છે વસ્તુ, પદાર્થ. આત્મા દેહથી ભિન્ન વસ્તુ પદાર્થ. એ આત્મામાં અનંતગુણ છે. જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ આદિ એનો શક્તિ સ્વભાવ અનંત છે. તેના ભાન વિના અનાદિકાળથી જ્ઞાનની વર્તમાન દશા, ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી, ખંડ ખંડ થઈને પ્રવર્તે છે તેમાં રાગ-દ્રેષ અને મિથ્યાત્વભાવ રહ્યો છે. માટે જ્ઞાનની પર્યાય ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તે છે. સમજાય છે કાંઈ?

એ ક્રમે ક્રમે ખંડ ખંડપણે મિથ્યાત્વ સહિત અને રાગ-દ્રેષ સહિત જ્ઞાનની વર્તમાન દશાનું તે પ્રકારે ક્રમે ક્રમે અશુદ્ધપણે થવું એનું નામ સંસાર, એનું નામ દુઃખદશા તેનું નામ ભાવબંધન. કહો, સમજાણું? એ ભાવબંધનથી ભાવ છૂટી જાય તેને ભાવમોક્ષ કહે છે. અને તે ભાવબંધન છૂટતાં આત્માની પૂર્ણ નિર્મળ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદની પર્યાય પ્રાપ્ત થાય તેને ભાવમોક્ષ કહે છે. સમજાય છે કે નહીં? અહીં સુધી આવ્યું છે. પણ

પાછું ફરીને થોડું લેશે ત્યારે મેળ ખાશે. જુઓ! બીજો પેરેગ્રાફ.

અહીં જે ભાવ વિવક્ષિત છે, અહીં જે ભાવ કહેવા માગે છે, કહેવા ધારેલો છે. અહીંયાં જે ભાવ કહેવા ધારેલ છે. તે કર્માવૃત (કર્મથી આવરાયેલા) ચૈતન્યની ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ છે. એ આત્મા વસ્તુનો સ્વભાવ શુદ્ધ પૂર્ણ હોવા છતાં, એની જ્ઞાનની વર્તમાન દશામાં મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષના સંગે જ્ઞાનની વર્તમાન ક્રિયા ક્રમે ક્રમે ખંડ ખંડપે થાય છે. તે (ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ ભાવ), ભારે ભાષા કોઈ દિ' સંપ્રદાયમાં સાંભળ્યું ન હોય કે આ ભાવમોક્ષ શું ને આ, આ ક્રિયા કરો ને આ કરો ને આ કરો. જાવ ધર્મ થઈ ગયો. ધરમચંદજી! ધરમચંદ છે તો ત્યાં ધર્મ થઈ ગયો.

કહે છે ભાઈ! ધર્મની દશા કેમ થાય. અધર્મદશા છૂટે એ ધર્મદશા દ્વારા કેમ ટળે, એ બધી દશા આત્માની છે. તેનું અહીંયાં વર્ણન છે. વસ્તુ તો ત્રિકાળી દ્રવ્ય અને ગુણથી ભરેલો આખો પરિપૂર્ણ પદાર્થ ભગવાનઆત્મા છે. પણ તેની દશામાં, તેની હાલતમાં કર્મને લઈને નહીં. કર્મના નિમિત્તને અનુસરતી પોતાની જ્ઞપ્તિ જાણવાની ખંડ ખંડની ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞાનની ક્રિયા એ અશુદ્ધ છે. જે મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષથી મેલી છે.

ખરેખર સંસારીને, જુઓ! તે પર્યાય ખરેખર અનાદિ અજ્ઞાની સંસારીને અનાદિકાળથી મોહનીયકર્મના ઉદયને અનુસરતી પરિણતિને લીધે, સ્વભાવને અનુસરતી એ ક્રિયા નથી. મોહકર્મ અંદર પાક એક જડકર્મ છે. ભલે તેને ખબર ન હોય. પણ અહીંયાં ચૈતન્ય જ્ઞાયકમૂર્તિ છે તેને અનુસરીને જો ધર્મક્રિયા શાંતિ, શ્રદ્ધા, નિર્મળતા થવી જોઈએ. એ સ્વભાવ ત્રિકાળને ન અનુસરતા, એ કર્મ એક જડ મોહનીય કર્મ બાંધેલું છે તેને અનુસરીને, પરિણતિને લીધે, તદ્દન આ તો હજી નવતત્ત્વ કોને કહેવા તેની વ્યાખ્યા છે. હવે નવતત્ત્વની ખબર ન હોય તેને સમ્યજ્ઞાન થાય કે 'દિ' અને સમ્યજ્ઞાન વિના ધર્મ હોય શકે નહીં. સમજાણું કાંઈ? એમ ને એમ આ વાડામાં આ ક્રિયા કરીને પૂજા કરી ને ભક્તિ કરી ને વ્રત કર્યા ને આ કર્યા ને તે કર્યા ને. એ ધર્મ બર્મ નથી. ધરમચંદજી! તો શું છે એ? રાગ છે એ રાગ. રાગની ક્રિયા છે એ ધર્મની ક્રિયા નહીં. આહાહા! એ જ્ઞપ્તિની ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી એ રાગવાળી ક્રિયા છે. આહાહા! કહો, સમજાય છે કાંઈ?

એ કર્મના ઉદયને અનુસરતી પરિણતિ એટલે પર્યાય તેને લીધે તે અશુદ્ધ છે. પર્યાય અશુદ્ધ છે, અવસ્થા અશુદ્ધ છે. હજી જૈનમાં જનમ્યા છતાં પર્યાય નામ પણ કોઈએ સાંભળ્યું હોય નહીં. પર્યાય કોને કહેવી. ભેદવિજ્ઞાની. ભાન ન મળે. કહો, સમજાય છે કાંઈ? જૈનમાં જનમ્યા એટલે બધા ભેદવિજ્ઞાની તો છે, હવે તેને ચારિત્ર કરવું એમ એક જણાએ પંડિતે લખ્યું હતું.

કહો, રાવજીભાઈ! એક પંડિતે લખ્યું હતું. જે દિગંબરમાં જનમ્યા તે ભેદજ્ઞાની તો છે જ. જીવ-અજીવને જુદા જાણે છે. હવે ચારિત્ર કરવાનું છે. દિગંબરમાં જનમ્યા ને? પૈસાવાળામાં જન્મે તો ગર્ભશ્રીમંત કહેવામાં આવે છે કે નહીં? ગર્ભશ્રીમંત. એમ આ દિગંબરમાં જન્મે તો ભેદજ્ઞાની તો છે જ. એમ અજ્ઞાની માને છે. અહીં કહે છે કે ભાઈ! દિગંબર જન્મ કર્યાં, દિગંબર સાધુ હોય તોપણ શું છે? એ કહે છે. દિગંબર નન્મુનિ હોય અઠીયાવીસ મૂળગૂણ પાળતો હોય પણ તે બધી ક્રિયા જ્ઞાનની વર્તમાન ખંડ ખંડ ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી રાગની ક્રિયા છે. એ ધાર્મિક ક્રિયા નથી. આહાહા! એ સોગંદચંદજી! શું કરવું? ઘંટીનું પળ લઈને લોટ

કરવો કે શું કરવું? સમજાણું કાંઈ? શું ભાઈ ક્યાંથી આવ્યા છો? સાગર? ગુજરાતી સમજો છો? થોડું થોડું? સાગરથી આવ્યા છે સાગર. આ શેઠ સાગરના છે. અચ્છા! સમજાણું કાંઈ?

અહીં કહે છે કે, ભાઈ! આત્મા એક સેકન્ડના અસંખ્યમાં ભાગમાં પૂર્ણ આનંદ ને અંતર શુદ્ધ જ્ઞાતા-દષ્ટા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી સ્વભાવ છે. એ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી સ્વભાવ એને અનુસરીને ક્રિયા નહીં કરતો, સમજાય છે કાંઈ? ભગવાનઆત્મા અંદર સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી અનંતઆનંદ, અનંતવીર્ય, અનંતચતુષ્ટય શક્તિમાં પડ્યું છે. એને અનુસરીને ક્રિયા ધર્મની પર્યાયમાં નહીં કરતો... એ કર્મનો ઉદય આવે તેને અનુસરીને પોતાના જ્ઞાનને, પોતાના સમજો છો? અપના. ગુજરાતીમાં થોડો થોડો ફેર છે. બરાબર ધ્યાન રાખે ને તો સમજે. નહીંતર હિન્દી(લોકો) તો હંમેશા આવે છે. હિન્દી હંમેશા (બોલવામાં) આવે તો ગુજરાતીવાળાને બરાબર સમજાય નહીં. નાના નાના ને પણ હિન્દી સમજાતું નથી. સમજાણું કાંઈ? શેઠને શીખી લેવું પડશે. અહીંયા કાયમ મકાન રાખ્યું છે એટલે. થોડું થોડું શીખી લેવું. હવે તમે ગુજરાતમાં મકાન નાખી દીધા. નાખ્યા કે નહીં? ગુજરાતી થઈ ગયા. કહો, સમજાય છે કાંઈ?

શું કહે છે? ભગવાનઆત્મા પોતાનો નિજ સ્વભાવ જ્ઞાન, દર્શન, આનંદ તેનું પૂર્ણરૂપ અંદરમાં સ્વભાવ પડ્યો છે. એ પૂર્ણરૂપને ન અનુસરતાં, વર્તમાન દશામાં પૂર્ણરૂપને ન અનુસરતાં, વર્તમાન દશા કર્મના નિમિત્તને અનુસરતાં જે પરિણતિને લીધે જે પર્યાય રાગની, દ્રેષની, મિથ્યાત્વની જ્ઞાનની ક્રમે ક્રમે ખંડ ખંડ પ્રવૃત્તિમાં મિથ્યાત્વ અને રાગ, દ્રેષ ઉત્પન્ન થાય છે તેને અશુદ્ધ કહેવામાં આવે છે. આ પંચાસ્તિકાયને સમજવું બહુ જ કઠણ વાત છે. લોકો કહે અમે સમજી લીધું, અમે વાંચી લીધું. ભાઈ! વાસ્તવિક તત્ત્વ ભગવાન સર્વજ્ઞદેવ એ કેમ કહે છે તેને સમજવું એ મહાન પ્રયત્ન માગે છે. સમજાય છે કાંઈ?

એ દ્રવ્યકર્મસ્રવનો હેતુ છે. એ અશુદ્ધતા જે વર્તમાન જ્ઞાનની દશા કર્મના લક્ષે ક્રમે ક્રમે પ્રવર્તતી એવી પર્યાય એ અશુદ્ધ છે. મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષ સહિત મેલી છે. સમજાય છે કાંઈ? એ દ્રવ્યકર્મસ્રવનો હેતુ છે. એ નવા કર્મ આવવાના રજકણોનો એ મિથ્યાત્વભાવ આદિ રાગ-દ્રેષ જાણવાની ક્રમે ક્રમે ક્રિયા જે ખંડ ખંડ વર્તે. વસ્તુ અખંડ છે તેને આશ્રયે અખંડપણું ન પ્રગટ કરતાં, કર્મના નિમિત્તના આશ્રયે ખંડ ખંડ જ્ઞાનની પર્યાયને કરતો, જીવ મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્રેષને અને અશુદ્ધતાને સેવે છે. એ દ્રવ્યકર્મસ્રવનો હેતુ છે. એ ચાર નવા ઘાતિકર્મ આદિ તેનો એ હેતુ છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? અને આઠે કર્મનો એ હેતુ છે. આહાહા!

પહેલી ચીજ શું? આત્માની પર્યાય મોક્ષ કોને કહેવો? મોક્ષ એ પર્યાય છે. મોક્ષ એ ગુણ નથી. મોક્ષ એ દ્રવ્ય નથી. સિદ્ધપણું એ પર્યાય છે. મોક્ષ એ એક અવસ્થા છે. આત્માનો એક નિર્મળ, નિર્વિકારી ભેખ છે. સમજાય છે કાંઈ? ભેખ-વેષ. મોક્ષ પણ એક નિર્વિકારી વેષ છે. મોક્ષ આત્માનું ત્રિકાળી દ્રવ્ય અને ગુણનું કાયમી સ્વરૂપ એવો મોક્ષ નથી. આહાહા! સંસાર એ એક વિકારી ભેખ છે. એ સ્વાંગ છે. સ્વાંગ કહે છે ને?

એ કહે છે, જુઓ! અશુદ્ધ છે એ સ્વાંગ છે. આત્માની પર્યાયમાં અશુદ્ધ સ્વાંગ ભેખ અશુદ્ધ દશા છે. એ દ્રવ્યનો અશુદ્ધ એક ભેખ સ્વાંગ છે. એ અશુદ્ધ અવસ્થા કાયમની ચીજ નથી. દ્રવ્ય અને ગુણ કાયમની એ ચીજ અશુદ્ધ સ્વાંગ કાયમની ચીજ નથી. અને એ અશુદ્ધતા સ્વભાવના અવલંબે છૂટી જાય

અને પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રગટ થાય એ પણ કાયમની ચીજ નથી. એ ભેખ છે અવસ્થાનો આત્માની નિર્મળ દશાનો. સમજાય છે કાંઈ?

સ્વાંગ છે. નિર્મળ પર્યાય એ આત્માનો એક સ્વાંગ છે. એ સ્વાંગ સાદી અનંત રહે છે. જ્યારથી નિર્મળ દશા પ્રગટ થઈ અનંતકાળ રહે છે. તેને અહીંયાં મોક્ષ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? ત્યારે કહે છે કે એ શું મોક્ષ થયો? કોનાથી છૂટ્યો તે એને મોક્ષ કહ્યો. કોનાથી છૂટ્યો ત્યારે તેને મોક્ષ કહ્યો? મુકાણો કોનાથી? કે જે આત્મામાં જ્ઞાનની પર્યાય ક્રમે ક્રમે ખંડ ખંડપણે મિથ્યાત્વ, રાગ-દ્વેષપણે પ્રવર્તતી હતી તેનાથી દશા મુકાણી. મુકાણી સમજાણું? છૂટી. છૂટી ગઈ. એ અશુદ્ધ અવસ્થા છૂટી ગઈ અને શુદ્ધ અવસ્થા થઈ ગઈ. આ શુદ્ધ અવસ્થા થઈ તેનું નામ અસ્તિરૂપે ભાવમોક્ષ. અશુદ્ધતા છૂટી ગઈ તેનું નામ નાસ્તિરૂપે ભાવમોક્ષ. ભારે વાત પણ! જૈનમાં જનમ્યા તેને પણ જૈન શું કહે છે તેની ખબરું ન મળે. શશીભાઈ!

એ અશુદ્ધ સ્વાંગ ભગવાનઆત્મા પૂર્ણ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ દર્શન, જ્ઞાન, આનંદનો કંદ તેને નહીં અનુસરતાં કર્મને અનુસરીને થતી જ્ઞાનની જ્ઞપ્તિ જાણવાની ક્રિયા, એ જાણવાની ખંડ ખંડ ક્રિયા તેનું નામ મિથ્યાત્વ અને રાગ-દ્વેષ ભેગો આવ્યો, નહીંતર ખંડ ખંડ થાય નહીં. એ ક્રિયા અશુદ્ધ સ્વાંગ એ નવા રજકણો નવા આવે તેનો એ નિમિત્ત ને હેતુ છે. પરંતુ તે ક્રમે પ્રવર્તતી જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ ભાવ, એ ક્રમે ક્રમે ખંડ ખંડપણે પ્રવર્તતી પોતાની જ્ઞાનની અવસ્થા તે જ્ઞાનીને મોહ, રાગ-દ્વેષવાળી પરિણતિરૂપ હાનિ પામે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? તેને મોહ, રાગ-દ્વેષ ઘટતાં એને લઈને જ્ઞપ્તિક્રિયા ખંડ ખંડ પણ ઘટતી જાય છે. આરે! આ વળી કેવી જાતનો ધર્મ છે?

આ કુંદકુંદઆચાર્ય મહારાજ! દિગંબર સંત. બે હજાર વર્ષ પહેલાં મહાન મુનિ દિગંબર જંગલમાં વસતાં. આ તેમના કરેલાં શ્લોક છે. અને નવસો વર્ષ પહેલાં એક અમૃતચંદ્રઆચાર્ય દિગંબર નન્નમુનિ ભગવાનની પરંપરાએ જે માર્ગ આવ્યો, કુંદકુંદઆચાર્યએ જે કહ્યો તેની ટીકા આ અમૃતચંદ્રઆચાર્ય, આ ટીકા એમણે કરેલી છે. નિમિત્તથી એમ. કહો, સમજાણું કાંઈ? શું દિગંબર સંત કહે છે, શું ભગવાન કહે છે, નવતત્ત્વ કોને કહેવાં? ખબર ન મળે, આ ક્રિયા કરી લ્યો! એ ઘંટીથી દળવું અને આમ કરવું ને. પણ તે કાર્ય તારું નહીં. હવે શુદ્ધ આહાર તો સહેજે મળી જાય તેની વાત છે. રાવજીભાઈ!

આ તો ઘંટીથી અમે કરીએ છીએ ને, દળીએ છીએ ને. એ ક્રિયા તારી છે તો તું કરી શકે છે? એ તો જડની ક્રિયા છે, પરની ક્રિયા છે. આત્મા તેને કરી શકે? તેને આમ હાથ ફેરવી શકે? કેમકે આ તો જડ છે. અજીવતત્ત્વ છે. અને ઘંટી બંટી ફરવી એ પર અજીવતત્ત્વ છે. તેની ક્રિયા હું કરું છું એ માન્યતા મિથ્યાત્વની છે. અજીવને જીવ માને છે. રાવજીભાઈ! કહણ વાત છે જગતને જૈનદર્શન. જૈનદર્શન એટલે વસ્તુદર્શન. સમજાણું કાંઈ? એ, સોગંદચંદજી! એક ઘંટીનું પડ હતું ને એક ઘંટીનું પડ ગોતતા હતા. એવું એક ફેરે સાંભળ્યું હતું હોં! હવે એ બરાબર યાદ રહી ગયું. એમ હતું કે નહીં? એક પડ હતું ને એક પડ વળી ગોતતા હતા. અરે પણ આ પડ, આ તો પહેલું અંદર ગોત! કે આ પડનું ચક્ર ઊંધું કેમ ફેરે છે? આ ભાવકર્મચક્ર ઊંધું કેમ ફેરે તેને તો જો! સમજાય છે કાંઈ? આ ભાવકર્મચક્રની વાત ચાલે છે. દ્રવ્યકર્મ જડમાં એ નહીં. પરમાં પરનું તેની સાથે અહીં કાંઈ સંબંધ છે નહીં. આહાહા!

કહે છે કે ભાઈ! એ આત્માની પર્યાયમાં જે ક્રમે ક્રમે ખંડ ખંડરૂપે જ્ઞાનનું જાણવું, જ્ઞાપ્તિની ક્રિયા રાગ-દ્રેષ ને મિથ્યાત્વ સહિત થાય તે જ્ઞાનીને, સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ હું છું તેના અંતર ધ્યેયમાં સમ્યજ્ઞાન થતાં મિથ્યાત્વ થાય તેની જ્ઞાપ્તિક્રિયા ખંડ ખંડ વર્તતી હતી તે ક્રિયાનો નાશ થાય છે. સમજાય છે કાંઈ? અને પછી રાગ-દ્રેષનો અભાવ થતાં સ્વભાવ તરફની વીતરાગી પરિણતિ અવસ્થા થતાં તે ક્રમે ક્રમે ખંડની અવસ્થા હાનિ પામે એટલે નાશ થઈ જાય છે. સમજાણું કાંઈ?

તેથી તેને આસ્રવભાવનો નિરોધ થાય છે. તેથી જ્ઞાનીને ધર્મીને પોતાનો જ્ઞાન, આનંદ સ્વભાવ તેની વર્તમાન પર્યાય તેને અનુસરતી થતી હતી, જે કર્મના નિમિત્તને અનુસરીને થતી હતી, તે જ્ઞાની ધર્મીને, સમ્યજ્ઞાન પ્રથમ ચોથા ગુણસ્થાનથી પાંચમા, છઠ્ઠા આદિ મુનિને પણ પોતાનો આત્મા એક સમયમાં જ્ઞાન, આનંદ ધ્રુવ ચૈતન્ય પ્રભુ એની વર્તમાન દશાને, એને અનુસરીને પ્રગટ કરતાં એ જ્ઞાપ્તિક્રિયાના ખંડ ખંડનો નાશ થઈ જાય છે. તેથી નવા આસ્રવ આવતાં નથી. નવા રજકણો આવવાના હતા ને આવતાં નથી એમ નહીં. પણ જે આવવાના નહોતા તેને રોક્યા એમ કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? કહો, સમજાય છે કે નહીં રવિન્દ્ર? ત્યાં તારે ચોપડામાં આવે છે? અહીં ગપ્પે ગપ્પ ચાલે છે ત્યાં. એ બધું કોલેજમાં ને અજ્ઞાન ભણાતર છે ચોપડીનું.

આ કહે છે તેને આસ્રવભાવનો નિરોધ થાય છે. જુઓ! ભાવ ભાવ. નવા કર્મની પર્યાય તેને આવતી નથી. તેથી આસ્રવભાવનો જેને નિરોધ થયો છે એવા તે જ્ઞાની ધર્મીને, પોતાના આત્માના અંદરમાં વસ્તુ સ્વભાવ તરફને અનુસરીને અંતર સ્વભાવને અનુસરીને થતી જ્ઞાનની ક્રિયા, સમ્યજ્ઞાન, જ્ઞાન, ચારિત્રની ક્રિયા એને કારણે જ્ઞાનીને મોહના ક્ષય વડે, મોહનો ક્ષય થાય છે. સમજાણું કાંઈ?

અત્યંત નિર્વિકારપણું થવાથી, લ્યો! એ આત્માની પર્યાયમાં અત્યંત નિર્વિકાર, જે વિકાર સહિત જ્ઞાનની જ્ઞાપ્તિની જાણવાની ક્રિયા ખંડ ખંડ હતી, તે સ્વભાવને અનુસરતી ક્રિયા કરવાથી અત્યંત નિર્વિકારી શુદ્ધપણાની પરિણતિને એ પર્યાય પામે છે. સમજાણું કાંઈ?

જેને અનાદિકાળથી અનંત ચૈતન્ય અને (અનંત) વીર્ય બિડાઈ ગયેલ છે, શું કહે છે? ભગવાનઆત્મા તેનો જ્ઞાન ને આનંદનો કાયમ સ્વભાવ એની પર્યાયમાં બિડાઈ ગયો છે, પર્યાયમાં રોકાઈ ગયો છે. જેમ કુલની કડી હોય કડી. તે વર્તમાન જેમ આ સંકોચપણું છે તેમ આત્માની પર્યાય અનાદિની અનંત ચૈતન્ય અને અનંત વીર્ય, બેહદ જેનો અંતર સ્વભાવ તેની વર્તમાન પર્યાયમાં બિડાઈ ગયો છે, સંકોચ થઈ ગયો છે. જ્ઞાન સંકોચપણાને, વીર્ય સંકોચપણાને પામ્યું છે. સમજાય છે?

એવો તે જ્ઞાની, બિડાઈ ગયેલી જ્ઞાન ને આનંદની, આ વીર્યને લીધે ભાઈ! સમજાણું? જ્ઞાન તેની સાથે આનંદ આદિની પર્યાય બિડાઈ ગઈ છે, સંકોચ થઈ છે. પર્યાયમાં સંકોચ, વસ્તુમાં આખું ત્રિકાળ પડ્યું છે. પર્યાય એટલે અવસ્થામાં સંકોચાય છે. કડી આમ સંકોચ દેખાય છે એ જ્યારે આમ ખીલે છે. કમળ, કુલની કડી. એમ આત્મા અનાદિથી પર્યાયમાં જ્ઞાન અને વીર્ય, આનંદ અને દર્શન એ સંકોચાઈ ગયેલી પર્યાય એવો તે જ્ઞાની (ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાને) સ્વભાવને અનુસરીને મોહ ક્ષય થયો, તેથી શુદ્ધ જ્ઞાપ્તિક્રિયારૂપે, ઓલી પહેલી અશુદ્ધ હતી. પહેલી કીધી હતી અનુસરતી પરિણતિ અશુદ્ધ હતી. તે હવે બારમે શુદ્ધ

જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપે પર્યાય થઈ. સમજાણું કાંઈ?

શુદ્ધ જ્ઞપ્તિક્રિયા નિર્મળ તો ચોથેથી શરૂ થઈ. પણ અહીં શુદ્ધ જ્ઞપ્તિક્રિયા પૂર્ણ થઈ. સમજાણું કાંઈ? આત્મા પોતાનો શુદ્ધ સ્વભાવ પૂર્ણ એ ઉપર નજર કરતાં પર્યાયમાં ખંડ ખંડ મિથ્યાત્વ સહિત ઉત્પન્ન થતું હતું તેનો નાશ થઈ ગયો. અને જ્ઞાન સ્વભાવને આશ્રયે સમ્યક્દર્શનની પર્યાય સહિત જ્ઞાનની પર્યાય થોડી અખંડ પ્રવર્તવા લાગી. એ શુદ્ધતા પ્રવર્તવા લાગી. અશુદ્ધતા મોહનો ક્ષય થતાં બારમે શુદ્ધ જ્ઞપ્તિક્રિયા અંતર્મૂર્તિ રહી. સમજાણું કાંઈ?

ભાષા પણ જુદી અને ભાવ પણ જુદી જાતના. આ લુગડા છોડી દ્યો ને થઈ ગયા ત્યાગી. આ કર્યું ને આ... પણ તત્ત્વના ભાન વિના તારા લુગડા છૂટે, લુગડા તો છૂટા જ પડ્યા છે. ક્યાં અંદર ઘરી ગયા છે. સમજાણું? હૈં? ક્ષેત્રથી તો જુદા જ પડેલા છે. લુગડું લુગડાના ક્ષેત્રમાં અને આત્મા આત્માના ક્ષેત્રમાં છે. એ અનાદિની છે. પરના ક્ષેત્રમાં આત્માનું ક્ષેત્ર નહીં અને આત્માના ક્ષેત્રમાં પરનું ક્ષેત્ર નહીં. કહો સમજાણું? એ તો સ્વક્ષેત્રજ છે. એવો એક શબ્દ આવે છે ને? ક્ષેત્રજ. આવે છે ને જીવના નામ આવે છે. એ સ્વક્ષેત્રજ છે. સ્વક્ષેત્રજ એ આત્માનું નામ છે એ. સમજાણું?

એ આત્મા સ્વ અસંખ્ય પ્રદેશી ક્ષેત્ર. નિર્મળાનંદ પ્રભુ, એનો જ એટલે જાણનાર આત્મા ક્ષેત્રજ છે. પરક્ષેત્ર રહ્યા પરમાં. કપડાનું ક્ષેત્ર અને શરીર એ બધાય પરદ્રવ્ય છે. આ તો પરવસ્તુ છે, તેના પરક્ષેત્રમાં છે. આત્માના ક્ષેત્રમાં આ છે જ નહીં. આના ક્ષેત્રમાં આત્માનું ક્ષેત્ર નથી. બેયના ભિન્ન ક્ષેત્ર છે અંદર. ક્ષેત્ર એટલે હારે ને હારે... આત્મા તો પોતાના સ્વચતુષ્ટયના ભાવમાં છે. આત્માનું દ્રવ્ય, ગુણપર્યાયનો પિંડ તે દ્રવ્ય. ક્ષેત્ર એટલે પહોળાઈ. અસંખ્ય પ્રદેશી ક્ષેત્ર તેમાં છે આત્મા. પર્યાય એટલે કાળ. વર્તમાન અવસ્થા, ભાવ એટલે શક્તિ. પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં છે. પરના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવમાં નથી. સમજાય છે કાંઈ?

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- હા, આમાં છે ને. સાંભળતાં નથી? આ અશુદ્ધતાનો નાશ થવો એ નાસ્તિકરૂપે ભાવમોક્ષ ભાવ છૂટ્યો એમ કહેવામાં આવ્યું. અને અસ્તિપણે અનંત, જ્ઞાન આદિની પ્રગટ દશા થઈ તેને ભાવમોક્ષ અસ્તિપણે કહેવામાં આવ્યો. સમજાણું કાંઈ? આ મોક્ષ-મોક્ષ વાતું કરે મોક્ષ. અમારે મોક્ષ જોઈએ છીએ. પણ ક્યાં મોક્ષ કોને કહેવો ખબર છે તને? એમાં જાણે મોક્ષ હશે! ઓલા તીર્થકુંડમાં ત્યાં ઓલા શું કહેવાય? મુક્તિશિલામાં જાવું એ મોક્ષ હશે. મુક્તિશિલામાં જાવું તે મોક્ષ હશે. એમ છે નહીં. મુક્તિશિલા તો ક્યાંય રહી ગઈ નીચે અને સિદ્ધપદ તો ક્યાંય ઉપર છે. અને મુક્તિશિલામાં ત્યાંય નિગોદના જીવ છે અને સિદ્ધ બિરાજે છે ત્યાંય નિગોદના જીવ છે. જ્યાં ઉપર સિદ્ધ બિરાજે છે ત્યાં, તેના પેટમાં (આત્મામાં) શરીરમાં નિગોદના જીવ છે. (ક્ષેત્ર અપેક્ષા છે).

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ઘૂળ પણ નથી મળતી. શેઠ ઠીક કહે છે. સિદ્ધનો જ્યાં આત્મા છે ત્યાં અનંતા નિગોદ પડ્યા છે. એકક્ષેત્રાવગાહે ક્યાં? બધાનું ક્ષેત્ર ભિન્ન છે, બધાના ભાવ ભિન્ન છે. ભાન ન મળે ભાન. આહાહા! થોડી

શાંતિ મળે છે કે નહીં? સિદ્ધપદમાં જેમાં આત્મા અનંત કેવળજ્ઞાનમય બિરાજે છે. તેને ત્યાંય પણ અંદર નિગોદ છે. પાંચ એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ છે. તેને કાંઈ શાંતિ મળતી હશે કે નહીં? ત્યાં બે ચાર પડ્યા છે. જેલમાં પડ્યા છે. રાવજીભાઈ!

સિદ્ધ છે ને? ૫૦૦ ધનુષમાં નિગોદ મહા સૂક્ષ્મ પડ્યા છે આખા લોકમાં, સૂક્ષ્મ છે ને? આખા લોકમાં સૂક્ષ્મ ભરેલાં છે. સૂક્ષ્મ પૃથ્વી, સૂક્ષ્મ પાણી, સૂક્ષ્મ અગ્નિ, સૂક્ષ્મ વાયુ, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ. નિગોદ છે. સૂક્ષ્મ વનસ્પતિ નિગોદ છે. ઓલા ચાર પ્રત્યેક છે. આખા લોક પ્રમાણે પડ્યા છે. સિદ્ધ છે ત્યાં છે તેથી શું થયું પણ? દરેકનું ક્ષેત્ર ભિન્ન, કાળ ભિન્ન, દ્રવ્ય ભિન્ન. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે જ્ઞાનીને બિડાઈ ગયેલી પર્યાય છે. તે જ્યાં સ્વભાવનું અનુસરણ કરીને, તે પર્યાય ક્ષીણમોહ ગુણસ્થાને શુદ્ધ જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપે અંતર્મુર્ત્ત પસાર કરીને, શુદ્ધની જ્ઞપ્તિ કેવળી પહેલી અશુદ્ધિ હતી તે આ શુદ્ધ થઈ. જ્ઞાણવાની ક્રિયા શુદ્ધ થઈ. અટકતી આવતી, રાગ-દ્વેષ ન રહ્યા. મોહ, રાગ, દ્વેષ ન રહ્યા. પણ હજી પૂર્ણ શુદ્ધ ચેતના પ્રગટી નથી.

એ અંતર્મુર્ત્ત બારમા ગુણસ્થાનમાં પહેલેથી સ્વભાવને અનુસરીને જે સમ્યક્દર્શન પ્રગટ કર્યું છે, સ્વભાવને અનુસરીને ચારિત્ર પ્રગટ કર્યું છે. વધતાં વધતાં બારમે ગુણસ્થાને શુદ્ધ જ્ઞાણવાની જ્ઞપ્તિક્રિયા, જ્ઞાણક્રિયા શુદ્ધ થઈ છે એ ત્યાં અંતર્મુર્ત્ત રહે છે. યુગપદ્ જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાયનો ક્ષય થવાથી, લ્યો! પછી એક સમયમાં યુગપદ્ એટલે એકસાથે જ્ઞાનાવરણનો નાશ, દર્શનાવરણનો નાશ, અંતરાયનો ક્ષય થવાથી કથંચિત્ કૂટસ્થ જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે,

એ ભગવાનઆત્મા એકક્ષણમાં કોઈ પ્રકારે કૂટસ્થ એટલે એવું ને એવું જ્ઞાન સદાય રહેવાનું તે જ્ઞાન હવે પલટવાનું નહીં. એ અપેક્ષાએ ત્યાં કૂટસ્થ કહેવામાં આવે છે. બાકી છે તો જ્ઞાનની પરિણતિ, કેવળીની પરિણતિ. કેવળજ્ઞાનનો પર્યાય પણ સમયે સમયે નવો પ્રગટે છે. પણ એવો ને એવો પ્રગટે એ અપેક્ષાએ કૂટસ્થ કહ્યું, જુઓ! (નીચે કૂટનોટમાં.)

કૂટસ્થ = સર્વ કાળે એકરૂપ રહેનારું અચળ. (જ્ઞાનાવરણાદિ ઘાતિકર્મોનો નાશ થતાં કંઈ જ્ઞાન સર્વથા અપરિણામી થઈ જતું નથી. ભગવાનનું કેવળજ્ઞાન કૂટસ્થ જેમ શિખર સ્થિર રહે તેમ નથી. સમયે સમયે બદલે છે. કેવળજ્ઞાનીનું જ્ઞાન પણ સમયે સમયે બદલે. અનંતાગુણો સમયે સમયે બદલે. ઉત્પાદ ... એ બદલે સદાય અનંતકાળ. એ પૂછતા હતા ને તમારા દેરિયાજી! આ માળું લપ પર્યાયનું! પર્યાયની ખબર ન મળે ખબર. પર્યાય કોને કહેવી. પર્યાય તો આત્માનો ધર્મ છે. સ્વભાવ છે એ કે દિ' મટે? સિદ્ધમાં પણ પર્યાય છે. અનાદિ અનંત છે. પર્યાય નિગોદમાંથી માંડી ને સિદ્ધ, અનાદિ અનંત પર્યાય હોય છે. સંસારીને અશુદ્ધ પર્યાય મિથ્યાદષ્ટિની, સાધકને શુદ્ધ અને અશુદ્ધ પર્યાય, સિદ્ધની પૂર્ણ શુદ્ધ પર્યાય. સમજાણું કાંઈ?

એ જુઓ! અપરિણામી થઈ જતું નથી. એને પણ ખબર નથી. કેવળજ્ઞાન ફરે? કેવળજ્ઞાન હવે પલટે. હવે એને પલટવાનું શું કારણ રહ્યું? એમ. પણ એ તો પલટવાનો પર્યાયનો સ્વભાવ છે. સમયે સમયે નવું જ થયા કરે, નવું જ થયા કરે. એની એ પર્યાય બીજે સમયે ન રહે. કેવળજ્ઞાની ભગવાન અરિહંતને પણ

એ કેવળજ્ઞાનનો પર્યાય એનો એ બીજે સમયે ન રહે.

‘ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્તમસત્’ પદાર્થ અનંતાગુણની પર્યાયથી ઉત્પન્ન થાય, પૂર્વની પર્યાયથી વ્યય થાય, પોતાની જાતને જાળવી ટકી રહે. એવો દરેક દ્રવ્યનો સ્વયં સિદ્ધ સ્વતઃ સ્વભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? પરંતુ તે અન્ય અન્ય જ્ઞેયોને જાણવારૂપે પલટાતું નથી-સર્વદા ત્રણે કાળના સમસ્ત જ્ઞેયોને જાણ્યા કરે છે, તેથી તેને કથંચિત્ કૂટસ્થ કહ્યું છે. નીચે છે ફૂટનોટ. દરેક આ ગાથાના ભાવો તો દરેક ઝીણા છે. પર્યાયનું કથન છે. તેની વસ્તુ પર્યાય નિર્મળ, મલિન કેવી છે? અને તે પણ નિર્મળ પર્યાય પણ કૂટસ્થ છે એવડી રહે છે. એટલે કે જુદા જુદા જ્ઞેયને જાણવા માટે પરિણામન બદલતું નથી પણ એક સાથે બધા જ્ઞેયોને જાણવાનો જે પર્યાય પલટયો એવો ને એવો બીજે સમયે, ત્રીજે સમયે સાદી અનંત. નવી નવી નવી પર્યાય કેવળજ્ઞાન છતાં અનેક જ્ઞેયોને જાણવા પરિણામન નથી પલટાતું માટે કૂટસ્થ કહેવામાં આવે છે. કૂટ એટલે શિખર.... પાણીના તરંગની પેઠે ઉઠે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? શું?

પાણીના તરંગની પેઠે આમ ઉંચું ગયું, ઉંચું ગયું એ છે તો કેવળજ્ઞાનની પેઠે એની પર્યાય પણ એવી ને એવી છે માટે કૂટસ્થ કહેવામાં આવે છે. કૂટ એટલે શિખર થાય ને શિખર તે ડુંગર ઉપર શિખર. છે? એમાં તરંગ નથી ઉઠતા. પાણીના તરંગ ઊઠે છે, શિખર સ્થિર છે. એમ અહીંયાં છે નહીં, ઉપરમાં છે નહીં. છે તો પોતાની સમય સમયની પર્યાય પરિણામતી પણ એ રીતે જ્ઞેયને જાણતું પોતે જ્ઞાન પોતાના પૂર્ણપણે પરિણામી રહ્યું છે, અનેક જ્ઞેયને ભિન્ન ભિન્ન અટકતું જાણવું પલટાતું નથી માટે તેને કૂટસ્થ કહેવામાં આવ્યું છે. રાવજીભાઈ! હજી થોડો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. એમ ને એમ આ બધું બહારમાં ને બહારમાં જંદગીયું જાય. આહા.. આવો સમય મનુષ્ય દેહનો એમાં વીતરાગમાં જન્મ, એમાં સત્ વાણી સાંભળવા મળે, એમાં એ પ્રકાર એ તો મહા દુર્લભ! દુર્લભ-દુર્લભ-દુર્લભ છે ઓહોહો! એ નિગોદના જીવ કોઈ દિ’ ત્રસ નહીં થાય. ત્રસ નહીં થાય તો સમકિત તો ક્યાંથી પામે? આહાહા! નિત્ય નિગોદ છે ને. આહાહા! ભાઈ! તને તો આ અવસર મળ્યો છે, બધા અવસર આવી ગયા. આહાહા!

આ વસ્તુ એક સમયમાં પૂર્ણ શુદ્ધ એની પર્યાય બહારના લક્ષમાં અટકે છે એ સંસાર! એને અંતર જ્ઞાયકમાં અનુસરવું એ ધર્મની પર્યાય અને મોક્ષનો ઉપાય છે. આ તો કહે, આ કરો ને આ કરો ને આ કરો. બિચારાને ક્યાં લાકડામાં ખોસી કાઢ્યા! નવરો થાય નહીં એક જણો તો કહેતો હતો બબ્બે કલાક તો અમારે દાણા ધોવા પડે ત્યાં ઉદાસીન આશ્રમમાં. દરેકને દાણા આપે ધોવા પડે. શાક ધોવું પડે, બે કલાક રોકાઈએ. ત્યારે પાછું નહાવું-ધોવું. વળી આમ ધનોજ-બનોજ હોય તેને સાફ કરીએ. એમાં જ અમારો ટાઈમ જાય. અમે વાંચવા કે દિ’ નવરા થઈએ! ધર્મ કે દિ’ હતો ત્યાં. વિકલ્પ છે જરી! સમજાય છે? એ બિચારા કહેતા હો કે આ તમે કહો છો તે વાત અમારે સાંભળવા પણ વખત ક્યાં છે વાંચવાનો? આ ખાવું ને આ ન ખાવું, આ પીવું ને આ ન પીવું ને આ બગડી ગયું ને આ છોડી દીધું ને હવે સાંભળને તું અટક્યો છે અજ્ઞાનમાં ત્યાં એ તો નક્કી કર! ભીખાભાઈ!

એક તો બિચારી ભાઈ. એનો ઘણી એવું બધું કરે કે કાયર થઈ ગઈ પછી. ગોળ ખાવો તે. પછી શેરડી ઓલામાંથી લઈ આવે. શેરડી સમજો છો? ગન્ના. ઈ ન્યાં ધોવરાવે એ પાછું ત્યાં ઓલો શું કહેવાય? ચીચોડો

એને ધોવડાવે, કણબીના હાથ ધોવડાવે એને બધું આમ કરાવે, એ રસ કાઢે લાવે! વળી પાછા બાયડીને કહે કે તું અહીં રહે. ભઈ એના કરતાં ગોળ ખાવો જ છોડી દે ને? આટલી માથાકૂટ છે તે! કેટલી માથાકૂટ! હજી ગોળ ખાવો છે પણ આવી બધી કર્તા કર્તા કર્તાની ક્રિયા છોડવી નથી. હવે તેને ધર્મ કરવાનો અવસર કે દિ' રહે? તેણે માની લીધું. હૈં! અને તમારા જેવા શેઠીયા મળી ગયા. કેમ શેઠ? ઓહો! ત્યાગી મહારાજ છે, ત્યાગી મહારાજ છે એમ પુષ્ટિ કરી. ઓલાને ભાઈ પૈસા જોઈતા હોય તો જાવ ભાઈ લઈ જાવ ભાઈ! મૂંઢ છે. મોઢા આગળ મોટું નામ. ભગવાનદાસ શોભાલાલ મોટું-મોટું નામ. બુંદેલખંડ.

પણ આ સમજ્યા વિના બધા થોથા છે. કહે છે. આહાહા! અને બિચારાને ઘરે.....અહીં દસ-બાર વર્ષ પહેલાં આવ્યા ત્યારે (કહેતા) આ વાત અમારે સાંભળવા મળતી નથી. અમારે તો આમાં વખત જાય, ખાવામાં વખત જાય, પીવામાં વખત જાય. જંગલમાં બે વાર કદાચ જવાનું થાય. એમાં જાય. એમાં નહાવું ધોવું, પગ સાફ કરવા. બધું આ કરવું આ કરવું. એમાં માંડ માંડ નવરા થઈએ, આવું સાફ કરવું દાણા ને મેથી ને ઘઉં ને.

ભાઈ! એ તો જે કાળે બનવાની ક્રિયા બનતી હોય, પહેલું સમ્યક્દર્શન પ્રગટે, દર્શનશુદ્ધિ થાય પછી સહેજે એવો વિકલ્પ હોય. બનવાની ક્રિયા હોય તો બની જાય. આ તો કર્તૃબુદ્ધિને કરવી છે અને ધર્મની શ્રદ્ધા વધારવી છે. કર્તૃત્વબુદ્ધિથી. પહેલાં એ કરે છે. તો અહીં કહે છે કે ભગવાનઆત્મા! પોતાના શુદ્ધસ્વરૂપની અંતરની દૃષ્ટિ કરવાથી..

જુઓ! પોતાની પચાસમાં જ્ઞપ્તિક્રિયા શુદ્ધ થઈ, અંતરમુખ થઈ તો કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું. સમજાણું કાંઈ? આ ક્રિયા કેવળજ્ઞાન પામવાની છે. કેટલા અપવાસ કરવા પડશે કેવળજ્ઞાન પામવા માટે એમ અહીંયાં નથી આવતું. ભગવાનઆત્મા! નિમિત્તને અનુસરીને જ્ઞપ્તિક્રિયા ખંડ ખંડ એકલી કરે છે તો અંતરમુખનું અનુસરણ કરીને જ્ઞપ્તિની સાથે અખંડતા અશુદ્ધતાનો નાશ થઈને તે પૂર્ણ શુદ્ધતા પ્રગટ થાય. પૂર્ણ શુદ્ધતા તો બારમે ગુણસ્થાને પ્રગટ થાય. અંતરમુહૂર્ત રહે તો ત્રણેનો (અશુદ્ધતાનો) નાશ થાય છે. એની કલ્પના છે આમ થાશે આમ થાશે ઈ.

એ રીતે તેને જ્ઞપ્તિક્રિયાના રૂપમાં ક્રમપ્રવૃત્તિનો અભાવ થવાથી, એ જાણવાની ક્રિયા ખંડ ખંડના રૂપમાં ક્રમપ્રવૃત્તિનો અભાવ હોવાથી, ભાવકાર્ય ખંડ ખંડનું જે કાર્ય હતું તેનો નાશ થાય છે. એ ભાવકર્મ. એ ભાવકર્મ અહીં કીધું. આહાહા! સમજાણું? બહુ સરસ વાત! તેની ક્રિયા આદિ છે તે પરને લક્ષે ખંડ ખંડ થાય એટલું, પોતાની જ્ઞપ્તિ જાણવાની ક્રિયા, હૈં! સ્વજ્ઞેયને જ્ઞાન ન બનાવીને એકલા પર તરફના પક્ષના લક્ષમાં એ જ્ઞાનની પ્રવૃત્તિ એકલી ખંડ ખંડ પ્રવર્તે તે સંસાર છે, તે ભાવકર્મ છે.

એ ઉદયભાવ બંધભાવ ખંડ ખંડ થતાં એ દુઃખદાયકભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? જુઓ! જ્ઞપ્તિક્રિયા શબ્દ પડ્યો છે કે નહીં? આ ક્રિયા છે કે નહીં? એ ક્રિયા તેની ખંડે ખંડે વર્તતી દુઃખદાયક છે. તેને આત્માનું અનુસરણ કરીને તે ક્રિયાનો નાશ થઈ જવો તેનું નામ ભાવકર્મનો વિનાશ કહેવામાં આવે છે. ક્રમે ક્રમે ખંડ ખંડ થતી ક્રિયા તે ભાવકર્મ છે.તેનું નામ ભાવકર્મ છે. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

તેથી કર્મનો અભાવ થતાં તે ખરેખર ભગવાન, હવે સીધી વાત લે છે. સર્વજ્ઞ થાય છે, સર્વદર્શી

થાય છે, ઈન્દ્રિયવ્યાપારાતીત થાય છે, અવ્યાબાધ-અનંતસુખવાળો સદાય રહે છે. આહાહા! તેથી તે કર્મનો અભાવ, તે કર્મ કોણ? ઓલો ભાવકર્મ હોં! જ્ઞપ્તિક્રિયારૂપ ભાવ. તે ખરેખર ભગવાન સર્વજ્ઞ, સર્વદર્શી અને ઈન્દ્રિયવ્યાપારાતીત-અવ્યાબાધ-અનંતસુખવાળો સદાય રહે છે. એ પર્યાય પ્રગટી અનંતકાળ સિદ્ધ ભગવાન એવા ને એવા જ રહે છે. પરમાત્મા અરિહંત પદ પ્રગટયું તે આ આત્માના અંતરગુણને અનુસરીને પ્રગટે છે. સમ્યજ્ઞાન પણ અંતરગુણને અનુસરીને, ચારિત્ર પણ અનંત સ્વભાવને અનુસરીને, શુકલધ્યાન અનંતને અનુસરીને અને કેવળજ્ઞાન અનંત સ્વભાવના ત્રિકાળને અનુસરીને પ્રગટ થાય છે. ભાવકર્મથી છૂટે છે અને ભાવમોક્ષ આદિ દશાને ઉત્પન્ન કરે છે. કલો, સમગ્રાણું કાંઈ?

અનંતસુખવાળો સદાય રહે છે. કહે છે આ આકુળતાનો નાશ થયો, ભાવકર્મનો. અનાકુળતાના આનંદદશાની પ્રગટ દશા એ સુખ. સુખ આ બાયડી, છોકરાનું સુખ છે ધૂળનું? આ બાયડી, છોકરા, પૈસા, હજીરા મકાન બે લાખના, પાંચ લાખના એ સુખ છે? માટીના ઢગલા છે, ધૂળ છે. ત્યાં સુખ છે? અને દુઃખ ત્યાં છે? તારું દુઃખ ત્યાં છે? નિર્ધનતા ને શરીરમાં રોગ તેમાં દુઃખ છે? બિલકુલ નહીં. તારો આત્મા આનંદમૂર્તિ છે તેની ઉલટી દશા કરીને વિકારનો ભાવ કરે તે દુઃખદશા છે. લાગે છે એને દુઃખ? એ ભાન વિનાનું દુઃખ દશામાં છે. દશામાં, આત્માની દશામાં, શરીરમાં નહીં. શરીરમાં કોણ કહે છે? શરીરમાં ક્યાં આત્મા હતો કે શરીરમાં હોય.

મુમુક્ષુ :- શરીર તેનું નથી તો કોનું છે?

ઉત્તર :- માટી, ધૂળનું. એ તો પુદ્ગલનું શરીર છે. આત્માનું શરીર છે આ? મોહનભાઈ! ભાઈને હવે કાંઈક નક્કી કરાવી દેજો. એ કહે તમે કરાવી દ્યો, મેં એને સોપ્યું છે. એ દુઃખ શરીરમાં પણ નથી, શરીરને લઈને પણ નથી. દુઃખ છે આત્માની વર્તમાન દશાના આનંદને ભૂલીને ભ્રમણા ને રાગ-દ્વેષ કરે, તે દુઃખ છે. શેનો દુઃખાવો થાય, ધૂળમાંય થાતો નથી, કલ્પે છે. અહીં કાંઈક થાય તો મને કાંઈક થાય છે એવી કલ્પના કરે છે. કોઈ દિ' પોતાના અસ્તિત્વની સત્તાની દષ્ટિને, લક્ષ કરતો નથી.

મુમુક્ષુ :- એકક્ષેત્રાવગાહે રહેલો છે.

ઉત્તર :- એક ક્ષેત્રાવગાહે રહેલો એટલે? એકક્ષેત્રાવગાહે ધર્માસ્તિ રહ્યું છે, અધર્માસ્તિ રહ્યું છે, આકાશ પણ રહેલું છે. બધું જ રહ્યું છે. અહીં બધું છે. છએ દ્રવ્ય અહીં છે. અહીં અસંખ્ય પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય છે, અધર્માસ્તિકાયના અસંખ્ય પ્રદેશ અહીં છે, આકાશના અસંખ્ય પ્રદેશ છે, કાળના અમૂર્ત દ્રવ્ય છે. અનંતાપરમાણુના અનંતાસ્કંધ છે. (મુમુક્ષુ :- તો આમાં ભૂલ ક્યાં થાય છે?) આ અજ્ઞાનને લઈને ભૂલ થાય છે.

તેને પોતાની મહાન સત્તા ચૈતન્ય અરૂપી આનંદધન! તેની સત્તાનો સ્વીકાર નહીં કરવાથી આ રાગ ને દ્વેષ ને અલ્પજ્ઞ તે હું એવી સત્તાનો સ્વીકાર કરવાથી તેને દુઃખ થાય છે. આહાહા! સમગ્રાણું કાંઈ? આ શરીરને કાંઈક થઈ ગયું, આ મારી સગવડતા ચાલી ગઈ, આ અગવડતા મને છે. એ માન્યતા તેને દુઃખ છે. પણ ઈ શું તે તો તેનો બાપ થયો પાછો. શરીરમાં ઠીક છે એ પાછી સગવડતા થઈ ગઈ. એ નું એ થયું. એ ને એ ત્યાં પાછી હોળી થઈ. પણ આ (શરીર) કે દિ' તેના બાપનું હતું કે તેનું હતું? આ તો માટીનું છે. આ માટી

રાખ થઈને એકવાર મસાણામાં ઊભી રહેશે. અત્યારે આ રાખનો પિંડલો છે. એય! શરીર ઉપર કંટાળો આવ્યો છે. શું તૈયાર છે? આત્મા મરી જાતો હશે? આત્મા મરતો હશે કોઈ દિ? શરીર છૂટે ત્યાં મરી ગયો? જેચંદભાઈ! આ તો બધી ભ્રમણા અંદર દુઃખમાં પલટાઈ ગયેલી છે દષ્ટિ. આ મરવું છે. ત્યાં માસીબા બેઠી હશે! આ બધા દેખતામાંથી છૂટે એટલે અંધારામાં જાવું છે એમ તેનો અર્થ. આ દેખતા છે ને મોહનભાઈ ને છોકરાઓ, આ મામા ને બધું હતું એમાંથી છૂટીએ તો આ જોનારા તો મરે! અમે આંધળાને એય આંધળા ને અમે સાથે પછી બધા. કલો, સમજાણું આમાં?

એ વાત એ છે કે આ જગતની વ્યવસ્થામાં અમે આમ રહ્યા તેને દેખનારા અધિકપણે દેખતા એ આમ દેખે એવી સ્થિતિમાંથી ચાલ્યા જઈએ તો ન્યાં અત્યારે બીજી દુકાનુંમાંથી છૂટી જાવું છે? આત્માના અસ્તિત્વની સત્તાની ખબર નથી. કલો, સમજાણું આમાં?

એ રીતે આ (અહીં કહ્યો તે), ભાવકર્મ મોક્ષનો પ્રકાર, જુઓ! ભાવકર્મ મોક્ષનો પ્રકાર અને દ્રવ્યકર્મ મોક્ષના હેતુભૂત પરમ સંવરનો પ્રકાર છે. ત્રણ લીટી કહી હતી તેનો સરવાળો કરે છે. નીચે ફૂટનોટ છે તેનો અર્થ જુઓ! નીચે ફૂટનોટ ભાવકર્મમોક્ષ = ભાવકર્મનું સર્વથા છૂટી જવું તે, ભાવકર્મ એટલો ક્રમે ક્રમે, ખંડ ખંડ રાગ-દ્વેષ છૂટી જવાથી ભાવમોક્ષ. જ્ઞપ્તિક્રિયામાં ક્રમપ્રવૃત્તિનો અભાવ થવો તે ભાવમોક્ષ છે. નાસ્તિથી વાત કરી. અથવા તે સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શીપણાની અને અનંતાઆનંદમયપણાની પ્રગટતા તે ભાવમોક્ષ છે. ભાવમોક્ષના બે પ્રકાર. ભાવ પોતાની નિર્મળ પર્યાય અશુદ્ધથી છૂટી જાય તે ભાવમોક્ષ અને નિર્મળ પર્યાય પોતે પૂર્ણ થઈ તેનું નામ ભાવમોક્ષ. સમજાય છે કાંઈ?

એક ગાથા ને એક ન્યાય સમજાય તો ન્યાય થવાના રસ્તા છે. વાત સમજવાની દરકાર કરે નહીં અને ઓલું એક નું એક ઘૂંટે. બરાબર છે કે નહીં? આહાહા! જ્યાં નજરું નિધાનમાં નાખવાની છે ત્યાં નજરું નાખતો નથી. અને આ સ્થૂળમાં ને આમાં ને આમાં, જ્યાં ત્યાં નજર નાખીને જ્ઞાનને ખંડ ખંડ કરે છે. એ દુઃખદશા તેની છે તે આત્માને અનુસરીને દુઃખદશા ટળી શકે છે. બાકી બીજો કોઈ ઉપાય છે નહીં. વિશેષ કહેશે.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

ગાથા-૧૫૨

દંસણણાણસમ્મગ્ગં જ્ઞાણં ણો અણ્ણદવ્વસંજુત્તં ।
 જાયદિ ણિઞ્જરહેદૂ સભાવસહિદસ્યસ સાધુસ્સ ॥૧૫૨॥
 દર્શનજ્ઞાનસમગ્રં ધ્યાનં નો અન્યદ્રવ્યસંયુક્તમ્ ।
 જાયતે નિર્જરાહેતુઃ સ્વભાવસહિતસ્ય સાધોઃ ॥ ૧૫૨ ॥

દ્રવ્યકર્મમોક્ષહેતુપરમનિર્જરાકારણધ્યાનાખ્યાનમેતત્ ।

એવમસ્ય ચલુ ભાવમુક્તસ્ય ભગવતઃ કેવલિનઃ સ્વરૂપતૃપ્તવાદ્વિશ્રાન્તસુખદુઃખ-
 કર્મવિપાકકૃતવિક્રિયસ્ય પ્રક્ષીણાવરણત્વાદનન્તજ્ઞાનદર્શનસમ્પૂર્ણશુદ્ધજ્ઞાનચેતનામયત્વાદ-તીન્દ્રિયત્વાત્
 ચાન્યદ્રવ્યસંયોગવિયુક્તં શુદ્ધસ્વરૂપેઽવિચલિતચૈતન્યવૃત્તિરૂપત્વાત્કથઞ્ચિદ્ધ્યાન-વ્યપદેશર્હમાત્મનઃ
 સ્વરૂપં પૂર્વસઞ્ચિતકર્મણાં શક્તિશાતનં પતનં વા વિલોક્ય નિર્જરા-હેતુત્વેનોપવર્ણ્યત ઇતિ ॥ ૧૫૨ ॥

દગજ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ ને પરદ્રવ્યવિરહિત ધ્યાન જે,
 તે નિર્જરાનો હેતુ થાય સ્વભાવપરિણત સાધુને. ૧૫૨.

અન્વચાર્થ :- (સ્વભાવસહિતસ્ય સાધોઃ) સ્વભાવસહિત સાધુને (-
 સ્વભાવપરિણત કેવળીભગવાનને) (દર્શનજ્ઞાનસમગ્રં) દર્શનજ્ઞાનથી સંપૂર્ણ અને
 (નો અન્યદ્રવ્યસંયુક્તમ્) અન્યદ્રવ્યથી અસંયુક્ત એવું (ધ્યાનં) ધ્યાન (નિર્જરાહેતુઃ
 જાયતે) નિર્જરાનો હેતુ થાય છે.

ટીકા :-આ, દ્રવ્યકર્મમોક્ષના હેતુભૂત એવી પરમ નિર્જરાના કારણભૂત ધ્યાનનું કથન છે.
 એ રીતે ખરેખર આ (-પૂર્વોક્ત) ભાવમુક્ત (-ભાવમોક્ષવાળા) ભગવાન કેવળીને-કે જેમને
 સ્વરૂપતૃપ્તપણાને લીધે ઋકર્મવિપાકકૃત સુખદુઃખરૂપ વિક્રિયા અટકી ગઈ છે તેમને-આવરણના
 પ્રક્ષીણપણાને લીધે, અનંત જ્ઞાનદર્શનથી સંપૂર્ણ શુદ્ધજ્ઞાન ચેતનામયપણાને લીધે તથા
 અતીન્દ્રિયપણાને લીધે જે અન્યદ્રવ્યના સંયોગ વિનાનું છે અને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત
 ચૈતન્યવૃત્તિરૂપ હોવાને લીધે જે કથંચિત્ 'ધ્યાન' નામને યોગ્ય છે એવું આત્માનું સ્વરૂપ (-
 આત્માની નિજ દશા) પૂર્વસંચિત કર્મોની શક્તિનું ઋશાતન અથવા તેમનું ઋપતન અવલોકીને

૧. કેવળીભગવાન નિર્વિકાર-પરમાનંદસ્વરૂપ સ્વાત્મોપત્ત સુખથી તૃપ્ત છે તેથી કર્મનો વિપાક જેમાં નિમિત્તભૂત હોય છે
 એવી સાંસારિક સુખદુઃખરૂપ (-હર્ષવિષાદરૂપ) વિક્રિયા તેમને વિરામ પામી છે.

૨. શાતન = પાતળું થવું તે; હીન થવું તે; ક્ષીણ થવું તે.

૩. પતન = નાશ; ગણન; ખરી જવું તે.

નિર્જરાના હેતુ તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે.

ભાવાર્થ :- કેવળીભગવાનના આત્માની દશા જ્ઞાનદર્શનાવરણના ક્ષયવાળી હોવાને લીધે, શુદ્ધજ્ઞાનચેતનામય હોવાને લીધે તથા ઈન્દ્રિય વ્યાપારાદિ બહિર્દ્રવ્યના આલંબન વિનાની હોવાને લીધે અન્યદ્રવ્યના સંસર્ગ રહિત છે અને શુદ્ધસ્વરૂપમાં નિશ્ચળ ચૈતન્યપરિણતિરૂપ હોવાને લીધે કોઈ પ્રકારે 'ધ્યાન' નામને યોગ્ય છે. તેમની આવી આત્મદશા નિર્જરાના નિમિત્ત તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે કારણ કે તેમને પૂર્વપાર્જિત કર્મોની શક્તિ હીન થતી જાય છે તેમ જ તે કર્મો ખરતાં જાય છે. ૧૫૨.

પ્રવચન નં:-૫૧, ગાથા-૧૫૨-૧૫૩
આસો વદ ૬, તા:-૨૭-૧૦-૬૪, મંગળવાર

ગાથા-૧૫૨ ઉપર પ્રવચન

ભાવકર્મનો મોક્ષ. ભાવકર્મમોક્ષ આ તેનો અધિકાર ચાલ્યો. આત્મામાં જાણવાની ક્રિયા ક્રમે ક્રમે ખંડ ખંડ થાય તે ભાવકર્મ છે. અશુદ્ધ છે, બંધનું કારણ છે તેનાથી મોક્ષ થાય તેનું નામ ભાવમોક્ષ કહેવામાં આવે છે. અથવા દ્રવ્યકર્મમોક્ષના હેતુભૂત પરમ સંવર. હવે અહીંયાં અધિકારની નિર્જરા આવી. હવેની ગાથામાં નિર્જરાનો અધિકાર આવશે. આ દ્રવ્યકર્મ મોક્ષના હેતુભૂત, જડકર્મના છૂટવાના નિમિત્તભૂત પરમ સંવરનો પ્રકાર અજોગ દશા સુધીનું અહીંયાં વર્ણન કર્યું. હવે પરમ નિર્જરા બતાવે છે. ૧૫૨ ને ૧૫૩ ગાથામાં પૂરું કરશે. પછી મોક્ષમાર્ગ શરૂ. એ આપણે ચાલી ગયો છે.

દંસળળાણસમ્મગ્ગં જ્ઞાણં ણો અણ્ણદવ્વસંજુત્તં ।

જાયદિ ણિજ્જરહેદૂ સભાવસહિદસ્યસ સાધુસ્સ ॥ ૧૫૨ ॥

દગજ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ ને પરદ્રવ્યવિરહિત ધ્યાન જે,

તે નિર્જરાનો હેતુ થાય સ્વભાવપરિણત સાધુને. ૧૫૨.

સાધુ એટલે ભગવાન કેવળી. અહીં ભગવાન કેવળીને સાધુ કહેવામાં આવ્યા છે.

ટીકા:- આ, દ્રવ્યકર્મના હેતુભૂત, જે પૂર્વના કર્મો બંધાયેલાં છે. કેવળીને ચાર અઘાતિ હજી પડ્યા છે ને? કેવળજ્ઞાની પરમાત્માને ચાર કર્મ અઘાતિના થયા અને ચાર હજી બાકી રહ્યા. એના છૂટવાના નિમિત્તભૂત એવી પરમ નિર્જરાના કારણભૂત પરમ નિર્જરાના કારણભૂત ધ્યાનનું કથન છે. જેની પરમ નિર્જરા એટલે બધું કર્મ એક સાથે છૂટી જાય એવા પરમ નિર્જરાનું અહીંયાં સ્વરૂપ એવું ધ્યાન તેનું કથન છે.

માથે કહ્યું તે ૧૫૦ ને ૧૫૧.

એ રીતે ખરેખર આ (પૂર્વોક્ત) એટલે ભાવમુક્ત (-ભાવમોક્ષવાળા ભગવાન કેવળીને, ભાવમોક્ષવાળા ભગવાન કેવળીને પોતાના સ્વરૂપમાં તદ્દન રાગ રહિત દશા, ક્રમ રહિત જાણવાની ક્રિયાનું કાર્ય નાશ થઈ ગયું. અને પૂર્ણ ભાવમુક્ત થઈ ગઈ. પર્યાયમાં અશુદ્ધતાનો બિલકુલ નાશ થયો. એ જ્ઞપ્તિક્રિયાની અશુદ્ધતાનો. અને પૂર્ણ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી પર્યાય પ્રગટ થઈ. એવા ભગવાન કેવળીને -કે જેમને સ્વરૂપતૃપ્તપણાને લીધે, જુઓ! સ્વરૂપતૃપ્તપણું પોતાના સ્વરૂપમાં અતીન્દ્રિય આનંદનો અનુભવ વર્તે છે. જે આનંદ અંતર શક્તિમાં હતો તે પૂર્ણ એકાગ્ર થઈને જે પર્યાય પ્રગટ થઈ. પૂર્ણ આનંદ આનંદ આનંદ. જુઓ! આ સ્વરૂપતૃપ્તિ. સ્વરૂપતૃપ્તિ થઈ ગઈ. સ્વરૂપતૃપ્તપણાને લીધે, ભગવાન કેવળીને સ્વરૂપની તૃપ્તિના આનંદને કારણે, કર્મવિપાકકૃત સુખદુઃખરૂપ વિક્રિયા અટકી ગઈ છે.

નીચે ફૂટનોટ છે. કેવળીભગવાન નિર્વિકાર-પરમાનંદસ્વરૂપ સ્વાત્મોપત્ર, આત્માથી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ. નિર્વિકાર-પરમાનંદસ્વરૂપ સ્વઆત્માથી ઉત્પન્ન સુખથી તૃપ્ત છે. લ્યો! કેવળીભગવાન પરમ આનંદથી તૃપ્ત છે. તૃપ્તિ થઈ ગઈ છે. અહીં લોકો નથી કહેતાં? લાડવા ખાય કાંઈક પીવે શું કહેવાય? મોસંબી તરસની કાંઈક તૃપ્તિ થઈ હવે? છાશ-મોસંબી પીવે હવે તૃપ્તિ તારી તૃષ્ણાની પુરી થઈ કે નહીં? એમ કહે. ઘૂળની પણ તૃપ્તિ નથી. તેમાં રાગ અને કલ્પના મળી. આત્માનંદ જે અંતરમાં પૂર્ણાનંદ પડ્યો છે તેનું પહેલું અંતરમાં પરિણામન કરીને આનંદના અંશની પ્રગટ દશા તેમાં પ્રતીત થઈ ગઈ કે આખો આત્મા આનંદમૂર્તિ છે. સમજાય છે કાંઈ? તેમાં પરિણામન કર્યું પરિણામન. પહેલું તો સમ્યક્દર્શનના કાળમાં એ આત્મા રાગવાળો ને વિકારવાળો ને સંયોગવાળો જે અનાદિથી મનાયેલો હતો, તે માન્યતા સ્વરૂપના પરિણામન ગમનમાં શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ પરમ સ્વભાવ એકલો આનંદ આનંદસ્વરૂપ જ આખું તત્ત્વ છે. એમ પ્રતીતમાં આવતાં આનંદના અંશની પણ વેદન દશા થતાં, આ આખો આત્મા સ્વરૂપતૃપ્ત ભરેલો છે એમ પ્રથમ સમ્યક્દર્શનમાં ભાન થાય છે.

આ ચારિત્ર સહિત પરમાત્માની વાત લીધી છે. ભગવાનને તો ચારિત્ર પૂર્ણ સ્વરૂપમાં રમણતા તો થઈ ગઈ અને પરમાનંદની પૂર્ણ તૃપ્તિ થઈ ગઈ. જેવો વસ્તુમાં આનંદ હતો તે પહેલાં અનુભવમાં પ્રતીત આવ્યો હતો. એવો પર્યાયમાં અવસ્થામાં આનંદના અંતરમાં લીન થતાં શક્તિની વ્યક્તતા પરમાનંદની તૃપ્તિ થઈ. એને કારણે એને લીધે છે ને? સ્વરૂપતૃપ્તપણાને લીધે, ટીકા. અહીં પણ નીચે ફૂટનોટમાં કહ્યું છે, નિર્વિકાર-પરમાનંદસ્વરૂપ સ્વાત્મોપત્ર સુખથી તૃપ્ત છે તેથી, એમ. કર્મનો વિપાક જેમાં નિમિત્તભૂત હોય છે એવી સાંસારિક સુખદુઃખરૂપ (-હર્ષવિષાદરૂપ) વિક્રિયા તેમને વિરામ પામી છે. એમ. સુખ-દુઃખના વિકલ્પ, સંકલ્પ વિકલ્પ એ વિરામ એટલે નાશ થઈ ગયા છે. સમજાણું?

સ્વરૂપતૃપ્તપણાને લીધે કર્મવિપાકકૃત, કર્મના વિપાકથી જેમાં નિમિત્તપણું કર્મના વિપાકનું છે, એવા આત્મામાં થતી સુખદુઃખરૂપ વિક્રિયા અટકી ગઈ છે. અટકી ગઈ એટલે? થતી નથી. તેમને, જુઓ! અહીંયાં ભાષા એમ લીધી છે હોં! કર્મવિપાકકૃત, કર્મના વિપાકથી થયેલાં સુખદુઃખરૂપ, નિમિત્તથી નીચે ખુલાસો કર્યો છે. સ્વરૂપતૃપ્તિપણાને લીધે, નિમિત્તપણાના વલણનો સુખદુઃખ કલ્પનાનો ભાવ, એ

નાશ થઈ ગયો છે. એકલો આનંદ આનંદ આનંદ સ્વરૂપ તૃપ્ત તૃપ્ત તૃપ્ત.

તેમને-આવરણના પ્રક્ષીણપણાને લીધે, આવરણનું પ્ર-વિશેષે આવરણ બધું ક્ષીણ થઈ ગયું. એ અહીં હજી કેવળીની વાત ચાલે છે, હોં! ૧૩ માની વાત ચાલે છે. તેમને-આવરણના પ્રક્ષીણપણાને લીધે, ઘાતિના નાશપણાને લીધે, પહેલું લીધું કે સ્વરૂપતૃપ્તપણાને લીધે કર્મવિપાક્રુત સુખદુઃખરૂપ વિક્રિયા અટકી ગઈ છે. હવે આવરણના પ્રક્ષીણપણાને લીધે, નિમિત્ત. અનંત જ્ઞાનદર્શનથી સંપૂર્ણ શુદ્ધજ્ઞાનચેતનામયપણાને લીધે, આવરણના પ્રક્ષીણપણાને લીધે એ નિમિત્ત કીધું. આત્મામાં અનંત અનંત બેહદ જ્ઞાન દર્શનથી સંપૂર્ણ શુદ્ધ કીધું. શુદ્ધ જ્ઞાનચેતનામાં પણ સંપૂર્ણ વિશેષણ લગાવ્યું છે. શું કીધું એ?

પહેલાં ચોથે ગુણસ્થાનથી શુદ્ધચેતના લોય છે. સમજાય છે કાંઈ? જ્ઞાન જ્ઞાનને જાણે, વેદે, એવો અંશ ચોથા ગુણસ્થાનમાં પણ શુદ્ધજ્ઞાનચેતના લોય છે. પાંચમે લોય, છઠ્ઠે લોય, બારમે-સિદ્ધને સંપૂર્ણ જ્ઞાનચેતના કારણ કે પહેલાં કહી ગયા છે ને કે તેરમે ગુણસ્થાને જ્ઞાનચેતના છે. પહેલાં શરૂઆતમાં કહી ગયા છે. કર્મચેતના એ ત્રસ જીવને લોય. રાગ-દ્રેષનું વેદન કરવું એવી કર્તાબુદ્ધિનું વેદન કર્મચેતના ત્રસજીવને લોય. કર્મફળચેતના એકેન્દ્રિયને લોય. કર્મફળચેતના સમજાય છે? શું? હરખ-શોકનું વેદન હરખ-શોકનું વેદન મુખ્યપણે કર્મના ફળનું વેદન એ એકેન્દ્રિયજીવને કર્મફળ આનંદનું ફળ તો છે નહીં. કર્મની ચેતનાનું વીર્ય મંદ છે એટલે કરવું તેવી બુદ્ધિ ગૌણ છે. મુખ્યપણે એકેન્દ્રિયજીવને નિગોદમાં અનાદિના અનંત અનંત અનંત પડ્યા છે. તેને તો એકલું વિકારના પરિણામનું ભોગવવું એવી કર્મ વિકારના કાર્યચેતનાનું એકલું વેદન છે. ત્રસ જીવને મુખ્યપણે કર્મચેતના ગૌણપણે કર્મફળ છે. વીર્યની ચીકાશક્તિ વધારે છે તેથી તેને કર્મચેતના મુખ્યપણે ગણી. ભગવાને જ્ઞાનચેતના ગણી. કેટલાક કહે કે જ્ઞાનચેતના ત્યાં જ લોય છે. નીચે લોય નહીં. ત્યાં જ્ઞાનચેતના તેરમે ગુણસ્થાને ગણી છે, પહેલાં. તેનો અહીં ટીકાકારે ખુલાસો કર્યો છે. જુઓ! સમજાણું?

અનંતજ્ઞાનદર્શનથી સંપૂર્ણ શુદ્ધ જ્ઞાનચેતનામય થઈ ગઈ છે દશા. કેવળીને સંપૂર્ણ જ્ઞાનનું ચેતવું, રમવું આનંદ પૂર્ણ થઈ ગયું છે. અનંતજ્ઞાનદર્શનથી સંપૂર્ણ, આહાહા! શુદ્ધજ્ઞાનચેતનામયપણાને લીધે, એ તો સંપૂર્ણ અને શુદ્ધ એ બે શબ્દો ઉપર જરા વજન છે. સમજાય છે કાંઈ? કેવળીપરમાત્માને સંપૂર્ણ અને શુદ્ધ જ્ઞાનચેતના પૂર્ણ થઈ ગઈ છે. ચોથે ગુણસ્થાને શુદ્ધજ્ઞાનચેતના અંશે છે. સમજાણું કાંઈ? ભલે રાગાદિ ને હરખ-શોકનું વેદન છે. પણ એ સુખબુદ્ધિની રુચિથી નથી એટલે તેને મુખ્યપણે ન ગણતાં જ્ઞાનીને જ્ઞાનનું જ વેદન ચૈતન્યપ્રભુ અંતર સ્વરૂપ આનંદ શુદ્ધ આનંદ તેના જ પરિણામનું વેદન મુખ્યપણે ગણવામાં આવ્યું છે. સાથે રાગ-દ્રેષ ને હરખ-શોકનું વેદન છે. કેવળીને કાંઈ જરાપણ નથી. હરખ-શોકનું વેદન નથી પહેલું કહી ગયા. સુખદુઃખની વિક્રિયા નથી. ઓહોહો!

પૂર્ણ આત્મા. જેવી શક્તિમાં પૂર્ણ આનંદ અને પૂર્ણ જ્ઞાન, દર્શન, વીર્ય હતું, તે પૂર્ણ જે અનંતજ્ઞાન, દર્શન પ્રગટ્યું, વીર્ય પણ સાથે પ્રગટ્યું તેને સંપૂર્ણ શુદ્ધજ્ઞાનચેતનામયપણાને લીધે, એક વાત. તેની આત્મદશા આવી છે એમ કહે છે. એવી દશાથી તેને પૂર્વના અઘાતિ કર્મો શાતન અને પતન બે શબ્દો વાપર્યા છે ને? આવી દશાને કારણે તેને એ જાતનું ધ્યાન વર્તે છે, એમ. તેથી પૂર્વના કર્મનું શાતન-ટળવું અને

પતન-સર્વથા નાશ થવો. સમજાણું કાંઈ? ભાષા જુઓ! શાતન અને પતન. એ શબ્દ પડ્યા છે. શાતન અને પતન. કેટલું સાહિત્ય છે તેનામાં? હેં? આચાર્ય શબ્દના સાહિત્યમાં પણ કેટલા પ્રવીણ છે. કરી શકતા નથી હોં! સમજાણું કાંઈ? જમભાઈ શબ્દ મુકે છે ને કેટલીકવાર તે ઉપરથી યાદ આવ્યું. ઓલા મુકે છે બહુ. હેં, ખબર છે? વવા સાથે વવા, ભભા સાથે ભભા. બે ત્રણ ભાષા આવે એ ભાષા અલંકાર કહેવાય.

અહીં કહે છે આવો ભગવાનઆત્માનો પર્યાય અતીન્દ્રિયપણાને લીધે, એકલી અતીન્દ્રિયદશા. ઈન્દ્રિય જડ, માટી ભલે કાણા રહી ગયા દેહના ઈન્દ્રિય ખંડ ખંડ મટીને અતીન્દ્રિય થઈ ગયું. જે અન્યદ્રવ્યના સંયોગ વિનાનું તેનું સ્વરૂપ છે. ભગવાનઆત્મા પરમાનંદમૂર્તિ અન્યદ્રવ્યના સંયોગ વિનાની જેની દશા છે. આ રીતે આખા આત્માની વ્યાખ્યા કરે છે. અને આત્માની પુરી પર્યાય થાય ત્યારે આવું હોય છે. સમજાણું કાંઈ? અન્યદ્રવ્યના સંયોગ વિનાનું, તે આત્મદશાનું સ્વરૂપ છે. અને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં, એ નાસ્તિથી વાત કરી છે. અન્યદ્રવ્યના સંયોગ વિનાનું, એ નાસ્તિથી વાત કરી છે. અસ્તિ-અને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત ચૈતન્યવૃત્તિરૂપ હોવાને લીધે, ઓહો! અંતરઆત્માના ધ્રુવધામમાં લીન થઈને જે પર્યાય પ્રગટ કરી એવી શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત-ચળે નહીં. અવિચલિત-વિચલિત નથી ચૈતન્યપરિણતિ, ચૈતન્યવૃત્તિ, ચૈતન્યધારા એવી અવિચલિત હોવાને કારણે જે કથંચિત્ 'ધ્યાન' નામને યોગ્ય છે, આવા કારણે તેને ધ્યાન કહેવામાં આવે છે.

ભગવાનને ધ્યાન. તેને ધ્યાન કરવું નથી, આમ નથી પણ આવા કારણે તેને ધ્યાન કહેવામાં આવે છે. કહો સમજાણું કાંઈ? શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવિચલિત ચૈતન્યધારા પરિણતિરૂપ, વૃત્તિ-પરિણતિ પર્યાય હોવાને લીધે, જે આ કારણે કથંચિત્ ધ્યાન નામને યોગ્ય છે. કહો સમજાણું કાંઈ? એવું આત્માનું સ્વરૂપ એટલે કે (-આત્માની નિજ દશા), અવસ્થા પૂર્વસંચિત કર્મોની શક્તિનું શાતન, એટલે કે પૂર્વના અઘાતિકર્મ જે પડ્યા તેનું શાતન થાય છે. પાતળું થવું, હીન થવું, ક્ષીણ થવું. અથવા તેમનું પતન-નાશ, ગળી જવું, ખરી જવું. એવું અવલોકીને, આવી દશાના કાળમાં કર્મનું શાતન-પતન જોઈને નિર્જરાના હેતુ તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે. એ ધ્યાન નિર્જરાના હેતુ છે એમ વર્ણવવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ?

એ 'ધ્યાન' નામને યોગ્ય છે એવું આત્માનું સ્વરૂપ, એમ. ધ્યાન નામને યોગ્ય થાવું એવું જે આત્માનું સ્વરૂપ એમ. એ પૂર્વસંચિત કર્મોની શક્તિનું શાતન, કોણ? આવું જે ધ્યાન, એવી જે આત્માની દશા. સમજાણું કાંઈ? એ કર્મોને પાતળા પડવું અને કર્મોનું ટળવું અવલોકીને, એ ધ્યાન નિર્જરાના હેતુ તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે. કહો સમજાણું આમાં કાંઈ? આમ ધ્યાન નથી કે હું ધ્યાન કરું. નીચે તો અંદર એવો વિકલ્પ આવે કે હું સ્થિર થાઉં. પણ એ ધ્યાન અંતરની એકાગ્રતા પૂર્ણતા નથી તો એકાગ્રતા કરવા માગે છે. અહીં તો પૂર્ણતા થઈ ગઈ છે. અનંત દર્શનજ્ઞાનશુદ્ધચેતનામય પરિપૂર્ણ પરિપૂર્ણ તૃપ્ત તૃપ્ત વર્તે છે.

આવા કારણે, આવા હેતુથી તેને એ અપેક્ષાએ ધ્યાન કહેવામાં આવ્યું એવી ધ્યાનની દશા એ પૂર્વના કર્મને પાતળા અને ખરવું જોઈને એ દશામાં એ ધ્યાનને નિર્જરાનું કારણ અને નિમિત્ત કહેવામાં આવે છે. કહો સમજાણું આમાં? જુઓ! કેટલું તોળી તોળીને અને કેટલા શબ્દો ને કેવી... શબ્દોના કર્તા નથી હોં! પણ

ભાવમાં નિમિત્ત-નિમિત્ત સંબંધ છે ને? એ ભાવ કેવો છે તેવી જ ભાષાની પર્યાય ભાષા પ્રકાર છે પદાર્થ ભાષા પ્રકાર છે પદાર્થને.

ભાવાર્થ :- કેવળીભગવાનના આત્માની દશા, આ કીધું ને આત્માનું સ્વરૂપ? ધ્યાન નામને યોગ્ય એવી આત્માની દશા એમ. આવા કારણે જે કથંચિત્ 'ધ્યાન' નામને યોગ્ય એવી જે આત્માની દશા. એવી કેવળીભગવાનના આત્માની દશા જ્ઞાનદર્શનાવરણના ક્ષયવાળી હોવાને લીધે, તેને જ્ઞાનાવરણી ને દર્શનાવરણીનો ક્ષય થયો છે. શુદ્ધજ્ઞાનચેતનામય હોવાને લીધે, સમુચ્ચય શબ્દ રાખ્યો ઓલો સંપૂર્ણ કાઢી નાખ્યો. શુદ્ધજ્ઞાનચેતનામય હોવાને લીધે તથા ઈન્દ્રિયવ્યાપારાદિ બહિર્દ્રવ્યના આલંબન વિનાની હોવાને લીધે, કઈ દશા? અંતર દશા. ઈન્દ્રિયવ્યાપારાદિ રહિત બહિર્દ્રવ્યના આલંબન વિનાની હોવાને લીધે અન્યદ્રવ્યના સંસર્ગ રહિત છે. સમજાણું?

અને શુદ્ધસ્વરૂપમાં નિશ્ચળ ચૈતન્યપરિણતિરૂપ હોવાને લીધે, અને શુદ્ધસ્વરૂપમાં નિશ્ચળ ચળે નહીં એવી પરિણતિ વૃત્તિ હતી ને? તેનો અર્થ પરિણતિ પર્યાયરૂપ હોવાને લીધે કોઈ પ્રકારે 'ધ્યાન' નામને યોગ્ય છે. એ અપેક્ષાએ ખરે છે કર્મો પાતળા એ અપેક્ષાએ ધ્યાનને યોગ્ય નિર્જરાને અવલોકીને આ ધ્યાન છે એમ કહેવામાં આવે છે. ધ્યાનનો ભોગ નિર્જરા છે ને? ત્યાં નિર્જરા થાય તેમ જાણીને આને ધ્યાન કહેવામાં આવ્યું છે. ઓહોહો! ભગવાનને ધ્યાન! ઓલા વેદાંતવાળા તો રાજ નાખી જાય. કેવળી થઈ ગયા? એ ભાન થયા પછી પણ રાગ રહે અને અનુભવ કરે? અનુભવ કરે આત્મા. આત્મા આત્માનો અનુભવ કરે. દ્વૈત નાશ થઈ ગયું. હવે સાંભળને?

અદ્વૈત માનનારને આ તો વાત એવી લાગે! આ શું કહે છે આ બધું? આત્માને સુખ હોય? પણ એને ખબર નથી તેને પરિણામન છે. અનંતગુણનો ઘણી અને અનંત તેનું પરિણામન છે. એ પરિણામનની પર્યાયમાં શુદ્ધ ચૈતન્યની ધારાને લઈને તેને પણ ધ્યાન કહેવામાં આવે છે. સમજાણું કાંઈ? તેમની આવી આત્મદશા નિર્જરાના નિમિત્ત તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે કારણ કે તેમને પૂર્વોપાર્જિત કર્મોની શક્તિ, કેવળીને પૂર્વે બંધાયેલાં ચાર અઘાતિકર્મો બાકી છે. તેની શક્તિ હીન થતી જાય છે-શાતન. તેમ જ તે કર્મો ખરતાં જાય છે-પતન. ગળતા જાય છે. એમ ગણીને તેને ધ્યાન કહ્યું છે. ભાવમાં ઠેઠ મોક્ષની પર્યાય સુધી વાત લઈ ગયા. પછી મોક્ષમાર્ગનો અધિકાર-નવતત્ત્વનું વર્ણન કરવું છે ને?

જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આત્મવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ. એ કરીને પછી મોક્ષના માર્ગનું વર્ણન કરે છે. કહો, સમજાણું? ૧૫૨ ગાથા થઈ.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- પછી કેટલું કહે? આમાં કેવળીનું જ કથન કેટલું છે?

મુમુક્ષુ :- શબ્દાર્થ...

ઉત્તર :- પણ શબ્દાર્થમાં ભાવ આવ્યો ને સ્પષ્ટ. શું આ કોને ત્યાં આવી ગયું તેમાં બધું આવી ગયું. કીધું ને? શું પણ આમાં કહ્યું?

મોક્ષદશાસ્ત્રી આત્માની પવિત્રતા પરિપૂર્ણ સ્વભાવને આશ્રયે પ્રગટ થઈ. સમજાણું? ઓલી કાલ ગાથા નહોતી મુકી પંચાસ્તિની? ૧૦૩-૧૦૪ ત્યાં ગમણ શબ્દ પડ્યો છે ને? અનુગમન નહીં? આમાં છે. આ તો અનુગમન શબ્દ પડ્યો છે ને? તદગુણમણુજ્જદો છે ને શબ્દ? મુણિઝુણ એતદદં તદગુણમણુજ્જદો એમ તદગુણમણુજ્જદો તેને અનુસરવાનો ઉદ્યમ કરતો થકો. આમાંથી જરા આ કેવળીએ કેવળજ્ઞાન કેમ પ્રગટ કર્યું એમાંથી આ યાદ આવ્યું. અનુગમન ઉદ્ધત છે એમ. જુઓ! 'અનુગમન ને ઉદ્ધત' ત્રણ શબ્દ છે.

એ પહેલાં ધર્માત્મા પોતાના સ્વરૂપને, શુદ્ધ ચૈતન્ય ધ્રુવને અનુસરીને, તેનું લક્ષ કરીને, તેનો આશ્રય કરીને તેમાં ગમન કર્યું. ગમન કરવાનો 'અનુગમન ને ઉદ્ધત' થયો, પરિણામન કર્યું. સમજાણું કાંઈ? ટીકામાં એ શબ્દ છે ઘણું કરીને જયસેનઆચાર્યમાં છે ને? આ શું છે? કેટલામી ગાથા છે ઈ? ૧૦૪. જુઓ! શબ્દ છે ને ગમન ઉદ્ધત એવો શબ્દ છે ને? જયસેનઆચાર્યએ કર્યો છે. ગમન ઉદ્ધત એમ. ગમનનો અર્થ. તાનમયત્વેન પરિણમનોવત ગમન કરવું પરિણામવું. પરિણામવામાં ઉદ્ધત. શું કહ્યું સમજાણું? એના પછી પહેલો શબ્દ આ પડ્યો છે.

આણુ શબ્દ પડ્યો છે ને? (તમણું) તં શુદ્ધજીવાસ્તીકાય લક્ષણમર્ય અનુલક્ષણીય સમાશ્રિત્ય (ગમણુજ્જુદો) એકલો આત્મા જ્ઞાયકભાવ શુદ્ધ આનંદકંદ ધ્રુવ તેનું અનુસરણ કરતો. તેનું અનુલક્ષણીય કૃત સમાશ્રિત્ય તેનું લક્ષ કરીને તેને ધ્યેય કરીને ગમન એટલે પરિણામનમાં ઉદ્યત થયો થકો. કહો, સમજાણું કાંઈ? ત્યારે તો ધ્યાનની એકાગ્રતા છે, એ જાતની એકાગ્રતા છે. અહીં તો પૂર્ણ થઈ ગયું. ત્યાં થતાં તેને ઓલા કર્મને ટળે છે ને ગળે છે અથવા ઘટે છે તેને કારણે તેને ધ્યાન કહેવામાં આવ્યું.

આ તો ધ્યાનનો વિષય એકલો ચૈતન્ય ભગવાન પૂર્ણ શુદ્ધ જીવાસ્તિકાય એમ લીધું છે ને? જુઓને! આ તો અસ્તિકાય છે ને એટલે એમ શબ્દ લીધો છે. શુદ્ધ જીવાસ્તિકાય લક્ષણ અર્થમ્. એવો જે પદાર્થ અનુલક્ષણીય કૃત એનું અનુલક્ષ કરીને તેનો સમાશ્રિત્ય તેનો આશ્રય કરીને ગમન ઉદ્ધત તનમયત્વેન પરિણમન એ ગમનનો અર્થ કર્યો. આમાં જ્ઞાયકભાવ શુદ્ધ ધ્રુવ તેમાં એકાકાર દષ્ટિએ, એ પહેલી સમ્યઞ્ઞર્શનની દશા છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? ઉદ્યત હોં પાછું એમાં. ત્યાં પુરુષાર્થ છે. પછી શુદ્ધાત્મ ઉપાદેય ઇતિ રુચિરુપ નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ પ્રતિબંધક દર્શનમોહા ભાવાતદનન્તર નિહિતમોહો નષ્ટ દર્શનમોહ! સમજાણું?

અહીંયાં આ દશા થઈ ત્યાં દર્શનમોહનો નાશ થયો. પછી અહીં સ્થિરતા થઈ એટલે રાગ-દ્રેષનો નાશ થયો. પછી ઓલામાંથી કાઢે તો ... સ્થિરતાવાળાનો સમુહ છે એમાં પણ કાઢવો હોય તો કાઢનાર વાંધો કાઢે ત્યારે શું? છે તો શબ્દ પહેલેથી ક્રમ પડ્યો છે. દુઃખમોક્ષકારણસ્ય કમં કથમતિ અમૃતચંદ્રઆચાર્યમાં ક્રમ આખ્યાતમ્ છે ને? ક્રમે ક્રમે ક્રમે. પણ એ પહેલો ક્રમ આની સાથે આટલું. સમજાય છે? કે, શુદ્ધ જ્ઞાયક ચૈતન્ય પરિપૂર્ણ પરમભાવ આખી વસ્તુ એક સમયની દશા વર્તે છે એ તો ઉપર ઉપર છે. પણ તેનું દળ અંતર્મુખ આખું. વસ્તુ છે વસ્તુ આખી વસ્તુ. એ વસ્તુને અનુલક્ષ કરીને જે ગમન અંદર ઉદ્યત થઈને પરિણામન કરવું. કહો, સમજાણું આમાં? ભીખાભાઈ!

એ આત્મા વસ્તુ છે કે નહીં? તો વસ્તુ આમ દ્રવ્ય છે કે નહીં ધ્રુવ? તેના ઉપર ઉપર પર્ચાય વર્તે છે.

ઉપર એટલે એક ક્ષણની પર્યાય આખા દ્રવ્યમાં ઉપર ઉપર... ઉપર એટલે? કાંઈ આમ આખામાં એમ ઉપર નહીં. આખા સર્વમાં ઉપર ઉપર પર્યાય છે.

મુમુક્ષુ :- ઉપરના ભાગમાં ફળ ને અંદરમાં નહીં.

ઉત્તર :- એમ નહીં. આખું આત્મદળ આમ આખી ચૈતન્યમૂર્તિ. પરમાનંદનો દરબાર આખો સમાજ અનંતગુણનો પિંડ એવી વસ્તુ તેને લક્ષ કરીને, અનુ એટલે લક્ષ કરીને, ગમન એટલે ઉદ્યત-પુરુષાર્થથી અંદર પરિણામન એકાકાર તન્મય થઈને પરિણામન થાય તેને પ્રથમ સમ્યજ્ઞર્શનનું ધ્યાન કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું? આ તો અહીં ધ્યાન છે ને એટલે વળી ત્યાં એ સ્વરૂપમાં એકાગ્રતા જે અંશે પ્રગટી એ ધ્યાન. પરિણામન ને સમ્યજ્ઞર્શન વિશેષમાં ધ્રુવમાં એકાકાર થઈ, વિશેષ લીનતા થઈ તેને ચારિત્રરૂપ ધ્યાન કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું?

અને તે વિશેષ લીનતા થઈને અનંતજ્ઞાનદર્શન આદિ ભગવાનને પ્રગટ થયા. હવે તેને જે ચાર અઘાતિ બાકી રહ્યા છે તેની નિર્મળ દશામાં તદ્દન પૂર્ણાનંદની પર્યાય શુદ્ધ ચૈતન્ય જ્ઞાનમય તૃપ્તપણાની દશા તેના સ્થાનમાં પૂર્વના ચાર અઘાતિકર્મ છે. હાનિ અને નાશ એવું થતું જાય છે. તેને કારણે અહીંયાં ભગવાનને ધ્યાન છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- વિહાર કરતાં કરતાં પણ ધ્યાન થાય?

ઉત્તર :- વિહાર કે દિ' કરતા હતા તે? એ બધા પોતામાં ને પોતામાં છે. એ ક્યાં વિહાર કોને કરવો અને કોને જાવું? ક્ષેત્રાંતર દ્રવ્ય થાય પણ પર્યાય તો પોતાના આનંદમાં જ છે.

મુમુક્ષુ :- જ્ઞાન સૂર્ય આવો છે?

ઉત્તર :- હા, જ્ઞાન સૂર્ય મોટો આવો છે. મોટો સૂર્ય આમ ચમક ચમક કેવળજ્ઞાનને પ્રગટ કરે તેવો ચમકતો સૂર્ય. સમજાણું? આ ઓલી લાઈટ નથી કહેતાં? શું કહેવાય મોટી આ? સર્ચલાઈટ આપણે નહીં ત્યાં? બાહુબલીજીમાં. બે. ઉપર રાખે ને બે આમ? બાહુબલીજી આમ સતાવન ફૂટના. આ અનંત સર્ચલાઈટનો સૂર્ય છે અંદર. ઓલી તો પરિમિત છે. શું કહેવાય એનું નામ? પણ એનું કાંઈક પ્રમાણ હોય છે ને? હજાર ને, એવું કાંઈક હોય છે. એ તમારા બધા અંગ્રેજીના નામ હોય. હજાર, પાંચ શેર. એમ ને એમ પ્રકાશના પ્રકાશનો પ્રવાહ ચાલ્યો જ જાય છે.

આત્મા એનાથી પણ અનંત અનંત બેહદ શક્તિનો આખો સૂર્ય છે. એમાંથી કિરણ પ્રવાહ પર્યાયમાં નીકળે છે. સમજાણું? ક્ષયોપશમના કિરણો તો અનાદિના છે. એ ક્ષયોપશમના કિરણને, ધર્મ ન કહેવાય. અનાદિનો ક્ષયોપશમ છે. એ ક્ષયોપશમને અંતરમાં લક્ષ કરીને પરિણામનમાં અંતર વાળે ત્યારે તેને સમ્યજ્ઞાનનો સૂર્ય, સમ્યજ્ઞર્શનનો સૂર્ય ઉચ્ચો. કેવળજ્ઞાન સૂર્ય બાકી. સમજાણું કાંઈ?

ભાવમુક્ત થયા. પણ પહેલેથી મુક્ત થતાં થતાં થયા છે કે નહીં? સમજાણું કાંઈ? ભારે વાત! નિરાલંબી વાતુ અને ધર્મને લોકોને બહારથી ગોતવો. વાંધા, તકરાર, વિવાદ. ભાઈ! એ તારું મહાપરમાત્મ ધામ મહા ચૈતન્ય સ્વરૂપ એવો ભગવાન તેમાં લીન થતાં સમ્યજ્ઞર્શન પર્યાય થાય કિરણ, સમ્યજ્ઞાન મતિ, શ્રુતનું કિરણ સ્થિર થતાં ચારિત્રની વીતરાગતાના કિરણો. વીતરાગતાના કિરણો. પેલા પ્રકાશમાં વીતરાગભાવ વધે. એમ

કરતાં શુદ્ધ વિશેષ સ્થિર થાય ત્યારે કેવળજ્ઞાનનું કિરણ ફાટે. એમાં છે એમાંથી ફાટે છે. કાંઈ બહારથી આવે એવું નથી. કહો, સમજાણું કાંઈ?

એવો ભગવાન આમ કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન શુદ્ધ ચૈતન્યમય તૃપ્ત તૃપ્ત તૃપ્ત. પરમાત્મા જે થયા તેને નિર્મળ ચેતના અવિચલિત ચેતનાસ્વરૂપની દશા જોઈને એ કાળે પૂર્વસંચિત કર્મોની શક્તિનું, જુઓ! ભાષા શું છે? કર્મોની શક્તિનું. સમજાણું? સ્થિતિનો નાશ થતો જાય. શક્તિનું, સમુચ્ચય શબ્દ વાપર્યો છે ને? ખરેખર તો કેવળીને પણ તેમાં પાપના પરમાણુની સ્થિતિરસ તો નાશ પામે. પુણ્યની સ્થિતિ નાશ પામતી જાય. પુણ્યનો અનુભાગ નાશ ન પામે. સામાન્ય શક્તિ શબ્દ. સમજાણું? કેટલામું પાનું? જ્યસેનઆચાર્યમાં? પર.

સ્થિતિવિનાશં એમ છે, જુઓ! તત્પૂર્વસંચિતકર્મણા ધ્યાનકાર્યભૂતં સ્થિતિવિનાશં ગલનં ચ દ્રષ્ટવા કાંઈ અનુભાગ ઘટતો નથી. પુણ્યનો તો અનુભાગ વધે છે. એટલે શબ્દ વાપર્યો છે. સમજ્યા? રાવજીભાઈ! કેવળીને કર્મ પુણ્ય ને પાપના રસ અને સ્થિતિ, પાપની બેય ઘટે છે. પુણ્યની સ્થિતિ ઘટી જાય નાશ થઈ જાય. પુણ્યનો રસ ન ઘટે. પુણ્યનો રસ વધી જાય. છેવટે પૂરું થાય ત્યારે બેય છૂટા થઈ જાય. આ પણ છૂટો અને એ પણ છૂટો. અહીં પૂરૂ થયું તો ત્યાં પણ રસ પૂરો થયો. બેય છૂટા પડી જાય. અહીં સ્થિતિ કીધું છે. છે ને? ધ્યાનકાર્યભૂતં સ્થિતિવિનાશં ગલનં ચ દ્રષ્ટવા નિર્જરારુપધ્યાનસ્ય કાર્યકારણમુપચર્યોપચારેણ ધ્યાનં ભણ્યત इत्यभिપ્રાયઃ કહો, સમજાણું કાંઈ?

કોને શું છે? કેવળીને શું છે? આ તૃપ્ત તૃપ્ત આનંદ એ તો ઝરણા વધે એવો સ્વભાવ છે. ભગવાનને શું છે એમાં? જડમાં વધે એમાં. આનંદના રસનો અનુભવ છે એ છે અને કેટલીક અઘાતિ પ્રકૃતિનો ક્ષય થતો જાય છે. એટલી એટલી થોડી શુદ્ધતા પણ વધતી જાય એ જાતના ઓલા પ્રતિજીવી ગુણ પૂર્ણ થઈ ગયું થઈ રહ્યું. એવો દરેક આત્માનો સ્વભાવ છે. એવા આખા ભગવાન પૂર્ણ પડ્યા છે બધા. મહાભગવાન મહાભગવાન ઓલા કહે છે ને? શું કાંઈક કહે છે. સમજાણું? એ કેવળી ભગવાનની દશા તેને અહીંયાં ધ્યાન કહેવામાં આવે છે.

મુમુક્ષુ :-

ઉત્તર :- ધ્વનિ એને કારણે છૂટે. ત્યાં ક્યાં એ છોડે છે? એ તો ભાષા એને કારણે છૂટવાનો કાળ હોય ત્યારે છૂટે છે. ભગવાન ક્યાં બોલે છે? આરે! જગતથી ઊંઘી વાતુ બહુ. ભગવાન તો આત્મા છે. તેની ખાણમાં ભાષાના રજકણો પડ્યા છે? આ ધ્વનિ તો જડની ઊઠે છે.

મુમુક્ષુ :- તેની વાણી નીકળે છે ને?

ઉત્તર :- નિમિત્ત સંબંધ એમ કહેવાય ને? નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવે છે. એ વાણીના કાળમાં નિમિત્ત કોનું હતું? કે કેવળીનું. બસ એટલી વાત! કહો, સમજાણું? એ ૧૫૨ ગાથા થઈ. હવે આ તેનું સાધનપણું કરીને આ પૂર્ણ સાધન.... તેમાં હોય એટલું આવે ને? કેટલું આવે? હવે ૧૫૩ ગાથા.

ગાથા-૧૫૩

જો સંવરેણ જુક્તો ણિઞ્જરમાણોઘ સવ્વકમાણિ।
 વવગદવેદાઉસ્સો મુયદિ ભવં તેણ સો મોક્ખો।।૧૫૩।।
 ય: સંવરેણ યુક્તો નિર્જરન્નથ સર્વકર્માણિ।
 વ્યપગતવેદ્યાયુષ્કો મુઞ્ચતિ ભવં તેન સ મોક્ષ: ।। ૧૫૩ ।।

દ્રવ્યમોક્ષસ્વરૂપાખ્યાનમેતત્ ।

અથ ખલુ ભગવતઃ કેવલિનો ભાવમોક્ષે સતિ પ્રસિદ્ધપરમસંવરસ્યોત્તરકર્મસન્તતૌ નિરુદ્ધાયાં પરમનિર્જરાકારણધ્યાનપ્રસિદ્ધૌ સત્યાં પૂર્વકર્મસન્તતૌ કદાચિત્સવભાવેનૈવ કદાચિત્સમુદ્ધાત-વિધાનેનાયુઃકર્મસમભૂતસ્થિત્યામાયુઃકર્માનુસારેણૈવ નિર્જીર્યમાણાયામપુનર્ભવાય તદ્ભવત્યાગસમયે વેદનીયાયુર્નામગોત્રરૂપાણાં જીવેન સહાત્યન્તવિશ્લેષઃ કર્મપુદ્ગલાનાં દ્રવ્યમોક્ષઃ ।। ૧૫૩ ।।

- ઇતિ મોક્ષ પદાર્થવ્યાખ્યાનં સમાપ્તમ્ ।

સમાપ્તં ચ મોક્ષમાર્ગાવયવરૂપસમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનવિષયભૂતનવપદાર્થવ્યાખ્યાનમ્ ।।

સંવરસહિત તે જીવ પૂર્વ સમસ્ત કર્મો નિર્જરે

ને આયુવેદ્યવિહીન થઈ ભવને તજે; તે મોક્ષ છે. ૧૫૩.

અન્યથાર્થ :- (ય: સંવરેણ યુક્ત:) જે સંવરથી યુક્ત છે એવો (કેવળજ્ઞાનપ્રાપ્ત) જીવ (નિર્જરન્ અથ સર્વકર્માણિ) સર્વ કર્મોને નિર્જરતો થકો (વ્યપગતવેદ્યાયુષ્ક:) વેદનીય અને આયુષ રહિત થઈને (ભવં મુઞ્ચતિ) ભવને છોડે છે; (તેન) તેથી (એ રીતે સર્વ કર્મપુદ્ગલોનો વિયોગ થવાને લીધે) (સ: મોક્ષ:) તે મોક્ષ છે.

ટીકા :- આ, દ્રવ્યમોક્ષના સ્વરૂપનું કથન છે.

ખરેખર ભગવાન કેવળીને, ભાવમોક્ષ હોતાં પરમ સંવર સિદ્ધ થવાને લીધે *ઉત્તર કર્મસંતતિ નિરોધ પામી થકી અને પરમ નિર્જરાના કારણભૂત ધ્યાન સિદ્ધ થવાને લીધે *પૂર્વ કર્મસંતતિ-કે જેની સ્થિતિ કદાચિત્ સ્વભાવથી જ આયુકર્મના જેટલી હોય છે અને કદાચિત્* સમુદ્ધાતવિધાનથી આયુકર્મના જેટલી થાય છે તે-આયુકર્મના અનુસારે જ નિર્જરતી થકી *અપુનર્ભવને માટે તે ભવ છૂટવાના સમયે થતો જે વેદનીય-આયુ-નામ-ગોત્રરૂપ કર્મપુદ્ગલોનો જીવની સાથે અત્યંત વિશ્લેષ (વિયોગ) તે દ્રવ્યમોક્ષ છે. ૧૫૩.

આ રીતે મોક્ષપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું.

વળી મોક્ષમાર્ગના અવયવરૂપ સમ્યગ્દર્શન તથા સમ્યગ્જ્ઞાનના વિષયભૂત નવ પદાર્થનું વ્યાખ્યાન પણ સમાપ્ત થયું.

ગાથા-૧૫૩ ઉપર પ્રવચન

જો સંવરેણ જુત્તો ણિઞ્જરમાણોધ સવ્વકમાણિ।
 વવગદવેદાઉસ્સો મુયદિ ભવં તેણ સો મોક્ખો।।૧૫૩।।
 સંવરસહિત તે જીવ પૂર્વ સમસ્ત કર્મો નિર્જરિ
 ને આયુવેદ્યવિહીન થઈ ભવને તજે; તે મોક્ષ છે. ૧૫૩.

નવપદાર્થ છે ને ઉપર. નવપદાર્થપૂર્વક, ઓલું મોક્ષમાર્ગપ્રપંચક વિસ્તાર. ૧૫૪ ગાથાથી આપણે ઠેઠ સુધી આવ્યું. આહાહા! ઓમ...ઓમ...આ, દ્રવ્યમોક્ષના સ્વરૂપનું કથન છે. અઘાતિ ચાર કર્મના નાશનું કથન છે. સમજાણું કાંઈ? ભગવાનને પણ હજી ચાર અઘાતિકર્મો બાકી છે. મહાવિદેહક્ષેત્રમાં પરમાત્મા બિરાજે છે. તેમને ચાર ઘાતિકર્મ ગયા છે અને ચાર અઘાતિ કર્મ બાકી છે. એ ચાર અઘાતિના ટળવાની વ્યાખ્યા વર્ણવવામાં આવે છે.

ખરેખર ભગવાન કેવળીને ભાવમોક્ષ હોતાં, આહાહા! એના આનંદના કપાટ પડ્યા છે તેને ખોલી નાખીને પર્યાયમાં આનંદ આવ્યા છે. કાલ જરા ઓલું રહી ગયું હતું હો? ખેંચીને એમ શબ્દ ત્યાં પડ્યો હતો તે વળી અત્યારે યાદ આવ્યું. ખેંચીને એમ શબ્દ ક્યાંક પડ્યો છે. એ અત્યારે યાદ આવ્યું. એ શબ્દ ક્યાંક છે. સમજાણું? ધ્યાન ખેંચીને એટલે ધ્યાનમાં પડ્યા-ફાટ અંદર!

આખો ભગવાન આમ મોટો પરમાત્મા બિરાજે છે ને? સમજાણું? મોટું ઉત્તમ પદાર્થ ઉત્તમ આને કહેવાય. બીજા કોઈને ઉત્તમ કહેવાતો નથી. ઉત્તમ આત્માને ઉત્તમ વાત લાગુ પડે એથી મોટો કહ્યો. ઉત્તમ આત્માને, છએ દ્રવ્ય નથી? બીજા આંધળાને ખબર શું છે કે અમે છીએ કે નહીં? આ ઉત્તમ એક પદાર્થ જગતમાં દીવો જોએ ન હોય તો આ છ છે કે આ છે કે તેમ છે એમ જાણો કોણ? સમજાણું કાંઈ? આ રજકણને ખબર કે દિ' હતી આ માટીને. કે આ શરીર કહેવાય ને આને વાણી કહેવાય ને આને કાન કહેવાય. ઓલા નામ ફાડી ફાડીને ખબર કે દિ' હતી આને? છે કાંઈ? એના સ્વરૂપની એને ખબર નથી તો ચેતન સ્વરૂપની એને ક્યાંથી ખબર હોય? જડ છે એ તો.

આ જાણનાર (છે.) પોતાને જાણે અને પરને જાણે એ જ ઉત્તમ પદાર્થ મહાન પ્રભુ છે. સમજાણું કાંઈ? પ્રભુ તો ખરા ઈ. આ તો મહાન પ્રભુ! ખરેખર ભગવાન કેવળીને ભાવમોક્ષ હોતાં, દેહની પાછળ અંદર પર્યાય દેહ છે ભલે ભગવાનને? અંદરથી ભાવમોક્ષ થઈ ગયો છે. પૂર્ણ જ્ઞાનદશાની. એ આખો સૂર્ય ઝળહળે છે અંદરથી આમ. અસંખ્ય પ્રદેશે અનંતા સૂર્ય આમ પ્રગટ્યા છે. શરીર તો હજી બહાર પડ્યું છે. પરમ સંવર સિદ્ધ થવાને લીધે, જુઓ! સંવરપૂર્વક નિર્જરા લેવી છે. પહેલાં સંવરપૂર્વક નિર્જરા હોય, નહીંતર નિર્જરા સાચી હોય નહીં.

અહીં તો પરમ સંવર લેવો છે. ઓલામાં પરમ સંવર ને નિર્જરા ને પરમ બેય શબ્દ કહેશે. સમજાણું

કાંઈ? પરમ સંવર સિદ્ધ થવાને લીધે, શું કરવા પરમ સંવર સિદ્ધ થયો? કે ભાવમોક્ષ હોતાં, એમ. ભાવમોક્ષ પૂર્ણ નિર્મળ દશા ભગવાનને પ્રગટી તેને કારણે પરમ સંવર સિદ્ધ થવાને લીધે ઉત્તર-કર્મસંતતિ નિરોધ પામી થકી, પછીનો ક્રમપ્રવાહ ભાવિ કર્મપરંપરા અટકી ગયો. કર્મસંતતિ નિરોધ પામી થકી, અને પરમ નિર્જરાના કારણભૂત, જુઓ! ભાષા. પરમ સંવર અને પરમ નિર્જરા! આહાહા! નિર્જરા હતી નીચે ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે, અહીં તેરમે પરમ નિર્જરા થઈ પૂર્ણ પૂર્ણ પૂર્ણ, ખરવાનું કર્મસંતતિ નિરોધ પામી થકી, એ નાસ્તિથી વાત કરી. ઓલી અસ્તિથી કરી. ભાવમોક્ષ સિદ્ધ થવાને પરમ નિર્જરાના કારણભૂત ધ્યાન, સિદ્ધ થવાને લીધે, પરમ નિર્જરાના કારણભૂત ધ્યાન, સ્થિરતા સિદ્ધ થવાને લીધે.

પૂર્વ કર્મસંતતિ-કે જેની સ્થિતિ કદાચિત્ સ્વભાવથી જ આયુકર્મના જેટલી હોય છે. ભગવાનને કોઈ કેવળીને, સમજાણું? વેદનીય આદિની સ્થિતિ કદાચિત્ સ્વભાવથી જ આયુ કર્મના જેટલી હોય. જેટલી આયુષ્યની સ્થિતિ હોય એટલી વેદનીય કોઈને સહજ હોય છે. વેદનીય છે ને? વેદનીય ખરો એને ભવ ગણ્યો છે. વેદનીયની સ્થિતિ તેની સાથે નામ, ગોત્ર છે. વેદનીયની અવસ્થા કોઈને આયુષ્યની અવસ્થા જેટલી કેવળીને હોય છે. સ્વભાવથી જ. શું કીધું એ? એને કર્યા વિના એ વખતે ભગવાનને કેવળજ્ઞાન થયું-પામ્યા. એટલે વેદનીય ને આયુની સ્થિતિ કોઈને સ્વભાવે સરખી હોય છે. અને કોઈને સરખી હોતી નથી. જુઓ! ઓહો!

શુકલધ્યાનનો એક જ પ્રયત્ન પૂર્ણ પુરુષાર્થ એટલી અપ્રતિહત ગતિ, કેવળ લીધું છતાં કર્મમાં વેદનીય અને આયુષ્યની સ્થિતિમાં કોઈ કેવળીને ફેર રહી જાય છે. સમજાણું કાંઈ? પૂર્વ કર્મસંતતિ, એટલે જેની સ્થિતિ. ઓહો! આ કર્મના પ્રકારમાં પણ એવો કોઈ પ્રકાર રહી ગયો. અહીં તો ધ્યાનની ધારા હતી. શુકલધ્યાન એક ધારા હતી એને કેવળ થયું તો બધાને એ ધારાથી જ થાય છે.

ધર્મધ્યાન, ઉગ્ર ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાન-પાયો બીજો પાયો. એ થયો છતાં કેવળજ્ઞાનની દશા, આનંદદશા પૂર્ણ પણ કર્મનું બાકી રહેવામાં કોઈને ફેર. ઓહોહો! વિવિધતા જુઓ! સમજાણું? એ કર્મની એવી યોગ્યતાવાળા રજકણો કે એની સ્થિતિ કોઈની વેદનીય વિશેષ હોય, આયુષ્યની થોડી હોય. કોઈને બેયની સરખી હોય. કદાચિત્ સ્વભાવથી આયુ કર્મના જેટલી હોય છે અને કદાચિત્ સમુદ્ઘાત વિધાનથી આયુકર્મના જેટલી થાય છે. ઓહોહો! કેવળીપણું! શું સ્થિતિ વણવે છે. સમજાણું કાંઈ?

એ કેવળજ્ઞાન, કેવળઆનંદ, પૂર્ણ વીર્ય, પૂર્ણદૃષ્ટા, પૂર્ણસ્વચ્છતા બધું આવ્યું. એવી દશા થયા છતાં આયુષ્યની સ્થિતિ પ્રમાણે કોઈને નામ, ગોત્ર, વેદનીય હોય અને કોઈને આયુષ્યની સ્થિતિથી વધારે પણ હોય. કોની? વેદનીયાદિ. તો એ સમુદ્ઘાત વિધાન થયું. જુઓ નીચે. (ફૂટનોટ)કેવળીભગવાનને વેદનીય, નામ અને ગોત્રકર્મની સ્થિતિ ક્યારેક સ્વભાવથી જ (અર્થાત્ કેવળીસમુદ્ઘાતરૂપ નિમિત્ત હોયા વિના જ) આયુ કર્મના જેટલી હોય છે. સમજાણું કાંઈ?

એ ચાર કર્મ ભગવાનને બાકી છે ને? એમાં કોઈને આયુષ્યની સ્થિતિ પ્રમાણે નામ, ગોત્ર ને વેદનીયની સ્થિતિ હોય. ચારની સરખી હોય એમ કહે છે. સમુદ્ઘાત કર્યા વિના એમ કહે છે. અને ક્યારેક તે ત્રણ

કર્મોની સ્થિતિ આયુકર્મથી વધારે હોવા છતાં તે સ્થિતિ ઘટીને આયુકર્મ જેટલી થવામાં કેવળીસમુદ્ઘાત નિમિત્ત બને છે. પ્રદેશો.....સહેજે હો! કર્તા બર્તા ક્યાં હતો? આયુષ્યની સ્થિતિ પ્રમાણે વેદનીયની કાંઈક વધારે હોય એનાથી આખા લોકમાં થઈ જાય જરી બે સમય એટલે ઓલી સ્થિતિ બેયની સરખી થઈ જાય. એનો સ્વભાવ છે. કર્મની ક્યાં અહીં વાત છે? ઓહોહો! આહાહા!

એ પરમાણુની એવી જ અવસ્થાવાળા રજકણો ત્યાં રહી ગયા કે આયુષ્યની કરતાં કાંઈક વધારે હતી. તે આ સમુદ્ઘાત થઈ તો સરખી થઈ ગઈ. સરખી થવાના લાયકાત હતા તેનામાં હોં! અહીં સમુદ્ઘાત થયો માટે નહીં. એમ. આહાહા! મોજા તો અહીં પર્યાયમાં, એની પર્યાય આને લઈને થાય આ કર્તાની કાર્ય, નિમિત્ત નિમિત્ત સંબંધ જ સિદ્ધ થાય છે કર્તા-કર્મ વિનાનો. અહીં સમુદ્ઘાત થયો માટે ત્યાં તેના પરમાણુની સ્થિતિ ઘટવી પડી એમ નથી. ઘટવાને લાયક જ હતા તેને કારણે ઘટ્યા છે. વાંધા નિમિત્ત નિમિત્ત સંબંધના, નિમિત્ત સંબંધ પણ નિમિત્ત નિમિત્ત સંબંધનો અર્થ શો? એને લઈને અહીં નહીં અને આને લઈને આંહી નહીં ત્યારે નિમિત્ત નિમિત્ત સંબંધ કહેવાય. એક વસ્તુ છે, નિમિત્ત વસ્તુ છે, પદાર્થ છે. અનંત પદાર્થ છે ઉપચરિત કારણ છે, કોઈ યથાર્થ કારણ છે. કહો, સમજાણું?

ભગવાનના પણ કેવળીના પણ કર્મમાં ફેર. આહાહા! એના ઉદયભાવમાં પણ ફેર. આવે છે ને? બનારસીદાસ. છે ને આ કીધું ને? જુઓ ને? કેવળજ્ઞાન થયું, ક્ષાયિકકેવળજ્ઞાન, ક્ષાયિકદર્શન, ક્ષાયિકવીર્ય, ક્ષાયિકઆનંદ આ દશા તો કર્મમાં ફેર કેમ? કર્મના એ પ્રકારના રજકણોની અવસ્થા યોગ્યતા કોઈને વેદનીય ને આયુષ્યની સ્થિતિ વધારે હોય. સમુદ્ઘાત થઈ જાય બેય સ્થિતિ સરખી થઈ જાય. સમજાણું કાંઈ? તત્ત્વને વાસ્તવિક સમજાવવા માટે અહીં વાત લીધી છે. એની સ્થિતિ ત્યાં છે હવે તેને ખરવું છે ને? આ રીતે પહેલું સમુદ્ઘાત વખતની સ્થિતિ ઘટી જાય. એ ઘટવાને લાયક જ તેની યોગ્યતા જ હોય હોં! આહાહા! સમુદ્ઘાતવિધાનથી એમ શબ્દ પડ્યો છે ને? સમુદ્ઘાતની વિધિ દ્વારા.

આયુકર્મથી વધારે હોવા છતાં તે સ્થિતિ ઘટીને આયુકર્મ જેટલી થવામાં કેવળીસમુદ્ઘાત થવામાં નિમિત્ત બને છે. ખુલાસો કર્યો છે પાછો. લ્યો! એ નિમિત્ત છે. એનાથી થાય એ નિમિત્ત કહેવામાં આવતું નથી. એ પરમાણુની સ્થિતિ એ રીતે ઘટવાની લાયકાતવાળા ક્રમબદ્ધમાં એ પરમાણુ એવા જ હતા. આહાહા! સમજાણું કાંઈ?

એ આયુકર્મના જેટલી સમુદ્ઘાતના નિમિત્તથી થાય છે. તે-આયુકર્મના અનુસારે જ નિર્જરતી થકી, પછી જેમ આયુષ્ય નિર્જરતું જાય તેના પ્રમાણે ઓલા વેદનીય, નામ, ગોત્ર પણ એને હારે તેના પ્રમાણમાં ખરતાં જાય છે. આયુકર્મના અનુસારે જ તે-આયુકર્મના અનુસારે જ નિર્જરતી થકી, અપુનર્ભવને માટે, આહાહાહા! અપુનર્ભવ = ફરીને ભવ ન થવો તે. ભગવાનને હવે ફરીને ભવ (થતો નથી.) કેવળીભગવાનને ફરીને ભવ થયા વિના જ તે ભવનો ત્યાગ થાય. શું કરવા?

જગતના જીવને તો ભવનો ત્યાગ નવા ભવ માટે થાય છે. ભગવાનના ભવનો ત્યાગ નવા ભવના અભાવમાં થાય છે. સમજાણું? અપુનર્ભવ=ફરીને ભવ નહિ થવો તે. કેવળીભગવાનને ફરીને ભવ

થયા વિના જ તે ભવનો ત્યાગ થાય છે; તેથી તેમના આત્માથી કર્મપુદ્ગલોનો સદાને માટે સર્વથા વિયોગ થાય છે.

સંસારી પ્રાણીને તો એક ભવ ગયો ત્યાં બીજો ભવ એક ભવ ગયો ત્યાં બીજો ભવ. એક કર્મ ગયા ત્યાં બીજા કર્મ. ભગવાનને ભવ ગયા પછી બીજો ભવ નહીં. કર્મ ગયા પછી બીજા કર્મ નહીં. સમજાણું? એવી રીતે તેમને કર્મનો વિયોગ થાય છે.

અપુનર્ભવને માટે તે ભવ છૂટવાના સમયે, છેલ્લો દેહ ભવ છૂટવાના કાળે ભગવાનને થતો જે વેદનીય-આયુ-નામ-ગોત્રરૂપ કર્મપુદ્ગલોનો, એ ભવના છૂટવાના સમયે, જુઓ! ભગવાન દિવાળીએ મોક્ષ પધાર્યા છે ને? જુઓ! અહીં આઠ દિ' પહેલાં આવ્યું તે વખતે. વેદનીય-આયુ-નામ-ગોત્રરૂપ કર્મપુદ્ગલોનો, ચાર ઠેકાણે ક્યાંને સરખાં છે. ભગવાનને ચાર અઘાતિ હતા તેની અહીં નિર્જરાની વાત કરે છે. દ્રવ્યકર્મની વાત હતી ને? જીવની સાથે અત્યંત વિશ્લેષ (વિયોગ) તે દ્રવ્યમોક્ષ છે. અત્યંત વિયોગ તે દ્રવ્યમોક્ષ. છૂટી ગયો.

બીજાને તો થોડા કર્મ ખરે વળી બંધાય, વળી ખરે વળી બંધાય, એક ભવ જાય બીજો ભવ આવે. પંચેન્દ્રિયપણું જાય વળી બીજું પંચેન્દ્રિયપણું આવે, દેવગતિ જાય મનુષ્યગતિ થાય, મનુષ્યગતિ જાય મનુષ્યગતિ થાય. આ તો ગઈ તે ગઈ. ઓહોહો! સાદી અનંત, અનંત અનંત સમાધિ સુખમાં. પોતાના આનંદમાં એ મોક્ષદશા એ સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રથી પ્રગટ થાય છે. તેથી આ મોક્ષ-નવ(પદાર્થ)ને વર્ણવી અને મોક્ષમાર્ગ પછી વર્ણવવામાં આવે છે. કર્મપુદ્ગલોનો જીવની સાથે અત્યંત વિશ્લેષ (વિયોગ) તે દ્રવ્યમોક્ષ છે.

આ રીતે મોક્ષપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું. નવપદાર્થમાં જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ. નવની વ્યાખ્યા બે દ્રવ્ય અને સાત પર્યાયની વ્યાખ્યા બરાબર પૂરી કરી. વળી મોક્ષમાર્ગના અવયવરૂપ, લ્યો! મોક્ષમાર્ગનો અવયવ-મોક્ષમાર્ગ ત્રણ, દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર. તેના અંશરૂપ અવયવરૂપ. જેમ આ શરીર અવયવી છે હાથ-પગ તેના અવયવ છે. મોક્ષમાર્ગ આખો અવયવી છે. તેનો એક એક સમ્યક્દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અવયવ છે.

મોક્ષમાર્ગના અવયવરૂપ સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્જ્ઞાનના વિષયભૂત, લ્યો! તેના વિષયભૂત નવપદાર્થનું વ્યાખ્યાન પણ, મોક્ષપદાર્થનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયું. એમ આ પણ સમાપ્ત થયું. મોક્ષમાર્ગના અવયવ સમ્યક્દર્શન અને સમ્યક્જ્ઞાનના વિષયભૂત નવપદાર્થનું વ્યાખ્યાન પણ સમાપ્ત થયું. લ્યો! મોક્ષઅધિકારમાર્ગ તો આપણે ચાલ્યો. કાલ તો આઠમ છે. સજ્જાય ચાલશે. પરમદિવસથી શું લેવું? પરમાત્મપ્રકાશ થોડું લેવું કે શું લેવું એ વિચાર ચાલતો હતો. પરમાત્મપ્રકાશ થોડા દિવસ લઈએ. હમણાં નથી લીધું. ત્યાં તો આવશે ઓલું.

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ.)

: પ્રકાશક :
શ્રી કુંદકુંદ-કલાન પારમાર્થિક ટ્રસ્ટ
મુંબઈ